

ZALOŽBA
Z R C

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja

Majda Merše

Zbirka Linguistica et philologica 23
Urednica zbirke Varja Cvetko Orešnik

Majda Merše

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja

Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu

© 2009, Založba ZRC, ZRC SAZU

Recenzenta Martina Orožen, France Novak

Oblikovalska zasnova Milojka Žalik Huzjan

Grafično oblikovanje Brane Vidmar

Prelom Simon Atelšek

Izdajatelj Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Zanj Marko Snoj

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanj Oto Luthar

Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Littera picta, d. o. o.

Naklada 400 izvodov

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za knjigo RS.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503965>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6(081)

MERŠE, Majda

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja : razprave o oblikoslovju,
besedotvorju, glasoslovju in pravopisu / Majda Merše. - Ljubljana :
Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. - (Zbirka Linguistica et philologica ; 23)

ISBN 978-961-254-159-0
248283904

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Majda Merše

Slovenski knjižni jezik 16. stoletja

Razprave o oblikoslovju, besedotvorju,
glasoslovju in pravopisu

Ljubljana 2009

Vsebina

Predgovor	9
I OBLIKOSLOVNE RAZPRAVE	11
Besednoprstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja	13
Predpreteklik v Dalmatinovi <i>Bibliji</i>	33
Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih	45
Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih	55
Soodvisnost vida in načina	55
Zamenjava trpnika s tvornikom	55
Zamenjava ene trpniške oblike z drugo	58
Zamenjava tvornika s trpnikom	61
Vid in naklon	62
Razmerje med leksičnim in vidskim pomenom glagola (ob enovidskih glagolah v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja)	67
Problemski okvir in materialna osnova obravnave	67
Morfološka izoblikovanost tipov	68
Soodnosne predpanske tvorjenke	69
Skladenjsko dokazovanje enovidskih pomenov	69
Enovidski dovršniki	74
Ugotovitve	75
Glagolski vid v Dalmatinovi <i>Bibliji</i> ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled	77
Vrste glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in tuje prevodne predloge	85
Raba pogojnika v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja	99
Pogojnik v odvisnih sklonih	100
Pogojnik v pogojnem podredju	100
Pogojnik v namernem odvisniku	101
Pogojnik v predmetnem odvisniku	103
Pogojnik v osebkovem odvisniku	105
Pogojnik v povedkovem in izvzemalnem odvisniku	106
Pogojnik v prislovnih odvisnikih	106
Pogojnik v vzročnih odvisnikih	107
Pogojnik v prilastkovem odvisniku	108
Raba pogojnika v glavnih in prostih stavkih	109
Upoštevanje glagolskega oblikoslovja 16. stoletja v jezikoslovnih delih 19. in prve polovice 20. stoletja	115

II BESEDOTVORNE RAZPRAVE	127
Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika	129
Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi Bibliji	147
Sam ₁ + Glag	148
‘To, kar izraža PoSam, je, gre, se pojavlja, pada...’	148
Glag + Sam ₁	149
‘Biti to, kar izraža PoSam’	149
Glag + Sam ₄	151
‘Delati/narediti, opravljati/opraviti, ustvarjati/ustvariti to, kar izraža PoSam’	151
‘Dajati/dati komu/čemu to, kar izraža PoSam’	158
‘Izkazovati/izkazati komu/čemu to, kar izraža PoSam’	159
‘Jemati/vzeti to, kar izraža PoSam’	160
‘Imeti, čutiti to, kar izraža PoSam’ ali ‘biti v tem, kar izraža PoSam’	161
‘Določati/določiti (komu/čemu) to, kar izraža PoSam’	162
Glag + Sam ₆	163
‘Pokrivati/pokriti, obdajati/obdati, oskrbovati/oskrbeti kaj/koga s tem, kar izraža PoSam’	163
‘Obdelovati/obdelati kaj/koga s tem, kar izraža PoSam’	164
Glag + Sam kot del primične sestavine	165
Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji	167
Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji	177
‘biti tak, kot kaže PoPrid’	177
‘postajati/postati tak, kot kaže PoPrid’	180
‘delati/narediti koga/kaj takega/tako, kot kaže PoPrid’	183
Glagolski priponi -ova- in -ava- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja	187
Slovnične in pomenske značilnosti izpridevniških glagolov na -eti in -iti v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja	205
Predponška glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije	219
Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji	229
Prislovi v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja med narečno in nadnarečno rabo	239
III RAZPRAVE O GLASOSLOVNI IN PRAVOPISNI PROBLEMATIKI	251
Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju	253
Škrabčev prikaz protestantskega pravopisa	261
Pisava	262
Glasoslovje	264
Samoglasniki	264
Soglasniki	267
Oblikoslovno pravopisje	270
Velike črke	271
Zvrstnost	271

Trubar v Škrabčevem jezikoslovju	273
Trubarjev način zapisovanja glasov	275
Zapisovanje samoglasnikov	275
Zapisovanje polglasnika in kratkih samoglasnikov	275
Zapisovanje dolgih samoglasnikov	279
Zapisovanje soglasnikov	280
Zvočniki	280
Nezvočniki	283
Soglasniške skupine	283
Oblikoslovje	285
Naglaševanje	289
Besedotvorje	289
Besedje	290
SUMMARIES – ZUSAMMENFASSUNGEN	291
VIRI	309
LITERATURA	315
OBJAVE RAZPRAV	331
IMENSKO KAZALO	333
KAZALO VIROV	337
KAZALO BESED IN MORFEMOV	339
STVARNO KAZALO	377

Predgovor

Trubarjeva uporaba slovenskega jezika v knjigi sredi 16. stoletja ter njegovo nadaljnje zorenje, povezano s hitrim prilagajanjem novi vlogi, ki se med drugim kaže v iskanju novih izraznih možnosti in v premišljeni izbiri na vseh ravnanah, sta glede na zgodovinski in kulturni pomen izjemna pojava, ki upravičeno pritegujeta tudi raziskovalno pozornost. K pripravi pričujoče monografije me je spodbudila želja, da bi sistemske poteze, ki sem jih odkrivala pri analizi ožje zamejene problematike z območja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja in ki jih je preverjala, predstavno izostrovala, dopolnjevala in širila vsaka naslednja obravnava, postale z zajetjem daljšega niza razprav jasneje vidne in kot take ponujene v nadaljnjo uporabo.

Osnovna spodbuda za moje raziskovanje jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja so bila pripravljala dela za slovar jezika slovenskih protestantskih piscev, pri katerih sem sodelovala skoraj od prvih praktičnih začetkov dalje. Že prve analize bogatega gradiva, zbrane s popolnim izpisom, ki je postopno naraščalo do končne celovitosti, so odkrile več jezikovnih značilnosti in sprožile željo po seznanjenosti z nadaljnjimi ter po vse boljšem in širšem poznavanju jezika. Potreba po seznanjenosti s potezami knjižnojezikovnega sistema 16. stoletja, ki je bila nujna posledica slovarskega dela, se je prepletala z osebnim raziskovalnim interesom. Na izbiro obravnavane problematike, ki jo zrcali tudi pričujoče delo, je vplivalo oboje.

Monografija vključuje 21 razprav, ki so nastajale od leta 1984 dalje. Več kot dvajsetletni razpon med izidom prve in zadnje razprave je terjal nekaj urejevalnih posegov. Opravljen je bil ponoven vsebinski pregled besedil, ki so bila tudi terminološko in tehnično poenotena. Z najnujnejšimi bibliografskimi posodobitvami je bila pri starejših razpravah vzpostavljena predvsem povezava z razvojno stopnjo sodobnega slovenskega jezikoslovja. Posamične ugotovitve so bile znova preverjene z vidika obstoječe gradivske celote in uzaveščene sistemskosti. Vse so vzdržale preizkus, popravki niso bili potrebni, s čimer je bila posredno potrjena tudi ustreznost uporabljene metodologije.

Razprave, ki sem jih odbrala za pričujoče delo, so razporejene v tri temeljne vsebinske sklope. Na njihovo oblikovanost in zaporedje sta vplivali dve osnovni merili: obseg obravnavane problematike ter klasična slovnična razvrstitvena pravila, ki so določala tudi notranjo tematsko razvrstitev poglavij. Prvi del monografije zajema devet razprav oblikoslovnega značaja. Sledi jim cikel sedmih besedotvornih razprav. V zadnjem sklopu so razprave, ki večinoma hkrati – vendar s prepoznavno prioriteto – obravnavajo glasoslovno in pravopisno problematiko. Večina poglavij prvega in drugega vsebinskega sklopa je namenjenega obravnavi glagolske problematike. Oblikoslovne razprave osvetljujejo rabo kategorij vida, časa (posebej predpreteklika) in naklona (posebej pogojnika), pa tudi vrstnosti glagolskega dejanja, večinoma v medsebojni odvisnosti in ob upoštevanju različnih okoliščin rabe. Na glagol se osredinja tudi večina razprav besedotvornega značaja. V njih so obravnavani izsamostalniški in izpridevniški glagoli, predponska in priponska tvorba glagolov, z vidika odvisnosti od prevodnih predlog pa obsežna skupina glagolskih kalkov. Povedanemu je treba dodati, da je uvrstitev razprav v enega izmed treh vsebinskih razdelkov kljub vsemu samo okvirna, saj upošteva le prevladujočo, ne pa celotne obravnavane tematike, in da se

raziskave, ki jih s prikazanimi analizami, ugotovitvami in vzorčnimi zgledi predstavljajo vključene razprave, nikakor ne omejujejo le na našteje jezikovne ravnine.

Več razprav se omejuje na raziskavo problematike, kakršno izkazuje Dalmatinov prevod celotne Biblije, ki je osrednji dosežek obdobja, kaže pa tudi normativno najbolj izpopolnjeno obliko knjižnega jezika. Del razprav ugotavlja in prikazuje značilnosti obdobja na osnovi gradiva iz vzorčnih del Trubarja, Dalmatina in Krelja, neredko pa tudi Juričiča in drugih piscev. Posebej so izpostavljene primerjalno ugotovljene razlike glede jezikovne prakse posameznih piscev. Sočasni oris stanja je občasno dopolnjen z raznočasnim, ki preverja obstojnost lastnosti jezika slovenskih protestantskih piscev v nadaljnjih stoletjih. Primerjava je pogosto izpeljana s pomočjo prvega krščanskega ali »Japljevega« biblijskega prevoda, preverjanje skladnosti s kasnejšo jezikovno rabo pa s pomočjo slovarjev: zlasti Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja ter Slovarja slovenskega knjižnega jezika.

Med metodološke stalnice opravljenih raziskav spadajo naslednji postopki: preverjanje odvisnosti od besednih pomenov in od skladenjskih modelov, mestoma tudi od besedilne vrste, pogostnostno osvetljevanje in stilno hierarhiziranje ugotovljenega spektra variant, pri prevedenih delih pa tudi dosledno izpeljana primerjava s tujejezičnimi prevodnimi predlogami. Zlasti zadnja je omogočila številne zanesljive ugotovitve o izvoru besed in struktur. Manj dosledno je izpeljano preverjanje sistemske umeščenosti in z njo vloge kategorij in posameznih oblik v mlajših razvojnih obdobjih.

Knjiga pa ni le rezultat osebnega raziskovalnega dela. Je tudi rezultat številnih pobud in spodbud, prejetih bodisi v delovnem okolju ali zunaj njega, ter pomoči številnih sodelavcev. Iskrena hvala vsem, ki so mi pomagali na poti od ideje do uresničitve, zlasti pa: vodstvu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, še posebej njegovemu predstojniku, prof. dr. Marku Snoju, da je delo uvrstilo na seznam inštitutskih predlogov za tisk; založbi ZRC SAZU, da je delo sprejela v svoj tiskovni program ter strokovno brezhibno in odgovorno opravila vse delo, povezano z natisom; posebej hvala direktorju založbe, dr. Vojislavu Likarju, ki je pozorno spremljal potek del in bil vedno pripravljen pomagati in pojasnjevati; hvala tudi urednici zbirke *Linguistica et philologica*, prof. dr. Varji Cvetko Orešnik, za skrbno in zavzeto spremljanje poteka dela; hvala doc. dr. Kozmi Ahačiču in Milanu Pliberšku za skeniranje posameznih besedil ter za številne računalniške in tehnične nasvete, s katerimi sta mi veliko pomagala; iskrena hvala Simonu Atelšku, ki je opravil prelom in besedilo pripravil za natis, zlasti pa zato, ker je s savinjsko dobrovoljnostjo in odprtostjo ter z njemu lastno pripravljenostjo za delo ustvarjal prijazno delovno vzdušje, vztrajno iskal boljše tehnične rešitve in učinkovito obvladoval probleme, ki so se pri delu pojavljali.

Posebej toplo zahvalo namenjam obema odličnima poznavalcema zgodovine slovenskega jezika in 16. stoletja, ki sta bila pripravljena prevzeti recenzentsko nalogo: prof. dr. Martini Orožen, ki je bila pripravljena natančno in kritično prebrati celotno besedilo in vsem dosedanjim vlogam – bila je moja mentorica pri diplomskem delu, magistrski nalogi in pri disertaciji ter strokovna svetovalka na vmesnih postajah – znova dodati še recenzentsko, ter doc. dr. Francetu Novaku, dolgoletnemu sodelavcu in vodji Sekcije za zgodovino slovenskega jezika, ki mi je bil pri delu s svojimi bogatimi izkušnjami in jezikoslovnim znanjem vedno pripravljen pomagati ter premišljeno svetovati, kadar sem se ob odprtih jezikoslovnih dilemah obračala nanj. Hvala tudi moji družini – Barbari in Vidu ter mami in očetu, ki žal zahvale ne moreta več prebrati –, ker je razumela, da je raziskovalno delo način življenja, nemirna radovednost pa njegov sestavni del, in mi pomagala takrat, ko je bilo treba.

V Ljubljani, septembra 2009

I

OBLIKOSLOVNE RAZPRAVE

Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja

0 Neizogibni sestavni del priprave zgodovinskih slovarjev je tudi teoretično razmišljanje o slovničnih značilnostih in besednovrstni pripadnosti besed, uporabljenih v slovarsko prikazovanem obdobju. V Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU se je potreba po pospešenem reševanju tovrstne problematike pojavila ob pripravi besednovrstnega popisa besedja, zajetega s popolnim izpisom petdesetih ohranjenih del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Naloga, ki je bila uresničevana kot delovna predstopnja slovarske obdelave besedja, ima več namenov:¹

- podati besednovrstno karakteristiko leksemov, ponekod dopolnjeno še z drugimi slovničnimi obvestili (npr. o osnovnih kategorialnih lastnostih, kot je spol pri samostalniku, vid pri glagolu, morebitna nesklonljivost pri samostalniških besedah ali nepregibnost po spolu, sklonu in številu pri pridevniških besedah, o razlikovalno nujnih vrstah zaimkov, števnikov in prislovov, o spremenljivi pravopisni podobi itd.),
- opozoriti na obstoj enakoizraznic in jih opremiti z informacijo o besedilih, kjer so uporabljene,
- pokazati na bogastvo besedja, uporabljanega v 16. stoletju,²
- s pripisanimi okrajšavami virov opozoriti na razširjenost rabe leksemov³ itd.

0.1 Pri izvedbi naloge se je nešteto krat potrdilo spoznanje, da je pravilna slovnična (zlasti besednovrstna) ali/in pomenska opredelitev leksemov možna le ob hkratnem upoštevanju razvojno pogojenih sprememb na različnih ravneh jezikovne zgradbe slovenskega jezika ter na osnovi sistemskega jezikoslovnega gledanja,⁴ neredko pa šele ob upoštevanju jezikovnorazvojnih dejstev, uveljavljenih v neposredno ali posredno vplivnem tujem jeziku, najpogosteje v nemščini. Prav tako se je izkazalo, da je pri težje razumljivih primerih nujno potrebno odkriti »območje rabe« obravnavane enote in se tako vsaj okvirno seznaniti z njeno slovnično funkcionalnostjo in pomensko razsežnostjo. Šele na taki osnovi sta njena sistemska razporeditev in slovnična opredelitev lahko bolj zanesljivi. Praksa je prav tako pokazala, da do najustreznejših in medsebojno usklajenih rešitev navadno pripelje le sistemsko in povezano reševanje problematike, ki hkrati preprečuje tudi prezrtje česa.

¹ O pomenu nastajajočega popisa protestantskega besedja prim. Novak 2002: 183.

² Delne rezultate prinaša popis besedja, uporabljenega v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja, ki je bil objavljen kot del komentarjev k faksimilirani izdaji devetih najzgodnejših slovenskih biblijskih prevodov (Merše in drugi: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts, *Biblia Slavica* IV/3,2 (2006): 99–325).

³ Besednovrstno-slovnični popis besedja, uporabljenega v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, bo kot vir zanesljivih podatkov, ki temeljijo na strokovno in tudi časovno zelo zahtevni analizi popolnega gradiva, lahko že pred izidom slovarja dajal odgovor na vprašanje, kdaj se je katera izmed enot prvič pojavila v slovenskem (knjižnem) jeziku. Preverjanje morebitne uporabe leksemov v slovenskih rokopisnih spomenikih omogočajo obstoječi slovarski popisi. Prim. *Brižinski spomeniki*, Znanstvenokritična izdaja, Ljubljana, 1992; Mikhailov 1998 in 2001, Toporišič 1992a itd.

⁴ Oboje seveda temelji na nepogrešljivem poznavanju sodobne jezikoslovne teorije.

1 Problem rekonstrukcije izhodiščne oblike pri pregibnih besedah, če ta ni izpričana, je eden temeljnih problemov zgodovinske leksikologije in leksikografije. Nanj so nenehno zadevali tudi delavci, ki so pripravljali besednoprstni popis besedja.⁵ Z njim – in s številnimi drugimi – so se v procesu zbiranja in urejanja gradiva za slovar jezika slovenskih protestantskih piscev vsakodnevno srečevali tudi izpisovalci in pregledovalci izpisov,⁶ vendar ga zaradi posamičnih, nepovezanih pojavitev besed, hitrega poteka dela in nemožnosti preverjanja pravilnosti izpisa s soočanjem s kasneje nastalo celoto, ki jo sestavljajo vse pojavitve, ni bilo mogoče vselej ustrezno rešiti, čeprav je bilo veliko (teoretično premišljenih in praktično preizkušenih) izpisovalnih pravil skorajda optimalnih. Ustreznije reševanje tovrstne problematike omogočajo popolni izpisi, zapletajo pa jo redke ali celo posamične pojavitve besed, skorajda v enaki meri pa tudi neobvestilnost in istovrstnost izpisov. Neredko jo otežuje nepoznavanje jezikovne realnosti, ki je tudi upoštevanje informacij, dostopnih v »klasičnih«⁷ priručnikih in razpravah s področja zgodovine jezika, ki vključuje tudi 16. stoletje, vedno ne osvetli docela.

1.1 Že dolgo je npr. dogovorno rešen problem, kako ravnati v primerih, kadar so izpričani le odvisni skloni (npr. *h'bařni*), iz katerih je mogoče sklepati na dvojno izhodišče (npr. na *basen* in *basna*, ki sta v DB 1584 v pogostnostnem razmerju 9 (8x *basen* in 1x *bajsen*) : 2): uvrščajo se k pogostejši, bolj verjetni iztočnici. Izpisovalci so listke opremjali z iztočnicami (gesli), h katerim je bolj ali manj jasno usmerjala paradigma, nakazana z eno ali več izpričanimi oblikami. Pri preverjanju pravilnosti iztočnic oz. pri ponovnem določanju le-teh na osnovi celovitega gradiva prav tako odloča paradigma, hkrati pa tudi izkazano sočasno pogostnostno razmerje različic. V DB 1584 npr. obstajajo iztočnične dvojice kot *britov* in *britva* (*britov* je nedvoumno, to je z imenovalniško ali tožilniško obliko, izpričana šestkrat, *britva*⁷ pa trikrat) ali *cerkev* in *cerkva*, ki sta domnevno v razmerju 274 : 1. Prekrivnih bi lahko bilo več sklonov, toda *cerkva* je nedvoumno izpričana samo 1x, zato je upravičeno združevanje odvisnih sklonov pod iztočnico *cerkev*, ki se v imenovalniški oz. tožilniški obliki *Cerkou* pojavlja 124x: *de je on ta S. Evangeli, kateri mora notèr do konza Svita s'vero inu Karfzhanřko Cerkovjo red ofiati* (DB 1584: II,93b) – *Inu řo Baalov Pild řièrli, s'Baalovo Cerqvo red* (DB 1584: I,209b).

1.1.1 Enako zavajalne kot sklonske so lahko tudi spregatvene oblike. Pri zapisu *kir bèrli* (*obedan, na katerim je en tadèl, néma leřšem pèřfiopiti, bodi ři on flèp, kruleu /.../ ali kir eno mřéno na Ozheřsi ima, ali kir bèrli* (DB 1584: I,73b))⁸ se ob odsotnosti zanesljivega opozorila na mesto naglasa odpira možnost za dvojno izhodišče (*brliti brlim* in *brleti brlim*) oz. za izbiro med glagoloma *brliti* in *brleti*, ki sta se v 16. stoletju domnevno rabila pomensko različno (*brliti* 'škiliti' in *brleti* 'goreti s slabim plamenom, medlo svetiti').⁹ K najverjetnejši iztočnici *brliti* posredno usmerja tudi registrski niz s kranjskim izhodiščem *brliti*, kjer zapis prav tako ne opravičuje drugačne iztočnice (*Bèrliti* (Crajnřki) *Dèrlyti, nahilje gledati* (Slovénřki oli Besjázhřki) (DB 1584: III,Cc IIIb)).

⁵ Na težavnost rekonstrukcije izhodiščnih oblik v primeru njihove neizpričanosti, zlasti pa pri oblikah, ki so za danařnji čas nenavadne, je opozoril tudi F. Novak (Novak 2002: 183). O problematiki rekonstrukcije jezikovnega sistema preteklih obdobij (na vzorcu češčine) prim. Němec 1982.

⁶ Prim. Novak 1981/82: 34.

⁷ Npr. *reře s'lashami, kakòr ena ofra britva* (DB 1584: I,292b).

⁸ Npr.: *keiner an dem ein Feil ist / sol erzu treten / er sey blind / lahm /.../ oder ein fell auff dem auge hat* (LB 1545: 241); *nihče, ki ima kako napako, ne sme pristopiti: ne slepec ne hromec /.../ ne kdo s pego v očesu* (SP 1996: 173).

⁹ V ESSJ je iztočnica *brleti* I pomensko opredeljena z naslednjimi, zaporedno naštetimi pomeni: 'medlo svetiti (o luči); slabo videti; škiliti'. Pripisana je tudi pripomba, da je v 16. stoletju bila v rabi oblika *berliti*, *berli* 'limis oculis adspicere' (ESSJ I (1976): 46).

1.1.2 Od primera do primera se je treba odločati pri enkratnih pojavitvah besed, navedenih v sopomenskih registrskih nizih, torej zunaj sobesedila. Že Gjurin (1984: 201–202) je opazil, da so nekateri nizi besednovrstno mešano sestavljeni (npr.: *Lakomnik* (Crajnki) *Gajtig* (Corofhki) (DB 1584: III,CcVa)) in da so tako iztočnice kot njihove ustreznice pogosto težko besednovrstno določljive. Stabej (Stabej 1976) in Putanec (Putanec 1979) kot pisca slovarjev, ki prikazuje besedje *Registra*, sta se besednovrstni oznaki lahko tudi ognila oz. sta jo mestoma določala analogično, po oblikovnem kriteriju. Znano pa je, da se je več sobesedilnih rab posameznih (pregibnih) besed znašlo v vlogi registrskih iztočnic, zato je treba te besednovrstno opredeljevati ob upoštevanju siceršnje rabe znotraj *Biblije*. Kranjski registrski iztočnici in koroški ustreznici niza pomensko sorodnih izrazov *Pohanu*, *friganu* (Crajnki) *roftanu*, *prashenu* (Corofhki) (DB 1584: III,Dda) so zajete z iztočnicami *frigan*, *pohan*, *pražen* in *roštan*, na katere kaže sobesedilna raba oblik (npr. *V'ponvi s'Oljem je imafh sturiti, inu v'njej roftanuu pèrnefti, inu je imafh v'koffeh friganu offrati* (DB 1584: I,64b)).¹⁰ Slednja izključuje možno samostalniško ali (manj verjetno) prislovno razumevanje pojavitev. Tudi kranjska iztočnica *fkrivne* ter ustreznica *otajne* iz četrtega stolpca (Hervazki, Dalmatinski, Iftrianki, ali Crafhki) (DB 1584: III,DdIIb) sta pridevnika,¹¹ kar dokazujejo oblikovno prekrivne sobesedilne rabe, kot npr. *Ona fe saftopi na fkrivne beffede* (DB 1584: II,142a).

Nekateri zapisi kažejo na realnost, ki se ne ujema s sodobno jezikovno izkušnjo. V *Registru* DB 1584 se npr. v kranjskem stolpcu pojavlja iztočnica *Berlôga*, ki ostaja brez ponovitve v drugih protestantskih delih. Da gre res za imenovalnik samostalnika ženskega spola, posredno kaže ustreznica *jama* v drugem (koroškem) stolpcu *Regiſtra* (DB 1584: III,CcIIIb), kjer so tako kranjske iztočnice kot narečne ali drugojezične ustreznice praviloma navedene brez razločevalnega sobesedila.

1.2 Pri hitro tekočem izpisovanju protestantskih del se ob bolj problematičnih primerih ni bilo mogoče zaustavljati. Izpisovalec je ob neodvisno pojavljajočih se oblikah istega leksema navadno sklepal na njemu najbolj znano izhodiščno obliko in jih lahko nehote pripisal tudi različnim iztočnicam.¹² Primeri kot *Ti Hinavez, ismi poprej tu brunu is tvojga oka inu potle gledaj, de ismefh to troho, is tvoga Brata oka* (DB 1584: III,34a) in *Ti Hinavez, ismi poprej Brunu is tvojga oka, inu potle pogledaj, koku Troho is tvoga Brata oka vunkaj vsamefh* (DB 1584: III,6a) so se »znašli« pod gesli *izmiti* in *izmeti*. Združeno celotno gradivo je ob ustreznem oblikoslovnem preizkusu pokazalo, da gre za pregibnostne oblike glagola *izeti* oz. za tip *izeti*, *izmem*, ki ga izkazuje tudi Pleteršnikov slovar (PS I (1894): 307). Reševanje težje, bolj zapletene, večplastne problematike je bilo neredko hote preloženo na kasnejši čas, ko bi k ustrežnejši rešitvi lahko pripomoglo celovito gradivo, ob njem pa tudi upoštevanje razpoložljive strokovne literature, občasno pa še poseben, širše raziskovalno zasnovan strokovni razmislek.

Analiza celotnega gradiva je pogosto pokazala na nujnost korekcije domnevnih izhodiščnih oblik oz. na potrebo po nastavitvi nove iztočnice. Popravek je bil npr. opravljen pri iztočnici **oče* → *oča* – *očeta*, saj sklonske oblike *oče* v DB 1584 ni. Na mestih, kjer bi se lahko uporabljal stari zvalnik *oče*,¹³ je zapisana oblika *oča* (*Ozha, daj meni ta dejl blaga, kateri meni fliſhi* (DB 1584: III,40b)). Pregled celotnega gradiva je vplival na novo določitev veljavnih sklanjatenih vzorcev in na popravke imenovalnikov pri nekaterih prevzetih samostalnikih: npr. **faraon* – *faraona* → *farao* – *faraona*, saj pričakovane imenovalnika **faraon* v DB 1584 ni potrdil niti eden izmed 234 izpisov (104x je zapisana oblika *Pharao*, 130x pa sklonske oblike, ki

¹⁰ Kot glagolsko obliko jih opredeljuje tudi Stabej (npr. *frigati* – *frigan* (Stabej 1976: 139)).

¹¹ Putanec obliko *otajne* prikazuje z iztočnico *otajno* (Putanec 1979: 182), Stabej pa obliko *skrivne* uvršča pod pravilno iztočnico *skriven* (Stabej 1976: 166).

¹² Na razhajanje je vplivalo tudi večje število sodelujočih izpisovalcev ter pregledovalcev.

¹³ Prim. Ramovš 1952: 40, ki opozarja, da so tako okolje molitvena besedila z dolgo tradicijo rabe.

izkazujejo podaljšavo osnove z n); *evangelij – *evangelija* → *evangeli* – *evangelija*¹⁴ (samo dve enaki pojavitvi bi kazali na imenovalniško obliko *evangelij, vendar tudi ti dve neprepričljivo:¹⁵ *Sakaj on je kakòr enu dète Ozhetu, s'mano v'Evangelij flushil* (DB 1584: III,108a)). V isti povedi rabljeni imenovalnik *nardus* in rodilnik *narda* jasno kažeta paradigmo, ki je ena izmed najbolj uveljavljenih tudi pri sklanjanju tujih imen:¹⁶ *Tvoje saffajenje, je kakòr en Paradish od Margranovih Iabulk, s'shlahtnim fadum, Cypresh s'Nardom, Nardus s'Shaffranom, Kalmus s'Cynamomom, sovfemi shlaht drivefsi tiga Veroha, Myrre inu Aloes /.../ kakòr en studenez shivih vod, katere od Libana teko* (DB 1584: I,333a). Gre za vključenost v domač sklanjatveni vzorec, čeprav je imenovalnik prevzet. V DB 1578 in DB 1584 bi npr. nepoučenega bralca k napačnemu imenovalniku lahko vodila tudi oblika *s'anim Ephom moke* (DB 1584: I,149b), saj bi po analogiji obliki določil imenovalniško obliko *ef*. Upoštevanje vseh pojavitev, tudi izpričane imenovalniške *efa*, bi rešitev moralo razveljaviti (npr.: *Ta Shgani offer pak /.../ ima biti, sheft Iagnet pres tadla, inu en Oven pres tadla, inu vselej en Epho Shganiga offr* (DB 1584, II,83a)).

Pregled gradiva je vplival tudi na popravke iztočnic drugih besednih vrst. Pokazal je, da se glavni števniki *dvajset* v DB 1584 pojavlja le v obliki *dvajseti*¹⁷ (npr. *INu Salomo je moral vsak dan k'fhpishi iméti, trydeffeti Korau zhifte Pshenizhne moke, sheftideffet Korau druge moke, deffet pytanih Govéd, inu dvajffeti Goved od pashe* (DB 1584: I,185b)). Ker se izrazno prekriva z vrstilnim števnikom, je treba obe vrsti števnika z ustreznimi slovničnimi opozorili razmejiti. Vsako tako ločevanje je zlasti pri pogosteje rabljenih leksemih v okviru popolnega izpisa časovno zelo zahtevna naloga, saj praviloma terja branje in razumevanje zadostnega sobesedila. Slednje je posebej težavno pri kratkih in zato težje opaznih besedah ter besedah, ki pripadajo slovničnim besednim vrstam in izražajo slovnična razmerja,¹⁸ saj je za njihovo razumevanje potrebno obsežnejše sobesedilo.

1.3 V procesu označevanja leksemov s slovničnimi, med temi pa zlasti z besednovrstnimi podatki, se je jasno pokazala tudi svojska problematika prevzetih besed in tujk, tako enobesednih kot besednozveznih. Da bi bil njihov prikaz ustrezen in kolikor mogoče obvestilen, je bilo treba izdelati podrobnejša merila, kdaj naj bi se ti izrazi upoštevali kot del slovenskega besednega zaklada, v kolikšni meri naj bi bile ohranjene in prikazane stopnje prevzemanja in kako naj bi se prevzetost in citatnost odražala pri slovničnem oz. besednovrstnem označevanju. Pri glasoslovnih različicah prevzetih besed, ki jih je večkrat težko ločevati od pisnih, so upoštevane različne stopnje podomačitve, zato jih je izkazanih več. Z odkrivanjem in navajanjem le-teh bo postopno mogoče natančneje določiti tudi pravila, ki so uravnavala različno in razvojno spremenljivo individualno normo.¹⁹

¹⁴ Npr.: *fкуси та Евангели* (DB 1584: III,105a).

¹⁵ Dvočrkovni zapis *ij* ima v DB 1584 in drugje lahko dvojno glasovno ozadje: *ij* ali *ji* (prim. Merše – Jakopin – Novak 1992: 334 in Merše – Novak – Premk 2001: 36–37).

¹⁶ Škrabec (1895 (1994): 237) jo uvršča med pet najbolj značilnih sklanjatvenih vzorcev tujih imen moškega in ženskega spola, ki jih izkazujejo dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Ponazarja jo z zgledom *Ptolomeus, Ptolomea in Oseus, Osea, Oseu* (prim. Merše 1997b: 40–41).

¹⁷ Glavni števniki *trideset* se nasprotno pojavlja v dveh oblikah: *tridest* in *trideseti*.

¹⁸ To so veznik, predlog, členek in medmet. Prim. Toporišič 1992b: 289.

¹⁹ V primerjavi s Trubarjevo in Dalmatinovo prakso prevzemanja tujega besedja se kot močnejše individualiziran kaže Kreljev način vključevanja in jezikovnega prilagajanja tujega besedja. Razločuje ga večji delež besedja, izposojenega iz latinščine in romanskih jezikov, ter pogosto opazna manjša pisna podomačenost (npr. *beneficij, cetha, differencia, palacij, procesion* ter zapisi kot *bull*, *bullenkramer, forteil, freithof, fürst, leithund, rath, sigill, sigur* itd.). Razlike je mogoče odkrivati tudi med zgodnejšimi Trubarjevimi deli in TPO 1595, za katero so značilni smeļejši prevzemi tujega besedja, na katere naj pokažejo naslednji vzorčni primeri: *ajgenšaft, andverh, avšlokar, begerovati, burfv, cbifah/cbifoh, cvivel in cvivlati* (ob *cvibel* in *cviblati*), *farlih, farlihiš, ferordnan, ferordnanje, firbcig, flisigiš, forcug, frajhat, haringa, puštaborati, redliši, rihtig, šramljan, šramljati*,

1.3.1 Kot (medsebojno povezani) iztočnici bosta npr. predstavljeni v DB 1584 izpričani glasovni različici *antvela* in *antvila*,²⁰ ki se ločeno pojavljata tudi v drugih delih.²¹ Prisotnost obeh je posledica časovno različnega prevzema oz. glasovno različno uresničene kontrakcije srednjevisokonemške oblike *hanttwehele* (Striedter-Temps 1963: 82). Glasovne različice, ki so posledica domačega glasovnega razvoja in hkrati oblikoglasnega značaja, je smiselno obravnavati neiztočnično. V primeru *s'ém vekfho andahtjo molio* (DB 1584: I,cIVa) gre po vsej verjetnosti za ponaglasno, vendar ne izglasno akanje,²² za katero se s trozložnostjo in ponovitvijo *o*-ja ponuja prilika le z orodniško obliko. Uresničevanje možnosti širitve *o*-ja v *a* v ponaglasnem položaju vpliva na soobstajanje oblik *zandohtjo/zandahtjo*, ki ga v različnem številčnem razmerju izkazujejo naslednja protestantska dela: TO 1564 (npr. *fandohtio* (TO 1564: 125a) – *sprau Andachtio* (TO 1564: 116a)), TPs 1566, TC 1575, TT 1577, DC 1585 in TPo 1595, samo obliko *zandahtjo* pa TC 1550. Iztočnični prikaz pa nasprotno zahteva imenovalniška oblika *andaht*, ki je posledica tesne naslonitve na prevodni zgled. Z zaporedno navedbo vključenega nemškega odlomka in slovenskega prevoda jo izkazuje KPo 1567 in za njo JPo 1578. Npr.: *Der Walhen Andacht vnnd der Deütſchen Faſten / ſind nit einer Bonen werdt. Tih Lahov Andacht, inu tih Nembcov poft nei boba vredã* (KPo 1567: CVIII).

Primož Trubar, *Catechismus*, 1550 – naslovnica

1.3.2 Rezultat sobesedilne rabe in glasovnega vpliva so-seščine, ne pa različnega prevzemnega časa, so tudi različice, ki so posledica zvonečnosti prilagoditve okolici: npr. *Ony ſemkaj dèrzhé, de Arnosh shvenkezhe* (DB 1584: II,50b). Nepopolna pisna ustaljenost pa je celo v DB 1584 vzrok za le pogojno zanesljivost sklepanja.²³ Glasovne različice, ki v besednovrstno-slovničnem popisu besedja slovenskih biblijskih prevodov 16. stoletja (dalje *Besedišče* 2006) niso prikazane kot besednovrstno opredeljene iztočnice, so predstavljene kot kazalčne iztočnice (npr. *arnož gl. arnoš*). Na morebitno razliko med zapisom in prikazom je s kazalkami obvezno treba opozarjati pri razmerjih tipa *baſanfki* – *basanfki* (različici sta v DB 1584 v pogostnostnem razmerju 2x : 5x; v *Besedišču* 2006 sta predstavljeni kot samostojni iztočnici), ki posredno zrcalijo imensko problematiko, hkrati pa tudi zapisovalno negotovost protestantskih piscev.²⁴

Razlike nastajajo tudi zaradi različnega obravnavanja tujk in prevzetih besed. Vključenost leksema v slovensko sobesedilo se praviloma odraža v večji pisni, glasovni in

švermar/švermer itd. Upoštevanje pisne podobe navedenih besed neredko kaže na še manjšo oddaljenost od nemščine, kot jo je mogoče slutiti iz glasovne uresničitve: npr. *aigen/hafft, andverh, aufhlokar* itd.

²⁰ *Antvela* je v DB 1584 izpričana trikrat (npr. *njegou obras je bil s'eno antvelo obvit* (DB 1584: III,54a)), *antvila* pa enkrat (*tvoj funt, kateri ſim jeſt v'eni antvili hranil* (DB 1584: III,43a)).

²¹ *Antvela* je izpričana še v BH 1584 ter v obeh Megiserjevih slovarjih (MD 1592 in MTh 1603), *antvila* pa v DPa 1576 ter v TT 1557, TC 1575 in TT 1581–82. Iz podatkov o virih, v katerih se različici pojavljata, je mogoče sklepati na razliko med Trubarjevim in Dalmatinovim izborom

²² Prim. Rigler 1964: 100–101 in 1968: 95–97; Striedter-Temps 1963: 81.

²³ Prim. Merše – Jakopin – Novak 1992: 334–335. V DB 1584 je *arnoš* zastopan s štiridesetimi pojavitvami. V 37 primerih na končni [š], ki se ujema z glasovno podobo iz nemščine prevzetega samostalnika *Harnisch*, kaže zapis *s fh*, trikrat pa se pojavlja zapis *s sh*. Npr. *On bo béshal pred shelésnim Arnosham* (DB 1584: I,272a) – *Er wird fliehen für dem eisern Harnisch* (LB 1545: 938).

²⁴ Npr. v *Baſanfki desheli* (DB 1584: I,222a) – *im lande Baſan* (LB 1545: 747).

oblikoslovnih podomačenosti. Več sledov tujosti izkazuje izolirano, najpogosteje na robu navedeni leksemi, oz. leksemi, ki so opremljeni s podatkom o izvornem jeziku, kar je pogosto vzrok za besednovrstno in slovničnokategorialno neopredeljenost leksemov v *Besedišču* 2006. Npr.: 1. *Iest sim moja lego s' Myrro, s' Aloesom, inu s' Zimetom pokropila* (DB 1584: I,319a); 2. *ta bodi Anatema^b, Maharam Mota* (DB 1584: III,96a) – ^b*Pan se rezhe Gèrzhki Anathema, Iudoufski pak Maharam* (DB 1584: III,96a).

CERKOVNA

ORDNINGA.

NA praua cela Ordninga oli Naredba pousoj per Kerse
Cerkouna, stoy neruezeh vshtyrih rizheh zhenikih, vsfri =
oli shtukih . Nerpopei, de fe ta cela Boz zhy susseb uti Cer
shia besseda , tu ic , ta Postaua , te Sapuz quisfe imajo prou
uidi inu ta Euangeli, tim ludem vti Cer: poshtenu inu per
qui ozhytu, prou inu fastopnu prydiguie redu rounati inu
S. Kerst, ta S. Vezheria dershati .
1. Cor. 14.

Inu de te 17 o
Cristufeuu, prou dile inu iemiu Inu de fe tu prauu Pryz
digane, fa uelikiu shaza, dershi inu ohrani, po usem Kerse
zhanstui . Sakai Bug te od fazhetka , to suoio shego inu
volo , uti nega Postau i inu vtim Euangeliu tei Cerqui,
daial nafnane . Inu hozhe taku skuli inu stakim Pridi
ganem , po nega veliki dobruti inu milofsti, fa volo sui =
ga lubiga Synu Iesufa Cristufa, sebi eno Cerkou, is vseh
shlahi ludi, ukupe sbrati inu perprauiti, de nega prou
spofna , zhefty, huati, na nega klizhe, moli, inu de ne
mu upraui pokorszhini fuceftu slufi . Satu Bug hozhe ta
ku ozhitu poshtenu ukupe hoyene inu sbrane tih ludi n =
tim fuceitu imeiti, inu de ty eni, tim ludem imajo to ces
lo bessedo Boshyo, to Postauo inu ta Euangeli, ozhi =
tu prydigati, Inu te S. Sacramente diliti, koker od ti
ga sam Cristus Math: : s. gouori, kir prau i htim lo s
grom , Puidite ti tiakai inu vuzhite use ludi, inu nec
Kerfite , vtim imeni tiga Ozheta, Synu inu S. Duha,
Inu vuzhite nec dershati use tu, kar sem iest uom sapoue
dal . Inu Mar: 16 . prau i, Prydiguie ta Euangeli usi
A stuari

Primož Trubar,
CERKOVNA ORDNINGA, 1564
– naslovnica

1.4 Pri besednovrstnem urejanju besedja iz protestantskih del se kot večstopenjsko zapleta razkriva tudi problematika razmejitve med enakoizraznostjo in večpomenskostjo. Obseg označevane enakoizraznosti prestopa meje enakoizraznosti, ki jo pozna oz. prepozna današnji uporabnik slovenskega knjižnega jezika. Razširja se na zgodovinsko aktualno enakoizraznost in na enakoizraznost, ki jo vnašajo prevzeti izrazi. Samostalniki *log* (npr. *ta Log Olja* (DB 1584: I,69b)) je npr. pripisano razločevalno pojasnilo ‘prostorninska mera’,²⁵ da bi ne prihajalo do napačne identifikacije z uporabnikom znanim *logom* kot poimenovanjem za ‘(močviren) travnik ob vodi, navadno deloma porasel z drevesi’ ali ‘gozd’ (*v logu skovika sova; gost bukov log* itd.) (SSKJ II (1975): 631). Kot enakoizraznica bo razložen tudi *berač* ‘bralec’,²⁶ čeprav gre etimološko dejansko za večpomenskost (Bezljaj 1976: 39).

²⁵ K pomenski prepoznavnosti besede poleg njenih tipičnih zvez prispeva tudi na robu pripisano pojasnilo: *Log je bila per Iudih ena majhna mera k'Olju* (DB 1584: I,69b).

²⁶ Npr.: *KATERI HOZHE TA ZIMPER ALI SYDANIE Tiga Templa /.../ od kateriga Ezekiel pišhe, saftopiti, ta mora tiga vuzhenika Lyra pred se vseti, shnjegovim malanjem inu islagami /.../ Inu kadar my nefmo bule vedili teifte Male na papyr pèrpraviti, taku fmo je taku pufitli oftati, inu vishamo Berazhe k'Lyru* (DB 1584: II,59b) – *WER DIS GEBEW DES TEMPELS /.../ so Hesekiel hie beschreibet / verstehen wil / der mus Lyram fur sich nemen*

1.4.1 Med pribl. 3.000 listki z veznikom *ali* – členka, predvidljivega na osnovi današnje rabe, zelo natančen pregled gradiva, ki je terjal pozorno branje zadostnega sobesedila, vsaj v treh Dalmatinovih delih ni odkril – so bili »izgubljeni« tudi redki primeri latinske sklonse oblike *alij* (Wiesthaler 1993: 181), prepoznavne po (pisno posredovani) drugačni glasovni podobi in posebnem sobesedilnem okolju. Dosledno je bil uporabljen na robu DB 1584, običajno v vlogi opozorila na možnost drugačnega prevajanja, pogosto na razlikujoče se mesto v Vulgati (1. in 3. zgled), izjemoma pa tudi na drugačno rabo, npr. v živem govoru (5. zgled). Dalmatin je opozorilo praviloma vključeval neodvisno od Lutra. Npr.:

	Dalmatin	Luter	<i>Biblia sacra</i>
(1)	<i>Ampak téh *mèrtvih deshe- lo bofh ti s 'vèrnil – *alij Gigantum, téh Risou</i> (DB 1584: II,10b)	<i>Aber das Land der Todten wirstu störtzen</i> (LB 1545: 1207); Luter opombe nima	<i>et terram gigantum detra- hes in ruinam</i> (Biblia sacra 1994: 1121)
(2)	<i>Pavovu perje je lépshi, kakòr fo *Shtraufove peruti inu perje – alij, Storkline peruti: qvia vocabulum /.../ Hebraeis vtrumque significat /.../</i> (DB 1584: I,278b (prav 277b))	<i>DJe feddern des Pfawen sind schöner denn die flügel vnd feddern des Storcks</i> (LB 1545: 959)	<i>pinna strutionum similis et pinnis herodii et acciptris</i> (Biblia sacra 1994: 763)
(3)	<i>MY v 'Ierusalemi inu u 'vfei Iudei, stémi Starišhimi red, inu ^aIoannes, molimo Aristobulu – ^aalij Iudas</i> (DB 1584: II,194a)	<i>WJr zu Jerusalem vnd im gantzen Judea / sampt den Eltesten / vnd Johannes / Wündschen Aristobulo</i> (LB 1545: 1902)	<i>populus qui est Hiero- solyms et in Iudaea sena- tusque et Iudas Aristobolo</i> (Biblia sacra 1994: 1480)
(4)	<i>Ony fo bily ^aLonzharji inu fo prebivali *v'Netaimi inu v'Gederi – ^aLonzharji alij junazhki Ludje</i> (DB 1584: I,222a)	Dalmatinov prevod se ujema z Lutrovim, kjer pa opombe ni: <i>Sie waren Töpffer vnd woneten vnter pflantzen vnd zeunen</i> (LB 1545: 746)	<i>hii sunt figuli habitantes in plantationibus et in prae- sepibus</i> (Biblia sacra 1994: 552)
(5)	<i>My fe hozhemo stém nar bulshim Vinom inu shalbo napolniti, nesamudimo ^erosh tiga zháfsa, nofsimo Kranzelne is mladih rosh – ^erosh tiga zháffa alij fhant Marnih rosh, tu je nafhe lepe mladufiti</i> (DB 1584: II,140a)	<i>Lasst vns die Meyenblumen nicht verseumen. Lasst vns Krentze tragen von jungen Rosen – (Meyenblumen) Das ist / Vnser schönen friscshen Jugent</i> (LB 1545: 1704)	<i>et non praetereat nos flos temporis coronemus nos rosis antequam marcescant</i> (Biblia sacra 1994: 1004)

Ker se je v enaki vlogi uporabljala tudi skrajšana oblika *ali*, jo je prav tako treba obravnavati kot posebno enoto, čeprav je niti izvorno niti besednovrstno ni mogoče zares zanesljivo opredeliti: npr. *Pojdite gori na nyh Sydove – *ali, fhurmajte nyh sydove* (DB 1584: II,30a); *STürmet jre Mauren* (LB 1545: 1281) – *ascende muro eius* (Biblia sacra 1994: 1173): *ascende* 'stopiti,

/ mit seinen Figuren vnd Glosen /.../ Vnd weil wir die Figur nicht haben wissen auff's Papir besser zu geben / Haben wir sie lassen anstehen / vnd zum Lyra **den Leser** geweisset (LB 1545: 1398).

splezati, popeti se na kaj'. V navedenem zgledu *ali* konkretno opozarja na prevodno možnost, ki jo ponuja tudi Lutrova *Biblija*, in ne na oddaljenost od *Vulgate*, saj je primerjava pokazala na popolno usklajenost preverjanega mesta z njo.

2 S problemom nastavitve iztočnic ter njihove besednovrstne in druge slovnične opredelitve se je treba soočiti pri vseh besednih vrstah, čeprav se hkrati pri vsaki posebej kaže tudi svojska problematika. Veliko težav nastaja tudi zaradi enakoizraznosti na meji med besednimi vrstami in pri konverznih oblikah.

2.1 Pri glagolih pogosto povzroča težave njihovo vidsko opredeljevanje.²⁷ Slednje se zapleta zlasti v primerih, kadar besedilno nevpeta raba ali raba v vidsko neobvestilnem sobesedilu omogoča obe vidski interpretaciji, pa tudi takrat, kadar sopomenski niz »sugerira« drugačno vrednost, kot je sistemsko predvidljiva. Analiza je npr. pokazala, da sta *hitati* in *lučiti*, ki pripadata istemu registrskemu nizu, vidsko različna: *hitati* je nedovršen, *lučiti* pa dvovidski glagol s prevladujočo dovršno realizacijo (Merše 1995b: 210, 216–217). Pri glagolu *gvelbati* sobesedilo kaže na izražanje ponavljajočih se dejanj in s tem na nedovršno aktualizacijo glagola, čeprav bi njegova besedotvorna zgradba – ob neupoštevanju dejstva, da iz nemščine prevzeta predpona *ge-* ni bila vidsko(tvorno) aktivna²⁸ –, prej usmerjala k dovršnemu razumevanju: *Ti je osgoraj gvelbafh s'vodo* (DB 1584: I,305b) – *Du welbest es oben mit Wasser* (LB 1545: 1054). Problem vidskega označevanja glagolov je ob posamičnih rabah, ki odpirajo obe možni interpretaciji, mogoče preseči z nakazovanjem potencialne dvovidskosti. Primerjava z Lutrovo *Biblijo* kot prevodno predlogo v takih primerih pogosto obvestilno odpoveduje, saj izkazuje vidsko neopredeljene ustreznice. Npr.:

	Dalmatin	Luter	SP 1996
(1)	<i>Vfi kateri fo po moim Imeni imenovani, te sim jeft k'moiji zhafti stvaril, fim je furmal inu naredil</i> (DB 1584: II,17b)	<i>Alle, die mit meinem Namen genennet sind / nemlich / die ich geschaffen hab / zu meiner Herrligkeit vnd sie zubereitet vnd gemacht</i> (LB 1545: 1234)	<i>vsakega, ki ima ime po meni, ki sem ga sebi v slavo ustvaril, upodobil in naredil</i> (SP 1996: 513)
(2)	<i>Letaku pravi GOSPV D, kateri je tebe sturil inu furmal, inu kateri tebi poleg stuji od Materiniga teleffa</i> (DB 1584: II,18a)	<i>So spricht der HERR / der dich gemacht vnd zubereitet hat / vnd der dir beistehet von Mutterleibe an</i> (LB 1545: 1235)	<i>Tako govori GOSPOD, ki te je naredil, te oblikoval od materinega telesa in ti pomaga</i> (SP 1996: 515)

2.1.1 Zelo zahtevno je ločevanje med glagolskimi kalki kot dvodelnimi iztočnicami in enakoizraznimi zvezami glagola in prislovnega določila, saj se je treba zavestno odločati od primera do primera in ob tem upoštevati vse znane razločevalne elemente. Problematiki je bil namenjen poseben strokovni razmislek.²⁹

²⁷ Reševanje tovrstne problematike – tudi zaradi velikega števila zaobseženih in sistemsko razporejenih glagolov – olajšuje obstoječa monografska obdelava glagolskega vida in vrstnosti v jeziku slovenskih protestantskih piscev (Merše 1995b).

²⁸ Predpona *ge-* je v Dudnovi slovnici (Duden 1998: 463) predstavljena kot neproduktivno, slovnično in pomensko nevpilno besedotvorno sredstvo. Pripisana ji je le še občasna stilotvorna vloga (npr. *etw. brauchen* – *etw. gebrauchen*).

²⁹ Prim. Merše 2003a, kjer so navedena tudi dela, kjer so bili glagolski kalki že obravnavani.

2.2 S svojevrstno problematiko se je treba soočati pri pridevniških besedah. Pri zvezah kot *dežela gosposčina* (*Papesh nebo ni sa tiga praviga nar višhiga Boga rodil, ni tudi sa te, katere je on h' Bugom postavil, tu je, ni sa S. Kârzhansko Cerkou, ni tudi sa Deshelo Gosposhino* (DB 1584: II,89b) in *deteča posteljica*³⁰ se je treba zavedati že pozabljenih pridevniških arhaizmov³¹ *dežel* in *deteč*,³² saj bi brez tovrstne razgledanosti besednovrstno označevanje mestoma lahko tudi spodletelo.

2.2.1 Besednovrstno označevanje leksemov neredko zapleta težka razmejljivost pridevnikov ter njihovih samostalniških rab. K pravilnemu razumevanju in k ustrezni opredelitvi poleg sobesedilne presoje, ki praviloma kaže skladenjske sledi besednovrstne pripadnosti, pogosto pripomore tudi primerjava s prevodno predlogo, seveda le tam, kjer je možna. Za preverjanje pravilnosti sklepanja pa je pogosto zelo dragocen »posvet« z novejšimi slovenskimi biblijskimi prevodi, zlasti s prvim krščanskim biblijskim prevodom ali »Japljevo *Biblijo*« ter z najnovejšo izdajo svetega pisma (SP 1996). Po obeh poteh in na osnovi podatkov, ki jih nudijo nemški zgodovinski slovarji, je bil npr. kot konverzna oblika in posamostaljena raba opredeljen *antikristov* iz naslednjega zgleda: *Sakaj my fmo famy taifti zhas Papeshniki inu Anticristovi bily* (DB 1584: II,92a) – *Denn wir sind selber zu der zeit auch Papisten vnd Endechristisch gewest* (LB 1545: 1530–1531). V Grimmovem slovarju je iztočničnima oblikama *Endchrist*, *Endechrist* pripisano sopomensko pojasnilo *antichristus*, *ahd. antichristo* (Grimm 1862: 446–447). Poimenovanje je uvrščeno tudi na seznam (razloženih) težje razumljivih oz. zastarelih besed iz Lutrove *Biblije* (*endechrist* – *Antichrist*; *endechrister* – *Anhänger der Antichrist* (LB 1545: 319*)).

Tudi zadrega, ki se je pojavila pri besednovrstnem opredeljevanju poimenovanj tipa (*ti*) *zartana*, je bila rešena na osnovi primerjave z Lutrovo prevodno predlogo in ob upoštevanju načina prevajanja v novejših slovenskih biblijskih prevodih (npr. *Ieft hozhem tebe, ti zartana, v' desheli tēh shivih sturiti, ja, k' enimu strahu hozhem jeft tebe sturiti* (DB 1584: II,72b) – *Jch wil dich du zarte im Lande der lebendigen machen / Ja zum schrecken wil ich dich machen* (LB 1545: 1450) ali *Sakaj Kaldeerfka Hzhy néma obeniga stola vezh, ti nebofsh vezh imenovana, ti mehka inu zartliva* (DB 1584: II,19a) – *Denn die Tochter der Chaldeer hat keinen Stuel mehr / Man wird dich nicht mehr nennen: du zarte vnd lüstlin* (LB 1545: 1240) – *Sedi na tla, brez prestola, hči kaldejska! Kajti ne bodo te več imenovali mehka in nežna* (SP 1996: 518). Primer je domnevno ustrežnejše razložljiv kot pridevnik v povedkovodoločilni vlogi (z možno razvezavo *ti, ki si cartana*), saj poudarja lastnost osebk, manj verjetna pa se zdi samostalniška raba pridevnika.

2.2.2 Posamostaljenost pridevnikov *domač*, *ptuj* itd. je kljub oblikovni netipičnosti, ki jo ustvarja odsotnost *i*-ja, sobesedilno prepoznavna. K razvidnosti pogosto prispeva pojavnost člena *ta* ali *en*, ugotovljiva pa je tudi po primerjalni poti. Npr.: *On ima pēr vas prebivati, kakōr en domazh mej vami* (DB 1584: I,72b) – *Er sol bey euch wonen / wie ein Einheimischer vnter euch* (LB 1545: 238).³³

³⁰ Npr.: *ta nébo fvojmu Moshu na fvoih rokah, inu fvojmu Synuvi, inu fvoji Hzheri vofzhzila "ditezhe postelice – aPofledka* (DB 1584: I,115a).

³¹ Pravilnost razumevanja potrjuje tudi primerjava: *der Bapst weder den höchsten Gott / noch die so Er zu Götter gesetzt hat / achten wird / das ist / weder die heilige Kirche noch weltliche Herrschafft* (LB 1545: 1520).

³² Prim. Ramovš 1924: 250–251 in Bajec 1952: 8.

³³ Prevladujejo konverzne oblike, tvorjene s končnim *-i*: npr. *Kadar pak ena dušha *fvoivolnu kaj stury, bodi fi en domazhi ali ptuji, ta je GOSPVA sashmagal* (DB 1584: I,87b) – *Wenn aber eine Seele aus freuel etwas thut / es sey ein Einheimischer oder Fremdlinger / der hat den HERRN geschmecht* (LB 1545: 290). Obširneje o konverziji kot besedotvornem postopku v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. Legan Ravnikar 2007.

2.3 Razmejitev med enakoizraznimi pridevniki in prislovi ob upoštevanju sobesedila navadno ni problematična. Obstajajo pa izjeme, kjer lahko pomaga prevodna predloga in zavest o razvojnih stopnjah pridevnikov: *Preroki, inu drugih Buqve, veliku drugazhi glas imajo, kakòr fe v'nyh Iesiku govoré* (DB 1584: II,154a)³⁴ ali *Ker fe on pak drugazhi iskashe, tu mora shaloft biti* (DB 1584: III,7a) – *ta veliku drugazhi govory od nefrezhe, kakòr ta, kir u'veffelej plove* (DB 1584: I,279a).³⁵ Zaradi enakoizraznosti pridevnika, prislova in členka nastaja razmejitvena zadrega tudi v naslednjem primeru: *Sakaj tu je gvifhnu snaminje téh Gob, is Shlese postalu* (DB 1584: I,68b) – *denn es ist gewis ein Aussatzmal aus der Driis worden* (LB 1545: 222). Prevodna predloga kaže na členkovno realizacijo.

2.3.1 Dilemo, ali gre v primeru *Kadar fe supèr nje postavim, taku sdajci hudu govore* (DB 1584: I,271b) pri *hudu* za prislov ali posamostaljeno obliko,³⁶ blažijo ugotovitve, da je na posamostaljenost običajno dokaj zgovorno pokazano bodisi z dodanimi količinskimi ali kazalnimi zaimki (npr. *Tedaj nej bilu nifhtèr hudiga v'tém Lonci* (DB 1584: I,2905a); *Tiga GOSPVDA beffeda je tudi prifhla /.../ supèr vse tu hudu, kar je on sturil* (DB 1584: I,195b).

2.4 Primerjava današnjega zaimkovnega sistema s stanjem v 16. stoletju, na katerega kaže raba zaimkov v delih slovenskih protestantskih piscev, odkriva številne razlike. Med opaznejše spada nekdanja manj stroga delitev med vprašalnimi in oziralnimi zaimki ter vprašalnimi in oziralnimi prislovi, kar ima za posledico tudi obsežnejši vmesni pas sopomenskosti. Prekrivnost je deloma razločljiva z normativno še ne docela ustaljeno omejenostjo vlog na različne izraze, kar je lahko tudi posledica ustreznično nenatančnega prevajanja besednovrstno večplastnega nemškega izraza (npr. *was* ali *wo*). Neredko se Lutrova *Biblija* in Dalmatinov prevod glede izbora zaimkov razlikujeta, saj je ta izraziteje pogojen z zaimskim sistemom posameznega jezika, na kar kažejo tudi izbrani primeri. Vzporedna oziralna raba je bolj ali manj opazna značilnost (skoraj) vseh zaimkov (*kakov* – *kakover*, redkeje pri *kaj* – *kar*, *kako* – *kakor* itd.) in prislovov, ki poznajo vprašalno rabo. Npr.:

- (1) **kakov** – **kakover**: *Sakaj s'kakovo Sodbo vy fodite, s'takovo bote vy fojeni: Inu s'kakovo mero vy merite, s'takovo fe bo vam merilu* (DB 1584: III,6a); sopomenski **kakover**: **Kakover** je sanessenje takou je Bug (DB 1584: II,89a (prav 90a));
- (2) **kaj** – **kar**: *Kadar je Mardohaj bil svejdl, vse kaj se je bilu sgudilu, je on fvoj gvant rejtergal* (DB 1584: I,236b, prav 263b) – *DA MARDACHAI ERFUR ALLES WAS GESCHEHEN war / zureis er seine Kleider* (LB 1545: 906) – *Ko je Mardohaj izvedel vse, kar se je zgodilo, je pretrgal svoja oblačila* (SP 1996: 1080); sopomenski **kar**: *Pojdite k'Iosephu, inu kar on vam rezhe, tu sturite* (DB 1584: I,27b) – *Gehet hin zu Joseph / Was euch der saget / das thut* (LB 1545: 104);
- (3) **kam** – **kamer**: *Iest nêmam, kam bi moj sad s'pravil* (DB 1584: III,38b) – *Jch habe nicht da ich meine Früchte hin samle* (LB 1545: 2105); sopomenski **kamer**: **Kamer** jeft grem, tjakaj vy nemorete priti (DB 1584: III,52a);
- (4) **kje** – **kir**: *skoraj na vfako fivar Boshjo, je on en gréh namasal, slafti, kej inu kadaj je on hotil* (DB 1584: II,89a); *fast an alle Creatur Gottes hat er sünde geschmirt / nemlich / Wo vnd wenn er hat gewolt* (LB 1545: 1517); sopomenski **kir**: *Inu on je vunkaj fhâl, kir ta voda isvira* (DB 1584: I,203a);

³⁴ Navedeni primer je uvrščen k pridevnikom. Opozorjeno je tudi na njegovo nepregibnost.

³⁵ Primera sta uvrščena k prislovni iztočnici.

³⁶ Primer je uvrščen med posamostaljene oblike. K taki rešitvi usmerja tudi Lutrov prevod: *Wenn ich mich wider // sie setze / so geben sie mir böse wort* (LB 1545: 937).

- (5) **kod – koder**: *Pojdi vsaj s' mano na enu drugu mejstu, od kod le njega konez bošh vidil* (DB 1584: I,93a) – *Kom doch mit mir an einen andern Ort / von dannen du sein ende sehest* (LB 1545: 307); *sopomenski koder*: *Nje hišhe, fo poti h' Paklu, kodâr fe doli gre v' kamro te smèrti* (DB 1584: I,319b).

2.4.1 Razvojno pogojene razlike so posebej očitne ob leksikaliziranih oblikah, kakršna je npr. roditelj *čiga*, zlasti tedaj, kadar nastopajo v besednovrstno različnih vlogah. Slednje je treba odkriti in sistemsko umestiti, s tem pa tudi preveriti pravilnost slovnične opredelitve. Primeri kot: 1. *Moja Hzhi, zhiga fi ti?* (DB 1584: I,15a) – *Meine tochter / Wem gehörestu an?* (LB 1545: 64); 2. *Zhiga je leta podoba, inu tu pifmu osgoraj?* (DB 1584: III,26a) – *Wes bilde vnd vberschrift hat er?* (LB 1545: 2124); 3. *Kadar zhiga Brat vmèrje* (DB 1584: III,26a) – *So jemand's Bruder stirbt* (LB 1545: 2124) – odpirajo problem nastavitve iztočnice in njene besednovrstne oznake. Obliko omenja Miklošič,³⁷ razlaga jo Škrabec³⁸ in za njim Ramovš; Primerjava z Lutrovo Biblijo kaže, da gre za prevod (sklonskih oblik) vprašalnega (*wem, wes*) in nedoločnega zaimka (*jemand*).³⁹

Zanesljivo razlikovanje med okamenelo vprašalnico *hčemu*, ki ji pripada besednovrstna oznaka *prisl.*, in predložno zvezo *k'čemu*, ki razpada na dve iztočnici (predlog *k* in zaimke *kaj*), prav tako omogoča le skrbna sobesedilna analiza, preverjena s primerjalnim soočanjem z Lutrovo Biblijo in sodobnim slovenskim prevodom, saj pisna razlikovalnost odpoveduje. Npr.:

- (1) Dalmatin: **HZhemu** *fe Ajdje slobé: Inu Ludje govoré taku savman?* (DB 1584: I,280a);
Luter: **WARUMB TOBEN DIE Heiden / vnd die Leute reden so vergeblich** (LB 1545: 969);
- (2) Dalmatin: **Hzhemu** *je tu potreba?* (DB 1584: I,22b);
Luter: **Was ists von nöten?** (LB 1545: 87);
SP 1996: *Le čemu?* (SP 1996: 86);
- (3) Dalmatin: **h'zhemu** *je ta shiu, kir od velike, britkofti, fe nevej kam djati* (DB 1584: I,260a (prav 267a));
Luter: **Was sol der leben / der fur angst nicht weis / wo aus / wo hin** (LB 1545: 920);
- (4) Dalmatin: *Nej trebi rezhi: Hzhemu je letu? Sakaj on je vsaku stvaril, de ima h'zhemu flushiti* (DB 1584: II,169a);
Luter: *Man darff nicht sagen / Was sol das? Denn er hat ein jglichs geschaffen / das es etwa zu dienen sol* (LB 1545: 1809).

2.4.2 Zaradi nepoznavanja realnega obsega rabe besed *kaj* (mišljeni sta obe naglasni različici: *káj* in *kàj*) in *kej*, običajno kot razvojne predhodnice *kje*,⁴⁰ zlasti njenih (oz. njihovih) besednovrstnih vlog, deloma pa tudi z njimi uresničevane pomenskosti, saj sta se pri izpisovanju ohranjali obe: *kaj* in *kje*, če pa je bila nadomestitev *kej* s *kje* nezanesljiva, je bil listek opremljen z nespremenjenim geslom *kej*. Za določitev medsebojnega razmerja med *kaj* in *kje* ter za osvetli-

³⁷ Miklošič (1876: 147) obliko *čiga*, ki jo je zasledil pri Trubarju (*in čiga sin si?*), omenja kot varianto roditeljskega *koga* (*kaj*).

³⁸ Škrabec (1881b (1994): 95) obliko *čiga* obravnava kot skrajšan roditelj zaimka *čij* (*čiga* ← *čijega*), Ramovš (1952: 93) pa navaja, da zaimka *čigav* v 16. stoletju še ni bilo, namesto njega sta bila v rabi vprašalnica *čiji, čija, čije* ali *čiga*.

³⁹ Raba roditeljske oblike *čiga* v vlogi vprašalnega in nedoločnega zaimka je bila osnova za dvoiztočnično predstavitev.

⁴⁰ O razvojnem prehodu iz *kej* → *kje* prim. Ramovš 1924: 215–217, o nastanku *kej* iz *kje* (← *k̄de*) pa Škrabec 1918: 386–388.

tev njunega funkcionalnega (slovnicega in pomenskega) stičišča je bilo treba opraviti obsežno, protistavno zasnovano analizo njunih pojavitev. Opravljena so bila tudi vsa potrebna soočanja z nemško prevodno predlogo.

2.4.2.1 Preverjanje je pokazalo, da je v DB 1584 meja med *kaj* in *kje* (← *kej*) trdna, saj nobena izmed pojavitev *kej* ne kaže na morebiten izvor iz *kāj* oz. ne obstaja kot zapis glasovno reducirane pojavne oblike od *kāj*. »Prestopanje« meje razdeljenih vlog je redka izjema. Na zapis *kāj* s *kej* bi bilo v DB 1584 mogoče sklepati v enem samem primeru, vendar tudi pri njem primerjava kaže, da gre za netipičen (oz. člensko pomanjkljiv) prevod nemškega izraza *etwas*, ki ga običajno nadomešča zloženka *kejkej/kej kaj* (prim. **2.4.2.2.3**): *On je bil /.../ redle kakor en mlad erjovezh Leu, kateri kej lovy* (DB 1584: II,180b) – *Er war /.../ kühne / wie ein junger brüllender Lewe / so er etwas jagt* (LB 1545: 1850).⁴¹

Martin Luther, *Biblia*, 1545 – naslovnica

2.4.2.2 Spekter besednovrstnih vlog besedice *kje* (← *kej*) je bil ugotovljen ob pomoči sobesedilne analize in na osnovi besednovrstno dokazovalnih tipičnih zvez.

2.4.2.2.1 Najlažje prepoznaven je vprašalni prislov *kje*,⁴² saj ga razkriva stava na začetku vprašalnega stavka in prisotnost vprašaja kot tipičnega ločila. Npr.: **Kej je ta vnuvizh rojeni ludoufki Krajl?** (DB 1584: III,3b) – **Wo ist der newgeborne König der Jüden?** (LB 1545: 1969).

⁴¹ Drugo, prav tako neprepričljivo izjemo predstavlja osamljen odmik od ustaljene zveze *kje en*, ureničen z zvezo *kaj en*: npr. *Neli she kaj en Prerok tiga GOSPVEDA tukaj, de my od njega vprashamo?* (DB 1584: I,200b) – *Jst hie kein Prophet mehr des HERRN / das wir von jm fragen?* (LB 1545: 678) – *Mar ni tu nobenega GOSPODOVEGA preroka več, da bi ga mogli povprašati?* (SP 1996: 426). Sopostavitev prevoda podobnega mesta kaže, da je raba najverjetneje napačna: *Néli she kej en Prerok tiga GOSPVEDA tukaj, de bi my njega vprashali?* (DB 1584: I,241b) – *Jst nicht jrgent noch ein Prophet des HERRN hie / das wir von jm fragen?* (LB 1545: 817) – *Mar ni tu nobenega GOSPODOVEGA preroka več, da bi ga mogli povprašati* (SP 1996: 1186).

⁴² V SP 2001 je opredeljen kot vpraš. mestov. prostor. prisl. zaim. (= vprašalni mestovni prostorski prislovni zaimek) SP 2001: 749).

2.4.2.2.2 Na členkovno vlogo *kje* (← *kej*) je opozorjeno z več sobesedilnimi elementi. Navadno jo pomaga razkriti prisotnost značilnih, pomensko sorodnih leksemov, pogosto modalnih glagolov ali modalnih zgradb, sopomenskih prislovov itd., bodisi v preverjanem slovenskem sobesedilu ali v ustreznem besedilnem odlomku v prevodni predlogi. Eden od najbolj tipičnih prevodnih ekvivalentov je *etwa*, ob katerem pa so uredniki Grimmovega slovarja glede razpoznavnosti pomena zapisali, da je potrebna previdnost.⁴³ Npr.:

	Dalmatin	Luter	SP 1996
(1)	<i>Inu jest nozhem s' tabo gori pojti: sakaj ti fi en terdovraten Folk, de te kej nekonzham na poti</i> (DB 1584: I,57a)	<i>Jch wil nicht mit dir hin auff ziehen / Denn du bist ein halsstarrig Volck / Jch möcht dich vnter wegen auffressen</i> (LB 1545: 186)	<i>Jaz pa ne pojdem v tvoji sredi, ker si trdovratno ljudstvo, da te ne pokončam na poti</i> (SP 1996: 140)
(2)	<i>Satu tudi jest néfim mogèl dajle tèrpèti, inu fim satu poslal, de bi svejdlj vašo vero, de bi vas kej Ifkušnavez nebil ifkušhal, inu bi nafše dellu sabstojn nebilu.</i> (DB 1584: III,111b)	<i>Darumb ichs auch nicht lenger vertragen / hab ich ausgesand / das ich erfüre ewren glauben / Auff das nicht euch vieleicht versucht hette der Versucher / vnd vnser erbeit vergeblich würde</i> (LB 1545: 2382)	<i>sem dal poizvedeti, kako je z vašo vero, ali vas ni morda skušal skušnjavec in pojde naš trud v nič</i> (SP 1996: 1771)
(3)	<i>Inu kadar je gdu kej k'njemu stupil, de ga je hotil moliti, taku je on svojo roko istegnil, inu ga je priel, inu ga kufshal</i> (DB 1584: I,176a)	<i>Vnd wenn jemand sich zu jm thete / das er jn wolt anbeten / so reckt er seine hand aus vnd ergreiff jn / vnd küsset jn</i> (LB 1545: 197)	<i>Kadar se je kateri približal, da bi padel pred njim na kolena, je iztegnil svojo roko, ga pritegnil k sebi in ga poljubil</i> (SP 1996: 379)

Kje (← *kej*) je večkrat uporabljen kot leksikalno sredstvo za izražanje pogojnosti, za katero so v LB 1545 uporabljene druge izrazne možnosti: npr. pogojniška zgradba (konjunktiv II) v kombinaciji z ustreznim stavčnim vzorcem.

2.4.2.2.3 Kot zapleten leksikalni, zlasti besedotvorni in besednovrstni problem so se s časovne distance pokazale zloženke s sestavino *kje* (← *kej*). Posebej težavno je bilo ugotavljanje dokončnega obsega rabe *kje* kot ločljive sestavine besedne zveze z vlogo zloženke. *Kje* – tako kot v nemščini ustreznica *irgend* – naslednji sestavini zveze dodaja nedoločni oz. poljubnostni pomen. K prepoznavnosti vloge v veliki meri prispeva prav prisotnost nanašalnega drugega dela, ki je običajno zapisan za presledkom. Izjema je le zloženka *kjekaj*, ki se je edina leksikalizirala kot zloženka z neločljivimi sestavinami, čeprav obstaja tudi pri njej redkejša, ločeno pisana različica.⁴⁴ Npr.:

⁴³ »ETWA, aliquando, forte. bei dieser partikel ist vorsicht nöthig /.../« (Grimm 1862: 1181). V LB 1545, v poglavju Worterklärungen zur Lutherbibel von 1545, je opozorjeno na naslednji, današnjim bralcem težje predstavljeni pomenski obseg različic *etwa* in *etwo*: 'irgendwo, irgendwie, vielleicht, irgendwann (einmal), ehemals, einst' (LB 1545: 323*).

⁴⁴ V DB 1584 se *kjekaj* pojavlja 47x; 32x sta sestavini pisani stično, 15x pa narazen.

- (1) Dalmatin: *Kadar gdu fvojmu Blishnimu **kej**kaj poffodi, taku ima on tuištu njemu odpuftiti* (DB 1584: I,108b);
Luter: *Wenn einer seinem Nehesten **etwas** borget / der sols jm erlassen* (LB 1545: 364);
- (2) Dalmatin: *Ali gdu je njemu **kej**kaj poprej dal, da bi se njemu povèrnilu?* (DB 1584: III,86b);
Luter: *Oder wer hat jm **was** zuuor gegeben / das jm werde wider vergolten?* (LB 1545: 2289);
- (3) Dalmatin: *Sakaj on je en Bug on **kej** kaj mifli, ali ima kakovu dolgovanje, ali je na poti, ali lahkej spy* (DB 1584: I,197a);
Luter: *Er tichtet oder hat zu schaffen / oder ist vber feld / oder schlefft vielleicht* (LB 1545: 669).

Izbior zgledov hkrati ponazarja tudi značilne tipe prevodnega razmerja:⁴⁵ poleg popolne usklajenosti tudi stopnje oddaljevanja od prevodne predloge.

2.4.2.2.3.1 Kot najtežje prepoznavna se je zaradi sobesedilne nerazločevalnosti izkazala zveza *kje en*, ki je današnji jezikovni izkušnji tuja. K natančnejši razmejitvi med zloženko *kjeen* in zgolj sobesedilno soseščino neodvisno rabljenih *kje* in *en* je pripomogla posebna, namensko opravljena analiza, ki vključuje tudi primerjavo prevodov. Npr.: *Kadar bi se **kej** eniga Moshá Shena sneverila, inu se nad nym pregrifhila /.../ inu bi vuner tu Moshu pred njegovima ozhima fkrivenu bilu /.../ inu on jo nemore preprizhati* (DB 1584: I,81b) – *Wenn **jrgend** eins Mans weib sich verlieff / vnd sich an jm versündigt /.../ vnd würde doch dem Man verborgen fur seinen augen / vnd würde verdeckt /.../ vnd kan sie nicht vberzeugen* (LB 1545: 267) – *Ce žena **kakega** moža zaide in mu postane nezvesta /.../ in je to ostalo prikrito očem njenega moža /.../ in ni priče proti njej* (SP 1996: 191).

2.4.2.2.3.1.1 Na celoto, ki jo predstavlja ločljivo pisana zveza tipa *kej + en -a -o*, je bilo zelo težko sklepati v primerih, kadar si sestavini nista neposredno sledili in kadar običajne prevodne usklajenosti z Lutrovo *Biblijo* ni bilo. Zadostno število primerjav je jasno pokazalo, da je na besednoredno spremembo, ki ima za posledico združenost in s tem skladenjsko oddaljenost delov zveze, vplivala vpetost v predložno zvezo ter sugestivnost tujega skladenjskega vzorca tudi na mestih, kjer ta prevodno ni mogel biti usmerjevalen. Številni pojavitveni primeri so pokazali na uveljavljenost naslednjega modela:⁴⁶ *kej od eniga mesta*, ki nadomešča lažje razumljivo izhodiščno zvezo *od kej eniga mesta*. Ključ za razumevanje skladenjskega modela je z vzorčnim zgledom (*kje* s kom rajtinge imeti, *Kast.*), ki pa ni opremljen z razlago, dan že pri Pleteršniku (PS I (1894): 400).⁴⁷ Npr.:

⁴⁵ Nanje je bilo že večkrat opozorjeno. M. Orožen (1986c: 105–123, zlasti 112–113) npr. ob številnih primerih, ki dokazujejo Dalmatinovo odvisnost od Lutrove prevodne predloge, navaja tudi primere, ki dokazujejo njegovo iskanje in sprotno odkrivanje izvorno slovenskih sistemskih rešitev. Opozarja tudi na primere premišljene in neredko tudi stilistično pogojene izbire, ki hkrati dokazuje uzaveščenost in funkcionalno obvladovanje različnih izraznih možnosti.

⁴⁶ Prim. Grimm 1877: 2157–2158.

⁴⁷ Možnost vrivanja predloga med besedotvorni sestavini zaimka obstaja še danes. Prim. Toporišič 2000: 311, kjer je kot vzorec ločenega pisanja zaimkovih sestavin naveden naslednji primer: *redko s kom*; omenja ga tudi SP 2001: 1353. Starejši slovenski tiskani slovarji se z besednovrstnostjo *kje* kot sestavine besedne zveze vse do Pleteršnikovega slovarja niso ukvarjali. V PS I (1894): 399 je pod prislovno iztočnico *kje* predstavljen tudi nedoločni prislov, kot njegova pomenska razširitev pa (s pomišljajem označen) poseben razdelek, v katerem so za nemškimi *irgend* navedene zveze *kje kdo*, *kje kaj*, *kje kedaj*, *kje kam* itd. V MB 1833: 431 so pod prislovno iztočnico *Irgend* navedene tudi zveze *irgend einer*, *irgend Iemand*, *irgend wer*, ki so pojasnjene z naslednjimi

- (1) Dalmatin: *Kadar pak ena Dufha od gmajn Folka fe pregleda inu pregréshy, de kej supèr eno Sapuvid tiga GOSPVIDA stury, kar bi neiméla sturiti* (DB 1584: I,63b);
Luter: *WEns aber eine Seele vom gemeinen Volck versihet vnd sündiget / das sie jrgent wider der Gebot des HERRN eines thut / das sie nicht thun solt* (LB 1545: 206);
SP 1996: *Če se kdo izmed ljudstva dežele nehote pregreši s tem, da stori kaj proti kateri koli GOSPODOVI zapovedi, česar ne bi smel storiti, in tako postane kriv* (SP 1996: 153);
- (2) Dalmatin: *Kadar bi vfa Gmajna v'Israeli gréshila, inu bi tu djanje pred nyh ozhima fkrivenu bilu, de bi kej bily zhes eno Sapuvid tiga GOSPVIDA sturili* (DB 1584: I,63b);
Luter: *WEns eine gantze Gemeine in Jsrael versehen würde / vnd die that fur jren augen verborgen were / das sie jrgent wider ein Gebot des HERRN gethan hetten* (LB 1545: 205);
SP 1996: *Če pa se vsa Izraelova skupnost nehote pregreši in je stvar skrita pred očmi občestva, pa so storili kaj proti kateri koli GOSPODOVI zapovedi* (SP 1996: 153);
- (3) Dalmatin: *Kadar ena Dufha gréshi, inu stury kej supèr eno Sapuvid tiga GOSPVIDA, kar bi neiméla sturiti* (DB 1584: I,64a);
Luter: *WENN eine Seele sundigt / vnd thut wider jrgent ein Gebot des HERRN das sie nicht thun solt* (LB 1545: 208).

Razvrščevalna dilema se pojavlja le v primerih, kjer obstaja možnost različne interpretacije, kot npr. v sledečih zgledih, kjer Dalmatinov prevod aktualizira poudarjeno nedoločenoost pri drugem stavčnem členu kot Lutrova prevodna predloga. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Kadar kej en Mosh ali Shena en gréh supèr eniga Zhlovéka stury, inu fe s štém nad GOSPVDOM pregrishy, taku ima taista Dufha en dolg na febi* (DB 1584: I,81a);
Luter: *Wenn ein Man oder Weib jrgend eine sünde wider einen Menschen thut / vnd sich an dem HERRN da mit versündiget / So hat die || Seele eine schuld auff jr* (LB 1545: 267);
SP 1996: *Če se mož ali žena pregreši s katerim koli grehom, kakršne delajo ljudje, in s tem hudo nezvesto ravna proti GOSPODU, je ta človek kriv* (SP 1996: 190);
- (2) Dalmatin: *Kadar fe kej ena Shena k'eni Shivini pèdrushy, de fe shnjo méshha, toifto sheno imash ti vmoriti* (DB 1584: I,73a);
Luter: *WENN ein Weib sich jrgent zu einem Vieh thut / das sie mit jm zuschaffen hat / Die soltu tödten* (LB 1545: 239);
SP 1996: *Če se ženska približa kateri koli živali, da bi se z njo parila, ubijte žensko in žival; naj bosta usmrčeni* (SP 1996: 172).

Vsiljuje se misel, da gre ponekod za izpostavitve *kje* kot elementa, ki izraža nedoločenoost ali poljubnost (oz. za njegovo navedbo pri prvem členu naštevalnega niza), zlasti če posplošenoost zadeva vse navedene enote.

---

domačimi ustreznici: *nekák, nekákshin, én in nekdo*. V CW 1860: I,813 je npr. pod iztočnico *irgend adv.* naveden tudi zaimek *jrgendeiner*, ki so mu pripisane naslednje slovenske ustreznice: *kdo, nekdo, nekak, kdorkoli, kdor si bodi*. Starejši rokopisni slovarji pa so zloženke s sestavino *kej* še navajali, npr. K–VD 1680–1710 (1997): 133: *kej kaj/kejkej, kej kadaj, kej kam/kejkam*, ki jih je mogoče zaslediti tudi v Hipolitovem rokopisnem slovarju.

2.4.2.2.3.2 Poljubnostni pomen s pomočjo *kej* poleg *kaj* dobivajo še *kdo*, *kak*, *kakov*, *kedaj*, *enkrat* itd. Npr.: 1. *Inu aku lih **kej gdu** vojfkuje, taku on vsaj nebo kronan, samuzh kadar prou vojfkuje* (DB 1584: III,116b – *Vnd so **jemand** auch kempffet / wird er doch nicht gekrönet / er kempffe denn recht* (LB 1545: 2398); 2. *Sakaj h'katerimu Angelu je on **kej kadaj** rekàl: Ti fi moj Syn* (DB 1584: III,127b) – *DENN zu welchem Engel hat er **jemals** gesagt / Du bist mein Son* (LB 1545: 2434).

2.4.2.2.3.2.1 Zloženske so lahko uporabljene skladno z Lutrovo prevodno predlogo ali neodvisno od nje. Primeri samostojne rabe dokazujejo zavesten izbor. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Ve tebi Ierusalem, kadaj bosh **kej kadaj** ozhižhenu?* (DB 1584: II,34a);
Luter: *Weh dir Jerusalem / wenn wiltu doch jmer mehr gereiniget werden?* (LB 1545: 1298);
SP 1996: *Gorje ti, Jeruzalem, ker se nočes očistiti! Po vsem tem ... doklej še?* (SP 1996: 563);
- (2) Dalmatin: *Slejdna Dufha, **kir kuli** bo jedla **kej eno** kry, ta ima vun iftreblena biti od fvojga folka* (DB 1584: I,65b);
Luter: *Vnd welche Seele dauon essen wird / die ist einer missethat schuldig* (LB 1545: 211).

Primerjalno je mogoče ugotavljati tudi sočasna sopomenska nadomestila, med katerimi je na prvem mestu stara, »slovanska« zgradba s *koli*⁴⁸ (Bezljaj 1982: 56–57).

2.4.2.2.3.2.2 Nanašalnost sestavine *kje* je običajno jasna, čeprav je interpretacija individualna:

	Dalmatin	Luter	SP 1996
(1)	<i>Aku fe pak kej gdu eniga mèrtviga Zhlovéka dotakne, inu bi fe nehotil ozhištiti /.../ taka dufha ima vunkaj frèblena biti is Israela</i> (DB 1584: I,90a)	<i>Wenn aber jemand jrgend einen todtien Menschen anrùret / vnd sich nicht etsündigen wolt /.../ solche Seele sol ausgerottet werden aus Jsrael</i> (LB 1545: 298)	<i>Kdor koli se dotakne mrliča /.../ pa se ne očisti /.../ Tak človek naj bo iztrebljen iz Izraela</i> (SP 1996: 208)
(2)	<i>Koku more on nad tém vfigamogozhim shejle iméti, inu na Buga kej kadaj klizati?</i> (DB 1584: I,273b)	<i>Wie kan er an dem Allmechtigen lust haben / vnd Gott etwa anruffen?</i> (LB 1545: 944)	<i>Se bo lahko veselil Mogočnega, klical Boga ob vsakem času?</i> (SP 1996: 961)

2.4.2.2.3.2.3 Prepoznavnost zloženske je oteževal tudi besednoredni obrat, čeprav je bil izpeljan po dokaj trdnem pravilu. Izkazujejo ga primeri tipa *Gdu je **kej** od Israel'kih Rodou, kateri nej s'to Gmajno lešsem gori prishàl h'GOSPVDV?* (DB 1584: I,146b) – *Wer ist **jrgent** von den stemmen Jsrael / der nicht mit der Gemeine ist er auff komen zum HERRN?* (LB 1545: 497) – *Ali je **eden** od Izraelovih rodov, ki ni prišel pred GOSPODA* (SP 1996: 327). Zadosten vzorec opravljenih primerjav je razjasnil tudi ta položaj besedice *kje* (← *kej*). Pokazal je, da na njeno besednoredno prevrščanje v takih primerih vpliva vprašalna intonacija.

⁴⁸ Npr.: 1. *Sakaj h'katerimu Angelu je on **kej kadaj** rekàl* (DB 1584: III,127b) – *DENN zu welchem Engel hat er **jemals** gesagt* (LB 1545: 2434); 2. *H'katerimu Angelu je on pak **kuli kadaj** djal* (DB 1584: III,127b) – *Zu welchem Engel aber hat er **jemals** gesagt* (LB 1545: 2434–2435).

2.4.3 Poznavanje vplivnih tujejezičnih besedotvornih vzorcev in uveljavljenih besednorednih pravil omogoča pravilno povezovanje členov tudi v primerih kopičenja, kakršno npr. izkazuje naslednja zgleđa:

- (1) Dalmatin: *Sim li jeft **kuli kej kadaj** k'enimu Rihtarju v'Israeli djal, katerimu sim jeft porozhil moj folk pafti, inu sim rekàl* (DB 1584: I,228a);
Luter: *Hab ich auch zu der Richter einem in Jsrael **je** gesagt / den ich gebot zu weiden mein Volck / vnd gesprochen* (LB 1545: 769);
- (2) Dalmatin: *Inu jeft vas hozhem spet tjakaj poftaviti, ker ste poprej prebivali, inu vam hozhem vezh dobriga sturiti, kakòr **kuli kej kadaj** poprej* (DB 1584: II,77a);
Luter: *Vnd ich wil euch wider einsetzen / da jr vorhin wonetet / vnd wil euch mehr guts thun / denn zuoor **je*** (LB 1545: 1469).

Uzaveščenost samostojno nastopajočih besednih zvez *kej kadaj* in *kuli kadaj*, ki se od vseh drugih razlikujeta po specifičnem besednorednem obratu, vodi k najverjetnejši rešitvi, ki jo predstavlja tročlenska besedna zveza *kuli kej kadaj*.⁴⁹ Zgled *Gdu je kej kadaj taku ferzhan stial?* (DB 1584: II,172a) – *Wer ist jemals so freidig gestanden?* (LB 1545: 1819) odpira dilemo, ali gre za eno ali dve enoti, na kateri se navezuje *kje*. Primerjava s prevodno predlogo kaže, da je aktualna povezava *kje kadaj*.

Ločen zapis členice *koli* je npr. že v fazi izpisovanja usmerjal k samostojnemu izpisu enote, ki sicer nastopa le kot del zveze. Pregled celotnega gradiva je odkril uveljavljena besednoredna pravila stave členice, ki so: 1. *koli* se (ločeno) piše za enoto, ki ji »podeljuje« poljubnostni pomen; 2. ustaljena izjema je le zveza *koli kadaj*, ki se tudi po primerjalni poti razkriva kot izvirno slovenska oz. slovanska (npr. *Sakaj vsa pomuzh, katera je poprej inu potle **kuli kadaj** fe sgudila, to fi ti sturil* (DB 1584: II,135b) – *Denn alle Hülffe die vorzeiten vnd hernach **je** geschehen wird ist / die hastu gethan* (LB 1545: 1678));⁵⁰ 3. na besednoredno oddaljitev od prvega dela lahko vpliva sopojavljanje pregibanjskih oblik pomožnega glagola *biti*, morfema *se* ter naslonskih zaimkovnih oblik. Pogostost pojavljanja vzorca kaže na splošno veljavno besednoredno zakonitost (npr.: *vfe premore, vfe vidi, inu gre fksusi vfe Duhuve, kakòr fo **kuli** tijfti saftopni* (DB 1584: II,142a); *ony nebodo premogli, kakòr fe **kuli** vufstio* (DB 1584: I,295b); *kateri hozhe drugazhi inu bule sturiti /.../ ta je fksy, kakòr fe mu **koli** lépu sdy* (DB 1584: I,324a)). Večja oddaljenost obeh členov besedne zveze, ki bi jo povzročile vmesne navedbe besednih enot, ki ne sodijo v omenjene kategorije, je redko zaznavna:⁵¹ npr. *Na kateru mejftu **kuli** pojdefh* (DB 1584: II,50a).

2.5 Povedkovniki so prepoznavni na osnovi sobesedilne analize. Besednovrstno lahko določljiv je npr. *blagor*, saj je uporabljen le kot povedkovnik (npr. ***BLagur** je timu Zhlovéku, kateri modroft najde* (DB 1584: I,318a)). Povedkovniško so opredeljene tudi naslednje pojavitve leksemov *greh* in *groza*: *nyh Krajlom bo pred tabo **grosa*** (DB 1584: II,75a); *steim on pak nas vuzhi, de supar Neuernike voiskouati nei famu na febi **kriuu** ali **greih*** (DB 1578, **5b). Več razmišljanja je pred uvrstitvijo med povedkovnike terjala naslednja raba leksema *dobro*: *temuzh fo hodili po svoji laftni mipli, inu kakòr fe je nyh ferzu **dobru** sdélu* (DB 1584: II,31a) – *Sondern wandelten nach jrem eigen Rat / vnd nach jres bösen hertzen geduncken* (LB 1545: 1286).

⁴⁹ V *Besedišču* 2006 je zveza nakazana s kazalčno iztočnico (***kuli kej kadaj** gl. *kjekedaj* –, *koli* –*), njeni deli pa so navedeni v obliki dveh samostojnih iztočnic (*kjekedaj* in *koli*), opremljenih s pojasnili, da obedve nastopata le kot dela besedne zveze.

⁵⁰ Navedeni primer hkrati kaže, da obrnjena stava ni posledica vprašalne intonacije.

⁵¹ V DB 1584 jo izmed 280 primerov pojavitve *koli* izkazuje samo dva.

2.6 Med značilnosti knjižnega jezika 16. stoletja spada tudi opazno pogosta raba veznika v medpovedni poziciji. Uzaveščenost te rabe veznikov navaja raziskovalca k upoštevanju širšega sobesedila, znotraj katerega se aktualna skladijska vloga in z njo besednovrstnost leksema pokaže jasneje, kot bi se, če bi jo skušal izluščiti zgolj na osnovi povedi, ki jo pričanja – torej iz preozkega sobesedilnega okvira. Na ta način se izogne začetni dilemi glede besednovrstnosti, ki se npr. pojavi v naslednjem zgledu: *Satu je njemu bila dana savesa tiga myru, de je on imèl Svetini inu timu folku naprej stati* (DB 1584: II,172a). Presojanje znotraj povedi odpira možnost razumevanja v prislovni in vezniški rabi. Netipičnost ene in druge spodbuja k nadaljnji analizi, pri kateri se dejanska funkcija razkrije šele ob pritegnitvi predhodne povedi, ki je: *Pinehas, Eleasarou Syn. je bil ta tretji v takovi zhafti, taifti je ajftral v Boshjim strahu, inu kadar je folk bil doli padèl, je on stal svèstu, tèrdnu inu ferzhnu, inu je Israela smyрил.*

2.7 Zelo zabrisana, težko prepoznavna in težko določljiva je meja med prislovi, členki in povedkovniki, zlasti v primerih, kadar gre za iz nemščine prevzete zveze, ki se v slovenski skladijski sistem niso vrasle. Tudi zaradi tega so s časovne razdalje težko prepoznavne. K pravilni besednovrstni opredelitvi posameznih rab navadno pripomore upoštevanje prevodne predloge, od koder je skladijska vloga prevzeta. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Ieft dobru k'njemu pojdem, onu pak k'meni ne pride* (DB 1584: I,174a);
Luter: *Jch werde wol zu jm fahren / Es kompt aber nicht wider zu mir* (LB 1545: 590);
SP 1996: *jaz pač pojdem k njemu, on pa se ne bo vrnil k meni* (SP 1996: 376);
- (2) Dalmatin: *Sakaj my je dobru moremo premozhi* (DB 1584: I,126b);
- (3) Dalmatin: *Spet pak, fo tudi dobru potrebnishi inu reuniishi Ludje bily, kakòr fmo my* (DB 1584: II,+IIb);
Luter: *Widerumb sind wol dürfftiger vnd elender leute gewest* (LB 1545: 1162).

3 Besednovrstna razpoznavnost leksema se pogosto izgublja v primerih, ko se ta uporablja kot del besedne zveze, ki slovnično vlogo uresničuje kot večdelna enota, npr. kot vezniška zveza. V sledečem zgledu izpričani *ništer* – *Bug fe nepufty smiriti soffrouainem, inu spofty, temuzh spobulshainè tiga lebna, sdershainem negouih sapuuidi, steim sahualeinem sa negoue dobrute, inu steim vfmileinem zhes blishniga. Sicer imaio nishter teim maine ti vunajni offri obilnu inu suefselim ferzem fe dauati* (DJ 1575: 146) – se ne ujema z nobenim od ustaljenih, besednovrstno različnih načinov rabe, od katerih je vsak zase dokazljiv z uveljavljenimi tipičnimi zvezami. Občasna ohlapnost pri rabi ločil sicer opogumlja k svobodnejšemu segmetiranju odlomka in k iskanju rešitve v samostojnejši obravnavi *ništer* (*ništer, *tem manje*). Toda prava rešitev se pokaže šele, ko je *ništer* razumljen in obravnavan kot del zveze *ništer tem manje*, ki je redke prevedek arhaične nemške zveze *nichts desto weniger, nichts desto minder*,⁵² ta pa latinskega *nilominus*. Zveza se uporablja tudi kot nadomestilo za druge, manj zastarele nemške veznike, pa tudi neodvisno od Lutrove prevodne predloge. Najpogosteje poudarja protivno vsebino sledečega stavka. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Kadar je pak Ionatanu letu felftvu bilu prishlu, je on nishter tem manje ta Grad oblegèl* (DB 1584: II,189a);
Luter: *DA aber Jonathe diese Botschafft kam / lies er nicht abe von der Belegung* (LB 1545: 1882);

⁵² V Grimmu 1889: 722 je opozorjeno tudi na možnost pisave skupaj oz. na leksikalizirano rabo: *nichtsdestoweniger, nichtsdestominder*.

- (2) Dalmatin: *GOSPVD, de bi se jeft lih hotèl stabo praudati, taku ti vsaj praudo obdèrshifh: **nifhtèr manje** moram jeft s'tabo od praudè govoriti* (DB 1584: II,33b);
 Luter: *HERR / WENN ICH GLEICH MIT DIR RECHTEN wort / so beheltestu doch recht / **Dennoch** mus ich vom Recht mit dir reden* (LB 1545: 1294);
 SP 1996: *Ti, GOSPOD, imaš prav, kadar koli se pravdam s teboj, **vendar** bi o nekaterih sodbah rad govoril s teboj* (SP 1996: 560).

Primerjava z nemškim prevodnim zgledom, ki je pogosto namenjena le preverjanju razumevanja, je odkrila besednozvezni značaj številnih težje razumljivih mest. Kot dele ustaljenih besednih zvez (zaimenskih, prislovnih, predložnih, vezniških itd.) je npr. treba obravnavati *lih, dobro, dolgo, malo, veliko* itd. v naslednjih primerih:

- (1) Dalmatin: *On se strahu fhpotà, inu se nevstrafhi, inu nebèshy pred mezhom. **Kadar lih** supàr njega Tull shvenkezhe* (DB 1584: I,278b (prav: 277b));
 Luter: *Es spottet der furcht vnd erschrickt nicht / vnd fleucht fur dem schwert nicht. **Wenn gleich** wider es klingt der Köcher / vnd glentzet beide spies vnd lantzen* (LB 1545: 960);⁵³
- (2) Dalmatin: *Ie bilu pak enu filnu bojovanje supèr Philifterje, **kakòr dolgu** je Saul shiu bil* (DB 1584: I,157a);
 Luter: *Es war aber ein harter streit wider die Philister / **so lange** Saul lebet* (LB 1545: 533);⁵⁴
- (3) Dalmatin: ***Kuliku veliku** vezh, kadar bi nyh zhiflu dopolnenu bilu?* (DB 1584: III,86b);
 Luter: ***Wie viel** mehr wenn jr zal vol würde* (LB 1545: 2287).

Nemškadvodelnavprašalnicawievieljeodpiralamožnostkalkiranegaprevajanjainzavestnega nadomeščanja z bolj udomačenimi nadomestili. Dalmatin je uporabil obe možnosti in še srednjo tretjo! Npr.: 1. ***Kuliku pak veliku vezh** bi ona bila ferrahtana, kada bi ta djanja inu della /.../ nebila pred rokami* (DB 1584: II,+IIa) – ***Wie viel mehr** solts verachtet werden / wo nicht mehr die Geschichte vnd That furhanden weren* (LB 1545: 1160); 2. ***Kuliku** fi ti mojmu Gospudu dolshan?* (DB 1584: III,41a) – ***Wie viel** bistu meinem Hern schuldig?* (LB 1545: 2114).

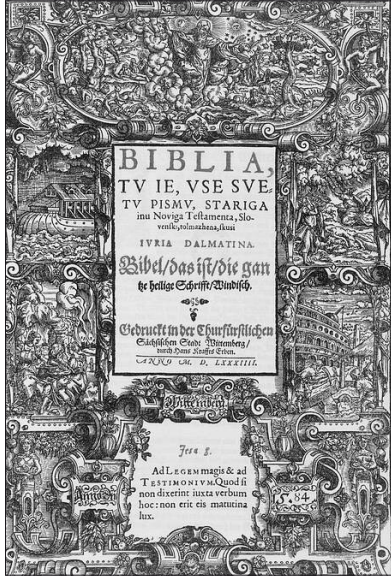
Na besednovrstno specifičnost leksema *dobro*, ki se razkriva kot zgodovinski pojav, saj je današnji spekter rab ne potrjuje, opozarja dosledna pojavna omejenost na povezavo s *tako*: npr. *Sakaj onu fe bo vidilu, de taki modri vsaj vmèrjo, **taku dobro, kakòr** ty nepametni inu norri konèz vsameo* (DB 1584: I, 291b) – *Denn man wird sehen / das solche Weisen doch sterben / **So wol als** die Thoren vnd Narren vmbkomen* (LB 1545: 1007) – *Saj vendar vidi: modri umirajo, skupaj izgineta norec in neumnež* (SP 1996: 820). Analiza izključuje prislovno in števnisko rabo, saj za eno in drugo manjka sobesedilnih potrdil, besednozvezna vpetost pa hkrati preprečuje, da bi se besednovrstna karakteristika tovrstne rabe leksema omejila na sicer najbolj verjetno členkovno vlogo. Primerjava je pokazala, da gre za prevodno prevzeto vezniško zvezo, ki se je zaradi pogoste rabe začela pojavljati tudi neodvisno od predloge. Kot del podobne, vendar člensko bogatejše in zato bolj zapletene vezniške zveze se pojavlja tudi *malo*: ***Raunu kakòr** ta, kir kazhe panuje, kadar je v'jeden nikomer*

⁵³ V LG 1998: 1128 je leksem *wengleich* opredeljen kot veznik (Konjunktion) in pomensko razložen s sopomenskim izrazom *obwohl*.

⁵⁴ Npr.: ***solang, solange** Konjunktion* (LG 1998: 907).

fe nefmili, taku malu kakòr ta, kateri s' divjo Svirino okuli hodi /.../ Taku tudi timu gre (DB 1584: II,158a–158b) – *GLEICH ALS WENN ein schlangen Beschwerer gebissen wird / das jamert niemand / als wenig als das / so einer mit wilden Thieren vmbgehet / vnd von jnen zurrissen wird* (LB 1545: 1769) – *Kdo bo pomiloval čarovnika, če ga piči kača, ali take, ki se približajo zverem?* (SP 1996: 1380).

Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, 1584 – naslovnica

3.1 Problem razmejčitve besednih zvez je dodatno zaostren na tistih besedilnih mestih, kjer prihaja do kopičenja medsebojno potencialno združljivih sestavin. Pravilno razmejevanje in povezovanje je mogoče le na osnovi dobrega poznavanja jezikovne realnosti, ki upošteva pogostnost pojavitev ter sobesedilno pogojene skladenjske posebnosti pojavljanja zvez. Prim. razdelek 2.4.3.

4 V obravnavi je le okvirno in tipološko predstavljena osnovna problematika, s katero so se srečevali delavci pri pripravi besednovrstnega popisa protestantskega besedja. Ustrezen prikaz posameznih besednih vrst je (tudi z ozirom na specifičnost besedja, uporabljanega v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika ter z ozirom na tedaj aktualne besedilne zvrsti) terjal izoblikovanje številnih podrobnejših pravil, ki bi zlasti z vidika bogatitve slovaropisne teorije in prakse, posredno pa tudi jezikoslovne teorije nasploh zaslužila podrobnejši prikaz.

Predpreteklik v Dalmatinovi *Bibliji*

0 Predpretekliku v slovenskem jeziku so bile že namenjene posamezne raziskave. B. Pogorelec (1960/61: 152–160) je raziskala njegovo funkcijo v slovenskem knjižnem jeziku dvajsetega, deloma pa tudi druge polovice 19. stoletja. Ugotovila je, da je predpreteklik glede na pomen odvisna (relativna) glagolska oblika, ki opozarja na razmerja med preteklimi dejanji, lahko pa izraža tudi oddaljeno preteklost ali opravlja naklonsko vlogo. Zaradi možnosti označevanja nastopa stanja izstopa iz osnovnega časovnega razmerja in dobiva predznak ekspresivne oblike. M. Hajnšek (1962/63: 240–245) je zasledovala rabo oblike od 16. do 20. stoletja in ugotovila, da predpreteklik v slovenščini nima stalne funkcije in da je kot sredstvo za izražanje preddobnosti zamenljiv s preteklikom dovršnega glagola.

0.1 Raba predpreteklika v 16. stoletju še ni bila podrobneje raziskana. Nekaj splošnih ugotovitev prinaša obravnava M. Hajnšek (1962/63: 241).⁵⁵ Potrjujejo in razširjajo jih obrobnejša zapažanja v razpravah z drugačno problemsko naravnanoostjo (npr. Orožen⁵⁶ 1984a: 166–168; 1984/85: 222; 1986: 33, 35; Merše⁵⁷ 1993: 233–234; 1995: 509–510).

0.2 Prvo omembo predpreteklika v slovenščini je mogoče zaslediti v Bohoričevi slovnici (1584, zlasti 108–109). V okviru preterita, ki je naveden kot eden od treh časov, avtor razlikuje »praeteritum imperfectum« (*fim fekal*), »praeteritum perfectum« (*fem bil fekal*) in »praeteritum plusquamperfectum«⁵⁸ (*fim vshe bil fekal* ali *fim vshe bil sdaunaj fekal*). Med drugo in tretjo obliko, ki sta v resnici predpreteklika, je predvidljiva pomenska razlika, ki jo neposredno kažeta poimenovanji, posredno pa zgledi. V drugi zgled za predpreteklik je vključen prislov *sdaunaj*, ki razkriva vlogo izražanja davne preteklosti.⁵⁹

Nepolni dve stoletji kasneje je isto časovno shemo v obeh izdajah slovnice (1768, 1783) ponovil Pohlin, le da je namesto latinske uporabil nemško terminologijo (razlikuje »halb-, ganz-« in »längstvergangene Zeit«). Pri zgledu za pretekli in davno minuli čas je namesto Bohoričevega

---

⁵⁵ M. Hajnšek ugotavlja, da so slovenski protestantski pisci predpreteklik pogosto uporabljali in da jim je po nemškem zgledu služil predvsem kot izrazilo pretekle preddobnosti.

⁵⁶ M. Orožen v citiranih razpravah omenja razvojno pogojene razlike v razvrstitvi časovnih oblik, ki jih odkriva s primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega jezika (1986b: 33, 35) ter Dalmatinovega in Japljevega prevoda *Biblije* (1984a: 166–168; 1984/85: 222). Osnovni ugotovitvi sta, da je Dalmatin v nasprotju s Trubarjem uveljavil opisne časovne oblike, med katerimi je trdno mesto imel tudi predpreteklik, ter da je najopaznejšo spremembo časovnega sistema, izpričanega v Japljevem prevodu, povzročil prav izpad predpreteklika, ki ga je Dalmatin uporabljal pogosto in ustrezno, v mlajšem katoliškem prevodu pa ga je nadomestil preteklik.

⁵⁷ M. Merše navaja med tipi prevodnih razlik, ugotovljenih s primerjavo Dalmatinove *Biblije* in Lutrovega predvodnega zgleda, tudi Dalmatinovo dokaj neodvisno rabo predpreteklika.

⁵⁸ Toporišič (1987b) našteje izraze prevaja s »pretekli dovršilnik, pretekli nedovršilnik« in »predpreteklik«.

⁵⁹ O predstavitvi predpreteklika v Bohoričevi slovnici prim. Kolarič (1971: 65) in Toporišič (1984a: 209–211; 1987b: 302–303). Toporišič (1984a: 211) ugotavlja, da se je v Bohoričevi slovnici preteklik mešal s predpreteklikom. Pregled obravnav in omemb glagolskih oblik v Bohoričevi slovnici prinaša Ahačičeva monografija (2007: 75).

nedovršnega v obeh izdajah uporabil dovršni glagol, čeprav razloga zamenjave ni posebej utemeljil (*sem dal, sem bil dal, sem she fđavnej dal bil* (1768: 62–63); *sem se bil usekal in she fđavnej sem se bil usekal* (1783: 73)). Za davno minuli čas še pripominja, da je tako v govoru kot v pisavi redko rabljen. Oba slovnicařja sta skušala med enakima oblikama razlikovati tako, da sta funkcijo predpreteklika poudarila z dodanim prislovom. Predstavitvi predpreteklika v prvih dveh slovnicař slovenskega jezika stanja v knjižnem jeziku 16. stoletja ne povzemata, saj oblika npr. samo v DB 1584 izkazuje funkcijsko bogatejšo in bolj raznoliko rabo, kot so jo uspele odkriti in prikazati tudi vse kasnejše slovnice do srede 20. stoletja.

1 Pogosta raba predpreteklika v DB 1584 (3004 zapisi)⁶⁰ je dokaz, da je bil pomembna sestavina njenega časovnega sistema. Na 140 straneh štirih starozaveznih besedil (*PERVE SAMVELOVE BVQVE* (I,149a–168a), *DRVGE SAMVELOVE BVQVE* (I,168a–182a), *PERVE BVQVE TEH KRAILOV* (I,182b–201b), *DRVGE BVQVE TEH KRAILOV* (I,202a–220a)), ki so bila (tudi zaradi dogajalne razgibanosti) izbrana za primerjavo z Lutrovo prevodno predlogo in z dvesto let mlajšim Japljevim prevodom, je mogoče naštetih skorajda 600 primerov. Dalmatin je predpreteklik veliko uporabljal v različnih vrstah odvisnikov, nekoliko manj pa v glavnih in prostih stavkih. Med vsemi stavčnimi tipi je daleč najpogosteje rabljen v časovnem odvisniku, saj je tovrstnih primerov v primerjalno preverjenem besedilu kar 240.

1.1 V DB 1584 je oblika najpogosteje uporabljena kot izrazilo pretekle preddobnosti. S predpreteklikom v odvisnem ali neodvisnem stavku je izraženo dejanje, ki se je končalo bodisi pred drugim preteklim dejanjem ali pred nastopom stanja v preteklosti.

1.1.1 V časovnih odvisnikih je predpreteklik v tej funkciji tako pogost, da ga je mogoče obravnavati kot slovnično sredstvo za izražanje pretekle preddobnosti. Dalmatin je z namenom, da bi dogajalno zaporedje, predstavljeno v zloženih povedih, prikazal jasneje in bolj plastično, predpreteklik vključeval tudi v druge tipe odvisnikov, bodisi prvo- ali drugostopenjskih. Oblika je pogosto rabljena še v predmetnih, prilastkovih in načinovnih odvisnikih. S predpreteklikom so v zloženih povedih hkrati označena tudi dejanja, ki v primerjavi z drugimi segajo najgloblje v preteklost. Npr.: *Kadar je Raguel letu flifhal, se je prefirafhil, sakaj on je vejdil, kaj se je tēm jednim Moshem bilu sgudilu, katerim je on poprej fyojo Hzher bil dal, inu se je bal, de bi letimu tudi taku nefhlu* (II,150b). Preverjanje veččlenskih naštevalnih nizov je pokazalo, da je vzvratna dogajalna perspektiva z rabo ustreznih časovnih oblik manj natančno in dosledno izoblikovana kot tista, ki je usmerjena proti sedanjosti.

1.1.1.1 Posamezni primeri kažejo, da se je predpreteklik uporabljal kot izrazilo preddobnosti dejanja odvisnega stavka v razmerju do dejanja, ki je izraženo z medmetom, ali je iz sobesedila celo eliptično izpuščeno. Npr.: *INu kadar je Elisa v'to hiřho bil priřhàl, pole, tu je ta Hlapzhizh na njegovi pofiteli mèrtou leshal* (I,204b).

1.1.1.2 V ustaljeno izmenjavo predpreteklik – preteklik, ki jo izpričujeta časovni odvisnik in ustrežni nadredni stavek, se občasno navedeni uvodni stavek z glagolom v pretekliku

⁶⁰ Število je bilo – enako kot v vseh podobnih primerih – ugotovljeno na osnovi popolnega izpisa Dalmatinove *Biblije*, ki je sestavni del kartoteke, zbrane s popolnim izpisom vseh del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Kartoteko so ob pomoči zunanjih sodelavcev izdelali delavci Sekcije za zgodovino slovenskega jezika (sprva poimenovane kot Komisija za historične slovarje slovenskega jezika) Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

PErgudilu se je pak, ki napoveduje nov dogajalni sklop, odvisnostno ne vključuje. Npr.: **PErgudilu se je pak**, kadar je on blisi Ieriha bil prifhàl, je en Slépez sedil pèr potu, inu je petlal (III,42b).

1.1.1.3 Pri dejanjih, ki jih uporabljeni predpreteklik opredeljuje kot preddobna, je večino- ma ugotovljiva še dodatna vsebinska razsežnost. V časovnem odvisniku je s predpreteklikom navadno izpostavljeno dejanje, ki odpira nov dogajalni sklop. Npr.: **KAdar je ona vshe bila ismolila**, je gori vstala, inu je poklizala svojo Dèklo, Abro, inu je doli shla v'hišho, je is sebe djala ta Shakil, inu je svoj Vdovski gvant slejkla, inu se je vmila, inu se je shalbala s'drago vodó, inu je svoje laffy splela, inu se je v'eno Aubo u'vesala, inu je svoj lép gvant oblejkla, inu se je v'fnashila s'Shperami, s'pèrstani, inu je vse oblejkla, kar je lépiga iméla (II,136a). Logična je tudi večkrat zaznavna pogojenost nastopa sledečega dejanja z dovršitvijo predhodnega, ki stoji v predpretekliku. Npr.: **Inu kadar smo bily eno Barko nafhli**, katera se je v'Phenicio pelala, **smo v'njo stopili inu smo se tja pelali** (III,73b).

1.1.1.4 Zasledovanje omenjene pomenske vloge predpreteklika v odvisnih stavkih kaže na ustaljeno rabo ob glagolih, ki se uvrščajo v isto pomensko skupino.⁶¹

V časovnih odvisnikih, ki jih uvaja veznik *kadar*, s katerim je Dalmatin nadomeščal *da*, *als* ali *nachdem* iz Lutrove Biblije, je predpreteklik največkrat rabljen ob glagolih premikanja (*priti*, *pristopiti*, *oditi*, *iti* v pomenu 'oditi' itd.). Npr.: **Kadar je ona pak h'timu Boshjimu Moshu na to gorro bila prifhla**, je ona njega sa njegove noge popadla (I,204b). Zgledi rabe v predmetnem odvisniku kažejo, da je z njim poudarjena preddobnost dejanja, ki je postalo predmet videnja, slisanja, vednosti, pripovedovanja ipd. Npr.:

- (1) **Kadar ste pak vy vidili, de je Nahas, Ammoniterfkih otruk Krajl, supèr vas bil prifhel**, ste vy k'meni djali (I,155b);
- (2) **Sakaj on je dobru vejdil, de fo ony njega bily is nyda isdali** (III,18a);
- (3) **Ionatan pak nej flifhal, de je njegou Ozha ta folk bil saklel** (I,156b).

1.1.1.4.1 Z oblikovnim nasprotjem predpreteklik – preteklik je večkrat poudarjeno tudi vsebinsko nasprotje dveh zaporednih dejanj, ki sta v razmerju napovedi, zapovedi ali obljube, kar zlasti v okviru načinovnega odvisnika najpogosteje izražajo glagoli *reči*, *dejati*, *zapovedati*, *poročiti*, ter uresničitve oz. izvršitve. Npr.: **SAMuel je sturil, kakòr je njemu GOSPVD bil rekakal**, inu je prifhàl v'Betelehem (I,158b). Nasprotje predpreteklik – preteklik lahko površinsko razkriva tudi vzročnopoledično razmerje dejanj. Vzprednemu namenu poudarjanja vzročnosti najbolje ustreza raba predpreteklika v vzročnem odvisniku ter v pojasnjevalnem delu vzročnega priredja. Npr.:

- (1) **Obtu fo njega njegovi Priateli satoshili pèr Eupatoru, inu fo ga ozhitu imenovali eniga Ferratarjá, satu, ker je on ta Otok Cyprum, kateri je njemu Philometor bil porozhil, Antiohu timu shlahtnimu bil isdal** (II,201a);
- (2) **KRajl Alexander pak je bil taifti zhas v'Cilicij, sakaj ondi fo bila nekotera Méšta od njega padla** (II,189a).

1.1.1.4.2 V odvisnih stavkih je s predpreteklikom pogosto izražena preddobnost, v odnosu do vsega sledečega pa tudi dogajalna »neaktualnost« tistih dejanj, ki so bila v predhodnem sobesedilu tako ali drugače napovedana ali pa predstavljena kot še trajajoča oz. kot že dovršena. Npr.:

⁶¹ Strokovni izraz je uporabljen v pomenu, kot ga opredeljuje F. Novak (1986b: 100).

- (1) *inu je rekal k'fvoim Synom: **Offedlajte meni Ofla. Inu kadar fo ony njega bily offedlali, je on fhàl tjakaj** (I,193b);*
- (2) *INu kadar je Vriafova Shena flifhala, de je nje Mosh Vrias mèrtou bil, **je ona trou-rala po fvoim Gofpodarju. Kadar je pak ona bila strourala, je David tjakaj postal, inu je njo pustil v'fvojo hiſho pèrpelati** (I,173b);*
- (3) *inu kadar je bil mlad Méfiz priſhàl, **je Krajl k'mysi k'jédi. Kadar je pak Krajl bil fedil na fvoje mejftu /.../ je Ionatan gori vſtal, de je Abner fédil Saulu na ſtran, inu fo Davida sgréfhili na njegovim mejfti** (I,161b).*

Pri drugem zgledu je na dokončno dogajalno preseženost in z njo neaktualnost dejanja, izraženega s *trovratì*, istočasno opozorjeno s predpreteklikom in z dovršnikom, tvorjenim s predpono *z-/s-* v pomenu 'absolutna dovršitev dejanja'. Predpreteklik in predpone, ki kot sestavine dovršnih glagolov označujejo absolutno dovršitev dejanja, sestavljajo zaradi pogostega sopojavljanja trdno kombinacijo.

1.1.2 Ista pomenska vloga predpreteklika je pogosto uresničevana tudi v glavnih in prostih stavkih, le da jo je običajno treba preverjati v okviru širšega sobesedila. Npr.: 1. *INu dokler je on ſhe govuril, pole, tedaj je Iudas, téh dvanajft eden, priſhàl, inu ſhny m ena velika mnoshiza /.../ **Inu ta Ferratar je bil nym dal enu snaminje, inu je djal: Kateriga jeft kuſhnem, taiſti je** (III,17a); 2. *Inu Samuel je bil legèl v'Templi tiga **GOSPVEDA, ker je Boshja Skrynja bila, prejdan je Boshja Lampa vgafnila** (I,150b). Tudi v vezalnem priredju je z rabo predpreteklika pri prvem členu daljšega, vezniško povezanega niza navadno poudarjen začetek novega dogajalnega sklopa. Npr.: ***RVben je pak bil vunkaj fhàl v'tem zhaffju pſhenizhne Shetve, inu je naſhàl Dudaim na pùli, inu je nje domou pèrneſſel fvoji Materi Lei** (I,19b).***

1.2 V DB 1584 je predpreteklik pogost tudi v vlogi izražanja oddaljene preteklosti. Uresničuje jo v različnih stavčnih tipih. S predpreteklikom je označeno dejanje ali sklop dejanj, ki so od opisovanega, strnjenelega dogajanja odmaknjena bodisi le za nekaj let, za čas, ki ga zahteva izmenjava rodov, ali za cela stoletja. Npr.:

- (1) *Ioas pak fe je vèrnìl, inu je vsel is Benhadadove /.../ roke, ta Méſta, **katera je on is Ioahafove, njegoviga ozheta, roke bil vsel, s'bojom** (I,211b);*
- (2) *Inu David je fhàl tjakaj, inu je vsel Saulove koſty /.../ od téh Purgarjeu v'Gabesi v'Gileadi (**katero fo ony bily is Gaffe v'Betsani vkradli, kamer fo je bily Philifterji obefsili, ta zhas, kadar so bily Philifterji Saula pobyli na tej Gorri Gilboa**) inu je teiſte od únod ſem gori pèrneſſel (I,180a);*
- (3) *Inu ony fo vseli Abſaloma, inu fo ga v'Gosdi vèrgli v'eno veliko jamo /.../ **Abſalom pak ſi je bil en Stebèr gori poſtavitil, dokler je ſhe ſhiu bil** (I,178a).*

1.3 Predpreteklik je kot izrazilo preddobnosti samo eno od sredstev za predstavljanje dogajalne zaporednosti v časovni perspektivi. Slednja je običajno bolj ali manj jasno nakazana že s samim sobesedilom, tu in tam pa k bolj plastični predstavitvi prispevajo tudi prislovna določila. V takih, posebnih primerih je bil predpreteklik neobvezno rabljen in pogeršljiv, kar dokazujejo zgledi z nadomestnim preteklikom. Npr.:

- (1) *INu David je ſhe vezh Shen inu ravenshen vsel v'Ierusalemi, **potehmal, ker je is Hebrona bil priſhàl, inu je njemu ſhe vezh ſynou inu hzhery bilu rojenu** (I,171a);*

- (2) *NAtu je Anna vftala, kadar je bila v'Sili odjedla inu pyla* (I,149a);
- (3) *Inu zhes try dny, kadar fim jeft bila rodila, je ona tudi rodila* (I,185a);
- (4) *Moj Gofpud, my fmo poprej bily leffem doli prifhli Shpendjo kupovat, inu kadar fmo bily v'Ofhario prifhli, inu nafha vrejzha odvesali, Pole, tu fo bily v'fakiga denarji osgoraj v'fvoim vrejzhi* (I,29a);
- (5) *Kadar fo pak njega vfi ty vidili, kateri fo ga poprej snali, de je s'temi Preroki pre-rokoval, fo vfi mej fabo djali* (I,154b).

1.3.1 Vzoredne primere bi bilo mogoče navesti tudi za predpreteklik kot izrazilo davne preteklosti. Npr.: *S. Duh ftém vuzhy, de tu nej bil ta pravi Samuel, od kateriga potle ftojy, de bi ga bila ta Zoperniza naprej perzoprala, sakaj Samuel je bil vshe sdaunaj poprej vmèrl* (I,166a).

1.4 Primerjava slovenskega prevoda z Lutrovim kaže, da je Dalmatin za izražanje pretekle preddobnosti v posameznih primerih uporabljal preteklik namesto predpreteklika v nemški predlogi. Nadomestljivost je razvidna tudi iz skladijsko in vsebinsko docela enakovrednih primerov, v katerih sta tako Dalmatin kot Luter posegala po pretekliku. Pri časovnih odvisnikih so taki primeri redki, saj so sam stavčni tip, dovršni glagol in predpreteklik praviloma vzoredno nastopajoči elementi. Npr.:

- (1) *Kadar je David v'Mahanaim prifhal, fo prinesli Sobi /.../ inu Mahir /.../ inu Barfilai /.../ Ouce inu Goveda, Syr, Davidu inu timu folku, kateri je pèr njemu bil, kjèdi* (DB 1584: I,177b) – *Da Daudid gen Mahanaim komen war / da brachten Sobi /.../ vnd Machir /.../ schaf vnd rinder / kese zu Daudid vnd zu dem Volck das bey jm war zu essen* (LB 1545: 603);
- (2) *Inu kadar fta doli prifhla na konez Méfta, je Samuel Saulu rekàl* (DB 1584: I,154b) – *Vnd da sie kamen hin ab an der Stadt Ende, sprach Samuel zu Saul* (LB 1545: 522);
- (3) *Inu on je sturil, kar je GOSPV DV hudu dopadlu, kakòr je njegou Ozha sturil* (DB 1584: I,219b) – *Vnd thet das dem HERRN vbelgefìel / wie sein Vater gethan hatte* (LB 1545: 736).

1.5 Med opazne vloge predpreteklika v DB 1584 se uvršča tudi izražanje stanja. Zaznavno je v odvisnih (najpogosteje v predmetnem, načinovnem in prilastkovem odvisniku) ter v neodvisnih stavkih (zlasti v vezalnem priredju). Npr.: 1. *Onu je pak obuje bilu milu viditi, de je ta folk mej fabo fe bil taku prefrashil, inu de je ta Vifhifar v'taki veliki fkerbi bil* (II,195b); 2. *Inu pole, tu fo sgul Koprive gori bilè, inu je polnu Offata ftalu, inu Syd fe je bil podèrl* (I,325b).

1.5.1 Vzoprejanje slovenskega prevoda z nemškim prevodnim zgledom kaže, da je Dalmatin večkrat krenil po svoji poti in da je v nasprotju z Lutrom za izražanje stanja raje izbiral predpreteklik kot druga sredstva. Npr.:

- (1) *Inu ta Shena je notèr fhla k'Saulu, inu je vidila, de fe je on bil filnu prefrashil, inu je djala k'nemu* (DB 1584: I,166b) – *VND das Weib gieng hin ein zu Saul / vnd sahe / das er seer erschrocken war / vnd sprach zu jm* (LB 1545: 164);
- (2) *Inu Abraham je fvoje ozhy vsdignil, inu je v'gledal sa fabo eniga Ouna v'enim tèrnji, de je bjl sa ruge obviffel* (DB 1584: I,14a) – *Da hub Abraham seine Augen auff / vnd sahe einen Wider hinder jm / in der Hecken mit seinen Hörnern hangen* (LB 1545: 60).

1.6 Redkeje so zaznavni primeri, v katerih je predpreteklik služil Dalmatinu za označevanje sočasnosti dveh dejanj (1. in 2. zgled) oz. dejanja in stanja v preteklosti (3. zgled). Izjemoma ga je uporabil tudi ob dejanju, ki je v preteklosti sledilo drugemu (5. zgled), ali ob dejanju, ki je zaključilo dlje časa trajajoče stanje (4. zgled). Npr.:

- (1) *Inu kadar je on k'Iordanu bil prifshal, fo ty Iudoufski Moshje v'Gilgal bily prifhli, de bi doli fhli pruti Krajlju* (I,178b);
- (2) *Sakaj kadar je AbIatar, AhiMelehou fyn, h'Davidu béshal v'Kegilo, je on Ephod fabo doli bil neffel* (I,163a);
- (3) *KAdar je pak Elisa spet v'Gilgal bil prifshâl, je bila dragyna v'desheli* (I,204b);
- (4) *Sakaj ony fo dvanajft lejt flushili Kedorlaomeru, ali v'tretymnajftim lejti, fo ony od njega bily padli* (I,8b);
- (5) *Iesus je bil svejditl, de fo ga vunkaj pahnili* (III,53a).

Če bi v primerih, kot je npr. *kadar je on blisi Ieriha bil prifshâl, je en Slépez fedil pèr potu, inu je petlal* (III,42b), šlo za izpust enega izmed zaznavalnih glagolov, potem bi predpreteklik opravljal funkcijo izražanja preddobnosti. Ker zanesljive potrditve zanj ni, je predpreteklik najverjetneje uporabljen v redki in manj tipični vlogi označevanja sočasnosti. V njej je praviloma zamenljiv s preteklikom, vprašljiva pa je tudi ustreznost izbora vrste podredja, saj je s časovnim odvisnikom, ki navadno ločuje prej uresničeno od kasnejšega, hkrati opravljena večja zareza v dogajalni potek.

1.6.1 Tudi primeri rabe v časovnem odvisniku, kjer predpreteklik ne izraža pretekle preddobnosti, so se primerjalno z Lutrom izkazali kot Dalmatinova posebnost. Zaradi pogoste rabe oblike v tem stavčnem tipu si je tovrstne zglede mogoče razlagati kot avtomatizme, čeprav je pomenska vloga spremenjena. Npr.: *David je trydeffeti lejt bil ftar, kadar je bil Krajl postal, inu je krajloval fhtirideffeti lejt* (DB 1584: I,170b) – *Dreissig jar war Daudid alt / da er König ward / vnd regirete vierzig jar* (LB 1545: 577–578).

1.6.1.1 Na vezanost rabe predpreteklika na tip odvisnika kaže tudi obvestilno podvajanje, do katerega npr. prihaja zaradi hkratnega besednega in glagolskooblikovnega izražanja preddobnosti: *Inu kadar je Iacob bil dokonjal te sapuvidi pruti fvoim Otrokom, je on fvoje noge v'kup djal* (I,33a).

1.6.2 V DB 1584 je predpreteklik le izjemoma rabljen v neposrednem razmerju s sedanjikom, še redkeje pa s prihodnjikom. V tovrstnih primerih se mu je Dalmatin praviloma izogibal. Tudi nasprotje predpreteklik – zgodovinski sedanjik je redko, kar je hkrati odraz redkosti zgodovinskega sedanjika v DB 1584. Slednji je uporabnostno omejen predvsem na medbesedilne in robne opombe. Npr.:

- (1) *današni dan vidio tvoje ozhy, de je GOSPVD danas tebe v'mojo roko bil dal, v'tej Iami* (I,163b);
- (2) *David dèrshy to prifego, katero je Ionatanu bil fturil* (I,180a).

1.6.2.1 Primer *KAdar je on taku bil isguvoril, gre en Iud tjakaj pred nyh vfèh ozhima, inu offrjuje Malikom na Altarju v'Modini, kakòr je Krajl bil sapovédal* (II,179b) kaže, da je bil z rabo predpreteklika na začetku in koncu povedi dosežen poseben stilni učinek. Vseh možnosti, ki jih je pri stopnjevanju stilne učinkovitosti ponujala doslednejša raba

predpreteklika, pa Dalmatin ni izkoristil. V zgledu *INu GOSPVD je obyfkal Saro, kakòr je bil oblubil, inu je njej sturil, kakor je govoril, inu Sara je pozhela* (I,13a) bi Dalmatin z vključitvijo predpreteklika tudi v drugi načinovni odvisnik stavkoma dal stilno učinkovitejši refrenski prizvok.

1.7 Dalmatin predpreteklika ni omejeval samo na rabo ob dovršnih glagolih, ampak ga je uporabljal tudi ob nedovršnikih: npr. ob *govoriti, iti, piti, jesti, bežati, prebivati, kraljovati, zašpotovati, postiti se, prepirati se* itd. Nekateri od njih sodijo v kategorijo pravih ali le potencialno dvovidskih glagolov.⁶² Pri dvovidskih glagolih je s predpreteklikom praviloma poudarjena dovršna uresničitev. Npr.: *Natu je Paulus te Moshe k'febi vsel /.../ inu je fhàl v'Tempel, inu je je puftil viditi, koku je on dèrshal te dny tiga ozhifzhovanja, dokler je sa vfakiga mej nymi Offer bil offral* (III,74a).

V posameznih primerih je trajanje dejanja natančneje določeno z bližnjim sobesedilom, drugje pa prav tako s sobesedilom pokazano, da je nedovršni glagol rabljen dovršno. Kadar so v časovnem odvisniku v predpretekliku uporabljeni nedovršni glagoli, je z vrsto odvisnika, dogajalnim zaporedjem, z izbrano časovno glagolsko obliko, včasih pa tudi z ustreznim prislovom jasno pokazana preddobnost sicer trajajočega ali ponavljajočega se dejanja. Slednje se je po dogajalni logiki ne glede na čas trajanja moralo končati pred nastopom naslednjega dejanja. Npr.: *KAdar fo se pak dolgu bily prepirali, je Petrus gori vstal, inu je djal k'nym* (III,70a).

1.7.1 Primerjava z Lutrom kaže glede rabe predpreteklika ob nedovršnikih dokajšno mero skladnosti. Odstopanje je opazno le pri glagolih rekanja, ki jih je Dalmatin z ozirom na glagolski vid pogosto zelo približno prevajal. Isti glagol iz Lutrove predloge je pogosto preveden z vidsko različnimi slovenskimi ustreznici: *sprach – je djal, und sprach – inu je rekal, gesagt hatte – je pravil*. Prav vidski popravki pa so pogosto ozko vzročno povezani z uvajanjem ali opuščanjem predpreteklika. Iz vzporejanja obeh Dalmatinovih izdaj Mojzesovega Peteroknjžja⁶³ in iz primerjave Dalmatin – Luter je jasno vidno opuščanje predpreteklika ob nedovršnikih v DB 1584. Npr.:

- (1) *Inu Bug je gori fhàl od njega, od tiga mejsta, na katerim je shnym govoril* (DB 1584: I,23a) – *Also fuhr Gott auff von jm / von dem Ort / da er mit jm geredt hatte* (LB 1545: 90);
- (2) *Inu Bug je fedmi dan shegnal, inu ga je pofvetil, satu, ker je on na taifti pozhival, od vséh fvoih del* (DB 1584: I,2a) – *Vnd segnete den siebenden Tag vnd heiligt jn / darumb / das er an dem selben geruget hatte von allen seinen Wercken* (LB 1545: 27).

1.7.2 Nedovršniku v predpretekliku se je Dalmatin nekajkrat izognil z dovršnim razumevanjem pri Lutru uporabljenega nesestavljenega glagola ali s preprostim odmikom od prevodne predloge v obliki vidskega popravka, ki ga razkriva raba predponskega dovršnika. Npr.:

⁶² O dvovidskih glagolih pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja prim. Merše 1995b: 207–223.

⁶³ Primerjava prve in druge Mojzesove knjige iz leta 1578 z ustreznimi odlomki v Bibliji je pokazala, da je popravkov, ki zadevajo predpreteklik, zelo malo (5 primerov). Dalmatin je v Bibliji z redkimi dodatnimi primeri predpreteklika le dopolnjeval že ustaljeno rabo v stavčnih tipih. V DB 1584 je predpreteklik dosledneje rabljen ob dovršnikih. Npr.: *INV GOSPVD ie obiskal Saro, kakòr ie bil gouoril, inu je nei sturil, kakòr ie bil gouoril* (DB 1578: 17a) – *INu GOSPVD je obyfkal Saro, kakòr je bil oblubil, inu je njej sturil, kakòr je govoril* (DB 1584: I,13a).

- (1) *Inu David je nje pobil /.../ de nyh obedàn nej vbéshal, kakòr le shtirifstu Hlapzhizhou, kateri fo bily na Kamele skozhili, inu vbéshali* (DB 1584: I,167a) – *VND David schlug sie /.../ das jr keiner entran / On vierhundert Jüngelinge / die fielen auff die Kamelen / vnd flohen* (LB 1545: 567);
- (2) *Inu kadar je Boas bil odjédel inu pyl, je njegovu ferce dobre vole postalu* (DB 1584: I,148a) – *Vnd da Boas gessen vnd getruncken hatte / ward sein hertz guter dinge* (LB 1545: 502).

1.8 DB 1584 in LB 1545 se glede rabe predpreteklika v preverjenem besedilu skladata le v dobri polovici primerov. Najmanjša stopnja ujemanja je zaznavna v časovnih odvisnikih (slaba četrtnina primerov) ter v glavnih in prostih stavkih, kjer je ujemanje polovično.

1.8.1 Dalmatin je uporabljal predpreteklik pogosteje in bolj dosledno kot Luter. Zanj se je običajno premišljeno odločal. Kot sredstvo za izražanje preddobnosti ga je uvedel takrat, kadar dogajalno zaporedje iz sobesedila ni bilo povsem jasno razvidno in bi bilo pretekli dejanji možno razumeti kot sočasni. Na obratne primere opuščanja predpreteklika, če je bila preddobnost enega dejanja razvidna iz sobesedila, je bilo že opozorjeno. Npr.:

- (1) *Tiga GOSPVDA Duh pak je bil prozh shàl od Saula, inu en hud Duh od GOSPVDA je njega fitnu nepokojniga delal* (DB 1584: I,158b) – *DER GEIST ABER DES HERRN WEICH VON SAUL / vnd ein böser Geist vom HERRN macht jn seer vnriügig* (LB 1545: 537);
- (2) *Inu Israelfki Krajl je premejnjl fvoj gvant, imi jé shàl v'boj. Syrerfki Krajl pak je bil sapovédal tém Vfshim zhes fvoja Kulla /.../ inu je djal* (DB 1584: I,201a) – *Der könig Jsrael aber verstelltet sich auch / vnd zoch in den streit. Aber der König zu Syrien gebot den Obersten vber seine wagen /.../ vnd sprach* (LB 1545: 680).

Predpreteklik je »sistemsko« rabljen tudi takrat, kadar se je Dalmatin odločil za večjo ali manjšo prevajalsko svoboščino v odnosu do Lutra, bodisi da je namesto Lutrove imenske besedne zveze uporabil odvisnik ali če je premi govor preoblikoval v odvisnega. Npr.:

- (1) *TEdaj je Joab tjakaj postal, inu je puftil Davidu povédati, vfe kar se je bilu v'boju pèrgudilu* (DB 1584: I,173b) – *DA sandte Joab hin vnd lies David ansagen allen Handel des streits* (LB 1545: 588);
- (2) *V Tem shtirifstu inu offemdesfetim lejtj, od tiga kar fo Israelfki otroci is Egyptoufke Deshele, vunkaj bily shli /.../ je on sazhel GOSPVDV hifho sydati* (DB 1584: I,186a) – *JM VIER HUNDERT VND ACHZIGSTEN JAR NACH DEM Ausgang der kinder Jsrael aus Egyptenland /.../ ward das Haus dem HERRN gebawet* (LB 1545: 633);
- (3) *KAdar fo pak letu Davidu bily povédali, de Vria nej bil tja doli shàl v'fvojo hifho, je David k'njemu djal* (DB 1584: I,173b) – *DA man aber David ansagt / Vria ist nicht hin ab in sein Haus gegangen / sprach David zu jhm* (LB 1545: 587).

1.8.1.1 Dalmatin je pri označevanju sklopa dejanj iz bolj ali manj odmaknjene preteklosti včasih doslednje uporabljal predpreteklik kot Luter. Spet drugje je bil manj dosleden, saj je na časovno odmaknjenost dogajanja pokazal le s predpreteklikom ob prvem dejanju. Npr.:

- (1) *Inu David je shàl tjakaj, inu je vsel Saulove kofty /.../ od tèh Purgarjeu v'Gabesi v'Gileadi (katere fo ony bily is Gaffe v'Betfani vkradli, kamer fo je bily Philisterji obefsili, ta zhas, kadar fo bily Philisterji Saula pobyli na tej Gorri Gilboa) inu je teifte od únod fem gori pèrneffel (DB 1584: I,180a) – Vnd David gieng hin vnd nam die gebeine Saul /.../ von den Bürgern zu Gabes in Gilead (die sie von der gassen Bethsan gestolen hatten / dahin sie die Philister gahenget hatten / zu der zeit / da die Philister Saul schlugen auff dem berge Gilboa) vnd bracht sie von dannen er auff (LB 1545: 613);*
- (2) *Kadar je pak Ioab inu vfa vojška shnym bila prifhla, je bilu njemu povédanu, de je Abner, Nerou Syn, h'Krajlu bil prifhàl, inu de ga je on od febe pufitl, de je s'myrom prozh shal (DB 1584: I,169b) – Da aber Joab vnd das gantze Heer mit jm war komen / ward jm angesagt / das Abner der son Ner zum Könige komen war / vnd er hatte jn von sich gelassen / das er mit friede war weggegangen (LB 1545: 575).*

Za razliko od Lutra Dalmatin tudi nekaterih prirednih zvez ni v celoti zajel s predpreteklikom. Z njim je večkrat časovno »izpostavljen« le prvi člen dogajalne verige. Postopek se pretvarja v pravilo pri drugem glagolu rekanja, če ga je Dalmatin razumel kot napoved premege govora. Npr.:

- (1) *Sakaj Erodes je bil Ioannefa vluvil, svesal inu v'jezho vèrgal, sa volo Erodiade, njegoviga Brata, Philippa, Shene (DB 1584: III,10a) – Denn Herodes hatte Johannem gegriffen / gebunden vnd in das Gefengnis gelegt / von wegen der Herodias / seines bruders Philippus weib (LB 1545: 1994);*
- (2) *PO tém je Ierobeam s'ovfem folkom k'Rehabeamu prifhàl na tretji dan, kakor je Krajl bil rekàl, inu je djal (DB 1584: I,192b) – Also kam Jerobeam sampt dem gantzen volck zu Rehabeam am dritten tage / wie der König gesagt hatte / vnd gesprochen (LB 1545: 654).*

1.8.2 Določene tendence se nakazujejo tudi pri opuščanju predpreteklika iz Lutrove predloge in pri njegovem nadomeščanju s preteklikom. Pokazano je bilo, da se mu je Dalmatin rad izogibal ob nedovršnih glagolih. Opazno je tudi nadomeščanje ob sedanjem času ter raba preteklika, če gre za izražanje sočasnih dejanj. Toda večje doslednosti ni niti v enem niti v drugem primeru, saj je predpreteklik večkrat zapisan tudi ob sedanjem času, uporabljen pa je tudi za izražanje pretekle istodobnosti. Npr.: *Ieft hozhem Iuda tudi spred mojga oblizhja djati, kakòr fim Israela prozh djal, inu hozhem letu Méstu savrèzhi, kateru fim isvolil (DB 1584: I,218b) – Jch wil Juda auch von meinem Angesicht thun / wie ich Jsrael weggethan habe / vnd wil diese Stad verwerffen, die ich erwelet hatte (LB 1545: 734).*

Razlog za opustitev predpreteklika predstavlja tudi skladijsko preurejena pripoved, ki ji ustreza preprostejša časovna slika. Dalmatin se mu je izogibal tudi tako, da je namesto aktiva pri Lutru uporabljal pasiv. Npr.:

- (1) *INu David je shàl tja zhes na úno stran, inu je stopil na vèrh te Gorre (DB 1584: I,165a) – DA nu David hin über auff jenseid komen war / trat er auff des Berges spitzen (LB 1545: 560);*
- (2) *Vlutru pak je Ionatan vunkaj shàl na pùle, kamer je Davidu bilu poftaulenu (DB 1584: I,161b) – DES morgens gieng Jonathan hinaus auff's feld / dahin er David bestimt hatte (LB 1545: 548).*

Nekaj primerov kaže, da Dalmatin Lutru iz oblikovnega razloga ni mogel slediti, saj predpretekliku glagola *sein* 'biti' lahko v slovenskem prevodu ustreza le preteklik glagola *biti*. Npr.: *Inu Amri je sturil, kar je GOSPV DV hudu dopadlu, inu je bil hujšhi, kakòr vfi, kateri fo pred nym bily* (DB 1584: I,196a) – *Vnd Amri thet das dem HERRN vbel gefiel / vnd war erger / denn alle die vor jm gewesen waren* (LB 1545: 665).

1.8.3 Dalmatinov in Lutrov prevod *Biblije* se glede rabe predpreteklika preveč razhajata, da bi bilo obliko, ki je prepričljivo včlenjena v Dalmatinov časovni sistem, mogoče opredeljevati kot kalkirano. Zelo pogosto pojavljanje v časovnem odvisniku daje slutiti zakoreninjenost v živem govoru.

2 Ugotavljanje razvojnih sprememb v rabi predpreteklika je potekalo na osnovi primerjave Dalmatinovega in Japljevega biblijskega prevoda.

Preverjanje rabe predpreteklika v prvem katoliškem ali »Japljevem prevodu biblije« je pokazalo precejšnje odstopanje od Dalmatinove prakse.

2.1 Prva značilnost, ki jo je opazila že M. Hajnšek (1962/63: 242),⁶⁴ je močno zmanjšano število zapisov. Primerjava zastopanosti predpreteklika v Dalmatinovem in Japljevem prevodu prvih dveh Mojzesovih knjig kaže številčno razmerje 3 : 1 (natančno 287 : 93). Še bolj skopa raba je značilna za Japljev in Šrajev prevod štirih *Bukev od krajlov* (600 : 30), kar kaže, da se je odnos do predpreteklika spreminjal celo znotraj samega katoliškega prevoda, odvisno od naravnosti in ustvarjalnega deleža prevajalcev, ki so poleg Japlja še sodelovali.⁶⁵ Komaj polovico Japljevih zapisov predpreteklika se ujema z Dalmatinom glede pojavnega mesta, povsem skladnih primerov pa tudi med temi ni veliko. Razlogov za opuščanje predpreteklika je bilo več.

2.1.1 Številni primeri preprostega nadomeščanja s preteklikom kažejo, da predpreteklik Japlju ni bil več potrebno, ampak le še eno od sredstev za izražanje pretekle preddobnosti. Npr.: *Kadar se je vshe Noah bil obudil od fvojga Vina, inu je svejdi, kaj je njegov manšhi Syn bil njemu sturil, je on djal* (DB 1584: I,7a) – *Kadar se je pak Noe is pyanofiti sbudil, inu je svejdi, kaj je njegov mlajšhi fyn njemu sturil, Je rəkàl* (JB 1791: I,32).

2.1.2 V Japljevem biblijskem prevodu je na redko rabo predpreteklika nedvomno vplivala tudi močna zastopanost zgodovinskega sedanjika v pripovedi. Pogosto uporabljeno nasprotje preteklik – zgodovinski sedanjik kaže, da je vlogo predpreteklika v časovnem sistemu prevzel preteklik. Npr.:

- (1) *Inu kadar fo bily odjédli, fo vftali, inu fo toifto nuzh fhli* (DB 1584: I,166b) – *Kadar fo ty odjédli, vftanejo, inu gredó zélo toifto nozh* (JB 1802: II,136);
- (2) *KAdar fo pak ty v'Tabesi, v'Gileadi, flifhali, kaj fo Philifterji Saulu bily sturili, fo fe vsdignili /.../ inu fo fhli vfo nuzh* (DB 1584: I,168a) – *Kadar svedó fjanìvávzi v' Jabes Galaad, kar fo Filiftéjzi Saulu sturili, Se vsdignejo /.../ inu zélo nózh gredó* (JB 1802: II,145–146).

⁶⁴ Pred njo je nanjo opozoril že Breznik (1917: 342), za njo pa v razpravah, citiranih v 56. opombi, M. Orožen (1984a: 166–168; 1984/85: 222).

⁶⁵ Na Japljev izbor drugega prevodnega zgleda opozarja Breznik, ki pravi: »Glavna skrb mu je bila, da je verno podal to, kar je bilo v Vulgati« (1928: 79).

2.1.3 Tehten razlog za opuščanje predpreteklika so tudi Japljeve skladenjske preureditve besedila. S pogostim razvezovanjem Dalmatinovega časovnega podredja v vezalno priredje, ki samo na sebi nakazuje logično zaporedje dogodkov, se je izgubljal tudi predpreteklik. Postopek je bolj opazen v prevodu Knjig kraljev, kjer sta se od številnih Dalmatinovih primerov predpreteklika v časovnem odvisniku ohranila le še dva, kar je treba pripisati tudi pogosti zamenjavi skladenjskega vzorca. Npr.: *Inu kadar je on bil isprerokoval, je on prišhal na to viffohoto* (DB 1584: I,154b) – *On je pak prerokùvati jęnjaj, tēr je prišhal na vifozhino* (JB 1802: II,40).

Včasih se je Japelj s skladenjskimi poenostavitvami, ki so odraz drugačnega prevajalskega pristopa, izognil že sami možnosti rabe predpreteklika. Npr.:

- (1) *Inu fo pobrali, kar je bilu oftalu Kofceu, dvanajft polnih Korb* (DB 1584: III,10a) – *Inu fo pobrali oftanke tih kófzov dvanajft kojhóv pólnih* (JB 1808: IX,66);
- (2) *Tę Babe pak fo se Boga bale, inu néfo sturile, kakòr je nym Egiptoufski Krajl bil rekal* (DB 1584: I,34a) – *Babize pak fo se Bogá bale, inu nifo sturile po sapovèdi Egiptovfkgiga Krajla* (JB 1791: I,221);
- (3) *INu ona fta flifhala fhtimo GOSPVEDA Boga, kir je hodil v'tém Vèrti, kadar je dan hladan bil poftal* (DB 1584: I,3a) – *Inu kadar fta flifhala glafs Gospód Bogá, de je pèr hladu po popoldan v' Vèrti se sprehajal, fta se /.../ fkrila* (JB 1791: I,10).

2.1.4 Opazna značilnost Japljevega prevoda je, da je stanje pogosto izražal z deležniki in nedovršnimi glagoli, le redko pa s predpreteklikom. Npr.:

- (1) *Pèrgudilu fe je, de fim prišhàl na te Gorre Gilboa, inu pole, Saul fe je bil nalegèl na fvoj Shpejs, inu Kulla inu Iesdizi fo sa nym hitèli* (DB 1584: I,168b) – *Naklúzhilu fe je meni, de fim na gorró Gelboe prišhàl, inu Saul je na fvojim mézhi flonil; vosovi pak, inu kojniki fo se k' njemu blishali* (JB 1802: II,148);
- (2) *Inu njegovi Bratje néfo mogli njemu odgovoriti, taku fo se bily preštrafhili, pred njegovim obrasom* (DB 1584: I,30a) – *Ti bratje nifo mogli odgovoriti od prevelikiga strahu vfi preštrafheni* (JB 1791: I,192).

Predpretekliku kot sredstvu za izražanje časovnega zaporedja dveh preteklih dejanj se je Japelj izogibal tudi z vključevanjem ustreznega prislova ali z deležnikom na -oč.⁶⁶ Npr.:

- (1) *inu je nje s'témi imeni imenoval, s'katerimi je nje njegovu Ozha bil imenoval* (DB 1584: I,16b) – *inu jih je ravnu s'tim imęnami imenoval, s'katerimi jih je popręj njegov ozhe imenoval* (JB 1791: I,100);
- (2) *Inu on je prišhàl na úno ftran Morja /.../ Ondi fta dva s'Hudizhi obfędena pruti njemu pèrtekla, ta fta bila is Mèrtvazhkih grobou prišhla* (DB 1584: III,6b) – *Inu kadar je on prišhàl na uno ftran morjá /.../ fta njega fręzhala dva obfędena is pokopalifh prideózha* (JB 1800: IX,33).

⁶⁶ M. Orožen posebej omenja Japljevo tendenco skrajševanja dveh glagolov rekanja z uvedbo deležnika -oč/-eč (1984a: 168). Jesenšek ob deležjih in deležnikih na -ozh/-ezh v Japljevem prevodu Nove zaveze sicer ugotavlja, da so se ohranili »le še kot kliše svetopisemskega jezika ali zaradi vplivov starejših slovenskih predlog« in da je bilo izražanje z njimi Japlju tuje (1991: 134). Kot pogosteje uporabljani skladenjski kondenzator pa omenja nedoločnik (1991: 135).

2.2 Primeri rabe predpreteklika pri Japlju kažejo, da ga je za razliko od Dalmatina skoraj dosledno uporabljal ob dovršnih glagolih. Gradivo izpričuje kot edino izjemo le rabo ob glagolu *iti*, pa še ta je največkrat rabljen dovršno. Neredki so primeri, ko je Japelj nedovršni ali dvovidski glagol iz Dalmatinovega prevoda nadomestil z njegovim dovršnim nasprotjem ali z dovršnim sinonimom. Celotako, kadar sobesedilo jasno kaže, da je Dalmatin nedovršni glagol rabil dovršno, se je Japelj izognil sleherni dvoumnosti s tem, da je dovršnost glagola poudaril s predpono. Nadomeščanje nedovršnega glagola z dovršnim parom je mogoče opazovati tudi v primerih, ko je predpreteklik uporabljen kot izrazilo oddaljene preteklosti. Tovrstno naravnost potrjujejo tudi primeri, v katerih se je Japelj odločil za drugačno predstavitev dejanja kot Dalmatin. Če je dejanje v nasprotju s protestantsko predlogo predstavil kot še trajajoče, se je avtomatično izognil tudi predpretekliku. Npr.:

- (1) *inu vfa mnoshiza Israelfkih otruk je prifhla v' Pufzhavo Sin /.../ na petnajfti dan drusiga Měfza, po tém zhaffu, ker fo ony bily is Egyptoufke deshele fhli* (DB 1584: I,45a) – *inu vfa mnóshiza Israelfkih otrók je prifhlá v' pufhavo Sin /.../ na pętnajfti dan tiga drugiga męfza, po tēm, kadar fo bily is Egyptoufke dęshele vùn odfhli* (JB 1791: I,283–284);
- (2) *Taku je bilu Pharaonovu ferze obtęrpnu, de Israelfkih otruk nej puftil, kakòr je GOSPVĐ skufi Moseffa bil govoral* (DB 1584: I,40b) – *Inu njegóvu /.../ fęręę je okamnęlu, inu zhe dalej vezh otęrpnęlu: inu on Israelfkih otrók ny prozh puftil, kakòr je bil Gospód skusi Mójsefa sapovędal* (JB 1791: I,256);
- (3) *INu kadar je Pharao blisi k'nym bil pęrfhál, fo Israelfki otroci fvoje ozhy gori vsdignili* (DB 1584: I,44a) – *Inu kadar se je Pharao pęrblishoval, fo Israelfki otrozi ozhy gori vsdignili* (JB 1791: I,276).

2.3 Dalmatinova shema porazdelitve predpreteklika po stavčnih tipih ostaja pri Japlju v osnovi nespremenjena, le da je število najdenih primerov povsod precej skromnejše. Pogosteje je uporabljan v odvisnih in redkeje v neodvisnih stavkih. Še vedno je bil živ v časovnih odvisnikih, čeprav je v nasprotju z DB 1584 rabljen dokaj neobvezno. Japelj ga je nekajkrat vpletel v tiste časovne odvisnike, ki so skupaj z glavnim stavkom nastali s preureditvijo Dalmatinovega vezalnega priredja. Seveda je tovrstnih primerov spreminjanja skladske urejenosti veliko manj kot že omenjenih obratnih. Npr.: *Inu Moses je fhál od Pharaona is Měfta vun, inu je fproftęrl fvoje roke pruti GOSPVĐV* (DB 1584: I,40b) – *Inu kadar je bil Mójse od Pharaóna is męfta vùn prifhal, je rokę pruti Gospódu gori vsdignil* (JB 1791: I,255–256).

2.4 Sestav pri Dalmatinu opaženih pomenskih vrednosti predpreteklika ostaja pri Japlju kljub skrčeni rabi oblike neokrnjen. V Japljevem preurejenem časovnem sistemu predpreteklik ni imel več trdnega položaja. Kot opisni čas njegovi ekonomičnejši jezikovni strukturi ni najbolje ustrejal. Postal je drugotno sredstvo tako v osnovnih vlogah izražanja preteklosti predobnosti in davne preteklosti kot tudi pri drugih izraznih možnostih. Japelj se je obliki neredko izognil s sobesedilnimi spremembami, za opredeljevanje razmerij med dejanji pa je močneje izrabljaj vidnska nasprotja. Japljeva raba na prelomu 18. in 19. stoletja izpričuje izrazito težnjo po ustalitvi predpreteklika ob dovršnih glagolih, hkrati pa napoveduje nadaljnje krčenje oblike.

Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih

0 Obravnava ima dvojni namen: na vzorčnih besedilih iz druge polovice 16. stoletja, to je časa, v katerem je slovenski knjižni jezik nastal, se razvojno izpopolnil in utrdil, prikazati način praktičnega soobstajanja glagolskih kategorij vida in časa ter s tem problemsko razširiti raziskovalno območje slovenskega vidoslovja, hkrati pa predstaviti razlike glede Trubarjeve in Dalmatinove rabe kategorij. Pojasnjevanje razlik z večjo ali manjšo odvisnostjo od prevodnih predlog, zlasti od Lutrove *Biblije*, je bilo puščeno ob strani.

1 Dejstvo, da sta glagolski kategoriji vida in časa tesno povezani, je splošno priznano. Ker sta z glagolsko obliko, uporabljeno v besedilu, navadno posredovani obe, slovansko vidoslovje govori o vidsko-časovnih oblikah.⁶⁷ Seveda sta z isto obliko izražena tudi naklon in način, toda če je prvi povedni, ker glagolski dogodek samo ugotavlja (Toporišič 1992b: 119), drugi pa tvorni, oz. če obe kategoriji nastopata v izhodiščnih, pomensko neoznačenih vlogah, ostajata v senci razmerja med vidom in časom. Vidoslovci si vedno znova zastavljajo vprašanje, kakšno je to razmerje, kolikšna je medsebojna vplivajska stopnja vseh štirih kategorij,⁶⁸ pa tudi, kakšno je razmerje med besednim (leksičnim) in slovničnim pomenom sobesedilno uporabljenega glagola.⁶⁹

1.1 Slovensko jezikoslovje se je z obema kategorijama ukvarjalo večinoma ločeno, le izjemoma sta bili predmet zanimanja obe hkrati. Soobstajanje glagolskih kategorij je bilo tokrat primerjalno opazovano na novozaveznih evangelijskih besedilih (zlasti na Matevževem in Markovem) iz TT 1557 in DB 1584. Potrdilo je že znane razlike glede Trubarjeve in Dalmatinove rabe časovnih oblik. Večino od njih je v vrsti razprav predstavila (in ponazorila s številnimi zgledi) Martina Orožen. Ugotovila je, da Trubar pretekla dejanja večinoma izraža z dovršnim in nedovršnim sedanjikom (Orožen 1977: 90), redko pa opisno, in da je med opisnimi oblikami za preteklost pri njem še najpogostejši predpreteklik (Orožen 1987a: 32); da je s pogostejšo rabo opisnih oblik za izražanje preteklosti pričel že Krelj (Orožen 1987a: 32), dodobra uveljavil pa jih je Dalmatin (Orožen 1986b: 33; 1986c: 110);⁷⁰ da Trubar tudi dovršena dejanja v prihodnosti večinoma izraža z dovršnim sedanjikom, Dalmatin pa uporablja predvsem opisne oblike (Orožen 1970: 225).

⁶⁷ Prim. Zaliznjak – Šmelev 1997: 31–32. V sklopu raziskave glagolskega vida v slovenskem jeziku 20. stoletja, posvečene predvsem tvorbi in funkcioniranju dovršnih in nedovršnih glagolov, ki jo je opravila O. S. Plotnikova (1975), je bilo z vidika uresničevanja delnih pomenov dovršnega in nedovršnega vida obravnavano tudi razmerje med vidom in časom (Plotnikova 1975: 12–16).

⁶⁸ Prim. npr. Rassudova 1968, Bondarko 1971b, *Russkaja grammatika* 1980: 641–645, Hrakovskij 1990, Propynin 1995.

⁶⁹ Prim. npr. Zolotova 1997.

⁷⁰ M. Orožen (1986b: 35–36) meni, da je vzrok za Dalmatinovo oddaljitev od Trubarjevega ubesedovalnega načina, ki glede rabe časovnih oblik pomeni približevanje vsakdanjemu govoru, treba iskati v spremembi jezikovnega nazora.

1.2 Povzeti (in nadalje sklepati) je mogoče, da je Trubarjev jezik glede rabe časovnih oblik živahnejši od Dalmatinovega, saj se v njem časovne oblike izraziteje prepletajo. Izmenično rabo omogoča delna sopomenskost (zgodovinskega) sedanjika in preteklika ter (prihodnjega) sedanjika in prihodnjika. Osnovno neskladje povzroča različen delež in različna funkcionalna izraba sedanjika. S pogosto rabo zgodovinskega sedanjika je pri Trubarju posledično omejena raba preteklika. Slednji je bil v običajni vlogi, to je pri izražanju preddobnosti glede na trenutek govorjenja, razbremenjen, zato je lahko prevzemal nove vloge. Trubar ga večkrat rabi za izražanje pretekle preddobnosti, kar je sicer eden od pomenov, značilnih za (tudi pri Trubarju še uporabljani) predpreteklik.

2 Kljub zamenljivosti zgodovinskega sedanjika s preteklikom, ki je bila v jeziku Dalmatinove *Biblije* skoraj v celoti izpeljana,⁷¹ je raba oblike v Trubarjevem jeziku pogosto razvidno funkcionalno osmišljena.

2.1 Trubar zgodovinski sedanjik pogosto uporablja kot sredstvo za prikaz sklenjenih dogajalnih nizov (1. zgled), neredko tudi izraziteje vzročno povezanih. Nizi, ki so dvo- in veččlenski, so večinoma sestavljeni iz dovršenih dejanj. Možne so tudi kombinacije dovršenih in trajnih dejanj ter veččlenske povezave z nedovršniki izraženih trajnih dejanj, dogajanj ali stanj. Na časovno omejeno trajanje dejanj, izraženih z nedovršnimi glagoli, navadno kažejo dovršniki, ki jim sledijo, saj označujejo dejanja, ki so po dogajalni logiki kasnejša (2. zgled). Vtis zgoščenosti in dinamičnosti je pri nizih, sestavljenih iz dovršenih dejanj, posebej opazen. Dogajalni niz, povezan z uporabo zgodovinskega sedanjika (oz. iste časovne oblike), se neredko omejuje na isto poved. V novi povedi, ločeni od predhodne z ločilom, ki je navadno višjega ranga⁷² (npr. s piko ali dvopičjem⁷³), je kot povezovalno sredstvo lahko uporabljena sopomenska časovna oblika. Npr.:

- (1) *Inu on **fapouei** tim ludem doli feſti na to trauo. Inu **ufame** te pet kruhe /.../ **po-gleda** gori unebefa, **fahuali**, inu **reslomi** tar da te kruhe tim Iogrom ti Iogri pag dado tim ludem. Inu **fo ieili** vſi inu **fo fyti bili**, Inu **fo uſdignili** kar ie zhes oſtalu od koffou (TT 1557: 42) – Inu on **je rekâl** timu Folku doli feſti na travo, inu **je vsël** te pet Kruhe /.../ **je gori pogledal** v'Nebu, inu **je sahalvil**, inu **reslomil**, inu **je dal** te Kruhe Iogrom, Inu Iogri **fo je dali** timu Folku. Inu ony **fo** vſi **jêdli**, inu **fo ſiti poſtali**. Inu **fo pobrali**, kar **je bilu oſtalu** Kofceu (DB 1584: III,10a);*
- (2) *Inu on **vſtane** tar **vſame** kfebi tu deite /.../ inu **beſhi** vto Egiptouo deſhelo, inu vndukai **oſtane** do Erodeſheue ſmertî (TT 1557: 4) – Inu on **je gori vſtal**, inu **je vsel** tu Ditece /.../ inu **je je vganil** v Egiptouſko deſhelo, inu **je ondi oſtal**, notèr do Erodeſhove ſmèrtî (DB 1584: III,3b).*

Trubar z uporabo zgodovinskega sedanjika notranje povezuje in zaokroža realne dogajalne situacije. S tem jih hkrati ločuje od drugih, predstavljenih v bližnjem sobesedilu: bodisi takih, ki so glede na čas dogajanja predhodne ali sledeče, lahko pa tudi vezanih na drugo dogajalno okolje ali na drugo vršilca dejanja oz. nosilca dogajanja ali stanja.

⁷¹ Primerjava z Lutrovo *Biblijo* kot osnovno prevodno predlogo kaže, da je bila zamenjava večinoma opravljena v soglasju z njo.

⁷² O funkciji ločil v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja prim. Weiss 2002 (zlasti 254–262).

⁷³ V taki vlogi v TT 1557 lahko nastopa tudi vejica.

Primož Trubar – lesorezni portret

V zgledu (3) *Vtim kir ie on taku sam febo **misli**. Pole, ta angel tiga Gospudi **se** nemu prikashe vtih faneh, inu **pravi*** (TT 1557: 2) – *Mej tém pak ker **je** on taku **misli**, pole, en GOSPODNI Angel **se** je njemu v 'fajni **pèrkasal**, inu **je rekal*** (DB 1584: III,3a) sta od izhodiščnega, ciljno nenaravnanege dejanja v pretekliku z zgodovinskim sedanjikom ločeni dve dovršeni dejanji. Na dogajalno sočasnost opozarjata tudi uporabljeni prislovni določili: Trubarjevo *vtim* in Dalmatinovo *mej tém*. Različni časovni obliki v navedenem Trubarjevem primeru razmejuje medmet *pole* (v pomenu 'opozarjanja na to, kar se pojavi, opazi'), ki se v enaki vlogi pogosto pojavlja.

Trdna sestavina nizov, sestavljenih iz dovršnih in nedovršnih glagolov v zgodovinskem sedanjiku, so tudi glagoli rekanja. Glagol, ki napoveduje premi govor, je praviloma naveden v zgodovinskem sedanjiku (4. zgled). Vanj iz preteklika občasno prestopa tudi v Dalmatinovem jeziku (5. zgled). Besedilno vzporedne Trubarjeve in Dalmatinove napovedi premega govora kažejo na obstoj (okvirno pa zarisujejo tudi obseg) praktične supletivnosti: npr. *pravi – je djal/ je rekal*.⁷⁴ Zanja bi lahko našli potrdila tudi v jeziku posameznega pisca.⁷⁵ Dvojice niso nujno vidsko poenotene. Glagol *praviti* je po osnovni vidski karakteristiki sicer nedovršen,⁷⁶ v napovedni vlogi pa mu je mogoče priznavati dovršnost. Npr.:

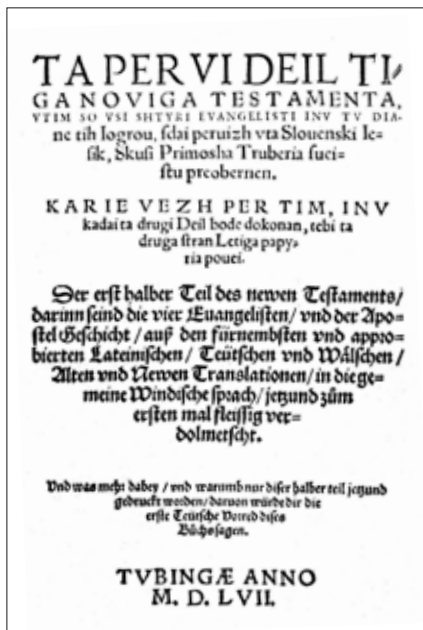
- (4) *Peter tedai **odgouori** inu knemu **pravi**, Pole, mi smo vse sapuštili inu smo hodili sa tebo /.../ Iesus pag **pravi** knim* (TT 1557: 57) – *Tedaj **je** Peter **odgovoril**, inu **je djal** k'njemu: Pole, my smo vse sapuštili, inu smo shli sa tabo /.../ Iesus pak **je djal** k'nym* (DB 1584: III,12b);
- (5) *Letu ie pag vse sturienu, de bode dopolnenu tu, kar ie gouorienu od Gospudi skufi tiga preroka, kir **pravi*** (TT 1557: 6) – *Letu se je pak vse sgudilu, de bi se tu dopolnilu, kar je GOSPVD skusi Preroka govuril, kateri **pravi*** (DB 1584: III,3b).

⁷⁴ Zamenjave kot *pravi* → *je pravil in **dem/dejem* → *je djal* niso izkazane.

⁷⁵ O Dalmatinovi rabi glagolov rekanja prim. Merše 1993: 230.

⁷⁶ V Pleteršnikovem slovarju je opredeljen kot *vb. imp.* (PS 1895: II,213), v SSKJ (1979: III,968) pa kot *nedov. in dov.*

Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, 1557 – naslovnica

2.2 Za Trubarjev jezik so značilni tudi primeri naglega prestopanja iz ene oblike v drugo, uresničeni znotraj istega dogajalnega niza.⁷⁷ Prepletanje obeh ustvarja vtis živahnosti in razgibanosti pripovedi (6. primer). Razložiti ga je mogoče tudi s tem, da gre za prevod iz prvega desetletja Trubarjevega knjižnega ustvarjanja in da zato popolne ustaljenosti tudi glede rabe časovnih oblik še ni mogoče pričakovati. Številni primeri kažejo, da je Trubar oblikovno dvojnost, ki jo ustvarjata zgodovinski sedanjik in preteklik kot sopomenski obliki, skušal še dodatno funkcionalno osmisliti. Na nov niz konkretnih dejanj je večkrat opozoril tako, da je prvo dejanje navedel v zgodovinskem sedanjiku, v nadaljevanju pa uporabil preteklik, ali obratno (7. primer). Sopomenska oblikovna različica je lahko uporabljena celo samo pri zadnjem členu sklenjenega niza, vendar je o namerni, funkcionalni izbiri mogoče govoriti le, če ji lahko pripišemo vsaj potencialno razmejevalno vlogo. Na enak način so občasno izpostavljena tudi dejanja, ki v aktualne dogajalne nize ne sodijo, ali dejanja, ki pripadajo drugi dogajalni ravnini. Na pripadnost drugi ravnini neredko hkrati opozarja tudi naklonska ali načinovna označenost dejanja, zato besedilna primerjava pri Trubarju odkriva trpnik, pri Dalmatinu pa tvornik, oz. pri Trubarju pogojnik, pri Dalmatinu pa povedno obliko (8. in 9. primer) ali obratno.

⁷⁷ Razlike v izboru sopomenskih časovnih oblik (npr. *pravi/ie rekal*), ki jih odkriva primerjava Trubarjevih novozaveznih prevodov (TE 1555 in TT 1581–82), Rothe npr. razlaga z navezavo na različne prevodne predloge: shema, ki jo predstavljata začetek pripovedi v zgodovinskem sedanjiku in nadaljevanje v pretekliku, je v TE 1555 po njegovem mnenju mestoma posneta po Lutrovi predlogi, na pogostejšo izbiro preteklika namesto zgodovinskega sedanjika v TT 1581–82 pa je vplivala *Vulgata* (Rothe 2006: 92–94).

- (6) *Kadar ie tu ta kral Erodesh **faslishal, se ie prestrashil**, inu vfe Meiftu Ierufalem shnim. Inu on vkupe **sprau**i vfe Vishefarye inu Pifarie tih ludi, te **ie on vprashal**, kei Cristus ima biti royen. Inu oni nemu **pouedo**, Vbetleemu vti Iudouski desheli (TT 1557: 3) – Kadar **je** letu Erodesh Krajl **flifhal, se je vstrashil**, on, inu shnym red vfa Ierusalem. Inu **je pustil** vkup poklizati vfe Vishefarje inu Piffarje mej fokom, inu **je nje isvprashoval**: Kej bi imèl Cristus rojen biti? Inu ony **fo k'njemu djali**: v'Betlehemi v'Iudoufki desheli (DB 1584: III,3b);*
- (7) *Ona pag kadar vun **prideta, fta** nega ime **refglassila** po tei ifti ufi desheli (TT 1557: 24) – Ona **fta** pak vunkaj **fhla**, inu **fta** njega **resglafsila** po vfej teifti desheli (DB 1584: III,7b);*
- (8) *Tedai Erodesh **poklizhe** scriuaie te Modre, inu sfliffom is nih **ifuprashta** ta zhas, **vkaterim se ie ta fueisda prikafala**. Inu nee **poshle** Vbetleem, inu **prau**i (TT 1557: 3) – Tedaj **je** Erodesh te Modre fkrivaje **poklizal**, inu **je shkèrbnu** is nyh **isvprashoval**, **kadaj bi se ta Svèda bila pèrkasala**: Inu **je nje postal** v'Betlehem, inu **je rekal** (DB 1584: III,3b);*
- (9) *Inu kadar **se** Ioshef is fna **obudi, fturi** on, koker **ie** nemu **bilu sapouedanu** od angela tiga Gofpudi, inu **vfame** kfebi fuio sheno (TT 1557: 2) – Kadar **se je** pak Ioseph is fna **bil obudil, je sturil**, kakòr **je** njemu GOSPODNI Angel **bil sapovèdal**, inu **je vsel** fvojo Sheno k'febi (DB 1584: III,3b).*

2.2.1 Trubar je sopomenski časovni obliki uporabljal tudi za ločevanje konkretnih, dovršenih dejanj od trajnih dejanj ali stanj (npr. spoznavno-čustvenega značaja), predstavljenih z nedovršnimi glagoli (10. zgled), pa tudi za ločevanje dejanj in stanj, vezanih na zunanji, stvarni svet, od tistih, ki se omejujejo na človekovo notranjost (11. zgled):

- (10) *Kadar tu ty Defet **faslishio, fo bili neuulni zhes** ta dua brata (TT 1557: 60) – Kadar **fo** letu ty defset **flifhali, fo** ony **nevolni postali zhes** ta dva Brata (DB 1584: III,13a);*
- (11) *Inu Iefus **pride** fem naprei, **ugleda** to ueliko mnoshizo tih ludi, Inu **se ie** zhes nee **fmilil**, inu te **osdraui** te kir **fo** vmei nimi bolni bili (TT 1557: 42) – Inu Iesus **je** vunkaj **shàl**, inu **je vidil** ta velik folk, inu ony **fo se** njemu v'ferci **fmilili**, inu **je osdravil** nyh bolnike (DB 1584: III,10a).*

2.2.2 Z rabo iste časovne oblike je pri Trubarju občasno dodatno opozorjeno na povezanost med dejanji, ki sta (so) v vzročno-posledičnem odnosu (12. zgled), ali pa je prav z izmenično rabo sopomenskih oblik opravljena ločitev dejanja, ki je sprožilo nadaljnje dogajanje, od posledičnega niza, s tem pa posredno opozorjeno na njuno pomensko nasprotje (npr. 13. zgled):

- (12) *Kadar pag Pilatus **uidi**, de nishter ne **opraui**, temuzh le zhedale vegshi shum **vftaie, ufame** on to uodo inu **umye** fuie roke pred ludmi, inu **prau**i (TT 1557: 88) – Kadar **je** pak Pilatus **vidil**, de **nej** nishtèr **opravil**, temuzh de **je** veliku vekshi shum **vftajal, je vsel** vodè, inu **je** pred folkom rokè **vmil**, inu **je djal** (DB 1584: III,18a);*
- (13) *Kadar **ie** on pag **vidil** to Mnoshizo tih ludi **gre** on gori na eno Goro, inu doli **fede**, knemu **perftopio** nega Iogri (TT 1557: 9) – Kadar **je** on pak ta Folk **vidil, je** gori **fhàl** na eno Gorro, inu **je** doli **fedèl**, inu njegovi Iogri **fo k'njemu stopili** (DB 1584: III,4b).*

2.3 Ker gre pri izmenjavi preteklika in zgodovinskega sedanjika navadno le za oblikovno spremembo, ne pa tudi za pomensko, saj zgodovinski sedanjik ne vsiljuje izbire nedovršnikov, kar je značilnost aktualnega in razširjenega oz. splošnega sedanjika, se primerjana biblijska prevoda kljub avtorsko polarizirani izbiri časovnih oblik vidsko navadno ujemata. Razhajanja so redka, zato se tudi o vzrokih za hkratno vidsko spremembo, ki je dejansko vidsko-časovna, ni treba pogosto spraševati.

2.3.1 Če je pri enem ali drugem piscu na primerjanem besedilnem mestu uporabljen dvovidski glagol, je vtis vidске heterogenosti, ki nastaja zaradi nasprotja med vidsko enopomenskim in dvovidskim glagolom, pogosto samo navidezen (npr. med *naprej nesti* in *darovati*, med *ofrovati* in *ofrati*, med *pregrešiti* in *grešiti*). Kadar dvovidski glagol aktualizira enak vidski pomen kot ustreznik pri drugem piscu, razhajanja ni. Npr.:

- (14) *Kadar tu Iefus **fashishi**, fe ie fezhudil, inu prau i htim kir fo fa nim shli* (TT 1557: 19) – *Kadar **je** Iesus tu **fh/ljijhal**, fe je sazhudil, inu je djal, h'ém, kateri fo sa nym fhli* (DB 1584: III,6b);
- (15) *Satu kadar ti tui dar na ta Altar **offruiesh**, inu tukai fpomenish, de tui brat ima neikai subper tebe* (TT 1557: 11) – *Satu, kadar ti tvoj dar na Altar **offrajh**, inu tebi ondi na miffal pride, de tvoj Brat ima kejkaj supàr tebe* (DB 1584: III,5a).

Večkrat je samo navidezna tudi vidska razlika med glagoli premikanja, ki so po obliki nedovršni, in soodnosnimi predposkimi dovršniki, ker se z vključitvijo prvih v eno izmed pretekliških oblik lahko spremeni tudi njihova vidska vrednost.⁷⁸ Npr.:

- (16) *Kadar **ie** pag Iefus noter vtu Capernaum **bil prishal** perstopi knemu en Altman, ta nega proffi inu prau i* (TT 1557: 19) – *Kadar **je** pak Iesus noter **fhàl** v'Kapernaum, je en Kapitan k'njemu stopil, ta je njega profsil, inu je djal* (DB 1584: III,6b).⁷⁹

2.3.2 Na izbor vidsko nasprotnih glagolov pri enem ali drugem piscu je lahko vplivalo tudi prizadevanje za razvidnejšo izoblikovanost dogajalnega niza, bodisi glede dinamičnosti ali glede vrednostne razvrstitve dejanj (dogajanj ali stanj), ki upošteva predvsem njihovo aktualnost, z njo pa tudi obvestilnost. Oba prevajalca sta se zavedala, da je z nizanjem dovršnih glagolov mogoče zgostiti in intenzivirati pripoved, z vključevanjem nedovršnikov pa jo upočasniti ter izpostaviti, s tem pa tudi poudariti posamezne dogajalne faze, ki jih predstavljajo trajajoča dejanja, procesi ali stanja. Npr.:

- (17) *Inu on poshle tar odseca Ioannefu glauo vti Iezhi, Inu nega Glaua ie bila femkai perneffena /.../ inu ie dana tei deklci, inu ona to **neffe** fui materi* (TT 1557: 41) – *Inu on je tje poslal, inu je Ioannefu v'jezhi Glavo v'jekal, inu njegova Glava je bila pèrnefsena /.../ inu tej Deklici dana: inu ona **je** njo fvoji Materi **pèrnefla*** (DB 1584: III,10a).

⁷⁸ O tem, da na spremembo prvotnega vidskega pomena pri nekaterih glagolih poleg besednega pomena lahko vpliva tudi časovno sobesedilo, prim. Merše 1995b: 216. Orešnik (1994: 118) pri tovrstnih primerih (*Janez se je lani selil* 'preselil') govori o (dozdevni) zaznamovani rabi nedovršnega vida.

⁷⁹ K dovršnemu razumevanju glagola *iti*, ki ga je Dalmatin uporabil v časovnem odvisniku, usmerjata tudi Lutrova prevodna predloga in najnovejši slovenski biblijski prevod: *DA aber Jhesus eingieng zu Capernaum* (LB 1545: 1979); *Ko je prišel v Kafarnáum* (SP 1996: 1488).

2.3.3 Izbor vidsko različnih glagolov, ki spremlja protistavo sopomenskih časovnih oblik, je neredko sobesedilno pogojen in usklajen. V osmem zgledu, kjer si stojita nasproti Trubarjev dovršnik *ifuprasa* in Dalmatinov nedovršnik *je isvprashoval*, na temeljitost izvedbe dejanja kažeta prislovni določili načina *ffliffom* in *fkèrbnu*. Trubarjeva raba dovršnika je usklajena z osredinjenostjo na dokončen podatek o času pojavitve zvezde, Dalmatinov nedovršnik pa kaže na ponavljalnost, h kateri je na eni strani spodbujalo troje naslovnikov, na drugi pa s pogojnikom poudarjena negotovost glede časa pojavitve zvezde.

V naslednjem zgledu (18) *Inu Iefus ta hodi okuli po vfei Galileiski desheli, vuzhi vnih Shulah, inu pridiguie ta Euangelion od tiga kraleuftua, inu on ofdraui sledno bolefan inu sledni betesh vmei ludmi* (TT 1557: 9) – *INu Iesus je okuli hodil po vfej Galilejski desheli, je vuzhil v'nyh Shulah, inu je predigoval ta Evangeli od Krajlestva, inu je osdraualal vfe shlaht Bolesni inu Beteshe mej Folkom* (DB 1584: III,4b) se primerjana prevoda vidsko razlikujeta le glede zadnjega člena (*ozdravit* – *ozdravljati*). Ta sledi trem nedovršnikom, s katerimi so predstavljena trajna, ciljno nenaravnana dejanja, vendar vsako z možnostjo ponovitve. Pri Trubarju uporabljeni dovršnik *ozdravit* označuje konkretno dejanje, ki se ponovi tolikokrat, kolikor je predmetov, ki terjajo njegovo uresničitev. Na njihovo številčnost kaže prilastek *slednji* ob odnosnicah *bolezen* in *betež*. Pri Dalmatinu je izbor nedovršnika *ozdravljati* prirejen priredno zloženemu predmetu v množini.

2.4 Trubarjeva praksa se od Dalmatinove navadno razlikuje tudi glede prikaza istodobnih dejanj ali stanj, ki so tako pri enem kot pri drugem le redko izražena s pričakovanim sedanjikom nedovršnih glagolov. Pri Trubarju je istodobno dejanje ali stanje pogosto predstavljeno s sedanjikom ali preteklikom, ki sledi zgodovinskemu sedanjiku ali pretekliku v predhodnem stavku (19. in 20. zgled), pri Dalmatinu pa zaradi vztrajanja pri pretekliku do tovrstnega nihanja ne prihaja. Na neustaljenost izražanja istodobnosti kažejo tudi primeri napačnih kombinacij: pravilno izbrane časovne oblike in napačne vidske (21. zgled).

- (19) *Inu kadar on nega pogleda, inu uidi, de ie on eno Vero imel fdrau pofstati, rezhe on fueliko ftymo* (TT 1557: 378) – *Inu kadar je on v'njega bil pogledal, inu je vidil, de je on veroval, de bi se mu moglu pomagati, je on s'glasno shtimo rekàl* (DB 1584: III,69b);⁸⁰
- (20) *Inu kadar ie on uidil eniga, de se ie nemu kriulina godila, ga ie branil* (TT 1557: 351) – *kadar je on eniga vidil, de se mu je kriviza godila, ga je branil* (DB 1584: III,64b);
- (21) *Kadar on pag vidi de veliku is tih Farifeiou inu Saduceiou knega kerftu prido, praui knim* (TT 1557: 6) – *Kadar je on pak vidil, de je veliku Fariseerjeu inu Sadduceerjeu k'njegovimu Kàrftu pèrhajalu, je on k'nyd djal* (DB 1584: III,4a).

2.5 Če primerjani besedili izkazujeta nasprotje med preteklikom in nezgodovinskim sedanjikom, razlika navadno opozarja na širše, večplastno neujemanje. V zgledu (22) *Koku ie de ui ne faftopite, de iest ne fem od kruha uom gouuril, kadar sem dial, Varuite fe pred Farifeiskim inu Saduceiskim quaffum?* iz TT 1557: 47 gre za omembo v preteklosti izvršenega dejanja, v DB pa je isto dejanje dobilo razsežnost brezčasnega, kar pomeni, da se lahko izvrši večkrat in da je bistvena predvsem vsebina povedanega, oddaljenost od trenutka govorjenja pa ni pomembna: *Koku je tu, de nesaftopite, de vam jeft nepravim od Kruha (kadar pravim:.) Varite fe pred Quafsom tèh Fariseerjeu iny Sadduceerjeu?* (DB 1584: III,11a).

⁸⁰ V najnovšem biblijskem prevodu je istodobnost izražena tako, kot predpisuje slovnicična norma (Toporišič 1984c: 330): *Pavel ga je premeril z očmi, in ko je videl, da ima vero, ki bi ga lahko rešila, mu je zaklical z močnim glasom* (SP 1996: 1662).

3 Glede rabe sedanjika v pomenu brezčasnosti se primerjani besedili večinoma ujemata. Običajna vidsko skladnost je hkrati dokaz, da je brezčasnostni sedanjik vidsko dokaj ustaljena časovna oblika. Prevladujoči nedovršniki in redki dovršniki kažejo, da oblika ne postavlja izrazitejših omejitev glede glagolskega vida. Zaradi možnosti številnih ponovitev, ki jo tako za dovršena kot za trajna dejanja odpira brezčasnost, nastajajo posebni vidsko nevtralizacijski položaji,⁸¹ v katerih zaradi izenačenosti delnih vidskih pomenov⁸² zbleda prvotna slovnično-pomenska razlika med vidsko nasprotnima glagoloma.

V primeru (23) *nega ime bode imenouanu Emanuel, kateru fe isloshi, Bug f'nami* (TT 1557: 2) – *bodo njegovu ime, Emmanuel, imenovali, kateru je stolmazhenu, Bug s'nami* (DB 1584: III,3b) ima Trubarjeva brezosebna raba *fe isloshi* nevtraliziran vidski pomen, možno pa jo je razumeti tudi kot naklonsko obarvano – z možnostnim pomenskim odtenkom.

3.1 Nekaj primerov vidске neujemalnosti je razložljivih z napačnim izborom, ki je večinoma posledica avtorjeve nepazljivosti ali morda njegovega podleganja vplivu besedotvorne »sugestivnosti«⁸³ ustreznikov v tuji prevodni predlogi, nikakor pa ne z netrdnostjo vidskega sistema v knjižnem jeziku 16. stoletja, ki je dosedanje raziskovanje ni potrdilo (Merše 1995b). Npr.: (24) *TEdai prido Kiefufu ty Piffary od Ierufalema, inu prauio, Sakai tui Iogri prestopuio tih Starisheu postauo? Oni ne umio nih rok kadar kruh iedo* (TT 1557: 43) – *TEdaj fo k'njemu prihli Pifsarji inu Fariseerji od Ierufalema, inu fo djali: Sakaj tvoji Iogri prestopajo téh Starifhieh postavo? Ony nevmivajo fvoih rok, kadar Kruh jedó* (DB 1584: III,10b).

Dovršnik je namesto pričakovanega nedovršnika pogosteje uporabljal Trubar, zaslediti pa ga je mogoče tudi pri Dalmatinu:

(25) *Vtim iftim zhafu odgouori Iefus, inu prau, Ieft fahualim tebe Ozha /.../ de fi ti letu skril pred teimi modrimi inu saftopnimi, inu fe ie tim prep[r]ofitim refodil* (TT 1557: 31) – *VTémifitim zhafsu je Iesus odgovoril inu je djali: Ieft tebe zhafstim Ozha /.../ de fi ti letu skril pred modrimi inu saftopnimi, inu fi je tem majhinim resodil* (DB 1584: III,8b);

(26) *tu, kar is uuft gre, tu gre is tiga ferza /.../ Sakai is ferza uun gredo hude misli* (TT 1557: 45) – *Kar pak f'kusi ufta vun gre, tu pride is f'erza /.../ Sakaj is f'erza prido hude misli* (DB 1584: III,10b).

V prvem primeru je prav vidska razlika tista, ki usmerja k različnemu razumevanju sedanjika. Upoštevanje širšega sobesedila in primerjava z Lutrovo prevodno predlogo ter kasnejšimi slovenskimi biblijskimi prevodi pa izključuje možnost, da bi Trubar z glagolom *fahualim* označeval aktualno, pravo sedanjost.⁸³

3.1.1 Polarizacija dovršni vid – nedovršni vid lahko nastopa tudi pri rabi te časovne oblike, povzroči pa jo – kot pri kakršni koli odmaknjenosti od trenutka govorjenja – različno razumevanje in posledično tudi različno predstavljanje vsebine, bodisi samo z dovršnimi ali samo z nedovršnimi glagoli: npr. (27) *Kar iest vom poueim utemmi, tu ui poueite na fuitlobi* (TT 1557: 27) – *Kar jeft vam pravim v'temmi, tu vy pravite na fvitlobi* (DB 1584: III,8a).

⁸¹ O nevtralizaciji vidskega nasprotja prim. Bondarko – Bulanin 1967: 72–75.

⁸² O definicijah delnih vidskih pomenov pri vodilnih ruskih vidoslovcih prim. Merše 1995b: 47.

⁸³ Prim. *ZV der selbigen zeit antwortet Jhesus / vnd sprach / Jch preise dich Vater /.../ Das du solchs den Weisen vnd Klugen verborgen hast / Vnd hast es den Vnmündigen offenbaret* (LB 1545 (1974): 1987); *Tedaj je Jezus spregovoril in rekel: »Slavim te, Oče /.../ ker si to prikrih modrim in razumnim, razodel pa otročičem /.../«* (SP 1996: 1495).

4 Za označevanje pretekle preddobnosti in davne preteklosti Trubar namesto predpreteklika, uveljavljenega pri Dalmatinu,⁸⁴ pogosto uporablja preteklik ali zgodovinski sedanjik. S preteklikom navadno poudarja tudi tista dejanja, ki v okviru dogajalnega niza izstopajo po (naj) zgodnejši uresničitvi, oz. dejanja, ki niso sestavina aktualnega dogajalnega niza⁸⁵ in ki pripadajo drugi, glede na čas dogajanja zgodnejši dogajalni ravnini (28. primer). Ista praksa velja tudi za navajanje dejanj v časovnih odvisnikih, saj tudi ta v primerjavi z drugimi dejanji iz iste povedi ali iz istega dogajalnega niza segajo globlje ali najgloblje v preteklost. Nakazovanje dogajalnega zaporedja Trubar prepušča izbrani stavčni obliki, besednim pokazateljem ali celo samo njegovi lastni razvidnosti. Drugače je ravnal Dalmatin, saj je časovno prvenstvo dejanj, predstavljenih v časovnih odvisnikih, navadno poudarjal tudi s predpreteklikom.

- (28) *Tedai Erodes̄ poklizhe scriuaie te Modre, inu ffliffom is nih ifuprasha ta zhas, vkaterim fe ie ta fueisda prikafala. Inu nee poshle Vbetleem, inu prauī* (TT 1557: 3) – *Tedaj je Erodes̄ te Modre skrivaje poklizal, inu je škèrbnu is nyh isvprafshoval, kadaj bi fe ta Svèsda bila pèrkasala: Inu je nje poslal v 'Betlehem, inu je rekal* (DB 1584: III,3b);
- (29) *Natu kadar fo oni tiga krala fasilshali, gredo tiakai. Inu pole, ta fueiŕda katero fo oni vti Iutroui desheli vidili, gre nim naprei, dotle ona pride inu ofgorai obfŕoy* (TT 1557: 3) – *Kadar fo ony vshe tiga Krajla bily saflifshali, fo shli tjakaj. Inu pole, ta Svèsda, katero fo ony v 'Iutrovi desheli vidili, je pred nymi shla tjakaj, dokler je prifhla inu osgoraj obfŕala* (DB 1584: III,3b).

4.1 Posledica pogostosti pojavljanja predpreteklika v DB je tudi njegova opaznejša večpomenskost in znotraj nje vloga izražanja stanja po izvršitvi dejanja. V Trubarjevem prevodu je stanje izraženo na običajnejši način, to je z deležnikom ali s pomensko ustreznim glagolom. Npr.: (30) *Kadar ie pag Erodes̄ bil mertou, pole, ta angel tiga Gospudi fe prikashe Ioshefu* (TT 1557: 5) – *Kadar je pak Erodes̄ bil vmèrl, pole, tedaj fe je GOSPODNI Angel Iosephu v 'fajni perkasal* (DB 1584: III,3b).

5 Znano je, da sta Trubar in Dalmatin uporabljala različne oblike za izražanje prihodnosti in da nista odločneje selektivno posegala v tovrstno dediščino preteklosti.⁸⁶ Njuna praksa se razlikuje predvsem glede količinskega razmerja med različnimi možnostmi,⁸⁷ ki so z ozirom na pogostost rabe bolj izenačene pri Trubarju kot pri Dalmatinu.

Oba sta za izražanje prihodnosti uporabljala opisni prihodnjik, zvezo *imeti/hoteti* + nedoločnik in dovršni sedanjik. Razlike nastajajo zaradi oblikovne nepoenotenosti dogajalnih nizov, projiciranih v prihodnost. Tudi v primerjanih besedilih je mogoče najti primere tako za Trubarjevo in Dalmatinovo vztrajanje pri isti obliki v celotnem nizu kot za mešan izbor. Pisca sta se za eno ali drugo možnost pogosto premišljeno odločala. Npr.: (31) *Inu ona bode rodyla eniga Synu, tiga ti bodesh imenoual Iefus, fakai on bode ofdrauil fuie ludi od nih grehou* (TT 1557: 2)

⁸⁴ Da je bil predpreteklik trdna sestavina Dalmatinovega časovnega sistema, dokazujejo 3004 zapisi v DB 1584 (Merše 1997a: 9).

⁸⁵ B. Pogorelec (1960/61: 153, 155) omenja, da se /je/ predpreteklik pogosto uporablja// za označevanje dogodkov, ki so v besedilu za pripoved drugotnega pomena.

⁸⁶ M. Orožen opozarja na obilico možnosti za izražanje prihodnosti, ki jo je izkazovala tako stara cerkvena slovanščina kot tudi vsi slovanski jeziki na začetku knjižnega razvoja (Orožen 1970: 224). Tudi v *Brižinskih spomenikih* je prihodnost izražena na več načinov: s pomožnikom *bodo* in trpnikom (*ispowèden bodo*), z naklonsko zvezo *hot' o* + nedoločnik (*se hot' o kajati*), z dajalniško naklonsko zvezo (*imeti mi je*), z dovršnim sedanjikom (*prideš soditi*) in s faznim glagolom ter nedoločnikom (*načnem delati*) (Orožen 1989a: 97–98)

⁸⁷ Na to dejstvo so posredno opozarjali že posamezni jezikoslovci v 19. stoletju (npr. Navratil 1856: predvsem na straneh 84 in 85, Miklošič 1876: 176–177, Škrabec 1892).

– Inu ona **bo** eniga Synu **rodila**, tiga ime **imafh** ti, Iefus, **imenovati**. Sakaj on bo fvoj folk isvelizhal od nyh gréhou (DB 1584: III,3a). Prednost opisnega prihodnjika v primerjavi z zvezo *imeti/hoteti* + nedoločnik je, da je naklonsko enopomenski in nedvoumen, prednost zveze z nedoločnikom pa prav njena dvonamenskost.

6 Vidski razliki med prevodoma, ki je na splošno pogosto pogojena z besednim pomenom glagola, se občasno pridružuje pomenska, ki jo ustvarja enostransko ali obojestransko izražena modifikacija poteka ali izvršitve glagolskega dejanja oz. njegova vrstna različnost: pri enem piscu je npr. izpostavljen začetnostni pomen (*pregovoriti* – *govoriti*, *zaslišati* – *slišati* (prim. 6. zgled)), kar je odvisno od različne približanosti prevodni predlogi ali od upoštevanja različnih predlog, vsekakor pa nasledek prevajalčevega premišljenega izbora.

7 Vidskočasne razlike med prevodoma so pogosto povezane s skladijskimi preureditvami, kar dokazujejo tudi nekateri izmed doslej navedenih zgledov. Osnovna tipa sta določena z navzkrižnimi zamenjavami (časovnega) podredja s (vezalnim) priredjem:

- (32) *Inu on gre od tot naprei, vgloda on dua druga brata* (TT 1557: 8) – *Inu kadar je on od únod dajle naprej fhàl, je on vidil dva druga Brata* (DB 1584: III,4b);
- (33) *Ona pag kadar vun prideta, sta nega ime resglaffila po tei ifti ufi desheli* (TT 1557: 24) – *Ona sta pak vunkaj fhla, inu sta njega resglafsila po vfej teifti desheli* (DB 1584: III,7b).

8 Več doslej navedenih zgledov dokazuje, da se vidsko-časovnim razlikam rade pridružijo še naklonske modifikacije in načinovna označenost. Praktično soobstajanje in medsebojno učinkovanje vseh štirih glagolskih kategorij – vida, časa, naklona in načina – pa bo obravnavano posebej.

Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih

0 Splošno priznano dejstvo je, da obstaja povezava med glagolskimi kategorijami vida, časa, naklona in načina in da je njihovo medsebojno razmerje součinkovalno in zlasti na funkcionalni ravni tudi dokaj zapleteno. Čeprav se je s posameznimi glagolskimi kategorijami smiselno ukvarjati ločeno, saj se je le po tej poti mogoče ustrezno seznaniti tako z obliko kot s pomenom ter s sistemsko osrednjim in obrobim na obeh ravneh, pa je vse podrobnosti praktične uporabe mogoče spoznati šele ob upoštevanju součinkovanja kategorij, zlasti tistih, ki se izražajo z isto obliko. Najtesneje sta povezani kategoriji vida in časa, tesna pa je tudi povezava med vidom in naklonom⁸⁸ ter vidom in načinom,⁸⁹ zlasti zveza z njunima osnovnima oblikama, to je s povednim naklonom in tvornim načinom, ki sta v svojih osnovnih funkcijah glede povezav z vidom tudi najmanj problematični.⁹⁰

Vidoslovci se pri raziskovanju medsebojnih vplivov kategorij poslužujejo različnih metod. Med pogostejšimi sta ugotavljanje in raziskovanje presekov glagolskih kategorij ter izhajanje iz ene izmed raziskovanih kategorij, ki hkrati služi za osnovo pri ugotavljanju funkcioniranja druge. Pupynin (1995: 161) npr. kategorijo načina obravnava kot celoto dveh semantičnih ravnin, aktivne in pasivne, na katerih se kažejo semantične funkcije kategorije vida, Bidem (1988: 66) pa izhaja iz predpostavke, da je možnost tvorbe (deležniškega) pasiva odvisna od leksičnega vida glagola.

0.1 Pričujoča obravnava je namenjena prikazu obsega in tipologije primerjalno odkrite neujemalnosti, nanašajoče se na sojavljanje glagolskih kategorij vida in načina ter vida in naklona v Trubarjevem in Dalmatinovem prevodu evangelijev.⁹¹ Primerjalno so bili pregledani Matevžev, Markov in Lukov evangelij⁹² v TT 1557 in DB 1584.

1 Soodvisnost vida in načina

Primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangeljskih besedil je odkrila 125 primerov vidsko-načinovnega razhajanja.

1.1 Zamenjava⁹³ trpnika s tvornikom

Med spremembami, ki v prvi vrsti zadevajo vid in način, je najpogostejša Dalmatinova nadomestitev trpnika s tvornikom.⁹⁴ Izkazuje jo skoraj polovica primerov tovrstnega neujemanja

⁸⁸ Prim. Hrakovskij 1990: 24–27, Zaliznjak – Šmelev 1997: 29–30, Grekova 1998.

⁸⁹ Prim. Pupynin 1995, Gavrilova 1998.

⁹⁰ Prim. Hrakovskij 1990: 25.

⁹¹ S primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangelijev so bile odkrite osnovne razlike glede njune rabe vida v povezavi s časom (Merše 2000).

⁹² Primerjalno je bil pregledan tudi Janezov evangelij, vendar razlike v številčne podatke niso zajete, ker je prevodno razhajanje potrjevalo že odkrito tipologijo.

⁹³ Glagola *zamenjati* in *nadomestiti* sta v obravnavi skupaj z ustreznima izglagolskima samostalnikoma uporabljena za označevanje spremenjenega stanja v Dalmatinovem biblijskem prevodu.

⁹⁴ Nanjo je na več mestih opozorila M. Orožen 1987b (1996): 126 (navedena stran je iz novejše izdaje), 1986b: 33, 1986c: 110, Breznik pa je opazil Dalmatinovo pravilnejšo rabo trpnika, ki jo ponazarja z naslednjim

(59 od 125). Zamenjava povzroča pričakovano obvestilno prerazporeditev, saj se na skladenjsko obrobje odrinjeni (z omembo v prislovnem določilu vršilca glagolskega dejanja) ali celo neomejnjeni vršilec dejanja oz. nosilec poteka ali stanja pojavi v vlogi osebka. Prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja je navadno izraženo s predložno zvezo *od koga* oz. *od koga skuzi koga*, če je ob dejanskem vršilcu dejanja, ki je navadno Bog, opozorjeno tudi na posrednika (prim. 1. zgled)).

Dalmatin s tvornikom nadomešča pogosteje zastopano trpniško zgradbo, sestavljeno iz osebene oblike pomožnega glagola *biti* in deležnika *-n*⁹⁵ (oblika na *-t* je redka), in redkeje uporabljane oblike s *se*. Zamenjava deležniške trpniške zgradbe je v podrobnostih naslednja: Pri veliki večini zamenjanih trpniških zgradb gre za deležnik dovršnega glagola, ki ga v tvorniku uporablja tudi Dalmatin (prim. 2. zgled). V nekaterih primerih se v Trubarjevem prevodu izpričani delni vidski pomen⁹⁶ ohranja tudi v tvorniški obliki v Dalmatinovi *Bibliji*, v večini primerov pa je zamenjava zgradbe hkrati tudi znamenje za premik od stanja, ki je posledica predhodne dovršitve dejanja, k dovršitvi konkretnega dejanja, poteka ali procesa, približujočega oz. razvijajočega se k ciljni točki, ki je hkrati tudi notranja meja dejanja (4. zgled). V četrtem zgledu je npr. stanje, ki sledi dovršitvi dejanja, predpogoj za uresničitev naslednjega dejanja. Dalmatin ob zamenjavi trpnika s tvornikom praviloma dosega obvestilno izenačenost prevoda, vendar z drugimi sredstvi kot Trubar. Stanje, ki je pri Trubarju izraženo s trpniško obliko, je npr. pri Dalmatinu večkrat izraženo s predpreteklikom. Pri deležniškem trpniku razločevanje med preteklikom in predpreteklikom odpoveduje, kar pomeni, da je oblika paradigemsko siromašnejša od tvornika.

Če je v Trubarjevem prevodu uporabljeni glagol nedovršen, najpogosteje izkazuje ponavljalni pomen, ki se ohranja tudi v tvorniku in navadno ne kaže izrazitejše odvisnosti od uporabljene časovne oblike oz. od njenega časovnega pomena⁹⁷ (prim. 1. zgled). Pogosto uresničen je tudi trajni pomen. Tudi nanj je navadno posredno opozorjeno: npr. sobesedilno in z izbrano časovno obliko. V tretjem zgledu na procesualni vidski pomen kaže hkrati rabljeni glagol zaznavanja, ki opozarja na sočasni potek s trpnikom predstavljenega dejanja: *zaslišati/uslišati (govorjeno) besedo*. Dalmatin je v tvorniku navadno uporabil isti glagol kot pred njim Trubar v trpniku. Po nadomestnem sopomenskem ali celo pomensko spremenjenem glagolu je redko segel (prim. 1., 3. in 5. zgled), navadno pa takrat, kadar ga je k temu usmeril Lutrov prevodni zgled (prim. 1. in 5. zgled). Nekajkrat si stojita nasproti prehodna in celo vezljivostno približana glagola, ki pa sta pomensko nasprotna (npr. *dati*, ki odpira mesta za levi in dva desna delovalnika: za vršilca, prejemnika in prizadetega oz. za osebek ter dajalniški in tožilniški predmet, in *vzeti* 'sprejeti', ki odpira mesti za prvi in drugi delovalnik ter za prislovno določilo vršilca dejanja; prim. 14. zgled). Večje razlike med primerjanima prevodoma nastajajo ob uporabi vidsko nasprotnega glagola (prim. 6. zgled) in v primerih, kjer ni pretvorbena upravičene istovetnosti osebka trpnega in predmeta tvornega

zgledom: Trubar: *fo od zhloveskih rok sturieni* (209) – Dalmatin: *fo /.../ s'zhlovezhkimi rokami sturjeni*. Omenja jo med primeri Dalmatinovih odmikov od Trubarjevih germanizmov (Breznik 1917: 172).

⁹⁵ Deležnik na *-n* se pogosto pojavlja na mestih, kjer danes uporabljamo deležnik *-t* (npr. *bijen*), na kar je bilo že večkrat opozorjeno (Ramovš 1952: 148–149, Orožen 1977: 97–98 itd.). Ramovš (1952: 148) mešanje obeh končnic razlaga kot posledico analogije med glagolskimi vrstami. M. Orožen (1977: 97–98) ugotavlja razliko glede Trubarjeve in Dalmatinove rabe trpnega deležnika *-t*: redkejši je pri Trubarju, Dalmatin pa se glede njegove rabe pod vplivom narečja približuje sedanjemu stanju, čeprav ga še vedno redko uporablja.

⁹⁶ S strokovnim poimenovanjem »delni vidski pomeni« se zlasti v ruskem vidoslovju opredeljujejo tipi sobesedilnih uresničitev kategorialnih pomenov dovršnega in nedovršnega vida (Zalijnjak – Šmelev 1997: 17). Predstavljeni so kot rezultat součinkovanja leksičnega pomena glagolov, glagolskih kategorij (časa, naklona, načina), sobesedila in situacije. Bondarko (1967: 52–61) navaja štiri osnovne delne vidske pomene dovršnega vida (konkretno-faktični, nazorno-primerjalni, potencialni, sumarni) in sedem osnovnih delnih vidskih pomenov nedovršnega vida (konkretno-procesni, trajno-neprekinjeni, nazorno-primerjalni, neomejeno-kratni, potencialni, omejeno-kratni, posplošeno-faktični). Hrakovskij (1990: 25) govori o gramemih dovršnega in nedovršnega vida. Kot osnovne in najpomembnejše grameme dovršnega vida izpostavlja prve tri pomene z Bondarkovega seznama, pri nedovršnem vidu pa konkretno-procesni, neomejeno-kratni oz. ponavljalni ter posplošeno-faktični pomen.

⁹⁷ Ponavljalnost velja za preteklost, sedanost ali prihodnost.

stavka (npr. 7. in 8. zgled). Neujemalnost stopnjuje tudi nasprotje med prehodnim glagolom pri Trubarju in neprehodnim pri Dalmatinu ali obratno (prim. 12 zgled). Z vidsko neujemalnim nasprotjem med trpnikom in tvornikom v šestem zgledu je posredovano tudi nasprotje med stanjem, ki sledi izvršitvi dejanja, in še ne končanim procesom, ki ima za cilj doseženje enakega stanja. Ker je nastop pričakovanega stanja v obeh primerih vezan na prihodnost, je vsebinska razlika, ki jo ustvarja nasprotje (dovršni trpnik – (nedovršni) tvornik, manjša od pričakovane).

Tudi Dalmatinove zamenjave Trubarjevega trpnika, izraženega s *se*, so praviloma uresničene z istim glagolom. Čeprav se več zamenjav nanaša na nedovršne glagole, nedovršenost trpniške oblike s *se* nikakor ni pravilo, saj nekaj zamenjav poteka tudi v smeri *trpnik s se dovršnega glagola* → *tvornik nedovršnega glagola* (10. zgled).⁹⁸ Pri Trubarjevih nedovršnih trpniških oblikah in pri Dalmatinovih istovidskih tvorniških nadomestilih je vzporedno ugotovljivih več možnih delnih vidskih pomenov nedovršnega vida. Najpogostejši so konkretno-procesni, neomejeno-kratni in posplošeno-faktični.⁹⁹ Odkrivati jih pomaga sobesedilo. V devetem zgledu uporabljeni glagol *ofrati* dopušča nešteto možnih ponovitev, za kar obstaja več sobesedilnih potrdil: raba v sedanjiku s pomenom splošne veljavnosti, osebek glavnega stavka v množini, možnost naslovitve sporočila na dva naslova (*kozhetu oli materi*), pri Dalmatinu pa še dodatno raba v časovnem odvisniku, ki ga uvaja *kadar*. Pri zamenjavi trpnika dovršnega glagola s tvornikom nedovršnega gre najpogosteje za premik od dovršenega konkretnega dejanja k razvijajočemu se konkretnemu dejanju. V primerih, kadar je bil uresničevani delni vidski pomen glagola v trpniku težko prepoznaven, ker sta obvestilno odpovedovala tudi neusmerjevalna sobesedilo in situacijski okvir, je Dalmatin z nadomestilom trpnika s tvornikom uporabniku prihranil potrebo po taki ali drugačni aktualizaciji.

Enajsti zgled je vzorec za povedi, v katerih je trpna zgradba in z njo posredovano dejanje, ki prizadeva predmet, vpeta v tvorniški okvir, ki ga zagotavlja osebkova dopustitev¹⁰⁰ tuje akcije, usmerjene bodisi nanj kot na objekt¹⁰¹ ali na koga drugega.

Zgledi:

- (1) *Letu ie pag vse sturienu, de bode dopolnenu tu, kar ie gouorienu od Gospudi skufi tiga preroka, kir pravi* (TT 1557: 2) – *Letu fe je pak vse sgodilu, de bi fe tu dopolnilu, kar je GOSPVD fkusi Preroka govuril, kateri pravi* (DB 1584: III,3b); *DAS ist aber alles geschehen / Auff das erfüllet würde / das der HERR durch den Propheten gesagt hat / der da spricht* (LB 1545: 1968);
- (2) *Inu kadar fe Ioshef is fna obudi, fiuri on, koker ie nemu bilu fapouedanu od angela tiga Gospudi* (TT 1557: 2) – *Kadar fe je pak Ioseph is fna bil obudil, je sturil, kakòr je njemu GOSPODNI Angel bil sapovédal* (DB 1584: III,3b);
- (3) *Iesus pag fdaici fastishi to beffedo, kir ie bila govorienu* (TT 1557: 110) – *Iesus pak je sdajci vflifhal to befsedo, katero fo ony pravili* (DB 1584: III,22a);
- (4) *Kadar ie pag ta fad naprei perneffen, taku on sdaici ta ferp kiakai poshle, fakai ta shetou ie tukai* (TT 1557: 106) – *Kadar pak fad pèrnefse, taku on sdajci Sèrp tjakaj poshle, sakaj shetou je tu* (DB 1584: III,21a);
- (5) *Koker ie on nekadai gouuril /.../ De mi bomo ohranjeni pred nashimi fouurashniki* (TT 1557: 160) – *Kakòr je on nekadaj govuril /.../ De nas bo on odréshil od nashih*

⁹⁸ K nedovršnim in dovršnim trpniškim oblikam so prištete tudi ustrezne uresničitve dvovidskih glagolov (npr. glagolov *ofrati* in *krstiti*).

⁹⁹ Pupylin (1995: 163–164) ugotavlja, da ima pri nedovršnih trpnih zgradbah, tvorjenih s *se*, zaradi pogoste rabe izredno veliko vlogo neomejenokratni pomen.

¹⁰⁰ Toporišič (2000: 587) pomožno glagol *pustiti* uvršča v skupino dovoljevalnih glagolov.

¹⁰¹ V tem primeru se osebek v isti povedi pojavlja v vlogi vršilca dejanja oz. nosilca stanja in v vlogi prizadetega. Prim. Orešnik 1992: 35–36.

- Sovrashnikou* (DB 1584: III,30b); *ALS ER VORZEITEN GEREDT HAT /.../ DAS ER VNS ERRETTET VON VNSERN FEINDEN* (LB 1545: 2072);
- (6) *ty slepci uidio, ty hromi hodio, ty gobouci bodo ozhiszheni /.../ ty mertui gori uftaieio* (TT 1557: 183) – *Slépci vidio, Hromci hodio, Gobouci zhifiti postajajo /.../ Mèrtvici gori vftajajo* (DB 1584: III,34b);
- (7) *fe on lozhi od nih, inu ie bil neffen gori unebu* (TT 1557: 254) – *fe je od nyh lozhil, inu je gori fhál v'Nebu* (DB 1584: III,46b);
- (8) *inu taku ie bil pouernen* [pogled], *inu ie uidil ufe zhifitu* (TT 1557: 121) – *Inu on je supet pogled prejel, de je vfe mogèl bistru viditi* (DB 1584: III,23b);
- (9) *Vi pag prauite, kateri rezhe kozhetu oli materi, Ta dar kir od mene se offra, ta isti tebi knuzu pride* (TT 1557: 44) – *Kateri kuli pravi k'Ozhetu inu k'Materi (Kadar je offram, taku je tebi tu veliku pridnifhe) ta dobru stury* (DB 1584: III,10b);
- (10) *leta ner perua Shacinga fe ie sturila, kadar ie Cyrenius vti Syrij Defsheljki Flegar bil* (TT 1557: 161) – *letu shazovanje je bilu tu nar pèrvu, inu fe je godilu v'tém zhafsu, kadar je Cyrenius Desheljki flegar bil v'Syrij* (DB 1584: III,30b);
- (11) *kadar fo fe ufi ludie kerzhouali, inu de ie Iefus kerzhen bil /.../ fe ie odperlu tu nebu* (TT 1557: 167) – *kadar fe je vus Folk pustil kàrftiti, inu je Iesus tudi bil kàrfzhen /.../ fe je Nebu odpèrlu* (DB 1584: III,32a);
- (12) *Kateru ie pag umei tu Terne palu, fo lety, kir /.../ bode fadushenu, inu obeniga fadu ne perneffo* (TT 1557: 187) – *Kateru je pak mej tèrnje padlu, fo ty, kir /.../ sadahneo, de obeniga fadu nepèrnefsó* (DB 1584: III,35a);
- (13) *nekatere Shene tudi, kir fo bile ofdraulene od tih hudih duhou* (TT 1557: 185) – *ene Shene, katere je on bil osdravil, od hudih duhou* (DB 1584: III,35a);
- (14) *Proffite, taku uom bode danu* (TT 1557: 201) – *Proffite, taku bote vseli* (DB 1584: III,37a).

1.2 Ob primerih, kjer je na Boga kot neposrednega ali posrednega vršilca dejanja izrecno opozorjeno, obstajajo tudi številni primeri t. i. teološkega trpnika, pri katerem so se pisci omembe Boga kot osebk, ki dejanje povzroča ali dopušča, zavestno ogibali.¹⁰² Prav zaradi obvestilne okrnjenosti tovrstnih primerov obstaja nevarnost neprepoznavanja trpniške zgradbe in istovetnega oz. zamenjevanja le-te s primeri brezosebne rabe.

1.3 K zmanjševanju rabe trpnika pri Dalmatinu v primerjavi s Trubarjem je pripomogla tudi aktivnejša uporaba drugih načinov izražanja stanja, npr. opisno, s stanskimi glagoli in s predpreteklikom. Izmed 125 primerov neujemalnosti je tovrstnih primerov 12, trije obratni primeri pa kažejo, da postopek ni teklenosmern.

1.4 Zamenjava ene trpniške oblike z drugo

Zamenjavi tečeta v obeh smereh: od trpniške oblike s *se* k zgradbi *biti* + *deležnik* -n in obratno.¹⁰³ Obe tvorbeni različici sta pri obeh piscih pogosto uporabljani,¹⁰⁴ prednost pa je Dalmatin

¹⁰² Prim. SP 1996: 1876.

¹⁰³ Zamenjave tipa *de fe dopolni ufe tu kar ie pifšanu* (TT 1557: 238) → *de bo dopolnjenu vfe kar je pifšanu* (DB 1584: III,44a) so upošteevane kot brezosebne tvorniške, čeprav bi nekatere izmed njih zaradi izenačenosti s trpniškimi zgradbami in ob ustreznih sobesedilnih namigih bilo mogoče razumeti tudi kot primere teološkega trpnika. Povsem jasen je npr. trpnik v naslednjem primeru: *Od tiga Gospudi ie tu sturienu* (TT 1557: 136) – *Od GOSPVDA fe je letu sgudilu* (DB 1584: III,26a). Tip *vidi se, stori se* je ob upošteevanju dotedanjih jezikoslovnih ugotovitev kot brezosebni tvornik opredelila tudi M. Orožen (1971: 283–284). Potrditve zanj je našla pri Küzmiču in Japlju.

¹⁰⁴ M. Orožen ugotavlja, da je bil v 16. stoletju trpnik s *se* najmočnejše uveljavljen pri Krelju, kar pojasnjuje z vplivom glagoljških predlog (1987a: 34).

vendarle dajal obliki s trpnim deležnikom *-n*.¹⁰⁵ Običajno Dalmatinovo ujemanje z Lutrom omogoča sklep, da je sprememba lahko motivirala zgolj zvestoba njegovemu prevodnemu zgledu, verjetnejša pa je misel, da je k izboru variantne zgradbe navadno pripomogla tudi različna možnost izražanja delnih vidskih pomenov, povezana s potrebo po poudarjanju dovršitve dejanja ali po izražanju stanja, ki sledi dovršitvi dejanja (prim. 1. zgled). Uresničevani delni vidski pomeni so tudi v teh primerih praviloma širše sobesedilno usklajeni in zato po sobesedilnih znakih tudi prepoznavni. Pri nobeni od obeh uporabljenih izraznih oblik trpnosti ni mogoče zaznati izrazite vezanosti na en sam vid. Zdi se, da tudi pravilo, ki v današnjem knjižnem jeziku odloča o obsegu rabe trpnika, tvorjenega s *se*, – to je, da je predmet, ki ga dejanje prizadeva, neživ (Toporišič 2000: 359) – ni izraziteje odločalo o izboru oblik, čeprav je redko kršeno.

Ker je stanje posledica predhodno izvršenega dejanja, gre pri izboru trpniške oblike, tvorjene z deležnikom *-n*, tudi za preskok ene od dogajalnih faz in za posledično nevzporednost prikaza dogajalnega zaporedja. Aktualizirana je druga, kasnejša faza dogajalnega zaporedja, kar je neredko poudarjeno tudi z izborom časovnih oblik. V prvem zgledu je trpniška zgradba, s katero je mogoče izraziti stanje, uporabljena v prihodnjiku. V drugem primeru je Trubarjev trpnik dovršnega glagola (*fe isloshi*), ki izraža časovno nevezano dejanje z možnostjo nešteti ponovitev,¹⁰⁶ v Dalmatinovi Bibliji smiselno zamenjan z deležniško različico izražanja trpnosti, tvorbeno oprto na drug dovršnik (*je stolmazhenu*), ki izraža stanje po izvršitvi dejanja. Pri tretjem primeru bi bila vidska korekcija, vezana na zamenjavo zgradbe, smiselna le v primeru, če bi bila izpeljana z glagolom *nositi* s ponavljalnim delnim vidskim pomenom in ne z izrazito enosmernim glagolom, kakršen je *nesti*.¹⁰⁷ Če je Dalmatin s kalkirano zvezo *naprej nesen* hotel označiti enkratno dovršeno dejanje, je zamenjava neupravičena.¹⁰⁸ Primer se uvršča v skupino, ki jo sestavljajo glagoli, rabljeni z ne-lastnim, to je tvorbeno neupravičenim vidskim pomenom. Pojav, ki je za začetno obdobje razvoja slovenskega knjižnega jezika pričakovan, dokazuje, da se je glagolska kategorija vida kljub visoki sistemski trdnosti oblikovno in pomensko še ustaljevala.

Z izborom različnih trpnih zgradb, uporabljenih usklajeno z drugimi glagolskimi kategorijami, so na vzporednih mestih v primerjanih prevodih aktualizirani različni vsebinski poudarki. Če bi dejanje, ki je v Trubarjevem prevodu posredovano s *se* izraženim trpnikom dovršnega glagola *razbiti* (4. zgled), presojali zunaj sobesedila, bi zveza *kamē /.../ kir fe ne resbye* ob podpori sedanjika in prilastkovega odvisnika kazala na časovno nevezani lastnostni pomen. Upoštevanje širšega sobesedila in Dalmatinovega izbora deležniške trpne zgradbe pa kaže, da se na trpnik s *se* v tem primeru veže zanj netipični stanjski pomen, ki je sicer značilnost deležniškega trpnika dovršnih glagolov. Z delovanjem analogije so razločljivi tudi dovršni pomeni deležniškega trpnika nedovršnih glagolov (prim. 8. zgled), ki so se v knjižnem jeziku ohranili do danes.¹⁰⁹

¹⁰⁵ S primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda prvih treh evangelijev je bilo zajetih 11 zamenjav trpnika s *se* z deležnikom *-n* in osem zamenjav, izpeljanih v obratni smeri.

¹⁰⁶ Ta (delni vidski) pomen dovršnega glagola ustvarja pogoje za tekmovalnost z istopomenskim nedovršnikom (Bondarko 1967: 59–60). Na primere vidske tekmovalnosti, nastale v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku z realizacijo delnih vidskih pomenov dovršnega in nedovršnega vida, je opozorila Plotnikova 1975: 13–14 (npr. *Sem že malical – Sem že pomalical in Mislim, da smo mu prinesli tudi vedno sonca – Mislim, da smo mu prinašali tudi vedno malo sonca*).

¹⁰⁷ *Nesti* spada v skupino determiniranih (Jakopin 1972: 4–5) oz. določnih glagolov (Toporišič 2000: 351), ki označujejo enosmerna trajna dejanja, nasproti nedeterminiranemu oz. neenosmernemu glagolu *nositi*, ki praviloma izraža ponavljalnost.

¹⁰⁸ K takemu razumevanju usmerjata tudi Lutrov prevodni zgled ter najnovejši slovenski prevod (*VND wo jr in eine Stad kompt / vnd sie euch auffnemen / da esset was euch wird furgetragen* (LB 1545: 1098); *V katero koli mesto pridete in vas sprejmejo, jejte s čimer vam postrežejo* (SP 1996: 1578)).

¹⁰⁹ O tem tipu govori Orešnik (1994: 36). Ponazarja ga z zgledoma *sin je bil tepen in krompir bo pečen v desetih minutah*.

Razlike se še stopnjujejo ob izboru vidsko različnih glagolov (prim. 7. zgled). V 7. zgledu je različen vsebinski poudarek dosežen z izborom različnih trpnih zgradb vidsko različnih glagolov in ustreznih sobesedilnih sredstev (prislovnega določila načina, prislovnega določila časa). Pri Trubarju je poudarek na tem, da mora biti dejanje, ki bo trajalo tri dni, dobro opravljeno, pri Dalmatinu je zanimanje usmerjeno na trajanje dejanja, ki se po doseženju zunanje časovne meje tudi konča, na kakovost njegove izvedbe pa ni opozorjeno. Na vidsko neusklajenost dveh trpniško posredovanih istovrstnih, zaporednih dejanj v Trubarjevem prevodu jasno kaže 9. zgled. Interpretativno negotovost povzroča izbira dovršnika v deležniškem trpniku v sedanjiku (*fe fa vas da*), ki jo je Trubarju morda »narekovala« soseščina glagola rekanja in odprta možnost izvršitve dejanja hkrati z izrekom. Izbiro bi sicer opravičevala tako raba sedanjika¹¹⁰ v izvenčasnem pomenu, ki omogoča številne ponovitve dejanja, kot tudi raba zgradbe v pomenu prihodnosti, na kar kaže Dalmatinov prevod, vendar vidska razlika med glagoloma *dati* in *preliviati* še vedno ostaja. Razhajanje prevodov pogosto povečuje časovna neujemalnost, ki pa je v primerih, kadar je dejanje z različnimi časovnimi oblikami umeščeno na isto časovno ravnino, le navidezna.

Zgledi:

- (1) *Gospud de fe naiu ozhi odpro* (TT 1557: 60) – *GOSPVD, de bodo naju ozhy odperte* (DB 1584: III,13a);
- (2) *ena Dezhla bode /.../ rodyla eniga Synu inu nega ime bode imenouanu Emanuel, kateru fe isloshi, Bug fnami* (TT 1557: 2) – *ena Dezhla bo /.../ eniga Synu rodila, inu bodo njegovu ime, Emmanuel, imenovali, kateru je stolmazhenu, Bug s'nami* (DB 1584: III,3b) – *EINE JUNGFRÄW WIRD SCHWANGER SEIN / VND EINEN SON GEBEREN / VND SIE WERDEN SEINEN NAMEN EMANUEL HEISSEN / DAS IST VERDOLMETSCHET / GOTT MIT VNS* (LB 1545: 1968);
- (3) *ukakershne Meiftu ui pridete, inu uas gori ufameio, tukai ui ieite kar fe uom naprei poloshi* (TT 1557: 197) – *ker kuli v'enu Méstu pridete, inu ony vas gori vsameo, ondi jéte, kar vam bo naprej nefseno* (DB 1584: III,37a);
- (4) *En kamē na tim drugim nekar ne oftane, kir fe ne resbye* (TT 1557: 139) – *En kamen nebo na drugim ofstal, kateri bi resbyen nebil* (DB 1584: III,26b);
- (5) *sledni offer bode follen fto folio* (TT 1557: 127) – *fledni offer fe s'foljo foly* (DB 1584: III,24b);
- (6) *Shnim fta bila pelana tudi dua druga huda lotra, de bi fe vmurila* (TT 1557: 248) – *SHnym pak fta bila pelana tudi dva druga pregréšhnika, de bi vmorjena bila* (DB 1584: III,45b);
- (7) *fapuui, de fe ta grob dobru obaruie* (TT 1557: 91) – *Satu porozhi, de fe Grob varuie do tretjiga dne* (DB 1584: III,18b);
- (8) *leta ie ta kir ie poley tiga potu ufeian* (TT 1557: 37) – *Inu tu je ta, kateri je sejan raven pota* (DB 1584: III,9b);
- (9) *Inu on vfame ta kruh, fahuali, reslomi, inu nim da, rekozh, Letu ie muie tellu, kateru fe fa vas da, Glih taku ta kelih /.../ inu prauī, Leta kelih, ie ta noui Teftament vti mui kriy, katera fe fa vas prelyua* (TT 1557: 241) – *INu on je vsel Kruh, je sahvalil inu reslomil, inu je nym dal inu je rekâl: Letu je moje tellu, kateru bo sa vas danu /.../ Raunu taku tudi Kelih /.../ inu je djal: Letu je /.../ ta Novi Teftament v'moji krij, katera bo fa vas prelita* (DB 1584: III,44b); *VND*

¹¹⁰ V SP 1996 je na primerjanem mestu uporabljen sedanjik: *In vzal je kruh, se zahvalil, ga razlomil, jim ga dal in rekel: »To je moje telo, ki se daje za vas. To delajte v moj spomin.« Prav tako je po večerji vzal tudi kelih in rekel: »Ta kelih je nova zaveza v moji krvi, ki se preliva za vas. (SP 1996: 1594).*

*ER NAM DAS BROT / DANCKET VND BRACHS / VND GABS JNEN / VND SPRACH / DAS IST MEIN LEIB / DER **FUR EUCH GEGEBEN WIRD** / DAS THUT ZU MEINEM GEDECHTNIS. DESSELBIGEN GLEICHEN AUCH DEN KELCH /.../ VND SPRACH / DAS NEWE TESTAMENT IN MEINEM BLUT / DAS **FUR EUCH VERGOSSEN WIRD** (LB 1545: 2128).*

1.5 Zamenjave tvornika s trpnikom

Da je različno izraženi trpnik udomačen tako pri Trubarju kot pri Dalmatinu, dokazujejo tudi zamenjave, ki tečejo v smeri tvornik → trpnik. Dalmatin ga je uvajal iz podobnih razlogov, kot se mu je odpovedoval. Izrabljal ga je za doseganje zelene obvestilnosti stavka ali celo daljših povedi, zlasti za poudarjanje stanja, ki nastopi z dovršitvijo dejanja, in za odmik od ponavljajočega se dejanja, kot ga predstavlja Trubarjev prevod (1. zgled). Tudi zadnja faza dogajalnega zaporedja je situacijsko gledano že končana in prepuščena preteklosti. Ponekod je tak izbor tudi v korist večje stilne učinkovitosti odlomka, zlasti če se v njem z zamenjavo vzpostavi strukturalna enovitost in če je ta tudi ritmično učinkovita (prim. 1. zgled). Dalmatin se je za trpni način odločal tudi takrat, kadar je hotel izpostaviti prizadetega, na obrobje postaviti ali celo zamolčati pa povzročitelja dejanja oz. vzrok določenega stanja (2. zgled). Zamenjava tvornika s trpnikom je lahko opravljena tudi iz potrebe po izpostavitvi drugega vršilca dejanja oz. nosilca stanja (3. zgled). Tudi tovrstne zamenjave nedvoumno kažejo na pogostejšo rabo in večjo priljubljenost trpniške zgradbe z deležnikom *-n*.

Zgledi:

- (1) *Inu kadar fo ga sketinami fuefali, inu ute pote faklenili, taku ie ufe fuefe restergal, inu ta **Hudizh ga ie poial po pufzhauh**. Inu Iefus nega uprasha (TT 1557: 188) – Inu on je bil s 'ketinami svesan, inu v'pringarje vklejen, inu je restèrgal te svese, inu je **bil od Hudizha gnan v'pufzhavo**. Inu Iesus je njega vprashâl (DB 1584: III,35b); *Vnd er war mit Ketten gebunden / vnd mit Fesseln gefangen / vnd zureis die Bande / vnd ward getrieben von dem Teufel in die wüsten* (LB 1545: 2092);*
- (2) *Inu kadar fo zhes nega ty **Vifshifary** /.../ toshyli, nishter nei odguuoril (TT 1557: 87) – Inu kadar je on bil **satoshen od Vifshih farjeu** /.../ nej on nishtèr odguvoril (DB 1584: III,17b);*
- (3) *aku fe ui ne poprauite, **ufi taku poginete** (TT 1557: 211) – aku fe vy nepopravite, taku **bote tudi vy taku konzhani** (DB 1584: III,39b).*

K manjši prisotnosti trpnika v Dalmatinovem jeziku so pripomogli tudi primeri ubeseditve stanja z opisom ali stanjskim glagolom, k čemur ga je navadno usmerila Lutrova predloga. Primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda kaže, da zamenjavo rada spremlja nevzpornost ubesedenih faz dogajalnega niza.

- (1) *ie poloshi ven grob /.../ vkateri she nizhe **nei bil poloshen** (TT 1557: 250) – je tuištu polushil v'en ijsékan Grob, v'katerim she **nej nikuli nihzhe leshal** (DB 1584: III,46a); *vnd leget jn in ein gehawen Grab / darinnen niemand je **gelegen war*** (LB 1545: 2133);*
- (2) *Tedai fe ukupe sbero /.../ uta Duor tiga **Vifshiga farye**, kir **ie bil imenouan Caifas** (TT 1557: 80) – Tedaj fo fe vkup sbrali /.../ v'dvor tiga **Vifshiga farja**, katerimu je **bilu ime Kajfas** (DB 1584: III,16b).*

2 Vid in naklon

2.1 S primerjavo Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda prvih treh evangelijev je bilo odkritih 260 primerov neujemalnosti glede izbranega naklona oz. glede načinov izražanja posameznega naklona. Preverjanje vplivajskih odnosov med kategorijama vida in naklona je potekalo na njihovi osnovi.

2.2 Najopaznejša je razlika med Trubarjevo rabo povednega naklona in Dalmatinovo nadomestno rabo pogojnika. Tovrstno neujemalnost izkazuje kar dobra tretjina vseh primerov (98). Ugotoviti je mogoče, da se je pogojnik v razmerju do povednega naklona v Dalmatinovem jeziku uveljavil z veliko večjim deležem kot tvornik v razmerju do trpnika.

Pogojnost je Dalmatin izražal s specializiranimi, še danes uveljavljenimi oblikami, Trubar pa pogosto s skladijskimi in leksikalnimi nadomestili, kakršna predstavljajo pogojni odvisnik in naklonski glagoli.

2.2.1 Izstopajo trije tipi pomensko različnih razmerij povednega in pogojnega naklona. Največjo pomensko razliko ustvarja zamenjava povednega naklona s pogojnikom v njunih osnovnih funkcijah (1. zgled). Pri povednem naklonu je to ugotavljalna funkcija, pri pogojnem pa podajanje umišljenega dejanja glede na možnost in pogoje njegove uresničitve (Toporišič 2000: 329). Zamenjava je praviloma uresničena v istem skladijskem okolju, navadno v različnih tipih odvisnikov, redkeje v glavnem stavku in še redkeje v (vezalnem) priredju. Razlika med prevodoma se povečuje, če zamenjavo naklona spremlja tudi izbor druge vrste odvisnika (2. zgled). Gostota zamenjav, uresničenih v pogojnih odvisnikih, kaže, da je Dalmatin rabo pogojnika v tem tipu odvisnika razumel kot posebej logično (3. zgled). Pogosteje kot Trubar ga je uporabljal v vprašalnih stavkih, k čemur ga je nedvomno usmerjala tudi negotovost (npr. glede uresničitve dejanja), ki je pogosta motivacijska osnova uporabe vprašalnega naklona ali celo prepoznavna pomenska sestavina njegovih izraznih oblik (4. zgled). Zamenjave kažejo, da je Dalmatinovo uvajanje pogojnika večkrat tesno povezano s ponavljalnostjo dejanja (5. zgled). Zamenjave so navadno izpeljane z istim, redkeje s sopomenskim ali z vidsko nasprotnim glagolom. Pomenska razlika, ustvarjena s protistavo povednega in pogojnega naklona, je nekoliko omiljena v primerih, ki kažejo, da sta uresničitev dejanja ali nastop stanja predvidena v (negotovi) prihodnosti (3. in 6. zgled).

2.2.2 Nasprotje med Trubarjevim izborom povednega naklona in Dalmatinovo rabo pogojnika je skorajda pravilo v predmetnih odvisnikih, ki ponazarjajo vsebino predhodno izrečene zapovedi, prepovedi, prošnje, želje ipd. (6. zgled). Dejanjem, predstavljenim v predmetnih odvisnikih, je skupna neuresničenost. Naklonski obliki sta uporabljeni sopomensko. Če je pri Trubarju v glavnem stavku uporabljen preteklik, mu v odvisniku praviloma sledi povedni sedanjik s pomenom splošne veljavnosti (7. zgled). Z njim je opozorjeno tudi na zadobnost dejanja. Raba preteklika je v takih primerih redka in zato posebej opazna (8. zgled).

2.2.3 Primerjava izbranega vzorca Trubarjevega in Dalmatinovega jezika je odkrila povečano razhajanje glede načinov izražanja namere. V tej vlogi se izmenjujejo naslednje oblike: namerni odvisnik s povednim naklonom, nedoločnik in namerni odvisnik s pogojnikom, po katerem je Dalmatin segal pogosteje kot Trubar (9., 10., 11. in 12. zgled). Neujemalnost glede izraznega načina pogosteje kot pri drugih funkcijah pogojnika spremlja izbor vidsko nasprotnih glagolov. V enajstem zgledu je Dalmatinov izbor nedovršnikov s ponavljalnim pomenom oprt na možnost izvrševanja dejanja na posameznikih, ki sestavljajo množico, pri Trubarju pa je z

izbranimi dovršnikoma¹¹¹ poudarjena ciljna dovršenost dejanja. Dvanajsti zgled kaže na vidsko tekmovalnost, saj sta glagola *dati* (Trubar) in *dajati* (Dalmatin) uporabljena z istim delnim vidskim pomenom. Oba označujeta dejanje, ki omogoča veliko število ponovitev. Na ponavljalni pomen je v sobesedilu opozorjeno s prislovnim določilom časa (*per prauim zhafu / ob pravim zhafsu*).

Zgledi:

- (1) *ffliffom is nih ifuprasha ta zhas, vkaterim se ie ta fueisda prikafala* (TT 1557: 3) – *je škèrbnu is nyh isvprashoval, kadaj bi se ta Svèsda bila pèrkasala* (DB 1584: III,3b);
- (2) *Oli kadar on fa eno rybo proffì, aku nemu eno kazho poda?* (TT 1557: 17) – *Ali kadar ga profsi sa eno Ribo, de bi mu eno Kazho podal?* (DB 1584: III,6a);
- (3) *sakai ona ie fama febo diala, De se ieft le nega guanta dotagnem taku bom ieft fdraua* (TT 1557: 24) – *ona je fama fabo djala: De bi se jeft mogla le njegoviga Gvanta dotekniti, taku bi jeft sdrava postala* (DB 1584: III,7a);
- (4) *Kakou tedai nuz ima ta zhlouik, aku on uus fueit dobi, inu sam febe sgubi? oli fã febi sturi kako shkodo?* (TT 1557: 193) – *Inu kakou prid bi imèl zhlovik, de bi vus Svejt dobil, inu bi sam febe sgubil, ali bi sam febi fhkodo sturil?* (DB 1584: III,36b);
- (5) *te ie on vprashal, kei Criftus ima biti royen* (TT 1557: 3) – *inu je nje isvprashoval: Kej bi imèl Criftus rojen biti?* (DB 1584: III,3b);
- (6) *Letu ie pag vse sturienu, de bode dopolnenu tu, kar ie gouorienu od Gospudi skufi tiga preroka* (TT 1557: 2) – *Letu se je pak vse sgudilu, de bi se tu dopolnilu, kar je GOSPVD fksi Preroka govuril* (DB 1584: III,3b);
- (7) *Inu on ie nim terdnu fapovedal, de nizhe tiga ne fuei, inu rezhe, da se ni ieifti da* (TT 1557: 111) – *on je nym tàrdnu prepovedal, da bi nihzhe tiga neimèl vejditi, inu je rekàl, de bi imèli njej jèfti dati* (DB 1584: III,22a);
- (8) *Vifshifary /.../ fo te ludi preguorili, de fo oni proffili fa Barrabafa* (TT 1557: 87) – *Vifshifarji /.../ fo preguvorili ta Folk, de bi imèli sa Barraba proffiti* (DB 1585: III,18a);
- (9) *ie poslal vunkai fuei hlapce, de te pouablene poklizho na to Ohzat* (TT 1557: 65) – *je svoje Hlapce vunkaj poslal, de bi te povablene k'Ohzeti poklizali* (DB 1584: III,14a);
- (10) *Potle kadar ie ta kral noter shal gledati te gofti, ie fagledal /.../ zhloueka* (TT 1557: 66) – *Krajl pak je notàr shal, de bi te Gofsty ogledal, inu je tukaj vidil eniga Zhlovèka* (DB 1584: III,14a);
- (11) *nim da oblast zhes te nezhiste duhe, de te iste oni ifgonio, inu osdrauio /.../ sledno bolesan* (TT 1557: 25) – *je /.../ nym oblast dal zhes nezhiste Duhuve, da bi teifte isganjali, inu vse shlaht /.../ Bolesni osdraulali* (DB 1584: III,7b);
- (12) *hlapez, kateriga ie ta Gospud postauil zhes fuio drushino, de on tei per prauim zhafu da nee fpisho* (TT 1557: 75) – *Hlapez, kateriga je Gospud postauil zhes svojo Drushino, de bi nym ob pravim zhafsu fhpisho dajal* (DB 1584: III,5b).

2.2.4 Primerjava je odkrila tudi 14 primerov obratno usmerjenih zamenjav (pogojni naklon pri Trubarju → povedni naklon pri Dalmatinu), ki tako kot vse podobne neosrednje zamenjevalne tendence dokazujejo, da so bile piscema dobro znane različne možnosti izražanja pogojnosti in da sta se dobro zavedala tudi funkcionalnega obsega posameznih oblik in izraznih načinov.

¹¹¹ Prim. Merše 1995b: 97.

2.3 Izmed naklonskih kategorij se je glede odvisnostne povezave z vidom kot najbolj zapleten pokazal velelni naklon. Vidoslovci ugotavljajo, da zlasti pri zanikanih velelnikih, to je pri izražanju prepovedi, v nekaterih slovanskih jezikih prihaja do prevlade naklona nad vidom.¹¹²

2.3.1 Primerjalno posebej izstopa oblikovna polariziranost izražanja velelnega naklona, saj ustaljeno tvorjenemu velelniku, ki ga je uporabljal Trubar, v Dalmatinovem jeziku pogosto stojijo nasproti sopomensko rabljene zveze pomožnega glagola *imeti* in nedoločnika (1. in 2. zgled).¹¹³ Zgradba je kalkirana, kar je povsem jasno pokazala tudi primerjava z Lutrovim prevodnim zgledom. Dalmatinov izbor se v 18 tovrstnih primerih ujema z Lutrovim (prim. 1. zgled). Kot neslovenska skladijska izrazna različica velelnega naklona je bila opisna zgradba kasneje opuščena. Zamenjava je bila simetrično izpeljana pri 2. osebi ednine ter pri 1. in 2. osebi dvojine in množine (prim. 1. in 2. zgled). Poziv, namenjen tretji osebi vseh števil, je pri Trubarju izražen opisno s členkom *naj* in z obliko povednega sedanjika za 3. osebo, pri Dalmatinu pa z velelniško obliko za 2. osebo vseh treh števil (3. zgled).¹¹⁴

Trubarjeva in Dalmatinova knjižnojezikovna praksa kaže, da je bilo pri izražanju prepovedi že v 16. stoletju upoštevano še danes veljavno pravilo, da se namesto zanikanega velelnika dovršnega (in določnega) glagola navadno rabi velelnik nedovršnih (in nedoločnih) glagolov (Toporišič 1992b: 348). Občasne Trubarjeve in Dalmatinove oddaljitve (4. in 5. zgled) od izkazane norme so dokaz, da pravilo ni bilo jasno uzaveščeno. Dalmatinovi popravki tovrstnih Trubarjevih prekrškov ter Trubarjevo lastno usklajevalno prizadevanje (4. in 5. zgled) pa kažejo, da je bila pri izbiri vida v zanikanem velelniku kot zavezujoče pravilo upoštevana raba nedovršnika,¹¹⁵ zanemarjena pa je bila obveznost pretvorbe *nezanikani velelnik dovršnega glagola* → *zanikani velelnik nedovršnega glagola*. K rabi nedovršnikov s splošno veljavnim, trajnim ali ponavljalnim pomenom je usmerjala trajna veljava večine prepovedi, zlasti pa zapovedi, ki jih je določil Bog (prim. 2. zgled). Nanašalnost prepovedi na konkretno dejanje je lahko bila vzrok za izbor dovršnega glagola namesto pričakovanega nedovršnika (6. zgled).

Do večjih pomenskih razlik med prevodoma prihaja tudi takrat, kadar si nasproti stojita povedni in velelni naklon ali če sta v primerjanih delih uporabljena vidsko nasprotna glagola, ki označujeta dogajalno nevzporedni fazi (prim. 7. zgled, kjer si stojita naproti *boš videl* in *po-gledaj*). Namesto nedovršno rabljenega zaznavalnega glagola *videti*, ki v Trubarjevem prevodu stoji v povednem naklonu in izraža stanje po izvršitvi dejanja, je Dalmatin uporabil velelnik dovršnega glagola *pregledati* in z njim izrazil priporočeno, še ne uresničeno dejanje, ki bo imelo za posledico stanje, izraženo z glagolom *videti*.

Primerjalno so bile odkrite tudi številne prevodne razlike, ki jih je povzročila bodisi aktualizacija različnih razmerij govorečega do glagolskega dejanja ali izbor različnih načinov njihovega izražanja. Dodatno vsebinsko razliko med prevodoma je lahko povzročila že aktualizacija različnih delnih vidskih pomenov, v še večji meri pa Dalmatinov izbor vidsko nasprotnega glagola.

¹¹² Prim. Hrakovskij 1990: 27.

¹¹³ Obširneje o načinih izražanja velelnega naklona v Trubarjevem in Dalmatinovem jeziku prim. Orzechowska 1986: zlasti 330–341.

¹¹⁴ Dalmatinova raba se ujema z določilom v Bohoričevi slovnici, kjer je v vzorcu za velelniško pregibanje navedena tudi oblika za 3. osebo ednine, dvojine in množine, ki se ujema z oblikami za 2. osebo (npr. *Sekaj on, Sekajta /.../ oná, Sekajte oni*; BH 1584: 110).

¹¹⁵ Vzrok je v pogostosti njegove rabe.

Zgledi:

- (1) *Leta ie mui lubi syn /.../ Tiga ui **poslushaite*** (TT 1557: 50) – *Leta je moj lubesnivi Syn /.../ letiga **imate vy poslufhati*** (DB 1584: III,11a); *DIS IST MEIN LIEBER SON /.../ DEN **SOLT JR HÖREN*** (LB 1545: 2000);
- (2) *Ne **presluftuai**, Ne **vbyai**, Ne **kradi**, Ne **prizhui kriuu**, **Poshtui** tuiga ozheta inu tuio mater* (TT 1557: 227)¹¹⁶ – *Ti **némash presluftvati**: Ti **némash vbyati**: ti **némash krafti**: Ti **némash falsh prizhovanja govoriti**: Ti **imash** tvojga Ozheta inu tvojo Mater **poshtovati*** (DB 1584: III,42a);
- (3) *ie li mogozhe, **nai gre** leta kelih od mene* (TT 1557: 82) – *je li mogozhe, taku **pojdi** leta Kelih od mene* (DB 1584: III,43a);
- (4) *Ne **iemlite** nishter febo na pot* (TT 1557: 191) – *Vy **némate** nifhtèr fabo **vseti** na pot* (DB 1584: III,36a);
- (5) *Inu kateri bode na strehi, ta **ne hodi** doli uto hisho, inu noter **ne puidi**, de bi on kai hotel ufeti is fue hishe. Inu kateri bode na puli, ta **fe nafai ne pourazhai** htimu kar ie on fa febo puftil, fui plashz prozh odnefti* (TT 1557: 141) – *Inu kateri je na stréhi, ta **nehodi** doli v'hishe, inu **nepojdi** notèr; de bi kejkaj is fvoje hishe nefsèl: Inu kateri je na puli, ta **fe nasaj nevàrni**, de bi fvoj gvant vsel* (DB 1584: III,27a);
- (6) *Letu Videne nikomer **ne poueite*** (TT 1557: 50) – *Vy **némate** lete prikasni nikomàr **povédati*** (DB 1584: III,11b);
- (7) *ifmi poprei tu brunu is tuiga oka, potle **bosh** dobru **vidil** koku to byl is tuiga brata oka ifmesh* (TT 1557: 16–17) – *ismi poprej Brunu is tvojga oka, inu potle **poгле-daj**, koku Troho is tvojga Brata oka vunkaj vsamefh* (DB 1584: III,6a).

2.4 K osvetlitvi součinkovalnega razmerja med vidom in naklonom bi nedvomno pripomoga obsežnejša analiza zamenjav povednega naklona z naklonskimi modifikacijami, izraženiimi z zvezami naklonskih glagolov in nedoločnikov, saj prav raba naklonskih glagolov povzroča zelo subtilne razlike vidskopomenskega značaja. K istemu tipu je pogojno mogoče prištevati tudi nasprotje med opisnim prihodnjikom in zvezo naklonskega glagola *imeti/hoteti* + *nedoločnik*, to je med dvema osnovnima načinoma izražanja prihodnosti, če skladenjska zgradba *imeti/hoteti* + *nedoločnik* hkrati uresničuje tudi naklonski pomen. Pregled bi bilo treba razširiti tudi na primere prevodnega razhajanja, ki nastajajo zaradi aktualizacije različnih naklonskih modifikacij.

3 Z rezultati analize, opravljene na primerjalno izločenih, izbranih primerih vidsko-načinnovne in vidsko-naklonske neujemalnosti Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangelijev, je mogoče določiti in pojasniti le del razlik med Trubarjevim in Dalmatinovim knjižnim jezikom, za seznanitev z detajli njune ubesedovalne in prevajalske prakse pa tako zasnovana analiza ne zadošča. Za ugotovitev splošnih zakonitosti součinkovalnih razmerij glagolskih kategorij in za določitev razvrstitvenega zaporedja posameznih tipov in zgradb znotraj kategorij bi bila potrebna obsežnejša raziskava, osredinjena na jezik posameznega pisca.

¹¹⁶ Različica božjih zapovedi iz Markovega evangelija je vidsko manj poenotena: *Ne **sturi presluftua**, ne **Vbyai**, ne **kradi**, ne **gouori Falsh Prizhouane**, nikokar ne **Preuezhai**, **poshtui** tuiga Ozheta inu Mater* (TT 1557: 129) – *Ti **némash presluftvati**: Ti **némash vbyati**: Ti **némash krafti**: Ti **némash falsh prizhovanja govoriti**: Ti **némash** nikogar **golufati**: **Pofhtuj** tvojga Ozheta inu Mater* (DB 1584: III,25a).

Razmerje med leksičnim in vidskim pomenom glagola (ob enovidskih glagolih v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja)

0 Sistemsko raziskava rabe glagolskega vida v knjižnih izdajah slovenskih protestantov druge polovice 16. stoletja (Merše 1995b) je pripeljala do številnih ugotovitev. Pokazala je, da je imel glagolski vid v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja značaj slovnične kategorije, ki je kljub relativni mladosti izkazovala presenetljivo sistemsko trdnost. V primerjavi z današnjim stanjem je bilo v 16. stoletju več tvorbenih variantnosti, kar je posledica zgodnje razvojne faze knjižnega jezika, pa tudi več primerov neujemanja med obliko in pričakovano vidsko vsebino, kar je pogosto razložljivo z vplivnostjo prevodnih predlog, napisanih v nemščini, ki glagolskega vida kot dvočlenske slovnične kategorije ne pozna. Pri ugotavljanju načinov tvorbe vidskih parov¹¹⁷ ter obsega vidske parnosti se je v vsej razsežnosti pokazala tudi odvisnost glagolskega vida od leksikalnega pomena glagolov. Vid-skoparne povezave so omogočali leksični pomeni s predvidljivo notranjo mejo dejanja, onemogočali pa pomeni brez nje¹¹⁸ oz. pomeni brez možnosti razvoja dejanja,¹¹⁹ ki so jih izpričevali enovidski glagoli. Med različnimi možnimi vzroki za enovidskost je prav pomenski daleč v ospredju.

1 Problemski okvir in materialna osnova obravnave

V poglavju bo predstavljen obseg enovidskosti v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Zaradi štiristoletne časovne odmaknjenosti raziskovanega pojava je posebna pozornost namenjena objektivni prepoznavnosti enovidskosti, ki jo zagotavljata kontekstualna in sintaktična raven.¹²⁰ Pri raziskavi je bilo upoštevanih 4100 različnih glagolov, dobljenih s popolnim izpisom štirih vzorčnih besedil, izbranih po avtorskem in besedilnozvrstnem kriteriju.¹²¹

1.1 Tudi v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja so »imperpektiva tantum« znatno prevladovala:¹²² več kot 700 nedovršnikov (predvsem prvotnih in drugotnih, pa tudi glagolov, ki so po obliki dovršniki, po pomenu pa nedovršniki, oz. dovršnikov z razveljavljenim prvotnim

¹¹⁷ Termin »vidski par« je uporabljen za označevanje (praviloma) tvorbeno povezanih, pomensko izenačenih, vidsko pa različnih dvojic glagolov, ki celotno predstavljajo dejanje z določljivo notranjo mejo. Nedovršni člen para izraža približevanje notranji meji, dovršni člen pa njeno doseženost (prim. RG 1980, 583–584).

¹¹⁸ V RG 1980: 583 so glagoli, ki vstopajo v vidske pare, opredeljeni kot »glagoli z mejnim pomenom osnov«, enovidski glagoli pa kot »glagoli z nemejnim pomenom osnov«.

¹¹⁹ V pričujoči obravnavi je z namenom, da bi bili zaobseženi vsi enovidski glagoli, upoštevana poleg mejnosti glagolskega dejanja (o odnosu mejnosti/nemejnosti in kategorije vida prim. Bondarko 1997) tudi semantična lastnost razvoja dejanja. Ta se ujema s pojmom postopnosti, ki jo Giro-Weber (1990: 104) navaja kot prav tako nujni pogoj za nastanek spremembe v glagolski situaciji.

¹²⁰ Na uporabnost sintaktičnega kriterija pri ugotavljanju semantičnih sprememb je že l. 1948 opozoril Maslov (1984b/1948: 51). Pri glagolih se ta kriterij kaže kot neenaka sposobnost za vstopanje v določene besedne zveze oz. kot različna valentnost.

¹²¹ Izbrano je bilo po eno delo vsakega izmed štirih najpomembnejših piscev: Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, 1557 (krajšava: TT 1557); Sebastijan Krelj: *POSTILLA SLOVENSKA*, 1567 (krajšava: KPo 1567); Jurij Dalmatin: *BIBLIA*, 1584 (krajšava: DB 1584) in Adam Bohorič: *Arcticae horulae succifivae*, 1584 (krajšava: BH 1584).

¹²² Podobno razmerje izkazujejo tudi obravnave enovidskih glagolov v drugih slovanskih jezikih, ne glede na jezik in raziskovano časovno obdobje (npr. Smirnov 1970: 157, Avilova 1976 itd.).

vidskim pomenom) izkazuje različen obseg enovidskosti: v enem, več ali v vseh pomenih. Povezuje jih značajska podobnost označevanih dejanj, dogajanj ali stanj. Vsa so ciljno oz. rezultatивно nenaravnana in zato tudi nelimitirana z mejno točko, h kateri bi se dejanje premosorazmerno s trajanjem primikalo ter se z njenim doseženjem uresničilo in končalo. Odkritih je bilo 12 izrazitih pomenskih tipov enovidskosti, ki so večinoma še nadalje členjeni: 1. stanjski glagoli (*bedeti, bati se, težiti (greh mu teži), sovražiti, ležati*); 2. glagoli, ki označujejo naravne in organske procese ali stanja (npr. *cveteti, rasti, dežiti*); 3. glagoli, ki označujejo zvočno uresničevanje dejanja (*kričati, hripati, moliti, cepetati, cvičati, arfati*); 4. glagoli, ki označujejo premikanje in gibanje (*iti – hoditi, dirjati, brcati*); 5. glagoli, ki označujejo lastnost osebkca (*zeleniti se, divjati, pezati*); 6. glagoli, ki označujejo odnos osebkca do glagolskega dejanja oz. modalni glagoli (*hoteti, iskati (koga ubiti), račiti (delati)*); 7. glagoli, ki označujejo čutno dožemanje (*gledati, slušati, tipati*); 8. mišljenjski glagoli (*meniti, držati (koga za boga)*); 9. glagoli, ki označujejo obstajanje in bivanje (*biti (kje), lebati, gnezdati*); 10. relacijski glagoli (*pomeniti (malik pomeni kralj), glihati se (s čim), imeti (kaj)*); 11. glagoli, ki označujejo delovanje (*dihati, glodati, gospodovati, metati se, arcnovati (koga), kamenovati (koga)*); 12. pomožni glagol *biti* v zvezi s povedkovim določilom (*biti hlapec, biti bolan na nogah*).

Večje število uvrščevalno težavnejših glagolov, razporejenih na obrobje, te pomenske tipe večsmerno odpira, povzroča postopno zbledenjanje njihove ostrine in oblikuje stično ali celo prekrivnostno območje.

1.2 Glagoli, ki so bili v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja vidsko neparni v več ali celo v vseh pomenih, se redko vključujejo v en sam pomenski tip. Primer celovite vključenosti med glagole stanja npr. predstavlja v celoti enovidski, večpomenski *trpeti*. Različne pomene dokazujejo naslednje tipične zveze: *vdano trpeti; trpeti lakoto / štrajfingo, smrad; tečenje krij; trpeti koga mej sabo; trpeti / ne trpeti koga; trpeti ogenj (železo trpi ogenj); dolgo trpeti (zima dolgo trpi)*. *Držati* npr. s posameznimi pomeni vstopa v različne pomenske tipe: pridružuje se glagolom mišljenja (*držati kaj od koga*), glagolom, ki označujejo opravilo (*držati večerjo, svet s kom*), glagolom, ki označujejo duševno stanje (*držati s kom*), lastnostnim glagolom (*ortografija drži 'velja'*).

1.2.1 Jedra pomenskih tipov predstavljajo glagoli, ki se vanje uvrščajo z osnovnejšimi pomeni, obrobja pa glagoli z razvojno drugotnejšimi, tudi frazeološkimi pomeni. Enovidskost prav tako zadržujejo metaforično in metonimično razložljive pomenske širitve in pomenski prenosi, prepoznavni po spremembah skladenjskega okolja.

1.3 Morfološka izoblikovanost tipov

Pri nobenem izmed ugotovljenih pomenskih tipov ni mogoče zaznati popolne priponske poenotenosti glagolov, ki bi kazala na morfološko izoblikovanost, s tem pa tudi na gramatikaliziranost tipa. Enotnejšo priponsko izpeljavo izpričujejo le nekateri podtipi: npr. pripadnost besedotvornemu tipu *samostalnik + -ova-ti* notranje povezuje skupino glagolov, ki pri glagolih delovanja označujejo zaposlitev (npr. *gospodovati, hlapčovati, kmetovati, kraljovati*). Posebno jedro glagolov, ki označujejo naravne procese, predstavljajo: *bliskati se, dežiti, kapati, prašiti se, rositi*. Povezuje jih izsamostalniška izpeljava in brezosebna raba. Pogostejša je vezavna poenotenost glagolov istega podtipa: npr. tožilniško navajanje nosilca stanja ter imenovalniška predstavljenost tistega dela telesa, na katerega se počutje ožje osredinja: *glava me boli, ušesa jih srbijo*, ali vzroka slabega počutja: *Mene greva, de fim Saula h 'Krajlu sturil* (DB 1584: I,157b). Na pomensko nepopolnost modalnih glagolov kaže obvezna prisotnost polnopomenskih nedoločnikov: npr. *iskati njega ubiti, morati poiti, misliti stopiti v zakon*.

1.4 Soodnosne predpanske tvorjenke

Velik del enovidskih nedovršnih glagolov, rabljenih v 16. stoletju, ostaja v vzorčnih besedilih brez dovršnih predpanskih vzporednic. Občutno zmanjšano potrebo po sestavljanju s predponami izkazujejo npr. modalni, mišljenjski in lastnostni glagoli. Čeprav je vzorec zanesljiv le do določene mere, saj je v primerih, ko se pri ubesedovalnem procesu potrebe po ustreznih predpanskih tvorjenkah niso pokazale, izostanek lahko povsem naključen, je vendarle tako stanje v popolnem soglasju z vidsko neparnostjo nedovršnikov. Pri glagolih, ob katerih je tekla živahna predpanska tvorba, je bila njihova enovidskost posredno potrjena prav z opazno pomensko različnostjo soodnosnih predpanskih dovršnikov, ki se odraža tudi vezavno. Dodane predpone so namreč pomen izhodiščnega glagola ožje zamejile, predpansko tvorjenko pomensko osamosvojile in jo oddaljile od prvotnega nedovršnika. Dejanja, ki jih označujejo številni enovidski nedovršniki, so bila z dodano predpono neredko pomensko modificirana glede na vrsto glagolskega dejanja: predvsem glede faznosti, kolikosti in načina. Iz razmerij med enovidskimi nedovršniki in vzporednimi predpanskimi tvorjenkami so ugotovljivi naslednji pomeni predpon: *sedeti – obsedeti*: *ob-* označuje bodisi ‘vzpostavitev stanja’ ali ‘vztrajanje v začetnem položaju’; *dišati – podišati (rožo)*: *po-* uresničuje pomen ‘mala mera dejanja’; *spati – zaspati*: *za-* označuje prehod v stanje, izraženo z glagolom *spati*; glagola sta torej v pomensko dopolnjujočem se razmerju. Vzpostavitev stanja označuje tudi predpona *z-* iz razmerja *bati se – zbati se*. *Za-*, ki perfektivizira glagol *trobentati (trobentati – zatrobentati)*, izraža bodisi ‘začetek dejanja’ ali ‘malo mero dejanja’. *Po-* iz razmerja *lomastiti – polomastiti (vse)* nastopa v pomenu ‘zaporedna izvršitev dejanja na večjem številu predmetov’, enako tudi *ob-* pri *spati – obspati (žene)*. *Iz-* pri *žalovati – izžalovati* izraža ‘popolno dovršitev dejanja’, *do-* pri *ajfrati – doajfrati se (do smrti)* pa ‘veliko mero’ ali ‘visoko stopnjo dejanja’ itd.

1.4.1 Vidskoparnemu povezovanju smerno določenih glagolov premikanja z ustreznimi predpanskimi glagoli nasprotujejo jasno vidni smerni pomeni dodanih predpon, ki jih potrjujejo tudi predlogi iz dodanih krajevnih prislovnih določil: npr. *gnati (ovce v puščavo, sovražnika iz Italije, koga k ajdom, koga proč, nova kola, službo, sila ga žene) – izgnati (človeka iz paradiza)*, *iz-* uresničuje pomen ‘ven’; *odgnati (koga od sebe)* ‘stran’; *pognati (koga nazaj)* ‘v določeni smeri’; *pregnati (vruga od ovac)* ‘od kod kam’; *prignati (koga v zavezo)* ‘k, zraven’; *razgnati (Egipterje po deželah)* ‘narazen’; *sognati (iz templja kupce)* ‘ven’; *ugnati (nas v božji strah)* ‘noter’.

2 Skladenjsko dokazovanje enovidskih pomenov

2.1 Razlike, ki se na skladenjski ravnini kažejo med pomeni, ki omogočajo vidsko parnost, in pomeni, ki pogojujejo enovidskost, je mogoče ugotavljati pri glagolih, ki niso v celoti enovidski. V večini primerov so enovidski razviti oz. neosnovni pomeni, izhodiščni pa le izjemoma. Odkrita tipologija, ki dokazuje pomensko širjenje enovidskosti, hkrati kaže na formaliziranost odnosov med leksikalnim in vidskim pomenom glagola. Naštevalno zaporedje je določeno na osnovi vezljivostnih tipov in ne na osnovi pogostnosti. Npr.:

1. V pomenu z določljivo notranjo mejo je vršilec dejanja v imenovalniku – v enovidskem pomenu pa je nosilec stanja dajalniško ali tožilniško izražen: *rezati kaj – jih kaj reže* (primer 1); *gristi kaj – vest jih grize* (primer 2).

2. Tožilniško prehodnost mejnih pomenov zamenjuje v enovidskih pomenih bodisi neprehodnost¹²³ oz. netožilniška prehodnost ter sopojavljanje ustreznih okoliščinskih določil:

¹²³ Avilova (1976: 62–63) npr. omenja neprehodnost kot karakteristično lastnost zlasti tistih neaktivnih glagolov, ki izražajo predstave ali odnose izrazito statičnega značaja.

razbijati kamen → *razbijati na dovri*, *vagati bron* → *vagati pet sikelov*. *Peti* in *govoriti* sta npr. vidskoparna le tedaj, kadar je dejanje osredinjeno na konkretno, končno besedilo, neprehodnost pa opozarja na dejanje brez ciljne oz. rezultativne naravnosti (primer 3). Glagoli kot npr. *jesti*, *piti*, *lokati* so vidskoparni tedaj, kadar se tožilniško vežejo s predmeti, ki označujejo obvladljivo količino hrane ali pijače (*jesti sad*, *kruh*). Na enovidski pomen kaže neprehodnost ali netožilniška prehodnost: *jesti tešč*, *piti s colnarji*. Pri *moliti* na nastop enovidskosti v prvi vrsti opozarja sprememba tipa objekta, v nekaterih primerih pa tudi predložnosklonska vezava namesto nepredložne tožilniške: *moliti prošnjo*, *molitov* – *moliti boga*, *k bogu*, *za bolne otroke*.

3. Vidskoparni in enovidski pomen istega glagola se lahko ločita tudi glede sklona predmeta, na katerega se dejanje nanaša, ali celo po številu vezav (enosklonska proti dvosklonski; npr. *deliti kaj* → *deliti kaj s kom*; primer 4). *Troštati se* je npr. enovidski le v pomenu 'pričakovati kaj', ki ga razkriva roditeljska vezava *troštati se česa*, dejanje s predvidljivo notranjo mejo pa razkriva orodniška vezava: *troštati se s čim* (primer 5).

4. Enovidski frazem *kriviti usta na koga*, ki označuje posmehljiv odnos do koga, se od izhodiščnega vidskoparnega pomena prav tako tožilniško prehodnega glagola *kriviti kaj* razlikuje po dodani predložni zvezi *na koga* (primer 6).

5. Na prestop v enovidskost pri nekaterih glagolih kaže netipičnost predmeta, pri drugih pa poleg te tudi netipičnost vršilca dejanja (primer 7). Na enovidskost nedovršnika *premoči* kaže bodisi sprememba tipa predmeta ali prisotnost prislovnega določila količine, osnovni znak pa je vidka sprememba: *premoči koga* → *premoči kaj*, *veliko* (primer 8).

6. *Rasti se* npr. vidskoparno povezuje s predponskim glagolom *zrasti*, kadar označuje spreminjanje s predvidljivo mejno točko, na enovidski pomen 'nahajati se v stanju, značilnem za živo rastlino' pa poleg skoraj obveznega prislovnega določila kraja večkrat posredno opozarja tudi pojavitveno mesto v skladenjskem vzorcu, to je raba v prilastkovem odvisniku, ki kakovostno ali vrstno določa samostalniško jedro (primer 9).

- (1) *Kadar oni pag letu fastishio, ie nee reffalu* (TT 1557: 346);
- (2) *dobe hudo vefti, katera ijh vekoma dolshi, grise inu pezhe* (KPo 1567: XXXIIIb);
- (3) *Ptize /.../ pojo pod vejami* (DB 1584: I,305b); *Ieft hozhem GOSPVDV pejti, vfe moje shive dny* (DB 1584: I,306a); *PVjte veffelu Bogu* (DB 1584: I,300b);
- (4) *Ony moj gvant mej fe dilé* (DB 1584: I,285a); *Dely s 'Iosuam red Kanaanfko deshelo* (DB 1584: I,xIVb);
- (5) *Ta Gorra Zion je kakòr ena lepa mladiza, katere fe vfa deshella trofhta* (DB 1584: I,291b);
- (6) *ûfta na nie krivi, inu fespakuie* (KPo 1567: XLVIII);
- (7) *offert fnafhi ali zira, frezho* (BH 1584: S51);
- (8) *Sakaj tu nikomer nepomaga, de veliku premore* (DB 1584: I,150a);
- (9) *Sakaj GOSPVD tvoj Bug tebe v'eno dobro deshelo pela /.../ v'kateri rafteo Olike inu Med* (DB 1584: I,105a).

2.1.1 Poleg neposrednih skladenjskih opozoril na prestop v enovidskost obstajajo tudi posredna. Glagoli *radovati se*, *veseliti se*, *srditi se* in *zlobiti se* so enovidski le, če čustvovanje ne kaže tendence naraščanja. Med vidskoparno in enovidsko rabo ni skladenjskih razlik. Ker sta sobesedilno slabo ločeni, je mogoče ugotavljati, za katero od njih gre, bodisi iz vzporedno navedenih sinonimov ali primerjalno s tujo prevodno predlogo (primer 10). Tudi pri večji skupini drugotnih nedovršnikov (*objemati*, *pokrivati*, *sklepati*, *zakrivati*) premik od dejanja s predvidljivo notranjo mejo k statičnemu pomenu oz. k izražanju stanja skladenjsko ni posebej označen. Na uresničeni pomen je v takih primerih treba sklepati na osnovi širšega sobesedila

oz. izsituacijsko. Nekajkrat je nanj posredno opozorjeno s tipom osebkca, ki omogoča vlogo nosilca stanja, izključuje pa aktivno vlogo vršilca dejanja, ali pa podobno kot v primerih drugotne (sekundarne) enovidskosti z rabo sedanjika v izvenčasnem pomenu (primeri 11, 12, 13). Zaradi možnosti dvojnega razumevanja istega glagola ali glagolske besedne zveze je v primerih nerazločevalnega bližnjega sobesedila zlasti Dalmatin hoteno usmerjal bralca z razlagami, dodanimi v obliki medbesedilnih ali robnih opomb. Npr.: na frazeološki pomen zveze *zlivati vodo* 'jokati', ki bi lahko označevala ponovitve dociljnega poteka aktualnega enkratnega dejanja, je opozoril z naslednjo razlago: *Inu ony fo vkup prifhli v 'Mizpo, inu fo ^bsajemali vodo, inu fo njo islivali pred GOSPVDOM; ^btu je, ony fo se britku plakali, de fo folse po lici doli tekle, kakòr de bi je bily is eniga Studenza sajemali inu islivali* (DB 1584: I,153a).

- (10) *Ieft sim zhes Zion filnu britku *ajfral, inu sim u'velikim ferdi zhes njo ajfral; *fe ferdil* (DB 1584: II,127b);
 (11) *ta Kerubima [kipa v templju] fta Peruti refprostirala na tém mejsti /.../ inu fta pokrivala to Skrinjo* (DB 1584: I,188b);
 (12) *Garmovje ga pokriva s'fvojo fenzo, inu Vèrbje ga sakriva* (DB 1584: I,278a);
 (13) *Sakaj en Norz pàr fte vkup fklejpa, inu jej fvoje meffu* (DB 1584: I,329b) 'ne dela'.

2.2 Vežljivostne spremembe, ki signalizirajo pomensko spreminjanje glagolov oz. kažejo na njihov pomenski razvoj in obseg, hkrati opozarjajo tudi na pomensko odvisno širjenje enovidskosti pri posameznih glagolih. Odkrita tipologija se bistveno ne razlikuje od tipologije skladenjskih sprememb, ki dokazujejo enovidskost. Najpogostejše so naslednje spremembe:

1. Brezosebno rabo zamenjuje prisojevalna oz. raba brez vršilca dejanja ali nosilca poteka: *deži – kamenje deži* (primer 14).

2. Tipičnega vršilca dejanja oz. nosilca stanja ali dogajanja zamenjuje netipični: npr. *voz → množica, žival → človek; človek → oko, obrv* (primeri 15, 16, 17). Zamenjave zelo pogosto tečejo v smeri od konkretnega predmeta k abstraktnemu: *jaz → moja duša* (primer 18); *ušesa → ofert; sonce (sije) → luč pravice (nej svetila); arfa → srce* (primer 19); *ušesa jih srbijo – ofert ga srbi* (primer 20). Na prenesenost pomena v abstraktno sfero neredko poleg predmeta kažejo tudi samostalniški deli okoliščinskih določil (primer 21).

3. Neprehodnost glagola in možno rabo tipičnih okoliščinskih dopolnil nadomešča bodisi prehodnost glagola ali raba drugovrstnih določil: *spati enu malu – spati z očeti* 'biti mrtev' (primer 22). Podobne vezavne razlike so ugotovljive tudi pri različnih enovidskih pomenih glagola *zijati*: npr. s pomenom 'biti na široko odprt', za katerega je značilna neprehodnost in ki ga posredno izpričuje glagolnik *zijanje*, se glagol uvršča med stanjske glagole (primer 23). S pomenom, ki ga skladenjsko prav tako označuje neprehodnost, zraven pa še prisotnost prislovnega določila kraja, se uvršča med glagole čutnega dojetanja (primer 24). V pomenu, ki ga individualizira mestniška prehodnost (*zijati po čem*: – 'čutiti pohlep po čem'), pa se pridružuje stanjskim glagolom (primer 25). To in druge omenjene skladenjske spremembe je mogoče zaznati pri pomenski širitvi številnih glagolov, ki se z izhodiščnim enovidskim pomenom uvrščajo v različne pomenske tipe (npr. pri *mrmrati* (*mrmrati čez koga*), ki se uvršča med glagole zvočnega označevanja dejanja).

4. Namesto tipičnega predmeta se pojavlja netipični; vzporedno razločevalna je tudi prisotnost oz. odsotnost tipičnih okoliščinskih določil: *držati bakle v rokah → držati obljubo, pasah*.

5. Na pomensko spremembo glagolov mišljenja, pa tudi glagolov iz drugih pomenskih skupin, ki jo predstavlja nepolnopomenskost, skladenjsko lahko opozarja bodisi prisotnost nedoločnika ali povedkovega določila, ki ga uvaja predlog *za*: *držati, štimiti koga/kaj za koga/kaj* (primer 26), *misliti kaj → misliti stopiti v zakon* (primer 27).

6. Na širitev pomena lahko opozarja že prisotnost ustreznega prislovnega določila: *skopovati* 'biti skop' → *skopovati v svoj žakelj* 'bogateti s skopim ravnanjem' (primer 28). Na širjenje enovidskosti pri glagolih premikanja kaže bodisi odsotnost tipičnega okoliščinskega določila (npr. prislovnega določila kraja) ali pa njegova zamenjava z manj tipičnim: *hoditi kje* – *hoditi po zapovedih* (primer 29).

- (14) *dèsh gré oli dèshi* (BH 1584: S13); *deshi kámenje* (BH 1584: S13);
- (15) *jeft hozhem, de bo mej vami fhkripalu, kakòr en Vus poln snopja fhkriple* (DB 1584: II,111a);
- (16) *Ieft fim zvizhal, kakòr en Sherjau inu Lastoviza, inu fim gorgukal, kakòr en Golob* (DB 1584: II,15b);
- (17) *Nepusti tvoim ozhem fpati, inu tvoim obèrvam dremati* (DB 1584: I,318b);
- (18) *Satu lubim jeft tvoje Prizhovanje* (DB 1584: I,311a); *Moja duſha dèrshy tvoje Prizhovanje, inu je filnu lubi* (DB 1584: I,311b);
- (19) *Satu brezhy moje ferze zhes Moaba, kakòr ena Arfa* (DB 1584: II,7a);
- (20) *Kadàr te ky offart fèrbi, inu obhaia, taku pogledai na Christufa* (KPo 1567: CLXXIII);
- (21) *da bi telefa nekar na krishy vijila na Sabbath* (KPo 1567: CLXVIb); *V leti dueiu fapuuidi uiffi ta cela Poſtaua* (TT 1557: 68);
- (22) *la spy le ſhe enu mallu, drémli ſhe enu mallu* (DB 1584: I,318b); *Kadar tui dneui bodo dokonani /.../ bosh ſtuiuemi ozheti ſpal* (TT 1557: i2a);
- (23) *Ti bodo /.../ vidili /.../ Pod ſabo paklenſko grosovito sijanie* (KPo 1567: XVIII);
- (24) *Nesyaj fem inu tam po Meſti* (DB 1584: II,157a);
- (25) *ſyajh po tem, kar ti nej porozhenu* (DB 1584: II,155a);
- (26) *Stymali ſo, da ga ky bodo naſhli na enim vifokim Palaciju* (KPo 1567: XXVIIb); *Ieft ſe ſhtimam ſa frezhniga* (TT 1557: 419);
- (27) *kai ui take rizhi miſlite uuaſhlih ferceih* (TT 1557: 99); *tvoj hlapez je ſliſhal, de Saul miſli v'Kegilo priti* (DB 1584: I,163a);
- (28) *kir sa Boshjo beffedo /.../ niſhtèr nemarajo, inu le vfvoj ſhakèl ſkopuju* (DB 1584: II,124a);
- (29) *Inu kadar je on zheſtu ondi ſkus hodil* (DB 1584: I,204a); *Inu je hodil po njegovih Sapuvidah, inu nikar po Iſraelſkih dellih* (DB 1584: I,241a).

Tipološko nakazane skladijske spremembe lahko nastopajo posamično ali v kombinaciji. Prepoznavnost pomenske spremembe pa je toliko večja, kolikor širše skladijsko preurejanje je povzročila.

2.3 Pri drugotni enovidskosti, ki jo v okviru vidkoparnih pomenov izkazujejo številni prvotni in drugotni nedovršniki,¹²⁴ teoretično pa bi jo v tovrstnih pomenih lahko vsi, je ugotovljiva skržena in spremenjena tipologija skladijskih preureditev. Tovrstna enovidskost se pojavitveno veže na ponavljalnost ter na neaktualnost glagolskega dejanja¹²⁵ oz. je pogojena s prisotnostjo

¹²⁴ Maslov (1984a: 17) ugotavlja, da kategorialni pomen dovršnega ali nedovršnega vida doživlja v odvisnosti od konteksta, situacije, aspektološkega razreda in vrste glagolskega dejanja različne konkretizacije, ki jih označuje kot delne pomene. Posebej izpostavlja naslednje: »konkretno-processnoe, neograničeno-kratnoe, obščefaktičeskoe značenje NSV«, ki jih pojmuje kot enakovredne pojave in jih ne razporeja glede na primarnost ali sekundarnost.

¹²⁵ Klimonov (1997: 120–121) meni, da stanjske pomene lahko izražajo glagoli katerega koli semantičnega razreda v brezčasnem (atemporalnem) pomenu. Sobesedilna semantična lastnost, ki pogojuje stanjski pomen, je (minus) –aktual'nost'.

obeh omenjenih pomenskih sestavin leksičnega pomena. Zunaj vidskoparnih povezav tako ostajajo rabe, ki označujejo v navado preraslo opravilo (primera 30 in 31), sposobnost, znanje ali lastnost vršilca dejanja, redkeje predmeta (primeri 30–32), ter rabe s splošno veljavnostjo povedanega, med katere se uvrščajo zlasti pregovori in biblijske resnice (primer 34).

2.3.1 Drugotna enovidnost se sobesedilno običajno hkrati razodeva na več načinov: npr.

1. z rabo predmetov, neredko pa tudi osebkov in samostalniških delov okoliščinskih določil v množini (primera 35 in 36); posredno jo dokazuje tudi kombinacija brezosebne rabe in sedanjika, ki ne izraža aktualne sedanjosti (primer 37);

2. z rabo sedanjika v pomenu brezčasnosti (primer 37),

3. pa tudi s pojavitveno vezanostjo na nekatere stavčne tipe (npr. na prilastkov in osebkov odvisnik, ki služita natančnejši predstavitvi dejavnosti osebkov (primer 38 in 39)).

4. Nanjo kaže tudi neposredno sobesedilno izražanje oz. poudarjanje ponavljalnosti, podobno kot je npr. z ustreznimi prislovnimi določili časa dokazljiva tudi aktualnost enkratnega dejanja (primer 40). Na ritmično ponavljanje dejanja npr. kažejo prislovna določila *zjutraj inu zvečer, vsak dan, vsako uro*, ohlapnejši časovni okvir ponavljajočega se dejanja pa npr. dajejo določila kot *veden, od mladih nog do smrti* (primer 41). Ponavljalnost je praviloma pomenska sestavina vseh členov različno urejenih naštevalnih nizov (primer 42).

(30) *Nih antuerh pag ie bil Shotore tkati* (TT 1557: 392); *Kèr pilde dela, oli sresuje, Statuarius, Bildhawer* (BH 1584: 51–52);

(31) *Ona /.../ sna vganke vganjati* (DB 1584: II,142a); *Inu navada ie pàr Lüdeh, da snaio bulie opravliati, kakòr popravljati* (KPo 1567: VIb);

(32) *Je bil en bogat zhlouik, ta se ie oblazhil steim shametom* (TT 1557: 221);

(33) *Mešu inu Gréh se glufhy, fkusi krish* (DB 1584: III,80b);

(34) *Hvali velike njive, Majhino orji* (BH 1584: S19); *kar se dolgò sanafha, to se celò ne odnafha* (KPo 1567: XXI);

(35) *Darovi inu mitta modrih ozhy ofliplujo* (DB 1584: II,161a); *Nad letim tvojim Ditetom /.../ se bode veliku Lüdy fpotikovalu* (KPo 1567: XLIIIb);

(36) *fo Veje is Drives fèkali, inu po poti refrefsalì* (DB 1584: III,13a); *Inu oni bodo padali od ostriga tìga mezha* (TT 1557: 238–239); *Inu njemu fo is Egypta inu is vfèh deshèl Kojne pèrvajali* (DB 1584: I,238b);

(37) *Koker se ta Lulca ispleua* (TT 1557: 39);

(38) *kateri Arnosh oblazhi, se néma hvaliti, kakòr ta, kir ga flazhi* (DB 1584: I,198b); *Sabulon bo pèr kraju Morjá prebival, *ker se Ladje pèrftaulajo* (DB 1584: I,32b); *Inu Salomo je imèl /.../ ofsemdeffet taushent, kateri fo ofsekovali v'Gorri* (DB 1584: I,186a);

(39) *Puidite ui ufì od mene, kateri to kriuiu dopernashate* (TT 1557: 213);

(40) *Njegova Mati je tudi njemu delala eno majhino Suknjo, inu je to njemu pèrnafhala, ob fvoim zhaflu* (DB 1584: I,150a);

(41) *inu Vramuvi fo njemu pèrnafhali kruh inu meffu, s'jutraj inu svezher* (DB 1584: I,196b); *kijr pàr letim Imenu vedèn, inu sa nemarikai krivò pèrfegaio* (KPo 1567: LII);

(42) *Ga bodo od mladih nùg notri do fmerti lovili, niega ùk kleli, niega vfe dianie fhentovali inu preklinali* (KPo 1567: XLIIIb).

Nasprotno pa nedovršnik, ki označuje enkratno dejanje in ki je uporabljen v časovnem odvisniku, predstavlja dogajalno ozadje za vzporedno izvršeno ali potekajoče dejanje (primer 43). Tudi glagol premikanja *hoditi* zahteva ob sebi nedovršnik s sopomenom kratnosti. Nedovršnik stoji v namenilniku (primer 44).

- (43) *Taku fo lety fedem padli na enkrat, inu fo vmèrli v'tém zhaffu pèrve Shetve, kadar fe Shetou tiga Iezhmena sazhenje* (DB 1584: I,180a); *Inu kadar fo ony kulla omivali pèr Samarijkim Ribneki, fo Pfy njegovo kry lisali* (DB 1584: I,201a);
- (44) *Tu Krajlestvu bo sdaj fpet h'Davidovi Hifhi padlu, aku bo ta folk tja gori hodil offrovat, v'Hifho tiga GOSPVDA* (DB 1584: I,192b).

3 Enovidski dovršniki

3.1 Enovidskih dovršnikov je v jeziku slovenskih protestantskih piscev veliko manj kot enovidskih nedovršnikov. Med njimi pričakovano prevladujejo predponski glagoli, močno jedro pa predstavljajo tudi glagoli s priponsko izraženim pomenom enkratne uresničitve dejanj (*ganiti, mahiniti*). Tudi o njihovi enovidskosti najpogosteje odločajo pomenski razlogi, predvsem nemožnost členitve označevanega dejanja na običajni fazi: na ciljno naravnani potek in na njegovo dovršitev. Taka členitev npr. v celoti odpoveduje pri trenutno izvršenih dejanjih. Pomenska zgradba enovidskih dovršnikov je za razliko od istovrstnih nedovršnikov pogosteje v celoti enovidska.

3.2 Dovršniška enovidskost je skladenjsko manj izrazito označevana in zato težje prepoznavna kot nedovršniška. Ker je velika večina enovidskih dovršnikov tvorjena iz prav tako enovidskih nedovršnikov, ti odpovedujejo kot osnova za primerjavo, s katero bi bilo mogoče določiti specifičnost skladenjskega okolja enovidskih dovršnikov. Primerjani vidsko soodnosni glagoli se vezavno večinoma izraziteje ne razlikujejo. Širši vezavni spekter, ki ga izkazujejo številni izhodiščni nedovršniki, je praviloma posledica večpomenskosti, deloma pa tudi pogostejše rabe.

1. Značilno razliko ustvarja izbor različnih okoliščinskih določil, na katerega pri enovidskih dovršnikih poleg vida vpliva tudi aktualna vrstna opredelitev glagolskega dejanja. Npr.: *zdajci*, ki poudarja nenadnost nastopa glagolskega dejanja, je možen le ob glagolu *pregovoriti*, pri katerem je s predpono izražen začetek glagolskega dejanja (primer 45). Prislov *dolgo*, ki opredeljuje dolžino trajanja dejanja, je nasprotno mogoče rabiti le ob glagolu *govoriti*, v skladenjsko okolje enovidskega dovršnika pa ne spada. Pri pomenih, ki so prepoznavno izraziteje odvisni od sobesedila, je prisotnost ustreznih prislovnih določil skorajda obvezna:¹²⁶ npr. prislovnega določila časa ali količine časa pri glagolih, ki predponsko izražajo časovno omejeno trajanje dejanja, prislovnega določila načina ali posledice pri glagolih, ki označujejo prekomernost glagolskega dejanja, ter prislovnega določila količine (*eno majhino se pohvaliti*) pri glagolih, ki označujejo majhno mero dejanja (primera 46 in 47).

2. Zlasti glagoli, ki predponsko izražajo absolutno dovršitev dejanja, so bili pogostorabljeni v časovnem odvisniku, neredko tudi v predpretekliku, s čimer je bila izpostavitvev časovno najzgodnejšega dejanja oz. prvega dejanja v dogajalnem nizu bolj opazna in učinkovita (primer 48).

3. Glagoli, ki označujejo doseženje določene količine, so vezavno individualizirani. Od tožilniško vezavnih izhodiščnih glagolov se razlikujejo po prevladujoči roditeljski vezavi (npr. *sekati les – nasekati drv* (primer 49)).

4. Nasprotje med neprehodnostjo enega člena razmerja in prehodnostjo drugega je zaznavno pri redkih dvojicah (primer 50). V nasprotju z neprehodnostjo izhodiščnega glagola *stati* sta npr. predponski glagola *odstati* (*štrafjingo, smrt*) in *obstati* (*pokoro*), ki izražata absolutno dovršitev dejanja, prehodna.

¹²⁶ Na sobesedilno prisotnost leksičnih kazalcev značilnega poteka dejanja opozarjajo številna vidoslovna dela (npr. Bondarko 1971: 53, 1987, RG 1980: 605–612, Hrakovskij 1987, 1997, Padučeva 1991 itd.).

- (45) *Ampag Iefus sdaici knim pregouori inu prau* (TT 1557: 43);
- (46) *Profsim te, pozhakaj enu mallu, dokler jeft letu mojmu Ozhetu fpet povém* (DB 1584: II,149b);
- (47) *Veliku nyh se je do smèrti objédlu, kateri pak smafnu jej, ta tém dalje shive* (DB 1584: II,168b);
- (48) *Inu kadar fo bily odjédli, fo vftali, inu fo toifto nuzh fhli* (DB 1584: I,166b);
- (49) *Inu kàdar fo ony k'Iordanu bily prifhli, fo ondi lejs fèkali* (DB 1584: I,206a); *je Dèrv *nafèkal k'Shganimu Offru* (DB 1584: I,13b);
- (50) *Inu kadar se je on shtirideffèt dny inu shtirideffèt nozhy bil postil, je on potle bil lazhan* (DB 1584: III,4a); *Inu kadar ie on shtirideffèti dni inu shtirideffèti nozhi ifpostil, potle ie bil lazhan* (TT 1557: 7).

4 Ugotovitve

1. Enovidski glagoli so predstavljali močno in pomensko razgibano podkategorijo vidskega sistema v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja.

2. Pri iskanju objektivnih možnosti za prepoznavanje enovidskosti oz. enovidskih glagolskih pomenov se je kot najprimernejša možnost pokazalo preverjanje spremenljivosti skladenjskega okolja glagolov. Ugotavljana je bila bodisi znotraj pomenske strukture enovidskega glagola, to je s primerjavo med mejnimi in nemejnimi pomeni, ali s primerjavo pomenskih struktur izhodiščnih in tvorjenih enovidskih glagolov. Pri enovidskih nedovršnikih v obeh primerih tipološko izstopajo naslednje preureditve: zamenjava vršilca dejanja z nosilcem stanja, zamenjava brezoseb(kov)ne rabe z osebkovo, nadomestitev prehodnosti z neprehodnostjo oz. neprehodnosti s prehodnostjo pri širjenju enovidskosti, zamenjava enega tipa vezave z drugim (npr. premik od tožilniške vezave k netožilniški ali od nepredložne k predložni). Sobesedilno prepoznavnost enovidskih pomenov tako pri nedovršnih kot pri dovršnih glagolih olajšuje pojavljanje tipičnih okoliščinskih določil.

3. Dovršniška enovidskost je skladenjsko manj izrazito označevana kot nedovršniška. Tipiziranih vezavnih sprememb pri njej skorajda ni.

4. Drugotna nedovršniška enovidskost je dokazljiva s skrženo in preurejeno tipologijo skladenjskih sprememb. Dokazovalno zanjo je: množina osebk ali/in predmeta, raba sedanjika v funkciji izražanja izvenčasnosti, pogosto pojavljanje v prilastkovih in osebkovih odvisnikih, sobesedilno izražanje ponavljajnosti dejanja.

Glagolski vid v Dalmatinovi *Bibliji* ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled

0 Načrtovani slovar knjižnega jezika slovenskih protestantskih piscev predstavlja tudi eno od osnovnih pobud za podrobnejše seznanjanje z gramatično kategorijo vida, to je glagolsko kategorijo, ki je pri razmejevanju besed in pomenov v slovaropisni praksi nepogrešljiva.¹²⁷

0.1 Prvi slovenski celotni biblijski prevod – Dalmatinova *Biblija* iz leta 1584 (dalje DB 1584) je nedvomno primerno izhodišče za ugotavljanje delovanja te gramatične kategorije in za določanje njenih osnovnih sistemskih potez. Ker je delo nastajalo ob tesni naslonitvi na Lutrov prevodni zgled, je možen tudi nekoliko drugačen raziskovalni pristop. Pričakovati je mogoče, da se bo gramatična kategorija vida, ki je značilna lastnost slovanskih jezikov, še posebej jasno pokazala pri vzporejanju z nemško pisano Lutrovo *Biblijo*, saj nemščina glagolskega vida kot dvočlenske slovnične kategorije ne pozna.¹²⁸ V njej jezikoslovci odkrivajo le sistemske zasnove vrst glagolskega dejanja (Aktionsart).¹²⁹ Ker pa sodobna aspektologija tudi to kategorijo uvršča na obrobje širše pojmovanega aspekta,¹³⁰ je v zelo poenostavljeni obliki mogoče ugotavljati celo ujemanje ali razhajanje obeh prevodov, s tem pa hkrati izpopolniti dosedanje vedenje o stopnji in oblikah Dalmatinove prevodne odvisnosti.¹³¹

1 Okvirno primerljivost omogoča primarna uvrščenost velikega števila nemških glagolov v perfektivno ali imperfektivno sfero. Ker se tako perfektivna kot imperfektivna naravnost, ki ni sistemsko izražena z besedotvornimi sredstvi kot v slovenščini, v določeni sobesedilni situaciji lahko prevesi v svoje nasprotje, je prevajalčeva naloga tudi ta, da se predvsem s skrbno sobesedilno presojo dokoplje do osnovne aspektne ‘barve’, to je trajnosti ali končnosti konkretnega glagola in mu poišče ne le pomensko enakovredno ampak tudi vidsko ustrezno polarizirano domače nadomestilo.¹³² Na predhodno opravljen natančen proces ocenjevanja, ki vključuje vezljivostno analizo glagolov, ugotavljanje prisotnosti ali odsotnosti tipičnih okoliščinskih določil, upošteva čas,¹³³ naklon,

¹²⁷ Prim. Filipec – Čermák 1985: 44–46.

¹²⁸ Problematika, ki je obravnavana v pričujočem poglavju, je dopolnilo sistemskega prikaza glagolske kategorije vida v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (upoštevani so Trubar, Dalmatin, Krelj in Bohorič), razgrnjenega v monografiji Merše 1995b.

¹²⁹ Znotraj te kategorije je mogoče opraviti okvirno delitev na dve osnovni vrsti glagolskih dejanj: na perfektivno in imperfektivno, ki ju je mogoče še nadalje vrstno določati. *Imperfektivnost* je značilna za glagole, ki izražajo trajnostno neomejena dejanja (durativna, imperfektivna, kurzivna), *perfektivnost* pa za glagole, ki označujejo trajnostno omejena dejanja (punktualna, perfektivna, mutativna). O tem v *Grundzüge einer deutschen Grammatik*, Akademie-Verlag Berlin: 2., unveränderte Auflage, 1984, 501–504. Prim. tudi Erben 1980: 69–76. Z upoštevanjem vseh določujočih lastnosti tako trajnostno omejenega kot neomejenega dejanja je zagotovljena tudi pravilna pomenska aktualizacija obeh strokovnih izazov, z njo pa istočasno izključena možnost poistovetenja z *dovršnostjo* in *nedovršnostjo* kot vidskima pomenoma.

¹³⁰ Prim. Bondarko 1971: 49–54 in 1983: 76–88, Ju. S. Maslov 1978: 4–43 in 1962, 8–13.

¹³¹ Prim. M. Orožen 1986c, Merše 1995a.

¹³² Več ugotovitev o Trubarjevi in Dalmatinovi rabi vida je navedla M. Orožen 1986c: 109–110.

¹³³ Na naraščajočo vlogo časov ob aspektno nevtralnih glagolih v zgodovini nemškega jezika opozarja tudi Teržan-Kopecky 1995: 103.

pa tudi izbrani skladenjski vzorec, preverja morebitno včlenjenost v dogajalni niz in po potrebi priteguje tudi širše sobesedilo, kaže npr. Dalmatinov izbor glagolov *vzeti* ali *jemati* za *nehmen*, *dati* ali *dajati* za *geben*, *graditi* ali *zgraditi* oz. *cimprati* ali *scimprati* za *bauen*, *kuhati* ali *skuhati* za *kochen*, *priiti* ali *prihajati* za *kommen*, *izmesti* ali *izmetati* za *ausfegen* itd. Vendar je individualne poteze mogoče pripisovati le izboru členov, sami tvorbi opozicij, ki je kljub nekaterim izjemam visoko gramatikalizirana in ki se analogično veže na trdno uzaveščene vidske pare, pa ne. Npr.:

- (1) Luter: *Ob ich jemands Ochsen oder Esel **genomen hab?** /.../ Ob ich von jemands hand ein geschenck **genomen habe*** (LB 1545: 525–526);
Dalmatin: *Aku **řim** jeřt komu Volle ali Ořle **jema!** /.../ Aku **řim** jeřt od zhiga roke kakou dar **vsel*** (DB 1584: I,155b);
- (2) Luter: *Vnd **wil** die Nachkomen des Hauses Jerobeam **ausfegen** / wie man kot **ausfeget*** (LB 1545: 659);
Dalmatin: *inu **hozhem** te, kateri od Ierobeamove Hiřhe prideo **isměřti**, kakor ře blatu **isměta*** (DB 15584: I,194a).

1.1 Primerjana prevoda sta glede podajanja trajnosti ali končnosti dejanj usklajena tudi tedaj, kadar informativno izenačenost dosejata po različnih poteh, npr. z izmenjavo glagola in opisa, ki sodi med najbolj ustaljene in nevtralne oblike tovrstnega razhajanja. Npr.:

- (1) Luter: *Des **ward** Samuel **zornig*** (LB 1545: 533–534);
Dalmatin: *Inu Samuel **ře je řeřerdil*** (DB 1584: I,157b);
- (2) Luter: *Vnd Daudid lud jn / das er fur jm ass vnd tranck / vnd **macht jn // truncken*** (LB 1545: 587);
Dalmatin: *Inu Daudid je njega vabil, de je pred nym **jědil** inu pyl, inu **ga je vpyanil*** (DB 1584 : I,173b);
- (3) Luter: *Gott **sterckt** mich mit krafft* (LB 1545: 615);
Dalmatin: *Bug mene **mozhniga dela** s' mozhjo* (DB 1584: I,181a).

Tako še: *warm werden – segreti se, schwanger werden – početi; j-m gram sein – sovražiti koga, lieb haben – ljubiti; erben – biti erbič, verzagen – postati cagav, zinsen – činž dajati, verhonen – sramoto sturiti* itd.

1.2 V isto skupino se uvrščajo tudi obojesmerne izmenjave glagolov in frazemov, ki pa se tipološko razlikujejo od prvih, saj se z njimi vzpostavlja nasprotje med pomenskim obrobjem domačega glagola in osrednjimi pomeni tujega ali obratno.¹³⁴ Npr.:

- (1) Luter: *SAmuel aber war gestorben / vnd gantz Jsrael **hatte leide** vmb jn **getragen*** (LB 1545: 563);
Dalmatin: *Samuel pak je bil vměrl, inu vus Jsrael **je shaloval** po nym* (DB 1584: I,166a);
- (2) Luter: *Sihe / jr sehet das der Man **vsinnig** ist* (LB 1545: 550);
Dalmatin: *Pole, vy vidite, de leta Mosh **od ũma gre*** (DB 1584: I,162b);
- (3) Luter: ***macht er sie fruchtbar*** (LB 1545: 77);
Dalmatin: ***je on nje Maternizo odpěrl*** (DB 1584: I,19b);
- (4) Luter: *das nicht das Land für Hunger **verderbe*** (LB 1545: 103);
Dalmatin: *de ta deshela od lakote **konza newsame*** (DB 1584: I,27a).

¹³⁴ Prim. Filipec – Čermák 1985: 76, 86–87. Frazemov kot posebne pomenske zvrsti pri slovenskih protestantskih piscih se dotika Novak 1984: 296–297; obsežneje so obravnavani v Novak 2004: 180–203.

Glagoli, ki v Dalmatinovi *Bibliji* nadomeščajo opise ali frazeme iz Lutrove *Biblije*, pa tudi glagolski deli slovenskih opisov ali frazemov so jasno vidsko opredeljeni in s tem tudi sistemsko uvrščeni.

1.3 Isto velja tudi za glagole, ki so sestavni del opisov, s katerimi Dalmatin nadomešča več tvorbenih tipov nemških samostalnikov. Z njimi spretno zapolnjuje sistemske vrzeli in tako zmanjšuje izrazni primanjkljaj. Npr.:

- (1) Luter: *Nu kömpt der Schuldherr* (LB 1545: 688);
Dalmatin: *je priñhàl ta, katerimu je on dolshan bil* (DB 1584: I,204a);
- (2) Luter: *wie er die Warsager vnd Zeichendeuter ausgerottet hat vom lande* (LB 1545: 563);
Dalmatin: *koku je on te, kir bogujo inu zuprajo is Deshele satèrl* (DB 1584: I,166a);
- (3) Luter: *das du Schafscherer hast* (LB 1545: 556);
Dalmatin: *de imafh, kir Ouce ftrisho* (DB 1584: I,146a (pravilno 164a)).

2 Med manjše prevodne svoboščine, ki jih dopušča tudi (v 16. stoletju) novo pojmovanje prevoda,¹³⁵ sodi pogosto zaznavno drugačno členjenje dogajalnega poteka, ki ga Dalmatin lahko rahlja, zgoščuje ali le stopenjsko preureja. Spremembe dosega z izborom glagolov, ki aktualizirajo različne, toda tako ali drugače logično povezane dogajalne faze: bodisi z medsebojno obvezujočo zaporednostjo, vpetostjo v vzročno-posledično razmerje ali v pomensko nasprotje med namenom in uresničitvijo. Npr.:

- (1) Luter: *vnd leget sich an dem selbigen Ort schlaffen* (LB 1545: 74–75);
Dalmatin: *inu je na temifstim mejstu spal* (DB 1584: I,18b);
- (2) Luter: *Jst das Kind tod?* (LB 1545: 590);
Dalmatin: *Ie li je tu Déte vmèrlu?* (DB 1584: I,174a);
- (3) Luter: *vnd ward König vber Syrien* (LB 1545: 652);
Dalmatin: *inu je bil Krajl zhes Syrio* (DB 1584: I,191b);
- (4) Luter: *Vnd da sie gessen hatten / stunden sie auff* (LB 1545: 564);
Dalmatin: *Inu kadar fo bily odjèdli, fo vftali* (DB 1584: I,166b).

2.1 Takšen izbor ne vzpostavlja ustrezne povezave med perfektivno ali imperfektivno naravnanimi glagoli v Lutrovi *Bibliji* ter dovršnimi ali nedovršnimi ustreznici v slovenskem prevodu, saj si nasproti stojita enobesedno ali opisno izraženo dejanje ter stanje oziroma dogajanje in dovršeno dejanje. Dalmatin z izborom dovršnega ali nedovršnega glagola občasno dosega večjo sobesedilno usklajenost, kar je v prid nedvoumnosti sporočila. Npr.: *vnd kam ein Regen auff Erden vierzig tag vnd vierzig nacht* (LB 1545: 36) – *inu je deshilu na Semlo fhtirideffet dny inu fhtirideffet nozhy* (DB 1584: I,5a).

Tovrstna prevodna razhajanja vzročno niso poenotena. Odvisna so od prevajalčevega ustvarjalnega pristopa, od izraznih možnosti slovenskega jezika, lahko pa so tudi stilno pogojena. Zgledi iz Dalmatinove *Biblije* kažejo, da so vidsko parni glagoli lahko učinkovito izrabljeni za stopnjevanje dogajanja. Npr.: *vnd die Wasser wuchsen /.../ Also nam das Gewesser vberhand /.../ Vnd das gewesser nam vberhand* (LB 1545: 36) – *inu Vodè fo zhe dajle vekfhe pèrhajale /.../ Inu te Vodè fo velike pèrhajale /.../ Inu te Vodè fo taku velike priñhle* (DB 1584: I,5a).

¹³⁵ Prim. Blank 1984: 46–56.

2.2 Z najsplošnejšimi potezami podana usklajenost glede trajnosti ali končnosti dejanja izrazeje odpoveduje pri nekaterih pomenskih skupinah glagolov (npr. pri glagolih rekanja, zaznavanja, premikanja).¹³⁶ Pri glagolih rekanja se prevodno najpogosteje izmenjujeta *sprechen*, ki se primarno uvršča v imperfektivno sfero, ter dovršno rabljeni *djati*. Razlika, ki zadeva trajanje s tema dvema glagoloma predstavljenih dejanj in ki je razločljiva z različnostjo izhodiščnih pomenov, zbleda ob skoraj popolni funkcionalni usklajenosti med njima. Oba z veliko doslednostjo napovedujeta premi govor in zato tudi tedaj, kadar si sledita dva glagola rekanja, vedno ohranjata končno pozicijo. Pri Lutru uporabljani glagol *sprechen* se v Dalmatinovi *Bibliji* izmenjuje še z *reči* in deležnikom *rekoč*, *sagen* pa predvsem z *reči*. Z *govoriti* so nadomeščani *reden* in *sprechen*, pa tudi *sagen*. Dalmatinova samostojna ocena dialoške situacije povzroča občasno popuščanje sicer utrjene ekvivalence *antworten* – *odgovoriti* v smeri *antworten* – *govoriti*, lahko pa spodbudi tudi popravek tipa *sprechen* – *odgovoriti*. Ugotavljanje pomenskih vrednosti in razvrstitve glagolov rekanja tako v Lutrovem prevodnem zgledu kot v Dalmatinovi *Bibliji* pa kljub delnemu prekrivanju kaže strogo funkcionalno razmejitev, ki je določena z ustaljeno rabo znotraj obeh jezikov. Npr. :

- (1) Luter: *Vnd schrien aber zum HERRN / vnd sprachen / Wir haben gesündigt* (LB 1545: 526);
Dalmatin: *Inu ony fo fpet h'GOSPVDV vpili, inu djali: My fmo gréfhili* (DB 1584: I,155b);
- (2) Luter: *Redet mit David heimlich / vnd sprecht / Sihe /.../* (LB 1545: 543);
Dalmatin: *Govorite s'Davidom na tihim, inu recite: Pole /.../* (DB 1584: I,160a);
- (3) Luter: *Da sprach der König zu Ziba / Was wiltu da mit machen? Ziba sprach /.../* (LB 1545: 599);
Dalmatin: *Inu Krajl je djal k'Zibu: kaj hozhefh s'tém delati? Ziba je odgovuril: /.../* (DB 1584: I,176b).

2.3 Med opaznejše razlikovalne poteze se uvršča razhajanje glede vrstne določenosti glagolskih dejanj. Na besedilno vzporednih mestih, kjer skladnost prevodno je vzpostavljena, neredko prihaja do izbora različnih sredstev za izražanje vrst glagolskega dejanja: oblikoslovnih, skladenjskih ali leksikalnih.

2.3.1 V DB je na vrstnost glagolskega dejanja oz. na pripadnost kateri od pomensko poenotenih skupin določeneje in manj dvoumno opozorjeno z morfološkimi sredstvi, npr.:

- s predpono *za-* na kratkotrajnost dejanja,
- s predpono *po-* na postopnost in zaporednost,
- s predpono *po-* ali *u-* na majhno mero,
- s predpono *na-* na veliko mero glagolskega dejanja.
- Pogosto pojavljanje kaže na ustaljenost izražanja absolutne dovršitve dejanja s kombinacijo predpone *od-*, pluskvamperfekta in časovnega odvisnika kot najprimernejšega skladenjskega vzorca.

Veliko pomenskih vrednosti, ki so pri slovenskih glagolih vezane na predpone, je v nemščini integriranih v semantiko netvorjenega glagola, sobesedilno pa poudarjenih z ustreznimi okoliščinskimi določili. Npr.:

¹³⁶ Občasno, sobesedilno pogojeno perfektivizacijo nedovršnih glagolov premikanja omenja Bezlaj 1948: 212. O nevtralizaciji vidske opozicije, ki pri glagolih premikanja nastopa v prenesenih pomenih, prim. Jakopin 1971: 1–12.

- (1) Luter: *der blies die Posaunen* (LB 1545: 610);
Dalmatin: *ta je s' Trobento satrobental* (DB 1584: I,179b);
- (2) Luter: *Du wirst jre feste Stedte mit fewr ver||brennen / vnd jre junge Manschafft mit dem Schwert erwürgen / vnd jre junge Kinder tödten* (LB 1545: 699);
Dalmatin: *nyh tèrdna Mésta bofh ti s' ognjom poshgal, inu nyh mlade junake s' mezhom pobil, inu nyh mlade otroke pomuril* (DB 1584: I,207b);
- (3) Luter: *Sehet / wie wacker sind meine augen worden / das ich ein wenig dieses honigs gekostet habe* (LB 1545: 531);
Dalmatin: *Pole, koku fo fe moje ozhy reffvejtile, kir fim le enu malu letiga Medu pokufsil* (DB 1584: I,156b);
- (4) Luter: *Vnd da sie gessen hatten / stunden sie auff* (LB 1545: 564);
Dalmatin: *Inu kadar fo bily odjédli, fo vftali* (DB 1584: I,166b).

2.3.2 S pomočjo faznih glagolov je v enem ali drugem prevodu lahko določeneje opozorjeno na začetek ali konec dejanja. Npr.:

- (1) Luter: *vnd nam abe* (LB 1545: 37);
Dalmatin: *inu fo sazhele manfhe pèrhajati* (DB 1584: I,5b);
- (2) Luter: *VND der HERR gieng hin / da er mit Abraham ausgeredt hatte* (LB 1545: 53);
Dalmatin: *Inu GOSPOVD je prozh shàl, kadar je bil nehal s' Abrahamom govoriti* (DB 1584: I,11b).

2.3.3 S sobesedilno usklajeno rabo glagolov *iti* in *hoditi* namesto *gehen* v Lutrovi Bibliji je npr. uzaveščeno in praktično vzdrževano razlikovanje med trajnim in ponavljalnim oziroma enosmernim in neenosmernim dejanjem. Npr.: *vnd sie gieng hin ein / des weges da die Ross zum hause des Königs gehen* (LB 1545: 707) – *inu ona je notèr shla po tem poti, ker Kojni h' Krajlevi Hifhi hodio* (DB 1584: I,210b).

3 Sistemsko trdnost gramatične kategorije vida v DB popušča na pričakovanih mestih: npr. pri dvovidskih glagolih domačega, v še večji meri pa tujega izvora ter predvsem pri prevzetih glagolih, ki so tako formalno kot s prisotnostjo vidsko soodnosnega glagola vidskopomensko jasno opredeljeni. Tej oblikovni določenosti se radi izneverjajo z nasprotnim vidskim pomenom, s tem pa neredko signalizirajo tudi pomensko spremembo glagola. Tako je *cagati* npr. »šibkejši« člen para *cagati* – *cagovati*, *ofrati* para *ofrati* – *ofrovati* in *žegnati* para *žegnati* – *žegnovati*. Npr.: *Ieft hozhem tudi shegnati, te, kateri tebe shegnujo, inu prekleti, te, kateri tebe preklinajo* (DB 1584: I,8a) – *poftavite dva sanikèrna lotra pred njega, de pryzhujeta, inu rezheta: Ti fi Boga inu Krajla shegnal* (DB 1584: I,200a). Primera ilustrirata dva različna pomena: 'blagosloviti' in 'zmerjati'. Novi pomen je po Lutrovem zgledu uporabnikom približan z robnim pojasnilom: (*Gesegenet*) *Das ist / Er hat gelestert* (LB 1545: 676) – (*Shegnal*) *tu je, on je Boga shentoval* (DB 1584: I,200a).

Pri ugotavljanju vidskega pomena, ki mora zaradi razrahljane povezave med obliko in gramatično vsebino potekati sprotno, ob vsaki posamični rabi glagola, je spet usmerjevalna sobesedilna analiza. Na Lutrovo Biblijo se je v primeru nerazločevalnega sobesedila možno opirati tedaj, kadar je v njej uporabljen glagol, ki se nedvoumno uvršča v perfektivno ali imperfektivno sfero, oz. tedaj, ko je novi pomen, na katerega kaže tudi vidska sprememba, uporabnikom približan z robnim pojasnilom.

Besedilno nevzporedna raba nemškega glagola in njegove poslovenjene različice kaže na to, da so morfološko prilagojeni, prevzeti glagoli že prej postali trdna sestavina slovenskega jezika. Le redki so v Dalmatinov knjižni jezik vstopali pod vplivom Lutrove Biblije.

3.1 Prevodno razmerje Dalmatin – Luter v znatni meri presega tudi v DB uporabljeni glagolski kalki. Na dolgotrajnejšo rabo kaže njihova številčnost, včlenjenost v vidski sistem in izoblikovanost vidskih parov. Npr. *dolivzeti – dolijemati, dolipostaviti – dolipostavljati, goripoložiti – goripolagati, goribuditi – gorizbuditi, naprejpisati – naprejnapisati, naprejprinesi – naprejprinašati*. Zaradi izraznega primanjkljaja, ki je zadeval predvsem abstraktnije pomene, je bila njihova prisotnost v slovenski jezikovni zgodovini daljše obdobje opravičljiva in malo ogrožana.

3.1.1 Glagolski kalki so tvorbeno najpogosteje posneti po nemških ločljivo sestavljenih glagolih, redkeje po neločljivo sestavljenih ali celo nesestavljenih. Praviloma prevzemajo tudi na nemške zglede vezan pomen. Dovršnost ali nedovršnost je pri njih izražena z običajnimi sredstvi: s predponami, priponami ali s korensko menjavo.¹³⁷ Prevedena prislovna sestavina vidsko ni določujoča. Odklon v smeri dvovidskosti je najpogostejši pri glagolskih kalkih, posnetih po neločljivo sestavljenih nemških glagolih: npr. *verstehen – zastopiti, gefallen – dopasti*. Predpone pri teh in podobnih primerih nastopajo le kot prevodno nadomestilo za nemški prefiks, ne opravljajo pa pričakovane gramatične vloge in nimajo lastne pomenske vrednosti. Občasno je potrebna besedotvorna korektura, ki bi natančneje opredelila vidski pomen kalka, – verjetno pod strukturnim vplivom nemškega glagola – izostala.¹³⁸ Vidski pomen, ki se ne ujema z obliko, je v takih primerih mogoče ugotavljati s pomočjo sobesedila. Npr.: *Vnd da er von jm **abgieng** fand jn ein Lewe vnd schluge jn* (LB 1545: 675) – *Inu kadar **je** on od njega **prozh fhäl**, ga je en Leu nashil, inu ga je vdaril* (DB 1584: I,199b).

4 Ugotovitve o soodvisnosti gramatične kategorije vida in drugih glagolskih kategorij – časa, načina in naklona – je prav tako mogoče izpopolniti na osnovi primerjave z Lutrovo *Biblijo*.

4.1 V sklop odmikov od nemškega prevodnega zgleada se uvršča tudi Dalmatinova dokaj svobodna raba aktiva in pasiva. Zamenjavo, ki poteka v eni ali drugi smeri in ki vključuje tudi pričakovane skladienske preureditve, omogoča dobro poznavanje, predvsem pa praktično obvladovanje kategorije načina. Dalmatinovo prevodno individualnost poudarjajo primeri, kjer šablonska zamenjava skladijskih položajev vršilca dejanja in predmeta pri izboru nasprotnega načina (aktiva namesto pasiva ali obratno) običajno zaradi elipse enega od delovalnikov ni uresničena. Še bolj značilni so primeri, kjer Dalmatin okrnjene skladijske formule iz Lutrove *Biblije* ob spremembi načina nadomešča z neokrnjenimi. Npr.:

- (1) Luter: *DA **gieng** alles **Fleisch vnter*** (LB 1545: 36);
Dalmatin: *Tedaj **je konzhanu bilu vse meffu*** (DB 1584: I,5b);
- (2) Luter: *Vnd **hiessen jn Jacob*** (LB 1545: 68);
Dalmatin: *Satu **je on imenovan bil, Iacob*** (DB 1584: I,16b);
- (3) Luter: *DA nu Samuel alle stemme Jsrael erzu bracht / **ward getroffen der stam Benjamin*** (LB 1545: 524);
Dalmatin: *kadar je vshe Samuel vse Israelfke Roduve bil femkaj pèrpelal, **je ta Lofs padèl na BenIaminou Rod*** (DB 1584: I,155a).

Izbor aktiva ali pasiva ne vpliva na okvirno ujemanje med perfektivno ali imperfektivno naravnanimi nemškimi glagoli ter dovršno ali nedovršno slovensko ustreznico. Kadar tovrstne usklajenosti ni, razlika ni izzvana z menjavo načina, ampak je posledica drugih, že znanih Dalmatinovih pomenskih preinterpretacij.

¹³⁷ O tipologiji kalkov v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* piše Vidovič-Muha 1984a: 253–255, dve desetletji kasneje o kalkih pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja tudi Merše 2003a.

¹³⁸ Na vplivnost tujih predlog pri rabi dovršnih glagolov namesto nedovršnih v delih slovenskih protestantskih piscev opozarja Orožen 1974: 18–19.

4.2 Tudi naklonske modifikacije običajno ne povzročajo vidskopomenskih sprememb, še manj le oblikoslovno različno izražanje naklonov v nemščini in slovenščini. Npr.:

- (1) Luter: *Las deine Magd gnade finden fur deinen Augen* (LB 1545: 507);
Dalmatin: *Naj tvoja Dékla gnado najde pred tvojsma ozhima* (DB 1584: I,149b);
- (2) Luter: *Last vns zu vns nemen die Lade des Bunds* (LB 1545: 512);
Dalmatin: *Vsamimo K'febi Skrinjo te Savese* (DB 1584: I,151a);
- (3) Luter: *da aber die Taube nicht fand / da jr fuss rugen kund* (LB 1545: 37);
Dalmatin: *Golob nej nafhèl, kej bi se njegova noga pozhila* (DB 1584: I,5b).

Pri velelniku za 2. os. ed. ter 1. in 3. os. množine primerjava odkriva ustaljeno izmenjavo pomensko neprekrivajočih se glagolov: *kommen* – *iti* in *bringen* – *nesti*. Izbor je vezan na ustaljeno rabo znotraj obeh jezikov.¹³⁹ Npr.:

- (1) Luter: *Bringe jn zu seiner Mutter* (LB 1545: 689);
Dalmatin: *Nefsi ga k'njegovi Materi* (DB 1584: I,204b);
- (2) Luter: *macht euch auff / vnd komet wider zu dem Manne* (LB 1545: 108);
Dalmatin: *vsdignite je, inu pojdite spet h'tému Moshu* (DB 1584: I,29a).

Vzparejanje obeh prevodov zadeva tudi ob neskladje med nedovršniško obliko in dovršnim pomenom pri zanikanih zapovedih v slovenskem prevodu in tako posredno poudarja še eno od značilnih potez gramatične kategorije vida v knjižnem jeziku 16. stoletja.¹⁴⁰ Npr.: *Du solt meinem Son kein Weib nemen von den töchtern der Cananiter* (LB 1545: 64) – *Nejemli mojmu Synuvi obene Shene od Kananiterfskih hzhery* (DB 1584: I,15b).

4.3 Najtesnejšo soodvisnost izkazuje kategoriji vid in čas. Po primerjalni poti je mogoče odkriti predvsem najznačilnejše primere tovrstne soodvisnosti ter poiskati osnovne razlikovalne poteze med nemščino in slovenščino, pojava v vsej širini in zapletenosti pa ni mogoče predočiti.

4.3.1 Najbolj opazne in dokaj tipizirane razlike so vezane na rabo pluskvamperfekta, ki v DB precej dosledno, čeprav nikakor ne obvezno, nastopa v povezavi z dovršnimi glagoli. Za izražanje pretekle preddobnosti je v DB močnejše gramatikaliziran kot pri Lutru. V Dalmatinovem prevodu je zaznavna tudi funkcionalna razširitev na izražanje stanja, ki je v nemški predlogi izraženo z ustreznimi glagoli ali opisno. V drugih skladenjskih vzorcih, ki so rabljeni skladno s predlogo ali pa neodvisno od nje, Dalmatin redkeje posega po pluskvamperfektu ali ga celo opušta, zlasti še, če je dogajalno zaporedje nedvoumno podano s skladenjskim nizanjem (npr. z vezalnim priredjem). Npr.:

- (1) Luter: *Vnd da sie weg waren / trat er fur seinen Herrn* (LB 1545: 693);
Dalmatin: *Inu kadar sta ona dva bila odfhla, je on pred fvojga Gospoda stopil* (DB 1584: I,206a);
- (2) Luter: *VND das Weib gieng hin ein zu Saul / vnd sahe / das er seer erschrocken war* (LB 1545: 564);
Dalmatin: *Inu ta Shena je notèr fhla k'Saulu, inu je vidila, de fe je on bil silnu prestrahil* (DB 1584: I,166b).

¹³⁹ Prim. Paul 1960: 108, 340–342. Prim. tudi SSKJ II (1975): 78–81; III (1979): 99–100.

¹⁴⁰ Izražanje dovršnega dejanja z nedovršnim parnim glagolom se v zanikanih zapovedih ohranja tudi v današnjem knjižnem jeziku. Prim. Toporišič 2000: 397.

4.3.2 Kot posebnost slovenskega jezika se primerjalno razkriva tudi večfunkcionalnost nekaterih glagolov, sestavljenih s predpono *po-*, saj rabljeni v sedanjiku poleg dovršnosti izražajo tudi prihodnje dejanje.¹⁴¹ Npr.:

- (1) Luter: *Vnd das Haus wird eingerissen werden / das alle die fur vbergehen / werden sich entsetzen vnd blasen / vnd sagen* (LB 1545: 646);
Dalmatin: *Inu ta Hifha bo podèrta, de se bodo vfi, kir mimu pojdejo, prestrahhili, inu pihali, inu poreko* (DB 1584: I,189b);
- (2) Luter: *WEnn dein Volck auszeucht in streit wider seine Feinde / des weges den du sie senden wirst* (LB 1545: 644);
Dalmatin: *KAdar tvoj folk vunkaj pojde na boj supèr fvoje sovrashnike, po tem poti, kateri ti nje pofhlefh* (DB 1584: I,189a).

4.3.3 Zamenjava perfekta iz Lutrove *Biblije* z dovršnim sedanjikom za izražanje prihodnosti ne povzroča vidskih sprememb. Zapletenejša pa je Dalmatinova raba dovršnega glagola v sedanjem času, kadar je formalno uravnana po Lutrovem zgledu in kadar tako v predlogi kot v slovenskem prevodu ob neizrazitem sobesedilu omogoča dve različni aktualizaciji. Neskladja med obliko in vidskim pomenom ni, če oblika izraža prihodnost, vzpostavljeno pa je v primeru izražanja prave sedanjosti ali brezčasnosti.¹⁴² Npr.:

- (1) Luter: *Sehet da / Jch hab euch gegeben allerley Kraut /.../ zu ewr Speise* (LB 1545: 26);
Dalmatin: *Pole, jeft vam dam vse shlaht Séle /.../ k`vafhi jèdi* (DB 1584: I,2a);
- (2) Luter: *Du treibest mich heute aus dem Lande / vnd mus mich fur deinem Angesicht verbergen* (LB 1545: 31);
Dalmatin: *ti mene danas ifshenefh is Deshele, inu se moram pred tvoim oblzhjem fkrivati* (DB 1584: I,4a).

4.3.4 Primerjava obeh prevodov jasno kaže, da je bilo v 16. stoletju razhajanje v funkcionalni razvrstitvi oblik znotraj nemškega in slovenskega časovnega sistema precejšnje.

5 Kategorija vida se je tudi v knjižnem jeziku 16. stoletja uvrščala med osnovne glagolske kategorije. Gramatikalizirana je bila do take mere, da je obvladovala prav vse glagole, tudi novonastale, priložnostne tvorjenke. Njena vloga pri razmejevanju besed je nesporna, saj predpone, pripone in korenске premene kot tipizirana sredstva za izražanje dovršnosti ali nedovršnosti opravljajo tudi besedotvorno vlogo. Nič manj pomembna ni njena pomenskorazločevalna vloga, le da je ta, kadar je vezana na spremembo vidskega pomena ob nerazločevalnem sobesedilu, težje razpoznavna. V takih primerih je kljub kategorialni neenakosti primerjalna naslonitev na Lutrov prevodni zgled lahko v veliko pomoč, posebno še, če so pri tem upoštevane vse znane, subjektivno in objektivno pogojene zamenjevalne tendence.

¹⁴¹ Prim. Orožen 1984a: 167.

¹⁴² O rabi dovršnega sedanjika pri protestantih prim. Orožen 1970: 224–225. Prim. tudi Toporišič 2000: 390–391.

Vrste glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in tuje prevodne predloge

0 Najpomembnejši slovenski protestantski pisci 16. stoletja (Trubar, Krelj in Dalmatin) so se pri prevajanju biblijskih in drugih cerkvenih besedil opirali predvsem na nemško pisane prevodne predloge. Ugotavljanje stopnje prevodne odvisnosti na področju aspektualnosti je potekalo na osnovi primerjanja Trubarjevega dela *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA* iz leta 1557 in Dalmatinove *BIBLIE* iz leta 1584 z Lutrovo *Biblijo* kot skupno prevodno predlogo¹⁴³ ter Kreljeve *POSTILLE SLOVENSKE* iz leta 1567 s Spangenbergovo izdajo razlag evangelijev in listov iz leta 1559. Odkrilo in hkrati potrdilo je pričakovano dvojnost: pri glagolskem vidu je pokazalo na majhno odvisnost od prevodnih predlog,¹⁴⁴ pri vrstah glagolskega dejanja pa na veliko večjo, kar posredno dokazuje tudi njuno kategorialno različnost.¹⁴⁵ Glagolski vid v knjižnem jeziku 16. stoletja nastopa kot izoblikovana in sistemsko trdna slovnična kategorija. K njeni trdnosti in urejenosti nemške prevodne predloge niso mogle prispevati, saj nemščina glagolskega vida kot dvočlenske slovnične kategorije ne pozna. Več možnosti za vpliv so kot besedno-pomenska kategorija nudile vrste glagolskega dejanja.¹⁴⁶ Kljub temu je med nemškimi prevodnimi predlogami in slovenskimi prevodi polno ujemanje tako glede vrstne opredelitve glagolskega dejanja kot glede načinov njihovega izražanja le redko ugotovljivo.¹⁴⁷ Še redkejša je idealna skladnost, ki jo poleg doseženosti ciljne sporočilne celovitosti skladenjske enote, v katero se včlenjuje tudi aktualna vrstna

¹⁴³ Medtem ko je bila Lutrova *Biblija* Dalmatinov osnovni prevodni zgled, je bila za Trubarja eden izmed glavnih, na kar posredno kaže tudi njegovo priznanje v nemškem predgovoru k TT 1557: »Moje prevajanje pa gre le počasi od rok /.../ in ker moram pri prevajanju vedno imeti pred seboj dva latinska, dva nemška, en laški novi testament in še hrvaško mašno knjigo, ki je bila natisnjena v Benetkah z latinskimi črkami; a preden pogledam vsako besedo v vsakem prevodu posebej, še Erazmove annotations in druge komentarje, ter preudarim, kateremu prevodu naj bi sledil, preide mnogo časa« (po Rupel 1966: 77); sintetično o virih za Trubarjeve in Dalmatinove svetopisemske prevode Ahačič 2007: 263–280.

¹⁴⁴ Prim. Merše 1993: 227–235 in na številnih mestih v delu *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995.

¹⁴⁵ Potrebo po popisu in klasifikaciji smiselnih ekvivalentov enega jezika za vidske kategorije drugega je v programskem sestavku o temeljih primerjalne aspektologije posebej izpostavil Maslov (1978: 40).

¹⁴⁶ Vrste glagolskega dejanja so slovanski vidoslavci doslej zelo različno opredeljevali (o tem Merše 1995b: 42–45): Bondarko (1967: 11) npr. kot semantično, deloma besedotvorno kategorijo, Avilova (1976: 259) kot semantične ali semantično-besedotvorne skupine glagolov, *Russkaja grammatika* (1980: 596) kot leksično-gramatične razrede glagolov oz. kot semantično-besedotvorne skupine besed s formalno izraženostjo modifikacij pomena nepredponskih glagolov, Maslov (1984a: 12) kot delno gramatikalizirane podrazrede aspektualnih razredov itd. Avilova (1976: 266) npr. zagovarja nujnost formalne izraženosti pomenske spremembe izhodiščnih glagolov, Bondarko (1967: 12–28), Maslov (1984a: 12–15) in Šeljakin (1987: 66) pa dopuščajo obstoj oblikovno karakteriziranih in nekarakteriziranih vrst glagolskega dejanja. Pričujoča obravnava izhaja iz pojmovanja vrst glagolskega dejanja kot različnih tipov pomenskih sprememb, ki zadevajo potek ali izvršitev dejanja, izraženega z izhodiščnim glagolom (tako tudi Merše 1995b: 286), in iz nujnosti obvezne oblikovne izraženosti pomenskih sprememb.

¹⁴⁷ Ker je primerjava izhajala iz slovenskih prevodov, je bila problematika prevodno odvisnega prikaza vrstnosti glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev le delno zajeta. Celovito bi jo bilo mogoče zaobseči le, če bi bile hkrati na voljo tudi ugotovitve o skladnosti in razlikovanju, do katerih bi pripeljalo vzporedno primerjalno izhajanje iz izvornikov.

označenost glagolskega dejanja, zagotavlja izbor izraznih sredstev znotraj sistemskih danosti dveh različnih jezikov (nemščine in slovenščine) v 16. stoletju.

1 Ker je bila glagolska kategorija vida predvsem trdna sestavina praktično delujočega jezikovnega sistema, le izjemoma pa tudi uzaveščenega, so slovenski protestantski pisci prevajali iz »nevidskega« v »vidski jezik« v prvi vrsti po občutku, večkrat pa tudi analitično in s posebnim razmislekom. Pri izboru vidsko ustreznega nadomestila so morali slovenski prevajalci upoštevati vsa možna (neposredna in posredna) usmerjevala iz prevodne predloge, kakršna so predstavljali:

- izbrani skladenjski vzorci,
- slovnična obvestila, posredovana s prevajanim izrazom ali nanašajoča se nanj,
- sobesedilo in celo
- dogajalna situacija.

Za dovršno ali nedovršno predstavitev dejanja so se prevajalci lažje odločali, če je nanjo hkrati in povezano kazalo več elementov.

1.1 K dovršnemu razumevanju nemških vidsko neopredeljenih glagolov ponavadi bolj zanesljivo od izbranih časovnih oblik¹⁴⁸ usmerja njihova raba v določenem stavčnem tipu, npr. v časovnem odvisniku, ki z dovršenostjo označevanega dejanja ostreje zarezuje v dogajalno zaporedje, saj opazno ločuje prej uresničeno od dogajalno kasnejšega. Npr.: *Vnd da Simon vnd seine Söne frölich waren / vnd wol getruncken hatten / macht sich Ptolemeus auff mit seinen Knechten / vnd namen jre Waffen* (LB 1545: 1899–1900) – *Inu kadar fo bily, Simon inu njegovi Synuvi vesseli, inu fe dobru napili, je Ptolomeus fvojemi hlapci vftal, inu fo vseli fvoje oroshje* (DB 1584: II,193b). V navedenem zgledu je izbor slovenskega dovršnega ustreznika oprt na pojavljanje prevajanega glagola v časovnem odvisniku in v predpretekliku, na sopojavljanje perfektivizirajoče predpone *ge-*¹⁴⁹ in na prisotnost sobesedilnega opozorila na doseženo stopnjo glagolskega dejanja oz. na podatek o kakovosti njegove izvršitve.

1.2 Dovršno razumevanje glagolov *schreien* in *heulen* iz zgleda *Da schrey vnd heulet er laut / vnd zureiss seine Kleider* (LB 1545: 1695) – *Inu on je glafnu saupil inu sajokal, inu je fvoj gvant refstergal* (DB 1584: II,138a) je mogoče opirati na prisotnost stavčno uvajalnega prislova *da*, ki okvirno časovno opredeljuje nastop obeh dejanj. Drugo je Dalmatin prevedel s čustveno manj obarvanim, nevtralnejšim izrazom, učinkovitost priredne zveze pa je stopnjeval z enako tvorjenostjo glagolov in s hkratno, vzporedno izraženostjo začetnostnega pomena. Večja natančnost pri prikazu poteka glagolskega dejanja je neredko sprožila še dodatne oddaljitve od prevodne predloge, kakršna je npr. pri zadnjem zgledu zamenjava uvajalnega prislova *da* z veznikom *inu*, ki ga v Dalmatinovi *Bibliji* zelo pogosto srečujemo tudi v stilni vlogi in ne le v slovnični, določeni z besednovrstno pripadnostjo.

1.3 Izbrani ustrezniki so praviloma vidsko enopomenski in nedvoumni. Vplivna motenost z vidsko neopredeljeno predlogo je redko zaznavna. Več odprtosti in negotovosti je glede njihovega pomenskega razumevanja. V zgledu *Da sie das gerüchte höret / das die Lade Gottes*

¹⁴⁸ Czochralski (1975: 122–141) pri funkcionalni analizi nemških oblik za izražanje preteklosti (preterita, perfekta in pluskvamperfekta) ugotavlja, da nobena od njih ne razlikuje med trajnimi in dovršenimi dejanji. Tovrstno razlikovanje vse tri prepuščajo glagolski semantiki. Razlika med preteritom in perfektom je predvsem stilistična. Perfekt predstavlja trajajoča ali dovršena dejanja kot že izvršena, pluskvamperfekt pa izraža njihovo predpreteklost.

¹⁴⁹ Fleischer (1983: 325) predpno *ge-* opredeljuje kot slovnično predpono (»grammatisches Präfix«), odreka pa ji vlogo aktivnega besedotvornega morfema.

genomen /.../ war / krümet sie sich vnd gebar (LB 1545: 513) – *kadar je leta glas safljfhala, de je Boshja Skrinja bila vseta /.../ fe je nakrivila, inu je rodila* (DB 1584: I,151b) prevod glagola *hören* z *zaslišati*, s katerim se je Dalmatin sicer izognil dvovidskemu *slišati*, ni docela nedvoumen, saj je predpona *za-*, ki v navedenem zgledu uresničuje pomen ‘seznaniti se s čim s poslušanjem’, v povezavi z *glas* lahko razumljena tudi v začetnostnem pomenu.

1.4 Dovršne ali nedovršne konkretizacije so neredko prirejene prevladujoči vidski »barvi« členov naštevalega niza. V zgledu *da niemand eine Fedder regt / oder den Schnabel auffsperrt / oder zisschet* (LB 1545: 1188) – *ker nikoger nej de bi s'eno perutjo ganil, ali klun odpèrl, ali sazvizhal* (DB 1584: II,5a) se je pri prestopu v jezik z glagolskim vidom kot slovnično kategorijo pokazal kot prevodno najtežavnejši tretji člen, prva dva pa sta bila po pomenski in besedotvorni plati manj dvoumna. Pri prvem na označevanje dovršenega dejanja opozarja tudi osebek v ednini, pri drugem pa predvsem sestavljenost. Po njunem zgledu je z dovršnim ustreznikom preveden tudi tretji člen.

1.5 Pri prevajanju istega nemškega glagola slovenski prevajalci niso vedno ravnali enako. Prevod je bil navadno odvisen od subjektivne ocene konkretne dogajalne situacije. Predponsko izraženo dovršno razumevanje označevanega dejanja navadno vzbuja vtis večje plastičnosti dogajanja. Npr.:

- (1) *Wenn ich die Posaune blase / vnd alle die mit mir sind / So solt jr auch die Posaunen blasen vmbs gantze Heer* (LB 1545: 466) – *Kadar jeft bom s'trobeno satro-bental, inu vsi ty, kateri so pèr meni, taku vy imate tudi s'trobenami trobentati, okuli vse vojjke* (DB 1584: I,137a);
- (2) *Da blies er die Posaunen / vnd zustreweten sich von der Stad / ein jglicher in seine hütten* (LB 1545: 611) – *Tedaj je on s'Trobeno trobental, inu se je vfakateri od tiga Méfta refkrupil v'fvojo Vtto* (DB 1584: I,180a).

Odlomek *ehe der Hane krehet*, ki terja dovršen prevod že zaradi usodne zamejenosti dogajanja, znanega iz novozaveznega pričevanja o Kristusovem trpljenju, z začetkom petelinjega petja, je Dalmatin različno prevedel: 1. *Warlich ich sage dir / In dieser nacht / ehe der Hane krehet / wirstu mich drey mal verleugnen* (LB 1545: 2022) – *Rifnizhnu jeft tebi povém, v'letej nozhj, prejden Petelin sapoje, bofh ti mene trykrat satajil* (DB 1584: III,17a); 2. *Ehe der Hane krehen wird / Wirstu mich drey mal verleugnen* (LB 1545: 2025) – *Prejden bo Petelin pejl, bofh ti mene trykrat satajil* (DB 1584: III,17b). K uporabi nedovršnika *peti* ga je najverjetneje napeljala Lutrova raba glagola *krehen* v sedanjiku oz. prihodnjiku.

2 Slovenski protestantski pisci so pri prevajanju zelo spretno in ekonomično izrabljali možnosti, ki jim jih je nudila vidska dimenzija jezika. Izbirali so predpone, ki so poleg podovrševalne vloge opravljale tudi pomensko modifikacijsko.¹⁵⁰

2.1 Glede na prevodno predlogo so predponsko izraženi pomeni s področja vrstnosti glagolskega dejanja lahko dodatni, kar hkrati pomeni pomensko oddaljitev od izvirmika, če pa so bili v

¹⁵⁰ Sigalov (1978: 46–49) meni, da bi moralo primerjalno preučevanje vrst glagolskega dejanja (akcionalnosti) vključevati naslednje elemente: ugotavljanje sredstev izražanja akcionalnih pomenov, analizo odnosov vrst glagolskega dejanja do kategorije vida, ugotavljanje stilnih elementov pri izražanju in uporabi vrst glagolskega dejanja.

njem izraženi sobesedilno ali če so obstajali kot besedotvorno nedoločljiva sestavina besednega pomena glagola, se slovenski prevod od izvornika razlikuje po njihovi formaliziranosti. Npr.:

- (1) *Wo wir das verschweigen vnd harren / bis das Liecht morgen wird* (LB 1545: 697) – *Aku my letu samolzhimo, inu pozhakamo, dokler bo bél dan* (DB 1584: I,207a);
- (2) *Vnd da er vierzig tag vnd vierzig nacht gefastet hatte / hungert jn* (LB 1545: 1971) – *Inu kadar ie on shtirideffeti dni inu shtirideffeti nozhi ifpostil, potle ie bil lazhan* (TT 1557: 7);
- (3) *Was ist für ein fasten / da man des tags den bauch ein mal fo vol füllet / mit allerley köstlicher speyse / vnnd auff den abendt mit guter Collation* (SA 1559: LXXXVII-Ib) – *Kai ie pak ta poft sadanih Papifto, kateri se reif do pol dne postio /.../ Inu ob pol dne vshe fe strukliov /.../ inu druge iedi natepo* (KPo 1567: CVIIIb–CVIII).

Prvi in drugi zgled kažeta, da se slovenski prevajalci pri izražanju časovno omejenega trajanja dejanja niso zadovoljevali samo z zunanje določenimi mejami trajanja, ampak so kratkotrajnost, absolutno dovršenost ali katero koli drugo fazno določenost dejanja izražali tudi predponsko ali priponsko. Tretji primer kaže na izbor predponskega ustreznika, ki se od besedne zveze v predlogi (*vol füllet*) loči po večji ekspresivnosti. Kreljev prevod Spangenbergove postile je bil veliko svobodnejši kot Trubarjevi in Dalmatinovi biblijski prevodi, saj ga aktualnim potrebam prirejene razlage odlomkov iz evangelijev in pisem niso tako strogo zavezovale k prevodni zvestobi kot biblijsko besedilo samo. V prevod je posebej opazno posegal s stopnjevanjem polemčnosti.

2.2 Med nemško predlogo in slovenskim prevodom je najmanj razhajanja tedaj, kadar sta na primerjanih mestih uporabljena enako tvorjena ustreznika, predponski sestavini pa uresničujeta isti pomen, čeprav njegov položaj znotraj njunih pomenskih struktur ni nujno enak. Tako tuji kot domači avtorji oz. prevajalci so jih praviloma odbirali med najbolj uveljavljenimi za izražanje določenega pomena pri glagolih iste pomenske skupine. Prepona *za-* se je npr. uveljavila za izražanje začetnostnega pomena pri glagolih, ki označujejo zvočno uresničevanje dejanja (*zacviliti, zajokati*), *ob-* pri stanjskih glagolih (*obmolčati, obstati, obtečati*), *po-* pa nekajkrat v istem pomenu pri glagolih premikanja (*poleteti, pojezditi*). Pri različnih vrstah faznosti glagolskega dejanja pogostnostno izstopajo še naslednje zamenjave: *sich verwundern / sich einsetzen* → *začuditi se; verstummen, entstummen* → *obmolčati; ausbauen* → *docimprati / izcimprati, ausarbeiten* → *dodelati, ausbeten* → *izmoliti, ausgecken* → *izregljati, austrauern* → *izžalovati, vergehen* → *preiti*; pri kolikostno-mernih določitvah glagolskega dejanja pa: *sich erzürnen* → *razsrditi se, sich ergrimmen* → *razsrditi se / razzlobiti se, entflammen* → *razvneti se; erforschen* → *ošpegati, erkunden* → *izvprašati, durchsuchen* → *preiskati; übereilen* → *prehiteti, überwältigen* → *prenagliiti, überfortheilen* → *prevečati, überweisen* → *previžati* itd.¹⁵¹

2.2.1 *Zaspati* npr. nadomešča *entschlafen* tudi v člensko zvesto prevedenem frazemu *entschlafen mit seinen Vätern* → *zaspati s svojemi očeti* v pomenu 'umreti' oz. 's smrtjo se pridružiti prednikom': *Vnd Abiam entschlieff mit seinen Vetern / vnd sie begruben jn in der stad David* (LB 1545: 661) – *Inu Abiam je saspal s svojemi Ozheti, inu ony fo njega pokoppali v Davidovim Méfti* (DB 1584: I,194b).

¹⁵¹ Pri večini navedenih nemških predpon se pomeni, ki jih izkazujejo zgledi, še danes uvrščajo na vrh pogostnostne lestvice. Prim. Kühnhold – Wellmann 1973: 144–145.

2.2.2 Kot značilnost protestantske prevajalske prakse izstopa dvakratno prevajanje pomenko razvidne, neločljive nemške predpone: s slovenskim predponskim ustreznikom in s pomenko ustreznim oz. celo sopomenskim prislovom. Npr.: *VND da sie die Jnseln durchzogen bis zu der stad Paphos / funden sie einen Zeuberer* (LB 1545: 2217) – *Inu kadar **sta** to Infulo **skufi** **prehodila** noter do Pafa, nadeta eniga zupernika* (TT 1557: 373) – *INu kadar **sta** ta Otok **bila** **obhodila**, notèr do tiga Mésta Paphos, fo nashli eniga Zupèrnika* (DB 1584: III,68b).

2.2.3 V slovenskih besedilih je po prevajanem glagolu pogosto posneta tudi vezava, čeprav je imel prevajalec na voljo več že uveljavljenih možnosti. Npr.: *začuditi se česa, čemu, čez kaj, nad čem:*

- (1) *Alle Land **verwunderten sich deiner Lieder*** (LB 1545: 1820–1821) – *Vfe deshele fo fe **sazhudile** tvojih pesjfnj* (DB 1584: II,172b);
- (2) *Das alle / so fur Babel vbergehen / werden sich **verwundern** / vnd pfeiffen **vber alle jre Plage*** (LB 1545: 1369) – *de vfi, kateri mimu Babela pojdejo **fe bodo sazhudili**, inu shvishgali, zhes vfe nyh **shtrajfnge*** (DB 1584: II,53a); *gebrechen an einem Man → pomanjkati na vsem / eniga moža.*

2.3 Na pripadnost nesorodnima jezikoma posebej jasno kaže zamenjava glagolskih zloženek tipa *stehenbleiben* in *hängenbleiben* s predponskimi glagoli: *obstati*, *obviseti*. Npr.: *Da zoch David hin vnd die sechs hundert Man / die bey jm waren / Vnd da sie kamen an den bach Besor / **blieben** etliche **stehen*** (LB 1545: 566) – *Natu je David tjakaj shàl, inu shejftu Mosh, kateri fo pèr njemu bily, inu kadar fo bily prifhli h'timu potoku Bezòr, fo nekoteri **obftali*** (DB 1584: I,167a). Na vzpostavitev stanja kaže v nemščini drugi del zloženke, pri slovenskem ustrezniku pa je nosilec tega pomena predpona. Tudi zloženke tipa *stillstehen* so prevedene dvobesedno: *Vnd Joab blies die Posaumen / vnd alles volck **stund stille** / vnd jagten nicht mehr Jsrael nach* (LB 1545: 573) – *Inu Ioab je s'Trobento trobental, inu vus folk **je molzhe obftal**, inu néfo vezh Israela pojali* (DB 1584: I,169a). Sestavina, ki v nemščini s kakovostno opredelitvijo dejanja posredno označuje nastop stanja, je v slovenskem prevodu osamosvojena kot nujno okoliščinsko določilo.

2.4 Nasproti si neredko stojita nemški netvorjeni glagol, ki ima v besedni semantiki pomenko sestavino dovršnosti, in slovenski predponski dovršnik, pri katerem je dovršnost predponsko izražena. Npr. *halten – obstati*: *Vnd da sie kamen **hielten** sie an der Wassergruben / bey dem öbern Teich* (LB 1545: 722) – *Inu kadar fo ony bily prifhly, fo ony **obftali**, pèr vodenim grabni, poleg višhiga Ribneka* (DB 1584: I,215a).

2.4.1 Dva ali več (tvorbena) različnih nemških glagolov je lahko prevedenih z istim večpomenskim slovenskim ustreznikom, kar pomeni, da mora v takih primerih breme pomenke razlikovalnosti nositi sobesedilo. *Halten* in *bestehen* sta npr. prevedena z *obstati*, ki v prvem primeru uresničuje začetnostni pomen, v drugem pa je nosilec pomena 'ostati v stoječem položaju' oz. 'ohraniti se, ne prenehati biti'. Npr.:

- (1) *Die zwey hundert Man aber die **stehen blieben** / waren zu müde vber den bach Besor zu gehen* (LB 1545: 566) – *ty dvejftu Mosh pak, kateri fo bily **obftali**, fo bily pretrudni zhes ta potok Bezor pojti* (DB 1584: I,167a);
- (2) *Aber nu wird dein Reich **nicht bestehen*** (LB 1545: 528) – *Ali sdaj vshe tvoje Krajlestvu **nebo obftallu*** (DB 1584: I,156a).

2.5 Ustaljen prevodni postopek, na katerega so pri slovenskih protestantskih piscih doslej opozarjale številne že opravljene primerjalne raziskave,¹⁵² predstavlja zamenjava tvorjenke s sopomenskim opisom, pri katerem pomensko vlogo predpone opravlja pomožni glagol. Kot enakovredna izrazna možnost je opis nevzporedno rabljen bodisi v izvorniku ali v prevodu. Npr.:

- (1) *DA sie nu das Mal gehalten hatten / spricht Jhesus zu Simon Petro* (LB 1545: 2185) – *Kadar fo vshe bily odkofsili, je Iesus djal k'Simonu Petru* (DB 1584: III,60a);
- (2) *Da aber Herodes Jhesum sahe / ward er seer fro* (LB 1545: 2131) – *Erodes pag kadar Iefusa ugleda, fe ie fylnu obeffelil* (TT 1557: 246);
- (3) *Wenn einer eins dings müde vnd vberdrüssig wird oder vngern mehr thut / spricht er auff deudsch* (LB 1545: 1254) – *Kadar fe eden ene rizhy navelizha, ali fe seno rizhjo vtrudi, inu je vezh rad nedej taku on pravi* (DB 1584: II,23a).

Izmenično rabo sopomenske enobesedne ali opisne možnosti je pri izražanju vrstnosti glagolskega dejanja mogoče opazovati tudi znotraj protestantskih del.

2.5.1 Začetek ali konec dejanja je mogoče izraziti tudi z zvezo faznega glagola in nedoločnika (npr. *začeti moliti, zeleneti, imeti dober leben; nehati govoriti, zidati*), ki bi moral biti nedovršnik, ali glagolnika, tvorjenega iz nedovršnega glagola (*začeti predigo, delo; nehati od jokanja*). Odstopanja od pravila so redka in se kažejo kot prava sistemska anomalija. Razlagati jih je mogoče z manj natančno ubeseditvijo¹⁵³ oz. z manj skrbnim prevodom, saj je tudi večina tovrstnih opisov rabljena skladno s predlogo. Npr.:

- (1) *sdajci kakor fe fkusi potelefnu smèrt duflha od teleffa lozhi, taku sazgne tellu okripneti, zhe dajle vezh gnyti, smèrdeti* (DB 1584: I,aVa);
- (2) *vnd fiengen an zu schlafen / vnd zuerwunden vom Volck* (LB 1545: 495) – *inu fo sazheldi byti inu raniti nekotere od tiga folka* (DB 1584: I,146a).

V drugem zgledu je Dalmatin podlegel vtisu nemškega sestavljenega glagola, pozabil pa je na odtonek ponavljajlnosti, ki bi terjal rabo nedovršnika. Po opisu je Dalmatin posegal skladno s predlogo tudi tedaj, kadar bi ga lahko pomensko enakovredno nadomestil z enobesedno, prav tako uveljavljeno možnostjo. Namesto zveze *začeti sijati* bi npr. lahko uporabil predponski dovršnik *zasijati: Morgen sol euch hülfe geschehen wenn die Sonne beginnt heis zu scheinen* (LB 1545: 525) – *Iutri vam bo pomaganu, kadar Sonze sazgne vrozhe fyati* (DB 1584: I,155a). Nadomestna raba opisa je dodatno osmišljena tedaj, kadar zamenjuje pomensko dvoumni predponski glagol.

2.5.2 Opis izstopa tudi kot uveljavljeno domače nadomestilo za nemški strukturni tip *lieb-gewinnen – začeti ljubiti*. Npr.: *vnd Amnon der son Dauid gawann sie lieb* (LB 1545: 591) – *inu Amnon Davidou fyn je njo sazheldi fylnu lubiti* (DB 1584: I,174b).

2.5.3 V slovenskih prevodih je občasno mogoče zaslediti večje nadomeščanje nemških fraz z domačimi opisi ali – redkeje – z enobesednimi ustrezniki. Glagolske sestavine opisov so večkrat nosilke ne preveč odstopajoče vrstne pomenske spremembe (modifikacije) glagolskega

¹⁵² Prim. Orožen 1986b (1996): 140–143, 1986c (1996): 246–247, Merše 1989b: 149–162, 1993: 228–229, 1995a: 501–503.

¹⁵³ Prevajalec bi moral izbrati pravi vidsko soodnosni člen razmerja, bodisi že oblikovanega in uporabljane ga ali le sistemsko predvidljivega (npr. drugi člen parov *okripneti – okripnevati, raniti – ranjati*).

dejanja. Frazo *jemanden gern gesehen* je Krelj npr. prevedel z zvezo naklonskega glagola in nedoločnika *zaželeti koga videti: denn er hett jhn langeft geren gefehen / denn er hat vil von jhm gehört* (SA 1559: CXXII) – *Sakai on ga ie sdavnò sashelil vidit: kâr ie velike rêzhij od niega flifhal* (KPo 1567: CLIXb). Naklonski glagol aktualizira tudi začetnostni pomen. Besednozvezna nadomestila so včasih nastala z mehanično razstavitvijo fraz, pri čemer je bil del prevajane fraze lahko razumljen celo kot okoliščinsko določilo: *vnd sprach zu jm / Warumb haben deine Knechte mein stück mit fewr angesteckt?* (LB 1545: 596) – *inu je djâl k'njemu: Sakaj fo tvoji Hlapci moj kos s'ognjom sashgali?* (DB 1584: I,175b).

2.5.4 Za rabo enobesednega ustreznika namesto sopomenske opisne možnosti v prevodnem zgledu ali obratno so se slovenski protestantski pisci neredko odločali iz stilnih razlogov, saj so z naštevalno (besedno, oblikovno ali/in skladenjsko) poenotenostjo večkrat opazno stopnjevali učinek ritmiziranosti. Dalmatin je npr. dvema enako začetima zaporednima odstavkoma priredil tudi začetek tretjega. Presodil je, da se z rabo opisa od prejšnjih začetkov manj moteče oddaljuje, kot bi se z vključitvijo sopomenskega predpanskega glagola: 1. *VND DER HERR REDET MIT MOSE VND SPRACH* (LB 1545: 183) – *INu GOSPVD je s'Moseffom govuril rekozh* (DB 1584: I,56a); 2. *VND der HERR redet mit Mose / vnd sprach – INu GOSPVD je s'Moseffom govoril, rekozh* 3. *VND da der HERR ausgeredt hatte mit Mose – INu kadar je GOSPVD bil nehal s'Moseffom govoriti.*

3 Posamezni pomeni s področja vrstnosti glagolskega dejanja izkazujejo različno prevodno odvisnost.

3.1 Med najbolj jasno izražene pomenske spremembe (modifikacije) glagolskega dejanja sodi pomen 'absolutna dovršitev glagolskega dejanja', ki ga hkrati dokazujejo skladenjska, besedna in slovnična sredstva. Pri slovenskih ustreznikih je dosledno izražen tudi predpanski. Glagoli s to pomensko vrednostjo so obvezno včlenjeni v dogajalno zaporedje. Jasno nakazano dogajalno razmerje do kasnejših dejanj je neredko poudarjeno tudi z razmerjem vzroka in posledice. Na dovršitev pred drugimi preteklimi dejanji kaže njihova umeščenost v časovni odvisnik, raba v predpretekliku oz. v časovni obliki, ki je vsaj rahlo kontrastna oblikam, v katerih so navedena sledeča dejanja,¹⁵⁴ ter vzporedno rabljena značilna okoliščinska določila, npr. prislovno določilo časa:

- (1) *Vnd nach dem Juda ausgetrauret hatte / gieng er hinauff seine schaffe || zu scheren gen Thimnath* (LB 1545: 96) – *Inu kadar ie Iuda bil isshaloval, je gori shâl v'Timnat fvoje Ouce firizhi* (DB 1584: I,25a);
- (2) *da er zu seiner zeit gedienet hatte dem willen Gottes / ist er entschlaffen* (LB 1545: 2219) – *Kadar je bil v'fvojmû Zhafsu doflushil Boshji voli, je saşpal* (DB 1584: III,69a);
- (3) *Vnd da sie gessen hatten / blieben sie auff dem Berge vber nacht* (LB 1545: 84) – *inu kadâr fo bily odjedli, fo zhes nuzh na tej Gorri ofitali* (DB 1584: I,21a).

Redki so primeri, kjer slovenski prevajalci ustaljenega, obvestilno dopolnjujočega se oblikovno-pomenskega soglasja različnih elementov niso v prepoznavni obliki prezrcalili v svoj prevod. Po ustaljenem vzorcu so večkrat segali tudi tedaj, kadar jih prevodna predloga k

¹⁵⁴ V predlogah so se izoblikovala naslednja razmerja: 1. pluskvamperfekt – perfekt/preterit, 2. perfekt – preterit, 3. perfekt/preterit – historični prezent; v prevodih pa: 1. predpreteklik – preteklik, preteklik – zgodovinski sedanjik itd.

temu ni spodbujala. Upoštevanje vseh njegovih sestavin je povzročilo večvrstne odmike od prevodnih predlog. Eno od pričakovanih posledic predstavlja pretvorba vezalnega priredja v podredje: *Diese stelleten sie fur die Apostel / vnd betten vnd legten die Hende auff sie* (LB 1545: 2202) – *Lete fo oni pred te Iogre postauili, Inu kadar fo ismolili, fo na nee te roke polushili* (TT 1557: 348). Doslednost predponskega izražanja pomena občasno popušča pri drugem členu naštevalnega zaporedja, to je pri glagolih, ki so v posebnih sobesedilnih pogojih tudi v slovenskem jeziku lahko rabljeni v neosnovnem vidskem pomenu (npr. *jesti* v dovršni rabi). Npr.: *Vnd da Boas gessen vnd getruncken hatte / ward sein hertz guter dinge* (LB 1545: 502) – *Inu kadar je Boas bil odjédel inu pyl, je njegovu ferce dobre vole postalu* (DB 1584: I,148a).

3.2 Pri glagolih premikanja, sestavljenih s predpono *po-*, je le redko mogoče zaslutiti hkratno podovrševalno ter vrstnooznačevalno vlogo predpone. Kadar so dejanja, ki jih označujejo tovrstne tvorjenke, časovno pomaknjena v prihodnost, bodisi sama zase ali kot del dogajalne verige, je predpona *po-* dosledno rabljena za izražanje prihodnosti. Raba sestavljenk s predpono *po-* nadomešča opisni način izražanja prihodnosti. V isti skladenjski enoti se zato pogosto prepletata oba izrazna načina, kar povzroča spremembo ritmičnega toka pripovedi, lahko pa zmanjšuje tudi stilni učinek. Npr.:

- (1) *Aber nu werden sie sich ausbreiten / wie Kefer / vnd dauon fliegen* (LB 1545: 1631) – *Sdaj pak fe bodo narasen resgèrnili, kakòr Kebri, inu prozh poleté* (DB 1584: II,120a);
- (2) *Meineftu / wenn sie schon lang bey dir in der wüften bleiben / vñ dir zuhören / das jnen ein gebratne taub werde ins maul fliegen* (SA 1559: I,CIIb) – *Kai ti fe sdij, zhe le bodo vedàn predige poflufhali, da ijm pezhene ptijce v'úfta polete?* (KPO 1567: CXXVb);
- (3) *Sie werden in der Stad vmbher reiten / auff der mauren lauffen / vnd in die Heuser steigen* (LB 1545: 1591) – *Ony pojesdio okuli po Mésti, po sydeh bodo tékali, inu v'hishe lasili* (DB 1584: II,109a);
- (4) *ZVr selbigen zeit / werden die Berge mit süssem Wein trieffen / vnd die Hügel mit Milch fließen / vnd alle Beche in Juda / werden vol Wassers gehen* (LB 1545: 1594) – *v'Temistim zhaffu bodo Gorre s'flatkim Vinom kapale, inu Hribi potekó s'Mlekom, inu vfi potoki v'Tudi polni vodé potekó* (DB 1584: II,110a).

3.3 Pomen 'velika mera ali intenzivnost glagolskega dejanja' se je zelo opazno vezal na predpono *raz-*, v nekoliko manjši meri pa tudi na *pre-*. Slovenski protestantski pisci so ju izbirali neodvisno od prevodnih predlog, kjer kaže pomen še bolj prepoznavno odvisnost od sobesedila kot v prevodih. Neposredno ga dokazujejo značilna okoliščinska določila (npr.: *seer* → *filnu*, *britku*, *allzu seer* → *prefilnu*, *wol* → *prece*, *hart* → *filnu*, *viel erger* → *she bul*, *mit grossem zorn* → *s'velikim ferdom*, *mit zorn* → *slobnu*, *on alle masse* → *pres mere*; 1. in 2. zgled), posredno pa tudi opozorila na dolžino trajanja procesa oz. na prostorsko razširjenost pojava. Tako časovna kot prostorska razsežnost sta zadoščali za razvitje in doseženost visoke stopnje dejanja (3. in 4. zgled). Npr.:

- (1) *Vnd befallh / man solte den Ofen sieben mal heisser machen / denn man sonst zu thun pflegte* (LB 1545: 1548) – *inu je vkasal, de bi iméli to Pezh fedemkrat vrozhéshi resbéliti, kakòr fo jo ficer bélili* (DB 1584: II,96b);

- (2) *Da ergrimmet Kain seer vnd sein geberde verstelltet sich* (LB 1545: 31) – *Satu fe je Kain britku refsèrdil, inu njegovu obras fe je premènil* (DB 1584: I,3b);
- (3) *WEh denen die des morgens früie auff sind / des Sauffens sich zu vleissigen / vnd sitzen bis in die nacht / das sie der Wein erhitzt* (LB 1545: 1180) – *Gorje je tém, kateri v'jutru sguda vstajajo, de se pyanofli flifsajo, inu fedé noter v'nuzh, de je Vinu resgreje* (DB 1584: II,3a);
- (4) *Wenn denn da der Priester sihet / das der grind weiter gefressen hat in der haut / Sol er jn vnrein vrteilen* (LB 1545: 221) – *kadar Far vidi, de fe je ta Grinta dajle resrafla po Koshi, taku ga ima sa nezhistiga foditi* (DB 1584: I,68b).

V manj jasnih primerih, ki so odpirali možnost aktualizacije v smeri začetnosti ali v smeri velike mere, se je Dalmatin na osnovi sobesedilnih namigov odločal za drugo možnost. Npr.: *DA nu das der HERR höret / entbrand er / Vnd Fewr gieng an in Jacob / vnd zorn kam vber Jsrael* (LB 1545: 1033) – *Kadar je vshe GOSPVD letu flifhal, fe je reffèrdil, inu fe je ogin resnel v'Iacobi, Inu fèrd je prifhal zhes Israela* (DB 1584: I,299a).

Od ustaljenega izražanja prekomernosti glagolskega dejanja s predponama *na-* in *pre-* nekoliko odstopa predpona *do-*. Na njen izbor je vplivala prevodna predloga, ki je s prislovnim določilom mere *zu tod* usmerjala k prevodni predložno-predponski ujemanosti: *Jch habe mich schier zu tod geeuert* (LB 1545: 1075) – *Ieft fim fe skoraj do fmèrti doajfral* (DB 1584: I,311b).

3.4 Pomen polnomerne uresničenosti glagolskega dejanja je tako v nemških predlogah kot v slovenskih prevodih v prvi vrsti prepoznaven po rodilniški vezavi in po povratnosti glagolov. V slovenščini nanj kaže tudi raba predpone *na-*, ki kot njegovo izrazno sredstvo prevladuje. Nemško frazo *sich satt sehen* je tudi Dalmatin nadomestil z razvezavo, ki jo predstavlja prislovno določilo mere ter glagol, sestavljen s predpono *na-*: *VND wer kan sich seiner Herrligkeit sat sehen?* (LB 1545: 1814) – *INu gdu fe more njegove zhafty do fitofti nagledati?* (DB 1584: II,170b). Slovenski prevajalci so pomen neredko enostransko vključevali v prevod, zato glagoli oz. glagolske besedne zveze iz prevodne predloge izkazujejo le delno pomenskosestavinsko prekrivnost s slovenskimi ustrezniki. Npr.: *Da assen sie vnd wurden all zusat / Er lies sie jren Lust büssen. Da sie nu jren lust gebüset hatten / vnd sie noch dauon assen* (LB 1545: 1033) – *Tu fo ony jédli, inu fo vfi prefiti postali, On je pustil nyh fe navelizhati. Kadar fo fe vshe bily navelizhali, Inu fo she od tiga jédli* (DB 1584: I,299a).¹⁵⁵

3.5 Prepoznavnost pomena 'popolna ali celovita izvedba glagolskega dejanja' olajšujejo sobesedilna sredstva (npr. *gar* → *cilu*, *wol* → *dobru*), ki so nepogrešljiva tedaj, kadar izostajajo značilne predpone: *VND da er das Haus inwendig gar gemessen hatte / füret er mich heraus zum Thor gegen morgen* (LB 1545: 1484) – *Inu kadar je on to Hifho snotraj cillu bil premeril, je on mene vunkaj pelal h'tem Vratam pruti jutru* (DB 1584: II,81a). V zgledu *ZVr selbigen zeit / wil ich Jerusalem mit Laternen durchsuchen / Vnd wil heimsuchen die Leute* (LB 1545: 1640) – *Vtemijftim zhaffu hozhem jeft Ierusalem s'Laternami preyfkati, inu hozhem te Ludy obyfkati* (DB 1584: II,122b–123a) na temeljitost izvedbe dejanja kaže tudi uporabljeno prislovno določilo sredstva z *laternami*.

¹⁵⁵ *Büssen* je bil v Lutrovi Bibliji uporabljen v pomenih, ki v današnji nemščini niso več v rabi: »ganz machen, aussbessern, wiederherstellen (»Lücken büssen«); befriedigen, stillen, eine Strafzahlung auferlegen« (LB 1545: 313*).

3.6 Tudi prepoznavnost pomena 'majhna mera glagolskega dejanja' je izrazito sobesedilno odvisna. Npr.:

- (1) *Wo aber nicht / so nemet mich an als einen Törichten / das ich **mich** auch **ein wenig rhüme*** (LB 1545: 2340) – *Aku pak nikar, taku me vřaj gori vsamite, kakòr eniga neumniga, de **se** jeřt tudi **enu majhinu pohvalim*** (DB 1584: III,100a);
- (2) *Eheleut können frey für Gott treten / vnd **sich** jres stands mit gutem gewiffen **rhümen*** (SA 1559: I,LIIfa) – *Ti, kivr v'Sakonu prebivaio, **fmeio** ozhitò pred Boga inu Lüdy stopiti, inu fvoi stan **pohvaliti*** (KPo 1567: LXVIIIb).

Čeprav gre v obeh navedenih zgledih za prevod istega nemškega glagola, predpona *po-* samo v prvem primeru izraža doseženost majhne mere glagolskega dejanja, na kar kaže vzporedno rabljeno prislovno določilo količine *ein wenig* → *enu malu*. V drugem primeru je zanesljivo izpričana samo podovrševalna vloga predpone. Tudi s tem pomenom so slovenski prevajalci pogosto samostojno in neodvisno od predloge niansirali povedano. Ker se veže na zelo pogosto rabljene in izrazito večpomenske predpone (*po-*, *o-/ob-*, *na-*), njihova prisotnost sama na sebi še ne opozarja nanj. Značilen odklik od predloge predstavlja nasprotje *lachen* – *nasmejati se*. Nemški glagol pomenske sestavine majhne mere glagolskega dejanja besedotvorno razvidno ne izpričuje, čeprav bi jo lahko z medpono *-l-* in s preglasom, pri slovenskem ustrezniku pa je izražena s predpono *na-*: *Aber Daniel **lachtet** / vnd hielt den König / das er nicht hinein gieng / vnd sprach* (LB 1545: 1955) – *Daniel pak **se je nafmejal**, inu je dèrshal Krajla, de nej notar řhàl* (DB 1584: II,208b).

Na malomerni pomen je pogojno mogoče sklepati tudi iz zamenjav *demütigen jemanden* → *ukračiti pamet* ter ene velniške oblike z drugo: *rücke hin* → *pomakni se tja*. Npr.:

- (1) *Solche gutdunckende vernunfft **zu demütigen** / hat Gott die Befchneidung geboten / bey ewiger verdamnuß* (SA 1559: I,XXXVII) – *Obtore, da **bi se** ta ifta řpazhena nafša pamet **vkrazhila** nasai postavila /.../ ie Bog to obrésanie v'tim řtarim Sakonu pàr peni alli řtraifingi vezhniga pogublenia dèrshati porozhil* (KPo 1567: XLVI-III);
- (2) *der Raum ist mir zu enge / **Rucke hin** / das ich bey dir wonen müge* (LB 1545: 1244) – *Letu mejřtu je meni preteřnu, **pomakni se tja**, de bom mogèl pèr tebi prebivati* (DB 1584: II,20a).

Kadar se kot slovenski prevodni ustreznik pojavlja izpridevniški glagol, ga je neodvisno od sobesedila večkrat mogoče razlagati na dva načina: *sich erweichen* → *omečiti se* 'postati mehek' ali 'postati mehkejši'. Na malomerno modifikacijo kaže druga razlaga. V zgledu *Jr solt **nichts mindern** von dem Tagwerck an den Ziegel* (LB 1545: 130) – *Vy **némate niřh omanřhati** od tiga Zégla, kateri imajo ony vřak dan řturiti* (DB 1584: I,36b) na možnost količinske omejenosti glagolskega dejanja kaže prisotnost nikalnega količinskega zaimka (*nichts* → *nič*). Pri nemškem glagolu je pomenska modifikacija besedotvorno nerazvidno zajeta v besedni pomen, pri slovenskem pa je izražena predponsko.

3.7 Na pomen doseženosti določene količine z glagolskim dejanjem tako v nemških besedilih kot v slovenskih prevodih opozarja bodisi pristnost prislovnega določila količine ali zgolj vezava z rodilniškim predmetom, ki nastopa v vlogi delnega rodilnika. S prislovnimi določili količine je v nemških besedilih hkrati opozorjeno tudi na dovršenost glagolskih dejanj. Glagoli

kot *lesen, messen, betten* so v slovensko-nemških slovarjih razloženi z nedovršnimi in dovršnimi ustrezniki, vendar razlago vedno pričenjajo nedovršniki.¹⁵⁶ Npr.:

- (1) *Vnd er mas sechs mas gersten / vnd legts auff sie* (LB 1545: 503) – *Inu on je nameril sheft merizhiz Iezhmena, inu je njej gori sadill* (DB 1584: I,148b);
- (2) *VND des sechsten tags samleten sie des Brots zwifeltig / ja zwey Gomor fur einen* (LB 1545: 153) – *NA shefti dan pak fo ony tiga Kruha famodrug nabrali, sa flejdniga dva Gomera* (DB 1584: I,45b).

V slovenščini se pomen dosledno veže na predpono *na-*, v nemščini pa je predponsko redko izražen: npr. *einbrocken* → *nadrobiti*; *der hatte einen Brey gekocht vnd Brot eingebrocket in eine tieffe Schüssel* (LB 1545: 1956) – *ta je bil eno Kafho skuhal, inu Kruha nadrubil v'eno globoko skledo* (DB 1584: II,209a). Tudi vzporedna raba delnega roditelja je v slovenskih besedilih pogostejša kot v predlogah.

3.8 Na dodajanje in odzemanje, uresničeno z glagolskim dejanjem, tako v nemščini kot v slovenščini kaže ustaljen izbor pomensko specializiranih predpon: *zusetzen* → *pristaviti, zugeben, dazugeben* → *pridati, beilegen* → *priložiti, abzählen* → *odločiti, absondern* → *odločiti*: *Welcher ist vnter euch / ob er schon darumb sorget / der da künde eine Elle lang seiner grösse zusetzen?* (LB 1545: 2105) – *Kateri je mej vami, aku bi lih satu škèrbil, kir bi mogèl en komulz fvoji dolgofti pèrfstaviti?* (DB 1584: III,39a). Do prevodnega razhajanja prihaja zaradi izbora pomensko različnih predpon (1. zgled), še pogosteje pa zaradi nevzporedne rabe opisne in enobesedne možnosti, ki se lahko uresničuje tudi kot nasprotje frazem – enobesedno nadomestilo (2. zgled). Eno od različic predstavlja Dalmatinovo opisno približevanje samostalniškemu izraznemu načinu iz Lutrove predloge (3. zgled):

- (1) *DAS LETZTE CAP. IST EIN GRUS CAP. ABER DARunter vermischet er gar eine edle warnung fur Menschenleren* (LB 1545: 2268) – *VPu slednim Capituli on dobru vsdaje tém Kàrfzenikom v'Rimi, inu h'timu pèrmejsha enu cillu shlahtnu opominanje* (DB 1584: III,81a);
- (2) *vnd vergnüget dem König die zal / das er des Königs Eidem würde* (LB 1545: 543) – *inu je teijte Krajlju odshitel, de bi Krajlju Set poftal* (DB 1584: I,160b);
- (3) *So wird er deinem Samen / den du auff den acker geseet hast Regen geben / vnd Brot von des ackers einkomen* (LB 1545: 1214) – *Taku bo on tvojemu fèmenu, kateru na nyvo possfejsh, desh dal, inu kruh, od tiga, kar na nyvi pèrrafte, inu tigaiftiga veliku obilje* (DB 1584: II,12b).

Manjši odmik od prevodne predloge predstavlja že omenjeno dvakratno prevajanje predpanske sestavine nemškega glagola: *Zeles ab / was du zugeben gedenckest / vom andern gut* (LB 1545: 1793) – *odfhtej prozh, kar mislijh dati od drusiga blaga* (DB 1584: II,164b). Dalmatin se je od Lutrove prevodne predloge oddaljil tudi tako, da je glagoloma *wehren* in *mehren* poiskal sorodni protipomenski par, dovolil pa si je zamenjavo vrstnega reda, ki stilnega učinka ni prizadela: *Man kan sie weder wehren noch mehrren / vnd kan seine grosse Wunder nicht begreiffen* (LB 1545: 1776) – *Nihzhe nemore k'nym pèrloshiti, ali od nyh odvseti, inu njegova velika zhudejsha nihzhe nemore saftopiti* (DB 1584: II,160a).

¹⁵⁶ Prim. Debenjak 1993: »lesen /.../ 2. Trauben, Beeren usw.: trgati, obirati« (str. 683); »messen /.../ meriti (an z), izmeriti, premeriti« (str. 733); »sammeln /.../ zbirati, zbrati« (str. 933).

3.9 Nemške glagole kot npr. *blasen*, *seuffzen*, *springen*, *treten* v slovenskih prevodih zamejujejo dvojice priponsko različnih glagolov (*pihniti* – *pihati*, *vzdihnniti* – *vzdihovati*, *skočiti* – *skakati*, *stopiti* – *stopati*). Uporabljeni so v različnem, pomenu prilagojenem sobesedilu. Npr.:

- (1) *BLe sestu fūncklin / So wird ein gros Fewr draus. Speiestu aber ins fūncklin / so verlesscht es* (LB 1545: 1791) – *Aku v' yf kro pihnefsh, taku is nje velik ogin poftane: aku pak na yf kro plune fsh, taku vgafne* (DB 1584: II,164b); *DA liesestu deinen Wind blasen* (LB 1545: 150) – *Tedaj fi ti puftil tvoj Vejter pihati* (DB 1584: I,44b);
- (2) *Als sie jn aber geschlagen hatten /.../ seufftzet er / vnd sprach* (LB 1545: 1917) – *Kadar so ony njega pak byli /.../ je on vsdihnil, inu je djal* (DB 1584: II,198b); *Vnd die kinder Jsrael suffzeten vber jre erbeit* (LB 1545: 125) – *Israelski otroci so zhes fvoje dellu vsdihovali* (DB 1584: I,35a);
- (3) *DJe Erde bebete vnd ward bewegt / Vnd die Grundfeste der Berge regeten sich vnd bebeten* (LB 1545: 979) – *Semla fe je ganila inu strefla, inu teh Gurr grunti fo fe gibali inu trefli* (DB 1584: I,283b).

S priponsko izmenjavo je izražena njihova vidska in pomenska različnost. Dovršnemu glagolu, ki označuje enkatno, navadno hitro izvršeno dejanje, stoji nasproti nedovršnik, ki izraža bodisi trajno ali ponavljajoče se dejanje. Medtem ko je predponski način izražanja dovršenosti glagolskega dejanja uveljavljen tudi v nemščini (npr. *sich erregen* – *sich regen* : *ganiti se* – *gibati se*),¹⁵⁷ je priponsko izražanje vidskih in pomenskih razlik med glagoli značilnost slovanskih jezikov, tudi slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Odtенок nagle izvedbe glagolskega dejanja se praviloma veže na pripono *-ni-*.

Prepoznavnost vidske in pomenske določenosti glagolov poleg sobesedila olajšuje tudi njihova uvrščenost v naštevalne nize, zlasti še, če je dejanja mogoče razumeti kot zaporedno opravljena in vsaj občasno tudi kot v eni ali v obeh smereh medsebojno pogojena. Mešano sestavljeni nizi kažejo, da je bila odločitev za dovršni ali nedovršni način interpretacije pogosto prepuščena prevajalcu, saj ga predloga ni jasneje usmerjala niti k eni niti k drugi rešitvi: *WO etwa ein Wind hauchet / oder die Vögel süsse sungen vnter den dicken zweigen / oder das Wasser mit vollem lauff rauschet / oder die Steine mit starckem poltern fielen* (LB 1545: 1727) – *Inu ker je kej vejter pihnil, ali ker so Ptize flatku pejle mej goftimi vejami, ali ker je voda, kir mozhnu tezhe, fhuméla, ali fo kamini s' mozhnim rapotanjem padli* (DB 1584: II,146a).

3.10 Slovenski prevodi se od nemških predlog ločijo tudi po razvidnosti predponsko izražene pomena zaporedne izvršitve dejanja, bodisi opravljene z večjim številom osebko (1. primer) ali na večjem številu predmetov (2. primer): 1. *Also lies der HERR Pestilentz in Jsrael komen /.../ das des Volcks starb / von Dan bis gen BerSeba / siebenzig tausent Man* (LB 1545: 619) – *Natu je GOSPV D puftil Kugo v' Jsrael priti /.../ de je tiga folka pomèrtlu od Dana, noter v' Bersébo, sedemdefjet taushent Mosh* (DB 1584: I,182a); 2. *Die Juden /.../ baten sie Pilatum / das jre beyne gebrochen vnnd abgenommen würden* (SA 1559: CXXVb) – *Iudie /.../ fo Pilatufa profili, da bi puftilijm kofiti polomiti, inu dolijh fkrisha fneti* (KPo 1567: CLXVIb). Ker se pomen v nemščini ni vezal na določeno besedotvorno sestavino, tudi njegova prisotnost v besednem pomenu glagola ni zanesljiva. Pomen, ki ga je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja v prvi vrsti uresničevala predpona *po-* (redko *ob-*), je bil prav zaradi njene večpomenskosti in funkcionalne obremenjenosti težko prepoznaven. Ločiti ga je bilo treba od zgolj podovrševalne vloge predpone (3. zgled), od njene rabe v funkciji

¹⁵⁷ Maslov (1978: 40) opozarja na nevarnost enačenja zunanjega, formalnega paralelizma, kakršnega izkazuje nemška dvojica *steigen* – *ersteigen*, z vsebinskim, to je s slovanskimi vidskoparnimi dvojicami, pogojenimi z mejnostjo glagolskega dejanja.

izražanja prihodnosti (4. zgled), neredko pa tudi od drugih pomenov: 3. *Er hub seinen Spies auff / vnd schlug acht hundert auff ein mal* (LB 1545: 617) – *On je vsdignil fvoj špajs, inu je offemftu na en krat pobyl* (DB 1584: I,181b); 4. *Alle Stedte werden fur dem geschrey der Reuter vnd Schützen fliehen / vnd in die dicken Welde lauffen vnd in die Felsen kriechen* (LB 1545: 1280) – *Vfa Méfta pobeshé pred krizhanjem téh Kojnikou inu Strelceu, inu poteko v'gofte gosde, inu polesejo v'Skale* (DB 1584: II,29b). Vendar pa slovenski protestantski pisci možnosti za doslednejše predponsko izražanje osebkove ali predmetne distributivnosti niso vedno izrabljali. Tovrstna poenotenost naštevalnih nizov večkrat pojenjuje že pred koncem, zato je tudi stilni učinek manjši, kot bi ob navadno enako grajenih naštevalnih enotah lahko bil. Npr. *Er wird auch die Moabiter in ewre hende geben / das jr schlagen werdet / alle feste Stedte / vnd alle ausserwelte Stedte / vnd werdet fellen alle gute Bewme / vnd werdet verstopffen alle Wasserbrünnen / vnd werdet allen guten Acker mit steinen verderben* (LB 1545: 687) – *On bo tudi Moabiterje u'vashe roke dal, de vy bote pobylu vfa tèrdna Méfta, inu vfa isvolena Méfta, inu bote possfekali vfa dobra driveffa, inu bote samashili vse vodene Studenze, inu bote vse dobre nyve s'kamenjom konzhalu* (DB 1584: I,203b).

4 Z izborom slovenskega ustreznika je bila neredko opravljena tudi manjša ali večja pomen-ska oddaljitev od izvirnika.

4.1 Manjši odmik predstavlja razhajanje glede vrstne opredelitve glagolskega dejanja: če npr. prevajani glagol izraža visoko stopnjo glagolskega dejanja, slovenski ustreznik pa nastop čustvenega stanja (*sich ergrimmen* : *se fgrosi*). Primerjana izraza lahko izkazujeta tudi večjo pomensko različnost. V zgledu *Vnd wird nicht ein Hund dich thüren anbelln* (LB 1545: 1690) – *inu nebo smèl en Pès na tebe salajati* (DB 1584: II,136b) prehodno rabljeni glagol *anbelln* domnevno uresničuje kontaktni pomen, slovenski predponski ustreznik *salajati* pa odpira možnost razumevanja v dveh osnovnih pomenih: v smeri označevanja začetnosti glagolskega dejanja ali njegove enkratnosti oz. kratkotrajnosti.

V nekaterih primerih je med prevajanim in prevedenim besedilom dosežena skoraj idealna sporočilna usklajenost, čeprav so izbrani glagolski ustrezniki pomenskosestavinsko nesimetrični. Npr.: *Ein trewer Diener oder Vnterthan ist nicht zu bezalen* (LB 1545: 1128) 'je vreden več, kot se ga lahko plača' – *en svéft fel, je nemore preplazhati* (DB 1584: I,326a) 'ga ni mogoče preveč plačati'.

Sebastijan Krelj,
POSTILLA SLOVENSKA, 1567 – naslovnica

4.2 Enega večjih odmikov od prevodne predloge predstavlja nadomestitev glagolov, ki v predlogi označujejo dogajanje ali stanje, z dovršnimi ustrezniki, pri katerih vidsko določujoča predpona (izjemoma pripona) hkrati dejanje tudi vrstno opredeljuje: 1. *vnd freweten sich die selbe zu sehen* (LB 1545: 516) – *inu fo fe obeffelili toifto viditi* (DB 1584: I,152b); 2. *Da furcht sich Mose / vnd sprach* (LB 1545: 125) – *Inu Moses fe je sbal, inu je djal* (DB 1584: I,34b–35a). Preinterpretacije v smeri dovršenosti ali trajanja glagolskega dejanja je mogoče zaslediti pri izražanju vseh pomenskih modifikacij s področja vrstnosti glagolskega dejanja. Npr.: *Jeh wil das Schwert lassen klingen / das die Herten verzagen* (LB 1545: 1439) – *Ieft hozhem ta Mezh puftiti sashvenkniti, de bodo ferza zagala* (DB 1584: II,69b). Dalmatin je namesto Lutrove imperfektivne rabe glagola uporabil dovršnik s pomenom enkratne uresničitve kratkotrajnega dejanja.

4.2.1 Zamenjava trpniške oblike s tvornikom običajno povzroča večvrstno spreminjanje, saj je z njo vzpostavljeno tudi nasprotje med izvršenim dejanjem in stanjem po njem. Npr. *Hütet euch / das ewere herten nicht befwerd werden mit freffen vnd fauffen* (SA 1559: I,XIII) – *Varite fe, da vafha fârca ne preobloshite spreveliko iedio inu pianoftio* (KPo 1567: XIXb). V slovenskem prevodu je dovršnost izražena s predpono *pre-*, ki hkrati označuje tudi prekomernost glagolskega dejanja.

4.3 Do pomenskih razlik prihaja tudi zaradi ubeseditve neposredno si sledečih, pa vendar različnih dogajalnih faz. Značilen primer zaporednih, tesno povezanih dogajalnih faz sta npr. dejanje, ki z dovršitvijo sproži nastop stanja (v enem delu), ter stanje (v drugem delu): *Er aber reis sich von Saul / vnd der Spies fuhr in die wand* (LB 1545: 545) – *On je pak Saulu vbeshal, inu Shpejs je v'fteni obtezh* (DB 1584: I,161a). Primerjana mesta občasno kažejo na različno videnje oz. različno razumevanje istega dejanja: *Er stund auff vom Gebet / vnd kam zu feinem Jüngern / vnnd fand sie schlaffend* (SA 1559: I,CXVIIb) – *Kada ie ifmolil, pride k'fvoijm Iogrom inu naide ijh spiozh, inu pravi* (KPo 1567: CXLVIII). Zadnji zgled kaže, da se je Krelj pri ubeseditvi dogajalnega zaporedja glede na predlogo pomaknil za korak nazaj, s čimer se mu je ponudila tudi prilika za fazno opredelitev dejanja. Dalmatinov prevod se glede izražanja stanja neredko bolj ujema z Lutrovo prevodno predlogo, kot kaže na prvi pogled, saj je npr. z dovršnim glagolom, rabljenim v predpretekliku, pogosto izraženo stanje. Tudi v 16. stoletju je izražanje stanja sodilo med osrednje funkcije predpreteklika. Npr.: *vnd sahe einen Wider hinder jm / in der Hecken mit seinen Hörnern hangen* (LB 1545: 60) – *inu je v'gledal sa fabo eniga Ouna v'enim tènji, de je bj* sa ruge obvjfel (DB 1584: I,14a).

4.4 Z neodvisnim izborom, ki poleg upoštevanja slovenskih jezikovnih zakonitosti razkriva tudi lastno ustvarjalno prizadevanje, so slovenski protestantski pisci v prevodih praviloma stopnjevali, redkeje pa zmanjševali stilni učinek povedi, stavka ali besedne zveze. Z izborom glagolov, sestavljenih z isto predpono, so enotili dvočlenske formule in veččlenske naštevalne nize ter stopnjevali njihovo stilno učinkovitost. Po tej poti so se hkrati hote oddaljevali od prevodne predloge. Npr.: *Die Priester werden verstörtzt / vnd die Propheten erschrocken sein* (LB 1545: 1279) – *Farji se bodo prezhudili, inu Preroki se bodo prestrahili* (DB 1584: II,29b).

0.1 Primerjalno zasnovana analiza rabe pogojnika v treh izbranih delih, ki vzorčno zastopajo jezik Trubarja (*TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, 1557), Krelja (*POSTILLA SLOVENSKA*, 1567) in Dalmatina (*BIBLIA*, 1584), je pokazala na skladijsko in pomensko raznolikost njegove rabe, odkrila pa je tudi nekaj razlikovalnih potez individualne rabe. Protestantski pisci so pogojnik uporabljali v neodvisnih in glavnih stavkih ter v različnih tipih odvisnikov, neredko tudi kot sestavino vseh ali večine delov zapleteno zloženih povedi.¹⁶²

1 Pogojnik v odvisnih stavkih

Ker po pogostosti posebej izstopa raba pogojnika v pogojnem odvisniku oz. v pogojnem podredu ter v namernem in predmetnem odvisniku, so ti odvisniki uvrščeni na začetek pregleda. V nadaljevanju je razvrstitev usklajena z običajno skladijsko sistematizacijo, ki upošteva stavčnočlensko vlogo odvisnikov in ustaljeno zaporedje stavčnih členov, določeno z mestom in pomenom člena v stavčni zgradbi.

1.1 Pogojnik v pogojnem podredu

Zaradi pomensko-funkcijske usklajenosti pogojnika in pogojnega odvisnika dosega oblika v okviru te vrste odvisnika največjo pomensko razvidnost, saj izraža pogojno uresničljivost v stavku navedenega dejanja, poteka ali stanja, sam odvisnik pa ima vlogo stavčnega prislovnega določila pogoja h glavnemu ali nadrednemu stavku (1. in 2. zgled). Ob pomoči nikalnice *ne* izraža zanikano možnost, ki enako kot nezanikana pogojuje dejanje, potek ali stanje v glavnem stavku (3. zgled). V glavnem stavku, ki je v posledičnem razmerju do pogoja iz podrednega stavka, pa pogojnik običajno izraža predvideno, verjetno in pogosto tudi uresničljivo možnost. Prav zaradi pogojno-posledičnega odnosa med dejanji oz. stanji je raba pogojnika v glavnem stavku skorajda obvezna. Kadar je v pogojno podredje zajet premi govor, stavčni vzorec nastopa tudi v vlogi predmeta nadrednega stavka. Napoveduje ga glagol rekanja ali katera izmed njegovih oblik (npr. *rekoč* (1. zgled)). S pogojnikom, uporabljenim v obeh delih podredja, je lahko izražena tudi želja. Prepoznavnost pomenskega odtenka olajšuje sobesedilo, zlasti uvajalni medmet, ki je značilnost želelnih stavkov (5. zgled).

Pogojni odvisnik običajno uvaja veznik *de* (1. zgled). Redkejšo različico, ugotovljivo pri Trubarju, Krelju in Dalmatinu, predstavlja veznik *kadar* oz. (pri Krelju) *kada* (2. in 3. zgled), za Dalmatina pa je značilen tudi veznik *aku*¹⁶³ (4. zgled). Kadar glavni stavek, ki praviloma sledi odvisniku, uvaja veznik *taku*, so uvajalni vezniki odvisnika deli dvodelnega veznika *de/kadar/aku – taku*, ki ga pogosto uporabljajo vsi trije pisci (1., 3. in 4. zgled).

Zgledi:

- (1) *Ta Farifeus /.../ pravi /.../ sam v sebi, taku rekozh, De **bi** leta en Prerok **bil**, taku **bi** on **ueidel**, du inu kakoua ie leta shena, kir se nega dotizhe* (TT 1557: 184);
- (2) *Inu kada **bi** kulikafshna krivica na nijn **bila**, **bi ne bil mogal** nikuli zhlovestvo od Gréha odréshiti* (KPo 1567: LXIIb);
- (3) *Kadar **bi** pak Poftava **nebila**, taku **bi** tudi Gréha **nebilu*** (DB 1584: I.)(3a);
- (4) *Ta hlapzhizh nemore od fvojga Ozheta priti, inu aku **bi** on od njega **prifhàl**, taku **bi** on **vmèrl*** (DB 1584: I,29b);
- (5) *Aku gdu drugi vidi eniga Veliciga Viuda /.../ taku ga tadaici ta shelia obijde? **Ah da bi** ti tako mogoch v taki zhafti **bil**, **bi** ti pazh unar po frezhi **fhlu*** (KPo 1567: CXXIII).

¹⁶² Npr.: *Taku my vidimo, de /.../ mnogetere Mosefove Poftave, nefo le sa tiga volo dane, de **bi** nikomar potreba **nebilu** lafina dobra della fi smijhlati /.../ inu de bi prou **shivèl** /.../ Temuzh veliku vezh satu, de **bi** grèhou veliku **poftalu**, inu de **bi** se filnu **gmerali** /.../ de **bi** se ta obtèrpnena flipta **moralà fposnati** /.../ inu de **bi** taku **fkusi** Poftavo **pèrmorana bila**, nèkaj daje **ifkati*** (DB 1584: I.)(3b).

¹⁶³ Novak (1983/84: 186) je na osnovi *Gmajn predgovori* k Dalmatinovi *Bibliji* ugotovil, da sta pri pogojnem odvisniku osnovna uvajalna veznika *aku* in *kadar*. Vse naštete veznike s podobno pogostnostjo in avtorsko razvrstitvijo omenja tudi Neweklowsky 2006a: 63.

1.2 Pogojnik v namernem odvisniku

Slovenski protestantski pisci 16. stoletja so pogojnik pogosto vključevali tudi v namerni odvisnik, saj je ta kot prislovno določilo namena h glavnemu stavku ustrezno okolje zanj. Z njim je izraženo načrtovano oz. nameravano, vendar še ne uresničeno dejanje, potek ali stanje (1. in 2. zgled). O uresničljivosti oz. neuresničljivosti dejanja, izraženega s pogojnikom, neredko obvešča bližnje sobesedilo. Njegovo uresničljivost zanesljivo potrjuje sobesedilna (navadno kasnejša, lahko pa tudi predhodna) uvrstitev v niz že uresničenih dejanj (3. in 4. zgled). Možnost uresničitve namere pa je nasprotno zaprta pri zanikanih dejanjih oz. neuresničenih stanjih iz glavnega stavka (5. zgled). Kopičenje naklonskih izrazov ob pogojniku je tudi opazna značilnost ene od različic namernih odvisnikov.¹⁶⁴ Njen zunanji znak je uvajalni veznik *aku*. Z naklonskimi izrazi je opozorjeno na to, da je uresničitev namere ali cilja vršilca dejanja (oz. nosilca poteka ali stanja) glavnega stavka odvisna tudi od hotenja vršilcev dejanja oz. nosilcev stanja odvisnega stavka (16. zgled).

V namernih odvisnikih je uporabljan predvsem sedanji pogojnik, pretekli, ki ga je bilo težko smiselno uporabiti, pa je redek (6. zgled). Sedanji pogojnik se pogosto uporablja celo za glagoli v predpretekliku (7. zgled).

Ločevati je mogoče dva tipa podredij: podredja, pri katerih so glede na namen pojasneni glagoli premikanja, in podredja, pri katerih je osvetljen namen uresničevanja drugovrstnih dejanj. Osnovni razlog za ločevanje je uporaba različnih izraznih nadomestil, bodisi za celotni odvisnik, torej tudi za pogojnik kot njegovo sestavino, ali samo za pogojnik. Pri prvi skupini izstopa nadomestna raba polstavka, to je nedoločnika ali namenilnika (8. zgled),¹⁶⁵ občasne nadomestitve pogojnika s povednim sedanjikom pa so ugotovljive v podredjih obeh tipov. Vzrokov za izbor sopomenske izrazne možnosti je več. Več primerov kaže, da je bil izbor premišljen in prirejen večji ritmični učinkovitosti besedila. Nanj je večkrat vplivala prevodna predloga, nekajkrat pa je izbira praktično pogojena, saj strukturna poenotenost (npr. zaradi vključenosti opisa) ni bila izvedljiva (9. zgled). Nadomestne izrazne možnosti je mogoče odkriti z analizo istega besedila (10. zgled), še lažje pa s primerjavo avtorsko različnih prevodov istega besedila (8. zgled). Zgledi tudi kažejo, da raba namernega odvisnika in z njim pogojnika ni izraziteje odvisna od vida, časa in naklona, ki ga izkazuje glagol v glavnem stavku, saj je ta lahko dovršen ali nedovršen, rabljen v preteklem, sedanjem ali celo prihodnjem času, povedno, vprašalno ali velelno (npr. 5., 11. zgled).

Posebej opazna je začetna stava namernega odvisnika. Njeno retorično učinkovitost je izrabljajal predvsem Krelj (12. zgled), redkeje pojavitve v DB 1584 in v TT 1557 pa kažejo, da sta se je zavedala tudi Trubar in Dalmatin (13. zgled). Za Kreljevo ubesedovalno prakso je značilna tudi uporaba namernega odvisnika s pogojnikom za posebnim začetkom, kakršen je *Sa tiga volio*¹⁶⁶ (14. zgled), za postilo kot vrsto besedila pa navajanje namernega odvisnika kot odgovora

¹⁶⁴ Kopičenje naklonskih izrazov ob pogojniku se v primerjavi z današnjim stanjem, ki pojava ne dopušča (Toporišič 2000: 360), razkriva kot posebnost knjižnega jezika 16. stoletja. Primerjave s tujimi prevodnimi predlogami so pokazale, da so nanj neredko vplivali tuji zgledi. Npr.: *Bi öteli radi, da bi Pilatuffam ime imel* (KPo 1567: CLVb) – *Sie wolten geren den vnglimpff von sich / auff Pilatum wenden* (SA 1559: CXXI).

¹⁶⁵ Orzechowska (1978: 46–56 in 62) nedoločnik navaja kot eno izmed sopomenskih (vendar pogostnostno različno razvrščenih) skladenjskih sredstev, namenjenih izražanju prislovnega določila namena ob glagolih gibanja. Možnosti, ki jih izkazuje DB 1584, so: nedoločnik, namenilnik, odvisnik ter (dajalniško vezavni) izglagolski samostalnik. Tudi M. Orožen (1984a: 168–169) omenja, da je bil namerni nedoločnik v zgodovini slovenskega jezika (npr. v Japljevem jeziku) uporabljan v funkciji skladenjskega zgoščevalca. Nanj kot na značilnost Kreljeve prakse opozarja z izbranimi zgledi (Orožen 1987a: 34).

¹⁶⁶ Opazno nikalno različico predstavlja zveza *nekar fñim Imenom: Inu vfaki özhe sdai vbutegah na prudai vifiti, nekar fñim Imenom, da bi shelil na snanie dati Chriftufa* (KPo 1567: IIIb). Primerjava z ustreznim mestom v Spangenbergovi prevodni predlogi ne kaže na prevzetost: *Vnnd wil jederman im laden feyl stehen / nit das er Chriftum /.../ wælle offenbaren* (SA 1559: I,IIb).

na pred tem zastavljeno vprašanje – bodisi z uvajalno besedno zvezo ali brez nje (14. zgled) –, saj so vprašanja in odgovori značilnost tega tipa besedila.

Namerne odvisnike z vključenim pogojnikom uvaja veznik *da* oz. *de*. Pri Dalmatinu je izjemoma mogoče zaslediti tudi *aku*, ki pa je hkrati znak manj čiste pripadnosti, saj je ob namernosti prisotna tudi pogojnost (15. in 16. zgled).

Zgledi:

- (1) *SAtu vshe obudy Bug v'Babeli letiga Preroka Ezehiela, de bi te Sushne ali jetnike trofhtal, inu de bi supàr te falsh Preroke v'Ierusalemi prerokoval* (DB 1584: II,58a);
- (2) *Prideio tudi ty zolnary, de bi se kerftili* (TT 1557: 166);
- (3) *Ieremias pak je rekàl k'vfem Viudom /.../ GOSPVD je mene poflal, de bi jeft letu vfe, kar ste flifhali, imel prerokovati supèr leto Hifho* (DB 1584: II,40a);
- (4) *Inu vfi njegovi Synuvi inu Hzhere fo vftali, de bi ga trofhtali: Ali on se nej hotèl pufiti trofhtati* (DB 1584: I,25a);
- (5) *Ti némafsh tudi v'obeno Toverno pojti, de bi shnymi fedèl, inu jédèl inu pyl* (DB 1584: II,35a);
- (6) *KAdar je vshe Antiohus fyoje Krajlestvu oblaftnu poffedèl, se je podstopil tudi tu Krajlestvu, Egypt, pod fe pèrpraviti, de bi obadvuje Krajlestvu bil imèl* (DB 1584: II,178b);
- (7) *KAdar fo vshe Antiohovi Kapitani tudi tjakaj bily prifhli, de bi te, kateri fo bily beshali v'tu Méftu Modin, tudi pèrmorovali od Boshje Poflave doli pafsti, inu offrovati tàr kaditi* (DB 1584: II,179b);
- (8) *Potle kadar ie ta kral noter shal gledati te gofti, ie fagledal /.../ eniga zhloueka* (TT 1557: 66) – *Krajl pak je notàr fhàl, de bi te Gofti ogledal, inu je tukaj vidil eniga Zhlovèka* (DB 1584: III,14a);
- (9) *Kateri fo bili prishli nega poslushati, inu de bi bili osdrauleni od nih bolefenou* (TT 1557: 178);
- (10) *Inu gredo ufi de fe pufte shazati /.../ Tedai gre gori tudi ta Ioshef is te Galilee /.../ de bi se puftil shazati fto Mario* (TT 1557: 161);
- (11) *Gdu pojde, de bi tebi myr sprofsil?* (DB 1584: II,34b);
- (12) *Da bi Abraam inu niega Seme Boshij Savesi tèrdnéshi veroval inu dèrshal, postavil ie Bog polak Oblube to Obresanie* (KPo 1567: XLVIIIb);
- (13) *de bi leta Slovenska Biblia le tém bujle inu dajle mej vfemi Slovenci mogla se saftopiti: taku fo ene teshifhe inu nikar povfod navadne beffede, nikar le na strani raven texta sdrugimi beffedami sloshene, inu s'Svejsdziami snaminovane* (DB 1584: I,cVIIIb);
- (14) *Sakaj gre Chriftof is Méfta Ierusalem /.../ v'uàrt? Sa tiga volio, da bi se dopolnilu, kar ie v'ftarim Sakonu poprei osnanieno /.../ bilu* (KPo 1567: CXLVb);
- (15) *My ga hozhemo satoshiti /.../ aku bi ga mogli prevezhati, inu ga premozhi* (DB 1584: II,37a);
- (16) *Satu ti Zhlovezhku déte, vsami tvojo popotno pripravo, inu pojdi po dnevi prozh, pred nyh ozhima: Inu imafsh is tvojga mejfta pojti na enu drugu mejftu, pred nyh ozhima, aku bi lahkaj hotèli sposnati, de fo ena nepokorna hifha* (DB 1584: II,64b).

1.3 Pogojnik v predmetnem odvisniku

Pregled pojavitev pogojnika v odvisnih stavkih je pokazal, da se oblika najpogosteje rabi v predmetnem odvisniku. V njem izkazuje tudi največjo pomensko širino. Ta je posredno odvisna od različnih skupin pomensko sorodnih glagolov, ki nastopajo v povedku glavnega stavka in izražajo dejanja, prehajajoča na stavčno izraženi predmet. Skupna značilnost teh glagolov, ki izražajo zapoved, prepoved, željo, prošnjo, zanikanje obstoja ali veljavnosti, negotovost, ki sproža vprašanja ipd., je, da odpirajo prostor za nova, še neuresničena, potencialno pa večinoma uresničljiva dejanja, ki so v predmetnem odvisniku izražena s pogojnikom. Neuresničenost je večkrat razveljavljena z uresničitvijo, o kateri neposredno ali posredno obvešča bližnje sobesedilo (1. zgled). Najpogosteje uresničevana pomena pogojnika sta izražanje različnih nians in stopenj zaželenosti ali nujnosti glagolskega dejanja (1., 2. in 3. zgled). Pojavljata se usklajeno s skupinami naklonskih glagolov oz. izrazov, ki so jih v povedku glavnega stavka uporabljali protestantski pisci (npr. *hoteti, naganjati, narejati, poročati, poročiti, priseči, veleli, zapovedati, pustiti zapoved vunkaj pojti; iskati, moliti* v pomenu 'usmerjati misli, prošnje k Bogu', *pegerovati, prositi, reči* v pomenih 'ukazati' in 'prositi', *želeti*, ali opisno *bi radi vedeli* itd.). Naslednja pogostnostno izstopajoča vloga pogojnika je izražanje umišljene resničnosti, ki se uresničuje deloma v povezavi z istimi, deloma pa z drugimi glagoli iz glavnega stavka (npr. z osnovnimi glagoli rekanja (*reči, praviti*) ter ob glagolih *meniti, misliti, verovati* itd. (3. in 4. zgled)). Z dovoljevalnimi naklonskimi glagoli kot *dopustiti, pripustiti, pustiti, smeti* je usklajena raba pogojnika s pomenom izražanja možnosti. V povezavi z zanikanim glagolom (pri Trubarju npr. *nima, ne vemo, nistem zadosti vreden* itd. (5. in 6. zgled)) oz. pri glagolih z zanikovalno vsebino (*tajiti*) pogojnik lahko izraža tudi negotovost glede izbire prave možnosti oz. zanikano možnost (7. zgled), ob glagolih s pomensko sestavino odsotnosti česa (npr. *iskati*) pa najprimernejšo možnost (8. zgled). V KPo 1567 obstajajo primeri, ki kažejo, da je možnost uresnitve dejanja odprta, ker je prepuščena Bogu (9. zgled). Strah pred uresnitvijo umišljenega dejanja je bil že v 16. stoletju običajno izražen z glagolom *bati se* in predmetnim odvisnikom z vključenim zanikanim sedanjim pogojnikom v trdilnem pomenu (10. zgled). Sopomenska pretvorba trditve *boji se, da ne bi padel* je *boji se, da bi padel* oz. *boji se padca*.¹⁶⁷

Raba pogojnika je pričakovana tudi v drugostopenjskih predmetnih odvisnikih, ki stavčnočlensko razširjajo raznovrstne prvostopenjske odvisnike s prav tako vključenim pogojnikom (11. zgled).

Pri večjem številu glagolov rekanja je s spremnim predmetnim odvisnikom v odvisni obliki posredovan tudi poročani govor. Odvisnik s pogojnikom je v tem primeru opisno nadomestilo premege govora, kar običajno ne vpliva na izbiro ali opustitev pogojnika (12. zgled). Nadomestne izrazne možnosti prihajajo do izraza v primerih, kadar odvisnik sporoča zahtevano ali zaželeno dejanje. Mednje poleg velelnika (13. zgled) spadajo še: dve opisni izrazni možnosti (*naj + povedni sedanjik* (14. zgled) ter *sedanjiška oblika glagola imeti + nedoločnik*), nedoločnik (15. zgled) ter povedni sedanjik (16. zgled). Z njimi so se pisci tudi spretno izmikali dvojnemu, to je prvo- in drugostopenjskemu predmetnemu odvisniku (17. zgled). Kombinirano možnost predstavlja zgradba, sestavljena iz pogojnika pomožnega glagola *imeti* in nedoločnika (*bi imel + nedoločnik*; 18. zgled). Različica *naj + pogojnik* v preverjenih besedilih ni izpričana.¹⁶⁸ Opisno

¹⁶⁷ *Bati se* vzorčno zastopa veččlensko, pomensko heterogeno skupino glagolov (npr. *prepovedati, braniti, odsvetovati, prepričati, upirati se, boriti se proti, varovati se; zanikati, tajiti, dvomiti* itd.), ob katerih se v predmetnem odvisniku pojavljajo zgradbe z odvečno nikalnico. Škerlj (1963: 103–105) pojav t. i. pleonastične nikalnice razlaga z razrahljanostjo zveze med glavnim in odvisnim stavkom, z voluntativnim značajem odvisnika ter s skrbjo za jasnost, ki se odraža tako, da je dejanje, ki se ne sme zgoditi, predstavljeno zanikano oz. negativno. Prim. tudi Toporišič 2000: 395.

¹⁶⁸ Na sopomenskost zgradb *da/naj + povedni sedanjik* ter *da/naj + pogojnik* je pokazal že Navratil z analizo prevodnih možnosti za latinski stavek *dominus dixit, ut ea hodie et cras describamus* in njegove variante. Zveza *da naj* je izključil kot germanizem, oprt na nemško povezavo *dass – soll* (Navratil 1856: 110).

obliko z *naj* so za izražanje naklonskega pomena zaželenosti oz. zahtevanosti glagolskega dejanja uporabljali vsi trije protestantski pisci. V prvi vrsti jim je res služila za dopolnitev velelniške paradigme, to je za izražanje velelnosti za 1. in 3. osebo ednine ter za 3. osebo dvojine in množine (19. zgled), uporabljali pa so jo tudi kot nadomestno možnost za obstoječe velelniške oblike (npr. za 1. osebo ednine, dvojine ali množine) in za sopomenski pogojnik (20. zgled). Analiza skladijskega okolja rabe sedanjega pogojnika ter sopomenske zveze *naj* + *povedni sedanjik* je pokazala, da je to različno in da je zato prave tekmovalnosti malo. Zveza z *naj* je običajno rabljena v glavnih in prostih stavkih, pogosto kot sestavina premege govora, sopomenski pogojnik pa je pojavitveno izrazito vezan na predmetni odvisnik. Možnost sopomenske izmenjave je zato omejena predvsem na ta stavčni tip (21. zgled). Ob glagolih, ki izražajo namero, je namesto predmetnega odvisnika lahko uporabljen nedoločnik (22. zgled). Pregled uporabe obeh možnosti je pokazal, da so se protestantski pisci za eno ali drugo odločali iz praktičnih razlogov: za krajšo, bolj ekonomično različico takrat, kadar je zadoščala za posredovanje vseh obvestil, v nasprotnem primeru so segali po daljši, to je stavčni, ker je nudila več možnosti za obvestilno širitev.

Eno od oblik predmetnega odvisnika predstavlja tudi vprašalni stavek. V njem je negotovost (najpogosteje glede uresničljivosti dejanja, obstoja ali bistva česa), izražena s pogojnikom, posredno poudarjena tudi s tipom odvisnika, tj. z vprašalnim odvisnikom oz. z vprašanjem, ki je zastavljeno v njem (npr. 23. zgled).

Predmetne odvisnike z vključenim pogojnikom večinoma uvaja veznik *da/de*. Izjemi sta dve: vprašalni prislovi (*kaj*, *kdu/gdo*, *koku*) uvajajo vprašalne odvisnike, veznik *aku* pa odvisnik, ki je hkrati predmetni in pogojni oz. predmetni, vprašalni in pogojni (24. zgled).

Zgledi:

- (1) *Inu Ioseph je sapovédal fvojm Hlapzom, Arzatom, de bi njegoviga Ozheta shalbali. Inu Arzati fo shalbali Israela, dokler fo shtirideffet dny bily minili* (DB 1584: I,33a);
- (2) *Iacob porozha, de bi ga iméli pèr njegovih Ozhetih pokoppati* (DB 1584: I,33a);
- (3) *Alli ménish, da bi ne mogal sam Ozheta profiti, da bi poslal, vezh kakòr ednih dvanaist Legion Angelov?* (KPo 1567: CXLIXb);
- (4) *KAdar je vshe sarja gori fhla, sta ta Angela rekla Lotu, de bi hitil* (DB 1584: I,11b);
- (5) *Bratje, iest ne sem ueidil de bi on Shcof bil* (TT 1557: 410);
- (6) *nih ozhi fo bile polne fna, inu ne fo ueidili, kai bi nemu odguorili* (TT 1557: 146);
- (7) *Potle stopio knemu eni is tih Saduceiou, kateri taye de bi ty martui od smarti vstaieli* (TT 1557: 235);
- (8) *najfi okuli hodi, kakòr en erjovezh Leu, inu izzhe koga bi mogèl poshrèti* (DB 1584: I,aIIIb);
- (9) *Bog ôtel, da bi fi leto k'fârcu vseli, inu fe po Christufovim nauku inu exemplu dêrshali* (KPo 1567: XLVII);
- (10) *Iest fe pak boym, de bi jest ludom /.../ isdan nebil, de bi ony is mene shpota nedelali* (DB 1584: II,47a),¹⁶⁹
- (11) *vfe shlaht Ptize pod Nebom, je on /.../ pèrpelal k'Adamu, de bi vidil, koku bi on nje imenoval* (DB 1584: I,2b);

¹⁶⁹ Rotar (1967: 75) je v razpravi o stilni vlogi zanikanega pogojnika ugotovil, da pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja prevladuje stava *bi ne delal*. Na istem mestu navedeno ugotovitev, da »Nikalnico pišejo – Dalmatin in nekateri drugi – skupaj z odnosnim deležnikom, torej bi nedelal«, bi bilo treba korigirati, saj izbrani zgledi, ki ponazarjajo rabo pogojnika, potrjujejo tudi različen zapis nikalnice: ločeno ali skupaj z deležnikom. Npr.: *néma nijhtèr taku velikiga v'hihi, kar bi meni ne bil savupal* (DB 1584: I,26a).

- (12) *Sakaj Philisterji fo mislili, Ebreerji **bi mogli** Mezhe inu Shpejfe delati* (DB 1584: I,156a);
- (13) *Natu iest tudi vom prauim, **Proffite*** (TT 1557: 201);
- (14) *Iest sim djal: **Naj** lejta govore, inu **naj** mnogost ter starosti modrust **osnani*** (DB 1584: I,275b);
- (15) *Odpouei enimu **hoditi** fa febo, Drugima dueima vely pag, **debi shla** fa nim* (TT 1557: 196);
- (16) *Tedai on sapouei fuim Iogrom, De nikomer **ne pouedo**, de **bi** on Iefus Cristus **bil*** (TT 1557: 48) – *TEdaj je on svoim Iogrom prepovedal, de **bi neimejli** nikomàr **povedati**, de **je** on Iesus* (DB 1584: III,11a);
- (17) *Inu fo nega proffili, de **bi** nim **ne sapouedal** uta prepod **puiti*** (TT 1557: 188);
- (18) *Kai pak pomèni to, kàr en del Lúdy naprei tezhe, inu slepca svari, da **bi imel mol-zhati?*** (KPo 1567: CIIIIb);
- (19) *O GOSPVD, **stifhi** moja shtimo: **naj** tvoja ufheffa **poslufhajo** na to shtimo moje **profhne*** (DB 1584: I,313a);
- (20) *SAmuel je djal h'timu folku: Pojdite **naj gremo** v'Gilgal* (DB 1584: I,155a);
- (21) *Dopusti **nai** tuia Gnada inu Myloft tu tuio Prauizo **premaga**, **nai** vezh **vela** inu **prefeshe*** (TT 1557: p2a);
- (22) *Sa tiga uolo fo ty Iudi she uezh **iskali nega ubyti*** (TT 1557: 269) – *Inu ty Vifshifary inu Piffary fo **iskali**, **koku bi** nega **vmurili*** (TT 1557: 240);
- (23) *Nega Iogri pag fo nega uprashali, inu diali, kai **bi** leta pergliha **bila?*** (TT 1557: 186);
- (24) *Inu on /.../ pade doli na ta tla, inu moli, Aku **bi bilu mogozhe**, de **bi** ta ura **shla** mumu od nega* (TT 1557: 145).

1.4 Pogojniki v osebkovem odvisniku

Tudi v osebkovem odvisniku pogojniki navadno izražajo umišljeno, pogojno uresničljivo dejanje ali stanje. Glavni stavek možnost uresničitve bodisi potrjuje ali zanika, s tem, da dejanje opredeljuje kot zaželeno, pričakovano, potrebno, nujno ali kot nepotrebno ipd., pa ga tudi pozitivno ali negativno vrednoti. Opredelitve kot *onu je nemogoče*, *nej mogoče*, *ne spodobi se*, *onu ne more biti*, *ne stoji v moji moči*, *ne velja*, *nej potreba*, *tu bodi deleč od mene / od tebe / od tvojih hlapcov*, *naša volja nej*, *ne pomaga inu ne valja*, *onu nej dobru verječe*, *tu bi nam ne bilu dobru*, *ne spodobi se*, *bi spodobniši bilu*, *bi bulše bilu*, *aku bi muč bilu*, *more biti*, *dobru bi bilu*, *se je njim najbulši zdelu* ipd. razodevajo osebno razmerje govorečega do glagolskega dejanja (1. in 2. zgled). Na zaželenost ali nujnost uresničitve dejanja poleg vrednostnih opredelitev v glavnem stavku določno kažejo tudi ustrezni naklonski glagoli, ki so v osebkovem odvisniku uporabljeni kot del povedka (3. in 4. zgled). Zadnji, peti zgled pa kaže, da pogojniki lahko izražajo tudi dvom v trditev, katere sestavni del je.

Zgledi:

- (1) *Pres te Vere nei mogozhe, de **bi** mi **dopali** Bogu* (TT 1557: vb);
- (2) *Dobru bi billu fa tiga zhloueka, de **bi** on nihdar **ne bil royen*** (TT 1557: 144);
- (3) *fe ym sdy, de **bi fe** v'Starim Testamenti sgul Duhovni saftop **imèl yskati*** (DB 1584: I,)(1a);
- (4) *Pride enkrat pak: da **bi radi** moio befedo **stifhali**, kadàr bi le gdo bil inu vam yo **predigoval*** (KPo 1567: LXXXVb);
- (5) *ie bil fo všem drugim ludem /.../ podoben /.../ de fe ifuuna na nim nei vidilu, de **bi** on prau **Bug bil*** (TT 1557: bbb).

1.5 Pogojnik v povedkovem in izvzemalnem odvisniku

Pogojnik je zaznaven tudi v redkeje uporabljenih odvisnikih, kakršna sta npr. povedkov (1. zgled) in izvzemalni (2. zgled). Tudi v tem skladijskem okviru uresničuje običajne pomenske vrednosti. V povedkovem odvisniku, ki v stavčni obliki nadomešča nedoločniško dopolnilo nepolnopomenskega glagola, pogojnik izraža neuresničljivo možnost, ki jo kot tako (vnaprej) določa zanikanost nepolnopomenskega glagola iz glavnega stavka (1. zgled). V enem izmed redkih izvzemalnih odvisnikov pa oblika izraža predhodnemu dejanju nasprotno, skrajno in neuresničljivo možnost (2. zgled).

Zgleda:

- (1) *Ony nemogo obenimu Slépzú pomagati, de bi vidil* (DB 1584: II,177b);
- (2) *oben pravi Kàrfzhenik, (famuzh de bi bil cillu od Hudizha obdan) nemore spodobnu toshiti, de bi Boshja beffeda temna ali nesaftopna bila* (DB 1584: I,cVIIb).

1.6 Pogojnik v prislovnih odvisnikih

Prislovni odvisniki z vključenim pogojnikom so pogosto drugostopenjski. Izbira pogojnika je navadno določena že z rabo v prvostopenjskem odvisniku, zlasti če ta izraža namero. Z njim je pogosto izraženo bodisi predvidljivo ali navidezno dejanje. Potrebo po pogojniškem izražanju ustvarjajo tudi prilike, ki so biblijska besedilnovrstna značilnost. Zaradi njihovega poučevalnega namena in splošne veljavnosti je pričakovana tudi nadomestna sopomenska raba povednega sedanjika.

1.6.1 V časovnem odvisniku pogojnik običajno izraža predvideno (nujno ali celo skrajno) dejanje, ki se lahko uresniči pod določenimi pogoji, lahko pa mu dejanje iz glavnega stavka uresničitvev tudi preprečuje. Npr. *Iacob /.../ je te palice /.../ v korita polushil, pred zhrede, katere fo morale hodit pyt, de bi fe nabreyle, kadar bi pyt prifhle* (DB 1584: I,20b).

1.6.2 Med vrstami prislovnih odvisnikov so **lastnostni** tisti, ki jim pripada največ pojavitev pogojnika. Oblika je največkrat uporabljena v primerjalnem načinovnem odvisniku, pogosto pa tudi v pravem načinovnem in posledičnem. Z njo je večkrat izražena potencialna možnost, ki običajno ostaja neuresničena (1. zgled). V 2. zgledu, ki je vzorčen za sklenjeno, logično povezano, stopnjevalno in retorično učinkovito naštevanje, pri katerem vsaka naslednja enota izhaja iz predhodne, v posledičnem odvisniku pogojnik izraža neuresničeno možnost izbire načina, pogojeno z zanikanostjo glagola *moči*, uporabljenega v glavnem stavku. Izmed osmih prislovnih določil načina dejanja, uporabljenih v nadrednih in odvisnih stavkih iste povedi, je stavčna pogojniška različica ena sama. Njena vključitev učinkuje kot stilem, saj prekinja ustaljeni način naštevanja. Kot sopomenska alternativa povednemu naklonu in sedanjiku s splošno veljavnim pomenom pa je v tem primeru drugotnega pomena.

1.6.2.1 V primerjalni načinovni odvisnik so protestantski pisci pogojnik pogosto vključevali z namenom, da bi z njim izrazili umišljeno resničnost, ki naj bi z enakostjo ali podobnostjo ponazorila oz. potrdila povedano v glavnem stavku (3. in 4. zgled). V primerih, kadar je s pogojnikom izraženo dejanje vključeno zgolj s primerjalnim namenom, je ugotavljanje njegove uresničljivosti nesmiselno. Druga pomenska vrednost, ki jo izkazuje pogojnik v tem tipu odvisnika, je izražanje navideznosti oz. neujemanja z resničnostjo, znano ali prepoznavno iz sobesedila (5. in 6. zgled).

Primerjava je običajno izpeljana z odvisnikom, ki ga uvaja veznik *kakor/kako*.¹⁷⁰ Temu navadno sledita še veznik *da/de* in pogojnik. Različica brez veznika *da* (samo *kakor/kako bi*; prim. 4. zgled) je redkejša. Primerjalni odvisnik z glagolom rekanja v pogojniku je pogosto vpet v pojasnjevalni okvir, ki ga predstavlja uvajalni stavek *to je/to je ravno* ali *tulikaj/toliko (kakor da bi)* ipd. (4. zgled).

Zgledi:

- (1) *Napolnio se, da bi dobrò try dni mogli stradati* (KPo 1567: CVIII);
- (2) *Po rifnici ti govorim: Pifma ne morefh nikuli prevezh brati inu kar berefh ne morefh brati, de bi prevezh dobrò bral. Inu kar dobrò berefh ne morefh prevezh dobrò rasumeti, Inu kar dobrò rasumefh, ne morefh predobrò ûzhiti, Inu kar dobrò ûzhifh, ne morefh prevezh dobrò shivéti* (KPo 1567: Vb);¹⁷¹
- (3) *To tebi taka shalofst bode, kakòr da bi en oftar Mezh fkusi fàrce tvoie se imel prefuniti* (KPo 1567: XLIIIb);
- (4) *Christuf vpije: Kijr ima ûshefa, ta poslufshai. To ie kako bi rekal, veliku ie tih, kijr poslufshaio besedo Boshijo, alli malu ijh ie, kijr to ohranio* (KPo 1567: XCVIb);
- (5) *Se dèrshi, kakòr da bi me ne vidil inu ne sfifhal* (KPo 1567: CXV);
- (6) *Gréfhnik en zhas shiher hodi, kakòr debi gréh bil vmèrl ali bi spal* (DB 1584: I,3b).

1.6.2.2 Pogoje za rabo pogojnika v **posledičnem odvisniku**, ki je podvrsta lastnostnega načinovnega odvisnika, ustvarja primanjkljaj zmožnosti ali hotenja za uresničitev dejanja, ki bi mu posledično sledilo v odvisniku izraženo dejanje ali stanje. Npr.:

- (1) *Ravnò kakòr današni dan ti Papiſti fvoio modroftio fkunſtio inu pametio ne mogo taku dalezh dofezhi inu se spametit, da bi snali to kàrſhanſko fveto vbogo ſkrivno Cerkov od te Rimſke, ſvitile ofartne raslozhiti* (KPo 1567: CIIb);
- (2) *Nezhete li ſe popravitì, de bi moje beffede flufhali?* (DB 1584: II,45a).

1.7 Pogojnik v vzročnih odvisnikih

1.7.1 Pričakovana in umestna je tudi raba pogojnika v odvisniku, ki vzročno pojasnjuje zanikano, torej neuresničljivo vsebino nadrednega stavka (npr. *ie veliku vtim Euang[e]liu S. Iansha inu vnega peruim lyftu, katere beffede inu pryzhouane vse poredu tukai ſapiffati inu islagati ſe ne ſpodobi, bi bilu predolgu* (TT 1557: s4b).

1.7.2 V **dopustnem odvisniku** pogojnik praviloma izraža možnost, ki je predvidljiva kot skrajna, najmanj verjetna, zgolj hipotetična, hkrati pa tudi kot »preizkusna« (1. zgled). Ker je njen namen kontrastivna ponazarjalnost in z njo dokazovalnost, potrebe po uresničljivosti dejanja, izražene s pogojnikom, ni. Hipotetičnost se neredko razširja tudi na dejanje, navedeno v glavnem stavku, oz. celo na posledice, ki jih to izziva (2. zgled), čeprav je lahko izražena tudi s povednim sedanjikom (3. zgled).

¹⁷⁰ *Kako* je Kreljeva različica oziralnega veznika.

¹⁷¹ Primerjava s Spangenbergovo prevodno predlogo kaže na neodvisnost Kreljevega izbora pogojnika: *Fürwar du kanſt nit zu viel in der ſchriſtli leſen / Vnd was du liſeſt / kanſt du nicht zu wol leſen / Vnd was du wol liſeſt / kanſtu nicht zu wol verſtehen / Vnd was du wol verſteheſt / kanſtu nicht zu wol leren / Vnda was du wol lehreſt / kanſt du nicht zu wol leben* (SA 1559: I,IIb)

Zgledi:

- (1) *Inu de bi lih Moses inu Samuel pred mano ftala, taku jeft vfaj nemam ferza h'timu folku* (DB 1584: II,34b);
- (2) *Inu da bi lih iest ôtel od mene prizhati inu sposnati, taku bi fai moia befeda sabstoñ bila, ti bi mi neveroval* (KPo 1567: CLII);
- (3) *Inu de bi eden oli nih vezh, Ia en Angel is nebes prishal, tar bi velike zaihne delal, Inu bi nas hotel eno drugo Vero /.../ vuzhiti, inu velyl drugdi Gnade Boshye /.../ iskati /.../ Taku imamo pruti timu Angelu inu pruti vfem tim iftim rezhi, bodite Prekleti vi inu vash Vuk* (TT 1557: gg2a).

Kreljeva in Dalmatinova raba se od Trubarjeve ne razlikujeta niti glede uporabljenega veznika¹⁷² niti glede pomenske uresničitve pogojnika. Skrajnost je kot pomenska sestavina dopustnega odvisnika pogosto poudarjena s členkom *lih*, tej nasprotujoče dejstvo, navedeno v glavnem stavku, pa z izvzemalnim členkom *saj*. Členka sta zato funkcionalni sestavini večdelnih uvajalnih veznikov, ki nastopajo v paru (*de lih – taku saj*).

1.8 Pogojniki v prilastkovem odvisniku

Pogojniki so pogosto uporabljeni tudi v prilastkovem odvisniku. V njem izkazuje enako pomensko širino kot v osebkovem odvisniku: izraža umišljena dejanja, ki se pogosto razkrivajo kot edina možnost (1. zgled), ob pomoči naklonskih glagolov izraža različno niansirana zaželenost, hotena ali zapovedana dejanja (2. zgled), zaznavna pa sta tudi pomena negotovosti (3. zgled) in označevanja pogojne veljavnosti trditve (4. zgled). Značilni za podredja s prilastkovim odvisnikom so tudi vsebinski obrati, doseženi z dvojnimi zanikanjem. V takih primerih je s pogojnikom izražena nasprotna možnost. Npr. *Sakai nishter nei fataieniga, de bi ozhitu ne ratalu* (TT 1557: 187). Poved je mogoče nadomestiti s pozitivnim nasprotjem: *vse, kar je zatajeno, bo postalo očito* ali *vse zatajeno bo postalo očito*.

Zgledi:

- (1) *Inu kada ije ti vifhifhi inu veliaki (kateri bi ije fice spodobno imeli diati) ne sture, taku mogo préprofti Zolnarij, Ribizhi inu Otroci diati* (KPo 1567: XI);
- (2) *Inu ie tako celò ftimi mladimi Lúdi v'tako nepokorfzhino /.../ pèrshlu, da bi edan imel raifhi ne vem kai fi sazheti, kakòr shnimij fe stentati inu pàzhati, kakòr tudi Shulmoiftri povfod toshio* (KPo 1567: XLVIb);
- (3) *Ena miffal ie bila tudi umei nee prishla, kateri bi umei nimi ner ta uegshi bil* (TT 1557: 195);
- (4) *Sakai po takim oni Christufa dèrshio seniga preprostiga debeloumniga zhloveka, kajr bi ne vedil inu ne spomiflil, kai fvojim Lüdem manka* (KPo 1567: CXXVI).

Primerjalna analiza rabe pogojnika v prilastkovem odvisniku je pokazala, da od Dalmatinove in Kreljeve prakse občasno odstopa svojska Trubarjeva hierarhizacija odvisnikov, pri kateri nase posebej opozarja oddaljenost prilastkovnega odvisnika od odnosnice. Odvisnik je še težje prepoznaven, če ga uvaja netipični veznik, bodisi *aku*¹⁷³ ali *de*. Značilna za tovrstne primere je tudi ustaljena kombinacija sedanjika s splošno veljavnim pomenom v glavnem stavku in pogojnika, ki poudarja hipotetičnost možnosti, v prilastkovem odvisniku. Npr.: *Kateri ie vmei*

¹⁷² Med tipičnimi uvajalnimi vezniki dopustnega odvisnika (*aku, kadar, kakor kuli, najsi, tèr*), ki jih je F. Novak odkril z analizo *Gmajn predgovori Dalmatinove Biblije*, 1584 (Novak 1983/84: 186), veznik *de*, ki ga izkazujejo številni zgledi iz izbranih del, ni omenjen.

¹⁷³ Na njegovo večpomenskost kaže več doslej navedenih zgledov (npr. 15. in 16. dokazilni zgled za rabo pogojnika v namernem odvisniku ter 23. zgled za rabo pogojnika v predmetnem odvisniku).

vami en zhlouik, kateriga fyn bi fa kruh proffil, **aku bi on nemu en kamen podal?** Oli kadar on fa eno rybo proffi, **aku nemu eno kazho poda?** (TT 1557: 17) – Kateri je mej vami Zhlovik, kir **bi fyomu Synu en kamen podal, kadar ga sa Kruh profsi?** Ali kadar ga profsi sa eno Ribo, **de bi mu eno Kazho podal?** (DB 1584: III,6a) – Welcher ist vnter euch Menschen / so jn sein Son bittet vmbs Brot / Der jm einen Stein **biete?** Oder so er jn bittet vmb einen Fisch / Der jm eine Schlange **biete?** (LB 1545: 1978).

Primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda z Lutrovo prevodno predlogo je pokazala, da je Lutrovemu zgledu bližji Trubarjev prevod, čeprav se glede tipa odvisnika in glede izbranega veznika ne ujema z njim.

2 Raba pogojnika v glavnih in prostih stavkih

2.1 Pregled rabe pogojnika v odvisnih stavkih je pokazal, da je neredko usklajeno rabljen s pogojnikom v glavnem ali nadrednem stavku oz. v skladenjski enoti, ki vsebinsko okvirno določa tudi odvisnik.

Pogojnik v glavnih ali prostih stavkih izkazuje podobno pomensko širino kot v odvisnikih: najpogosteje izraža možno dejanje, – na njegovo uresničljivost je navadno mogoče sklepati na osnovi sobesedila, nanjo npr. kaže tudi vzporedni nadomestni izbor prihodnjika (1. zgled) –, umišljenost dejanja ali stanja, zaželenost ali nujnost izvršitve dejanja oz. stanja, na katero kot v odvisnih stavkih navadno opozarja sopojavljanje naklonskega glagola ali naklonskega izraza (2. zgled), nedopustnost česa, lahko pa tudi zanikuje možnost (3. zgled). Postavljanje pogojnika na začetek glavnega ali prostega stavka se razkriva kot Kreljeva posebnost (npr. 4. zgled). S pogojnikom se v njegovi postili začenjajo tudi odgovori na vprašanja (5. zgled).

Zgledi:

- (1) *Nafhi Supèrniki **bi** sdai inu **bodo** en shlak she vse te Artikule **dopustili**, le fàmuzh ta od Vere /.../ ne bodo nikuli dopustili* (KPo 1567: LXXX);
- (2) *Ieft **bi** moral viditi to shlaloft, katera zhes mojga Ozheta pojde* (DB 1584: I,30a);
- (3) *Vfiga ùlniga fvéta dela inu bruma **bi ne bila sadofsi**, da bi le eno dusho mogla od Boshijga vezhniga fàrda inu pogublenia rešhiti* (KPo 1567: CXLV);
- (4) ***Bi** bulie inu raiſhi mèrtva **bila**, kakòr bi imela she enkrat v'tako nadlugo priti* (KPo 1567: LXII);
- (5) *Tèr néfoga mogli velikifarij potroſtati? **Bi** ga **bili imeli rèſan troſtati*** (KPo 1567: CLVIIb).

2.2 Protestantski pisci so pogojnik uporabljali tudi v različnih vrstah priredij. Tudi v tem skladenjskem okolju pogostnostno izstopa njegova raba v vlogi izražanja želje ali zahteve. Kadar izraža hotenje, ki je bilo aktualno v preteklosti, je nadomestljiv s povednim preteklikom (npr. *Hudizh ie zhutil, kakovo škodo **ie imela** CHRISTVSOVA fmèrt **ſturiti** mu, Sato **bi** on rad òtel, da **bi** se ne sgodila* (KPo 1567: CLX)).

2.2.1 V priliškem okviru se pogojnik pogosto pojavlja tudi kot sestavina **vezalnega priredja**, s katerim so posredovani umišljeni dogajalni nizi. Npr.: *Inu on praui knim, kateri ie umei uami kir ima eniga Periatila, inu **bi** ob pulnozhi knemu **shal**, inu **bi** knemu **rekal**, Periatel, poſſodi ti meni try kruhe /.../ Inu on **bi** ifnotra **odguuoril** inu **rekal*** (TT 1557: 201).

2.2.2 V stopnjevalno priredje, prepoznavno po dvodelnem prirednem vezniku *nikar le samuč – temuč tudi*, so protestantski pisци pogojnik vključevali z namenom, da bi z njim izrazili umišljeno dejanje. Npr. *taku bi nih verna dela, lepe Ordnuže inu spodobni post, molitve, tèt petie nikar le samuzh Bogu vfezh bilu, tàmuzh on bi tudi fvoi Shegan pèrdal* (KPo 1567: CVIII).

2.2.3 V protivnem priredju je pogojnik navadno rabljen v drugem delu, ki je vsebinsko povezan s prvim, čeprav kot njegovo nasprotje. Prav zaradi njune vsebinske povezanosti je uresničljivost načrtovanega dejanja odvisna od pogojev za uresničitev, zagotovljenih s prvim delom. Kadar je dejanje v prvem delu predstavljeno kot hoteno, še neuresničeno, je na potencialno raven vezano tudi njegovo vsebinsko nasprotno nadaljevanje.

Zgleda:

- (1) *H'puflednimu bi jeft tudi imèl pokasati tu duhounu pomenenje, kateru je nam fkusi Levitiško Pofstavo inu Mosešovu Farftvu naprej poloshenu: ali tiga bi bilu prevezh pišfati* (DB 1584: I,)(4b);
- (2) *nafha inu tih ūzhenikov volia nei, da bi stakovimi nafhimi Buqvami pàr njih drusiga ne shafali: tàmuzh mi bi radi ôteli njih /.../ v'pifmo vgnati* (KPo 1567: V).

2.2.4 Tudi raba pogojnika v drugem delu vzročnega priredja je pogojena z vsebino prvega dela. Z njim je bodisi izražena uresničljiva možnost (1. zgled), utemeljena nemožnost česa (2. zgled) ali izraženo prepovedano dejanje, ki je kljub nedopustnosti uresničljivo (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Taku reci: Jeft šim Krajla profsil, de bi me nepustil spet v'Jonatanovo hišho pelati. Sakaj jeft bi mogèl ondi vmrèti* (DB 1584: II,47b);
- (2) *My tiga nemoremo sturiti, de bi my nafho Sestro enimu neobresanimu Moshu dali: Sakaj tu bi nam framota bila* (DB 1584: I,22b);
- (3) *fo fe filnu refsèrdili, de je on eno framotno rezh v'Israeli bil sturil, inu pèr Iacobovi Hzheri spal. Sakaj tu bi neimèlu biti* (DB 1584: I,22b).

2.2.5 V sklepalnem ali posledičnem priredju je pogojnik kot sredstvo za izražanje predvidenega dogajanja uporabljen bodisi v obeh delih, pogosto ločenih s piko, ali samo v drugem delu, ki je praviloma v posledičnem razmerju do prvega. Lahko potrjuje verjetnost trditve (1. zgled) ali nastopa s sopomenom nujnosti oz. zaželenosti (2. zgled). Če se pojavlja v stavkih tipa *boljše bi bilo*, je z njim nakazana (neuresničljiva) možnost, ki vrednostno pozitivno odstopa od predvidevanja, izraženega s sedanjikom ali prihodnjikom v prvem delu (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Tako pàr tih nei ūpania, kateri befedo Boshijo poslušhaio inu ijo fai ne ohranio. Sato bi imel vřakateri Zhlovik, vřako nedelio, inu vřaki prasnik jam sebe examini-rati /.../ kakova Niva ie njegovo šârce* (KPo 1567: XCVIIIb);
- (2) *On pag prauí knemu, Syn, ti šì ufelei šmeno, inu ufe muie ie tuie. Ti bi pag imel ueffel inu dobre uole biti* (TT 1557: 220);
- (3) *Kateri nyh martèr bo taku velik, grosovit, inu ftrašhan, de fe na letim fvejti ne more isrezhi: Inu sa tiga volo bi tèm ludem /.../ bulfhe bilu, de bi nikuli nebiły rojeni, kakòr de v'tak marter inu nujò prideo* (DB 1584: I,aVb).

2.3 Negotovost in spraševanje po neznanem, torej tudi po namenu načrtovanega, hotenega, predvidenega ipd., sta motivirala rabo pogojnika tako v samostojnih (1. zgled) kot v odvisnih **vprašalnih stavkih** (prim. 1.3). Med uresničenimi pomeni pogojnika je v tovrstnih (večkrat vzklično rabljenih) stavkih in v retoričnih vprašanjih tudi poudarjanje (nasprotno) trditve ali zanikanja (2. in 3. zgled). Podobno vsebino ima tudi vprašalni stavek z uporabljenim preteklim pogojnikom, naveden v zadnjem zgledu, saj ne sprašuje po možnostih za uresničitev namere iz preteklosti, ampak izraža očitek zaradi njene neuresničenosti.

Zgledi:

- (1) *Kai odgovori Christuf od fvojih Iogrov? Kai **bi bil** od njih **rekal**?* (KPo 1567: CLIIb);
- (2) *Bog ôtel, da bi bilu: Gdo **bi to rad ne vidil*** (KPo 1567: LXXXVII) 'vsakdo bi to rad videl';
- (3) *Du **bi tu hotel terpeti** oli prou **dati**, kadar bi en Syn gouuril, Ieft nezho muimu Ozhetu nishter dobriga sturiti* (TT 1557: aa2b) 'ni ga, ki bi...';
- (4) ***Bi ne bil mogal** eno uro smano **zhuti**?* (KPo 1567: CXLVIIIb).

2.4 Protestantski pisci so pogojnik smiselno vključevali tudi v (vzklične) **želelne stavke**, prepoznavne po tipičnih začetkih, izmed katerih je najopaznejši medmetni. S pogojnikom izražena želja je pogosto del premega govora (1. zgled), lahko pa gre tudi za dobesedno navedeno molitveno prošnjo (2. zgled). V glavnem stavku je zaželenost dejanja izražena s pomočjo pogojnika in vzporedno rabljenih naklonskih izrazov (3. zgled).

Zgledi:

- (1) *Kadar ie on pag blifi prishal, inu uidi tu Meiftu, fe ie plakal zhes nee, inu ie dial, **O de bi ti tudi ueidilu** /.../ te rizhi kir htuimu Myru slishio* (TT 1557: 232);¹⁷⁴
- (2) *lashe prediguio, sopâr katere Cerkov svêsto moli v'petim Pfalmu: **Da bi** Bog lash-nike **konzhal*** (KPo 1567: CLXXI);
- (3) ***Bi ôteli radi**, da **bi** Pilatuf jam ime **imel*** (KPo 1567: CLVIb).

3 Poleg močno prevladujočih primerov sedanjega pogojnika je v vseh tipih stavkov, zlasti pa v osrednjih tipih odvisnikov, ugotovljiva tudi raba pretekliške oblike pogojnika. Zaznala jo je že Bohoričeva slovnica, saj sta na citiranem mestu navedena zgleda (*bi fekal* in *bi bil fekal* (BH 1584: 175–176)). Obliko, ki zaradi vezanosti na preteklost lahko označuje le neuresničljivo možnost (oz. pri namernem odvisniku nepravi namen (2. zgled)), so uporabljali vsi trije pisci, ne glede na siceršnjo drugačno (funkcionalno) razporeditev časovnih oblik. Pretekli pogojnik je zares funkcionalno uporabljen le v primerih, kadar je z njim veljava možnosti izrazito omejena na preteklost, v vseh drugih primerih ga lahko enakovredno nadomešča sedanji pogojnik ali katero izmed uveljavljenih nadomestnih sredstev. Izbor pretekliške oblike je večkrat razširjen tudi na glavni stavek podredja, kar velja zlasti za pogojno podredje (1. zgled). Nekaj primerov kaže celo na neupravičeno rabo: npr. ko je z njim izraženo potencialno stanje, ki se ne omejuje samo na preteklost. V 5. zgledu je tudi na osnovi prislova *vselej* mogoče sklepati, da gre za stanje, ki se lahko podaljšuje tudi v sedanjost.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Dalmatin je namesto Trubarjevega vzkličnega stavka z želelnim pomenom pogojnika po Lutrovem zgledu uporabil pogojno podredje, v katerem pogojnik uresničuje pogojni pomen: *INu kadar je on blisi tjakaj prishâl, je gledal na Méftu, inu fe je zhes nje plakal, inu je djâl: De **bi** je ti **vejdilu**, taku **bi** tudi **spomifîlilu** /.../ kaj h'tvojmju myru flifhi* (DB 1584: III,43a) – *VND als er nahe hinzu kam / sahe er die Stadt an / vnd weinet vber sie / vnd sprach / Wenn du es **wüstest** / So **würdestu** auch **bedencken** /.../ was zu deinem Friede dienet* (LB 1545: 2123).

¹⁷⁵ Sklepanje potrjuje tudi raba sedanjega pogojnika na istem mestu v sodobnem slovenskem biblijskem prevodu: *Če **bi hodil** po Božji poti, **bi** vekomaj **prebival** v miru* (SP 1996: 1452).

Zgledi:

- (1) *Anpag letu imate vi ueiditi, de **bi** ta hishni Gospodar **bil ueidel**, ukateri uri **bi bil imel** ta Tat priti, on **bi bil** guishnu **zhul**, inu **bi** ne **bil** pufstil fuie hishe podcopati* (TT 1557: 209);
- (2) *taku fo fhli /.../ k'vezherij Christufovi, Nekar da **bi** mèrtvim **bili ôteli** v'nebefa, is pakla alli /.../ viz **pomagati**. Tàmuzh, da fo ôteli sagviyhani biti /.../ da ifhe na Boga úpanie imaio* (KPo 1567: CXLIII);
- (3) *Ako ti tefhkò dei bolesan /.../ pogledai na Christufa, inu spomifli, kako od mladih nùg, notàr do smèrti na krishy, nei nigdar pokoia imel, tudi tulikai ne, da **bi** le **bil** ky fvoio glavo **polushil*** (KPo 1567: CLXXIII);
- (4) *Inu on poklizhe kfèbi tiga Altmanna, inu ga uprasha, aku **bi** on **bil** daunu **umerl*** (TT 1557: 152);
- (5) *De **bi** ti **bil** na Boshjim poti **oftal**, taku **bi bil** dobru vfelej v'myri **prebival*** (DB 1584: I,176a).

4 V katerem koli stavčnem tipu se pogojnik lahko uporablja tudi kot sestavina priredne zveze. Npr.:

- (1) *Inu **bi bila** [Kananeifka shena] gviyhno **zagala**, da **bi** ijo ta Vera **ne bila** **kripila** inu **gori dèrshala*** (KPo 1567: CXVI);
- (2) *Natu je Mattatias prece odgovoril: De **bi** lih vfe deshele Antiohu pokorne **bilé**, inu **bi** vfi od fvoih ozhetou Postave **padli**, inu **bi** **pèrvolili** v'tiga krajla sapuvvid: taku v'faj jesti inu moji Synuvi inu Bratje nezheмо od Postave nashih ozhetou **pafti*** (DB 1584: II,179b).

5 Analiza gradiva je pokazala:

- da so trije najpomembnejši slovenski protestantski pisci 16. stoletja pogojnik pogosto uporabljali,
- da so ga vključevali v različne tipe stavkov,
- da so ga uporabljali večpomensko in usklajeno s skladenjskim okoljem,
- da so se ob tem zavedali tudi sopomenskih izraznih možnosti in
- da so se pri njihovi izbiri odločali glede na funkcionalnost oblik in glede na praktično razmejenost njihove rabe.

Primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda prvih treh evangelijev, ki je imela namen preveriti stopnjo ujemanosti glede rabe pogojnika pri obeh piscih, je glede na ustvarjeni videz enakosti odkrila nepričakovano razhajanje (Merše 2001: 121–124). Izločila je 112 primerov neujemanja: 98 (ali 87%) primerov izkazuje nasprotje med Trubarjevo izbiro povednega naklona in Dalmatinovo rabo pogojnika, 14 primerov pa kaže obratno neujemalnost. Seveda je treba razlikovati med primeri pravega povednega naklona in primeri navideznega, to je tistega, ki ga predstavlja raba povednega sedanjika (redkeje prihodnjika) s pogojnim pomenom. Čeprav se število prvotno ugotovljenih primerov naklonske neujemalnosti zmanjšuje za število primerov navideznega povednega naklona, je vendarle treba ugotoviti, da je v Trubarjevem prevodu evangelijev uresničljivost dejanja manjkrat problematizirana kot v DB 1584 in da je tudi dvom o veljavnosti trditev manjkrat izražen kot v DB 1584. Neujemalnost je običajno ugotovljiva v istem tipu stavkov (1. zgled), nekajkrat pa je povezana z izbiro druge vrste stavka (Dalmatin je npr. namesto vezalnega priredja iz Trubarjevega prevoda uporabil pogojno podredje; 2. zgled). V primerjavi s Trubarjem je Dalmatin pogojnik dosledneje uporabljal v pogojnem podredju, v

namernem in predmetnem odvisniku ter v vprašalnih stavkih. Neujemalnost povečuje tudi občasna večja naklonska obarvanost povedi v DB 1584, na katero kažejo izbrani naklonski glagoli (1. zgled). Manj bistvene razlike med prevodoma ustvarja tudi izbira različnih sopomenskih možnosti, saj sta oba prevajalca uporabljala iste, čeprav ne besedilno vzporedno (3. zgled).

Zgledi:

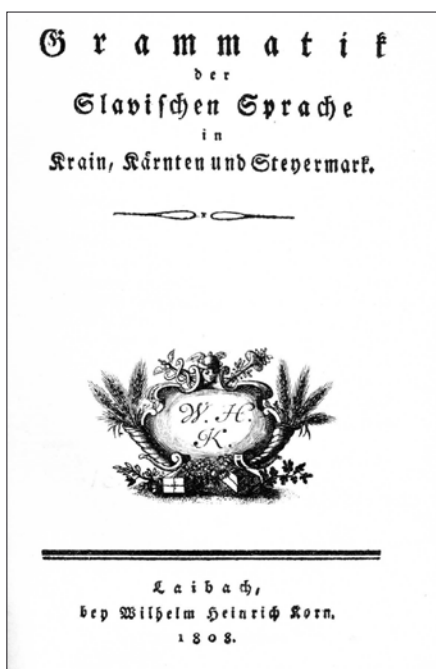
- (1) *on ie nim terdnu fapouedal, de nizhe tiga ne fuei, inu rezhe, de fe ni ieifti da* (TT 1557: 111) – *on je nym tàrdnu prepovedal, de bi nizhe tiga neimèl vejđiti, inu je rekàl, de bi iméli njej jéfti dati* (DB 1584: III,22a);
- (2) *Kakou tedai nuz ima ta zhlouik, aku on uus fueit dobi, inu sam sebe fgubi? oli fã febi fturi kako shkodo?* (TT 1557: 193) – *Inu kakou prid bi imèl zhlovik, de bi vus Svejz dobil, inu bi sam sebe sguvil, ali bi sam febi fhkodo fturil?* (DB 1584: III,36b);
- (3) *Obtu ufe kar uom fapouedo dershati, tu dershite inu sturite* (TT 1557: 68) – *Satu vfe kar ony vam povedó, de bi iméli dèrshati, tu dèrshite inu sturite* (DB 1584: III,14b).

6 Pogostejša raba pogojnika pri Dalmatinu je do določene mere tudi posledica večje usklajenosti z Lutrovo prevodno predlogo, ki jo je odkrila primerjava Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda evangelijev z evangeliji v Lutrovi *Bibliji* iz leta 1545. V slovenskih prevodih se pogojnik navadno pojavlja kot nadomestilo za konjunktiv II oz. za kondicional, redkeje za (omejeno rabljeni) konjunktiv I (npr. *Inu ony fo migali fvoim tovarishem /.../ de bi prifhli, inu pomagali nym vlejzhi* (DB 1584: III,33a) – *Vnd sie wincketen jren Gesellen /.../ das sie kemen vnd hülften jnen ziehen* (LB 1545: 2082)). Razhajanje podobno kot v slovenskih besedilih povzroča izbira nadomestnih izraznih možnosti (namero je npr. Luter občasno izražal s predlogom *zu* in nedoločnikom, Dalmatin pa s pogojnikom v namernem odvisniku; npr. *Marta pak fi je veliku fkerbi vsela, de bi njemu flushila* (DB 1584: III,37b) – *Martha aber machet jr viel zu schaffen jm zu dienen* (LB 1545: 2100)) ali drugega tipa stavka.

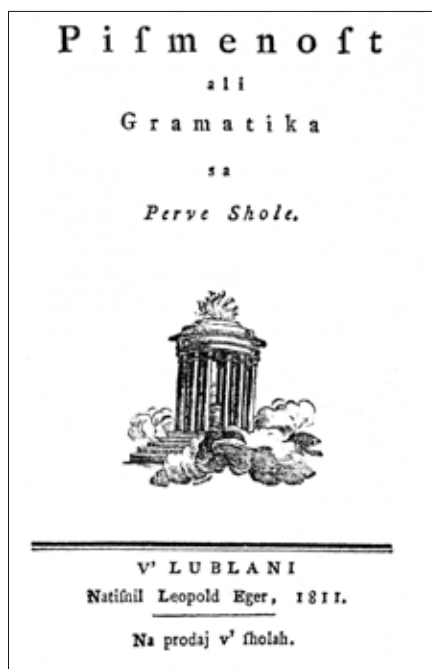

Upoštevanje glagolskega oblikoslovja 16. stoletja v jezikoslovnih delih 19. in prve polovice 20. stoletja

0 Slovenski jezikoslovci 19. in prve polovice 20. stoletja (zlasti Kopitar, Metelko, Miklošič, Navratil, Oblak, Škrabec in Ramovš) so v svoja dela (slovnice ter monografije in razprave) vključevali tudi podatke o besedah in oblikah, ki so jih v knjigah uporabljali slovenski protestantski pisci 16. stoletja. Preverjanje obsega, namena in metodologije njihovega navajanja je potekalo znotraj problemskega območja glagolskega oblikoslovja. Odkrilo je precejšnje spreminjanje. Omembe protestantskih piscev so se postopoma množile, zajetih je bilo vse več glagolskih oblik in kategorij, gostilo se je število navedenih zgledov, pregled nad glagolskim besedjem, uporabljenim v 16. stoletju, se je širil, spreminjala pa sta se tudi namen in način vključevanja jezikovnih dejstev.

Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808 – naslovnica

Valentin Vodnik, *Pismenost ali Gramatika sa Perve Shole*, 1811 – naslovnica

1 V Kopitarjevi slovnici iz leta 1808 so v poglavju »Das Verbum«, namenjenem obravnavi glagola in njegovega pregibanja (na straneh 300–366), omenjeni Trubar, Dalmatin, Bohorič, z navajanjem odlomkov in zgledov iz *Postille* 1578 pa posredno tudi Juričič.¹⁷⁶ Njihove omembe so redke, kar je v neposredni zvezi z izbrano metodo slovničnega opisa jezika. Kopitar je pri prikazu oblikoslovja več pozornosti kot razvoju jezika namenjal ugotavljanju njegovih značilnosti: posebnosti slovenskega jezika je odkrival ob primerjanju z drugimi slovanskimi jeziki, posebnosti slovanskih jezikov pa primerjalno z neslovanskimi. Pri obravnavi glagola je posebno pozornost namenjal dejstvu, da Slovani dve osnovni fazi, določljivi pri trajanju dejanja,¹⁷⁷ izražajo s pomočjo oblikovne dvojnosti, ki jo ustvarjajo perfektivni in imperfektivni glagoli, kar je drugače kot v grščini, latinščini, francoščini, italijanščini in nemščini, ki si pomagajo s časovnim pregibanjem (str. 307).

1.1 Kopitar je protestantska dela 16. stoletja zelo dobro poznal. To dokazujejo številne omembe piscev, natis odlomkov iz njihovih del ter v slovničnem dodatku navedeni popis ohranjenih, v knjižnicah dostopnih knjižnih izdaj. Zgled iz njih je v slovnico vključeval z različnimi nameni. Uporabljal jih je kot časovno neoznačena dokazila za obstoj in način uporabe določene glagolske oblike, kot dokazila dolenjske jezikovne variantnosti (z njenimi omembami je pogosto dopolnjeval sočasni opis gorenjščine oz. osrednje uveljavljenega živega jezika), pa tudi kot dokazila za nekdanjo, večinoma razvojno preseženo rabo slovničnih oblik. Zgled iz TT 1582 (*Inu Iefus odgouori inu praui htim vuzhenikom Pifma inu htim Farifeiom, rekozh: Aku se spodobi ob tei Soboti ofdraulati? Oni pag omolzhe. Inu on nega prime, inu ga ofdraui, inu ga prozh pofhle* (KG 1808: 310)) je uporabljen kot časovno nevtravno dokazilo za rabo perfektivnih glagolov v sedanjiku (str. 311), hkrati pa tudi za pripoved v zgodovinskem sedanjiku, namesto katerega bi po Kopitarjevem mnenju Nemci uporabili imperfekt, Grki pa aorist (str. 314). Pri obravnavi glagolov na *-ám* je Kopitar seznam različic za 3. os. mn. glagola *dati* (*dájo, dajò, dadò*) dopolnil z obliko *dadé*, znano na Dolenjskem in pri Trubarju (str. 336). S petimi deležniškimi zgledi iz Trubarja (*byen, resbyen, sakriven, rasodiuen, prelit*) je dokazoval pri Dolenjcih opaženo oblikovno raznolikost trpnega deležnika: ob obliki na *-it* (ali namesto nje) se pojavljata tudi obliki na *-ien* in *-iven* (str. 340–341). Ob *fim*, to je sedanjški prvoosebni edninski obliki glagola *biti*, je opozoril, da se pri Trubarju pojavlja enako izgovarjani *fem* (= *f'm*) (str. 319). Iz Juričičeve *Postille* iz leta 1578 navaja zgled za že preživelo rabo aktivnega preteklega deležja na *-v* oz. na *-vši* (*puftivshiga malo shiviga; pofadivshi ga na fvoje shivinzhe* (str. 321)), ki je blizu romanskemu gerundiju in grškemu preteklemu deležniku. Z njim hkrati opozarja na relativno gostoto oblike v Juričičevem jeziku.¹⁷⁸ Zaradi njene ekonomičnosti obžaluje, da je Dalmatin v *Bibliji* ni več rabil.

1.2 Kopitar je zglede načeloma navajal v diplomatskem prepisu. Ker jih je jemal iz biblijskih prevodov, jih je opremil s podatkom o mestu zapisa, ki ga sestavlja oznaka biblijskega poglavja in navedba vrstice ali vrstic. Pri svobodnejšem, necitatnem navajanju primerov si je dovolil celo nekaj prečrkovalne svobode.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Znano je (Toporišič 1980a: 9; Merše 1996: 94), da je Kopitar avtorstvo postile sprva pripisoval Dalmatinu, kasneje – po najdbi Kreljeve *Postille slovenske* iz leta 1567 in pred natisom slovnice – pa Krelju ali nekomu, ki mu je bil jezikovno blizu.

¹⁷⁷ Za kategorijo, ki jo je Kopitar prvi natančno opredelil in obravnaval ločeno od kategorije časa, se je šele sredi 20. stoletja uveljavilo poimenovanje »glagolski vid« (Merše 1995b: 14–15, 18).

¹⁷⁸ Če bi iz odlomka Luc. X. 25–38, navedenega na str. 33, vzel več besedila, bi lahko pokazal tri tovrstne oblike: *puftiushi ga malo shiuga /.../ priftopiushi ie obuesal Rane niegoue, naliuaiozh Oliem, inu Vinom, inu pofadiushi niega na fvoie Shiunzhe*.

¹⁷⁹ Glagoli, ki se pojavljajo v omenjenem Trubarjevem zgledu, so na isti strani (str. 310) naštetih tudi ločeno: *odgovori, omolzhé, osdrávi, pofhle*. Opazna je delna prečrkovanost.

2 Med sinhrono zasnovanimi slovniciami, ki so se do srede 19. stoletja zvrstile za Kopitarjevo, je samo v Metelkovi, ki je izšla leta 1825, pogled od časa do časa uprt tudi nazaj v domačo jezikovno zgodovino. Vodnik, Šmigoc, Dajnko, Murko, pa tudi Malavašič in Potočnik potrebe po primerjanju sočasnega jezikovnega stanja z razvojno stopnjo, ki jo izkazuje knjižni jezik v 16. stoletju, niso čutili. Primerjanja se niso lotevali niti z razlagalnimi niti z dopolnjevalnim namenom.

2.1 Vodnik je v slovnici iz leta 1811 skušal zaobseči in razvidno predstaviti sočasno glagolsko oblikovno raznolikost. V njegovem opisu posebej izstopa oblikovna variantnost za 3. os. ed. sedanjega časa,¹⁸⁰ pa tudi za 1. os. ed. sedanjega časa glagolov na *-ujem*¹⁸¹ oz. celotne paradigme glagolov s sedanjiško končnico *-jem*. Različice je praviloma razvrščal glede na pogostost pojavljanja, v smeri od bolj do manj rabljenih. Opozoril je tudi na nekaj najbolj izrazitih analogij (str. 79).

2.2 Dajnko je napisal sinhrono slovnico lastnega, to je vzhodnoštajerskega govora, ki se od osrednjeslovenskega knjižnega jezika, neposredno razvitega iz protestantskih knjižnojezičnih osnov, v marsičem razlikuje. V njej je popisano glagolsko oblikoslovje in upoštevano besedje, značilno za njegov govor. Tudi Dajnko je različice navadno razporejal po primernosti, ocenjeni glede na usklajenost z jezikovnorazvojnimi zakonitostmi. Navezavo na protestantsko izročilo je mogoče slutiti le pri obravnavi tvornih deležij preteklega časa na *-vši* (npr. *delavši, a, o, ljubivši, a, o*), ki jih je predstavil kot obliko, uporabljano pri starejših in novejših pisateljih, v vsakdanjem govoru pa zastarelo (str. 197).

2.3 Tudi Murkov slovnični (MS 1832) prikaz glagolskega oblikoslovja vključuje številne različice, ki pa so zemljepisno in pogostnostno le redko natančneje določene. S pogostejšimi omembami je izpostavljena štajerska jezikovna pojavnost. Murko npr. omenja, da se na Štajerskem pogovorno namesto *bóm, bófh, bo* itd. pogosto rabi le *mó, bófh, de*, v dvojini *va, ta, ta*, v množini *mo, te, do*, če poudarek ne zahteva drugače (str. 59); ali da se npr. namesto *štrízhi, štrézhi, vrézhi, pèzhi, tólzhi* rabi *štríshiti, vèrshiti, štréshiti, vlézhti, pèzhti, tólzhti, rèzhti* (str. 65). S ponatisom poglavja o glagolskem vidu (oz. poglavja, ki se ukvarja z izražanjem trajanja glagolskih dejanj: »Zeitdauer der Zeitwörter«) iz Kopitarjeve slovnice se je v Murkovi slovnici znašel tudi prej navedeni zgled iz TT 1582, ki predstavlja sedanjiško rabo dovršnih glagolov (str. 85). Na isti način je zašel tudi v druge izrazito sinhrono opise slovenskega jezika (npr. v Janežičevo slovnico iz leta 1854, str. 109).

2.4 Skupna poteza slovníc, ki so jih napisali Šmigoc, Dajnko, Murko in Potočnik, so opozarila na bistvene razlikovalne poteze med slovenskim in nemškim jezikom.¹⁸² Dajnko (DL 1824: 183), Metelko (ML 1825: 128) in Murko (MS 1832: 93) npr. poudarjajo, da ima slovenščina več povratnih glagolov kot nemščina, da ima več inhoativnih glagolov kot nemščina (MS 1832: 61), da tako Slovenci kot Nemci delijo glagole na imperfektivne, perfektivne in frekventativne, vendar v nemščini v govoru razlikovanje odpoveduje (DL 1824: 188). Pogledi v širši slovanski svet, namenjeni odkrivanju in osvetljevanju morebitne razlikovalnosti slovenskega jezika, so v omenjenih slovnícah redki, pogledov v zgodovino jezika pa ni.

¹⁸⁰ Npr. »Tako en velik dél nalih Slovenzov glagole s' dolgim konzam *im* v' tretjimu mnoshnimu lizu isrekuje s' dolgim *io*, kakor: *vuzhío, lovío, dobío*; drugi jih krátio rekozh: *vuzhé, lové, dobé*: eni pravio: *rezheio, shenejo, sazhejo*, drugi: *rekó, shenó, sazhnó*: eni *pléfála, plefáti, létála, létáti* po podóbi perviga liza, drugi preftavljajo vdar is débloviga sloga, in rezhejo: *plefála, plefáti, letála, letáti* ino tako dalje« (str. 79).

¹⁸¹ »Konez *ujem*, ima dvojno vunajno podobo, tihti na *ujem* ino *ovám* al *óvam*. Perva je lkoro bol fploh navadna v' fdajnimu zhafu snanivnimu ino v' naklonu velivnimu, dalje hódi po podobi gibam: ta druga fi je per vprégi bol svéfta« (VP 1811: 87).

¹⁸² Dajnko (DL 1824: 176) v svojem govoru npr. odkriva način trpnega pregibanja, ki se bliža nemški pasivni spregatveni obliki. Poteka s pomočjo pomožnega glagola *biti* in deležnikov: *bivam hvalen, -a, -o – ich werde gelobet*.

Franc Serapf. Metelko, *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, 1825 – naslovnica

3 Metelko je z redkimi zgledi, vzetimi iz protestantskih del, opozarjal bodisi na arhaičnost oblik in besed ali na njihovo dolgotrajno rabo. Časovni obseg rabe določenega pojava je nekajkrat skušal natančneje določiti s hkratno omembo protestantov in Schönlebna, z njimi pa posredno 16. in 17. stoletja. Za dokaz dolgotrajnejše rabe mu je včasih zadoščala že omemba Schönlebna. Z zgledom iz njegovega dela *Evangelia inu lystuvi*, 1672 je npr. dokazoval starinskost glagolnika *živenje* (ML 1825: 110), za katerega bi zlahka našel dokazila tudi v Kreljevem in Juričičevem jeziku. Za potrditev v 16. stoletju zelo žive rabe tvornega preteklega deležja na *-vši* je uporabil dva zgleda (str. 138): zgled iz Juričičeve postile, ki ga je pred njim navedel že Kopitar, in zgled, ki ga je poiskal sam.¹⁸³ Skupno je tako zajel štiri oblike: *pristopivši*, *pustivši*, *posadivši*, *stopivši*. Tudi avtorstvo postile je po Kopitarjevem zgledu še pripisoval Krelju. Pri glagolnikih je s protistavo tvorbeno osnovnejše oblike *dopadéne*, opažene pri Dalmatinu in Schönlebnu,¹⁸⁴ in novejše tvorjenke *dopadajéne* opozoril na razliko med nekdanjo in sodobno rabo. Omenil je tudi Trubarjevo in Kreljevo rabo starinske oblike za 1. os. ed. sedanjega časa *hoču*, še vedno znane na Dolenjskem (str. 206). Pri predponi *vz-* je opozoril na pogosto rabo v starih knjigah. Navedel je zglede za *vzdati*, *vzdihati* in *vzhajati*, ki jih je zasledil v TPs 1566, TPO 1595, DB 1584 in pri Schönlebnu (str. 149). Seznam sestavljenih glagolov s sedanjiško končnico *-nem/-mem* (*primem*, *préjmem*, *spréjmem*, *nájmem*, *zájmem*, *otmem*) je dopolnil z glagolom *izmem*, ki ga je odkril pri Dalmatinu (str. 107). Da sta glagola *sahniti* in *gasniti* že dolgo v rabi, dokazuje z zgledom *Ptuji otroci sahnajo, inu trepečejo vu svojih zvezah*, vzetim iz Dalmatina, Ps. 17, 46, in s Schönlebnovim zgledom *Zakaj naše lampice gasnejo*, Sv. S 365 (str. 109). Prav zgledi za nekdanjo oz. zgodnjo rabo glagolov *sahniti*, *gasniti* in *izmeti* so dokaz, da je ob glasoslovnih, oblikoslovnih in besedotvornih arhaizmih tudi besedje postajalo vse bolj trdna sestavina zgodovinske jezikovne zavesti. Zglede iz protestantskih del je prečrkoval v metelčico.

Na uvajanje razvojnega gledanja v Metelkovi slovnici ne kaže samo prisotnost zgledov iz starejših slovenskih knjižnih izdaj. Razvidno je tudi iz primerjav sodobnega stanja s stanjem v stari slovanščini, ki so bile potrebne zlasti tedaj, kadar so oblike doživljale večje spremembe. Metelko je npr. omenil izginotje t. i. preprostega preteklika: *minu* od *miniti* (str. 136). Opozarjal je na sledove že odmrlih oblik, ohranjene v narečjih: npr. da je oblika *bi bil bil* še živa na Dolenjskem (str. 137); da je nedoločnik na *-nuti*, ki kaže na staroslovansko razvojno izhodišče za novejšo obliko *-niti*, še rabljen na Štajerskem (str. 109). Gostota omemb dolenjskih in notranjskih govorov kaže, da je te posebej dobro poznal, kar ne čudi, saj je bil rojen v Novem mestu.

Na uvajanje razvojnega gledanja v Metelkovi slovnici ne kaže samo prisotnost zgledov iz starejših slovenskih knjižnih izdaj. Razvidno je tudi iz primerjav sodobnega stanja s stanjem v stari slovanščini, ki so bile potrebne zlasti tedaj, kadar so oblike doživljale večje spremembe. Metelko je npr. omenil izginotje t. i. preprostega preteklika: *minu* od *miniti* (str. 136). Opozarjal je na sledove že odmrlih oblik, ohranjene v narečjih: npr. da je oblika *bi bil bil* še živa na Dolenjskem (str. 137); da je nedoločnik na *-nuti*, ki kaže na staroslovansko razvojno izhodišče za novejšo obliko *-niti*, še rabljen na Štajerskem (str. 109). Gostota omemb dolenjskih in notranjskih govorov kaže, da je te posebej dobro poznal, kar ne čudi, saj je bil rojen v Novem mestu.

¹⁸³ Gre za naslednji zgled iz JPo 1578: III,60b: *inu stopiushi od sad kniegouim nogam, ie plazheozh sazhela Solsami mozhiti niegoue Noge, inu stemi Lafsmi suoie Glaue otyrati.*

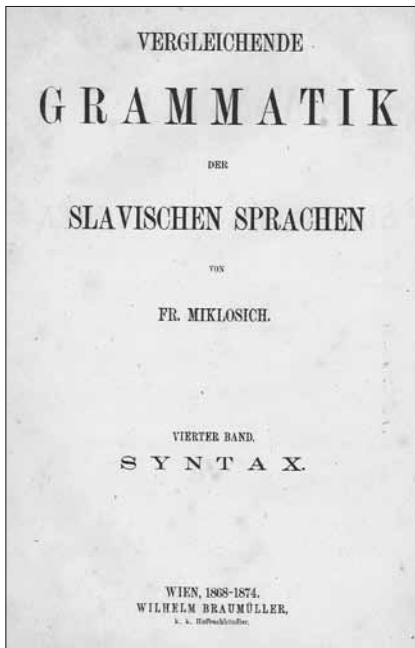
¹⁸⁴ Z dostavkom »wie man es im tiefen Unterkrain noch immer spricht« (ML 1825: 142) je opozoril na narečno ohranjenost.

4 Janežičeva slovnica iz leta 1854 je izrazito sinhrono zasnovana. Tudi slovnični opis glagola je ponazorjen z zgledi brez navedbe vira (npr. *Zrak žari, tramovje poka, — dete plaka, mati vpije* kot zgled za »neprehajavne« glagole (str. 48)). Na razvojno gledanje določene kažejo le omembe že izginulih glagolskih oblik, kakršni sta »prostominuli čas« in »stari nedovršnik«. Njuna tvorba je pojasnjena s pomočjo odlomka iz Murščeve slovnice (str. 66). Opozorjeno je tudi na ostanke v narečjih (npr. na obliko za 2. os. mn. (*delaste, kazaste, zgubiste*), rabljeno v sedanjiškem pomenu (str. 66)). Sopostavitve tipa *streči (mesto stregti)* (str. 50) in opozorila, kakršno je »*prijeti*, na Krajskem še pravijo *primti*« (str. 50), dajejo razvojnost samo slutiti. Zgledi iz protestatov so v slovnico prišli s ponatisom odlomka iz Navratilove razprave v *Slovenski bčeli* (str. 106–110). Med njimi je tudi že znani, pisno posodobljeni citat iz TT 1582 (str. 106).

V kasnejših Sketovih predelavah Janežičeve slovnice je opozoril na razvojno spreminjanje slovenskega jezika več. Ponazarjalni zgledi so vzeti iz ljudskega slovstva, iz sočasne književnosti ali iz bližnje preteklosti (omenjeni so npr. Gutsman, Vodnik, Ravnikar, Metelko, Slomšek, Prešeren, Cegnar, Vilhar, Navratil, Levstik, Valjavec in drugi). V šesti (predelani) izdaji iz leta 1889 je na razvojno spreminjanje opozorjeno bodisi z vzporedno navedbo staroslovenskega in novoslovenskega stanja, lahko tudi z namernim izpostavljanjem enega ali drugega, pa tudi z navajanjem zgledov iz 16. stoletja, zlasti iz Trubarja in Dalmatina. Večkrat zadošča že splošna omemba 16. stoletja kot začetne in zato posebej pomembne jezikovnorazvojne faze slovenskega knjižnega jezika. V posodobljeni obliki zapisani zgledi so navedeni z različnimi nameni: služijo kot dokazila, da se je ne več živa oblika v 16. stoletju še rabila (npr. krajše oblike za 3. os. mn. *stregó, segó* (str. 78)) ali da se je določena oblika rabila že v 16. stoletju (npr. »Včas se opisuje prihodnjik s sedanjikom *čem, češ* itd. ali *imam, imaš* itd. n. pr. *Iz njih sadov imate nje spoznati. Trub.*« (str. 102)), večkrat pa so uporabljeni kot časovno nevtralna dokazila za rabo oblike (npr. dovršnega sedanjika s pomenom prihodnosti: »*Kedaj vstaneš od svojega spanja?* Dalm.« (str. 209)). Zgled »*Gospod! dopusti mi, da tjakaj grem in poprej očeta pokopljem* (ne: *tjekaj iti in pokopati*) Dalm.« je naveden kot zgodaj odkriti, besedilno uresničeni vzorec za slovenjenje nemške skladenjske skrajšave *um zu + nedoločnik* (str. 216).

5 Navratilova monografija o glagolu je zasnovana jezikovno primerjalno. V primerjavo so zajeti slovanski jeziki, od neslovenskih pa grščina in latinščina ter nemščina, italijanščina, francoščina in angleščina. Izpeljana je s pomočjo zgledov iz biblijskih prevodov. Slovenščina je zastopana s štirimi vzorčnimi deli: s Trubarjevim, Dalmatinovim, Japljevim in Küzmičevim biblijskim prevodom. Izbor kaže, da so bile kot merilo upoštrevane časovnost, pokrajinskost in reprezentančnost del. Zgodovinsko perspektivo Navratil odpira z upoštevanje staroslovenskih virov ter slovenskih biblijskih prevodov iz 16. stoletja. V uvodnem delu so navedeni številni zgledi za sedanjik in prihodnjik. Primerjalne nize začenjajo skladenjsko celovitejši nemški zgledi, ki jim sledijo navedbe oblik, izkazanih na primerjanih mestih v jezikovno različnih biblijskih prevodih. Med zgledi za futur je npr. tudi naslednji, vzeti iz Matejevega evangelija (str. 26, 31): *Einer von euch wird mich verrathen*; v slovenskih prevodih: Japelj *bo izdal*, Trubar *bode fratral*, Dalmatin *bo ferratal*, Küzmič *odá* (str. 4). Z opozarjanjem na razlike med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom Navratil hkrati uzavešča značilnosti individualne prakse (npr. Trubar *hočo* – Dalmatin *hočem* (str. 4)). Trubarjev in Dalmatinov izbor občasno primerja z Lutrovo prevodno predlogo. Pri analizi pomenskih možnosti sedanjika se posebej zaustavlja ob problemu izražanja govornega dejanja, ki poteka hkrati z izgovorom. Pravilen je izbor nedovršnika, ki ga najpogosteje opaža pri Trubarju (str. 74). Npr. *Ich verkündige euch eine grosse Freude* Trub. Dalm. Jap. *oznanujem* (str. 1). Med negativne posledice Trubarjevega in Dalmatinovega opiranja na Lutrov prevodni zgled uvršča uveljavitev tvorbe futura (prihodnjika) po nemškem zgledu: *z bodem* oz. *bom* in deležnikom na *-l* ali s *hočem* oz. *imam* in nedoločnikom (str. 84–85).

Franc Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen, Syntax*, 1868–1874 – naslovnica

6 V Miklošičevi primerjalni slovnici slovanskih jezikov se učinkovito dopolnjujeta primerjalni in zgodovinski metodološki pristop. Upoštewane so vse vidnejše razvojne faze ter delovanje analogij znotraj obdobja, ki ga določata avtorjevi oznaki »staroslovensko« (to je (staro) cerkvenoslovensko) – »novoslovensko«. Ponazoritvam razvoja so po ustaljenem zaporedju namenjeni zgledi iz *Brižinskih spomenikov* in iz 16. stoletja. Pri prikazu novoslovenskega glagolskega oblikoslovja je Miklošič skušal zajeti in sistematično razvrstiti vse izkazane glasoslovne in oblikoslovne različice, tako razvojno upravičene kot neorganične (»unorganisch«), kot jih imenuje sam.

Zgledi iz protestantskih del so v prikaz vključeni v različnih vlogah:

- v vlogi dokazil za obstoj oblike, izkazane že v 16. stoletju. Npr.: »Man liest in trub. krell.: *pletô, rastô /.../ nesô*« itd. (MG 1876: 159); gre za krajšo, nerazširjeno obliko za 3. os. mn. Pri končnici *-ta* za 2. in 3. os. dv. ž. spola je z omembo, da je bila v rabi že v 16. stoletju, kar dokazuje zgled iz Krelja (*kaj sta storili le tē dvē (dvi) ženi* (MG 1876: 157)), in s hkratnim opozorilom, da se še vedno rabi na Gorenjskem in na vzhodu, poudarjena predvsem dolgotrajnost in središčna, knjižna uveljavljenost njene rabe;
- v vlogi dokazil za oblike, ki so se uporabljale samo ali predvsem v 16. stoletju, morda izrazito vezano na določeno besedo: npr. *odpnēti* Krelj (MG 1876: 166), *obimem, poimem* Trubar (MG 1876: 166) ali *slove*, to je Kreljeva oblika za 3. os. ed. (MG 1876: 167), oz. za oblike, ki so bile v 16. stoletju še običajne (npr. pri Trubarju in Krelju najdena oblika *hočo* za 1. os. ed. glagola *hoteti*¹⁸⁵ (MG 1876: 159));
- v vlogi dokazil za zemljepisno omejeno rabo: npr. za *rastem, rasteš, raste se* na zahodu pogosto govori *rasem, raseš, rase*, kar potrjuje zgled iz Krelja (*rasite*) (MG 1876: 164).

¹⁸⁵ S pripisom »dieses liest man sogar noch in stapl. *hočo, nečo* und bei kastel.« je Miklošič določil časovno mejo pojemajoče knjižne rabe, narečno razširjenost pa je predstavil posebej (»bei den Bēli Krajnci« in »bei den kroat. Slovenen hört man noch heutzutage *hočo, hoču*« (MG 1876: 159).

Protestantsko gradivo je Miklošič uporabljal predvsem za ponazarjanje razvojno uresničenih različic, ki so bile v njegovem času bodisi zastarele, redke ali neosrednje oz. narečno omejeno rabljene. Navajal je zglede za variante paradig in posameznih oblik glagolov, razvrščenih v skupine in razrede glede na nedoločniško osnovo. Omenjene so: arhaične oblike za 1. os. ed. *hočo, mogo, verujo*, ki sta jih uporabljala Trubar in Krelj (MG 1876: 159), in *sum* od glagola *biti* iz Kreljevega jezika (MG 1876: 175), neorganične oblike za 2. os. mn. *dějste* (Trubar), *znaste, směste* (Krelj) (MG 1876: 160), različica *odperje* za 3. os. ed. (poleg *odpre*) (MG 1876: 167),¹⁸⁶ *umêje* (Dalmatin) poleg *umêj* (Trubar) (MG 1876: 169), kratka oblika za 3. os. mn. *pletô, rastô* itd., ostanki imperfekta v Kreljevem jeziku (*stojahu* (MG 1876: 160)), različice deležnika *-l* (*cvel, kral, pal* in *padel, jêdel* (MG 1876: 163)), različice tvornega deležnika sedanjega časa, ob pravilnem (*plevôč* (Trubar), *živôč* (Krelj) (MG 1876: 161)) tudi napačno tvorjeni deležnik iz Bohoričeve slovnice (*padejôč, pišejôč*), opažen še pri Trubarju (*vzemejôč* ter *vedeč, vedejôč*) in Krelju (*plaečejôč*) (MG 1876: 161), aktivnega (*pozabivši, padši, vzamši* (Krelj) (MG 1876: 157)) in trpnega preteklega deležnika (*mlên, zatren* (Trubar) in *stren* (Krelj) (MG 1876: 167)), pri pogojniku uporabljena oblika *bih* od glagola *biti* (Krelj) (MG 1876: 168).

Miklošič je z zgledi iz protestantov ponazoril tudi dva v 16. stoletju uveljavljena načina izražanja prihodnjega časa, to je z dovršnim sedanjikom (zlasti z glagoli premikanja, sestavljenimi s predpono *po-*), ki ga vpliv germanizacije še ni uspel omejiti, ter z zvezama *imeti + nedoločnik* in *hoteti + nedoločnik* (MG 1876: 176–177). Pri glagolih, sestavljenih s predpono *vz-*, je z nizanjem zgledov iz Trubarja posredno opozoril na nekdanjo produktivnost, ki je kasneje presahnila v dveh pomenih (v drugem, ki je predstavljen z latinskim 'red, re' (*nikomer dobriga ne vzdajte*), in v tretjem, ki se omejuje zgolj na dovršenost dejanja (*zbojati se, zevpiti, znêtiti*) (MG 1868–1874: 199). Z omejevanjem zastarevanja predpone na njene posamezne pomene je razširil informacijo, ki jo je glede živosti predpone dal že Metelko.

Zgledi so najpogosteje vzeti iz Trubarjevega in Kreljevega jezika, redkeje iz Dalmatinovega, še redkeje pa iz Bohoričeve slovnice. Navedeni so v pisno posodobljeni obliki. Le redki so opremljeni z oznako dela oz. poglavja in vrstice.

7 Tudi Škrabec je v svojih jezikoslovnih prispevkih, zlasti tistih, ki so od leta 1880 do 1915 izhajali na platnicah *Cvetja z vertov sv. Frančiška*, pogosto omenjal 16. stoletje. Navajal je zglede iz Trubarjevih, Kreljevih in Dalmatinovih del, iz Bohoričeve slovnice in iz Megiserjevega slovarja *Dictionarium quatuor linguarum*, 1592. K raziskovalnemu zanimanju za začetno obdobje slovenskega knjižnega jezika ga je trajno usmerjala odločitev za zgodovinski pravopis.¹⁸⁷ Vztrajno soočanje sodobnega stanja z jezikovno realnostjo, izpričano v protestantskih tiskih, je značilno tudi za jezikoslovne obravnave, ki segajo preko okvirov pravopisne in pravorečne problematike.¹⁸⁸ Knjižni jezik 16. stoletja je neredko upoštevan kot del zgodovinske perspektive, ki sega do *Brižinskih spomenikov* ali celo do »stare slovenščine«.

Jezikovna dejstva 16. stoletja so bila Škrabcu v pomoč pri rekonstrukciji jezikovnega razvoja in pri razreševanju sočasne jezikoslovne problematike. Z večkratnim vračanjem k isti

¹⁸⁶ Primer je iz JPo 1578.

¹⁸⁷ »Moje pravopisno načelo je torej to, da se deržim tako rekoč natorne meje, začetka slovstva našega. Kar v jeziku takrat več ni bilo navadno, tistega ne pripuščam /.../ Glede stvari, ki so se pozneje izcimile pa terjam, da naj bodo v soglasju z jezikom 16. stoletja, t. j. take, da bi tudi tedaj ne bile nemogoče. Ravno to velja o rečeh, ki se iz drugih narečji sprejemajo; sprejeti morajo obliko, kaker bi jo imele, da so se porodile v tem, ki je splošna podlaga književne slovenščine naše, t. j. v kranjskem narečju 16. stoletja« (Cv III (1882): 2, è).

¹⁸⁸ Na Škrabčevo zavest o pomenu 16. stoletja za slovenski knjižni jezik, z njo v zvezi pa tudi na metodološki pristop, je vplivala tudi dotedanja jezikoslovna tradicija: »Naša velika jezikoslovca Kopitar in Miklošič in ž njima drugi jezikoslovci in pisatelji so izvolili oblike in glasove prve dobe našega slovstva v podlago naši knjižni slovenščini, ker so še bliže stari slovenščini in drugim slovenskim jezikom« (Cv XVIII (1900): 7, c).

tematiki mu je običajno uspelo gradivsko dokaj izčrpno predstaviti oblike, prikazati njihovo variantnost in poiskati razlago zanj. Variantnost je predstavljal bodisi kot značilnost 16. stoletja ali kot osebnostno značilnost, na katero so kazale posamezne različice, izraziteje omejene na individualno rabo. V protestantsko glagolsko oblikoslovje je pogosto vstopal preko glasoslovne problematike. Tako kot dotedanje slovensko jezikoslovje se je zaustavljalo ob protestantskem izboru oblik za 1. os. ed. in 3. os. mn. sedanjega časa. Drugače in več kot predhodniki se je ukvarjal z deležniki,¹⁸⁹ zanimala pa ga je tudi protestantska raba nedoločnika in namenilnika¹⁹⁰ ter časovnih oblik.¹⁹¹ Pogostnostno razmerje med dolgim in kratkim nedoločnikom ter med nedoločnikom in namenilnikom je v Trubarjevih in Dalmatinovih delih ugotavljal z namenom, da bi pripomogel k praktičnemu razlikovanju med kratkim nedoločnikom in namenilnikom v svojem času.¹⁹²

Škrabec navaja, da Trubar za 1. os. ed. glagola *hoteti* uporablja obliki *čo* in *čom*; druga oblika je nastala iz *čo + m* po analogiji *səm* (Cv IX (1890): 9, b). Na podoben način je nastala tudi oblika za 2. os. ed. (*hočāš ← hoč*). Prav z delovanjem analogij je razločljiva postopna preureditev celotne paradigme. Škrabec razvojno pojasnjuje tudi različice za 3. os. mn. (*prido*, *prideo* in *pridejo*) ter različice za vzporedno razvite deležnike (*pridoč*, *prideoč*, *pridejoč*). Izhodiščna je oblika *prido*,¹⁹³ pri deležniku pa *pridoč*.¹⁹⁴ *Prideo* je dobila *e* iz drugih spregatvenih oblik, zapolnitev zeva *z j* pa je pripeljala do nastanka tretje, najmlajše oblike *pridejo* (Cv IX (1890): 12, c-č). Škrabec ugotavlja, da so pri Dalmatinu oblike na *-eo* pogostejše kot oblike na *-ejo* (npr. *prideo*, *najdeo*, *kolneo*, *pogyneo*, *u'veneo*, *kličeo*, *pišeo*, *plačeo*, *mažeo* (Cv IX (1890): 12, c) in *prejmejo*, *omijejo*, *šhipazhejo* (Cv XIII (1894): 5, b)).

Škrabec je pri številnih glagolih, uvrščenih na listo besed z (za tujske) težko prepoznavnim starim polglasnikom v prvem zlogu (npr. pod *Cvāsti* tudi *cvādəl*, *-dla*, *-dlò* iz Dalmatina, pod *Māščev'ati* pa Trubarjevo *meščenje* in *meščovanje* (Cv X (1891): 4, c-č)) ali na listo besed z jatom (npr. pri *Gré'vati* tudi *grévinga* in *ré'vinga*, pri *Klê'stiti oklêščen*, pri *Mêniti se* pa *menjenje* (Cv X (1892): 5, b-c), vse iz Dalmatina), opozoril na rabo v 16. stoletju. Del glagolskega besedja je uzavestil s pomočjo zgledov za delovanje glasoslovnih zakonov oz. zgledov za določene glasoslovne pojave. Že v 16. stoletju uresničeno izgubo kratkega samoglasnika ob močnem *r*-ju je npr. ponazoril z zgledom *verjo*, *verjem*, to je z različico, ki se je v protestantskih besedilih pojavljala poleg *verujo*, *verujem* (Cv IV (1883): 12, č). Ohranjenost starega polglasnika sredi nedoločnika in njegovo spreminjanje v *a* pod naglasom v sedanjiku (npr. *laskātati laskāčem*) je potrjeval s številnimi zgledi iz del Trubarja, Krelja in Dalmatina: *laskače*, *magače*, *z'laskatajnem*, *rizače*, *tapačejo*, *razmekāče* itd. (Cv X (1891): 3, c). Za ohranjenost polglasnika v položaju za predponami (*iz*, *od*, *raz*, *s*, *v*, *vz*) in pred korenem z dvema začetnima soglasnikoma je našel veliko dokazil pri Dalmatinu: *izignati*, *isegnati*, *izešlu*, *odegnali*, *rezoumeješ*, *setkan* itd. (Cv X (1891): 3, č), *sasiplo*, *si-*

¹⁸⁹ Prim. tudi Jesenšek 1995: 93–102, zlasti 94–95.

¹⁹⁰ Prim. tudi Nartnik 1997: 143.

¹⁹¹ Prim. tudi Orožen 1995: 83–84.

¹⁹² Škrabec ugotavlja, da je slovenščina že v 16. stoletju imela daljšo, bolj navadno, in skrajšano obliko nedoločnika (*-ti* in *-t*) (Cv II (1881): 4, c)) in da sta se dolgi nedoločnik in namenilnik tudi funkcionalno prekrivala. Za vzporedno rabo dolgega in kratkega nedoločnika navaja zglede iz TFC 1595: *vmrejeti/vmreti*, *imeti*, *terpeti*, *živeti* in *vmrit*, *imit*, *terpit*, *živit* (Cv IV (1883): 8, č), za funkcionalno prekrivnost nedoločnika in namenilnika pa iz DB 1584: Samuel 16, A: *Jest sim prišal Gospodu offrovati*; Job. 2, A: *de bi prišli njega žalovat inu troštat*. (Cv IV (1883): 9, č).

¹⁹³ Škrabec je stare oblike s končnico *-o* našel v TPo 1595: *dopado*, *imenujo*, *mašujo*, *mečo*, *obleiko*, *postano*, *premogo*, *prido*, *rozgočo*, *vpyo*, *vprego* (Cv XXXI (1914): 3, c).

¹⁹⁴ Za dokaz, da je aktivni deležnik sedanjega časa (part. praes. act.) naslonjen na 3. os. ed., navaja primere iz Dalmatina: *žreč ogin*, *rejžeč meč*, *zažmaguječ jezik*, *vpieča štima*, *dopadeča* (Cv IX (1890): 12, c).

gnye (Cv X (1891): 6, b). Omemba rabe v 16. stoletju neredko hkrati kaže tudi na arhaičnost besede ali oblike.

K natančnemu zgodovinskemu pregledu¹⁹⁵ rabe glagola *prešuštovati* ga je spodbudilo mnenje, zapisano v *Ljubljanskem zvonu*, da je velelnik *ne prešustvovaj* oz. *ne prešuštovaj* »koreninjena hiba«. Na osnovi Trubarjeve sedanjiške oblike za 3. os. ed. *prešušstva* in Dalmatinove *prešuštuje* je predvidel paradigmi *pré 'šuštovati*, *pré 'šuštva* in *pré 'šušt[vo]vati*, *pré 'šušt[v]uje*, ki opravičujeta tudi veleniško obliko *ne prešustvovaj* (Cv IV (1883): 6, c–č).

Protestantske rabe časov se je dotaknil na dveh točkah: z zgledi iz Trubarja in Dalmatina je ponazoril t. i. efektivni prezent (npr. iz DB 1584, Mat. 26, 63: *Jest tebe zaklinam* (Cv XXIII (1906): 7, b)), omenil pa tudi variantnost izražanja prihodnosti. Kot manj določno in zato že preživelo možnost je označil opisovanje z *imeti/hoteti* + *nedoločnik* (Cv XI (1892): 1, c). Z nekaterimi opozorili (npr. glede rabe deležnikov¹⁹⁶) je Škrabec že prestopal na področje skladnje.

Zgledje iz protestantskih del je večinoma navajal v delno prečrkovani obliki¹⁹⁷ in jih opremjal s podatkom o mestu pojavitve.

8 Oblakova raziskovalna metoda¹⁹⁸ prihaja do izraza tudi pri obravnavi glagolov iz Skalarjevega rokopisa iz leta 1643 (Oblak 1890). V njej se osredinja na prikaz večinoma že odkrite variantnosti spregatvenih oblik. Oblak preverja njeno praktično razrešitev pri Skalarju, večinoma doseženo z izbiro. Kot Miklošiča in Škrabca ga zanimajo vzroki za njo. Dotedanjim razlagam neredko ugovarja in jih spreminja. V obravnavi je večkrat poudarjeno tudi spoznanje, da je posamezne oblike mogoče primerno razložiti le z upoštevanjem zgodovinskega razvoja.¹⁹⁹ Ker tega ni mogoče rekonstruirati brez upoštevanja stanja v 16. stoletju, se je Oblak zlasti na Trubarja in Krelja zelo pogosto skliceval. Upošteval je več Trubarjevih del. Njegov jezik je navadno dvostopenjsko preverjal: v delih pred *Hishno postillo* in v njej, ker je prav to delo pogosto izkazovalo drugačno stanje. Iz posameznega dela je običajno navedel več zgledov, ki dokaj popolno obveščajo o pregibanju določenega glagola. Za dokaz, da so v 16. stoletju prevladovali krajše spregatvene oblike glagola, je npr. navedel pet zgledov iz Trubarjevega psaltra (*grem, gre, gree, gremo, gredo*, za zadnjo celo tri pojavitve – vse so navedene citatno) (str. 222). Če je šlo za splošno ali široko uveljavljeno obliko, je govoril o njeni izpričanosti v 16. stoletju, v (starih) virih iz 16. stoletja ali celo iz daljšega razdobja, ki vključuje tudi 16. stoletje, o rabi pri kranjskih pisateljih 16. stoletja oz. pri pisateljih iz sredine 16. stoletja (vse na str. 220–222). Obravnava glagolske oblikoslovne problematike Skalarjevega rokopisa ga je privedla do naslednjih oblik, znanih v 16. stoletju:

- do različic za 1. os. ed. prihodnjega časa glagola *biti*: *bom* in *bodem* (str. 220);
- do starih, pri Trubarju ohranjenih oblik za 1. os. ed. sedanjega časa: *hočo*, *veryo* ter *čom*, ki ga je v TPo odkril že Škrabec (str. 224);

¹⁹⁵ Začel ga je v 16. stoletju, nadaljeval pa z upoštevanjem Svetokriškega, Skalarja, Rogerija, Japlja in mlajših piscev (Cv IV (1883): 6, c).

¹⁹⁶ Škrabec omenja, da Dalmatin deležnike rad opisuje (npr. *Plazhite se stemi, kateri se plazheo*, kar je bolj naravno in domače kot npr. *plačite se s plázhejočimi* (Cv XXXI (1914): 4, c–č)).

¹⁹⁷ O tem Merše 1997b: 30.

¹⁹⁸ Na obseg in način Oblakovega prikaza glagolskega oblikoslovja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je pri predstavitvi njegovega oblikoslovnega in skladenjskega prispevka v obravnavi starejših slovenskih besedil opozorila I. Orel 1998: 190–192.

¹⁹⁹ Oblak meni, da je treba upoštevati tudi analogije, vendar se zlasti iz primerov sekundarne analogije »še ne da nič gotovega sklepati: analogija je faktor, kateri se ne da kontrolirati, sedaj hodi po tem, sedaj po onem potu« (Oblak 1890: 220).

- do oblik za 2. os. mn. sedanjega časa: *dafte, podafte* (Trubar in Krelj (str. 228));
- do oblik za 3. os. mn. sedanjega časa: *bodo* (splošno razširjeno (str. 221)), *gredo* (primeri iz Trubarja in Krelja (str. 222)), *daio, dado* (Trubar in Krelj) in *dade* (Krelj) (str. 228);
- do tvorb, nastalih pod vplivom sedanjških oblik: *bodeezhe, raffal* (Trubar in Krelj (str. 223))
- in do oblik, ki so nastale z obratno analogijo, to je pod vplivom nedoločnika: *rafte, srafteio* (Trubar in Krelj (str. 223)).

9 Za Breznikovo slovnico je značilno, da pravilu ali opisu navadno sledi veliko število ponazarjalnih zgledov, nabranih iz literarnih in strokovnih del 19. in iz prvega desetletja 20. stoletja. Ker je slovnica izrazito normativno naravnana, so zgledi namenjeni konkretizaciji svetovanega in odsvetovanega oz. pravnega in napačnega. Isti dvojnosti so podrejeni tudi zgledi iz Trubarjevih in Dalmatinovih del. Kot napačna je večkrat predstavljena Trubarjeva raba, kot pravilna pa Dalmatinova. Trubar je npr. prihodnost izražal s sedanjikom nedovršnih glagolov, kar je Dalmatin izboljševal z rabo opisnega prihodnjika, v zanikanem velelniku pa je Trubarjeve dovršnike nadomeščal s pravnimi nedovršniki. Drugi del Trubarjevega zgleda: *Obvari svojega hlapca pred prešernimi, da čez mene ne gospodujejo*, se pri Dalmatinu glasi: *da ne bodo čez mene gospodovali* (str. 139). Velelni stavek pa je popravljen takole: *In ne skrivj svojega obličja pred tvojim hlapcem* → *ne skrivaj* (str. 143). Več protestantskih zgledov je uporabljenih za ponazarjanje razvojno preseženih oblik,²⁰⁰ zgledi, ki so vključeni med običajna ponazorila slovnčnih pravil, pa vsaj posredno opozarjajo na dolgotrajnost rabe (rabo nedoločnika ob nepolnopomenskih glagolih npr. dokazuje tudi Trubarjev zgled: *Meni se je iz srca hotelo le-to jagnje z vami jesti* (BS 1934: 139)). V dveh primerih se je Brezniku ob protestantskem zgledu zdelo vredno opozoriti na prevodno neodvisnost oz. na izvornost izbire (npr. Trubarjevemu zgledu *Pusti pri oltarju svoj dar in pojdi, poprej se spravi s svojim bratom*, namenjenemu ponazoritvi izogibanja namenilniku z nadomestno rabo velelnika dovršnega glagola, je v opombi pripisal: »Neodvisno od Vulgate in Lutra« (BS 1934: 142)).

Breznik je protestantske zglede večinoma navajal v opombah, zapisani pa so v posodobljeni obliki in brez lokacij.

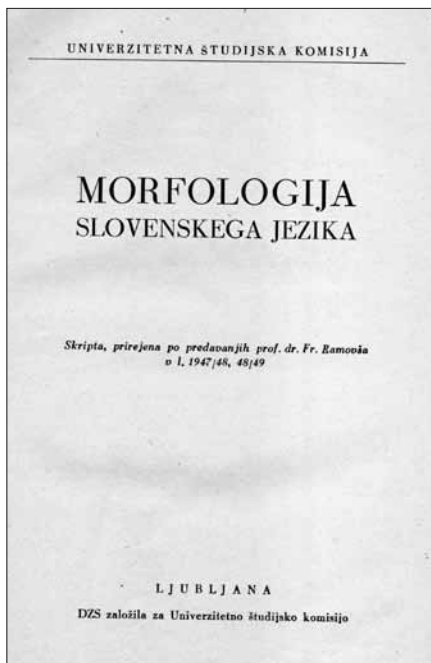
10 Še natančneje kot pri Miklošiču je razvojna pot zarisana in z zgledi ponazorjena v Ramovševi *Morfologiji* iz leta 1952. V njej so upoštevani tudi drugi spomeniki iz predknjižnega obdobja (poleg *Brižinskih spomenikov* tudi *Celovski* in *Kranjski rokopis* (str. 133) ter vsi protestantski pisci: poleg Trubarja, Krelja in Dalmatina tudi Tulščak in Znojilšek, kot posebna enota pa so upoštevane *ENE DVHOVNE PEISNI*, 1563. V pregled je vključenih večje število Trubarjevih in Dalmatinovih del kot v prejšnjih jezikoslovnih delih. Upoštevane so tudi razlike med zgodnejšimi in kasnejšimi Trubarjevimi deli ter prvimi Dalmatinovimi tiski in *Biblijo*. Boljše poznavanje del je omogočilo navedbo večjega števila (ali celo vseh) oblikovnih različic (npr. za 1. os. ed. glagola *hoteti* poleg novejših oblik *hozhem* tudi arhaične *hočo* in *čo* ter *nečo* in *nočo* (str. 133)) in celo njihovih medsebojnih pogostnostnih razmerij.²⁰¹ Na njegovi osnovi je Ramovš občasno tvegalo celo opozorilo na prvo pojavitev ali opozorilo na besedilno vezanost oblike.²⁰² Naraslo je tudi število dokazilnih zgledov. Za *o*-jevsko končnico tematičnih glagolov v 3. os. mn. (za razreda III/2 in IV) navaja naslednje Trubarjeve zglede: *vido, shivo, seleno, brano, fovrasho, besho, fhteio, nefhtevo, pozhuto, ohrano, povabo* (str. 137); poleg starejše oblike *prido*

²⁰⁰ Tudi Breznik omenja, da so se v 16. stoletju še rabile kratke oblike za 3. os. mn.: *predo, kolno, hvalje, kupujo* (BS 1934: 143).

²⁰¹ Npr.: »Obliko *mogo* za današnje *morem* beremo dvakrat v Testamentu iz 1557. l., 1582, v Tulščaku, sicer pa je za XVI. stol. že običajna oblika *morem*« (str. 134).

²⁰² Pri (reducirani) obliki *veryo* za 1. os. ed. opaža, da je bila običajna v katehetičnih frazah (str. 134).

že pri Trubarju odkriva mlajšo, podaljšano različico: *pridejo, puidejo, dopadejo, rastejo, kradejo, morejo, tečejo; strižejo, obimejo, zaterejo, ostanejo, pišejo, hočejo, imajo* (str. 138). Zgledi so večinoma navedeni v pisno posodobljeni obliki.

Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, 1952 – naslovnica

11 Oblak in Ramovš sta razvoj preverjala tudi v vse krajših časovnih razmikih, kar npr. dokazuje Oblakovo zaporedno navajanje zgledov iz del Hrena, Schönlebna, Kastelca in od drugod ali Ramovševo iz Skalarja, Paglovca, Rogerija, Hipolita, Basarja (npr. za ohranjenost tematične fleksije glagola *gredem* v poprotestantskem obdobju (str. 139)). Gosta podatkovna mreža je omogočala natančno rekonstrukcijo razvoja, širila pa je tudi poznavanje knjižnega jezika 16. stoletja.

II

BESEDOTVORNE RAZPRAVE

Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika

0 Kalkiranje je bilo v drugi polovici 16. stoletja eden izmed osnovnih načinov širitve slovenskega glagolskega besedja. Z njegovo pomočjo so slovenski protestantski pisci pogosto razreševali poimenovalne zadrege, s katerimi so se soočali zlasti pri prevajanju biblije, postil in drugih verskih besedil. Med uporabljenimi kalkiranimi glagolskimi tvorjenkami je mogoče glede na izvorno različnost začetnega dela tvorjenke razlikovati več tipov, med katerimi po številu glagolov in po pogostosti njihove rabe izstopata dva: a) *gori vstati*,²⁰³ *doli poklekniti* (← *aufstehen, niederknien*), b) *dopasti* (← *gefallen*). Pri prvem tipu se v vlogi prve predpone oz. kot začetno besedotvorno obrazilo pojavlja prislovna sestavina, ki je prevodna ustreznica nemške predpone (prefiksa), ta pa je bodisi predložnega ali prislovnega izvora. V prvem primeru je vedno poudarjena in ločljiva, v drugem pa glede na različno pomensko realizacijo bodisi poudarjena in ločljiva ali nepoudarjena in neločljiva. Drugi tip predstavljajo sestavinsko zvesti prevedki nemških neločljivo sestavljenih glagolov z nepoudarjenimi predponami,²⁰⁴ ki so zaradi strukturne izenačenosti z domačimi predpenskimi glagoli manj izstopali. Na njihovo izločitev iz knjižne rabe je vplivala moteča pomenska kalkiranost.²⁰⁵

0.1 V razpravi so obravnavani številni glagolski kalki s prislovno sestavino v vlogi predpone.²⁰⁶ Na potrebo po njihovem natančnejšem besedotvornem in pomenskem opisu ter po natančnejši določitvi obsega njihove rabe v 16. stoletju (in v zgodovini slovenskega knjižnega jezika nasploh) je pokazalo razmišljanje o načinu njihove slovarske predstavitve²⁰⁷ ter z njo povezane nujne predhodne razmejitve med glagolskimi kalki in enakoizraznimi zvezami, sestavljenimi iz

²⁰³ Glagolski kalki so dvodelna poimenovanja. V obravnavi so pisana narazen, kar je v skladu s prevladujočim načinom pisanja v protestantskih delih 16. stoletja.

²⁰⁴ O besedotvornih sestavinah ločljivo in neločljivo sestavljenih glagolov prim. npr. Muster-Čenčur 1999: 20–23; Duden 1998: 451–471; Helbig/Buscha 1996: 221–227.

²⁰⁵ Bezljaj (1960: 141–142) glagole tipa *dopasti se* (*gefallen*), *zastopiti* (*verstehen*), *izgledati* (*aussehen*) opredeljuje kot stare ljudske kalke. V neknjižni rabi so se ohranili do danes. Omembe tovrstnih glagolov v SSKJ kažejo, da so že zastareli ali pa so rabljeni le še pogovorno. Npr.: *dopásti se -pádem se* pog.[ovorno] 'biti všeč, ugajati' (SSKJ I (1970): 467), *zapopásti -pádem* star.[insko] 'razumeti, dojeti' (SSKJ V (1991): 735), *zastopíti* nižje pog. 'razumeti, dojeti' (SSKJ V (1991): 778) itd.

²⁰⁶ Tovrstne glagolske tvorjenke so glede na pripadnost besedotvorni vrsti v slovenskih jezikoslovnih obravnavah različno opredeljene. A. Vidovič-Muha (1984a: 253–255) jih obravnava med glagolskimi sestavljenkami, vendar kot posebno vrsto »zložen«. Z glagolskimi sestavljenkami jih po njenem mnenju povezuje pomensko-podstavna vloga prislovne sestavine (Vidovič-Muha 1984a: 254 in 1988b: 284). Toporišič (1987a: 8–9) govori o kalkiranih predpenskimi glagolih oz. o »besednozveznotvornem pojavu«, M. Orožen (1987a: 32) pa o zvezah, sestavljenih iz (odvečnih) prislovov in predpenskimi glagolov. E. Kržišnik-Kolšek (1986: 440–441) morfemske prevode nemških sestavljenih glagolov tipa *gori vzeti* 'sprejeti' obravnava kot poseben tip stalnih besednih zvez (sestavljajo ga zveze, ki imajo v svoji sestavi vsaj po eno besedo, ki ji je potrebno pripisati pomen, možen za dano besedo le pri njenem pojavljanju skupaj z vsemi ostalimi sestavinami besedne zveze) itd.

²⁰⁷ Potreba po dodatni slovnični osvetlitvi in posledični ustreznih praktični razrešitvi problematike se je nakazovala že ob pripravi *Poskusnega snopiča Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, neizogibna pa je postala ob pripravi popisa besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki poteka v Sekciji za zgodovino

prislova z razvidnim prostorskosmernim pomenom in glagola. Razločevanje se slovsko odraža v številu in besednovrstni različnosti iztočnic. Glagolski kalk je sam zase iztočnica, zveza prislova in glagola pa razpada na dve iztočnici. Analiza številnih dvoumnih primerov praviloma terja zelo pazljivo obravnavo sobesedilne rabe. Mestoma jo olajšuje primerjalno pritegovanje prevodnih zgledov, čeprav k težavnosti razmejevanja prispeva tudi pisno nerazlikovano zrcaljenje sistemske dvojnosti nemškega jezika, ki jo ustvarja možnost izražanja konkretnega, prostorskosmerne pomena s poudarjeno in ločljivo sestavljeno izprislovno predpono (npr. *durch-*, *hinter-*, *unter-*, *über-*) oz. prenesenega in abstraktnega pomena, če je ista predpona rabljena nepoudarjeno in kot neločljiva sestavina glagola.²⁰⁸

1 K nujni delni podomačitvi besedotvornega vzorca je usmerjal prestop iz germanskega v slovanski jezik oz. iz jezika, v katerem glagolski vid ni bil z besedotvornimi sredstvi izražena (dvočlenska) slovnična kategorija, v jezik, kjer je kot taka slovnična kategorija obstajal. Kadar so se prevajalci znašli pred nalogo dovršno prevesti nemški predposki (dovršni ali vidsko neopredeljeni) glagol,²⁰⁹ so morali uporabiti pomensko ustrezni dovršnik: bodisi prvotnega (npr. *übergeben* → *čez dati*), če pa ta ni obstajal ali če je obstajala potreba po predposkem dovršniku kot nosilcu ustreznega pomena, pa predposko tvorjenega drugotnega, saj prislovna sestavina ni imela podvrševalne moči in s tem vidskoizrazne funkcije. Izbor predpone je moral biti vsaj okvirno pomensko usklajen s prislovno sestavino, ki je bila prvotni ustreznik nemške predpone, zato je izbor obojega v takih primerih dejansko usmerjala nemška predpona. Uporabljena predpona je bila lahko sopomenska prislovni sestavini (npr. *auffheben* → *gori* + *vz-digniti*, *einblasen* → *noter* + *v-dahnti*, *ausstoßen* → *vun* + *iz-pahniti*), pomensko neizrazita²¹⁰ (*niederknien* → *doli* + *po-klekniti*) ali pa je bila izbrana že obstoječa in uveljavljena različica predposkega glagola, tvorjenega s predpono, ki je aktualizirala drugo pomensko sestavino in bila kot taka novi tvorjenki še posebej konkurenčna (npr. *niedergehen* → *doli* + *za-hajati*). Primere sopomenskosti oz. večje pomenske približanosti prislovnega in predposkega dela glagola (npr. med *gori* in *vz-*)²¹¹ je mogoče ugotavljati ob vseh možnih prislovnih začetkih glagolov. Npr.: *bodo /.../ en vezhni fen spali, is kateriga je nebodo nikuli vezh gori sbudili* (DB 1584: II,54a) – *das sie /.../ einen ewigen Schlaf schlaffen / von dem sie nimmermehr aufwachen sollen* (LB 1545: 1374); *bodo en vezhni fen spali, is kateriga je nikuli vezh nesbudé* (DB 1584: II,54b) – *das sie einen ewigen Schlaf sollen schlaffen / dauon sie nimer mehr aufwachen* (LB 1545: 1376). Ogrožujoča pomenska prekrivnost prislovnega in glagolskega dela je lahko nastajala tudi pri sestavljenkah s prvotnimi nedovršniki (npr. *doli trgati*).²¹²

slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Popis bo obveščal tudi o besednovrstni pripadnosti leksema, o njegovih osnovnih slovničnokategorialnih lastnostih, o pravopisnih posebnostih itd.

²⁰⁸ Prim. Muster-Čenčur 1999: 22. Sodobne slovnice nemškega jezika pa opozarjajo tudi na dejstvo, da je meja med predpono kot ločljivo sestavino glagola in samostojno besedo mestoma netrda (Helbig/Buscha 1996: 226–227), kar je upravičeno mogoče predvidevati tudi za 16. stoletje.

²⁰⁹ Npr.: 1. *taku on nēma njej na nje Vshitku, ni na nje Gvanti, ni tudi na nje Sakonškim dolgu nizheffer doli vtèrgati* (DB 1584: I,48a) – *so sol er jn an jrem Futter / Decke vnd Eheschuld nicht abbrechen* (LB 1545: 160–161). 2. *Komu le jeft delam, inu moji dušhi doli tèrgam?* (DB 1584: I,329b) – *Wem erbeite ich doch / vnd breche meiner Seelen ab?* (LB 1545: 1142).

²¹⁰ Taka je pogosto predpona *po-* (prim. Bajec 1959: 21–23, Merše 1995b: 147 itd.).

²¹¹ Ugotavljanje številčnega razmerja sopomenskih glagolov *gori vzdigniti* in *vzdigniti* je v popolno izpisani Dalmatinovi Bibliji pokazalo na premoč prevzete strukture, saj se *gori vzdigniti* pojavlja 109x, *vzdigniti* pa 80x. Notranje razmerje med zvezami glagolov s konkretnimi in abstraktnimi predmeti je primerljivo. Prevladujejo zveze s konkretnimi predmeti (npr. *(gori)vzdigniti barko, kamene, kobilice, noge, nož, roko, špejs* itd.); vštete so tudi zveze s frazeološkim pomenom, npr. *vzdigniti roko čez koga*), zveze z abstraktnimi predmeti so redkejše (npr. *vzdigniti štimo, gori vzdigniti činž, farstvo, postavo, štimo, zapoved* itd.). Pri povratnih glagolih je razmerje drugačno: prevladuje *vzdigniti se* (136x), *gori vzdigniti se* pa se redkeje pojavlja (13x).

²¹² A. Vidovič-Muha (1984a: 253–254) v okviru strukturnega opisa glagolskih tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* obravnava tudi glagolske kalke tipa *gori vzeti*. Opredeljuje jih kot posebno vrsto zloženek in

1.1 Posledica součinkovanja tujega in domačega besedotvornega vzorca je bil v večini primerov svojski pleonazem, ki je sam zase, zaradi jeziku lastnega stremljenja po ekonomičnosti in po funkcionalni izrabi jezikovnih sredstev, težil k razrešitvi. V nadaljnjih stoletjih so k opuščanju glagolskih kalkov nedvomno odločilno pripomogla tudi puristična prizadevanja jezikoslovcev. Uzaveščenost tujega besedotvornega vpliva je spodbujala k domači tvorbi in ko je ta zadostila izraznim potrebam, je knjižni jezik kalkirane zgradbe opustil.

1.2 Najpogostejša domača prislovna nadomestila tujih izpredložnih in izprislovnih predpon so bila: *ab* → *doli*, *an* → *gori*, *auff* → *gori*, *aus* → *vun*, *aussen* → *vuni*, *bey* → *poleg*, *dahin* → *tja*, *durch* → *skoz*, *ein* → *noter*, *heim* → *domov*, *her* → *sem*, *heraus* → *vun/vunkaj*, *hin* → *proč*, *tjakaj*, *nieder* → *doli*, *um* → *okoli*, *über* → *čez*, *vor* → *naprej*, *weg* → *proč*, *zer* → *narazen*, *zusammen* → *vkup/vkupe*, *wider* → *zoper*.

Če se isti prislov uporablja kot prevodna ustreznica različnih nemških predpon, je predvidljiva tudi njegova večpomenskost (npr. če se *gori* pojavlja kot ustreznica za *auff*- ali *an*-: *Natu vas nej GOSPDV gori vsel*, *inu vas isvolil* (DB 1584: I,104b) – *Nicht hat euch der HERR angenommen vnd euch erwelet* (LB 1545: 349)). Prav tako je mogoče predvidevati, da je bila pri nekaterih manj rabljenih domačih predponah (npr. pri predponi *u-*) oz. pri neosnovnih smernih pomenih tudi pomenska razvidnost manjša, zato je bila prisotnost prislovne ustreznice nemške predpone v smernopoudarjalni vlogi še potrebna.

1.3 Med prislovne sestavine glagolskih kalkov, s katerimi so prevedene nemške izpredložne ali izprislovne predpone, se poleg osnovnih smernih prostorskih prislovov (kot npr. *čez*, *doli*, *gori*, *naprej*, *narazen*, *nazaj*, *noter*, *okoli*, *poleg*, *proč*, *proti*, *semkaj*, *skozi*, *tja/tjakaj*, *vkup/vkupe*, *vun/vuni/vunkaj*²¹³ itd.) uvrščajo poleg manj navadnega *domov* (npr. *domov obiskati (koga)*, *domov pasti (kaj komu)*, *domov postavljen (kaj komu)* itd.: *Tu bodi pak vřakimu brunnimu Kärřzheniku, kir je bo bral, porozhenu, inu domou postaulenu, foditi inu řposnati* (DB 1584: II,194a) – *Es sey aber alles dem fromen Leser befolhen vnd heimgestellet zu vrteilen vnd erkennen* (LB 1545: 1901)) še *narazen* ter *vkup/vkupe* in *zoper*, ki so rabljeni (tudi) načinovno. Tvorjenke s sestavino *domov* so skorajda brez izjeme rabljene skladno s prevodno predlogo (torej ne samostojno in ne neodvisno od nje),²¹⁴ kar enako zgovorno kot vključevanje domačih sopomenskih nadomestil dokazuje neposvojenost vzorca.²¹⁵ Npr.: *Satu bodo tudi tēh Ajdou Maliki obifkani, sakaj ony fo is Boshje řtvari h'gnufnobi inu h'pohujřhanju zhlovezhkih duřh, inu* ugotavlja, da ne gre niti za pomensko niti za slogovno izenačena poimenovanja. Glede na pomensko vlogo prislova kot določujočega glagolskega člena razlikuje tri tipe tovrstnih poimenovanj: 1. prislov je pomensko-skladenjska podstava predpanskega obrazila (npr. *narazenločiti – razločiti*, *vunkajiti – iziti*); 2. zloženska ima sopomenko (npr. *gori narejati – ukazovati*, *proč dejati – odstraniti*); 3. prislov je okrepitev in podkrepitev pomena glagolske predpone pri predpanskem glagolu oz. njegovega celotnega pomena, če je nepredpanski. M. Merše (1984: 239–251) tipološko členi glagolske kalke na osnovi ugotovljene stopnje pomenske razvidnosti prislovne sestavine: 1. prislovna sestavina je v slovarskem pomenu tvorjenke udeležena s prenesenim pomenom; pove-zavo z izhodiščnim prostorskosmernim pomenom ustvarja še razpoznavna motivacija prenosa: *gori vzeti* (← *aufnehmen*) 'sprejeti'; 2. a) prostorskosmerni pomen prislovne sestavine je (še) razviden, vendar v slovarskem pomenu tvorjenke zaradi prekrivanja s pomenskimi sestavinami glagolskega dela funkcionalno razveljavljen (*dolipoklekniti* (← *niederknien*)); 2. b) prostorskosmerni pomen prislovne sestavine je razviden, vendar pogrešljiv zaradi sopomenskosti glagolske predpone (*gori vstati* → *aufstehen*).

²¹³ *Okoli*, *poleg* in *vuni* so izraziti mestovni prislovi (prim. Toporišič 2000: 407).

²¹⁴ Redko izjemo predstavlja raba v Trubarjevi *Cerkovni ordningi*, 1564, ki velja za izvorno besedilo: *te zhinshne Nyue inu řaftaulenu blagu, vřelei zhes petdeřfet leit, imao řabřton vřakimu, komu slishio, domou pařti inu je nařai pouerniti* (TO 1564: 56a).

²¹⁵ Pravilnost sklepanja posredno dokazuje tudi popolna (sočasna in kasnejša) slovarska prezrtost tovrstnih tvorjenk.

k'fhtriku tém nesaftopnim poftali (DB 1584: II,144b) – *DARumb werden auch die Götzen der Heiden heimgesucht / Denn sie sind aus der Creatur Gottes / zum Grewel vnd zum Ergernis der Menschen seele / vnd zum stricke den Vnuerstendigen / worden* (LB 1545: 1721).

2 Z vzporejanjem najobsežnejših slovenskih protestantskih prevedenih besedil in njihovih nemških prevodnih predlog so ugotovljivi številni primeri skladnosti, ki jo ustvarjajo kalki kot prevodne ustreznice nemških predponskih glagolov. Na uveljavljenost tvorbenega vzorca še bolj prepričljivo kot prevodna usklajenost (1. zgled) kaže raba kalkiranih glagolov na mestih, kjer ni bila neposredno spodbujena s predlogo²¹⁶ (2. in 3. zgled). Taki primeri so zanesljiv znak dolgotrajne rabe glagolskih kalkov.²¹⁷ Večkrat je bila »prekrivni« člen samo predpona, ki so jo slovenski protestantski pisci prevajali s sopomenskim prislovom, glagolski del pa je bil neuje-malen (4. zgled). K samostojni rabi je posredno navajala tudi Lutrova praksa, saj so bili tudi v njegovem prevodu izmenično rabljeni sopomenski predponski in nepredponski glagoli (5. in 6. zgled). Npr.:

- (1) *Satu fim fe jeft obudil, inu fim gori pogledal, inu fim flatku fpal* (DB 1584: II,42b) – *DARUMB BIN ICH AUFGGEWACHT / VND SAHE AUFF / VND HABE SO SANFFT GESCHLAFEN* (LB 1545: 1331);
- (2) *INu GOSPVD je doli pobil tiga Mura pred Affom* (DB 1584: I,240b) – *VND der HERR plaget die Muren fur Assa* (LB 1545: 812);
- (3) *KAdar je pak Gallion, Desheljki flegar, bil v'Ahaji, fo Iudje k'malu gori vftali supår Paulufa* (DB 1584: III,71b) – *DA aber Gallion Landuogt war in Achaia / empöreten sich die Jüden einmütiglich wider Paulum* (LB 1545: 2230);
- (4) *Vsdignite Banderu gori na viſſokih Gorrah* (DB 1584: II,6a) – *Werfft Panir auff / auff hohen Bergen* (LB 1545: 1191);
- (5) *ony fo oblaki pres vodé, od vejtra okuli goneni* (DB 1584: III,135a) – *Sie sind wolcken on Wasser von dem winde vmbgetrieben* (LB 1545: 2463);
- (6) *Sakaj kateri zvizbla, ta je glih Morſkim vallum, kir bodo od vejtra gonjeni inu gibleni* (DB 1584: III,133b) – *Denn wer da zweiuelt / der ist gleich wie die Meeres woge / die vom winde getrieben vnd gewebd / wird* (LB 1545: 2456).

2.1 Izmenična raba sopomenskih glagolov iz dvojic, kakršno sestavljata *merkati* in *gori merkati*, je do določene mere razločljiva s prevodno odvisnostjo, neenotnost v prevodni predlogi pa mestoma z ovirami, ki jih je postavljala nemški jezik sam. V drugem zgledu je na odsotnost predpone *auff* (in posledično *gori* v DB 1584) vplivala prisotnost enakoizraznega predloga.²¹⁸ Hkratna navedba obeh bi namreč povzročila motečo podvojitvev. Na možno rešitev le-te kaže 3. zgled. Predstavlja jo nerazdruženost ločljivo sestavljenega nemškega glagola. Uzaveščenost tovrstnih poenostavitev je lahko v veliko pomoč pri ugotavljanju realnega obsega rabe prevzetega vzorca, hkrati pa ponuja tudi oporo za smelejše in zanesljivejše odločitve v razvrščevalno težav-

²¹⁶ Npr. v Trubarjevi *Cerkovni ordningi*; prim. Vidovič-Muha 1984a.

²¹⁷ Trden dokaz za rabo vzorca v predknjižnem obdobju so npr. primeri iz *Rateškega* oz. *Celovškega* (npr. *gori wftaa* (Mikhailov 1998: 99)) in *Kranjskega rokopisa* (*Jenu tho, kher fe Vpraudj, olli vfuetu rezhe. pro naprey pernefti* (Mikhailov 1998: 184), *per thi teleſzni Rotwi, khatero Ste Vy gori Vjdignenimj prftimi [...] perſeglj* (Mikhailov 1998: 185)). O nemčevanju pred Trubarjem – tudi o rabi t. i. prislovnih glagolov – prim. Toporišč 1987a: 6–9.

²¹⁸ Na nujnost prevodnega oddaljevanja od nemške predloge v primerih, kadar tam prihaja do poenostavitev zaradi nemožnosti ponavljanja istega predloga, je ob predložni zvezi *s stenami od ſkoljk pokritimi* (za nemško *mit von Muscheln überkleideten Wänden* – ker zgradba *mit mit Muscheln* ni bila možna –) opozoril že Škrabec in kot ustrežnejšo možnost svetoval *sē stenami sē ſkoljkami pokritimi* (Škrabec 1914: Cv XXXI, 2, č).

nejših, vendar slovaropisno nujnih primerih razlikovanja med domačimi besednimi zvezami in tvorjenkami, oblikovanimi po tujem besedotvornem vzorcu. Zveza *gori obesiti* (4. zgled) se npr. kljub konkretni neujemalnosti s prevodno predlogo razkriva kot prevzeta glagolska zgradba.

- (1) *POflufhajte vyfi folki, merkaj gori deshela* (DB 1584: II,116b) – *HOret alle Völcker / Merck auff Land* (LB 1545: 1618);
- (2) *GOSPVD, poflufhaj moje beffede, merkaj na moje govorjenje* (DB 1584: I,280b) – *HERR HÖRE MEIN wort / Mercke auff meine rede* (LB 1545: 970);
- (3) *gledajmo gori na Iesufa* (DB 1584: III,131b) – *Vnd auffsehen auff Jhesum* (LB 1545: 2450);
- (4) *inu je nje v'roko téh Gibeoniterjeu dal, kateri so nje obérsili gori na tej gorri pred GOSPVDOM* (DB 1584: I,180a) – *vnd gab sie in die hand der Gibeoniter / Die hiengen sie auff dem berge fur dem HERRN* (LB 1545: 612).

2.2 Primerjalna analiza rabe glagolskih kalkov je pokazala, da je na rahljanje prevodne odvisnosti pogosto vplivala čustvenost povedi, najpogosteje prepoznavna po prisotnosti naklon-skih glagolov (npr. glagola *morati* v prvem zgledu) ali oblik (npr. velelnika v drugem zgledu). Dalmatinov prevod je v obeh primerih člensko popolnejši, Lutrov pa se zadovoljuje z ustaljeno rabljeno skrajšano različico. Npr.:

- (1) *Ty, kateri Egypta branio, morajo pafiti, inu nje mozhy offärt mora doli stopiti* (DB 1584: II,74a) – *Die Schutzherrn Egypti / müssen fallen / vnd die hoffart jrer macht mus erunter* (LB 1545: 1457);²¹⁹
- (2) *VStani gori, vstani gori, oblejci muzh ti GOSPODNIA roka* (DB 1584: II,21a) – *WOLAuff / wolauff / zeuch macht an du Arm des HERRN* (LB 1545: 1247).

2.3 Protestantski pisci so glagolske kalke kot uveljavljeno izrazno možnost zavestno ohranjali in jih smiselno uporabljali za variiranje izražanja in za oblikovanje dvojnih (npr. 1. zgled v razdelku 2.1), neredko pa tudi trojnih formul (1. zgled). Analiza rabe odkriva obe pričakovani skrajnosti: primere popolne odvisnosti od predloge in številne primere docela samostojne, s prevodno predlogo neusmerjane rabe. Glagolski kalki so funkcionalno vključeni tudi v druge stilne figure (npr. v hiazem), uporabljene prevodno skladno ali neodvisno (2. zgled). Npr.:

- (1) *INu jest fim moje ozhy supet gori vsdignil, inu fim pogledal, inu pole, en letezh Lyft je bil* (DB 1584: II,127a) – *VND ICH HUB MEINE AUGEN ABERMAL AUFF / vnd sahe / Vnd sihe / Es war fliegender Brieue* (LB 1545: 1654);
- (2) *Poflufhajte mene vy Otoki, inu vy folki od dalezh, merkajte gori* (DB 1584: II,20a) – *HORET MIR ZU JR JNSULEN / VND JR VÖLCKER IN der ferne mercket auff* (LB 1545: 1243).

V prvem zgledu je glagol *gori vzdigniti* v DB 1584 (skladno z Lutrom) uporabljen kot člen niza, s katerim je predstavljeno postopno uresničevanje večfaznega dejanja, ki ga v tem primeru predstavlja proces vidnega zaznavanja.

Namera učinkovati s simetričnimi dvojnimi formulami, večkrat sestavljenimi iz protipomenskih dvojic, je lahko vplivala na izbor kalkirane strukture, ki s predlogo ni bila vplivana. Prav zaradi možnosti učinkovanja z izborom protipomenskih prislovov, čeprav večkrat rabljenih

²¹⁹ V sodobnem slovenskem biblijskem prevodu je mesto prevedeno takole: *njegova ponosna moč se bo sesula* (SP 1996: 649).

v različni vlogi, je npr. stilni učinek Dalmatinovega biblijskega prevoda na številnih mestih okrepljen (npr. 5. in 6. zgled).

- (1) *inu je sydal Viffokote, katere je bil njegou ozha Hifkia doli pèrpravil, inu je Baalu Altarje gori narejal* (DB 1584: I,217a) – *vnd bawet die Höhen die sein vater Hiskia hatte abgebracht / vnd richtet Baal Altar auff* (LB 1545: 728);
- (2) *je gori fhàl na eno Gorro, inu je doli fedèl* (DB 1584: III,4b) – *DA ER /.../ GI-ENG ER AUFF einen Berg / vnd satzte sich* (LB 1545: 1973);
- (3) *te Kezarje /.../ taku s' mozhjo doli mezhe, inu to pravo rifnizo ozhitu doli tlazhi inu satira* (DB 1584: II,92b) – *er /.../ die Ketzer so gewaltiglich darnider fellet / vnd die warheit öffentlich vnterdrückt* (LB 1545: 1527);
- (4) *Taku fe je godilu s' Krajlevim vun inu supet domou hojenjem* (DB 1584: II,203b) – *So ists mit dieses Königs reise / vnd wider heimzuge / gangen* (LB 1545: 1936)²²⁰ – *Tako so potekali dogodki v zvezi s kraljevim pohodom in njegovim umikom* (SP 1996: 1321);
- (5) *Vsdignite vashe ozhy gori pruti Nebeffam, inu pogledajte doli na Semlo* (DB 1584: II,21a) – *Heubt ewr augen auff gen Himel vnd schawet vnten auff die Erden* (LB 1545: 1246);
- (6) *David pak je fhàl, inu je gori jemat, inu Saulova Hifha je fhla, inu doli jemala* (DB 1584: I,169b) – *Dauid aber gieng vnd nam zu / Vnd das haus Saul gieng vnd nam abe* (LB 1545: 573).

2.4 Med najbolj uveljavljene kalke, ob katerih je zavest tujosti zaradi pogostosti rabe zbledela, spadajo glagoli, ki označujejo osnovne telesne položaje, dosežene s premikanjem: *leči, vstati, sestiti, poklekniti, pripogniti*. Vsi ti glagoli so bili pomensko razvidni tudi brez dodatka prislovne sestavine. Npr.: *left tebi rezhem, vfani gori, vsami tvojo Postelo, inu pojdi domou. Inu sdajci je on gori vftal, je vsel svojo Postelo, inu je fhàl vunkaj pred vfemi* (DB 1584: III,20a) – *Jch sage dir / stehe auff / nim dein Bette / vnd gehe heim. Vnd als bald stund er auff / nam sein Bette / vnd gieng hin aus fur allen* (LB 1545: 2033).

2.5 Produktivnost besedotvornega vzorca posredno potrjuje tudi nadaljnja tvorba (neosebni) glagolskih oblik (*gori kojiti* → *gori kojen, gori kojenje*), manjkajočih členov vidskih nasprotij (*gori buditi* – *gori obuditi/gori zbuditi, gori obuditi* – *gori obudovati/gori obujati, gori vzeti* – *gori jemati* itd.) ter besednodružinsko razraščanje (npr. *naprej hoditi, naprejhod, naprejhodec* itd.). Npr.: *Inu ta Vuzhenik je Elias Prerok, kir je v' Nebu gori vset inu skriven* (DB 1584: I,118b) – *Vnd der Lerer ist Elia der Prophet der in den Himel genomen vnd verbogen* (LB 1545: 401).

2.6 Prislovne sestavine glagolskih kalkov so slovenski protestantski pisci 16. stoletja pisali ločeno od glagolskega dela. Stični zapis je pogostejši le pri glagolnikih.²²¹ Besednoredni položaj prislovne sestavine glagolskega kalka je praviloma podrejen domačim besednorednim zakonitostim, zapis sopomenske nemške predpone pa nemškim slovničnim pravilom. Zapis je običajno različen, saj so kalkirane zgradbe tvorbeno oprte na nemške ločljivo in neločljivo sestavljene glagole. V slovenščini stoji prislovna sestavina praviloma pred glagolom, izhodiščna nemška predpona pa v sedanjiku in v enostavnem pretekliku (preteritu) na koncu stavka, torej

²²⁰ Glagolnik *domov hojenje* je prevodna ustreznica nemške zveze *heimzuge / gangen*, ki je v Grimmovem slovarju navedena kot dokazilni zgled za rabo samostalnika *Heimzug, m* (Grimm 1877: IV/2, 885).

²²¹ Preverjanje številčnega razmerja skupaj in narazen pisanih primerov je npr. pokazalo, da je od 59 pojava glagolnika *gori vstajenje* v DB 1584 le 16x ugotovljiv zapis skupaj.

za pregibanim glagolom:²²² *Inu Moses je gori vsdignil fvojo roko* (DB 1584: I,90b) – *Vnd Mose hub seine hand auff* (LB 1545: 300). Do spremembe in hkrati izenačitve z nemškim vzorcem prihaja le pri velelnikih, kjer prislovni del sledi glagolskemu: *Satu vsamite fe mej fabo gori, kakòr je Criftus vas gori vsel h'Boshji hvali* (DB 1584: III,78b (prav 87b)) – *Darumb nemet euch vnternander auff / Gleich wie euch Christus hat auffgenommen zu Gottes lobe* (LB 1545: 2293). Izjemoma so slovenski protestantski pisci ohranjali nemški besednoredni položaj prislovno prevajane sestavine glagola: *Kadar je on pak vshe v'pakli inu v'terpleni bil, je vsdignil fvoje ozhy gori* (DB 1584: III,41a) – *ALs er nu in der Helle vnd in der qual war / hub er seine Augen auff* (LB 1545: 2115).

3 Zaradi bogastva besedotvornih možnosti protestantskega knjižnega jezika je na (besedotvornorazvojni) poti od prevzete do domače strukture upravičeno pričakovanje obstoja velikega števila nians. Ob sopomenskosti pravih in »prislovnih« predpon je obstajala tudi njihova pomenska različnost. V drugem zgledu je z *doli* poudarjena povešenost glave oz. njena usmerjenost navzdol, kar pomeni, da je prislov uporabljen kot pomensko prekrivni del pomenske sestavine nedovršnega glagola, hkrati pa tudi kot sredstvo za njeno poudarjalno izpostavitvev. Pogrešljivost prislovne sestavine je večja ali manjša, odvisno od razvidnosti pomenske sestavine, ki jo je prislovna sestavina izražala in zaradi katere je bila uporabljena, oz. od tega, ali je prislovna sestavina čisti pomenskoizrazni presežek ali ne. V tretjem zgledu je za izrazitev temeljitosti odstranitve grehov potrebna celotna besedna zveza *doli pobrisati*, saj bi predponski glagol sam zelenega pomena docela razvidno ne izražal. Kadar primerjava glede rabe glagolskih kalkov ne odkriva prevodne skladnosti, je včasih mogoče pričakovati tudi večje ali manjše pomensko neujemanje (npr. 3. zgled: *tilgen – doli pobrisati*).

- (1) *GOSPVD te gori vsdiguje, kateri fo doli pobyeni* (DB 1584: I,316a) – *Der HERR richt auff die nidergeschlagen sind* (LB 1545: 1090);
- (2) *de en zhlovik fvojmu shivotu po dnevi slu ftury, ali fvojo glavó doli obésha, kakòr enu bizhovje* (DB 1584: II,23a) – *Das ein Mensch seinem Leibe des tages vbel thut / oder seinen Kopff henge wie ein Schilff* (LB 1545: 1255);
- (3) *BVg, bodi meni miloftiu, po tvoji dobruti, inu pobrihfi doli moje grehe* (DB 1584: I,292a) – *GOTT SEY MIR GNEdig / nach deiner Güte / Vnd tilge meine Sünde / nach deiner grossen Barmhertzigkeit* (LB 1545: 1009).

3.1 Kombinirani vzorec prehodne veljave izkazuje tudi naslednji zgled: *Sonze sna fvoje doli sahajanje* (DB 1584: I,305b) – *Die Sonne weis jren Nidergang* (LB 1545: 1055). Z domačim nadomestilom je bila hkrati razvidno aktualizirana usmerjenost navzdol in premikanje za oviro.²²³ »Zloženska« je ena od besedotvornih možnosti, ki so postopoma nadomeščale prvotna kalka *gori/doli iti*, ki jima je obseg in trajnost rabe zagotavljala tudi povezava s tipičnimi osebki (npr. *sonce, dan gori/doli gre*): *bodite, kakòr Sonce gori gre s'fvojo mozhjo* (DB 1584: I,135b) – *Die /.../ müssen sein / wie die Sonne auffgehét / in jrer macht* (LB 1545: 461).

²²² Izjemo predstavlja položaj glagola na koncu odvisnika, kar je udejanjala že praksa v 16. stoletju (npr.: *Hvalen bodi /.../ Bug, kateri je te ludy, kateri fo fvojo roko supèr mojga Gofpuda Krajla gori vsdignili, isdal* (DB 1584: I,178b) – *Gelobt sey /.../ Gott / der die Leute / die jre hand wider meinen Herrn den König auffhuben / vbergeben hat* (LB 1545: 605). Prim. Muster-Čenčur 1995: 103, Helbig/Buscha 1996: 222.

²²³ Kot prvi pomen predpone *za-* je v SP 2001 predstavljena 'odzadnjost, spodnjost' (SP 2001: 1697) oz. 'usmerjenost dejanja za kaj' (v SSKJ V (1991): 605).

3.2 Na besedilno neskladno rabo prevzete strukture so vplivali tudi poskusi pomensko ustrezne nadomestitve frazemov, uporabljenih v Lutrovi prevodni predlogi, zlasti če so te zvezele tuje, kot npr. *zu boden stossen*:

- (1) *GOSPVD gori povs diguje te reune, Inu Nevernike doli na tla pahá* (DB 1584: I,316a) – *Der HERR richtet auff die Elenden / Vnd stösset die Gottlosen zu boden* (LB 1545: 1091);
- (2) *On resbya inu doli tlazhi: Inu doli pahá tiga vbosiga, s'gvaltjo* (DB 1584: I,282a) – *Er zuschlehet vnd drücket nider / Vnd stösset zu boden den Armen mit gewalt* (LB 1545: 974).

4 Pri slovaropisno potrebnem ločevanju glagolskih kalkov, ki so večinoma hkrati besedotvorni in pomenski, ter enakoizraznih zvez glagola in prislova (kot prislovnega določila), se je v okviru nujnega (že omenjenega) upoštevanja sobesedila navadno treba analitično posebej osredinjati tudi na njegove posamezne elemente tako v prevodu kot v prevodnih predlogi.

4.1 Pri razmejevanju so večkrat v veliko pomoč sobesedilno navedene so- in blizupomenke (prim. zgled v razdelku **1.3**: *porozhenu inu domou poštaulenu*). Težavnost ločevanja se povečuje v primerih, kadar primerjava ne odkriva neposredne navezave na predlogo (1. zgled), ter v primerih, kadar je ubesedena realnost predstavljena dvoumno (2. primer). Mestoma je lahko usmerjevalen tudi podatek o konkretnem obsegu skladišne kalkiranosti, zlasti kadar ta vključuje tudi vezavo ali netipično prislovno določilo (1. zgled).²²⁴ Npr.:

- (1) *Inu ona je vsela to jéd, inu je pred nym gori dala, ali on nej hotil jéfti* (DB 1584: I,174b) – *Vnd sie nam das Gericht / vnd schüttets fur jm aus / Aber er wegert sich zu essen* (LB 1545: 591);
- (2) *INu kadar fo vrata v'Ierusalemi bila gori potegnena pred Sabboto, fim jeft rekál dauri sapréti* (DB 1584: I,262a) – *VND da die thor zu Jerusalem auffgezogen waren fur dem Sabbath hies ich die thür zuschliessen* (LB 1545: 899).²²⁵

4.1.1 Različno obravnavo, prirejeno konkretni situaciji, bi omogočali prevodi nemškega glagola *auffhelfen*, če ga ne bi razumeli v pomenu 'pomagati komu na noge'.²²⁶ Polno pomensko osmislitev je npr. mogoče pripisati prislovu *gori* v prvem zgledu,²²⁷ na prezrcaljenost tujega besedotvornega vzorca pa sklepati v drugem. Zelo verjetno pa gre v obeh primerih za zvezo z istim pomenom, ki velja tako za konkretni kot za preneseni položaj. Npr.:

- (1) *inu je djal: Tabita vftani gori /.../ Inu ona je odpèrla fvoje ozhy, inu kadar je Petra vidila, je ona gori sejdlá. On je pak nej roko podal, inu je nej gori pomagal* (DB 1584: III,66b) – *vnd sprach / Tabea / stehe auff. Vnd sie that jre augen auff / vnd da sie Petrum sahe / satzte sie sich wider. Er aber gab jr die hand / vnd richtet sie auff* (LB 1545: 2211);

²²⁴ Glagol *dati* v izhodiščnem pomenu 'napraviti, da preide kaj k drugemu' v slovenskem jeziku predvideva obveznovozeljivostno uporabo prislovnega določila kraja (cilja) (Žele 2001: 170).

²²⁵ Ni jasno, ali gre res za dvig vrat, niti ali gre pri premiku za njihovo zaprtje ali odprtje. Prim. sodobni prevod: *Potem sem rekel, naj še pred soboto in ko bo mrak nad jeruzalemskimi vrati, zaprejo vratnice* (SP 1996: 1136).

²²⁶ Prvi pomen glagola *auffhelfen* je v FNHDW (1994: 487) opredeljen takole: »'jm. beim Aufstehen, Aufrichten helfen, jm. aufhelfen, hochzukommen helfen'; oft in Bildern und ütr.«.

²²⁷ Sklepanje potrjuje tudi Trubarjev prevod istega mesta: *inu prauí. Tabita, uftani gori, Inu ona odpre fuie ozhy, inu kadar Petra ugleda, ie spet gori fela. On pag poda ni to roko inu no gori ufðigne* (TT 1557: 362).

- (2) *Kadar ta bogati ima v kakovo nefrezho pafti, taku mu njegovi priatelji ſpet gori pomagajo* (DB 1584: II,158b) – *Wenn der Reiche fallen wil / so helfen jm seine Freunde auff* (LB 1545: 1770).

4.2 Pri obeh skrajnostih: pri prenesenih pomenih, ki se nesporno vežejo na dvodelno tvorjenko (1. zgled), in pri nedvoumnem prostorskem pomenu prislova (2. zgled), dilem ni, nastajajo pa tedaj, kadar je sobesedilo neobvestilno. Npr.:

- (1) *Sakaj moj shivot je doli vſel, od ſhaloſti* (DB 1584: I,286b) – *Denn mein Leben hat abgenommen fur trübnis* (LB 1545: 990);
 (2) *Ionatan pak je ſpet domu ſhal* (DB 1584: I,163a) – *Aber Jonathan zoch wider heim* (LB 1545: 553) – *Jonatan pa je odſel na svoj dom* (SP 1996: 356).

4.2.1 Na nemožnost rabe prislova v enem od možnih prostorskosmernih pomenov je praviloma opozorjeno z abstraktnim predmetom, redkeje osebkom (npr. *doli utrgati lon delavcem / na zakonskim dolgu, doli trgati duši, doli udariti pokoro, gori postaviti farſtvo / novo zavezo / ofrovanje / pridigarſtvo, gori vzdigniti postavo, gori vzeti navuk* itd.). Npr.:

- (1) *on je hotil Iudouſki folk h'koncu ſapuſtiti, inu nyh Krajleſtvu inu Farſtvu gori vsdigniti* (DB 1584: II,104b) – *Denn er wolt das Jüdiſche volck endlich verlaſſen / vnd jr Königreich vnd Priesterthum auffheben* (LB 1545: 1574);
 (2) *Nebes inu iſvelizhanja nebo meni s'laſtnimi delli obeden doli ſaſluſhil* (DB 1584: I,58a) – *Es ſol mir keiner mit wercken abuerdienen* (LB 1545: 188).

4.3 Nekateri primeri kažejo, da je strukturno motivirana zveza v slovenskem jezikovnem okolju začela delovati kot zveza dveh samostojnih, pomensko razvidnih sestavin, na kar navadno opozarjajo tudi druge, vzporedne prevodne spremembe.

4.3.1 Pomenska razvidnost prislova je predvidljiva tudi v primeru njegove smerne neusklajenosti s predpono glagola, s katerim je povezan v zvezo. V sledečem zgledu prislov *doli* označuje odstranitev predmeta z dotedanjega položaja, predponski glagol *vzdigniti* pa premik navzgor. Ločeno obravnavo terja ubesedena smerna kombinacija: *Leviti pak fo to GOSPODNIIO Skrinjo doli vsdignili* (DB 1584: I,152b) – *Die Leuiten aber huben die Lade des HERRN er ab* (LB 1545: 516) – *Leviti so sneli GOSPODOVO skrinjo* (SP 1996: 327).

4.4 Natančnejši razmislek so terjali primeri pojavitev dveh prislovov ob glagolu. Zveze so različne:

- a) sestavljene iz pomensko različnih prislovov, npr. *tja doli pojti* (1. zgled), kjer gre za dvočlenski prevod nemškega prislovnega sklopa tipa *hinab* → *tja doli* (sem spada tudi manj razvidna zveza *vrhu gori liti: drauff* → *vrhu gori* (2. zgled)),²²⁸
 b) sestavljene iz pomensko sorodnih prislovov (npr. *je morajo ty pèrfti k'viſhku gori vsdigniti* (DB 1584: I,15a) – primerjava z Lutrom ni možna, ker gre za izvorno Dalmatinsko opombo; (prim. tudi 3. in 4. zgled)).

²²⁸ Pri nemških zloženih krajevnih prislovih, ki označujejo smer, sta glede na izhodišče oz. cilj premikanja – gledano s stališča govorečega – določljiva dva osnovna pomenska podtipa: npr. *hierher*, kjer *her* izraža primikanje, in *hierhin*, kjer *hin* izraža oddaljevanje (prim. Muster-Čenčur 1999: 172, Helbig/Buscha 1991: 344). Smer je praviloma določena dvosestavinsko, kadar pa druga sestavina pomensko prevlada, pa enosestavinsko (Duden 1998: 366).

Dvočlenske zveze, ki obveščajo o smeri premikanja oz. natančneje opredeljujejo smer dejanja, so neredko prevedene enočlensko in bližje vzorcem slovenskega jezika (5. zgled). Izvorno in pomensko različnost obeh tipov bo moral upoštevati tudi slovarski prikaz.²²⁹ Ugotavljanje prevodnega »ozadja« iz predložne zveze nastalega prislova *kvišku* je pokazalo, da ta navadno obstaja kot prevodna ustreznica nemške predložne zveze ali prislova, ki se praviloma pomensko razlikuje od ustaljeno prislovno prevajane predpone. Razlikovalni element je pomenska sestavina 'navpičnost, pokončnost'. Prav pomenska razlikovalnost ter različna vloga prislovov opravičujeta njuno vzporedno rabo, saj bi sopomenskost povzročala premočno istorečje. Npr.:

- (1) *VE tém, kateri tja doli gredo v'Egypti, po pomuzh* (DB 1584: II,12b) – *WEH DENEN / DIE HIN AB ZIHEN / IN EGYPTEN* (LB 1545: 1215);
- (2) *inu je vèrhu gori lyl Pytne offre* (DB 1584: I,213b) – *vnd gos drauff seine Tranckopffer* (LB 1545: 717);
- (3) *VSDignite vashe ozhy k'vifhku* (DB 1584: II,16a) – *HEbet ewer augen in die Höhe* (LB 1545: 1229);
- (4) *Inu kadar fo fe one gori k'vifhku od Semle vsdignile, taku fo fe tudi Koleffa raven nyh gori k'vifhku vsdignile* (DB 1584: II,60b) – *Vnd wenn sie sich empor huben von der erden / so huben sich auch die Reder neben jnen empor* (LB 1545: 1403);
- (5) *Lete vfe je Sesbazar gori pèrneffal* (DB 1584: I,251a) – *Alle bracht sie Sesbazar er auff* (LB 1545: 855).

4.5 Posebne omembe vredni so primeri, kjer je zaradi natančneje določenega prostorskega cilja človekovega gibalnega dejanja prislovna sestavina nepotrebna oz. obvestilno nenujna (npr. *doli sestí na zemljo/v prah*). Zato jo je mogoče obravnavati kot sestavino prevzete, vendar svobodno uporabljane strukture, kar dokazuje spekter prevodno zamenjvanih glagolov (npr. *doli sestí* za *sich nidersetzen, sich setzen, sich lagern* itd.). V Lutrovi Bibliji je glagol *sich nidersetzen* praviloma uporabljen za označitev prehoda v poseben položaj telesa, ne pa tedaj, kadar je posebej opredeljen prostor tega prehoda. Npr.:

- (1) *fedi doli v'prah, fedi doli na tla* (DB 1584: II,19a) – *setze dich in den staub setze dich auff die erde* (LB 1545: 1240);
- (2) *Sedi doli, py inu bodi veffela* (DB 1584: II,137a) – *Sitz nider / trinck vnd sey frölich* (LB 1545: 1692).

Razvrščevalno dilemo odpirajo tudi zveze tipa *doli sneti kaj s česa* (*truplo z drevesa, prstan z roke* itd.), saj je *doli* mogoče razumeti na dva načina: kot besedotvorno sredstvo, ki se pomensko prekriva s predpono *z-/s-* in uresničuje pomen 'dol', ali kot prislov, ki posebej smerno opredeljuje dejanje. V drugem primeru bi bilo iz zveze glagola in prislovnega določila mogoče sklepati na dvosmerno določenost dejanja: *dati kaj raz kaj in stran od česa*. Npr.: *Aaron je k'nym rekál: Sderite doli slate ufhefne Rinke od ufhes vafhah shen /.../ Tedaj je vus Folk odtèrgal fvoje slate ufhefne Rinke od fvoih ufhes* (DB 1584: I,56b) – *Aaron sprach zu jnen / Reisset ab die gülden Ohrenringe an den ohren ewr Weiber /.../ Da reiss alles Volck seine gülden Ohrenringe von jren ohren* (LB 1545: 183).

²²⁹ Eden izmed možnih načinov prikaza je predstavljen v *Poskusnem snopiču Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, Ljubljana, 2001. V slovarskem sestavku, ki ga uvaja iztočnica čez (predl. s tož.), je pod številko 13. predstavljena zveza *čez proti* kot prevodna ustreznica nemške zveze *gegen vber* (str. 61).

Gledano z očmi današnjega presojevalca je lahko narobe razumljena tudi zveza *doli pustiti*. Razumevanje otežuje sugestivnost osnovnega pomena prislovne sestavine (danes *dol*): 'izraža gibanje ali smer proti nižjemu kraju' (SSKJ I (1970): 448), redkejši pomen 'stran' pa je težje predstavljaljiv. Pravilno razumevanje omogoča dosledno upoštevanje prevodne predloge ter v 16. stoletju uveljavljene prakse, čeprav meja med prevodno zvestobo in zavestnim odstopom od nje ni vedno jasno vidna. Npr.:

- (1) *Kadar je on pak svoje roke doli puftil, je Amalek premagal* (DB 1584: I,46b) – *Wenn er aber seine hende nider lies / siegte Amalek* (LB 1545: 155) – *ko pa jih je povesil, je zmagoval Amálek* (SP 1996: 124);
- (2) *Sadofti je, pufiti doli tvojo roko* (DB 1584: I,230a) – *Es ist gnug / las deine hand ab* (LB 1545: 775) – *umakni zdaj svojo roko* (SP 1996: 1160).

Kalki vidsko niso vedno ustrezno prirejeni situaciji. Neustreznost je posledica šablonskega naslanjanja na predlogo: *Kadar fo pak molzhe ftale, taku fo te peruti doli puftile: inu kadar fo molzhe ftale, inu peruti doli puftile, taku je osgoraj nad nymi garmélu* (DB 1584: II,60b) – *Wenn sie aber still stunden / so liessen sie die Flügel nider / vnd wenn sie still stunden / vnd die Flügel nider liessen / so donnerte es im Himel* (LB 1545: 1403) – *Kadar so hodila, je bobnelo kakor hrup vojske; kadar so stala, so povešala peruti* (SP 1996: 617).

4.6 S časovne razdalje, ob nezadostni uzaveščenosti redkejših in manj pričakovanih pomenov, ki je spet posledica nepopolne praktične izkušnje, se včasih zdi, da imamo opraviti z glagolskim kalkom, primerjava pa pokaže, da gre za zvezo glagola in prislova z manj pričakovanim pomenom: *Ony fo doli vèrsheni inu fo padli: Ampak my fmo vftali inu gori stojimo* (DB 1584: I,284b) – *Sie sind nidergestürtzt vnd gefallen / Wir aber stehen auffgericht* (LB 1545: 982). *Gori* v citiranem zgledu pomeni 'pokonci'.

4.7 Domnevati je mogoče, da bi v slovenskem jezikovnem sistemu prislovno sestavino zveze utegnil pomensko osamosvajati tudi njen besednoredni položaj, zlasti če se ta ne ujema docela z nemško stavo ločljive predpone in če so takemu razumevanju v prid tudi druge okoliščine. Npr.: *left fim gori pruti Nebeffom moje roke vsdignil* (DB 1584: II,174b) – *Jch hube meine hende auff gen Himel* (LB 1545: 1826). Pravilnost skepanja potrjuje tudi sodobni slovenski biblijski prevod: *Roke sem iztegnil kvišku* (SP 1996: 1444).

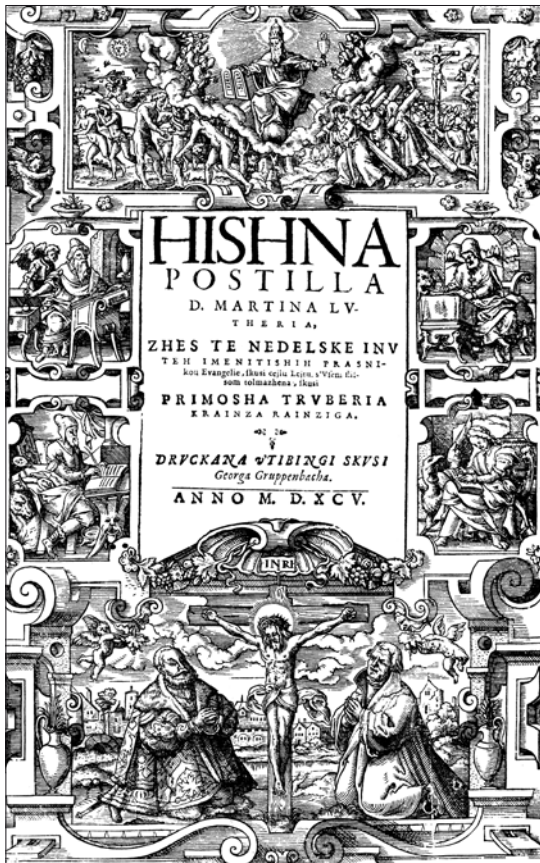
5 Glagolske kalke je mogoče zaslediti pri vseh protestantskih piscih 16. stoletja: pri Trubarju, Dalmatinu, Tulščaku, Trostu, Bohoriču, pa tudi pri Krelju in Juričiču, čeprav je v njihovih prevodih Spangenbergove postile njihova gostota manjša (Merše 1996: 98). Na daljšo uporabo in uveljavljenost tvorbenega postopka zgovorno kaže tudi število kalkov in gostota njihove rabe v prvi slovenski knjigi, to je v TC 1550,²³⁰ ter v obeh samostojnejših, prevodno neodvisnih besedilih, to je v TO 1564²³¹ in v TC 1575.²³² Največ enkratno rabljenih kalkov je mogoče zaslediti v Trubarjevi *Hišni postili* iz leta 1595, to je v njegovem zadnjem in najboljšežnejšem prevodu: npr. *doli obrajtati, doli žreti, gori drastiti, noter kupovati, noter svečiti*. Dovršitev prevoda mu

²³⁰ V TC 1550 so bili med drugimi uporabljeni tudi naslednji glagolski kalki: *doli pasti, doli položiti, doli sprati, gori obuditi, gori postaviti, gori vsati, gori vzeti, naprej brati, naprej nesti, naprej postaviti, naprej stati, naprej vzetje, zoper stati*.

²³¹ Prim. Vidovič-Muha 1984a: 253–254.

²³² F. Novak (1998: 241) omenja, da v TC 1575 posebno skupino besedja predstavljajo kalki ter besede ali besedne zveze v pomenih, prevzetih po drugih jezikih (npr. *izložiti, izlaga*, nem. *auslegen, Auslegung*, 'razložiti, razlaga'), znotraj teh pa tip *gori postaviti* 'ustanoviti'.

je očitno omogočal le jezikovno nekoliko manj zahteven pristop, ki je na široko odprl vrata tudi kalkiranim glagolom, ustaljeno tvorjenih po prevzetem vzorcu, saj časa za iskanje (ali celo tvorbo) sopomenskih domačih ustreznih ni bilo dovolj. Jasne sledi vztrajanja pri dotedanji praksi pa kažejo tudi primeri dvojnih formul, sestavljenih iz kalkiranih glagolov in sopomenskih domačih predponskih glagolov.²³³ Npr.: *Taku je leta Peifen en Exempel, koku my imamo Boga zhaftiti inu sahvaliti, sa vse njegove duhoune inu potelefne daruve, teiste njemu domou postaviti ali perlastiti* (TPo 1595: III,138) – *Alfo ist difer gefang ein Exempel / wie wir Gott loben vnd dancken sollen / für alle seine geystliche vnd leybliche gaben / die selben jm heym tragen / vnd vns nit drumb erheben* (LH 1566: III,LXXXI). Zvezi domov postaviti pripisani glagol prilastiti je bil domnevno uporabljen predvsem v stiltovorni vlogi (kot oblikujoči člen dvojne formule), saj kot prvič zapisana nova tvorjenka ni mogel dovolj prepričljivo pojasnjevati že uveljavljene-ga kalkiranega glagola.²³⁴

Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, 1595 – naslovnica

²³³ Na obstoj podobno sestavljenih dvojnih formul v TO 1564 je opozorila A. Vidovič-Muha 1984a: 254–255. K opaznosti stilno učinkovitega modela prispevajo tudi številni drugi pari, sestavljeni iz prevzete besede in domače sopomenke (npr. *ajgenšaf ali znamenje, špancirati inu sprehajati* itd.); prim. Merše 2007: zlasti 67–68.

²³⁴ Njegovo uveljavljenost dokazuje tudi v DB 1584 uporabljeni deležnik *domov postavljen*.

5.1 Skladnost Trubarjeve in Dalmatinove prakse glede glagolskega kalkiranja je bila preverjena na besedilno prekrivnih odlomkih iz njunih novozaveznih prevodov (iz TT 1557 in DB 1584).²³⁵ Primerjava je ob podobnosti rabe, ki vključuje tako zvestobo Lutrovi prevodni predlogi kot odmike od nje, odkrila nekaj razlik, ki so opazne zaradi večkratnih ponovitev tipov zamenjav. Zgolj pogostejša raba katerega izmed splošno znanih kalkov pri enem ali drugem avtorju pa za uvrstitev med razlikovalne individualne poteze ni zadoščala.

5.1.1 Pogosto rabljene glagolske kalke sta uporabljala oba (npr. *doli pasti*, *doli sest* (1. zgled)), čeprav ne vedno v soglasju z Lutrom (2. zgled), kalkiranju nekaterih pa sta se oba izogibala. Primerna domača nadomestila sta iskala zlasti takrat, kadar bi sestavinsko zvesto prevajanje posameznih zvez iz LB 1545 vodilo k motečim veččlenskimi oz. celostnim kalkom (npr. *hin ziehen* → *tjakaj potegniti*, *proč vleči* (3. in 4. zgled)). Npr.:

	Luter	Trubar	Dalmatin
1	<i>vnd funden das Kindlin mit Maria /.../ vnd fielen nider / vnd betten es an</i> (LB 1545: 1969)	<i>nadeio tu deite fred Mario /.../ Inu doli pado inu je molio</i> (TT 1557: 4)	<i>inu fo nashli tu Ditece s'Mario /.../ inu fo doli padli, inu fo je molili</i> (DB 1584: III,3b)
2	<i>Seid fröhlich vnd getrost</i> (LB 1545: 1973)	<i>Veselite se inu od veffelia gori skakaite</i> (TT 1557: 10)	<i>Bodite veffeli inu od veffelá gori fkakajte</i> (DB 1584: III,4b)
3	<i>DA sie aber hin weg gezogen waren</i> (LB 1545: 1969)	<i>Kadar fo pag oni bili prozh vlekli</i> (TT 1557: 4)	<i>Kadar fo pak ony bily prozh odshli</i> (DB 1584: III,3b)
4	<i>ALS sie nu den König gehört hatten / zogen sie hin</i> (LB 1545: 1969)	<i>Natu kadar fo oni tiga kra- la faslishali, gredo tiakai</i> (TT 1557: 3)	<i>Kadar fo ony vshe tiga Kraj- la bily saflishali, fo shli tjakaj</i> (DB 1584: III,3b)

5.1.2 Nekateri predponski glagoli so se kot sopomenke glagolskih kalkov uveljavili že v Trubarjevem jeziku,²³⁶ Dalmatin pa je mestoma še vztrajal pri kalkiranju ali pri vmesnih različicah (1. in 2. zgled), hkrati oblikovanih po tujem in domačem besedotvornem modelu. Trubar je v takih primerih prislovno sestavino prevodno večkrat zanemaril, kar pomeni, da se o njeni potencialni obvestilnosti ni spraševal. Nekaj redkeje rabljenih kalkov se je pod vplivom nemške predloge znašlo v Trubarjevem prevodu (in ostajalo v njegovem jeziku), Dalmatin pa se je pri iskanju prevodnih ustreznice zadrževal v domačih besedotvornih okvirih,

²³⁵ M. Orožen na več mestih (npr. 1986b: 33 in 41–42; 1986/87: 40 in 43–45; 1987a: 23, 32 in drugje) navaja primerjalno ugotovljeno dejstvo, da je v Trubarjevem jeziku več (skladenjskih) kalkov in popačenk kot v Kreljevem in Dalmatinovem jeziku. Ob razliki, ki nastaja med Trubarjevim in Dalmatinovim prevodom psalmov zaradi Trubarjevega izbora kalkiranega glagola (*naprejpraviti*) in Dalmatinove rabe domačega glagola (*praviti*), si je vprašanje o sopomenskosti obeh zastavila tudi F. Premk (1992: 197). Na osnovi analize večjega števila glagolskih kalkov (*naprejiti*, *naprejizpeljati*, *naprejnapisati*, *naprejpjeti*, *naprejpjeti*, *naprej vzeti* itd.) sopomenskost izključuje, ker naj bi bila povsod »sobesedilno ugotovljiva jasno izoblikovana pomenska vrednost prvega dela dvodelne glagolske zloženke«. Različnih stopenj pomenske razvidnosti prislovne sestavine ne predvideva.

²³⁶ Jasno vidno tendenco izločanja glagolskih kalkov je odkrila analiza jezikovnih sprememb v Trubarjevih prevodih Nove zaveze (Merše 1990: 166).

v čemer je mogoče slutiti zavestno normotvorno prizadevanje (3. in 4. zgled):²³⁷ *überantworten* → *čez dajati* → *izdajati*; *aufflesen* → *gori rezvezati* → *razvezati*; *auffwecken* → *gori obuditi* → *buditi* / *gori buditi*. Npr.:

	Luter	Trubar	Dalmatin
1	<i>Vnd er stund auff / vnd nam das Kindlin vnd seine Mutter zu sich</i> (LB 1545: 1969)	<i>Inu on vfstane tar vfstame kfebi tu deite inu nega mater</i> (TT 1557: 4)	<i>Inu on je gori vfstal, inu je vsel tu Ditece inu njegovo Mater</i> (DB 1584: III,3b)
2	<i>Vnd er treib die Geiste aus mit Worten</i> (LB 1545: 1980)	<i>inu on ifhene te duhe sto beffedo</i> (TT 1557: 20)	<i>inu on je te Duhuve vun isgajnal s'beffedo</i> (DB 1584: III,6b)
3	<i>Wer nu eines von die diesen kleinsten Gebotten aufflöset</i> (LB 1545: 1974)	<i>Kateri tedai eno is letih ner manshah sapuuid gori refueshe</i> (TT 1557: 10)	<i>Kateri vshe tedaj le eno od letih nar manshah sapuvidi resveshe</i> (DB 1584: III,4b)
4	<i>Vnd theten jre Schetze auff / vnd schencketen jm Gold / Weyrauch vnd Myrrhen</i> (LB 1545: 1969)	<i>Potle odpro nih Shace inu nemu neffo naprei daruue</i> (TT 1557: 4)	<i>Inu fo odpèrli fvoje Shace, inu fo njemu darovali Slatu, Veroh inu Myrro</i> (DB 1584: III,3b)

5.2 Soočanje Kreljeve in Juričičeve redakcije postile pa je ob izogibanju kalkiranja, ki je značilno za oba avtorja (1. zgled), in ob primerih skladne rabe ohranjenih kalkov – vpe-ljanih pod vplivom nemških ustreznice ali neodvisno od njih – (2. zgled), odkrilo tudi ne-kaj drobnejših medsebojnih razlik. Kot vzporedni pojav že opažene tendence Juričičevega skrajševanja dvojnih formul (Merše 1998b: 219), ki jih je večinoma neodvisno od prevodne predloge uvajal Krelj, je tudi opuščanje glagolskih kalkov, če so bili rabljeni sopomensko (3. zgled). Vzrok za Juričičevo opuščanje ali uvajanje glagolskih kalkov je praviloma bila hotena zvestoba prevodni predlogi (4. in 5. zgled). Ohranjanje Spangenbergovega retorično ustaljenega in izrazno racionalnejšega načina naštevanja²³⁸ je pogosto pomenilo manj glagolizirano pripoved in zato tudi manj prilike za vključevanje glagolskih kalkov (5. zgled). Razlog za skupen odmik od Spangenbergovih razlag evangelijev in listov pa so bila čustveno obarvana besedilna mesta, ki so omogočala samostojnejši prevod (6. zgled). Juričič se je od Krelja oddaljeval tudi s pravopisno korekturo, ki se je ujemala s prevladujočim, to je ločenim načinom pisanja sestavin glagolskega kalka (7. zgled). Npr.:

²³⁷ O tekmovalnih razmerjih, ki jih je v jeziku DB 1584 ustvarjala izmenična raba glagolskih kalkov in domačih enobesednih ali besednozveznih sopomenk prim. Merše 1986a: 382 in 1995b: 498–500 ter Narat-Šrekl 1989: 110–111.

²³⁸ Prim. Merše 1998b: 225.

	Spangenberg	Krelj	Juričič
1	<i>Alfo thun auch die sprüche Göttlicher warheyt / je mehr man sie wil vnterdrucken / je höher sie empor schweben</i> (SA 1559: I,IXb)	<i>Tako tudi Boshija befeda zhe ijo vezh filio potaptati, tim vezh fe vpira</i> (KPo 1567: XVb)	<i>Tako tudi Boshia befeda zheio vezh filio potaptati, tim vezh fe vpira</i> (JPo 1578: I,6)
2	<i>Was het er für luft drinn / das er sie also betrübt / het ers doch wol können mit einem wörtlein anzeygen?</i> (SA 1559: I,XLVIIIb)	<i>Kai mu ie to pomagalu, da ni mogal le seno besedico tei Shalofti naprei priti?</i> (KPo 1567: LXIb)	<i>kay mu ie stem bulie, da nym tako shalofti fturi, vsay ie mogal seno beffedo tei Shalofti naprei priti?</i> (JPo 1578: I,44a)
3	<i>Die eltesten die wol fürstehen / die halte man zwifacher ehren werd</i> (SA 1559: I,XVIII)	<i>Ti starifhi kateri dobrò napreistoie alli flushio, fo duie zhafti vredni</i> (KPo 1567: XXV)	<i>Ti starishi kateri dobro flushio, fo duoie zhafti vredni</i> (JPo 1578: I, 24)
4	<i>Wo von sagt diß Euan-gelium?</i> (SA 1559: I,LXXXVIIb)	<i>Kakove rëzhy nam danafhni Evangelion napreiftavi?</i> (KPo 1567: XXXVI)	<i>Od zhes gouori leta danashni Euangelion?</i> (JPo 1578: I,23)
5	<i>Was lehret vns diß Euan-gelium? Drey stücke /.../ Zum andern / Ein Exem-pel des glaubens in Maria</i> (SA 1559: I,LIb)	<i>Kai naf ûzhi dānafhni Evan-gelion? OD Sakona mey Moshom inu Sheno /.../ Potle nam naprei poloshi en exem-pal prave Vere</i> (KPo 1567: LXV)	<i>Kai nas vzhi leta Euangeli-on? Try shtuke /.../ Kdrugimu en exempel prauē Vere vdiuici Marij</i> (JPo 1578: I,47)
6	<i>find die Prediger / die /.../ mit den böfen Exempeln / jres vngöttlichen lebens / die zuhörer ergern</i> (SA 1559: I,LXXVIIb)	<i>ie dolg tih Fariov, kateri /.../ senim pianim, Kurberskim hudim lebnom allli shiven-iem dofti lüdy od vere na sai vërshio inu oftrashio</i> (KPo 1567: XCVIb)	<i>fo kriui Farij, kateri /.../ shnyh hudimi Exempli inu framotnim Lebnom dofti Liu-di od Vere na sai versheio inu oftrashio</i> (JPo 1578: I,73b)
7	<i>Was lüftet dich denn das du vns lang auff helteft / hie in der einöde</i> (SA 1559: I,XXIIIb)	<i>Kai ti ie shelia, da naf v'ti pufchavi /.../ tako dolgò goridërshifh?</i> (KPo 1567: XXXIIa–b)	<i>Kakouo shelio imash da nas vti pufzhau /.../ tako dolgo gori dershish?</i> (JPo 1578: I,20)

6 Zasedovanje slovarskega zrcaljenja rabe glagolskih kalkov je pokazalo, da je to povzelo le najosnovnejše poteze rabe, njenega celotnega obsega pa ni predstavljalo.²³⁹

6.1 V glagolskih seznamih iz Bohoričeve slovnice, ki ponazarjajo glagolske vrste (razlikovane glede na tvorbo sedanjika s končaji *-am*, *-em* in *-im*), hkrati pa so zametek trojezičnega slovarja, so zveze, sestavljene iz prislovnega in glagolskega dela, navedene večinoma podiztočnično.

²³⁹ Navedeno dejstvo posredno potrjuje tudi ugotovitev A. Vidovič-Muha (1988b: 284), da Vorenčev slovar (1680–1710) izkazuje bistveno manjši obseg tvorjenk tipa *goribuditi* kot Trubarjeva *Cerkovna ordninga*.

Glagolu *Dam, dati, dal, Do, gibe* poiztočnično sledi kalkirani glagol *Naprejdám, promo, gib herfür* (BH 1584: 114), glagolu *Gledám, dati, dal, video, respicio, aspicio, siehe* pa zveza pomensko osamosvojenih delov *Doli gledám despicio, siehe hinab* (BH 1584: 114). Iz sopostavitve predvsem nemških ustreznice je razvidno, da prav vse priložnosti za kalkirano tvorbo niso bile izrabljene. Na glagole s predpono *zer-* so bile npr. oprte številne tvorjenke, navedene v delih slovenskih protestantskih piscev: npr. *narazen razdeliti, narazen razdreti, narazen razločiti, narazen razpočiti se, narazen razprostreti, narazen razsekati* in druge. Prilika za podobno tvorbo v BH 1584, ki se je ponujala z nemško ustreznico *zerbrechen*, je bila opuščena, ker je bila avtorjem že na voljo dovolj uveljavljena in na domač besedotvorni vzorec oprta sopomenka *razbiti: Bijem, Biti, bil /.../ Resbijem, Frango, percello, zerbreche, zerfchlage* (BH 1584: 128).²⁴⁰

6.1.1 Celoten spekter možnih prislovnih sestavin v Bohoričevih glagolsko-slovarskih seznamih ni izpričan, med pogosteje zastopanimi prislovi pa se pojavljajo *naprej, noter, vkup* ter *gori* in *doli*. Tudi v obeh Megiserjevih slovarjih so prislovne sestavine kalkiranih glagolov izkazovale različno produktivnost: v MD 1592 so bile pogostnostno v ospredju zlasti *vkup, naprej* ter *vun* in *okoli*, v MTh 1603 pa sestavljenke s prislovno sestavino *doli, naprej* in *noter*. Razen redkih izjem²⁴¹ so slovarsko predstavljene predvsem navadnejše in najpogosteje rabljene tvorjenke.

6.1.2 V Pohlinovem slovarju je besedotvorni tip najbolj prepričljivo ponazorjen z devetimi glagolskimi sestavljenkami s prislovno sestavino *doli* kot ustreznico za nemško *nieder/nider* ali *ab*, druge prislovne sestavine so večinoma izpričane s po eno ali dvema tvorjenkama. Slovar hkrati zelo nazorno kaže razkorak med razširjenostjo rabe glagolskih kalkov in zgolj vzorčnostjo njihovega slovarskega prikaza, saj je npr. v kratkem predgovoru k slovarju (PB 1781: 1a–*4b) uporabljenih več kalkov, ki jih slovarski del ne vsebuje: *naprejnati (delo), gorivzeto (ime), skupzložene, vonspušene (besede), skupspraviti (besede), notervzet (mož), gorivzeti (mujo), gorijemanje* itd.

6.2 Na uveljavljenost tvorbenega vzorca je tudi v slovarjih zelo prepričljivo pokazano z navedbo pripadajočih, ustaljeno tvorjenih glagolskih oblik in izglagolskih tvorjenk, kot so: *naprej pildanje, Vorbildung* (MD 1592 (1967): 68), *neprevfetje, Fürnemmen* (MD 1592 (1967): 158), vključenost glagola v opis, ki nadomešča manjkajoči samostalnik (*ker naprej gre, Vorgänger* (MD 1592 (1967): 68)); *gori s'rafsel, auffgewachsen* (MTh 1603 (1977): 39); *Dolipisk* 'Die Abfchriefft Kopie', *Dolipowyt* 'Niedergelchlagen' in *Doliviszeh* 'Abhängig' (PB 1781: Ea) itd.

6.3 V slovarjih se predvidoma pojavljajo tudi shematično tvorjeni, v živi rabi neizpričani glagoli. Njihov delež je pričakovano večji v Gutsmanovem slovarju, kjer je predstavljen najdaljši seznam kalkiranih glagolov. Številčnost tovrstnih tvorjenk je odraz strukturiranosti besedja v koroških govorih. Visoka produktivnost besedotvornega vzorca je posledica dolgotrajnega vpliva nemščine na slovensščino in dvojezičnosti okolja. Med navedenimi kalki so tudi primeri kot npr. *čezmisliti Überdenken, čezplavati Überschwimmen* ali *čezterpeti Überdulden* (vse GW

²⁴⁰ Podoben primer predstavlja glagol *Odprem, odpreti, odpèrl, Aperio, thue auff* (BH 1584: 130), saj se hkrati v protestantskih delih še pojavlja sopomenski glagol *gori odpreti*.

²⁴¹ Glagol *doli šribati* ('abschreiben') je npr. naveden samo v MTh 1603: 26, v drugih protestantskih besedilih pa se ne pojavlja. Tudi predvidljive različice s podomačenim glagolskim delom **doli pisati* – na njen obstoj kaže glagolnik *doli piffanje, Abschreibung* (MTh 1603: 26) – protestantski pisci niso uporabljali.

1789 (1999): 71), ki jih je mogoče razlagati kot zveste prevedke nemških iztočnic,²⁴² vendar brez potrebne vidske prilagoditve slovenskemu jeziku, saj prislovni sestavini ni mogoče pripisovati podovrševalne vloge. Slednja bi bila izjemna in v popolnem neskladju s tradicijo. Druga možna razlaga pa bi bila, da je s slovensko ustreznico izkazana nedovršnost kot manj ali celo nepričakovana vidska realizacija.

6.4 Zlasti v obrnjenih slovarjih je pri posameznih kalkih jasneje izkazana njihova večpomenskost (npr. *accipio*, **gori vseti**, *annemen*; *adopto*, *na meftu eniga diteta gori vseti*, *an kindes stat aufnemen* (MT 1603 (1977): 39), z vključenostjo kalkov v sopomenske nize pa predvsem v obsežnejših slovarjih tudi obstajanje aktualnih sopomenk, med katerimi so prevladovali razvojno prodornejši domači predponski glagoli (npr. *exolescere*, *saftarati*, *preiti*, *dolipriti*, *vun s'navade priti* (K–VD 1680–1710 (1997): 64)).²⁴³

6.5 Popolna pravopisna ustaljenost zapisa ni bila dosežena niti v 16. stoletju niti kasneje, čeprav je ločena pisava sestavin močno prevladovala. S pisavo skupaj se ji je pri redkih navedbah tovrstnih glagolov in izglagolskih oblik približal Pohlin. V obrnjenih slovarjih, nastalih v zadnjih desetletjih 20. stoletja, se je uveljavila praksa dvojne predstavitve. Ločeno pisane zveze so navedene podiztočnično v geslih s prislovi kot iztočnicami (*naprej vzeti*), iztočnično pa ob zapisu skupaj (*naprejevzeti*) (MD 1603 (1977): 96).

6.6 Možnost dvojnega razumevanja je v slovarskih prikazih še večkrat odprta kot pri rabi v besedilih, kjer prav sobesedilo običajno usmerja k pravilnemu razumevanju.

6.7 Odpor do tovrstne tvorbe je v knjižnem jeziku naglo razredčil rabo. Kopitarjev očitek Trubarju in sočasnim pisateljem, da jezik po nepotrebnem germanizirajo, je vključeval tudi kalkirane glagole: *je vunkaj vlekel* (*ausgezogen*), *doli jemle*, *gori jemle*, *poberi se tjakaj*, *vunkaj klizati* (*ausrufen*) (Kopitar 1808: 54). Čeprav so kalkirani glagoli še zajeti v Vodnikov rokopisni slovar²⁴⁴ in neizbežni sestavni del besedja njegovih *Lublanskih novic*,²⁴⁵ saj je moral novice naglo prevajati iz nemških virov, pa t.i. Japljev biblijski prevod v primerjavi s stanjem v 16. stoletju že kaže bistven premik (npr.: 1. *On je doli djal te Viffokote, inu je Pilde resbil, inu Malikoufke Borfhite, possěkal* (DB 1584: I,214b) – *On je viřozhine rãsdjãl, řiěbre rãsdrõbil, lôge possěkal* (JB 1802: II,501); 2. *Natu je Amnon doli legěl, inu se je bolan řuril* (DB 1584: I,174b) – *Amnon se tedaj vľeřhe, inu se bolniga řtury* (JB 1802: II,200)). V Metelkovi slovnici glagolski kalki niso več obravnavani kot poseben glagolski besedotvorni tip, čeprav je značilnost slovnice prav natančen besedotvorni opis sočasnega slovenskega jezika. Poglavlje o glagolskem besedotvorju zaključuje ugotovitev, da zveze tipa *okoli iti* 'herum gehen', *memo iti* 'vorbey gehen' v krajščini niso sestavljenke oz. zloženske²⁴⁶ (»Zufammenfetzungen«), ampak sta *okoli* in *memo*

²⁴² Gutsman je pri pripravi slovarja v veliki meri upošteval Adelungov enojezični nemški slovar (prim. Karničar 1999: 19).

²⁴³ Prim. tudi Orel-Pogačnik 1991: 154.

²⁴⁴ V rokopisnem izpisu Vodnikovega slovarja *Slovenski Besednjak*, ki je delo Jožeta Stabeja, hrani pa ga Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, je mogoče zaslediti tudi naslednje primere: *Absteigen*, *herab*, *doli řtõpam*, *doli řtõpim. und odstõpim, od řtõpam* (VB 1804–1806: 3/12a), *Abthun*, *d. i. herab*, *děvam*, *děm oder dēnem*, *doli* (VB 1804–1806: 4/1b), *Niederklappen doli odkleniti* (VB 1804–1806: 57/10a) itd.

²⁴⁵ A. Legan Ravnikar (1997: 483–484) navaja, da so bili tudi glagolski kalki (večinoma poltermini) sestavni del sopomenske variantnosti na zgodnji stopnji oblikovanja upravno-politične in vojaške terminologije (npr. *doli vdariti* – *doli poloshiti* – *doli djati* – *doli perpraviti* 'preklicati'). O njihovi gostoti v patentih oz. v uradovnalni slovenščini v drugi polovici 18. stoletja prim. Orožen 1979: 164–167.

²⁴⁶ Strokovni izraz »Zufammenfetzung« je v MB (1833: II,839) pojasnjen s slovenskima ustreznicama »sořtãvľenje, slořhěnje«.

določevalna prislova (»bestimmende Nebenwörter«) (Metelko 1825: 152). Spremenjen odnos do kalkov in upadanje njihove rabe zrcali že Murkov slovar: v slovensko-nemškem delu je navedenih le nekaj glagolskih kalkov (npr. *dolpaſti abfallen* (MB 1833: I,46), *gorvſtájenje die Auferſtehung* (MB 1833: I,75), v nemško-slovenskem delu pa veliko več, vendar so večinoma opredeljeni kot *unr.* ali *gem.*²⁴⁷ (npr. *Aufwaſchen* /.../ *gem. gorpomíti, gorpomívati; Aufwecken* /.../ *unr. gorsbudíti, gorsbújati* (MB 1833: II,102)) in s tem zamejeni na pogovorno raven oz. normativno odsvetovani. Slovarji iz druge polovice 19. stol., bodisi slovensko-nemški ali nemško-slovenski (oba Janežičeva slovarja in njune kasnejše izdaje, Cigaletov nemško-slovenski in Pleteršnikov slovensko-nemški slovar), glagolskih kalkov niso več navajali. Narečni slovarji pa kažejo, da so se vsaj v narečjih, v katerih je predvidljiv večji vpliv nemščine, številni glagolski kalki še ohranili. V *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* (Novak 1996: 34) je npr. navedenih kar 28 glagolov, sestavljenih s prislovom *dol*, med katerimi so tudi *dolpoglednoti, dolplačati, dolpreſteti, dol zafaliti, dol zatajiti, dol zgučati* itd. Dokaz za povečano gostoto tovrstnih tvorjenk v koroških govorih, ki so se ohranile na dvojezičnih področjih, ponuja tudi slovarski del Karničarjeve monografije o obirskem govoru z iztočnicami kot npr. *gor jemati, gori pobrati, gor pogerati, gor pokniti, gor rezati, gor rigati se, gor ugnati, gor vſtati, gor vzeti, gor zdelati* (Karničar 1986: 150).

7 Nemščina je vplivala tudi na druge slovanske jezike, zato so bili glagolski kalki v preteklosti pričakovana sestavina oblikujočih se knjižnih jezikov tistih narodov, ki so bili iz zgodovinskih vzrokov v stiku z Nemci in njihovo kulturo. Toda slovanski zgodovinski slovarji, zlasti tisti, ki zajemajo knjižnojezikovno tvornost primerljivega 16. stoletja, proti pričakovanju ne izkazujejo glagolskih kalkov²⁴⁸ oz. jih izkazujejo zelo majhno število. V HSSJ, ki na osnovi ohranjenih dokumentov razvojno prikazuje slovaški besedni zaklad v osemstoletnem časovnem razponu (11. do 18. stoletje), je v slovarskem sestavku z iztočnico *dolu* navedenih več pomensko različnih kalkiranih zgradb: npr. *každodenne kapeme a dole gideme* 'vychadzame na mizinu, upadáme', *d. klast', pokladat', položit', zložit', umenšit', vedet', zrezat'* (HSSJ 1991: 283–284). Jezikovna primerjava Dalmatinove *Biblije* z najstarejšim češkim prevodom biblije iz 14. stoletja²⁴⁹ je pokazala, da je na razlike v čistosti jezika ter na odsotnost kalkiranih prevodov nemških glagolov v češkem prevodu vplivala odvisnost od različnih prevodnih predlog (DB od Lutrovega prevoda, *Draždanske Biblije* pa od *Vulgate*), različen čas nastanka ter večja zakoreninjenost češkega prevoda v slovanski tradiciji.

Izjemo predstavljajo lužiškosrbska besedila, kjer je zaradi položaja jezikovnega otoka, dvojezičnosti in dolgotrajnega vpliva nemščine prevzetega in kalkiranega besedja več kot v drugih slovanskih jezikih (Schuster-Šewc 1983: V). Med glagolskimi kalki, kjer so se – enako kot v slovenščini – vidska nasprotja ohranjala (Radłowski 1966: 91–92), pa so tudi tvorjenke, kjer se kalkiranost prepleta s prevzetostjo, npr. *dórch příníc* 'durchkommen' (Giger 1998: 250).

²⁴⁷ Okrajšava *gem.* je v seznamu okrajšav tudi pojasnjena (»gem. bedeutet gemeinlich, im gewöhnlichen Leben, po navadi, navadno«) okrajšava *unr.* (unrichtig) pa ne.

²⁴⁸ Prim. Gebauer 1970.

²⁴⁹ Prim. *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, Praha, 1988.

Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi *Bibliji*

0 V glagolskem besedju Dalmatinove *Biblije* je približno pri sedmini glagolov ugotovljiva samostalniška podstava.²⁵⁰ Tak delež dokazuje visoko produktivnost tvorbenega vzorca, številne nove tvorjenke pa kažejo, da ta tudi v drugi polovici 16. stoletja še ni začela pojenjevati. Ker je Dalmatinova *Biblija* najpomembnejši prevodni dosežek slovenske protestantske književnosti 16. stoletja, ker je v njej zaradi vsebinske zahtevnosti in razgibanosti pričakovano razgrnjen velik del aktivno rabljenega besednega zaklada tega časa, ker predstavlja zgledno jezikovno normo ne le za šestnajsto ampak tudi za naslednji dve stoletji, je ugotovitve o besedotvornih pomenih in skladenjskih lastnostih izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi *Bibliji* mogoče obravnavati kot označevalne za knjižnojezikovno prakso slovenskih protestantov.²⁵¹ Ilustrativne bi lahko bile tudi pri osvetljevanju jezikovnih značilnosti zvrstno določenega besedila – biblijskega prevoda, kar pa je spet osrednja zvrst 16. stoletja.

0.1 Zaradi štiristoletne časovne odmaknjenosti je ugotavljanje sestava in s tem v zvezi končnega števila izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi *Bibliji* zapletena naloga. Otežuje jo veliko število glagolov s prevzetim samostalnikom v podstavi. Pri večini od teh se je besedotvorni proces dogajal v tujem jeziku. Pogosto jo ovira različna in težko razpoznavna stopnja zastrtosti besedotvornega pomena, občasno pa še nejasna smer tvorbe oz. možnost dvojnega pojmovanja podstave (npr. *šum* – *šumeti*). V dvomnih primerih so kot vodilo upoštevani izsledki etimologije.²⁵²

0.2 Ugotavljanje besedotvornih pomenov je potekalo s pomočjo skladenjske pretvorbe. Pri tem so bili upoštevani teoretični in metodološki dosežki sodobnega slovenskega besedotvorja.²⁵³ Da pa bi sinhrono določanje t. i. govorne oz. skladenjske podstave in z njeno pomočjo ugotavljanje besedotvornega pomena izsamostalniških glagolov ne odvedlo predaleč od dejanskega stanja, je vzporedno teklo sobesedilno preverjanje dobljenih besedotvorno-pomenskih vrednosti. Pri ugotavljanju pravilnosti skladenjske pretvorbe so bile v veliki meri upoštevane tudi sopomenske opisne možnosti iz Dalmatinove *Biblije*. Analiza je bila usmerjena predvsem na prvostopenjske izpeljanke.²⁵⁴

²⁵⁰ Samostalniška podstava je ugotovljiva pri pribl. 240 nesestavljenih in pribl. 220 sestavljenih glagolih v Dalmatinovi *Bibliji*. S pomočjo kartoteke, ki jo predstavlja popolni izpis Dalmatinove *Biblije*, je bilo ugotovljeno tudi skupno število glagolov: pribl. 3300.

²⁵¹ Ugotovitve, ki jih je v sistemsko celoviti predstavitvi tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* nanizala A. Vidovič-Muha, tako sklepanje potrjujejo (Vidovič Muha 1984a, 1986).

²⁵² Prim. ESSJ 1976–2005; Kluge 1975; Miklošič 1886; Skok 1971–1974; Striedter-Temps 1963; Snoj 1997¹, 2003².

²⁵³ Pomensko nespremenjeno je prevzeto tudi strokovno izrazje. Prim. Toporišič 1976a: 163–177; 1973a: 105–177; 1980b: 141–151; 2000: 143–234; A. Vidovič-Muha 1984b, 1985; prim. še 1984a in 1986.

²⁵⁴ Po tem merilu je glagol *odgovoriti* sestavljenka in ne izpeljanka z besedotvornim pomenom ← ‘dati odgovor’.

0.3 Pri razvrstitvi besedotvornih pomenov so upoštevani delovalniki besednozvezne skladenjske podstave, njihova sklonska izraženost,²⁵⁵ različnost jedrnih glagolov ter skladenjsko razmerje med jedrnim glagolom in razvijajočim členom.

1 Sam₁ + Glag

1.1 'To, kar izraža podstavni samostalnik (PoSam), je, gre, se pojavlja, pada ...': *dež-i* ← 'dež gre, je': tako še *rositi* in *bliskati* – *bliskati se*.²⁵⁶ Podstavni samostalnik nastopa v vlogi vršilca dejanja. Z jedrnim glagolom tvori prisojevalno razmerje. Glagoli s tem besedotvornim pomenom so v Dalmatinovi *Bibliji* praviloma levo in desno nevezljivi, pogosto pa dopolnjeni z okoliščinskimi pojasnili. Npr. *je deshilu na Semlo fhtirideffet dny inu fhtirideffet nozhy* (DB 1584: I,5a). Prisojevalnost in vezavnost, ki sta razvidni iz posameznih primerov, zanesljivo kažeta spremembo pomena.²⁵⁷ Npr.: *Pole, jeft hozhem vam Kruh is Nebes deshyti* (DB 1584: I,45a); *Rofsite vy Nebessa od osgoraj, inu vy oblaki deshite Prauizo* (DB 1584: II,18b); *Mezh /.../ je vŕvejzhen, de ima moriti /.../ inu fe bliskati* (DB 1584: II,70a). Na pomenske spremembe se odziva tudi skladenjska pretvorba: npr. *pustiti dežiti man na zemljo* ← 'pustiti, da man pada kot dež / v obliki dežja na zemljo'; *meč se bliska* ← 'meč oddaja bliske'. Prisojevalna in orodniškovezavna raba glagola *prašiti se* je v Dalmatinovi *Bibliji* izrabljena za posredovanje na biblijsko vsebino vezanega pomena 'ruvati se tako, da se dviga prah', ki je kasneje izginil iz rabe (SSKJ III (1979): 961). Njegovi sledovi so ohranjeni pri predporskem glagolu *zaprashiti se* (npr. *zaprashiti se* v 'silovito napasti' (SSKJ V (1991): 961)). Pomen je v Dalmatinovi *Bibliji* po Lutrovem zgledu izvorno pojasnjen v opombi:

Dalmatin	Luter
<i>S'enim fe metati ali rinjati pride v'Iudoufkim je-siki od praha femkaj: Kakòr kadar fe dva vkup mezheta, taku fe prashy, inu je goft prah okuli nyh. Inu ima takou glas: En Mosh fe je Shnym prafhil, tu je, tu je bilu enu filnu metanje, ali rinanje</i> (DB 1584: I,21b)	<i>Jm Ebreischen kompt ringen vom staub her / Als wenn Zween miteinander ringen / das der staub sich erhebt vnd dicke vmb sie wird. Vnd lautet so viel / Es steubet ein Man mit jm / das ist / Ein hefftiger Kampff war es</i> (LB 1545: 85)

Tolikšna tvorbeno-pomenska skladnost med glagoli v Lutrovi *Bibliji* in med ustrezniciami v Dalmatinovem prevodu je redka. Širša primerjava obeh prevodov prav pri izsamostalniških in izpridevniških glagolih kaže precejšnjo tvorbeno samostojnost in neodvisnost od predloge.²⁵⁸

Besedotvorni pomen, določljiv s skladenjsko pretvorbo, posredno potrjujejo tudi primeri, kjer je istorečni vršilec dejanja sobesedilno izpostavljen, docela neposredno pa npr. opis, ki ga predstavlja tvorjenki v okviru iste povedi pridružena zveza podstavnega samostalnika in priso-

²⁵⁵ Toporišič (1982: 82–113) deli glagolske besedne zveze v več skupin na osnovi vezljivosti.

²⁵⁶ Ker jezikoslovna in slovaropisna teorija ne predvidevata obstoja prisojevalnih zvez z nedoločnikom tipa *dež iti*, ostajajo glagoli te skupine na besednozvezni ravni brez določljive skladenjske podstave. Dokaz za to, da protestantske slovaropisne prakse tovrstni pomisleki niso omejevali, ponuja npr. zgled iz *Registra*, ki je dodan Dalmatinovi *Bibliji*: *Deshyti* (Crajinlki) *desh jiti* (Corolhki) (DB 1584: III,CcIIIa). Na ta primer in na problem opozarja Gjurin (1984: 197). Sistemsko predvidljive stavčne uresničitve tipa *dež gre, pada...* pa potrjujejo tudi sopomenski opisi iz Dalmatinove *Biblije*: npr. *Elias /.../ je molil eno molitou, de bi neimèl desh yti, Inu nej defh fhàl na Semlo try lejta, inu sheft Meŕceu* (DB 1584: III,135a).

²⁵⁷ Soodvisnost pomenskih sprememb in nastopa vezljivosti prvotno nevezljivih glagolov omenja Toporišič (1982: 82–83).

²⁵⁸ O tem Merše 1995a.

jevalnega glagola. Npr.: *blisk osgoraj od Neba fe blifne, inu svejti zhes vse tu, kar je pod Nebom* (DB 1584: III,41b–42a); *fe prafshy, inu je goft prah okuli nyh* (DB 1584: I,21b).

Izpostava je v večini tovrstnih primerov posneta po Lutrovem zgledu.²⁵⁹ Običajno je izrabljena za natančnejšo lastnostno določitev osebk. Neredko je opravičljiva s stavčnočlensko simetrijo, kar pomeni, da je stilno pogojena.

V tej skupini glagolov številčno prevladuje besedotvorno obrazilo *-iti*. Pri *dežiti* je bilo kasneje zamenjano z *-uvati/-ovati* oz. *-evati*.²⁶⁰ Podstavni samostalniki označujejo vremenske pojave (*blisk, dež, rosa*) ali snov (*prah*). Skupino so v 16. stol. zaokrožali glagoli, izpeljani iz samostalnikov, ki označujejo enega od časov dneva (*daniti se, nočiti se*). Npr.: *Diefcit, fe dani, dan gori gre* (BH 1584: S13); *es Nachtet. noctescit. nuzh se dela, fe nozhy* (MD 1592: k5a). Predponskih uresničitev naštetih glagolov v Dalmatinovi Bibliji ni.

2 Glag + Sam₁

2.1 'Biti to, kar izraža PoSam': *gospod-ovati* ← 'biti gospod'; *erbaty, goljufaty, hlapčovaty, kmetovaty, kraljovaty, kurbaty, mojstriti – mojstrovaty, osebenjovaty, pričaty – pričovaty, romaty, tolmačiti – tolmačovaty*. V isti niz bi bilo mogoče uvrstiti še glagola *družiti se* in *gostovati se*, pri katerih je besedotvorni pomen 'biti to, kar izraža PoSam' vezan prav na sopojavljanje morfema *se*.²⁶¹ Naštetih glagoli so v Dalmatinovi Bibliji rabljeni prisojevalno. Pri večini je ugotovljiva tako prehodna kot neprehodna raba. Npr.: *GOSPVD krajljuje, tuga fe Semla veffeli* (DB 1584: I,304a); *Bofhli ti zhes nas krajoval, inu zhes nas gofpodoval?* (DB 1584: I,24a). Med prehodnimi glagoli je več predložnih: *družiti se k (možu), gospodovati čez (ribe, nas); gostovati se z (njo), kraljovati čez (nas); kurbati se za (ptujimi boguvi), kurbati se z (mnogimi lotri)*. Ob povratnem glagolu *kurbati se* je bila v rabi tudi nepovratna različica *kurbati*. Osamela pojavitev glagola *osebenjovaty* nakazuje neprehodnost. Glagola *mojstriti – mojstrovaty* sta rabljena samo tožilniško, glagol *hlapčovaty* pa samo dajalniško prehodno: *hlapčovaty komu*.

Podstavni samostalnik je v povedkovodoločilnem ujemalnem razmerju z opisnim glagolom. Vršilec dejanja oz. nosilec poteka ali stanja je ob glagolih s tem besedotvornim pomenom v Dalmatinovi Bibliji praviloma oseba. Neosebni (neživi) vršilec dejanja signalizira preneseni pomen, npr.: *dërshi fvoj lesik, de hudu negovory, inu fvoja ufina, de negolufajo* (DB 1584: III,121a).

Med naštetimi glagoli pojavnostno prevladuje obrazilo *-ovaty-ujem*. Če odštejemo primere, kjer takšna obraziljenost nakazuje drugotno tvorjene nedovršnike, se obrazilo številčno izenakuje z *-aty-am*: vsako se pojavlja pri petih glagolih. Obrazilo *-iti-im* je redkejše (2 glagola). Sestavljenost s predponami in izpredložnimi levimi obrazili izpričujejo le nekateri od naštetih glagolov: *pričaty* nastopa v sestavi z *iz-, pre-, s-* in *za-*; *družiti se* s *pri-* in *z-*, glagoli *goljufaty, mojstriti* in *tolmačiti* pa le s po enim levim obrazilom (*o-, pre-, s-*). Izhodiščnim glagolom dodana predponka in izpredložna obrazila so spremenila predvsem njihov pomen in vidsko

²⁵⁹ Prav z opazovanjem primerov, kjer je podstavni samostalnik sobesedilno posebej izpostavljen, kar do neke mere povzroča istorečnost, je mogoče še natančneje določiti meje Dalmatinove prevodne odvisnosti oz. neodvisnosti od Lutrove predloge. Z njimi je v posameznih primerih merljiva tudi stopnja leksikaliziranosti besedotvornega pomena.

²⁶⁰ Glagol *dežovati* je v drugačnem pomenu naveden že v Hipolitovem rokopisnem slovarju: *Diluvio, wässeren, vodenizhiti, s' vodò polivati, shkrofiti, povudnia biti, dešhéviti, dešhováti, povodniti* (HD 1711–1712: I,181). Pohlin skuša z oblikovno različnostjo para *dežiti – dežuvati* zaobseči razliko v bolj in manj omejenem trajanju dejanja: *Děshñje dešhuvati. Es regnet immer. Pluit continuo: Deshy. Regnen. Pluere*. (PB 1781: D3b).

²⁶¹ Glagol *družiti koga k* v Dalmatinovi Bibliji nastopa z besedotvornim pomenom 'delati koga druga', za glagol *gostiti koga* pa je mogoče predvidevati besedotvorni pomen 'imeti koga v gosteh'.

vrednost, vezavo pa le redko: npr. *pričati čez koga – izpričati kaj*. Njihov nadaljnji pomenski razvoj je neredko zabrisal jasnost besedotvornega pomena.

Podstavni samostalniki opredeljujejo vršilca dejanja oz. nosilca poteka ali stanja glede na poklic (*kmet, hlapec*), vlogo ali položaj (*gospod, kralj, gost, erb, mojster*), lahko pa tudi glede načina delovanja in obstajanja (*goljuf, romar*).

2.2 Z osnovnim skladenjskopretvornim vzorcem ni mogoče obseči besedotvornega pomena vseh naštetih glagolov. Najpogosteje zahteva spremembo podobnostni pomen, ki je rezultat pomenskega razvoja: *kmetovati* ← ‘delati kot kmet’ ali ‘opravljati delo kmeta’. Razpoznavnost omogoča sobesedilo: *je enu Méstu pèr Murji s’malim folkom dobil, inu je ondi krajloval, kakòr en Krajl* (DB 1584: II,184 b). Pri navedenem primeru je podobnostni pomen celo presežen, saj glagol nastopa s pomensko vrednostjo ‘vladati’. Občasno je na pomenski razvoj glagola, s tem pa tudi na zastrtost osnovnega besedotvornega pomena, sobesedilno opozorjeno celo z istorečnim vršilcem dejanja oz. nosilcem stanja ali poteka. Npr.: *Skusi mene Krajli krajlujo /.../ Skusi mene Viudi gospodujo* (DB 1584: I,319b) – *Durch mich regiern die Könige /.../ Durch mich herrschen die Fürsten* (LB 1545: 1104).

Pomenskorazvojno pričakovana motivacijska razširitev, ki jo potrjuje tudi sobesedilno preverjanje, je ugotovljiva še pri nekaterih glagolih: npr. pri glagolskem paru *pričati – pričovati* ← ‘biti priča’ in ‘dati/dajati pričo’. Oddaljevanje od okvirno določenega besedotvornega pomena je zaznavno tudi pri glagolih *gostovati se* in *gostovati (koga)* s pomenoma ‘imeti gostijo’ in ‘prirediti gostijo komu’. Tudi pri glagolskem paru *mojstriti – mojstrovati* je leksikaliziranost pomena dosegla visoko stopnjo.²⁶² Glagola sta danes živa le še v knjižni rabi (SSKJ II (1975): 826), njun pomenski spekter pa se s stanjem v 16. stol. ne ujema.

2.3 Besedotvorni pomen ‘postati to, kar izraža PoSam’ izpričuje sestavljeni glagol *posvačiti se*, varianto ‘postati tak kot to, kar izraža PoSam’ pa glagol *pojuditi se*. Na podobnostni pomen bolj ali manj izrazito kaže sobesedilo, zanesljivo odkrivati pa ga je mogoče tudi po primerjalni poti.²⁶³

- (1) Dalmatin: *ty ptuji od Rima, Iudje, inu kir fo se pojudili, Kreterji inu Araberji* (DB 1584: III,61b);
- (2) Dalmatin: *inu fo Stephana isvolili /.../ inu Nikanora /.../ kir fe je bil pojudil* (DB 1584: III,64a);
Trubar: *inu Miclausha Antioskiga, kir ie od te Aydouske hti Iudouski Veri bil stopil* (TT 1557: 348);
Luter: *vnd Nicolaum den Jüdegenossen* (LB 1545: 2201);
Japelj: *inu Niklavsha eniga vunajniga is Antiochie* (JB 1786¹: X,29).

Primerjava z nemškim prevodnim zgledom nakazuje eno najbolj tipičnih ubesedovalnih razlik med Lutrom in Dalmatinom. Jedrnato Lutrovo izražanje s samostalniki, zlasti še s samostalniškimi zloženkami, je Dalmatin pogosto nadomeščal z glagolskimi opisi. Čeprav je tak

²⁶² Dokaz za to je tudi natančna pomenska razlaga Lutrove rabe glagola, dodana sodobni žepni izdaji Lutrove Biblije: *meistern (m. Akk.) – (jds.) Lehrer sein, (jmdn.) Vorschriften machen, (etw.) in den Griff bekommen, besser tun, besser wissen, (etw.) aussetzen, bemängeln* (LB 1545 (1974): 351*). S tovrstnimi razlagami so opremljene tiste besede iz Lutrove Biblije, ki pomensko izraziteje odstopajo od današnje rabe: prim. Worterklärungen zur Lutherbibel von 1545 (LB 1545 (1974)).

²⁶³ S primerjalnim vključevanjem »Japljeve Biblije«, to je prvega celotnega katoliškega prevoda, ki ga je konec 18. stol. oskrbel Jurij Japelj s sodelavci, je mogoče jezikovni razvoj zanesljiveje začrtati, hkrati pa ga po dveh stoletjih tudi že preverjati.

postopek lahko posledica ubesedovalnih zadreg, pa je z njim jasno nakazana drugačna uporabnostna razvrstitev besedotvornih vzorcev in celo besedotvornih vrst. Na osnovi primerjanja postaja še bolj očitna živost besedotvornih vzorcev, preverljiva pa je tudi funkcionalnost njihove izrabe.

2.3.1 Med tvorjenimi glagoli v Dalmatinovi *Bibliji* predstavlja poseben podtip besedotvornega vzorca in pomena tvorjenka *usiriti se* ← ‘postati sir’ ali ‘spremeniti se v sir’. Ločeno obravnavo opravičuje tudi sprememba razmerja med osebama v pomensko ekspresivnejše razmerje med osebo in stvarjo (PoSam označuje snov). Tudi v tem primeru se povratni glagol po besedotvornem pomenu razlikuje od nesestavljenega nepovratnega glagola *siriti*, ki ga Dalmatin v *Bibliji* ni rabil: ← ‘delati sir’. Npr.: *Néfi li ti mene kakòr mléku molsel, inu kakòr Sir puftil fe vsiriti?* (DB 1584: I,269a) – *Hastu mich nicht wie Milch gemolcken vnd wie Kесе lassen gerinnen?* (LB 1545: 927). Primerjava z Lutrom kaže, da do istorečnosti prihaja po naključju, saj je Dalmatin glagol *gerinnen* prevedel z domačo izsamostalniško ustreznico *usiriti se*.

V naslednjih stoletjih se je raba glagolov *bogovati* in *osebenjovati* močno zožala.²⁶⁴ Japelj ju nadomešča s sopomenkami ali s sopomenskim opisom.²⁶⁵ Npr.:

- (1) Dalmatin: *boguj meni fksu Duha tiga bogovanja* (DB 1584: I,166a);
Japelj: *Prerokúj meni s'vganuvávskim duham* (JB 1802: II,133);
- (2) Dalmatin: *Vftani inu pojdi, ti inu tvoja hifha, inu offebejnuj, ker kuli morefh* (DB 1584: I,207b);
Japelj: *Vsdigni fe, inu podaj fe na pôt, ti, inu tvoja hifha, inu prebivaj kakòr ptuja kjer kóli samorefh* (JB 1802: II,447).

Iz knjižnojezikovne rabe je zaradi tuje podstave izginil glagol *erbat*. Glagol *posvačiti se* Pleteršnikov slovar še navaja (PS II (1895): 177), SSKJ pa nič več. Ekspresivni predznak uporabnostno omejuje glagol *kurbati se* (SSKJ II (1975): 532). Njegova nepovratna različica je iz rabe izginila. Nekateri glagoli so pomensko zastareli (npr. *gostovati*). Besedotvorni tipi, s katerimi je bil v 16. stol. izražen besedotvorni pomen ‘biti to, kar izraža PoSam’, so ohranili produktivnost.²⁶⁶

3 Glag + Sam₄

3.1 ‘Delati/narediti, opravljati/opraviti, ustvarjati/ustvariti to, kar izraža PoSam’: *grešiti* ← ‘delati greh(e)’. Glagoli *coprati*, *kašljati*, *koreniti se* ← ‘gnati koren(ine)’, *mašovati*, *prašiti* ← ‘delati praho’, *ropotati* in *šumeti* so v Dalmatinovi *Bibliji* rabljeni samo neprehodno. Neobvezno jih spremljajo okoliščinska določila: *kakòr fe v'Papešhtvi vidi, de fo nyh Cerqve v'katerih Mafhujo, taku terdnu obsydane kakor eni Tabri* (DB 1584: II,103a).

Isti besedotvorni pomen je ugotovljiv tudi pri glagolih, za katere so poleg neprehodnih rab običajne tudi prehodne, ki so pogosto predložno izražene. Npr.: *bojovati/bojovati se: bojovati zoper (sovražnike)/za (svetnike), z (nami) – bojovati se zoper (hudiča)/za (tu), z (Judam); grešiti zoper (Gospoda); igrati (Gospodu), igrati (basen)/(pasijon)/(tragedijo); losati za (suknjo)/čez (nje)/čez (mojo suknjo); ofrati (ofre)/(darove); pleniti (deželo)/(ajde); roditi (sina)/(sad); ropati (živino)/(skednje); šaliti se z (božjo besedo); vojskovati zoper (Abimeleha)/z (Izraelom)/vojskovati*

²⁶⁴ Prvi je v SSKJ označen s *star.* (SSKJ I (1970): 163), drugi (*osebenjkovati*) pa s kvalifikatorjem *nar.* (SSKJ III (1979): 444).

²⁶⁵ M. Orožen je z natančno izdelano tipologijo leksikalnih razlik osvetlila razmerje Dalmatin – Japelj, ugotovitve pa uporabila za oceno stopnje in smeri jezikovnega razvoja v dveh stoletjih (Orožen 1984a, 1984/85).

²⁶⁶ Na to kažejo primeri, navedeni v Vidovič-Muha 1985: 50–51.

se s (*hudičem*). Besedotvornopomensko se od naštetih glagolov ne razlikujejo glagoli, ki so v Dalmatinovi *Bibliji* samo prehodno rabljeni: npr. *muštrati folk* ← ‘opravljati mušter (‘pregled’) koga/česa; *končati lažnike, mesto; pildati koga*.

Preverjanje rabe glagolov v stavkih ali povedih kaže, da je besedotvorni pomen večkrat širši od izhodiščno določenega in do neke mere integralnega. Ker glagol *peniti se* hkrati označuje proces ustvarjanja in stanje, bi njegov besedotvorni pomen lahko obsegla šele razširjena pretvorba: ‘delati in imeti pene’. Pri glagolu *znamenjovati* se je težko odločiti, ali je v ospredju rezultat dejanja ali njegovo podeljevanje: ‘delati in dajati znamenja’. *Znamenje* kot rezultat dejanja je lahko sobesedilno tudi natančneje določeno, npr. *Ieft te snaminujem s'krishom tiga isvelizhanja* (DB 1584: I,cIIb). Pomenska sestavina podeljevanja je praviloma vezana na prehodne glagole, kar vodi k sklepu, da parov kot *krstiti – krščovati* ter *ofrati – ofrovati* ne opravičuje le razlika v trajanju dejanja, ampak so neredko še dodatno pomensko osmišljeni. Ponavljalni glagoli so nekoliko pogosteje rabljeni neprehodno (oz. ne tožilniško prehodno). V ospredju je glagolsko dejanje samo in zato besedotvorni pomen ‘delati to, kar izraža PoSam’ ne zahteva razširitve.

V skladu s povečanim številom vezavnih možnosti izsamostalniških glagolov je vse izrazitejši tudi upad skladnosti besedotvornega in leksikalnega pomena. Rodilniška vezava glagola *grešiti* npr. odkriva predkrščanski pomen glagola ‘ne zadeti, miniti, izgubiti’ (ESSJ I (1976): 174): *Ti vfe te potèptajsh, kateri tvoih Praud grifhé* (DB 1584: I,311a). Predvidljiva je tudi zastrtost besedotvornega pomena pri glagolu *štrikati*, ki nastopa le v zvezi *štrikati mrežo* ‘plesti mrežo’, in ne več ← ‘delati mrežo iz štrikov’.²⁶⁷

Po skladenjskih lastnostih se mnogim od naštetih glagolov približuje tudi glagol *flancati*, čeprav se besedotvornopomensko ne izenačuje docela z njimi: ← ‘saditi flance’. V ospredju ni rezultat dejanja, ampak razmeščanje tega, kar izraža podstavni samostalnik. Številne prehodne rabe kot tudi ustreznični niz iz *Registra* pa kažejo, da glagol nastopa v pomenu ‘saditi’ in da je tudi pri njem besedotvorni pomen že zastrt: *Pèrpelaj nje notèr; inu flanzaj je na tej Gorri tvoje erbzhine* (DB 1584: I,45a); *Flanzati* (Crajnki) *safaditi* (Slovenki, Besjashki) *saditi*, *v'zepiti* (Hervazki, Dalmatinški, Ifrianški, Crahki) (DB 1584: III,CcIVa).

Z upoštevanjem pogosteje rabljenih nadomestnih opisov iz Dalmatinove *Biblije* se je mogoče precej približati razumevanju besedotvornega pomena izsamostalniškega glagola v 16. stol. in mu prilagoditi predvidljivo skladenjsko pretvorbo. Približevanje praviloma poteka z vključitvijo manj splošnega jedrnega glagola, npr. *losati* ← ‘metati/vreči los’ in ne ‘opravljati/opraviti los’.

V vlogi jedrnega glagola besedne zveze, ki kot skladenjski opis nadomešča ustrezno tvorjenko, pogosto nastopa glagol *delati*. Najpogosteje se z njo izmenjuje. V Dalmatinovi *Bibliji* je praviloma v številčni premoči tvorjenka, torej krajša, ekonomičnejša možnost: npr. glagol *grešiti* je pogostejši kot zveza *delati greh/grehe*; *ofrati – ofrovati* nastopata pogosteje kot zveza *delati ofre*; *špotati se (komu)* pogosteje kot zveza *delati špot (iz koga)*. Pravo nasprotje soobstajanja dveh enakovrednih izraznih možnosti predstavljajo zveze, ki nimajo enobesedne ustreznice (npr. *delati punt*), pa tudi tvorjenke, ki ne potrebujejo opisne razbremenitve (npr. *šaliti se*).

S podstavnimi samostalniki je praviloma označen rezultat dejanja izpeljanega glagola. Pomensko so precej različni, vendar abstraktnost močno prevladuje nad konkretnostjo. Njihov razpon sega od abstraktnih pojmov (*greh*), preko oznak dejanj, procesov in stanj (*maša, igra, los, šala, rod* ‘porod’), ki jih je prav tako moč izenačevati z rezultati dejanj izpeljanih glagolov, do konkretnih predmetov (*koren*). V ospredju sta besedotvorna tipa *-iti -im* in *-ati -am*. Pojavnostno sta precej približana (11 : 8). Tvorba z besedotvornim obrazilom *-ovati -ujem* močno zaostaja (4 glagoli). Do izrazitejšega tekmovalnega razmerja med naštetimi tremi obrazili bi utegnulo priti

²⁶⁷ Prim. ESSJ IV (2005): 120–121.

le, če bi istopodstavni glagoli *pleniti* in *plenjati* – *plenjovati* ne bili v tako izrazitem številčnem neravnovesju (16x : 3x – 2x). Glagol *šumeti*, ki je skupini zaradi možnosti dvojnega pojmovanja podstave dokaj pogojno pripojen,²⁶⁸ izpričuje še *-eti -im*.

Glagoli s tem besedotvornim pomenom so v Dalmatinovi Bibliji prisojevalni. Razen glagolov *koreniti se* in *šumeti* vsi nastopajo z osebni vršilci dejanja oz. nosilci poteka ali stanja. Vzoredne brezosebne rabe so redke, npr. *Sakaj s' Boshjo beffedo fe nej fhaliti* (DB 1584: II,196b). Netipični vršilec dejanja, predmet ali okoliščinsko določilo zanesljivo opozarja na pomensko spreminjanje, npr.: *ty odtéti od Hishe Iuda /.../ bodo fe spet pod fe, korenili, inu nad fe fad nefli* (DB 1584: II,15a) (v vlogi vršilca dejanja se namesto rastline pojavlja človek); *Pole, njega Duh popada, inu on sdajci vpye, inu ga tèrga, de fe pejni* (DB 1584: III,36b) (tekočina → človek); *Inu njegova fhtima, kakòr velike vodé fhumé* (DB 1584: III,138a) (premik od tipičnega k netipičnemu je nazorno izpeljan z neokrnjeno primero).

Istorečnost, ki nastaja z izpostavo podstavne samostalnika, je tudi pri glagolih s tem besedotvornim pomenom najpogosteje izrabljena za kakovostno ali vrstno določitev. Praviloma je usmerjena s prevodno predlogo. Npr. *AKu gdu vidi fvojga Brata gréfhiti en greh, nikar k'fmèrti* (DB 1584: III,126a) – *so jemand sihet seinen Bruder sündigen eine sunde / nicht zum tode* (LB 1545: 2430). Nasprotno pa izpostava podstavne samostalnika ob *ropati* ne pomeni pomenske izenačitve, saj samostalnik označuje to, kar je bilo pridobljeno z ropanjem: *le famuzh Shivino inu roup téh Mést, fmo nam rupali* (DB 1584: I,102a). V Japljevem prevodu tvorjenko iz Dalmatinove Biblije pogosto zamenjuje sopomenski opis (prim. prevod citiranega primera: *Kateri vej, de njégov brat en greh ftury, kateri ni sa fmèrt* (JB 1786¹: X,544)).

Levo obraziljenim glagolom *zakrožiti*, *zaježiti*, *zmiriti* ustrežajo le pretvorbe z dovršnim jedrnim glagolom: *za-krož-iti* ← 'narediti krog'. Ti glagoli v Dalmatinovi Bibliji nastopajo sami, brez izhodiščnih nesestavljenih nedovršnikov. Na predponsko ali predložno levo obrazilo so poleg funkcije izražanja dovršnosti vezane še druge pomenske vrednosti, ki jih oddaljujejo od izhodiščnih glagolov.

Do danes je iz knjižne rabe izginilo veliko glagolov s prevzetim samostalnikom v podstavi (npr. *coprati*, *losati*, *muštrati*). Nekateri se uporabnostno niso okrepili in so še naprej ostali na obrobju (npr. *flancati*, *štrikati*). Drugi so potrjevali produktivnost besedotvornega vzorca z nadaljnjim levim obraziljenjem. Glagol *koreniti* je nadomestila tvorjenka iz izpeljane podstave: *koreniniti*.

Najbogatejšo levo obraziljenost izpričujejo glagoli *grešiti* (*po-*, *pre-*, *z-*), *koreniti* (*iz-*, *o-*, *u-*²⁶⁹) in *deliti*, ki je prisoten tudi v številnih glagolskih kalkih (*raz-*, *u-*; *narazenrazdeliti* itd.). *Coprati* ima edini od glagolov s prevzeto podstavo ob sebi dva dovršnika, nastala z levim obraziljenjem (*ob-*, *pri-*). Sestavljenost s po eno predpono izpričujejo glagoli *roditi* (*pre-*), *znamenovati* (*za-*), *kašljati* (*od-*), *pleniti* (*o-*), *ropati* (*ob-*). Leva obraziljenost podstavne glagole pomensko spreminja, menja pa tudi njihov vidski pomen. Izrazitejša sprememba besedotvornega pomena nastopa pri glagolu *izkoreniti* ← 'odstraniti s korenom'. Razumevanje prenesenega pomena je v Dalmatinovi Bibliji olajšano z robno opombo: *taku hozhem jeft nje *iskoreniti is*

²⁶⁸ Tudi nekatera druga razmerja glagolov in samostalnikov (npr. *kašljati* – *kašelj* in *ropati* – *ropot*) niso povsem izčiščena glede smeri tvorjenosti.

²⁶⁹ Nove ugotovitve o razmejenosti in medsebojnem razmerju predpon *v-* in *u-* v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je na osnovi analize obsežnega gradiva, zagotovljenega s popolnimi izpisi njihovih del, prinesla razprava F. Novaka »Predponi *v-* in *u-* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja« (Novak 2006). Spoznanja so bila upoštevana pri pripravi besednovrstno-slovnice opisa besedja, uporabljenega v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih (Merše idr. 2006). V pričujočem delu je ohranjena delitev, kakršno so izkazovale slovnice od Metelkove dalje in kakršno so predstavljali slovarji. Prevrstitve bi na osnovi Novakovih ugotovitev o govornem ozadju in pisni podobi predpon *v-* in *u-* v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika terjali številni glagoli (iz aktualnega poglavja npr. *ukoreniti* → *vkoreniti*, *udeliti* → *vdeliti*, *usnažiti* → *vsnažiti* itd.).

moje deshele, katero sim jefti nym dal (DB 1584: I,237b) – *cillu satréti. Ista pomenska vrednost je ob glagolu *auswurtzeln* omenjena kot značilnost Lutrove rabe: *auswurtzeln – völlig vernichten* (LB 1545: 307*).

Pri glagolih *obcoprati* (*koga*) in *obšrangati* (*mesto*) je ugotovljiva sprememba besedotvornega pomena: *coprati* ← ‘delati copre’ – *obcoprati* (*koga*) ← ‘obdati (*koga*) s copri’; *šrangati* ← ‘postavljati šrango/šrange’ – *obšrangati* (*mesto*) ← ‘obdati (*mesto*) s šrangami’.

3.1.1 ‘Delati/narediti iz česa to, kar izraža PoSam ali spreminjati/spremeniti kaj v to, kar izraža PoSam’: *del-iti* (*deželo*) ← ‘spreminjati deželo v dele’; tako še *polovičiti* in *razkrušiti* ← ‘spremeniti v kruh(e)’ (‘drobec, gruda, kepa’, ESSJ II (1982): 104). Npr. *my némamo leta S. Sacrament refkruhiti ali polovizhiti* (DB 1584: I,cIIa). Glagol *razkrušiti* danes učinkuje besedotvorno nemotivirano. Stopnja zastrtosti besedotvornega pomena v 16. stol. ostaja uganka. Glagol *polovičiti* je izpeljan iz tvorjene podstave (*pol* → *polovica*). Oznaka *knj.* v SSKJ kaže, da danes ni več splošno rabljen (SSKJ III (1979): 780). Podstavni samostalniki v vseh treh primerih označujejo del celote. Zaznaven je en sam besedotvorni tip: *-iti -im*. Pojavitev tretjega delovalnika, ki je skladijsko izpeljana z dajalniško ali predložno tožilniško vezavo izsamostalnškega glagola, kaže, da je besedotvorni pomen treba razširiti s pomensko sestavino dajanja: *Inu ta zhas pride, de on fvoim otrokom ima erbfzhino deliti* (DB 1584: I,111a); *Po Sabboti fo ony ta roup dilili mej vboge, vduve inu firote* (DB 1584: II,200a). Zveza *deliti kaj s kom*, dobljena na osnovi primerov, kjer je pomenskorazvojno v ospredje pomaknjeno stanje (npr. *Eleazar /.../ Dely s'Iosuam red Kanaansko deshelo* (DB 1584: I,XIVb)), pa narekuje pretvorbo ‘imeti del’.

3.1.2 ‘Izločati to, kar izraža PoSam’: *solz-iti se* ← ‘izločati solze’. Poleg glagola *solziti se* je sem mogoče uvrstiti še glagol *gnojiti se*, ki se po besedotvornem pomenu razlikuje od glagola *gnojiti* (*kaj*) ← ‘dajati (čemu) gnoj’. Besedotvorni pomen je v Dalmatinovi *Bibliji* šibko zastopan. Predstavljata ga le dva redko rabljena glagola (vsak od njiju ima dve pojavitvi). Glagola sta tvorbeno izenačena, saj obrazilo *-iti -im* izpričuje isti besedotvorni tip. Podstavni samostalnik v obeh primerih označuje snov. V ospredju je izločanje tega, kar izraža PoSam. Proces nastajanja je potisnjen v ozadje. Z njegovo implicitno prisotnostjo pa je vendarle opravičena uvrstitev besedotvornega pomena. Oba glagola sta povratna in neprehodna.

Primerjava z Lutrovo *Biblijo* pri glagolu *solziti se* odkriva obe skrajni možnosti enosmerno odvisnega prevodnega razmerja: enako besedotvorno strukturiranost nemške in slovenske ustreznice ter premišljeno nadomestitev predstavno tujega frazema z besedotvornopomensko razvidno domačo enobesedno ustreznico. Npr.:

- (1) Dalmatin: *ali moje oku fe h'Bugu folsy* (DB 1584: I,271a);
Luter: *Aber mein auge threnet zu Gott* (LB 1545: 934);
- (2) Dalmatin: *Inu Iesus fe je folsil* (DB 1584: III,54a);
Luter: *Vnd Jhesu giengen die augen vber* (LB 1545: 2164).

Levo obraziljenost izpričuje le glagol *gnojiti*: *pognojiti* (*drevo*). S tožilniško vezavo je skladijsko opozorjeno na spremembo besedotvornega pomena: *pognojiti* (*drevo*) ← ‘dati gnoj’ (drevesu).

3.1.3 ‘Izrekati/izreči, govoriti to, kar izraža PoSam’: *graj-ati* ← ‘izrekati grajo’; tako še *marinjovati*, *panati* – *panovati*, *rotiti*, *svariti*, *štrafati* – *štrafovati*, *tadlati*. Glagol *klagovati* je mogoče le pogojno šteti zraven. Skladijska pretvorba pri njem ni izvedljiva, ker podstavni samostalnik v slovenščino ni bil prevzet. Osnovno motivacijsko razmerje je tako omejeno

le na izhodiščni jezik. Zvezi *apelirati na cesarja* bolj ustreza pretvorba ← ‘nasloviti apel na cesarja’. Podstavni samostalniki so izrazi z abstraktno vsebino (*apel, pan, rota, svar, tadel*). Vršilci dejanja so praviloma osebe. Odstopi, ki jih predstavljajo poosebitve neživega – predmetnosti ali abstraktnega, so redki. Npr.: *Inu nje vrata bodo shalovala inu klagovala* (DB 1584: II,2b). Možne so tudi neosebne rabe, vendar so zaradi redkega pojavljanja le obrobne pomena: npr. *katere Buqve se mogo tadlati* (DB 1584: III,132b). Razen glagola *marinjovati*, ki je kot koroški izraz naveden samo v *Registru*, in osamele pojavitve glagola *panati* so vsi drugi v prvi vrsti rabljeni prehodno: *grajati (delu); klagovati (koga); klagovati čez (viude); klagovati nad (kom); klagovati po (tebi)/(pšenici); panovati (cesarje)/(kače); rotiti (tebe); štrafati (norce)/(pregrehe)*. Živost oz. neživost predmeta za ta besedotvorni pomen ni pomembna. Neprehodnost je vzporedno zaznavna le pri nekaterih glagolih: npr. *Vy beffede smifhlavate, de le tadlate* (DB 1584: I,268a). Besedotvorni pomen ni vezan na en sam besedotvorni tip. Poleg obrazila *-ati -am* (4 glagoli) je ugotovljiva še tvorba z *-iti -im in -ovati -ujem* (po dva glagola) ter s prevzetim obrazilom *-irati -iram*. Sestavljenost s predponami, ki pušča besedotvorni pomen nedotaknjen, izpričujeja le glagola *svariti* in *štrafati* – oba s predpono *po-*. Glagola *tadlati* in *grajati* sta bila ožji sopomenki. Pogostnostno nista bili uravnoteženi, saj je razmerje 9 : 5. Medsebojno pojasnjevanje, ki je bilo z dodano robno opombo strogo enosmerno izpeljano, je bilo verjetno utemeljeno z ambicijo izrazne bogatitve jezika,²⁷⁰ ki razvojno omogoča izločitev manj ustreznega. Npr.: *kateri fo njega *tadlali – *grajali* (DB 1584: II,143a). Pomenski premiki, ki so bili v nemščini opravljeni v kasnejšem času in na katere kaže potrebna razlaga,²⁷¹ v slovenščini niso bili vezani na tvorjenko z isto podstavo, saj jo je raba zaradi tujega izvora zavrgla. Podobna usoda je iz istega razloga zadela tudi glagole *klagovati* ter *štrafati – štrafovati*. Glagol *panati* danes spremlja pridih zastarelosti (SSKJ III (1979): 517). Intenzivna raba glagola *svariti se* v pomenu ‘prepirati se’ se je končala s protestantskim obdobjem (PS II (1895): 604). To dokazuje tudi primerjava z Japljevim prevodom. Npr. *IEft fe moram vselej s'vami inu svafshih otruk otruki fvariti* (DB 1584: II,28a) – *Sa tó fe bóm jhe s'vami pravdal, rezhe Gospód, inu fe bóm s'vafshimi otrózmi pognál* (JB 1802: VI,209). Podstavno preoblikovani glagol *marnjati* še naprej ostaja na uporabnostnem obrobju (v SSKJ II (1975): 696) je opremljen s pojasnilom *nar. koroško*.

Besedotvorni pomen glagola *svariti se* (← ‘biti v svaru’) se ne ujema z besedotvornim pomenom glagola *svariti*, kar je razložljivo tudi z oprtostjo na pomenskorazvojno povezane, različne pomenske vrednosti podstavnega samostalnika (‘prepir’, ‘kazen’). Dalmatin z glagolom *svariti* pogosto prevaja *straffen* iz Lutrove Biblije, ki je današnjemu uporabniku pomensko približan z ustreznicama *tadeln* in *schelten* (*strafe – Tadel, Rüge, Vorwurf* (LB 1545: 373*)). Besedotvorni pomeni glagolov te skupine se večinoma razteza od določitve do izvršitve tega, kar izraža podstavni samostalnik.

Izbora glagola *apelirati*, ki je uporabljen samo v robni opombi vsebinskopovzemalne narave, ni vzpodbudila Lutrova prevodna predloga, saj v njej te opombe ni. Primerjava z mestom v besedilu, ki je predstavljeno kot pripovedni mejnik in na katerega se opomba vsebinsko opira, odkriva nedvomno zavestno vzpostavljeno razmerje med mednarodno uveljavljenim in domačim izrazom: *lejt klizhem na Ceffarja – S. Paul apelira na Cefsarja* (DB 1584: III,76a).

3.1.4 ‘Delati/narediti, povzročati/povzročiti komu to, kar izraža PoSam’: *srd-iti (koga)* ← ‘povzročati srd’ komu; *mujati (brate); raniti (koga)/(drakona); siliti (ženam); silovati (dečlu)/(sestri); sramotiti (hčer)/(sestro); srditi (mene); strašiti (vas z listmi); strahovati (mene)/(folk)*;

²⁷⁰ M. Orožen ugotavlja, da pojasnjevanje praviloma poteka v smeri od bolj znanega izraza k manj znanemu (Orožen 1983, 1986a).

²⁷¹ Razlaga: *tadeln – untersuchen, für mangelhaft erklären, verunglimpfen* (LB 1545 (1974): 374*).

škoditi (vam); škodovati (njim)/(duši); truditi (mojstra); žmagati (mene)/(gosпода). Vsi naštetih glagoli so prehodni. Povezuje jih pomenska sestavina negativnega učinkovanja na predmet. Prehodnost je predvidljiva tudi za glagol *mučiti*, ki se brez sobesedila pojavlja v četrtem stolpcu *Registra*. Neprehodna raba, ki izraža splošnejšo veljavnost, je redko vzporedno zaznavna: npr. *Bug rani inu osdravi* (DB 1584: I,260b; pravilno I,267b); *Inu ta Mosh je njega vdaril, de ga je ranil* (DB 1584: I,199b).

V ospredju sta dva besedotvorna tipa: pogostejši *-iti -im* (10 glagolov) in redkejši *-ati -am* (3 glagoli). Obrazilo *-ovati* je izrabljeno za izražanje nedovršenosti in ponavljajnosti glagolskega dejanja, čeprav glagolski pari *siliti – silovati*, *škoditi – škodovati* in *žmagati – žmagovati* ne označujejo vselej pričakovane razlike v poteku glagolskega dejanja. Zato je tvorbo z obrazilom *-ovati* treba šteti za tretji besedotvorni tip te skupine glagolov, ki pa kljub nastopanju v parih nima prave izpodrinjevalne moči. Vzrok za to je nedvomno v prvotni namembnosti in v manjši številčnosti. Npr.: *Ony nebodo fhkodili ni konzhavali na vfej moji fyeti Gorri* (DB 1584: II,26a); *Sakaj jeft fim ftabo, inu nihze se néma podftopiti, tebi fhkodovati* (DB 1584: III,71b). Tako vršilci dejanja kot prizadeti so običajno osebe ali živa bitja, možni pa so tudi predmeti ali poosebitve: npr. *Kaj le moja dušho shalite* (DB 1584: I,271b); *Tiga Norza ufta fama febi fhkodio* (DB 1584: I,323a). Na negativno razmerje med vršilcem in predmetom dejanja neredko kaže že samo poimenovanje vršilca dejanja (*sovražnik, ta hudobni, zoprnik* itd.).

V kasnejših stoletjih so iz knjižne rabe izginili glagoli *martrati*, *žmagati – žmagovati*. Izrazit upad rabe glagola *martrati* odkriva že primerjava z Japljevim prevodom. Do danes ga je nadomestil glagol *mučiti*, ki je splošno rabljen, brez narečnega predznaka. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Kaj le moja dušho shalite inu me martrate s'beffedami?* (DB 1584: I,271b);
Japelj: *Kakú dólgu bódete fhe moja dušho shalili, inu mene s'govorjenjam trúdili?* (JB 1801: III,600);
- (2) Dalmatin: *Ieft tebe rotim pèr Bugu, nemartraj mene* (DB 1584: III,21b);
Japelj: *Ieft te sarotym pèr Bógu, nikár me ne nadlèguy* (JB 1800: IX,170);
- (3) Dalmatin: *Sakaj ti tvojga Hlapza martrafh?* (DB 1584: I,85a);
Japelj: *Sakaj fi tvojmu hlapzu letó shaloft poslal?* (JB 1791: I,574).

Izrazitejšo pomensko spremembo sta doživela glagola *siliti (komu)* in *silovati (koga/komu)*. V pomenu, ki sta ga imela v 16. stoletju, ju danes nadomešča glagolski par *posiliti – posiljevati*, ki je tudi glede vidskega pomena brezhiben. Glagol *silovati* je danes živ le še v knjižni rabi (SSKJ IV (1985): 661).

Redki primeri izpostavitve podstavnega samostalnika so osmišljeni s kakovostno pojasnitvijo ali pa so razložljivi kot prevodno naključje, nastalo zaradi izrazne poenostavitve. Npr.: *Okuli inu okuli bo ga strafhil nagèl strah, de nebo vejdel kam bi imèl pojti* (DB 1584: I,271b) – *Vmb vnd vmb wird jn schrecken plötzliche furcht / das er nicht weis wo er hin aus sol* (LB 1545: 935–936).

3.1.4.1 Po povratnosti se od naštetih glagolov loči *groziti se*. V Dalmatinovi Bibliji je rabljen samo neprehodno. Sobesedilno je lahko načinovno opredeljen: *On fe je grosil moja deshele poshgati, inu moje mlade lunake pomoriti* (DB 1584: II,138b). V pomenu 'povzročati grozo z napovedovanjem česa neprijetnega' je glagol z morfemom *se* do danes že zastarel (SSKJ I (1970): 770).

3.1.5 'Igrati (na) to, kar izraža PoSam': *arf-ati* ← 'igrati na arfo/arfe'; *bobnati*, *lavtati*, *pavkati*, *trobentati*. *Pavkati* je zapisan samo v *Registru* kot koroška vzporednica osrednje znanega in knjižno rabljenega glagola *bobnati*. Na isti besedotvorni pomen je dokaj pogojno mogoče sklepati tudi pri glagolu *psalirati*, čeprav njegova podstava in besedotvorna zgradba nista docela nedvoumni. Možna je dvojna razlaga (← 'igrati na psalter' in ← 'peti psalme'), ki je primerjalno preverjena in potrjena z rabami v protestantskih delih. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Aku je gdu dobre vole? ta **puj Pfalme*** (DB 1584: III,134b);
Trubar: *Ie li du dobre vole, ta **Pfallirai*** (TPs 1566: 31a);
- (2) Dalmatin: *Pujte njemu eno novo pejssen, dobru njemu **Pfalirejte** s'glafnim vukanjem* (DB 1584: I,287a);
Luter: *Singet jm ein newes Lied / **Machts gut auff Seitenspiellen mit schalle*** (LB 1545: 992).

Pomen samostalnika *psalter* iz Lutrove *Biblije* je današnjemu uporabniku približan z razlago *Seiteninstrument, Harfe* (LB 1545: 358*). Podobno razlago je mogoče zaslediti tudi v Hipolitovem rokopisnem slovarju: *Nablium, ein Instrument der Musik pfallerium genant, pfaller; ali arfe* (HD 1711–1712: I,383). V Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju pa nemški iztočnici *Pfalmen* sledita zvezi *psalme peti, prepevati* (CW 1860: II,1202). Tudi glagola *lavtati* in *trobentati* pogosteje nastopata v pomenu 'igrati' kot pa s pomensko vrednostjo 'igrati na lavto/lavte' oz. 'igrati na trobento', kar bi predstavljalo izenačitev s predvidenim besedotvornim pomenom. Pri *lavtati* na to kaže sobesedilo. Npr.: *Peuci gredo od sprejda, potle ty, **kir na strunah lautajo**, Mej Dezhلامي, katere bobnajo* (DB 1584: I,296a) – *Die Senger gehen vorher / Darnach **die Spielleute** vnter den Megden die da paucken* (LB 1545: 1022). Pri *trobentati* pomen posredno dokazuje tudi vztrajno ponavljanje istorečnega vzorca, ki je zaznaven kar pri 45 od 86 pojavitev: *inu ta, **kir je s'Trobento trobental**, je raven mene fial* (DB 1584: I,257b).

Izpeljava naštetih glagolov je enotno potekala z obrazilom *-ati -am*. Izjemo predstavlja le glagol *psalirati* s prevzetim obrazilom *-irati -iram*. Vsi podstavni samostalniki označujejo glasbila. Glagoli s tem besedotvornim pomenom so prisojevalni, čeprav je vršilec dejanja lahko izražen tudi samo posredno: *koku fe mora vejčiti, kaj fe je **pjkalu ali arfalu?*** (DB 1584: III,94b). Praviloma so rabljeni neprehodno. Prehodnost je le redko izpričana: npr. *arfati (kaj), trobentati zoper (vas)*. Na preneseni pomen kaže značilen izbor okoliščinskih določil: *Pojte inu **Pfallirajte** GOSPVVDV u'vafšim fercej* (DB 1584: III,105a, pravilno 106a).

Vsi glagoli iz Dalmatinove *Biblije*, ki izpričujejo besedotvorni pomen 'igrati (na) to, kar izraža PoSam', se do danes niso ohranili. V SSKJ niso več navedeni *arfati*, *lavtati* in *pavkati*. Navedba glagola *pavkati* v *Besedišču*²⁷² vtisa o upadu produktivnosti ne popravlja. Naštete glagole je uporabnostno res omejevala tujost podstavnega samostalnika, čeprav sta samostalnika *pavke* in *harfa* še ostala v rabi. Njune tipične zveze kažejo, da glagola nadomeščajo sopomenski opisi: *udarjati na pavke, igrati na harfo*. Glagoli iz Dalmatinove *Biblije* ne zrcalijo tolikšne širine besedotvornega pomena, kot je ugotovljiva danes,²⁷³ saj med njimi ni zgloda za odtonek 'igrati se z igralnim sredstvom'.

Sestavljenko s predpono *za-* ima ob sebi le glagol *trobentati*, ki se tudi sicer najpogosteje pojavlja. Predpona *za-* spreminja njegovo pomensko in vidsko vrednost, besedotvorni pomen pa pušča nedotaknjen.

²⁷² *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, 1998, 526.

²⁷³ Prim. A. Vidovič-Muha 1985: 50; npr. *fižolčkati se, frnikolati, balinati, dominati se, žogati se*.

3.2 ‘Dajati/dati komu/čemu to, kar izraža PoSam’: *gvant-ati (koga)* ← ‘dati/dajati komu gvant’; *antvertati, arcnovati, celovati, cirati, darovati, furmati, imenovati, kronati, kušati/kušniti – kušovati, lonati, snažiti, svetovati, špižati, troštati, žegnati – žegnavati/žegnovati*. Vsi naštetih glagoli so levo in desno vezljivi. Npr.: *Te lazhe je on šhpishal, te nage je on gvant* (DB 1584: II,148a). Nekateri od njih poleg obvezne tožilniške prehodnosti, ki je predvidljiva tudi za glagola *antvertati* in *celovati* iz *Registra*, poznajo tudi dajalniško: npr. *darovati mene, darovati snubačem; Ieft tebi darujem to Nyvo* (DB 1584: I,14b). Neprehodna raba je pri teh glagolih redko zaznavna, namenjena je poudarjanju dejavnosti vršilca dejanja: *TY pak, kir so pezhatali, fo bily /.../* (DB 1584: I,260b); *Sakaj Bug nikar dar, temuzh ferce gleda, tiga kir daruje* (DB 1584: III,44a).

Podstavni samostalniki so tožilniško vezavni z jedrnim glagolom pretvorbenega vzorca. Najpogosteje označujejo konkretno predmetnost (*arcnije, dar, gvant, krona, špiža*), ki je običajno v sobesedilu še natančneje določena. Npr. *Ony nje snashio slatom* (DB 1584: II,177a); *šhpishajte ga s'kruhom inu s'vodo* (DB 1584: I,242a). Redkejši so vsebinsko abstraktni podstavni samostalniki (*svet*) in tisti, ki označujejo rezultat dejanja (*kuš*). Večina podstavnih samostalnikov je tujega izvora (*arcnije, cir, furm, gvant, krona, kuš, lon*). Vsi so tudi sami bolj ali manj trdna sestavina Dalmatinovega besedišča (npr. *kuš* z dvema in *špiža* z 99 pojavitvami). Med njimi sta dva tvorjena izraza (*gvant* in *antvert*).

Vršilci dejanja ter tožilniški in dajalniški predmeti so praviloma osebe. Na preneseni pomen opozarja bodisi neosebni vršilec dejanja, netipični premet ali s predložno zvezo izraženo sredstvo. Npr.: *Iagneta tebe gvantajo, inu Kosli ti dajo denarje k'Nyvi* (DB 1584: I,327a); *Snashite ta Prasnik s'Maji* (DB 1584: I,309b); *Kateri tebe Krona s'gnado inu s'milofijo* (DB 1584: I,305a). Pojavitev neobičajnega vršilca dejanja oz. nosilca poteka ali stanja lahko signalizira tudi spremembo besedotvornega pomena. Npr. *te fvitle Svesde zirajo Nebu* (DB 1584: II,171a) ← ‘so cir neba’. Razhajanje med besedotvornim in leksikalnim pomenom je pri tovrstnih primerih pogosto veliko: npr. *Praviza inu Myr fe vkup kušhujo* (DB 1584: I,301a) ‘dotikajo’.

Na stopnjo leksikaliziranosti pomena nekaterih glagolov je mogoče sklepati tudi iz razmerja Luter – Dalmatin. Glagol *arcnovati* v Dalmatinovi *Bibliji* nastopa s pomenom ‘zdraviti’, na kar kaže tudi prevajanje glagola *heilen* z *arcnovati*. Glagol *artzneien* iz Lutrove *Biblije* je sodobnemu razumevanju približan s sopomensko frazo ‘mit Arznei behandeln’ (LB 1545: 304*) – ‘zdraviti’. Npr.:

- (1) Dalmatin: *My Babel arznujemo, ali ona nezhe sdrava biti* (DB 1584: II,53b);
Luter: *Wir heilen Babel / Aber sie wil nicht heil werden* (LB 1545: 1372);
Japelj: *Sdrávilí fmo Bábilon, inu ny bil osdraulen* (JB 1802: VI,417);
- (2) Dalmatin: *pomagaj sam febi poprej, kakòr druge arznujejh* (DB 1584: II,160a);
Luter: *Hilff dir vor selber / ehe du andere artzneiest* (LB 1545: 1776);
Japelj: *Pred bolěsnio vsámi osdravilu* (JB 1798: V,281).

Oddaljitev od osnovnega besedotvornega pomena je zaznavna tudi pri glagolu *imenovati (koga)* ← ‘izreči ime’ koga ali ‘poklicati’ koga: *jeft GOSPVD, Israelſki Bug, fim tebe pèr imeni imenoval /.../ Ia, jeft tebe klizhem pèr tvoim imeni* (DB 1584: II,18b) – *ich der HERR der Gott Jsrael dich bey deinem namen genennet habe /.../ Ja ich rieff dich bey deinem namen* (LB 1545: 1238).

Pogosti primeri istorečnosti, ki nastajajo z izpostavo podstavnega samostalnika, se uvrščajo v vse že navedene tipe:

- so posledica prezrcaljenosti vzorcev iz Lutrove *Biblije*;
- nastajajo naključno, kot posledica izraznih zadreg;
- so hoteni, zavestno oblikovani oz. po Lutrovem zgledu zavestno vključeni v slovenski prevod, ker je z njimi vzpostavljena ritmično učinkovita stavčna simetrija. Npr.: *KIr Semlo gruntaſh na nje grunt* (DB 1584: I,305b) – *DER du das Erdreich gründest auff seinen Boden* (LB 1545: 1054).

Številčno prevladuje izpeljava z obrazilom *-ati -am* (9 glagolov). Močna je tudi tvorba z obrazilom *-ovati -ujem* (5 glagolov), z *-iti -im* pa nekoliko zaostaja (3 glagoli). Od naštetih glagolov v Dalmatinovi *Bibliji* le dva izpričujeta skromno sestavljivost s predponami: *snažiti* z *o-* in *u-* ter *ſpižati* z *na-*. Glagol *osnažiti* (*fvoje Brade nej bil ofnashil* (DB 1584: I,179a)) je motiviran z osnovnim pomenom podstavnega samostalnika, glagol *usnažiti* pa z drugim pomenom; v Pleteršnikovem slovarju: 1. *die Sauberkeit, die Reinlichkeit*, 2. *die Zierde, der Schmuck* (PS I (1894): 524). Predpone, dodane omenjenima podstavnima glagolama, ne spreminjajo njunega besedotvornega pomena. Slabo razvita predpomska tvorba je pri teh glagolih prej posledica prevzetosti podstave kot pa pojemajoče moči besedotvornega pomena, saj je ta še danes živ, tvorbeno bogat in izrazno pomnožen.²⁷⁴ Navedeni besedotvorni pomen v Dalmatinovi *Bibliji* izpričuje tudi nekaj glagolov, ki nastopajo le v sestavljeni obliki: *obstrupiti* in *ostrupiti*, *osemeniti*.

Pri nekaterih glagolih tudi povratnost, izražena z morfemom *se*, narekuje drugačno skladenjsko pretvorbo: npr. *arcnovati se* ← ‘jemati arcnije’, *imenovati se* ← ‘imeti/nositi ime’, *svetovati se* ← ‘imeti svet’ (‘posvet’).

Najopaznejša razvojna poteza, ki zadeva glagole s tem besedotvornim pomenom, je, da so iz rabe postopoma začeli izginevati glagoli s tujim samostalnikom v podstavi. Nadomeščanje se je napovedovalo že v Dalmatinovi *Bibliji* (Merše 1986a), otipljivejši rezultati pa so zaznavni po dveh stoletjih pri Japlju (prim. nadomestitve za glagol *arcnovati*). Glagol *gvantati* in podstavni samostalnik *gvant* se npr. pri Dalmatinu živahno izmenjujeta s sopomenskima ustreznicama *obleči* in *obleka*. Sopomenska izraza sta pogosto zelo premišljeno izrabljena za oblikovanje stilno učinkovitih dvodelnih formul, tako v prevodno odvisnih kot v prevodno neujemalnih primerih.²⁷⁵ Npr.:

- (1) Dalmatin: *Sakaj on je mene oblejkel v'gvant tiga isvelizhanja, inu me je gvantal fto fuknjo te Pravice* (DB 1584: II,24b);
Luter: *DENN er hat mich angezogen mit Kleidern des Heils / Vnd mit dem Rock der Gerechtigkeit gekleidet* (LB 1545: 1260);
- (2) Dalmatin: **GVANTATI ALI OBLEIzhi** fe imajo ty nagi (DB 1584: I,XVb).

Do danes je delno pomensko zastarel tudi glagol *snažiti*.

3.3 ‘Izkazovati/izkazati komu/čemu to, kar izraža PoSam’: *čast-iti koga/kaj* ← ‘izkazovati čast’ komu/čemu; *slaviti*, ki se z narečno določenostjo brez sobesedila pojavlja le v *Registru*. Omenjenima glagoloma je pogojno mogoče dodati še *ferahitati*, ki je bil kot drugostopenjska tvorjenka s pisno in oblikoslovno prilagoditvijo prevzet iz nemščine. Predpona *fer-* razveljavlja vsebino podstavnega glagola, ki v nemščini nastopa z besedotvornim pomenom ‘izkazovati aht

²⁷⁴ Prim. A. Vidovič-Muha 1985: 51.

²⁷⁵ Glede prisotnosti te in drugih stilnih figur v delih slovenskih protestantov prim. Pogorelec 1972, Pogačnik 1976.

komu'.²⁷⁶ V Dalmatinovem jeziku do praktične besedotvorne razstavitve, ki bi jo dokazoval obstoj sopomenskih opisnih nadomestil, ni prišlo. Zelo verjetno je, da besedotvorni pomen glagola v 16. stoletju ni bil uzaveščen.

Besedotvorni obrazili *-iti -im* in *-ati -am* sta v razmerju 2 : 1. Predmeti, s katerimi se tožilniško vežeta glagola *častiti* in *ferahitati*, označujejo to, kar je vredno česčenja ali zaničevanja. Oba glagola sta prisojevalna, s standardnim osebnim vršilcem dejanja, ki ga občasno lahko nadomesti poosebitev abstraktnega: *MOdrufť fe fama zhafty* (DB 1584: II,162b). Glede na enakost ali precejšno podobnost nadomestnih besednih zvez iz Dalmatinove *Biblije* bi bilo skupini mogoče pridružiti še glagol *hvaliti*: *častiti koga – izkazovati komu čast*; *hvaliti koga – dajati, peti komu hvalo*. Prav nadomestne besedne zveze kažejo, da je besedotvorni pomen vseh naštetih glagolov mejnega značaja, saj ga z drugimi besedotvornimi pomeni družijo skupne pomenske sestavine ('izkazovanje – izrekanje tega, kar izraža PoSam'; 'izkazovanje – dajanje tega, kar izraža PoSam'). Povezovalno z glagoli, ki imajo soroden besedotvorni pomen, deluje tudi abstraktnost podstavnih samostalnikov, razmejevalno do glagolov z besedotvornim pomenom 'povzročiti/povzročati komu/čemu to, kar izraža PoSam' pa to, da je učinek dejanja pri eni skupini glagolov negativen za predmet, pri drugi pa pozitiven.

Povratnik pri *častiti se* in *hvaliti se* ne vpliva na spremembo besedotvornega pomena. Sestavljenost s predponami izpričuje le glagol *hvaliti*: *pohvaliti se, zahvaliti – zahvaliti se*.

V naslednjih stoletjih so glagoli iz te skupine doživeli nekaj sprememb. Glagol *ferahitati*, ki je bil v 16. stoletju brez prave tekmovalne variante, so kasneje izrinili drugi glagoli (npr. *zaničevati*),²⁷⁷ *slaviti* je postal splošno slovenski; tožilniško vezavo glagola *zahvaliti* (*zahvaliti Gospoda/Boga/kralja*) je nadomestila zveza povratnega glagola z dajalniškim predmetom: *zahvaliti se komu*.

3.4 'Jemati/vzeti to, kar izraža PoSam': *mož-iti se* ← 'jemati moža', *ženiti se*. Zgolj ilustrativno je sem mogoče uvrstiti tudi glagola *poletkovati* ← 'pobirati poletke' in *repekovati* iz istega registrskega ustrezničnega niza, saj ni pojavitve, ki bi kazale, da sta bila knjižno rabljena. Tudi nekatere rabe glagola *buhrati* opravičujejo pretvorbo ← 'vzeti buher'. Na tako razumevanje besedotvornega pomena je mogoče sklepati tudi iz sopomenskega opisa v *Registru*: *Buhrati* (Crajnki) *oshuro vseti* (Slovénki oli Besjázhki) (DB 1584: III,CcIIb). Na osnovi pomena, ki ga je imel nemški glagol *wuchern* v Lutrovi *Bibliji* (*gegen Zinsen Geld leihen* (LB 1545: 393*)) in ki je prepoznaven tudi iz sopomenskih opisov v Dalmatinovi *Bibliji* (npr. *Sakaj ti mu némařh tvojih denarjeu na Buher dati* (DB 1584: I,76b)), je določljiv besedotvorni pomen 'dajati/dati, posojati/posoditi kaj na buher'. V tem pretvorbenem vzorcu podstavni samostalnik nastopa kot del primične sestavine in ne več kot tožilniški delovalnik.

Vsi našteti glagoli so prisojevalni. Vršilci dejanja oz. nosilci stanja so osebe. Primeri iz Dalmatinove *Biblije* izpričujejo tako prehodnost kot neprehodnost (npr. *buhrati – buhrati kaj, buhrati s čim*). Podstavni samostalnik v dveh primerih označuje osebo (*mož, žena*), lahko pa je tudi vsebinsko abstraknejši. Abstraktnost podstavnega samostalnika pri *buhrati* zmanjšujejo sobesedilne konkretizacije: *TI némařh na tvoim bratu buhrati, ni s'denarmi, ni s'řhpisho, ni sovřem, s'zhim fe more buhrati. Na téh, kir fo ptuji, moreřh buhrati, ali nikar na tvoim Brati* (DB 1584: I,118a, pravilno 112a).

Glagola *ženiti se* in *možiti se* izpričujeta sestavljenost s predpono *o-*. Sprememba besedotvornega pomena je predvidljiva pri nepovratno in neprehodno rabljenem glagolu *omožiti* ← 'postati mož': *Obtu, kateri omošy, ta dobru řtury, kateri pak neomošy, ta bujle řtury* (DB

²⁷⁶ Prim. Kühnhold – Wellmann 1973: 70–71.

²⁷⁷ Npr. *Inu fo ga ferahitati* (DB 1584: I,155a) – *inu fo ga sanizhùváli* (JB 1802: II,42).

1584: III,92a), čeprav je verjetna tudi domneva, da je leksikalizacija že v 16. stoletju zastrla besedotvorni pomen.²⁷⁸

Glagol *buhрати* se do danes ni ohranil. Podstavní samostalnik *buher* se je že v 16. stoletju izmenjeval s samostalniki *činž*, *obrest* in *žuh*, vendar sta bila izraza *buher* in *obrest* v Dalmatinovi Bibliji še pomensko ločena. Da gre za biblijske pomene obeh izrazov, ki jih je bilo treba uporabnikom šele uzavestiti, kaže po Lutru posneta robna opomba: **Buher** imenuje tu kar se od denarju vezh vsame, kakòr je danu: **Obrest** pak, kadar en vbog Mofh mora shitu, vinu, meffu, inu drugo potrebo drashifhi, kakòr je vrejdu, inu kakòr Lakomnik hozhe, vseti (DB 1584: I,76b). Produktivnosti besedotvornih tipov pri tako majhni skupini glagolov skorajda ni mogoče ugotavljati. Osrednja glagola *ženiti se* in *možiti se* sta izpeljana z istim obrazilom (-iti), ki pa mu večje produktivnosti v okviru tega besedotvornega pomena vseeno ni mogoče pripisovati.

3.5 'Imeti, čutiti to, kar izraža PoSam' ali 'biti v tem, kar izraža PoSam'. Besedotvorni pomen se občasno dopolnjuje še s pomensko sestavino izražanja ali izkazovanje tega, kar izraža podstavní samostalnik. *Ajfr-ati* ← 'čutiti ajfer' ali 'biti v ajfru'; *cviblati*, *nidati*, *skrbeti*, *triumfirati*, *žalovati*. Prevladujejo povratni glagoli: *čuditi se*, *flisati se*, *gnusiti se*, *kumrati se*, *luštati se*, *mujati se*, *ofertovati se*, *sanjati se*, *sramovati se*, *srditi se*, *strašiti se*. Označevalna za to skupino je tesna povezanost z besedotvornim pomenom 'delati/narediti, povzročati/povzročiti komu to, kar izraža PoSam' (3.1.4), kamor so ti glagoli uvrščeni, kadar so rabljeni nepovratno in tožilniško prehodno. Vsi naštetí glagoli so prisojevalni. Nekaj med njimi je navidezno neprisojevalnih, ker je prvi delovalnik izražen dajalniško (*meni se je gnusilu nad nymi* (DB 1584: I,73b); *ta yfzhe kar se mu lufhta* (DB 1584: I,323a)) ali pa opravlja vlogo drugega delovalnika: *Inu GOSPVDA je grévalu tiga hudiga* (DB 1584: I,56b); *GOSPVD, daj meni toifto vodo, de me nebo shejalu* (DB 1584: III,49a).²⁷⁹

Prvi delovalnik je praviloma oseba, možne pa so tudi poosebitve predmetov in abstraktnih pojmov. Npr. *Inu Luna se bo framovala, inu Sonce bo s'framotjo obftalu* (DB 1584: II,9b); *Sakaj tiga Mosha slobnost ajfra* (DB 1584: I,319a). Glagoli s tem besedotvornim pomenom so v Dalmatinovi Bibliji rabljeni prehodno in neprehodno. Prevladujejo prehodne rabe, le pri glagolih *ofertovati se* in *sramovati se* je stanje obratno. Precej glagolov je predložno vezavnih, čeprav je tudi predložnost pogosto alternativna: *ajfrati čez (koga)/(Jeruzalem)/(postave)*; *ajfrati za (Boga)/(postavo)*; *ajfrati zoper (koga)*; *cviblati na (božji gnadi)*; *gnusiti se nad (njimi)/(zanično špižo)*; *gnusiti se čez (koga)*; *mujati se po (njem)/(svetosti)*; *mujati se nad (kapitulom)*; *ofertovati se zoper (stariga)*; *ofertovati se s (snago)*; *skrbeti za (Jakoba)/(obeno reč)*; *skrbeti po (blagu)*; *srditi se čez (Labana)*; *srditi se s (tvojem žalbanim)*; *srditi se zoper (farje)*.

Podstavní samostalniki označujejo čustveno stanje ali telesno počutje. Oboje je v večini primerov neugodno za vršilca dejanja oz. nosilca stanja. Največjo produktivnost izpričuje obrazilo -ati -am (8 glagolov), za njim pa se razvrščajo še -iti -im (4 glagoli), -ovati -ujem (3 glagoli) ter manj produktivna -eti -im in -irati -iram.

V skupini prevladujejo glasovno in oblikovno prilagojeni prevzeti glagoli z daljšo ali krajšo tradicijo rabe, ni pa novih, zavestno tvorjenih iz tujega podstavnega samostalnika. Tudi primeri, kjer izhodišče predstavljajo tuje drugostopenjske tvorjenke (*ofertovati se*, *grevati*), kažejo prej na prvo kot na drugo možnost. Na samo pojavitev in na pogostnost rabe nekaterih od njih je vplival Lutrov prevodni zgled. Dalmatin npr. glagol *ajfrati* uporablja z nič manj širokim

²⁷⁸ Prim. Lutrov prevod: *Endlich / welcher verheiratet / der thut wol / Welcher aber nicht verheiratet / der thut besser* (LB 1545: 2310).

²⁷⁹ Glede mejnosti tovrstnih primerov prim. Toporišič 1982: 83–85.

pomenskim spektrom kot Luter,²⁸⁰ ki mu je podobno kot drugim narečno obarvanim izrazom z vključitvijo v svoj biblijski prevod zagotovil nadnarečno, knjižnojezikovno rabo (Bach 1984).

Pri nekaterih glagolih iz te skupine se prav tako po primerjalni poti odkriva, kako velik ustvarjalni napor je bil potreben za ohranjanje in izrazno ustrezno podajanje biblijskih stilnih figur, za kar je predstavljala dober izziv prav Lutrova prevodna predloga. Za pomensko bližnja ali sopomenska glagola iz Lutrove *Biblije* je tudi Dalmatin skušal poiskati primerni ustreznici. Npr.:

Dalmatin	Luter	Japljeva Biblija
<i>Nereferdi fe zhes te hude, inu neajfraj zhes te hudobne</i> (DB 1584: I,325b)	<i>ERzürne dich nicht vber den Bösen / Vnd eiver nicht vber die Gottlosen</i> (LB 1545: 1126)	<i>Nikár fe ne prepíraj s' hudobnimi, tudi ne bódi grešnikam nevošljiv</i> (JB 1798: V,75)

Podobno kot na relaciji Luter – Dalmatin je tudi pri razmerju Dalmatin – Japelj pogosto opazna nadomestitev tvorjenke z opisom, ki včasih uresničuje le enega od pomenov pomensko širokega podstavnega samostalnika. Primerjava hkrati jasno kaže na proces zamenjevanja glagolov s tujim samostalnikom v podstavi z domačimi ustreznici. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Dokler Neverník fe offertuje, morajo reuni tèrpeti* (DB 1584: I,282a);
Luter: *Weil der Gottlose vbermut treibet / mus der Elende leiden* (LB 1545: 974);
- (2) Dalmatin: *tvoj Ozha /.../ škèrby sa vaju* (DB 1584: I,154b);
Japelj: *tvój ozhe /.../ je v'škèrbi sa vaju* (JB 1802: II,38).

Pri glagolih, ki jih tuji izvor uporabnostno ni omejeval, pa so do danes zastarevale in izginevale iz rabe po tujem zgledu oblikovane zveze s predlogi (npr. *skrbeti po čem*). Le nekaj glagolov s tem besedotvornim pomenom v Dalmatinovi *Bibliji* spremljajo predpanske uresničitve: npr. *ajfrati – doajfrati se, čuditi se – prečuditi se, srditi se – razsrditi se, žalovati – razžalovati*. Glagol *zasramovati koga se* po besedotvornem pomenu razlikuje od glagola *sramovati se*: 'spravljati koga v sram' – 'čutiti sram'. Tudi pri vidskem paru *oskrbeti – oskrbovati koga je* leksikalizacija že zakrila povezavo z besedotvornim pomenom izhodiščnega glagola.

3.6 'Določati/določiti (komu/čemu) to, kar izraža PoSam': *mer-iti* ← 'določati mero', *masati, vagati – vagovati* ← 'določati vago' ('težo').

Podstavní samostalnikí so vsebinsko sorodní, abstraktní. Glagolí so rabljení prisojevalno, vršilci dejanja so osebe, osebni vršilec dejanja je v posameznih primerih lahko potisnjen v ozadje, npr.: *Ali kadar fe je s'Gomerjom merilu nej ta vezh nafhàl, kateri je vezh bil pobral* (DB 1584: I,45b). Vsi so tožilniško prehodni. Tipični predmeti so tisti, ki označujejo to, kar se da meriti ali tehtati: *meriti hišo, les, steno, vodo; vagovati denarje, kruh, zlato*. Z njihovo netipičnostjo je opozorjeno na pomenski prenos: *kateri te višty fpoftavami merio* (DB 1584: II,127a). Na neprehodnost in na glagole z morfemom *se* je pogosto, vendar ne obvezno, vezana sprememba besedotvornega pomena: npr. *vagati* ← 'imeti vago' (*fe nej védilu, kuliku je ta Bron vagal* (DB 1584: I,235b)). V posameznih primerih je bila oddaljenost leksikalnega pomena od besedotvornega

²⁸⁰ V žepni izdaji Lutrove *Biblije* je v razdelku, namenjenem pojasnjevanju ne več uporabljanega besedja, naveden in razložen tudi glagol *eivern – eifersüchtig, leidenschaftlich, zornig, neidisch sein, eifersüchtig wachen über* (LB 1545: 319*).

že zelo velika, npr. *Inu on fe je trykrat meril nad tém Ditetom, inu je klizal na GOSPVDA* (DB 1584: I,196b) 'raztegoval'.²⁸¹

Ponovitev podstavnega samostalnika v bližnjem sobesedilu pri teh glagolih ne ustvarja istočnosti, saj sta samostalnik, ki stoji sam zase, in tisti, ki predstavlja podstavo tvorjenke, pomensko različna: prvi označuje npr. pripravo za tehtanje, drugi pa težo (*vafh Kruh fe ima s 'vago vagovati* (DB 1584: I,77a)).

Glagol *meriti* v Dalmatinovi Bibliji spremljajo tvorjenke *izmeriti, nameriti, odmeriti, premeriti, razmeriti* in *zmeriti*, glagol *vagati* pa *odvagati, prevagati* in *zvagati*. Leva obrazila jih pomensko oddaljujejo od izhodiščnih glagolov, na spremembo besedotvornega pomena pa ne vplivajo. V okviru tega besedotvornega pomena je tvorbeno izrazitejše samo obrazilo *-ati* (2 glagola). Obrazili *-iti* in *-ovati* (zadnjega je zaradi vidske neizčiščenosti para *vagati – vagovati* le pogojno mogoče šteti zraven) pa se pojavljata vsak samo pri enem glagolu. Glagoli *masati* in *vagati – vagovati* so v kasnejših stoletjih zaradi tujosti podstavnega samostalnika izginili iz knjižnojezikovne rabe.

4 Glag + Sam₆

4.1 'Pokrivati/pokriti, obdajati/obdati, oskrbovati/oskrbeti kaj/koga s tem, kar izraža PoSam': *flaštr-ati (pot)* (← *flaštran pot*) ← 'pokriti pot s flašтром'; *flikati, soliti, špuntati, štupati, tablati, tunihati* (← *tunihanje*), *žalbat*. Prav toliko je tudi levo obraziljenih glagolov, čeprav v paru nastopata le glagola *flaštrati (poflaštrati)* in *tablati (potablati)*: *obsenčiti, obšrangati, okrpati, omadežiti – omadežovati, opasati – opasovati, odpasati, pofarbati, pozlatiti, ublatiti* ← 'umazati z blatom', *zasmoliti*. Izbor levih obrazil (izvorno predpon ali predlogov) poteka v mejah, ki jih določa besedotvorni pomen, saj je z njimi poleg dovršnosti izražena usmerjenost na površino (*po-*) in okoli česa (*ob-/o-*). Tudi tu je v ospredju izpeljava z obrazilom *-ati -am* (11 glagolov), obrazilo *-iti -im* številčno precej zaostaja (4 glagoli). Obrazilo *-ovati -ujem* je zaznavno le pri drugotno tvorjenih nedovršnikih, zato ga v okviru tega besedotvornopomenskega odtenka ni mogoče šteti med produktivne besedotvorne tipe (*opasovati, omadežovati*).

Razvrščevalne težave povzročajo glagoli, pri katerih podstavni samostalniki označujejo rezultat dejanja (npr. *gruntati, gvelbati*). S tem ustvarjajo povezavo z besedotvornim pomenom 'delati/narediti, ustvarjati/ustvariti to, kar izraža PoSam', čeprav se od glagolov s tem besedotvornim pomenom ločujejo po prehodnosti. Prav zato, ker sta pogosto vzporedno zaznavni dve pomenski sestavini (npr. ustvarjanje in dajanje), absolutna razmejitev besedotvornih pomenov ni vedno možna.

Vsi naštetih glagoli so tožilniško prehodni. Predmet, s katerim se vežejo, običajno označuje stvar, le redko osebo (*flikati čerpine, mreže; poflaštrati pot; gruntati uto; gvelbati nebo; okrpati črevle; špuntati hišo; žalbat glavo, kamen, prebivališče, koga*). Neprehodno rabo je pri njih komaj mogoče zaslediti; če se pojavlja, je izrabljena za izražanje ekspresivnejšega pomena, ki se ne ujema več z besedotvornim pomenom. Npr: *Inu aku lih Arzat dolgu na nym flika, taku vuner h 'koncu letaku gre* (DB 1584: II,157b); *Tedaj je on she taushent komulceu meril, inu je bilu taku globoku, de néfim mogèl vezh *gruntati – *brefti* (DB 1584: II,83b). Drugi primer kaže, da je Dalmatin neosnovno pomensko vrednost glagola *gruntati* skušal bralcem približati s pomočjo ustreznice, dodane na robu.²⁸²

Skupino tesneje povezuje tudi konkretnost podstavnih samostalnikov, saj označujejo predmete (*flašter, krpa, šranga, tabla*), snov (*zlato*) ali pojave (*senca*). Med njimi je veliko prevzetih

²⁸¹ Prim. *messen, sich m. uber – sich ausstrecken über* (LB 1545: 352*).

²⁸² Prim. Novak 1986a.

izrazov, ki jih Dalmatin tudi sicer uporablja (npr. *farba, flašter, štupa, žalba*).²⁸³ Prav ti so v naslednjih stoletjih sprožili iskanje primernih nadomestil. Potek procesa je že po dveh stoletjih mogoče preverjati z Japljevim prevodom. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu ony fo Davida shalbali h'Krajlu zhes Israela* (DB 1584: I,170b);
Japelj: *inu Davida sa krajla zhes Israel máshejo* (JB 1802: II,167);
- (2) Dalmatin: *Kateri eniga Norza vuzhy, ta Zhèrpine flika* (DB 1584: II,162a);
Japelj: *Kdór norza vuzhy, je kakòr tá, kateri zhèrpine vkùp fklejúje* (JB 1798: V,295).

Sobesedilno dodane primične sestavine, ki lastnostno določajo glagolske tvorjenke, kažejo bodisi na splošnost podstavnih samostalnikov ali pa že na zastrtost besedotvornega pomena. Npr.: *inu je shpuntal snotraj s'lejgom, inu je tla te hifhe potablal, Smrekovimi shaganizami* (DB 1584: I,186b); *Ti shalbafh mojo glavo s'Oljem, inu moj Pehar poln natakafh* (DB 1584: I,285a) 'mažeš, maziliš'. Večja ali manjša stopnja leksikaliziranosti besedotvornega pomena je ugotovljiva tudi pri drugih glagolih. Npr. *štupati meso* 'začiniti meso', *ublatiti noge* 'umazati noge', kar dokazuje tudi primerjava z Lutrom: *Ieft sim moje noge vmila, koku bi je supet vblatila?* (DB 1584: I,333a) – *Jch habe meine Füße gewasschen / wie sol ich sie wider besuddeln?* (LB 1545: 1155).

Številni primeri vzporednega nastopanja podstavnega samostalnika in tvorjenke v okviru iste povedi tipološko ne presegajo že znanih vzorcev. Najštevilnejši so primeri, kjer izpostavo opravičuje kakovostno pojasnjevanje podstavnega samostalnika: *shalbaj tvoje ozhy s'ozhefno shalbo* (DB 1584: III,139a). Zanimivi so primeri, kjer je izpostava kljub skladnosti z Lutrovo predlogo razvidno stilno pogojena. Z njo je dosežena simetrija, ritmična uravnoteženost, posredno pa poudarjeno tudi vsebinsko nasprotje. Npr.: *Ti néfi moje Glave s'ojlem shalbal; Ona je pak moje noge s'sahalbo* [prav: *sh-*] *shalbala* (DB 1584: III,35a) – *Du hast mein Heubt nicht mit öle gesalbet / Sie aber hat meine Füße mit salben gesalbet* (LB 1545: 2090).

4.2 'Obdelovati/obdelati kaj/koga s tem, kar izraža PoSam': *brus-iti nožič* ← 'ostriti nožič z brusom', *gajžlati Jezusa* ← 'tepsti Jezusa z gajžlo', *lotati železo* ← 'spajati železo z lotom', *prešati vino* ← 'iztiskati vino s prešo' (pomen je razvit preko vmesne stopnje: *prešati grozdje* ← 'stiskati grozdje s prešo'). Isti besedotvorni pomen izpričuje tudi več sestavljenih glagolov, ki se v nesestavljeni obliki v Dalmatinovi Bibliji ne pojavljajo: *pokositi, raz/skvasiti, razžagati, zarigljati, zažiglati pravico* (← *zažiglana pravica*) ← 'potrditi pravico z žiglom'.

Vršilec dejanja je praviloma oseba. Tožilniško izraženi predmet, na katerega je usmerjeno dejanje glagola, je običajno stvar, le pri *gajžlati* oseba. Oddaljitev od teh dveh stalnic je navadno znak prenesenega pomena ali pomenske širitve (npr. *En nushizh ta drugi brufsi, inu en Mosh tiga drusiga* (DB 1584: I,326b). Redke neprehodne rabe so opravičljive bodisi s sobesedilno naslonitvijo, lahko pa kažejo na povečano stopnjo leksikaliziranosti pomena, npr.: *Kadar on sazhne gajshlati, taku on prece vbye* (DB 1584: I,269a);²⁸⁴ *inu fo brali fvoje Vinograde, inu fo prefhali, inu fo na ples delali* (DB 1584: I,138b). Podstavní samostalnik

²⁸³ M. Orožen (1977: 87–98) ugotavlja, da je Dalmatin za otipljive pojave materialnega sveta imel na voljo več sinonimov domačega in tujega izvora. Za abstraktno izrazje pa je značilna manjša izrazna raznolikost.

²⁸⁴ Prevod citiranega primera v »Japljevi Bibliji«: *Aku tépe, (bi kdó rekál) naj na enkrat vmory* (JB 1801: III,574). Primerjava z Japljem kaže, da se je glagol *gajžlati* že v 16. stoletju uporabljal v pomenski vrednosti, ki se je prekrivala z besedotvornim pomenom, in v pomenski vrednosti, pri kateri je bila prav sestavina, karakteristična za besedotvorni pomen, že zastrta.

označujejo orodje (*brus, gajžla, kosa, preša, žaga*) ali snov (*kvas, lot*). Zveza *lotano železo* je terminološkega značaja, kar kaže tudi sopomensko besednozvezno nadomestilo iz *Registra: Lotanu shelésu* (Crajnki) *svarjénu shelésu* (Slovenki, Besjazhki) (DB 1584: III,CcVb).

Primerjava z Lutrom odkriva zastrtost besedotvornega pomena pri glagolu *razkvasiti* ← ‘narediti kisló’, na kar kaže tudi prevodno nastala istorečna zveza: *Inu fo vfi red Preshufshniki, kakòr ena Pezh, katero Fijhtèr resbéli, kadar oméfsi, inu puffy Qvas fksu resqvafisiti* (DB 1584: II,106a) – *Gleich wie ein Backofen den der Becker heizet / wenn er hat ausgeknetet / vnd lesst den Teig durchseuren* (LB 1545: 1580). Istorečnost je včasih le navidezna, npr. *Vinu fe v'prefhah vezh neprefha* (DB 1584: II,7a): *preša* – ‘prostor za stiskanje grozdja’; *preša* v vlogi podstavnega samostalnika – ‘naprava za stiskanje grozdja’. S primerjanjem Dalmatinove *Biblije* in Lutrove prevodne predloge postaja jasno razvidna utečenost besedotvornega postopka, ki skoraj brezhibno vključuje tudi glagolski vid.

Ugotovljiva sta dva besedotvorna tipa: *PoSam + -ati* (6 glagolov) in *PoSam + -iti* (4 glagoli). Produktivnost sta ohranila do danes. Dve predponski sestavljenki v *Bibliji* spremljata samo glagol *brusiti* (*nabrusiti, zbrusiti*). Njegovega besedotvornega pomena ne spreminjata. V vmesnih štirih stoletjih so glagoli s tem besedotvornim pomenom doživeli več sprememb. Iz zborne rabe je izginil glagol *gajžlati*. Nadomestil ga je besedotvorno enako strukturiran glagol *bičati*. Pri glagolu *zažiglati* je zamenjava tekla v smeri (*pečatiti*) *zapečatiti*.

5 Glag + Sam kot del primične sestavine

5.1 Psovati ‘zmerjati s psom’; *izlakotovati* ← ‘izčrpavati z lakoto’. Podstavní samostalnik je v obeh primerih del načinovne prislovne zveze, ki kot neobvezno okoliščinsko določilo spremlja jedrni glagol. V prvem primeru označuje žival, v drugem pa stanje, kar je že znak, da glagola glede besedotvornega pomena nista povsem izenačena. Oba sta prisojevalna in prehodno rabljena. V vlogi vršilcev dejanja in predmetov je pričakovano pojavljanje oseb (oz. živih bitij v vlogi predmetov). Odstopi kažejo na preneseni pomen: *de bodo S. Evangeli islakotovali* (DB 1584: II,93a). Glagol *psovati* je bil že v 16. stoletju uporabljen z zastrtim besedotvornim pomenom. Na to kažeta primerjava z Lutrom in ustrezníčni niz iz *Registra*. Npr. *fvariti* (Crajnki) *pfuváti, pokarati, kleti* (Slovenki oli Besjazhki) (DB 1584: III,DdIIb); *Sakaj jeft flifhim, koku nyh veliku mene pfuje* (DB 1584: II,37a) – *Denn ich höre wie mich viel schelten* (LB 1545: 1309). Glagol *psovati* je v *Bibliji* izpričan le v nesestavljeni obliki, *izlakotovati* pa le v sestavljeni. Oba sta se v rabi ohranila do danes.

5.2 Križati koga ← ‘dati/pribiti koga na križ’; *slediti koga* ← ‘biti komu na sledi’ ter le ilustrativno še *potiti – potovati* ← ‘biti na poti’ iz tretjega stolpca v *Registru* (slovensko, bezjačko). Vsebinsko konkretni podstavní samostalniki so deli krajevnih prislovnih zvez, ki dopolnjujejo jedrna glagola *dati* (s konkretizacijo *pribiti*, ki jo narekuje biblijsko okolje) in *biti*. Glagola *križati* in *slediti* sta v Dalmatinovi *Bibliji* rabljena prisojevalno in prehodno. Netipični predmet signalizira preneseni pomen: *Kateri pak Cristufu flifhio, ty krishajo fvoje mefsu, sred njegovimi lufhti inu shejlami* (DB 1584: III,104a). Pri prehodnem glagolu *herpergovati* se odpira dvojna možnost pretvorbe (‘dajati komu erperge’ in ‘imeti koga na erpergah’), s tem pa tudi različna razlaga besedotvornega pomena. Dileme za današnji čas ni potrebno reševati, saj je glagol, ki je imel v podstavi tujo samostalniško tvorjenko, že skoraj izginil iz rabe.²⁸⁵

²⁸⁵ Glede današnje rabe glagola *jerprgovati* prim. Gjurin 1986: 463.

5.3 *Zimovati* ← ‘biti čez zimo’. Podstavní samostalnik označuje letni čas. V skladenjski pretvorbi kot del časovne prislovne zveze dopolnjuje jedrni glagol. Pravilnost take razvezave potrjuje obstoj sopomenskega opisa, s katerim je Dalmatin izmenično prevajal glagol *wintern* iz Lutrove Biblije: *Inu kadar je ta Brud neleshozh bil, de bi zhes Symo tamkaj ofтали* (DB 1584: III,77a) – *Vnd da die Anfurt vngelegen war zu wintern* (LB 1545: 2249).

Razen glagola *križati* so bili vsi drugi v Dalmatinovi Bibliji redko rabljeni. Majhno število primerov in odsotnost vzporednih tvorjenk dajeta slutiti omejeno produktivnost nakazanih besedotvornih vzorcev. Iz navedenih primerov je komajda mogoče izluščiti potencialno tvorbeno prodornejše priponsko obrazilo *-ovati -ujem*.

Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi *Bibliji*

0 Končno število izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi *Bibliji* je težko določljivo, čeprav je ugotavljanje potekalo v sicer obsežni, pa vendarle zaključeni besedilni enoti. Z večjo mero gotovosti je določljivih pribl. 240 nesestavljenih izsamostalniških glagolov in prav tako le približno 220 predponskih glagolov s samostalnikom v podstavi.²⁸⁶ Velik problem predstavlja ugotavljanje motiviranosti nasploh, saj je v vmesnih štirih stoletjih tudi pri marsikateri od izsamostalniških glagolskih tvorjenk leksikalizacija napredovala do takšne stopnje, da je vsaj zameglila, če ne povsem zbrisala prvotno besedotvorno motiviranost. Pogosto je vprašljiva tudi smer motivacije. Nejasno je, ali poteka od samostalnika h glagolu ali obratno. Takšno dilemo največkrat ustvarjajo oblikovno netipični samostalniki, če nimajo značilnega priponskega obrazila in če tudi pomensko ne določajo smeri motivacije.

0.1 Že bežna primerjava sestava izsamostalniških glagolov Dalmatinove *Biblije* z današnjim stanjem pokaže, da jih je veliko do danes že izginilo iz splošne rabe. Med zastarelimi izsamostalniškimi glagolskimi tvorjenkami so take, ki so bile v Dalmatinovi *Bibliji* frekvenčno šibke, pa tudi take, ki so bile trdno vpete v Dalmatinovo rabo in v rabo drugih protestantskih piscev 16. stoletja. V pozabo so skorajda brez izjeme šle vse glagolske tvorjenke s tujim samostalnikom v podstavi, čeprav so bile glasovno in oblikovno prilagojene slovenskemu jeziku: npr. *antvertati*, *arcnovati*, *buhrati*, *cviblati*, *erpergovati*, *gvantati se*, *nidati*, *ofertovati se*, *poфарbati*, *štupati*, *trovрати*, *žalбati* itd. V rabi jih mestoma ohranja le še posebna stilna vloga (glagol *farbati se* npr. rabi le še nižje pogovorno s pomenom 'goljufati, lagati').²⁸⁷ V sodobnem knjižnem jeziku prav tako ni tvorjenk, ki so kot narečni izrazi ostajale na leksičnem obrobju že v Dalmatinovi *Bibliji*: npr. *celovati*, *očemeriti*, *pavkati*, *repikovati*, *poletkovati* itd. Rabo nekaterih (v DB 1584 uporabljenih) izsamostalniških glagolov so zamajali družbeni in socialni premiki v zadnjih stoletjih ali pa usihajoča poimenovalna potreba npr. *bogovati*, *osebenjovati*.

1 Ob upoštevanju zastarelosti dela izsamostalniških glagolov Dalmatinove *Biblije*, procesa leksikalizacije in dejstva, da je pri tovrstnih glagolskih izposojenkah osnovno motivacijsko razmerje besedotvorno delovalo v tujem (nemškem) jeziku, postaja jasno, da je sinhrono ugotavljanje govorne²⁸⁸ oziroma skladijske podstave,²⁸⁹ ki jo sodobna slovenska besedotvorna

²⁸⁶ Njihov delež je dobra desetina celotnega glagolskega besedišča Dalmatinove *Biblije* (pribl. 3300 glagolov). Število je bilo ugotovljeno na osnovi abecedno urejenega gradiva, zbranega s popolnim izpisom Dalmatinove *Biblije*.

²⁸⁷ Prim. SSKJ I (1970): 616.

²⁸⁸ Toporišič, ki je na Slovenskem uveljavil sodobno strukturalno pretvorbena jezikoslovje, imenuje skladijski opis tvorjenke govorna podstava. Prim. Toporišič 1966: 93–120; 1976b in 1984c: 114–174; 1980b: 141–151 in drugod.

²⁸⁹ A. Vidovič-Muha, ki poleg Toporišiča intenzivno razvija sodobno slovensko (skladijsko) besedotvorno teorijo, imenuje skladijski opis tvorjenke skladijska podstava. Prim. Vidovič-Muha 1984b: 305–319; 1985: 47–61, 1988a: zlasti 7–32.

teorija opredeljuje kot prvi korak k tvorjenki²⁹⁰ (oziroma tvorjenko kot pretvorbena varianta določene strukturne ali funkcijske skladenjske enote),²⁹¹ treba dopolniti z dodatnimi kriteriji. Ti naj bi pravilnost postopka vsaj okvirno preverjali. V takšnih primerih si je sicer mogoče pomagati z izsledki etimologije, ki rekonstruira genetično opravičljive izpeljavne verige in tako odkriva tudi smer delovanja motivacije pri razmerjih, v katera so vključeni glagoli in samostalniki.²⁹² Če upoštevanje teh podatkov bistveno ne prispeva k rešitvi vprašanja, ali so bile glagolske tvorjenke v 16. stoletju občutene kot motivirane ali ne, jih je mogoče šteti le za okvirno usmerjevalne.

1.1 K pravilni določitvi skladenjske podstave usmerja sobesedilna presoja glagolske tvorjenke. Ta pravilnost istočasno tudi preverja, saj skladenjski opis, če je sinonimen tvorjenki, mora vzdržati preizkus sobesedilne zamenjave. Glagol *prašiti* je npr. mogoče ustrezno skladenjsko razvezati le z zvezo *delati praho*, ker samo ta lahko pomensko enakovredno nadomesti Dalmatinovo rabo glagola *prašiti* v stavku: *Orje li, ali **prafhi** li, ali dela li en Orazh fvojo nyvo vselej k 'fetvi?* (DB 1584: II,11b).²⁹³

1.2 Drugo merilo, ki prav tako objektivizira postopek, nudijo v *Bibliji* nastopajoče sopomenske opisne možnosti oziroma nadomestne besedne zveze glagolskih tvorjenk.²⁹⁴ Ker so vzete iz Dalmatinove jezikovne prakse, jo istočasno pomagajo tudi predstavljati.

1.2.1 Osnovni pogoj zanje je izpolnjen, če podstavni samostalnik v besedilu samostojno nastopa. Med njegovimi tipičnimi zvezami²⁹⁵ je mogoče poiskati take, ki se strukturno in pomensko izenačujejo s pretvorbеним vzorcem. Enako dokazilno moč imajo tudi zveze, ki se strukturno ujemajo s sinhrono določeno skladenjsko podstavo, pomensko pa od nje nekoliko odstopajo. Take odmike navadno povzročajo glagolske konkretizacije. Čim bolj so pomensko specifične, tem več možnosti je, da jih spremljajo pomenske sestavine, ki jih sicer v dokaj posplošenem pretvorbеним vzorcu ni. Predvidljivo skladenjsko podstavo glagola *gruntati* ← *delati/narediti grunt* v Dalmatinovi *Bibliji* zrcalijo zveze *položiti/polagati, postaviti grunt*,²⁹⁶ pri katerih predpona *po-* kot besedotvorna sestavina jedrnega glagola aktualizira pomen usmerjenosti na

²⁹⁰ Prim. Toporišič 1980b: 141–151; Vidovič-Muha 1988a: 9–10,

²⁹¹ Prim. v opombi 289 navedena dela A. Vidovič-Muha. Ista avtorica je na osnovi sinhrono pojmovane tvornosti določala skladenjsko podstavo glagolskih tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordningi*, s tem pa tudi njihovo strukturiranost; prim. Vidovič-Muha 1984a: 245–256.

²⁹² Upoštevani so bili naslednji etimološki slovarji: *ESSJ* 1976–2005; F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch*, 1957; Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV (1971–1974); Snoj 1997 in 2003. Informacije so vzete tudi iz knjige H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, 1963.

²⁹³ Lutrov prevod navedenega mesta: *Pflüget oder brochet oder erbeitet auch ein Ackerman seinen acker jmerdar zur saat?* (LB 1545: 1210).

²⁹⁴ Na to, kakšna je bila vloga besednih zvez v jezikovnem sistemu slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, je mogoče sklepati tudi na osnovi njihove zastopanosti v Bohoričevi slovnici, ob kateri Toporišič (1987b: 314) ugotavlja, da je njen skladenjski del skladnja besednovrstnih zvez; prim. tudi Toporišič 1984b: 159–181. Primeri razvezovanja glagolskih tvorjenk s sopomenskimi opisi kažejo na praktično izmenljivost obeh možnosti: npr. *Pluit, dèsh gré oli dèshi; Diefcit, fe dani, dan gori gre* (BH 1584: De sintaxi 13).

²⁹⁵ Strokovni izraz *tipična zveza* je pomensko nespremenjeno prevzet iz razprave F. Novaka: Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja (Novak 1975: 37–48). Tipične zveze so v razpravi definirane kot zveze, ki dokazujejo pomen (Novak 1975: 38).

²⁹⁶ Nadomestne besedne zveze so predstavljene oblikovno posplošeno, saj so različne pojavitve osebnih glagolskih oblik nadomeščene s nedoločnikom: npr. *položiti/polagati grunt za zveze: bošh grunt polushil* (DB 1584: II,23b), *kadar grunt poloshy* (DB 1584: III,40b), *kadar je grunt polushil* (DB 1584: I,196b), *je /.../ grunt polagal* (DB 1584: I,319b), *fo /.../ Grunt polagali* (DB 1584: I,252a) itd. Oblikovni posplošitvi ustreza tudi pisna posodobitev.

površino. Nadomestne besedne zveze za glagol *dežiti* so poleg pričakovane in najsplošnejše *dež gre* tudi *dež kapa* in *dež pride*. Zadnja, pri kateri je poudarek na nastopu glagolskega dejanja, opravlja vlogo, ki bi jo sicer zveza faznega in tvorjenega glagola *začeti dežiti*.

1.2.2 Frekvenca pojavljanja pokaže, katero od nadomestnih besednih zvez je treba šteti za neposredni ustreznik tvorjenke. Če se strukturno ali samo jedrno razlikuje od predvidene skladenjske podstave, je slednjo mogoče po tako dobljenem vzorcu primerno preoblikovati. Npr.: glagol *pótiti* je opisno pogosteje nadomeščen z zvezama *iti/hoditi po poti* kot pa s predvidljivo *biti na poti*. Glede na Dalmatinovo rabo je mogoče jedrni glagol predvidljivih pretvorbenih vzorcev za glagole *raniti* (← narediti rano), *škoditi* (← delati/narediti škodo) itd. zamenjati z glagolom *storiti*; zvezo *imeti marter* za *martrati se* s konkretizirano *trpeti marter*, *imeti mašo* z zvezo *držati mašo*, ki je strukturno pod vplivom nemškega jezika, kakor tudi *držati nid, pravdo, stražo* itd.²⁹⁷

1.2.3 Barvitost Dalmatinove ubesedovalne prakse se zrcali tudi v glasovnih in/ali oblikovnih dvojnicah in prilagoditvah podstavnega samostalnika, v dvojničnih vezavnih možnostih glagolskih zvez, pa tudi v besedotvornem neparalelizmu, ki je največkrat posledica besedotvornega prilagajanja tujih glagolskih podstav slovenskemu jeziku. Glagol *arfati*, ki se v Dalmatinovi Bibliji pojavlja samo enkrat, ustrezno nadomeščajo besedne zveze *igrati na arfi*, *igrati na arfah*, *igrati z arfami*, *gosti na arfi* in *biti na arfe*. Poleg značilnih konkretizacij jedrnega glagola je iz njih ugotovljiva tudi alternativnost edninske in množinske oblike podstavnega samostalnika, pa tudi dvojnična vezava: *igrati na arfe/igrati z arfami*. Glagoloma *kurbati* in *kurbati se* pomensko ustrezajo besedne zveze s samostalnikoma, ki se razlikujeta po spolu: *biti kurba* in *biti kurbar*. Glagol *štrajfati* v Dalmatinovi jezikovni praksi pogosto zamenjujejo zveze, v katerih nastopa z obrazilom *-inga* izpeljani samostalnik *štrajfinga*, ki sistemsko nadomešča neprevzeto, motivacijsko pa izhodiščno besedo *Strafe*: *udariti koga s štrafingo*, *storiti štrafingo nad kom*. Sinhrono sicer težko predvidljivi skladenjski podstavi glagola *bogovati* ← *biti (kot) bog*, ki jo opravičujejo tudi etimološka dognanja,²⁹⁸ Dalmatinova praksa postavlja nasproti pogosto rabljeno zvezo *biti bogovec*. Tudi v tej nastopa samostalniška izpeljanka, ki povedkovodoločilno označuje vršilca dejanja. Pomensko prekrivanje glagola in zvez dokazujejo primeri iz Dalmatinove Biblije, resda včasih s pomočjo sinonimov, potrjuje pa ga tudi primerjava z Lutrovim prevodnim zgledom in z dvesto let mlajšim Japljevim prevodom. Npr.:

	Dalmatin	Luter	Japljeva Biblija
(1)	<i>Saul je bil tudi is Deshele pregnal vfe te, kateri fo bogovali inu zuprali</i> (DB 1584: I,166a)	<i>So hatte Saul aus dem Lande vertrieben die Warsager vnd Zeichendeuter</i> (LB 1545: 563)	<i>Inu Saul je zopernike, inu vvedeshe is deshele isgnal</i> (JB 1802: II,132)
(2)	<i>Sakaj v'Iacobi nej obeniga Zupèrnika, Inu v'Israeli Bogouza</i> (DB 1584: I,93a)	<i>Denn es ist kein Zeuberer in Jacob / vnd kein Warsager in Jsrael</i> (LB 1545: 308)	<i>V'Jakobu ny vrashe, ne bogovanja v'Israeli</i> (JB 1791: I,632)

²⁹⁷ O glagolskih primitivih *biti* in *imeti* (ob *delati*) ter o njunem pomenskem prepletu v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku prim. Vidovič Muha 2000: 243–275.

²⁹⁸ Glagol *bogovati* je kalk po latinskem *divinare* 'čarati'. Prim. Bezljaj 1976: 30. Z oblikovno kalkiranostjo in s prevzetostjo pomena je pojasnjena tudi neskladnost med sinhrono določeno skladenjsko podstavo *biti (kot) bog* in dejanskim pomenom glagola 'čarati, vedeževati', ki je sicer asociativno premostljiva.

1.2.3.1 Sinhrono določljivo sladenjsko podstavo je občasno treba Dalmatinovi praksi prilagoditi tudi drugače: npr. s prilastkom kot novo skladijsko sestavino, ki pomensko ustreza tipičnemu okoliščinskemu določilu tvorjenega glagola. Glagolu *lebati* bi sicer ustrezala skladijska podstava *imeti leben*, toda ker se v Dalmatinovi *Bibliji* dvanajstkrat od trinajstih pojavitev pojavlja v zvezi *dobru lebati*, enkrat pa v zvezi *lebati po gosposkim*, je treba skladijsko podstavo določiti celi zvezi: *imeti dober leben*. Da je samo takšna pretvorba pomensko opravičljiva, dokazujejo številne pojavitve samostalnika *leben* v Dalmatinovi *Bibliji*: *Nu vshe, jeft hozhem **dobru lebati**, inu dobre dny iméti* (DB 1584: I,328b); *Inu kadar tudi zhafsi ljudje mejnio de hozheo stuprou na tém Svejti **sazheti dober leben iméti**, taku pride Smèrt* (DB 1584: I,aVa); *kateri **imajo dober leben*** (DB 1584: I,330a).

1.2.4 Pri celi vrsti glagolskih tvorjenk je pravilnost sinhrono določene skladijske podstave mogoče preverjati le posredno, vendar prav tako zanesljivo: ne z nadomestnimi besednimi zvezami, ker teh v Dalmatinovi *Bibliji* ni, pač pa s sopomenskimi opisi parne, običajno vidsko ali pomensko komplementarne možnosti. Slednjo največkrat oblikujeta glagola z nasprotnim pomenom ali pa glagola, ki sta v vzročno-posledičnem razmerju izvršitve dejanja in nastopa stanja. Ker opisi lahko nadomeščajo najrazličnejše glagole, jih je po njihovem zgledu mogoče podobno sistemsko urediti. Tudi pri njih so določljivi vidski pari ter različne vrste pomensko soodnosnih dvojic: npr. *postaviti mero – postavljati mero, delati rane – storiti rano, metati los – vreči los, dati lon – prejeti lon, postati hlapec – biti hlapec, delati škodo ter prejeti škodo – imeti škodo* itd. Sistemska trdnost nastopanja v parih zato brez večjega tveganja omogoča rekonstrukcijo manjkajočega člena na osnovi prisotnega. Zveza *jemati mita*, ki je določljiva na osnovi različnih stavčnih uresničitvev, posredno opravičuje predvidljivo pretvorbo glagola *podmitti* ← *dati mito*, ki sicer ne pokriva celotnega pomena glagola ('z dajanjem mita doseči, da kdo kaj naredi'). Zveza *biti svak* dovoljuje sklepanje, da je zveza *postati svak* pravilna pretvorba za predposni glagol *posvačiti se*. Z zvezami *narediti riglje* in *streti riglje* je posredno potrjena tudi pretvorba glagola *zarigljati* ← *zapreti z rigljem* itd. Naštete zveze, ki posredno preverjajo pravilnost sinhrono določene skladijske podstave, so dobljene na osnovi sledečih in tem podobnih sobesedilnih rab. Npr.:

- (1) *Preklet bodi, kir **mita jemle*** (DB 1584: I,114a);
- (2) *Sakaj on **je bil Svak** v'Ahabovi hišhi* (DB 1584: I,208a);
- (3) *Inu **je furil Rigle*** (DB 1584: I,60a); *Ieft hozhem *medena vrata resbiti inu shellesne **Rigle stréti*** (DB 1584: II,18b); *Vja leta Mésta fo tèrdna bila inu **fo** viſſoke syduve, vrata inu **rigelne iméla*** (DB 1584: I,102a).

1.2.4.1 Pravilnost predvidljive (sopomenske) skladijske podstave tvorjenega glagola je mogoče posredno preverjati tudi s pomočjo opisov sopomenk, prav tako prisotnih v Dalmatinovi *Bibliji*. Predvidljivo pretvorbo glagola *erpergovati* (← *sprejeti na erperge*) potrjuje zveza *prijeti na stan*, ki sicer sopomensko zamenjuje glagol *prestanuvati*. V *Registru* so vse tri možnosti linearno povezane, čeprav vidska neizenačenost opisa rahlja povezavo:²⁹⁹ *Erpergovati* (Crajanfki) *prestanuváti, najstan priéti* (Slovenski, Besjazhki) (DB 1584: CcIVa).

Trdno oporno točko za preizkus pravilnosti sinhrono določene skladijske podstave glagola *družiti se* (← *postajati/biti drug*) predstavljajo zveze s samostalnikom *tovariš*, ki je najbližji sinonim podstavnega samostalnika. Ker glagolske tvorjenke *tovariševati* v Dalmatinovi *Bibliji* ni, je tovrstna sistemska paralelnost povsem običajna in praktično uporabljiva. Tekmovalna zaostrenost lahko nastopi šele pri naslednjem krogu nadomestnih besednih zvez, ki jih

²⁹⁹ Vidiska neizenačenost narečnih ustreznikov preprečuje popolno sinonimijo. Prim. Orožen 1973: 45–58; 1983/84: 196–201; Gjurin 1984: 183–208, zlasti 204.

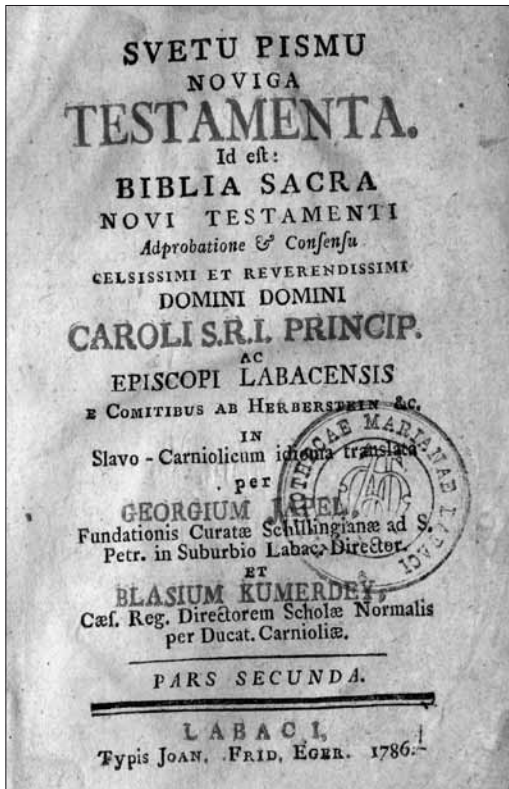
predstavljajo zveze z besedotvorno sekundarnima izpeljankama *tovarištvo* in *družba*: *vdati se v tovarištvo*, *storiti tovarištvo*, *imeti tovarištvo s kom – biti v družbi (s kom)*, *imeti družbo (s kom)*, *držati se k družbi*. Npr.: *Nevlejcite na ptujim Iarmu s'Nevernimi. Sakaj kakovo družbo ima Praviza s'krivizo? Kakovu tovarifhtvu ima Luzh s'temmo?* (DB 1584: III,98b). Na sopomensko razmerje osnovnih in izpeljanih samostalnikov kažeta tudi navedbi v *Registru: Drug* (Crajnki) *Továrifh* (Hervazki, Dalmatinfki, Iftrianfki, Crafhki) in *Drushba* (Crajnki) *Tovarushtvo* (Slovenki, Besjazhki) *Tovarifhtvo* (Hervazki, Dalmatinfki, Iftrianfki, Crafhki) (DB 1584: III,CcIVa).

1.2.5 Glagolska tvorjenka in sopomenski opis predstavljata vzporedni sistemski možnosti, ki sta v medsebojnem odvisnostnem razmerju. Na eni strani obstoj glagolske tvorjenke pogojuje nastanek nadomestnih besednih zvez, na drugi pa pojavitev skladenjskih opisov deluje spodbujevalno pri tvorbi glagolov. Tako določen sistemski položaj nadomestnih besednih zvez opravičuje tudi presojanje, kolikšna je odvisnost njihovega pojavljanja od frekvence glagolske tvorjenke in podstavnega samostalnika. Ugotavljanje številčne moči tvorjenk in podstavnih samostalnikov v Dalmatinovi Bibliji je razkrilo naslednje odvisnostne povezave:

- Čim pogostejša je raba podstavnega samostalnika, toliko več možnosti je, da so realizirane vse predvidljive tipične zveze, med njimi pa tudi sopomenski opis glagolske tvorjenke. Ker pogosto rabljeni glagoli v besedilu potrebujejo razbremenilno nadomestilo že zaradi potrebe po izraznem spreminjanju, je visoka frekvenca tvorjenke lahko istočasno spodbudna tudi za nastajanje nadomestnih besednih zvez (npr. *čast – častiti*, *delo – delati*, *kralj – kraljovati*, kjer sta samostalnik in glagol zastopana od dvesto do tisočkrat).
- Drugo možnost, ki se kaže v izraziti številčni neuravnovešenosti, predstavlja pogosta raba glagolske tvorjenke in redka raba podstavnega samostalnika oziroma nadomestnih besednih zvez ali obratno. Npr.: *arfa se* v Dalmatinovi Bibliji uporablja sedeminpetdesetkrat, glagol *arfati* pa le enkrat. Podobno razmerje je še med: *cvibel – cviblati*, *dar – darovati*, *greh – grešiti*, *grunt – gruntati*, *lon – lonati*, *muja – mujati*, *pravda – pravdati/pravdati se*, *škoda – škoditi/škoditi se/škodovati* itd.
- Obrnjena frekvenčna slika, ki se kaže v pogostejši rabi glagola, je značilna za pare *cir – cirati*, *gnus – gnusiti se*, *goljuf – goljufati*, *kaštiga – kaštigati*, *nuc – nucati*, *žalba – žalbati/žalbat se* itd. Možnost, ki je v rabi zmagala, je običajno funkcionalno polno izrabljena in samozadostna.
- Obstajajo tudi primeri, ko med sicer pogostimi rabami podstavnega samostalnika ni tipičnih zvez, ki bi ustrezale skladenjskemu opisu glagolske tvorjenke. *Arcnija* se npr. v Dalmatinovi Bibliji pojavlja desetkrat, glagol *arcnovati* pa le dvakrat in *arcnovati se* enkrat, vendar sinonimnih opisov zanju med tipičnimi zvezami samostalnika ni.

Neredko je ugotovljivo tudi vzročno pojasnilo za popolno odsotnost podstavnega samostalnika in s tem tudi opisa ali pa za odsotnost glagolske tvorjenke ter za prisotnost nasprotné možnosti. Izbor opisa namesto tvorjenke je lahko znak, da besedotvorni proces, ki se začne s skladenjsko podstavo, konča pa s tvorjenko, še ni bil izpeljan. Več premikov od opisa k tvorjenemu glagolu, ki so lahko (tvorbena)razvojnega značaja, je ugotovljivih s primerjavo Dalmatinovega in Japljevega biblijskega prevoda, ki ju ločita dve stoletji. Za ilustracijo širine pojava je dodan še primer, ki kaže premik od opisa k izpredevniški glagolski tvorjenki:

- (1) Dalmatin: *Inu Pekah, Remalia, njegoviga Viuda syn, je zhes njega en Punt sturil* (DB 1584: I,212b);
Japelj: *Fazée pak syn Romélia njegovi vojvod, se je zhes njega spuntal* (JB 1802: II,487);
- (2) Dalmatin: *Bulshi je ozhitu fvariti, kakòr skriuunu nyd dèrshati* (DB 1584: II,161a);
Japelj: *Kakú bólsfi je fvaríti /.../ kakòr se jesíti!* (JB 1798: V,287);
- (3) Dalmatin: *Inu Moses je bil stu inu dvajffeti lejt star, kadar je vmèrl, njegove ozhy néfo bile temne pèrfhle* (DB 1584: I,119a);
Japelj: *Mójses je bil stu inu dvajffset lejt star, kadar je vmèrl: njegóve ozhy nifo otèmnèle* (JB 1791: I,841).

Japljeva Biblija – naslovnica prve knjige

Analiza glagolskih tvorjenk iz Dalmatinove *Biblije*, ki jih ne spremlja podstavni samostalnik (30 primerov), ugotavlja več vzročnih pojasnil. Vsi ti glagoli so redko rabljeni. Pri nekaterih je raba z osamelo navedbo v *Registru* opredeljena kot narečna (*antvertati, celovati, repikovati*). Opisnih besednih zvez za glagole s prevzetim samostalnikom v podstavi ni mogoče pričakovati, če podstavni samostalnik ni bil tudi samostojno prevzet ter glasovno in oblikovno prilagojen slovenskemu jeziku (npr. *špuntati, trovrati – trurati, žmagati – žmagovati*). Odsotnost opisnih paralel je lahko tudi znak, da glagoli v 16. stoletju niso bili občuteni kot samostalniško motivirani.

1.2.6 Ob sistemski vzporednosti tvorjenke in sopomenskega opisa, še bolj pa ob njuni sobesedilni zamenljivosti, se postavlja vprašanje, ali je njuno soobstajanje res funkcionalno opravičeno in ali ne povzroča konkurenčnega razmerja.

1.2.6.1 Ker sta tvorjenka in sinonimni opis običajno rabljena medsebojno razbremenjevalno in ker izmenični izbor ene ali druge možnosti učinkovito razbija izrazno monotonijo, je pravo konkurenčno razmerje, ki bi težilo k razrešitvi in s tem k izločitvi enega od členov razmerja, med njima komajda možno. Izmenična raba je pogosta celo znotraj stavka. Npr.:

- (1) *Sakaj jeft hozhem GOSPODNIE Ime zhaftiti, dajte zhaft famimu Bogu* (DB 1584: I,117a);
- (2) *Ieft fim vam tudi deshja kratil, dokler je fhe try Mefce bilu do Shetve, inu jeft fim pufstil deshiti zhes enu Mestu, inu na tu drugu Mestu néfim púfstil deshiti: na eno nyvo je desh fhàl, inu ta druga nyva, na katero nej defh fhàl, je pofahnila* (DB 1584: II,111b);
- (3) *Satu hozhem jeft tebe vseti, de krajlujefh zhes vfe tu, kar tvoje ferze shely, inu imafh Krajl biti zhes Israela* (DB 1584: I,192a).

1.2.6.2 Raba nadomestnih besednih zvez je še drugače funkcionalno utemeljena. Z izborom opisa namesto tvorjenke se odpirajo nove skladijske možnosti, ki so praktično izkoriščene za lastnostno (količinsko, svojilno, vrstilno, kakovostno ali vrstno) določanje podstavnega samostalnika, ki sicer v tej zvezi opravlja vlogo razvijajočega člena. Npr.: *biti manjši gospod, storiti prevelik greh, obleči vdovski/platnen gvant, biti njegov hlapec, pokriti lepo krono, staviti komu zlato krono, biti gost prah*. Z današnjega vidika določena skladijska podstava je preverljiva tudi s takim, skladijsko razširjenim vzorcem, čeprav pomenske izenačenosti zaradi prilastka kot dodatne sestavine ne more biti.

1.2.6.2.1 Potreba po lastnostni določitvi podstavnega samostalnika je povzročila nastanek številnih zvez z izpostavljenim podstavnim samostalnikom oziroma z istorečnim predmetom: npr. *ajfrati z božjim ajfrom, snažiti koga z zlatimi snagami, kušati s kušom svojih ust, ofrati žgane ofre* itd. Zgledi stavčnih uresničitev:

- (1) *Inu jeft fim tebe škópàl s'vodo /.../ inu fim te gvantàl s'piffanim gvantom* (DB 1584: II,66a);
- (2) *Ioannes je kàrfzhoval s'kàrfstom te pokure* (DB 1584: III,72a);
- (3) *tu on vsame inu srisla /.../ inu je pofarba s'erdezho inu bélo farbo* (DB 1584: II,144a);
- (4) *AKu gdu vidi fvojga Brata gréshiti en greh, nikar k'fmèrti* (DB 1584: III,126a).

Zveze z istorečnim predmetom je zaradi dvakratne – posredne in neposredne – omembe istega samostalnika mogoče šteti za obvestilno prenasličene, razen če besedotvorni pomen ni v tolikšni meri zakrit z nadaljnjim pomenskim razvojem, da samostalniška motiviranost ni več občutena kot pomensko določilna. Pri zvezah *trobentati s trobento, žalbati z žalbo*, pa tudi pri takih, kot je *lavtati na strunah*, je očitno, da glagol uzavešča predvsem dejanje (v navedenih primerih dvakrat 'igrati' in enkrat 'mazati'), ne pa tudi samostalniške motiviranosti. Na to kažejo še druge konkretizacije sredstva, kakor tudi potreba po razlagalnem dopolnilu, dodanem na robu. Npr.:

- (1) *je pèrneſta en glaſh ſhálbe /.../ inu je njegove noge kuſhovala, inu je s'to ſhalbo ſhalbala. ſhalbe tu je, ene drage inu veliku vrejdnè vode* (DB 1584: III,35a);
- (2) *Ti ſhalbaſh mojo glavo s'Oljem, inu moj Pehar poln natakafh* (DB 1584: I,285a);
- (3) *kuſhaj ga, inu sdajci mu ozhy ſhalbaj ſtem ſholzhom od Ribe* (DB 1584: II,152a).

Takšno tendenco pomenskega razvoja posredno dokazuje tudi primerjava z Lutrom:

- (1) Dalmatin: *Inu Joab je s'Troberto trobental, inu vus folk je molzhe obſtal* (DB 1584: I,169a);
Luter: *Vnd Joab blies die Posaunen* (LB 1545: 573);
- (2) Dalmatin: *Peuci gredo od ſprejda, potle ty, kir na ſtrunah lautajo, Mej Dezhلامي, katere bobnajo* (DB 1584: I,296a);
Luter: *Die Senger gehen vorher / Darnach die Spielleute vnter den Megden die da paucken* (LB 1545: 1022).

Navedena primera nakazujeta tudi bolj ali manj izrazito ubesedovalno odmikanje od Lutrovega prevoda. Ker pa se v Dalmatinovi *Bibliji* le redko uveljavlja samo ena tendenca, kar je navadno posledica nepopolne normativne ustaljenosti jezika,³⁰⁰ je tudi pri razmerju Luter – Dalmatin realno pričakovati še drugo. Pri vzorcih s korenško izenačenima glagolom in predmetom je predstavljena tesna vezanost na Lutrov prevodni zgled. Primerjava Dalmatinove *Biblije* z dvesto let mlajšim Japljevim prevodom pa kaže, da je pri Japlju zvez z istorečnim (tavtološkim) predmetom že veliko manj. Vzročno pojasnjevanje tega pojava, kakor tudi očitne tendence k racionalizaciji stavčne strukture, ki je značilna za Japljev prevod, je zapleteno. Upoštevati je treba součinkovanje različnih dejstev: drugo prevodno predlogo, pripadnost gorenjski narečni skupini, drugačno ideološko naravnost dobe in še kaj.³⁰¹ Poleg težnje k skrajševanju je v Japljevem prevodu prisotna še druga, ki se kaže v prizadevanju za nadomestitev Dalmatinovih glagolskih tvorjenk s prevzetim samostalnikom v podstavi z domačimi ustrezniki. Npr.:

	Dalmatin	Luter	Japljeva Biblija
(1)	<i>ſi ſupet puſtil nyh ſhene inu Hzhere poloviti, inu nje obrupati ſkusi tvoje Hlapze, kateri ſo v'tvoim ajfri ajfrali</i> (DB 1584: II,135b)	<i>Vnd hast jre Weiber vnd Töchter widerumb fahen / vnd sie berauben lassen / durch deine Knechte / die da in deinem euer geeuert haben</i> (LB 1545: 1687)	<i>Ti ſi tēh ſhenē dāl v'róp, njih hzhēre v'fluſhnoſt, inu vùſs róp v'ràsdejlénje tvojim fluſhabnikam, kateri ſo sa tvojo zhaſt vshgani bily</i> (JB 1801: III,469)
(2)	<i>Inu kadar je v'Beerfebo bil priſhàl, je on offre offral ſvojga Ozheta Isaaka Bogu</i> (DB 1584: I,30b)	<i>VND DA er gen BerSeba kam / opfferte er Opffer dem Gott seines vaters Jsaac</i> (LB 1545: 113)	<i>inu je priſhàl k'ſtudenzu tē pèrſege: inu /.../ je tam ſvojga Ozheta Isaaka Bogú ſaklane ſhivali óffral</i> (JB 1791: I,196)

³⁰⁰ Na to, da jezikovna norma pri slovenskih protestantskih piscih še ni bila trdna, kažejo tudi številne glasoslovne in oblikoslovne variante v različnih protestantskih besedilih. V preteklosti so jih omenjali številni avtorji: npr. Ramovš, Oblak, Škrabec, Breznik in drugi, v novejšem času pa Rigler (1968), Orožen (v številnih razpravah), T. Logar (1976), Neweklowsky (v številnih razpravah; npr. 2006b in 2008–2009).

³⁰¹ Prim. Orožen 1984a: 153–179, 1984b: 249–274; 1984/85: 217–223.

1.2.6.3 Kadar katera od pričakovanih sistemskih možnosti izsamostalniškega glagola v Dalmatinovi Bibliji ne nastopa, bodisi da še ni bila razvita ali da njena raba iz kakršnegakoli razloga ni bila utrjena, jo lahko nadomestne besedne zveze polno funkcionalno nadomeščajo. Z zvezama *odpreti pečate* in *razlomiti pečate* je npr. zapolnjena vrzel, ki nastaja zaradi odsotnosti glagolov *odpečatiti* ali *razpečatiti* kot dovršnih vidskih nasprotij k tvorjenki *pečatiti*.

1.2.6.4 Na zavesten izbor glagolske tvorjenke ali nadomestne besedne zveze je lahko vplivala tudi potreba po glasovnem ujemanju znotraj stavka, s katerim se krepi ritmični učinek. Večkrat ga je pogojevala tudi zahteva po enaki strukturiranosti dvodelnih in trodelnih stavčnih vzorcev.³⁰²

- (1) *De gréha nenarejam, inu velike smote nepèrpravim, tèr velikiga sléga nefurim* (DB 1584: II,162a);
- (2) *My fmo gréfhili, krivu sturili, inu fmo hudobni bily* (DB 1584: I,237a).

1.2.6.5 Obvladovanje obeh izraznih možnosti, tvorjenke in sopomenskega opisa, je Dalmatinu omogočalo prevodno oddaljevanje od Lutrovega zgleada, ne da bi bila okrnjena sporočilnost ali predrugačena vsebina. Na osnovi rezultatov primerjave Dalmatinove Biblije z nemško Lutrovo in slovensko Japljevo je mogoče sklepati, da je obstoj sopomenskih opisnih možnosti deloval besedotvorno spodbujevalno. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Tedaj je Marcus /.../ s'eno palizo /.../ okuli njega v'pejffek pèr Morji /.../ sakroshil* (DB 1584: II,88a);
Luter: *Da machet Marcus /.../ mit einem Stabe /.../ einen Kreis im sande* (LB 1545: 1514);
- (2) Dalmatin: *Inu Samuel fe je refsèrdil, inu je vpyl h'GOSPVDV vfo nuzh* (DB 1584: I,157b);
Luter: *Des ward Samuel zornig / vnd schrey zu dem HERRN die gantze nacht* (LB 1545: 533–534);
- (3) Dalmatin: *IMEj fkerb, de fe Bogu ifkasheh* (DB 1584: III,117a);
Luter: *BEuleissige dich Gotte zuerzeigen* (LB 1545: 2399);
- (4) Dalmatin: *Bul'hi je ozhitu svariti, kakòr skriunu nyd dèrshati* (DB 1584: II,161a);
Luter: *ES ist besser frey straffen / Denn heimlich hass tragen* (LB 1545: 1778);
- (5) Dalmatin: *ta je kakòr en kruleu na nogah, inu fhkodo prejme* (DB 1584: I,326a);
Luter: *Der ist wie ein Lamer an füssen / vnd nimpt schaden* (LB 1545: 1129).

Našteti primeri kažejo, da je Dalmatinovo prevodno razmerje do Lutra zelo različno: sega od popolnih skladijskih kalkov do individualnih rešitev, vmesno stopnjo pa predstavljajo prilagoditve, ki jih pogojujejo besedotvorne in skladijske zakonitosti slovenskega jezika. S primerjavo Dalmatinovega in Lutrovega prevoda je večkrat ugotovljiva besedilno nevzporedna raba kalkov, ki skupaj z njihovo pogostnostjo vodi k sklepu, da je pojav treba presoјati kot posledico dolgotrajnega soobstajanja slovenskega in nemškega jezika na istem ozemlju in v istem družbenem okolju, torej izven razmerja Dalmatin – Luter.³⁰³

³⁰² Prim. Pogorelec 1972: 305–321, Pogačnik 1976: 69–87.

³⁰³ Prim. Orožen 1983: 153–175.

2 S prikazom nadomestnih besednih zvez kot pogosto rabljene vzporedne systemske možnosti glagolskih tvorjenk je bila iz enega od možnih zornih kotov osvetljena Dalmatinova ubesedovalna in prevajalska praksa. Čeprav se je pokazalo, da nadomestne besedne zveze problema motivacijske usmerjenosti ne razrešujejo in da je tudi na stopnjo leksikaliziranosti pomena glagolskih tvorjenk z njihovo pomočjo možno le posredno in zelo previdno sklepati, je kriterij nadomestnih besednih zvez zelo dragocen pri objektivizaciji sinhronega določanja skladenjske podstave glagolskih tvorjenk.

Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi *Bibliji*

0 Med glagoli Dalmatinove *Biblije*, ki so izpeljani iz besednovrstno različnih podstav, se tvorjenke s pridevnikom v podstavi na pogostnostni lestvici uvrščajo neposredno za najobsežnejšo skupino izsamostalniških glagolov (Merše 1988). Primerjava obeh skupin odkriva več razlik. Izpridevniški glagoli številčno močno zaostajajo za izsamostalniškimi. Orientacijsko razmerje je 460 : 210.³⁰⁴ Pri izpridevniških glagolskih tvorjenkah pripada večji delež predponskim glagolom, pri izsamostalniških pa nepredponskim.

0.1 S skladenjskim razvezovanjem³⁰⁵ so določljivi osnovni besedotvorni pomeni izpridevniških glagolov Dalmatinove *Biblije*. Primerjava z rezultati že opravljene strukturne analize glagolskih tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordnigi*³⁰⁶ ne nakazuje niti zvrstno pogojenega razhajanja niti razlik med Trubarjem in Dalmatinom, kar pomeni, da tudi besedotvorno-pomenskemu opisu izpridevniških glagolov, uporabljenih v Dalmatinovi *Bibliji*, splošnejše veljavnosti za 16. stoletje ni mogoče odrehati.

1 'biti tak, kot kaže podstavni pridevnik (PoPrid)': *skop-ova-ti* ← 'biti skop'; tako še *cagovati*, *cartljati se*, *divjati*, *glihati se*, *hiteti*, *lakomnovati*, *noreti*, *veseliti se*. Besedotvorni pomen je v primerjavi z drugimi, ki jih je pri izpridevniških glagolih Dalmatinove *Biblije* še mogoče ugotoviti, številčno najbolj blede zastopan. Jasneje ga izpričuje le 16 glagolov. Mednje sta šteta tudi *kesniti* in *zakesniti*, ki se zunaj tretjega stolpca v *Registru*, namenjenega sopomenskim ustreznicam kranjskih iztočnic z vzhodnega jezikovnega območja, ne pojavljata. Trije od štirinajstih različnih podstavnih pridevnikov so prevzeti iz nemščine: *cagav*, ki je tvorjen s pripono *-av/(-ov)*³⁰⁷ ter *cart* in *glih*.

1.1 Izpeljava je potekala s priponami *-iti/-im*, *-ati/-am*, *ovati/-ujem* in *-eti/-im*. Izrazitejšo tvorbeno živost izpričuje le besedotvorni tip *PoPrid* + *-iti*, po katerem je tvorjenih 8 glagolov. Drugi tipi so zastopani s po tremi ali celo samo z dvema glagoloma, kar kaže na manjšo produktivnost.

³⁰⁴ Številčno razmerje je bilo ugotovljeno s pomočjo kartoteke, ki predstavlja popolni izpis Dalmatinove *Biblije*.

³⁰⁵ Postopek je oprt na tvorbeno-pretvorbeno metodologijo sodobnega slovenskega besedotvorja. Njen začetnik na Slovenskem je Toporišič 1976a, 1976b: 114–174, 1980b. Za primer podajanja podstave pri posameznih pomenih prim. 1976b: 159: »biti tak, kot pove podstava«; tako še: »delati tako /.../, postajati tak /.../, delati se takega /.../, delati takega /.../, imeti za takega /.../, dajati tak glas, kot pove podstava«. Deloma različno jo je v več razpravah razvila A. Vidovič-Muha. Njene ugotovitve so strnjene v knjigi *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana, 1988.

³⁰⁶ Prim. A. Vidovič-Muha 1984a.

³⁰⁷ Na narečni razvoj oblike *cagav* (iz srvn. *zage* 'strahopeten, plah, obotavljiv, obupan' ali stvn. *zag* 'isto') → *cagov* opozarja tudi Jazbec 2007: 87; na razširjenost obrazila *-av* pri pridevnikih, tvorjenih iz glagolske podstave, pa Legan Ravnikar 2009: 79.

1.1.1 Svojski odklon od norme predstavlja par *cagati* – *cagovati*. Natančna primerjava z Lutrovo *Biblijo* kaže, da je z njim običajno zajeto pomensko nasprotje ‘zagen – verzagen’. Tudi sobesedilna presoja dokaj zanesljivo odkriva dovršnost glagola *cagati* in nedovršnost parnega glagola *cagovati*. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Bodi ferzhan inu nezagliu, nebuj se inu nezaguj* (DB 1584: I,230b);
Luter: *Sey getrost vnd vnuerzagt / fürcht dich nicht vnd zage nicht* (LB 1545: 777);
- (2) Dalmatin: *inu je sazhel shalofsten pèrhajati, inu zagovati* (DB 1584: III,17a);
Luter: *Vnd fieng an zu trawren vnd zu zagen* (LB 1545: 2022);
- (3) Dalmatin: *de bi h'puflednimu nezagali, inu nevolni nepoftali* (DB 1584: I,301a);
Luter: *Das sie nicht zu letzt verzagen oder vngedultig werden* (LB 1545: 1040);
- (4) Dalmatin: *Ieft tèrpin tvoj strah, de skoraj zagam* (DB 1584: I,302a);
Luter: *Jch leide dein schrecken / Das ich schier verzage* (LB 1545: 1042).

Glagola tudi besedotvornopomensko nista dokončno ustaljena, čeprav je prevladujoči besedotvorni pomen vsakemu posebej mogoče določiti s precejšnjo gotovostjo. Vzrok za tolikšno odstopanje od norme je nedvomno v prevzetosti podstave ter v oblikoslovnem prilagajanju slovenskemu jeziku, za katero očitno ni bil odbran najprimernejši vzorec.³⁰⁸

1.2 Med tvorjenkami z besedotvornim pomenom ‘biti tak, kot kaže PoPrid’ so tudi glagoli *se*, kar je dokaz za to, da izpeljava z morfemom *se* v teh primerih ne povzroča spremembe besedotvornega pomena (*cartljati se*, *glihati se*, *veseliti se*).

Za vse naštete glagole je značilna prisojevalnost. Neprehodnost je le prevladujoča, ne pa obvezna skladijska lastnost. Redke prehodne rabe puščajo besedotvorni pomen nedotaknjen (npr. *cartljati se z ditetom*, *veseliti se Gospoda/besede/na njegovo pomoč*, *prenageliti koga*). Vršilec dejanja oz. nosilec stanja je najpogosteje oseba. Najrazličnejše poosebitve zanesljivo kažejo na opravljeni pomenski razvoj oz. na prenesenost pomena.³⁰⁹ Npr.: *Satu se vefselo moje ferce, inu moja zhaft je vefsula* (DB 1584: I,283a); *njegovu ferce supèr GOSPUDA divja* (DB 1584: I,323b); *De je nyh Dufsha od britkofsti zagovala* (DB 1584: I,307b) itd.³¹⁰

1.3 Podstavni pridevniki označujejo bodisi duševne lastnosti človeka, ki običajno sovpadajo z značajskimi potezami (*lakomen*, *skop*, *cagav*, *mil*, *nor*), pa tudi zunanje lastnosti, ki se nanašajo na premikanje (*hiter*, *nagel*, *pozen*). Med njimi je en sam barvni pridevnik (*zelen*). Pridevniki, ki predstavljajo besedotvorno podstavo glagolov, so tudi sicer v Dalmatinovi *Bibliji* pogosto rabljeni. Med najbolj tipične rabe sodijo zveze s pomožnimi glagoli, ki so sopomenske tvorjenkam. Dalmatin je z njimi neredko zapolnjeval systemske ali le naključne vrzeli. Prav majhno število izpridevniških glagolov z besedotvornim pomenom ‘biti tak, kot kaže PoPrid’ odkriva takšno systemsko vrzel, ki je v Dalmatinovi *Bibliji* z rabo sopomenskih opisov spretno zakrita. Izmenljivost tvorjenk in sopomenskih opisov je ugotovljiva pri vseh besedotvornopomensko poenoteni skupinah izpridevniških glagolov v Dalmatinovi *Bibliji*. Na osnovi sobesedilno izrabljenih možnosti so sestavljive različne systemske kombinacije. Npr.:

³⁰⁸ O tem, da je pripona lahko zgolj sredstvo za formalno slovenizacijo izposojene glagolske podstave, prim. Orzechowska 1978: 57.

³⁰⁹ Prim. Novak 1984.

³¹⁰ Novak (2004: 174–176, 246–247 in drugje) npr. poosebitev ali personifikacijo uvršča med postopke, po katerih prihaja do novih pomenov; obravnava jo kot pomenski zakon, novonastale pomene pa uvršča med večpomenskostne vrste.

1. *biti nizek; ponižati se – ponižavati se; ponižati koga;*
2. *biti pijan (s konkretizacijo ležati pijan); opijaniti se / upijaniti se – postati pijan; pijaniti koga – opijaniti koga / upijaniti koga;*
3. *biti sit ter ostati sit; sititi se – nasititi se / postati sit; sititi koga – nasititi koga;*
4. *biti temen; otemneti / postati temen ter priti temen; storiti koga temnega itd.*

S preišljenim izborom tvorjenk ali sopomenskih opisov, večkrat pa celo z zaporednim nizanem obeh možnosti, je Dalmatin dosegal tudi pomembne stilne učinke. Na izbor je kot pri vseh tovrstnih primerih pogosto vplivala Lutrova prevodna predloga, neredko pa je bil tudi samostojen.³¹¹ Npr. Dalmatin: *Ty Pravizhni pak se bodo veffelili, inu bodo veffeli pred Bugom, inu se bodo is ferza veffelili* (DB 1584: I,295b) – Luther: *DJe Gerechten aber müssen sich frewen vnd frölich sein fur Gott / Vnd von hertzen sich frewen* (LB 1545: 1021).

1.4 Predponski glagoli zaradi dovršnosti praviloma niso nosilci tega besedotvornega pomena. Izjemo predstavljajo s predponama *pre-* in *za-* sestavljeni glagoli: *pre nagliti se, pre nagliti koga, zapozniti se, zakesniti*. Zaradi pomenskih sestavin, ki jih vnašajo predpone, je pri naštetih glagolih ugotovljiva razširitev besedotvornega pomena: *zapozniti se* ← ‘biti bolj/zelo pozen’; *pre nagliti se* ← ‘biti pre nagel’; *pre nagliti koga* ← ‘biti naglejši od koga’; *pre hiteti koga* ← ‘biti hitrejši od koga’. Dvojna razvezovalna možnost, ki je izraz manjše razvidnosti besedotvornega pomena oz. ne več idealne skladnosti besedotvornega in leksikalnega pomena, se ponuja tudi pri glagolih: *divjati* ← ‘biti divji’ ali ‘ravnati divje’; *hiteti* ← ‘biti hiter’ ali ‘premikati se hitro’. Pri nekaterih glagolih je besedotvorni pomen razširljiv še s pomensko sestavino navidezne podobnosti: npr. *noreti* ← ‘biti (kot) nor’. Glagol *ljubiti (ljubiti se in ljubiti koga)* danes učinkuje nemotivirano. Pogosta izmenjava prehodno rabljenega glagola s sopomensko zvezo *imeti koga za ljubo* v Dalmatinovi Bibliji (36 od 67 pojavitev samostalniško rabljenega pridevnika *ljubi*) pa kljub veliki skladnosti z Lutrovo prevodno predlogo daje slutiti, da je bil občutek tvorjenosti v 16. stoletju še živ.³¹² Npr.:

- (1) Dalmatin: *SERzhnu jeft tebe sa lubu imam* (DB 1584: I,283a);
Luter: *HERTZLICH LIEB HABE ich dich HERR* (LB 1545: 978);
- (2) Dalmatin: *Ionatan /.../ je Davida filnu lubil* (DB 1584: I,160b);
Luter: *Aber Jonathan /.../ hatte Daudid seer lieb* (LB 1545: 544).

Razvidnost besedotvornega pomena neredko zmanjšuje nadaljnji pomenski razvoj izpridevniških glagolov. Pomenski premik take vrste je npr. ugotovljiv pri glagolih *lakomnovati* in *skopovati*, saj sta večinoma rabljena v pomenu ‘z lakomnostjo/s skopostjo pridobivati kaj’. Npr.: *k'Exemplu v'fem Pregre'shnikom, kir sa Boshjo beffedo inu fluhbo* [prav: *flushbo*] *nifhtèr nemarajo, inu le v'fvoj shakèl skopujo* (DB 1584: II,124a); *v'faki gleda na fvoj pot, v'fakateri lakomnuje sa se v'fvoim stanu* (DB 1584: II,22b).

1.5 V naslednjih stoletjih so glagoli iz Dalmatinove Biblije, ki jih povezuje besedotvorni pomen ‘biti tak, kot kaže PoPrid’, doživeli veliko sprememb. Glagoli s prevzetim podstavnim pridevnikom danes niso več stilno nevtralne besede. Močno pomensko okleščeni ostajajo le še na uporabnostnem obrobju. *Cagovati* ima starinski (SSKJ I (1970): 231), glagol *glihati* pa

³¹¹ Na to, da Dalmatinov izbor izpričuje tako ujemalnost s predlogo kot odmike od nje, je opozorila M. Orožen 1986c. O tem tudi Merše 1995a.

³¹² Dilemo glede besedotvornopomenske uvrstitve glagola *ljubiti* pomaga razreševati slovnična teorija, ki glagol *imeti* uvršča med pomožne, pomensko nepopolne glagole s povedkovim določilom ob sebi. Prim. Toporišič 1982: 103–110. Tako tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ II (1975): 26–28).

socialni predznak (SSKJ I (1970): 697); prav tako tudi *crkljati*, ki nadomešča pri Dalmatinu uporabljeni glagol *cartljati se* (SSKJ I (1970): 266). Glagola *kesniti* in *zakesniti* sta z jezikovnim razvojem uspela prestopiti narečno zamejenost. V obliki *kasniti* in *zakasniti* sta postala širše znana in rabljena. *Lakomnovati* in *skopovati* sta do danes iz knjižnega jezika izginila, kar pomeni, da je produktivnost pripone *-ovati/-ujem* po 16. stoletju še opešala. Primerjava z Japljevo *Biblijo*,³¹³ ki zrcali stanje po dveh stoletjih jezikovnega razvoja, kaže, da se je sled za tvorjenkama že začela izgubljeni, saj ju dosledno nadomeščajo bolj ali manj natančni sinonimi ali sinonimni opisi. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Mnogoteri fskopuje inu fhpara, inu je fskusi tu bogat* (DB 1584: II,158a); Japelj: *Edèn je fskusi tó bogat, ker fskopú dèla, inu tó je dejl njegoviga plazhila* (JB 1798: V,257);
- (2) Dalmatin: *VE timu, kateri lakomnuje, k'nefrezhi fvoji hifhi* (DB 1584: II,121b); Japelj: *Gorjè tèmù, kateri s'hudobno shelnoftjo vkùp spravla blagú sa fvojo hifho* (JB 1800: VIII,120).

Vezavna zožitev je razvojno ugotovljiva pri glagolu *prenagliti*, saj se je v rabi obdržal le povratni glagol (SSKJ III (1979): 1069), v zvezi s tožilniškim predmetom pa ga je nadomestil sopomenski *prehiteti*. Primerjava z Japljevo *Biblijo* napoveduje tudi to spremembo. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Hitite, de gremo, de on nas neprenagli* (DB 1584: I,176a); Japelj: *hitíte vùn jiti, de ki ne pride, nafs ne sgrabi, inu nafs ne pokonzhá* (JB 1802: II,214);
- (2) Dalmatin: *fo ony zagovi postali, inu te globofzhine fo je prenaglile* (DB 1584: II,135b); Japelj: *Njih nogè fo v' globozhini (morjá) obtizhale, inu vodè fo njè pokrile* (JB 1801: III,470).

2 'postajati/postati tak, kot kaže PoPrid': *brej-i-ti se* ← 'postajati brej', *na-brej-i-ti se* ← 'postati brej'. Tako še: *blazniti se, boljšati se, čistiti se, kriviti se, sititi se, skruniti se, sušiti se, trditi se, zeleniti se*. Brez dovršnega para v Dalmatinovi *Bibliji* nastopata *množiti se* in *rjaveti*, brez nedovršnega člena vidskega nasprotja pa glagoli *zbositi se, ogoliti se, pohujšati se* in *polakomniti se*.

2.1 Glagole s tem besedotvornim pomenom povezuje enotna izpeljava z morfemom *se*. Priponska izpeljava je manj poenotena, saj poteka z različnimi obrazili. Pogostnostno vrednotenje odkriva izrazito prednost pripone *-iti/-im* saj jo izpričuje 43 do 73 glagolov. Priponi *-ati/-am* in *-eti/-im* močno zaostajata, vendar tvorbeno živost še ohranjata. Pripona *-eti/-im* v premeni z *-iti/-im* ustvarja trdno povezavo z besedotvornim pomenom 'delati/narediti koga/kaj takega/tako, kot kaže PoPrid'. Izpeljava s pripono *-ovati/-ujem* je razvidna pri sedmih drugotnih nedovršnikih. Sistemsko nedoslednost glede priponske izpeljave predstavlja nedovršni glagol *okrepneti* ← 'postajati krepni' ('otrpel, mrzel?'; ESSJ I (1976): 98): *taku sazgne tellu okripneti, zhe dajle vezh gnyti* (DB 1584: I,aVa). Dovršnost je izražena s predponami, ki se pogostnostno razvrščajo takole: *o-* (19 x)/*ob-* (3 x), *po-* (13 x), *z-/s-* (6 x), *raz-* (4 x), *na-* in *u-* (3 x) ter *do-*, *iz-* in *za-* (2 x). Čeprav s svojim pomenom običajno dovolj jasno sooblikujejo besedni pomen tvorjenega glagola, na spremembo besedotvornega pomena ne vplivajo, pa tudi njegove razvidnosti ne zmanjšujejo. Tako je isti

³¹³ Prvi celotni katoliški prevod biblije, ki ga je konec 18. stoletja oskrbel J. Japelj s sodelavci, je citiran kot »Japljeva *Biblija*« (JB).

besedotvorni pomen ugotovljiv pri glagolu *sušiti se* ← ‘postajati suh’ in pri njegovih predponskih uresničitvah *izsušiti se*, *osušiti se*, *posušiti se*, *razsušiti se*, čeprav predpone s svojimi pomenskimi vrednostmi modificirajo pomen izhodiščnega glagola v naslednjih smereh: *iz-* ‘odstranjevati od znotraj navzven’, *o-* ‘okoli’, *po-* ‘postopno in docela’, *raz-* ‘narazen’.

2.2 Vsi podstavnji pridevniki so slovenski, le *glj* je prevzet iz nemščine. Uvrščajo se med najosnovnejše pridevniško besedje 16. stoletja, ker so tudi lastnosti, ki jih poimenujejo, zares splošne in znane. Označujejo duševne lastnosti človeka, telesna stanja živih bitij ter zunanje, vidne lastnosti predmetov in rastlin (*blazen*, *boljši*; *sit*, *brej*; *čist*, *suh*, *kriv*, *zelen* itd.). Pridevniki so tudi posamično zelo pogosto rabljeni. Glagola *rjaveti* in *dreveneti* sta drugostopenjski tvorjenki, saj sta *rjav* in *dreven* izpeljana iz samostalnikov *rja* in *drevo*. Prevladuje izpeljava iz osnovniških podstav; iz primerniških pa so izpeljani glagoli *boljšati se*, *pohujšati se*, *ponižati se*, *povišati se*. Razpoznavnost stopnje podstavnega pridevnika pomensko zadošča le v primerih, kjer sta besedotvorni in besedni pomen skladna. Popuščanje skladnosti pogosto nakazuje pomensko relativnost osnovniške oz. tudi primerniške podstave: *zeleniti se* ← ‘postajati (bolj) zelen’; *razširiti se* ← ‘postati (bolj) širok’.

2.3 Besedotvorna pomena ‘**postati/postajati tak, kot kaže PoPrid**’ in ‘**delati/narediti koga/kaj takega/táko, kot kaže PoPrid**’ sta sistemsko razmejena z že omenjeno priponsko tipiziranostjo (*-eti/-im* : *-iti/-im*) in vezavno različnostjo glagolskega para, saj so inhoativni glagoli neprehodni, faktitivni pa tožilniško prehodni, npr. *oslepeti* – *oslepiti koga*; *obnoret* – *obnoriti koga* itd. Drugi, nič manj ustaljen in produktiven način tvorbe inhoativnega glagola predstavlja izpeljava z morfemom *se*. Tako tvorjeni inhoativni glagoli nastopajo parno s tožilniško prehodnimi faktitivnimi (dejnimi), npr. *blazniti se* – *blazniti koga*; *sušiti se* – *sušiti kaj*; *opijaniti se* – *opijaniti koga* itd. Tudi Dalmatinova jezikovna praksa ponuja primere za tvorbo inhoativnih glagolov na oba načina, kar v jezikovnorazvojni perspektivi ob pomenski prekrivnosti pomeni odvečnost ene od možnosti.³¹⁴ Inhoativni glagol *starati se*, ki se sistemsko dopolnjuje s faktitivnim parom *starati koga/kaj*, ima v Dalmatinovi Bibliji varianto *starati* ← ‘postajati star’: *Sturite fi mofhne, katere nestarajo* (DB 1584: III,39a). V Japljevem prevodu je uporabljena večinska, pričakovana dvojnica: *Sturite fi mofhne, katere fe ne starajo* (JB 1800: IX,328). Variantnost se v Dalmatinovem jeziku ohranja tudi pri predponski izpeljavi (*ostarati se* in *ostarati* ← ‘postati star/starejši’), hkrati pa se razširja v novo tekmovalno razmerje, ki ga ustvarjata glagola *ostarati se* in *ostareti*. Npr.: *Semla fe bo kakòr en gvant oftarala* (DB 1584: II,21a) – *Ieft pak fim mislil, ona je v'prefhuh'tvi vshe oftaréla* (DB 1584: II,71a).

2.3.1 Z ustaljenostjo tvorbe in pogostnostjo parnega nastopanja besedotvornopomensko različnih dvojic se poleg zavesti o različnosti besedotvornega pomena utrjuje tudi spoznanje o njuni sistemski povezanosti,³¹⁵ ki ima za posledico stremljenje k dograjevanju. Neredko prisotnost enega člena predstavlja tvorbeno spodbudo za nastanek drugega. Nasprotno pa je iz sekundarne systemske nezapolnjenosti, ki sem ter tja nastaja z opustitvijo enega člena razmerja, mogoče sklepati na slabljenje občutka tvorjenosti. Tako je npr. v Pleteršnikovem slovarju še navedeno razmerje *omedleti* – *omedliti koga* (PS I (1894): 823), danes pa raba faktitivnega glagola ni več živa (SSKJ III (1979): 382).

³¹⁴ Celovitejšo obravnavo glagolov obeh skupin prinaša poglavje »Slovnice in pomenske značilnosti izpridevniških glagolov na *-eti* in *-iti* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja« v pričujočem delu.

³¹⁵ A. Šivic-Dular opozarja na dejstvo, da so inhoativni glagoli na **-ėje-/*-ėti* in faktitivni prehodni glagoli na **-i-/*-iti* že v praslovanščini oblikovali pomensko strnjeni skupini (Šivic-Dular 1986).

2.3.2 Kljub zgledni sistemski urejenosti, ki jo izpričujejo tudi inhoativno-faktivni pari, pa v jeziku Dalmatinove *Biblije* med besedotvornimi pomeni izpridevniških glagolov ni trdne meje. Besedotvorni pomen 'postajati/postati tak, kot kaže PoPrid' je nezamejen tako v smeri pomena 'biti tak, kot kaže PoPrid' kot v smeri pomena 'delati/narediti koga/kaj takega/tako, kot kaže PoPrid'. Kadar se poudarek premakne s pridobivanja oz. pridobitve lastnosti na lastnost samo, tvorjenka uresničuje besedotvorni pomen 'biti tak, kot kaže PoPrid'. Npr. *glihati se* ← 'biti glih' ali 'postajati glih'; *cagovati* ← 'biti cagav' ali 'postajati cagav'. K pravilni določitvi besedotvornega pomena tvorjenke usmerja sobesedilo, zateči pa se je mogoče tudi k primerjavi. Npr. *zeleniti se* ← 'postajati (bolj) zelen' ali 'biti zelen': *Inu téh dvanajft Prerokou kofty fe she selene, ker leshé*; pojasnilo na robu: *selene tu je, fo v'zhafti* (DB 1584: II,173b) – *VND der zwelff Propheten gebeine grunen noch / da sie ligen*. Pojasnilo na robu: (*Grunen*) *Sind in ehren vnd werden* (LB 1545: 1823).

Na spremembo besedotvornega pomena vpliva tudi preusmeritev od zgolj pasivnega sprejemanja k večji aktivnosti vršilca dejanja oz. nosilca stanja, na kar je mogoče sklepati iz sobesedila. Npr.: *Natu je Ptolomeus fam fhál h'Krajlu v'njegou palazh, ker fe je on hladil* (DB 1584: II,197a) ← 'postajati hladen'; *Inu fo fe nad nym blasnili* (DB 1584: III,10a) ← 'postajati blazen'. Nasprotno pa: *Vmite fe, ozhiftite fe* (DB 1584: I,bVIa); *De bi fe jest lih s'Snishnizo vmèl, inu bi moje roke ozhiftil s'fudenzom* (DB 1584: I,269a) ← 'narediti sebe čistega'; *Inu on je sam febe ponishal* (DB 1584: III,107b) ← 'narediti sebe nizkega/nizjega'. Besedotvornopomensko manj ohlapni so glagoli, ki so sobesedilno rabljeni z netipičnim vršilcem dejanja. Pri njih resnične akcije ni mogoče pričakovati, torej tudi spremembe besedotvornega pomena ne. Npr.: *Kadar je pak Pharao vidil, de fe je enu malu bil odèhnil fe je njegovu ferce v'tèrdilu* (DB 1584: I,38b) ← 'postati trd/trši'; *Sakaj ta madesh fe je scelil* (DB 1584: I,70a) ← 'postati cel'. V zadnjem primeru je ugotovljivo rahlo neskladje med besedotvornim in leksikalnim pomenom ('pozdraviti se'), ki ga odkriva tudi primerjava z Lutrovim prevodnim zgledom: *denn das mal ist heil worden* (LB 1545: 228). Oddaljevanje od naravno tipičnega vršilca dejanja oz. nosilca stanja tudi pri glagolih z besedotvornim pomenom 'postajati/postati tak, kot kaže PoPrid' signalizira pomensko spreminjanje, najpogosteje preneseni pomen.

2.4 Tudi izpridevniški glagoli te skupine se v Dalmatinovi *Bibliji* živahno izmenjujejo s pomenskimi opisi. Z njimi se je v posameznih primerih mogoče izogibati dvoumnosti glede pomenskopodstavne pridevniške stopnje. Npr. *en drugi fskopuje, ker bi neimel, inu viner vboshifhi postane* (DB 1584: I,320b). Opise je kot sopomensko nadomestilo tvorjenke mogoče srečati tudi v ustreznih nizih iz *Registra*. Npr.: *Obushyti* (Crajnki) *vbogi postáti* (Corofhki) (DB 1584: III, CcVIb); *Obnemágal* (Crajnki) *doli jemál, truden oli slab perhajal* (Corofhki) *omédlil, nemozhán postal* (Slovenki, Besjazhki) (DB 1584: III,CcVIb). Takšna alternacija je ugotovljiva tudi pri glagolih z besedotvornim pomenom 'delati/narediti koga/kaj takega/tako, kot kaže PoPrid': *Okuriti* (Crajnki) *Tèrdo, okórno vzhiniti* (Slovenki Besjazhki) (DB 1584: III,CcVIb).³¹⁶ Čeprav so sopomenski opisi pri izpridevniških glagolih omejeni predvsem na stolpce, ki so namenjeni neosrednjim govorom, bi bilo težko zagovarjati misel, da gre pri izmenjavi opisa kot analitične možnosti in tvorjenke kot sintetične možnosti za narečno utemeljeno razliko. Odsotnost posamezne tvorjenke je morda res utemeljena z izraznim sistemom narečja, lahko pa je tudi povsem naključna.³¹⁷

2.5 V vmesnih stoletjih je bil z živo rabo opravljen tudi izbor med različicami, ki so se povečini z že izoblikovanim razmerjem moči pojavljale v Dalmatinovi *Bibliji*. Izbor med *obožati* in *obožiti* je bil npr. že sočasno opravljen, saj se glagol *obožati* v biblijskem besedilu 6x rabi, *obožiti* pa je naveden samo enkrat v *Registru*. Potrjuje ga tudi primerjava z Japljevim biblijskim prevodom.

³¹⁶ Prim. geslo *okúrica* v ESSJ II (1982): 246.

³¹⁷ Takšnega tipa tudi M. Orožen pri tipološki predstavitvi kranjske in koroške jezikovne razlikovalnosti od 16. stoletja naprej ne navaja (Orožen 1973).

Npr. Dalmatin: *KAdar tvoj Brat obusha, inu raven tebe obnemaga* (DB 1584: I,76b) – »Japeljeva Biblija«: *Aku en tvój obóshani brat fvojo berazhio proda* (JB 1791: I,502). Glagol *obožati* je do danes nadomestila predponsko neokrnjena varianta *obubožati* (SSKJ III (1979): 237).³¹⁸

Glagol *omehčati se*, ki mu je v prid tudi razvidnejša izpeljanost iz osnovniške podstave,³¹⁹ je danes trdneje zakoreninjen v rabi kot varianta *omečiti se* iz Dalmatinove Biblije (SSKJ III (1979): 382). V vmesnih stoletjih je verjetno stilno nezaznamovanost izgubil tudi glagol *okrepneti* (SSKJ III (1979): 364). Ker je pomensko zožena in redka tudi raba podstavnega pridevnika *krepén*,³²⁰ postaja vse bolj vprašljiva tudi razvidnost besedotvornega pomena.

Namesto glagola *rjaveti se* se danes uporablja nepovratni glagol. Primerjava z Japljevim prevodom kaže, da je bila sprememba opravljena že do začetka 19. stoletja. Npr. Dalmatin: *raunu kakòr shelesu vsfelej fe špet erjavi, taku on tudi fvoje falsh miŕli nepufty* (DB 1584: II,158a) – Japelj: *kakòr je bronasta pošòda, takú njegova hudobia rujovy* (JB 1798: V,261). S pomenskim razvojem povzročeno in stopnjevano neskladje med besedotvornim in leksikalnim pomenom povzroča spremenjeno zaporedje pomenov v slovarskih predstavitvah. Npr. glagol *rjaveti*, ki se je uveljavil namesto *rjaveti se* ← ‘postajati rjav (‘rjast’)', je v Pleteršnikovem slovarju (PS II (1895): 428) predstavljen s pomenoma 1. rostig werden, rosten; 2. braun werden, fìch bräunen; danes pa je razvrstitev pomenov že drugačna: 1. postajati rjav; 2. postajati rjav, rjast (SSKJ IV (1985): 518).

Med vidnejše razvojne spremembe sodi tudi zastarevanje nekaterih predpon v določenih pomenskih vrednostih, kar se sočasno odraža v izpeljavi s sopomenskimi predponami. Npr. *izceliti se / sceliti se* → *zaceliti se*; *ostarati se* → *postarati se*; *obeseliti se / obveseliti se* → *razveseliti se* itd.

3 ‘delati/narediti koga/kaj takega/tako, kot kaže PoPrid’: *blazn-i-ti koga* ← ‘delati koga blaznega’; *z-blazn-i-ti duše* ← ‘narediti duše blazne’. Tako še: *celiti*, *čistiti*, *falšati besedo* ← ‘delati besedo falš (‘napačno’)', *glihati*, *glušiti*, *irati*, *kratiti*, *kriviti*, *manjšati*, *množiti*, *noriti*, *ostriti*, *pijaniti*, *polniti*, *rovnati*, *sitiiti*, *slepiti*, *starati*, *sušiti*, *trditi*, *veseliti*. Ta besedotvorni pomen izpričuje 26 izhodiščnih in 96 predponskih glagolov. Zraven bi bilo mogoče šteti še sobesedilno neizrabljena glagola iz tretjega stolpca v *Registru* (slovenski, bezjački): *batriviti* ← ‘delati (koga) batrivega (‘pogumnega’)³²¹ in *odduriti* ← ‘narediti (koga) durega (‘mrzkega’)³²². Dopršnost je izražena s trinajstimi različnimi preponami. Število pojavitev določa naslednje zaporedje: *ob-* (5x)/*o-* (22x), *po-* (22x), *z-* (3x)/*s-* (8x), *u-* (7x), *raz-* in *za-* (7x), *iz-*, *na-* in *pri-* (*per-*) (po 4x), *do-* (2x) ter *od-* in *pre-* (po 1x). V okviru tega besedotvornega pomena nastopa veliko glagolov brez izhodiščnih nedovršnih parov: npr. *poboljšati*, *sfrišati*, *zagvišati koga* ← ‘narediti koga gvišnega’, *pohujšati*, *okruljoviti*, *okrvaviti*, *ponoviti*, *opustiti*, *povekšati* itd. Prevladuje izpeljava s pripono *-iti/-im* (74 glagolov). Pripona *-ati/-am* je redkejša, vendar kot besedotvorno sredstvo še vedno produktivna (23 glagolov). Drugotni nedovršniki so po večini tvorjeni s pripono *-ovati/-ujem* (21 glagolov), pri treh se *-ovati* izmenjuje z manj pogosto *-avati/-avam* (*povišovati/povišavati*, *ponižovati/ponižavati*, *napolnjovati/napolnjavati*), *poboljšavati* in *opuščavati* pa sta tvorjena samo z *-avati/-avam*.³²³ Pri *fertigovati* ← ‘narediti fertig’ pripona ne izraža

³¹⁸ Prim. Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Syntax*, Wien, 1868–1874, 264: nsl. *obožati* für *ouboshati*.

³¹⁹ Prim. Šivic-Dular 1986: 143.

³²⁰ Prim. *krepén*, ‘otrpel, zmurnjen’ v ESSJ II (1982): 89–90 ter *krepén* ‘otrdel, otrpel od mraza’ v SSKJ II (1975): 482.

³²¹ Prim. *Bátriv. Szërchen, Szegurèn* v BG 1740: 8.

³²² Prim. *Oddurjávam. Abominor, abhorreo, abhoreŕco, execror, deteŕtor, averfor* v BG 1740: 294; *dur* ‘plašen, boječ, divji’, prekmursko ‘zasovražen’ (ESSJ I (1976): 121).

³²³ M. Orožen (1974: 20) ugotavlja, da se produktivnost pripone *-ava-*, ki je značilna za Dalmatina, pa tudi za Trubarja in Krelja, stopnjuje pri notranjskih pisateljih (Kastelec, Vilhar), in sklepa, da je njena raba rezultat narečnega razvoja. Preverjanje današnje razširjenosti ponavljalnih glagolov, tvorjenih s pripono *-ava-*, na slovenskem jezikovnem ozemlju takšno sklepanje potrjuje. Iz gradiva za *Slovenski lingvistični atlas*, ki ga hrani

ponavljalnosti. Ker glagol obstaja brez vidskega nasprotja in ker mu je mogoče določiti en sam besedotvorni pomen, tudi porazdelitve funkcij z različnim obraziljenjem ne potrebuje. Izpeljava s pripono *-ovati* zato ne moti, saj ni nevarnosti, da bi bilo obrazilo homonimno.

3.1 Glagolov s prevzetim pridevnikom v podstavi je tudi v tej besedotvornopomensko izenačeni in številčno najmočnejši skupini malo (*falšati, sfrišati, fertigovati, irati, zažihрати, zagvišati*). Glagol *okrvaviti* je izpeljan iz izsamostalniškega pridevnika. Strukturno, ne pa tudi besedotvornopomensko se mu približuje glagol *posrebrniti* ← ‘pokriti s srebrom’. Izpeljava je pri glagolih te skupine potekala tako iz osnovniških kot iz primerniških podstav.

3.2 Vsi glagoli so prisojevalni in prehodni. Besedotvornopomensko določevalna in razločevalna je njihova desna vezljivost. Redke neprehodne rabe so pomensko ekspresivne. Pozornost je ob izpustu oz. neimenovanju predmeta osredinjena na dejanje samo. Npr.: *Vejdenje napuhuje, ampak lubesan pobulshava* (DB 1584: III,92a); *Cerkou nemore irrati ali krivu vuzhiti* (DB 1584: II,36b); *Ampak kriva prizha obnori* (DB 1584: I,321a). Zelo redke so tudi neosebne rabe: *Među inu Gréh fe glufhy, fkusi krish* (DB 1584: III,80b).

3.3 Podstavni pridevniki večinoma označujejo zunanje, vidne lastnosti predmetov (*bel, cel, čist, kratak, kriv, manjši, oster, poln, raven, suh, trd*), redkeje človekovo telesno stanje (*pijan, sit, gluh, slep*) ali duševne lastnosti (*nor, vesel, boljši, hujši*).

3.4 S pomenskim razvojem postaja besedotvorni pomen tudi pri glagolih te skupine vse manj razviden in težje prepoznaven. Domnevo o uzaveščenosti besedotvornega pomena tvorjenk v 16. stoletju je mogoče opirati na obstoj sopomenskih opisov, posredno pa tudi na pogostost rabe tvorjenke. Npr.: besedotvorni pomen glagola *opustiti kaj* (*deželo, hiše, mesta, gase* itd.) ← ‘narediti kaj pusto’ je bil v 16. stoletju nezastrt: *ony fo moja lépo nyvo h'pufzhavi sturili, ony fo jo opustili* (DB 1584: II,33b); *Inu hozhem vafha Méfta pufhta sturiti* (DB 1584: I,77a).

Sopomenski opisi polnovredno nadomeščajo neuporabljene oz. sistemsko izostale tvorjenke ali se izmenjujejo z njimi. Izbor se suče med zvestobo Lutrovemu prevodu in izrazitejšo neodvisnostjo. Npr.:

- (1) Dalmatin: *de bi mogli Pfhenizo predajati, inu ta Epha manshi sturiti, inu Sekel povekfhati, inu vago krivo sturiti* (DB 1584: II,113a);
Luter: *das wir Korn veil haben mügen / vnd den Epha ringern / vnd den Sekel steigern / vnd die Woge felschen* (LB 1545: 1606);
- (2) Dalmatin: *ta prediga od krisha nje flipy inu norre dela* (DB 1584: II,11b);
Luter: *das wort des Creutzes macht die alle blind tol vnd töricht* (LB 1545: 1212);
- (3) Dalmatin: *taifti bo vas, kir en majhin zhas tèrpite popolnoma pèrpravil, tèrdil, mozhne delal, inu gruntal* (DB 1584: III,122a);
Luter: *Derselbige wird euch / die jr eine kleine zeit leidet / volbereiten / stercken / krefftigen / gründen* (LB 1545: 2416).

Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, je razvidno, da je pripona *-ava-* kot edina možnost ali kot dvojnica razširjena na Primorskem in Goriškem, v Istri, na Notranjskem, na Dolenjskem in v Beli krajini. Rigler (1968) tvorbe ponavljalnih glagolov s pripono *-ava-* med Trubarjevimi, Dalmatinovimi ali Kreljevimi dialektizmi ne omenja. Prim. tudi Toporišič 1973b: 233 ter 237–238 ter poglavje z naslovom »Glagolski priponi *-ova-* in *-ava-* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja« v pričujočem delu.

3.5 S prehodnostjo glagolov se množijo tudi možnosti sobesedilnega odkrivanja pomenskih sprememb. Na prenesenost ali ekspresivnost pomena poleg netipičnega vršilca dejanja ali nosilca stanja kažejo še netipični predmeti. Vendar te pomenske spremembe redkeje zares zastrejo besedotvorni pomen tvorjenke. Npr.:

- (1) *Inu jeft se fušhim kakòr trava* (DB 1584: I,305a);
- (2) *Ajfranje inu ferd okrate leben* (DB 1584: II,165b);
- (3) *KRIviza vse deshele opufzhava* (DB 1584: II,141a);
- (4) *VE tém Piffarjem, kateri krive Poštave delajo /.../ de téh vbosih rezh pèrkrivé* (DB 1584: II,5a);
- (5) *Refhiri Bug Iapheta de prebiva v'Semovih uttah* (DB 1584: I,7a);
- (6) *Ieft hozhem moje širile s'kryo v'pyaniti* (DB 1584: I,117b);
- (7) *On nepufty mojmu duhu k'veku priti, temuzh me s'shaloftjo fiti* (DB 1584: I,269a) itd.

V primeru *De on fiti shejno dušho* (DB 1584: I,307a) na pomensko spremembo opozarja prisotnost novega, še neutrjenega protipomenskega razmerja (*sit – lačen* → *sit – žejen*). Preneseni pomeni, ki jih je v tolikšnem številu mogoče odkrivati tudi pri izpridevniških glagolih, so tako kot druge izrazne možnosti, s katerimi je podana abstraktna vsebina, ena od osnovnih značilnosti biblijskega jezika nasploh.³²⁴

Zastrtost besedotvornega pomena je večja pri frazeologemih in besednih zvezah terminološkega značaja, npr. *povišati glavo*, *ostriti besede*; *čistiti srebro* itd. Kadar je logika pomenskega spreminjanja zabrisana ter asociativna navezava motena, jo Dalmatin vzpostavlja s konkretnjšim robnim pojasnilom. Spodbudo zanj je največkrat res treba iskati v Lutrovi prevodni predlogi, vendar ga Dalmatin pogosto samosvoje preoblikuje. Npr. Dalmatin: *Inu lete befféde /.../ imajh fi k'ferci vseti, inu je imajh tvoim otrokom oftriti* (DB 1584: I,104b). Opomba na robu: **Oftriti** tu je brati, od nje pèrpovedati, pejti, otroke inu drushino vuzhiti (DB 1584: I,104b) – Luter: *Vnd diese wort /.../ soltu zu hertzen nemen / vnd solt sie deinen Kindern scherffen* (LB 1545: 347). Opomba: (**Scherffen**) Jmer treiben Gottes Gebot zu halten etc. vnd üben / das sie nicht verrosten noch vertunckeln (LB 1545: 347–348).³²⁵

Tipično oddaljitev od besedotvornega pomena tudi pri glagolih te skupine predstavlja razširitev od dejanske stopnje podstavnega pridevnika na sistemsko komplementarno (osnovniška → primerniška ali obratno). Ponazarja jo variantna pretvorba: *trditi mesto* ← 'delati mesto trdo ('trdno') / trše ('trdnješe')'; *kratiti čas* ← 'delati čas kratek / krajši'. Stopnjo, ki jo razkriva besedni pomen, večkrat pomaga določiti sobesedilo, npr. s pomensko nasprotnim glagolom ali opisom: *Sakaj kateri fe ponishajo, te on povifha* (DB 1584: I,272b); *Inu kadar ti mene ponishujesh, taku me velikiga delajh* (DB 1584: I,181a). Besedotvornopomenski odtonek odkriva tudi skladenjska razvezava glagola *ponoviti mesto* ← 'narediti mesto kot novo'. Pri ugotavljanju skladnosti besedotvornega in besednega pomena tvorjenke je sem ter tja treba upoštevati tudi možnost večpomenskosti podstavnega pridevnika. Npr. *beliti peč* ← 'delati peč belo ('žarečo')'.³²⁶

3.6 V nadaljnjih stoletjih so številne razvojne premike doživeli tudi faktitivni glagoli. Hierarhično jih je težko urediti, saj ni mogoče docela zanesljivo oceniti širine pojavov. Jezikovna raba se je v vmesnih štirih stoletjih odrekla marsikateri pomensko neosamosvojeni in nefunkcionalni različici. V preglrašeni obliki sta se ohranili že v Dalmatinovi Bibliji pogosteje rabljeni različici *posvečovati* in *utrjovati*, *posvetovati* in *utrđovati* pa sta pozabljeni.

³²⁴ Prim. Rajhman 1977: 104–125.

³²⁵ Prim. Novak 1984: 288.

³²⁶ Prim. *bel* 'albus, candidus, pallidus' v ESSJ I (1976): 16.

Iz rabe so izginili glagoli s prevzetim pridevnikom v podstavi. Primerjava z Japljevim prevodom kaže, da se je proces naglo razmahnil. Npr.:

- (1) Dalmatin: *nefaljšamo Boshje befsede* (DB 1584: III,97b);
Japelj: *tudi Boshjo befedo ne pázhimo* (JB 1786¹: X,287);
- (2) Dalmatin: *Tiga priasniviga govorjenje je fatovje, dufhé trofhta, inu kofty sfrifha* (DB 1584: I,322b);
Japelj: *Lępe befęde fo medęni fat (onę fo) dufhe sladkóft inu telefa sdravje* (JB 1798: V,50).³²⁷

Razvojno nastale, na živo rabo oprte spremembe v razvrstitvi pomenskih vrednosti predpon se zrcalijo v drugačni predponski izpeljavi: npr. *omanjšati* → *zmanjšati*, *ponoviti* → *obnoviti* itd.

Glagol *kratiti* ← ‘delati kratko/krajše’ se je ohranil z zoženim pomenskim obsegom. V pomenu, ki se izenačuje z besedotvornim, ga je nadomestil iz primerniške podstave izpeljani glagol *krajšati*. Zveza *kratiti čas* je zastarela (SSKJ II (1975): 473). Zamenjava podstavnega pridevnika je bila dosledno opravljena tudi pri predponskih glagolih: *obkratiti* – *okračovati*, *prikratiti* → *prikrajšati*, *skrajšati*. Do danes je iz knjižne rabe izginil pridevnik *veksi*, ki je bil sam zase in kot podstavni pridevnik v Dalmatinovi *Bibliji* zelo pogost. V obeh položajih ga je nadomestil primernik *večji*. SSKJ ne navaja več glagolov *okruljoviti*, *prenoriti*, *omanjšati*, *razlobiti*. Glagol *dopolniti kaj* (*obljubo*, *govorjenje*, *besede*) je zastarel v pomenu ‘izpolniti, uresničiti kaj’ (SSKJ I (1970): 469). Glagol *pijaniti* je kot nepotrebno različico izrinil drugotni nedovršnik *opijanjati* (SSKJ III (1979): 593, 404). *Beliti* se v pomenu ‘močno segrevati’ redko rabi (SSKJ I (1970): 115). Uporabnostno zožen je tudi glagol *blazniti* (SSKJ I (1979): 148) itd. V splošni rabi se tudi ni moglo ohraniti veliko število na biblijsko okolje in biblijsko sobesedilo vezanih abstraktnih pomenov (npr. zveze *ostriti besede*, *prikriviti resnico* itd.).

4 Besedotvornopomenski spekter izpridevniških glagolov Dalmatinove *Biblije* se do danes ni izraziteje spremenil.³²⁸ Produktivnost so ohranili tudi vsi besedotvorni tipi: izpeljava s priponami *-iti/-im*, *-ati/-am*, *-eti/-im* ter pri drugotnih nedovršnikih še *-ovati/-ujem* (oz. *-evati/-ujem*). Ker pridevniki, ki predstavljajo besedotvorno podstavo glagolov v Dalmatinovi *Bibliji*, označujejo najbolj tipične lastnosti živih bitij in predmetov, so bili trdna sestavina slovenskega jezika, zvečine podedovani že iz praslovanščine. Le redki so bili prevzeti iz nemščine. Medtem ko je pri izsamostalniških glagolih Dalmatinove *Biblije* prav veliko število prevzetih podstavnih izrazov jezikovnorazvojno sprožalo iskanje sopomenskih domačih nadomestil in posledično spreminjalo tudi njihov sestav, so izpridevniški glagoli doživljali predvsem pomenske spremembe. Iz rabe so postopno izginile tudi vse variante, ki niso bile posebej pomensko ali stilno osmišljene.

³²⁷ O načrtni Japljevi selekciji nekaterih pojavov na različnih jezikovnih ravneh prim. Orožen 1984a in 1984b, o izločanju prevzetega izrazja tudi Merše 1998a: 149–150). Prim. tudi Breznik 1917: 333–347.

³²⁸ Prim. Toporišič 1976b in 1984c: 159; Vidovič-Muha 1985 in 1988a: 17–24.

Glagolski priponi *-ova-* in *-ava-* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja

0 Med posebej opazne besedotvorne alternacije v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja spadajo tudi glagolske dvojice, izpeljane s priponama *-ova-* (s preglášeno različico *-eva-*) in *-ava-*.

0.1 Na tekmovalno soobstajanje obeh pripon v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika je v okviru razvojne predstavitve tvorbe iterativov opozorila že Martina Orožen (Orožen 1974 (2003): 98–91).³²⁹ Iterative obravnava kot posebno pomensko skupino znotraj glagolske kategorije vida. Ponavljanje omenja kot eno od treh vrst dejanja; drugi dve sta trajanje in izvršitev. Preverjanje Trubarjevega in Dalmatinovega načina tvorbe ponavljalnih glagolov jo je privedlo do naslednjih ugotovitev:³³⁰ da so že protestantski pisci pravilno uporabljali iterative starejše razvojne stopnje, kakršni so *hoditi*, *letati*, *voziti*; da so se pri samostojni tvorbi iterativov ravnali po navidezni analogiji in se pri tem neredko oddaljevali od glasoslovno upravičene tvorbe; da so tako iterative kot durative tvorili s priponama *-uva-*, to je *-ova-*, in *-ava-* ter da je zadnja uveljavljena zlasti v Dalmatinovem jeziku. Pri sistemski obravnavi glagolskega vida in vrstnosti v knjižnem jeziku 16. stoletja (Merše 1995b) pa je bilo ugotovljeno, da so *-a-*, *-ova-* in *-ava-* tipične ponedovrševalne pripone, pri tvorbi vidskih parov pa sta bili priponi *-ova-* in *-ava-* udeleženi le tedaj, kadar so z njima izpeljani glagoli označevali dejanja, ki se razvijajo k ciljni oz. mejni točki.

0.2 Namen tokratne obravnave je:

- predstaviti obseg vzporedne rabe pripon *-ova-* in *-ava-*, preverjen glede tvorbenih tipov in glede besednodružinske širine,³³¹
- pokazati razlike glede izbora pripon pri posameznih protestantskih piscah ter
- odkriti in pokazati morebitne razlike glede uresničevane pomenskosti oz. t. i. delnih pomenov nedovršnega vida;³³²
- posebna pozornost bo namenjena njihovi sobesedilni prepoznavnosti.

³²⁹ Navedene strani so – enako kot v vseh podobnih primerih – iz novejšje objave razprave.

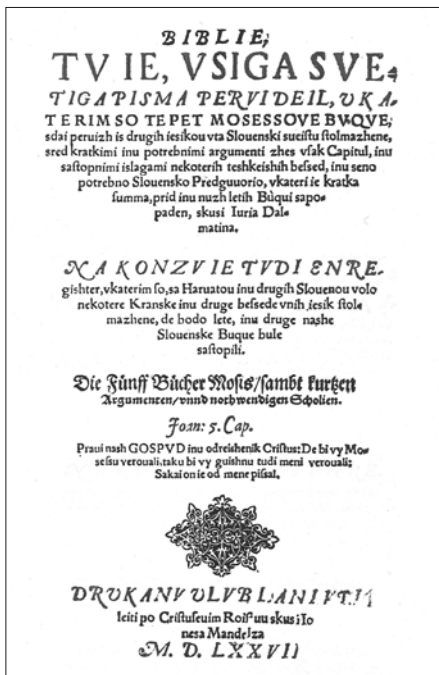
³³⁰ M. Orožen ugotavlja, da je število iterativnih glagolov naraščalo od Kopitarjevega odkritja glagolske kategorije vida dalje, da so se priponske premene tipa *poročiti* → *poročati* → *poročevati*, *kupiti* → *kupovati*, *delati* → *delovati* ter *bleděti* → *pobleděvati* in *goreti* → *izgorevati* ustalile od srede 19. stoletja dalje in da gre pri tvorbi iterativov za bistvene sistemske razlike med osrednjim in vzhodnim knjižnojezikovnim razvojem (Orožen 1974 (2003): 86–101, zlasti 88–95).

³³¹ Posebno obravnavo bi zahtevala pomenskost izglagolskih samostalnikov, zlasti glagolnikov in tvorjenk tipa *spoznavec*, saj v številnih primerih ni povsem jasno, ali je (prvostopenjska) izpeljavna podstava dovršna ali nedovršna (Bajec 1950: 12–17). Na podstavno neenotnost poimenovanj za vršilce dejanj(a) je že sredi 20. stoletja opozarjal Tomšič. Ločevanje je zapleteno, ker so pri tovrstnih tvorjenkah razvidnost izpeljave iz glagola, glagolskega pridevnika *-v* (npr. *dremav* → *dremavec*) in opisnega deležnika *-l* razvojno zabilisale številne analogije, pa tudi umetni pravopisni posegi (Tomšič 1950: 471–476, zlasti 471–473).

³³² Prim. Merše 1995b : 47 in 2001: 115.

1 Pregled gradiva, zbranega s popolnim izpisom protestantskih del, je potrdil ugotovitev, da je v 16. stoletju izpeljava nedovršnikov v celoti pogosteje potekala s pripono *-ova-* kot s pripono *-ava-*.³³³

1.1 Preglašena različica pripone *-ova-* (zapisane kot *-uva-*), *-eva-*, je značilnost Juričičevega jezika. Izkazujejo jo glagoli kot *izvoljevati*, *obsluževati* in *zaduševati*. Pri drugih piscih pa se pojavlja kot povsem nepričakovana izjema. Enkrat samkrat je izpričana v DB 1578. Nastopa kot besedotvorna sestavina glagolnika, navedenega v okviru vsebinskooznačevalne opombe na robu besedila: *Meftu tiga ozhifzheuania* (DB 1578: 168b). Zapisana je npr. tudi v *ENIH DVHOVNIH PEISNIH*, Tübingen, 1563: *Inu ny ushe vezh, nepuſti Vezhnu zhes nas kraleuati* (*P 1563: 130).³³⁴

Jurij Dalmatin, *BIBLIE ... PERVIDEIL*, 1578 – naslovnica

1.2 Na večjo uveljavljenost pripone *-ova-* poleg konkretnih številčnih razmerij kažejo tudi številne člensko bolj izpopolnjene besedne družine. Redkeje uporabljano pripono *-ava-* je kljub temu mogoče zaslediti pri večini protestantskih picev (pri Trubarju, Dalmatinu, Krelju, Juričiču, Trostu in Znojilšku; v Bohoričevi slovnici glagolov s pripono *-ava-* ni), vendar obstajajo razlike glede pogostosti njene rabe.

³³³ Na priponso variantnost *-ova-*/*-ava-* in na pogostnostno prevešenost rabe k glagolom, izpeljanim z *-ova-*, je pri popisu strukture glagolskih tvorjenk v Trubarjevi *Cerkovni ordningi* opozorila tudi A. Vidovič-Muha. Pri tvorjenkah s pripono *-ova-* je posebej izpostavljen ponavljalni pomen. Uvrščen je med modifikacijske pomene: npr. *izroč-ova-ti* ← [večkat] *izročiti* (Vidovič-Muha 1984a: 255).

³³⁴ Različica se pojavlja v (nepodpisanem) dobesednem prevodu Lutrove velikonočne pesmi z naslovom *Christ lag in Todtes banden*, narejenem za izdajo v pesmarici *ENE DVHOVNE PEISNI*, 1563 (Smolik 1963: 155). Zaradi omejenosti pojavljanja pripone *-eva-* na Juričičev jezik, je obliko z veliko gotovostjo mogoče pripisati Juričiču, ki je bil glavni prireditelj (Rigler 1968: 111).

1.3 Pripona *-ava-* izkazuje največjo trdnost pri drugotnih nedovršnikih, ki so tvorbene paralele prvotnih, izpeljanih s pripono *-a-*. Vmesna stopnja je predponsko tvorjeni dovršnik z ohranjeno pripono prvotnega nedovršnika (glagoli so vpeti v tvorbene nize, kakršen je npr. *peljati – izpeljati – izpeljavati*).³³⁵ Dvanajst glagolov, izpeljanih s pripono *-ava-*, v knjižnih izdajah slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja nima tekmovalne priponske različice; poleg že omenjenega *izpeljavati* še: *izsekavati*, *obropavati*, *odkopavati*, *ogoljufavati*, *podkopavati*, *prevečavati*, *prevrtavati*, *razteptavati*, *spoznavati*, *srečavati*, *vpeljavati*. Šest od teh jih je uporabnostno omejenih na eno samo delo (*izsekavati*, *prevrtavati* in *srečavati* se na DB 1584, *obropavati* na TT 1577, *ogoljufavati* na TPo 1595, *prevečavati* pa na JPo 1578), drugih šest je mogoče zaslediti v več delih istega ali različnih avtorjev (*vpeljavati* je uporabljen v štirih Trubarjevih delih, *spoznavati* pa so uporabljali Trubar, Dalmatin in Juričič).

Jurij Juričič, *POSTILLA*, 1578 – naslovnica

Presenetljivo je spoznanje, da Krelj, ki je bil rojen v Vipavi, ni posegal po priponi *-ava-*, čeprav je značilna prav za zahodne govore.³³⁶ Edino izjemo predstavljata glagola *odkopavati* in *razkopavati*, ki pa spadata v osnovno skupino tovrstnih tvorjenk in sta še danes v rabi brez tekmovalne variante. Enkrat samkrat je v *Postilli slovenski* zapisan tudi glagolnik *gostavanje* (petkrat pa *gostovanje*), vendar je v tem primeru nadomestitev *o-*ja z *a-*jem razločljiva kot glasoslovni pojav analogičnega izvora, povezan s spremembo naglasnega mesta, ta pa s sklonsko obliko: *pār hohzeitih inu gostavaniju* (KPo 1567: CVIII). Odsočnost glagolov, izpeljanih s pripono *-ava-*, je jasen znak, da jih je Krelj uvrščal na listo posebej opaznih in zato tudi neuporabljenih dialektizmov (Rigler 1968: 138).³³⁷

1.3.1 Preverjanje trdnosti rabe naštetih glagolov v današnjem knjižnem jeziku (po SP 2001, SSKJ in korpusu *Nova beseda*) kaže, da se brez priponskih različic uporabljajo *odkopavati*, *prevrtavati* in *spoznavati*, da je v rabi trdno uveljavljen *podkopavati*, *podkopovati* pa je označen kot starinski glagol, da se glagol *izpeljavati* uporablja ob pomensko bolj obremenjeni različici *izpeljevati* in da so glagoli *izsekavati*, *srečavati* in *vpeljavati* v primerjavi z različicami *izsekovati*, *srečevati* in *vpeljevati* prikazani

³³⁵ Na besedotvorno zakonitost, da se prvotni priponi *-a-*, če se ta pri tvorbi nedovršnikov ohranja, dodaja razločevalni *va*, je opozorjeno tudi v sodobni slovenski slovnici (Toporišič 2000: 350).

³³⁶ Prim. Merše 1989a: 196–197 in Jakop 2002: 87, ki prav tako na osnovi gradiva za *Slovenski lingvistični atlas* ugotavlja, da je iterativ glagola *kupiti* v sedanjiku tvorjen s petimi različnimi glagolskimi priponami: pripona *-av-a-* (*kupavam*) je značilna za nadiško, kraško, istrsko, notranjsko in kostelsko narečje.

³³⁷ Pleteršnikovo opozarjanje na Krelja kot pojavitveni vir se pri vseh nedovršnikih s pripono *-ava-* dejansko nanaša na Juričičevo *Postillo* iz leta 1578.

kot manj uporabljane, umikajoče se različice (različica z *-eva-* je v SP 2001 razlagalna). Glagola *obropavati* in *prevečavati* sta se iz rabe izgubila do 19. stoletja, saj ju že Pleteršnikov slovar ne navaja več: prvega sopomensko nadomešča glagol *ropati* (uveljavitev prvotnega nedovršnika namesto sopomenskega drugotnega je večkrat opažena raznočasna izbira: npr. *glihati* – *priglihovati* (Merše 1995b: 163)), drugi pa je člen ne več uporabljane besedne družine (dovršni par *prevečati* je v Pleteršnikovem slovarju še naveden (PS I (1894): 287). Primerjava je hkrati tudi pokazala, da so predposko različne sestavljenke z istim podstavnim glagolom lahko doživljale različno usodo (npr. *odkopavati* in *podkopavati*).

1.3.2 Ker naštetih glagoli v 16. stoletju ob sebi niso imeli ogrožujočih priponskih variant, tudi možnosti za delitev vlog pri izražanju pomenov nedovršnega vida ni bilo. Pregled konkretnih rab je pokazal, da pomenski spekter ni segal preko pričakovanih meja. Najpogosteje uresničevani pomen nedovršnega vida je neomejena ponavljalnost oz. neomejena kratkost dejanja.³³⁸ Število ponovitev dejanja je predvidoma veliko, hkrati pa tudi nedoločljivo oz. ga sploh ni smiselno ugotavljati, saj je informativni poudarek na sami večkratnosti dejanja, ki je pogosto v navado prerasla ali celo značajska označevalna dejavnost vršilca dejanja.³³⁹ Prepoznaven je sobesedilno. Nanj hkrati ali posamično kažejo naslednja opozorila:

- raba sedanjika s pomenom splošne veljavnosti (1. zgled),
- osebek ali/in predmet v množini, ki omogočata večkratno uresničitev dejanja: prvi kot vršilec dejanja, drugi kot prizadeti (ali kot prejemnik),
- značilna okoliščinska določila, npr. prislovna določila časa (*ponoči*) ali kraja (*povsod*), ki dajejo dovolj širok časovni ali prostorski okvir za številne ponovitve dejanja (2. zgled),
- niz sorodnih dejanj, izraženih z nedovršniki (3. zgled) itd.

Zgledi:

- (1) *Ti prekleti Duh, ti fi nje pelal vgreih inu Smert, ti **ogoljufavafh** inu oblaſhefſh nje, inu vſaj nej fo tvoy* (TPo 1595: I,39);
- (2) *Po nozhi ſe povſod moje koſty **prevèrtavajo**, inu kateri mene pojajo, ty negredo ſpat* (DB 1584: I,274b);
- (3) *Tako vshe tukai imamo da snamo kay ie Zahei bil: Slaſti, poglauiſa Zolnarski, prau i Stareshina Rasboinizhki inu Patriarha te Buhernie, ker **ie** vſe Liudy Galiuffal, hinil inu **Preuezhaua*** (JPo 1578: III,112b).

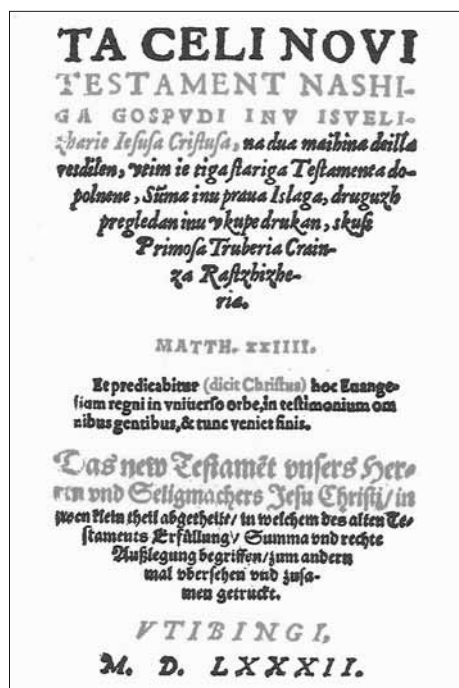
V tretjem zgledu so navedena dejanja, ki so bila značilna za predstavljano osebo. Ponavljalnost dejanj je usklajena s posredno nakazanimi značajskimi potezami vršilca, ki so pogojevale njegovo ravnanje, ter s številčnostjo predmetov, ki jih je njegovo ravnanje lahko prizadevalo (*vſe Liudy*).

³³⁸ V sodobni vidoslovni teoriji se ponavljalnost oz. iterativnost obravnava kot eden izmed osnovnih semantičnih tipov (druga dva sta multiplikativnost in distributivnost; vsak od njih pa lahko izkazuje več delnih pomenov) semantične kategorije, poimenovane kot množinskost situacij (»množestvo situacij«). Semantična lastnost množinskosti je hkrati sestavina funkcionalno-semantičnega polja množinskosti, ki ima naslednje sestavine: 1. pomenski razredi glagolov, ki so združljivi z lastnostjo množinskosti; 2. besede in besedne zveze s pomensko sestavino množinskosti; 3. slovnične kategorije, specializirane za izražanje množinskosti; 4. elementi konteksta (zunaj meja povedi), ki omogočajo enkratno ali večkratno uresničitev glagolskih oblik (Hrakovskij 1997b: 128–139).

³³⁹ Kadar se značilna dejavnost vršilca dejanja spremeni v pravi lastnostni pomen, postane ponavljalnost dejanja nebitvena (Hrakovskij 1997b: 129).

1.3.3 Dvajset glagolov tega tvorbenega tipa je v 16. stoletju imelo ob sebi različico s pripono *-ova-*: *dokonavati se*, *iziskavati*, *končavati*, *napeljavati*, *obiskavati*, *oblagavati*,³⁴⁰ *odmrmravati*, *odpeljavati*, *poboljšavati*, *pokopavati*, *ponižavati*, *poteptavati*, *povišavati*, *pregledavati*, *približavati*, *primoravati*, *razgledavati*, *spričavati*, *zakopavati* in *zapeljavati*. Jasno sliko o njihovem medsebojnem pogostnostnem in pomenskem razmerju je mogoče dobiti le s primerjavo členov vsakega para posebej.

Na večjo uveljavljenost ene ali druge različice je mogoče sklepati na osnovi števila del, v katerih se uporabljata, na osnovi števila avtorjev, ki so se odločali zanju, na osnovi števila vzporedno izpričanih glagolskih oblik ter drugih členov besedne družine, zlasti pa na osnovi konkretnih številčnih razmerij znotraj del. Na osnovi naštetih meril je na večjo uveljavljenost različice s pripono *-ava-* mogoče sklepati le pri šestih parih: *končavati* – *končovati*, *obiskavati* – *obiskovati*, *odpeljavati* – *odpeljovati*, *poteptavati* – *poteptovati*, *zakopavati* – *zakopovati* ter *zapeljavati* – *zapeljovati/zapeljevati*. *Končavati* je npr. uporabljen v 13 delih: uporabljali so ga Trubar, Dalmatin, Tulščak in Znojilšek. Izpričan je tudi obstoj deležnika, glagolnika in povratne različice (*končavan*, *končavanje* in *končavati se*). Tekmovalna različica *končovati* je uporabljena le v treh delih. Medsebojno številčno razmerje, ki je preverljivo v vseh treh delih, se odločno preveša v korist tvorjenke s pripono *-ava-* (v TPs 1566 je razmerje 10 : 1, v TT 1577 9 : 2, v DB 1584 pa 33 : 2). Tekmovalnost glagolov *poteptavati* in *poteptovati* je omejena na Trubarjevo rabo.³⁴¹ Obe tvorjenki sta hkrati uporabljeni le v dveh njegovih delih (TT 1577 in TT 1581–82). Varianto *zapeljavati*, ki jo spremlja glagolnik *zapeljavanje*, izkazuje 15 del različnih avtorjev (Trubar, Juričič, Dalmatin, Tulščak), glagol *zapeljovati*, ki ima ob sebi glagolnik in povratno različico, pa je uporabljen v šestih delih treh avtorjev (Trubar, Juričič in Dalmatin).

Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, 1581–82 – naslovnica

Glede na število del, ki so tudi avtorsko različna, izkazujejo sočasno dokaj uravnoteženo razmerje členi parov *napeljavati* – *napeljovati*, *poboljšavati* – *poboljšovati*, *pokopavati* – *pokopovati*, le da glagol *napeljovati* spremljata tudi pričakovani glagolski obliki *napeljovan* in *napeljovanje*, glagol *poboljšavati* pa reflektivna različica.

Pari *dokonavati* – *dokonovati*, *oblagavati* – *oblagovati*, *odmrmravati* – *odmrmrovati* so omejeni samo na Trubarjevo rabo. Pri prvem paru je glede na število del, v katerih se uporabljata različici, mogoče pripisovati prednost glagolu s pripono *-ova-* (pojavlja se v treh delih, spremlja pa ga tudi povratna različica), člena drugih dveh sta pogostnostno uravnotežena.

Že v 16. stoletju pa je pri naslednjih parih v rabi odločno prevladovala različica, tvorjena s pripono *-ova-*: *ponižavati*, ki je zapisana le v DB 1584, ter širše rabljena *ponižovati*, ki jo spremlja tudi povratna različica (v DB 1584 sta glagola v številčnem razmerju 1 : 7); *povišavati* – *povišovati/poviševati*, ki jo spremlja

³⁴⁰ Na obstoj nedovršenika *oblagovati* je mogoče sklepati na osnovi glagolnika *oblagovanje*, zapisanega v TC 1555.

³⁴¹ V DPr 1580, kjer se *poteptavati* prav tako pojavlja, ni sojavljanja različice, izpeljane s pripono *-ova-*.

tudi povratna različica; v DB 1584 sta v razmerju 3 : 16; *pregledavati* – *pregledovati*, ki ima ob sebi glagolnik; Dalmatin je v *Bibliji* uporabljal samo glagol s pripono *-ova-*, v TPo pa sta različici v razmerju 1 : 3; *približavati* – *približovati*, obe imata ob sebi tudi povratni različici, glagol s pripono *-ova-* pa tudi deležnik in glagolnik; različici sta v DB 1584 v pogostnostnem razmerju 1 : 30; *primoravati*, ki ga je mogoče zaslediti v 5 delih; uporabljali so ga Trubar, Juričič in Dalmatin, naveden pa je tudi v Megiserjevem slovarju iz leta 1592 – *primorovati*, ki ima ob sebi tudi deležnik, glagolnik in refleksivno različico; izpričan je v 19 delih, poleg Trubarja, Juričiča in Dalmatina sta ga uporabljala tudi Bohorič in Trost, naveden pa je tudi v obeh Megiserjevih slovarjih; v DB 1584 so pojavitve v razmerju 26 : 17, v TT 1581–82 pa v razmerju 2 : 3; *razgledavati* (izpričan je le v JPo 1578) – *razgledovati* (poleg Juričiča ga uporabljata tudi Trubar in Dalmatin; v JPo 1578 sta glagola v razmerju 1 : 1, ravnovesje pa ruši dvakratna navedba glagolnika *razgledovanje*); *spričavati*, ki se pojavlja v dveh delih – *spričovati*, ki je uporabljen v 19 delih.

Omejenost rabe priponsko različnih glagolov na dela različnih avtorjev ustvarja značilne polarizacije: *iziskavati* je npr. rabljen samo v DB 1584, *iziskovati* pa v JPo 1578.

1.3.3.1 Izmed do danes ohranjenih glagolov, med katerimi pa ni para *dokonavati* – *dokonovati*, ki ga zamenjuje dvojica *dokončavati* – *dokončevati*, in že v 16. stoletju omejeno rabljenih dvojic *iziskavati* – *iziskovati*, *odmrmravati* – *odmrmrovati* ter *primoravati* – *primorovati*, so zares uveljavljene različice s pripono *-ava-* glagoli *odpeljavati*, *pokopavati*, *poteptavati* in *zakopavati*. Pri parih *končavati* – *končevati*, *napeljavati* – *napeljevati*, *obiskavati* – *obiskovati*, *pregledavati* – *pregledovati*, *približavati* – *približevati*, *razgledavati* – *razgledovati* ter *zapeljavati* – *zapeljevati* je v priročnikih kot izbirno priporočljiva navedena različica s pripono *-ova/-eva-*.³⁴² Med pozabljene različice se uvrščajo s pripono *-ava-* izpeljani izpridevniški glagoli *poboljšavati*, *ponižavati*, *povišavati*, iz drugega tvorbenega tipa pa *spričavati*. Navedene ugotovitve skorajda v celoti potrjuje preverjanje pogostosti rabe priponskih različic v *Novi besedi*, le da ta različic *končavati* in *napeljavati* ne izkazuje, še vidni pa so sledovi rabe glagolov *ponižavati* in *povišavati*.

1.3.3.2 Opaznejših razlik glede realizacije delnih vidskih pomenov nedovršenega vida pri tekmovalnih različicah znotraj te skupine ni mogoče zaznati.

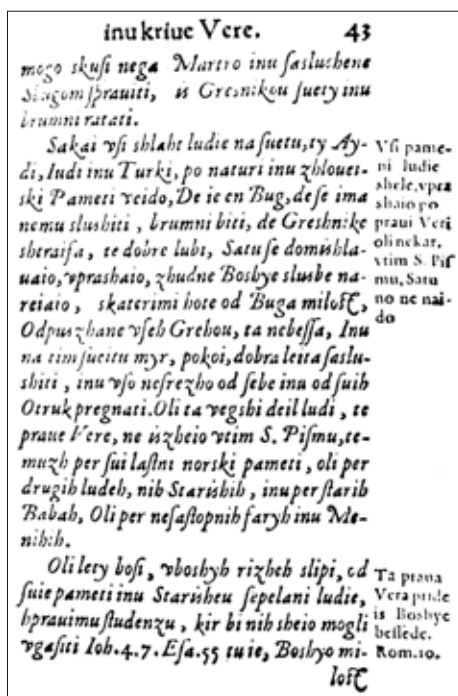
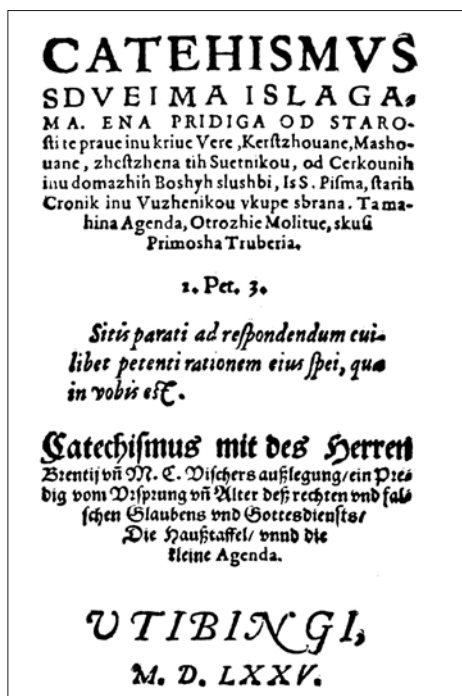
1.3.3.2.1 Tako pri glagolih, izpeljanih s pripono *-ava-*, in različicah, tvorjenih s pripono *-ova-*, prevladujejo rabe z neomejenokratnim pomenom, prepoznavnim po značilnih, že omenjenih sobesedilnih elementih. Uresničevanje pomena omogoča ohlapna prostorska in časovna zamejenost ali celo izrazita nezamejenost, prepoznavna po značilnih prislovnih določilih (npr. *čestu*, *ponoči*, *vselej inu povsod*), po množinskosti vršilcev dejanja in predmetov (npr. *mrtveci brez čisla*; 1. in 2. zgled), po številčnosti sredstev, s pomočjo katerih se uresničuje dejanje (nanjo kaže uporabljena množina; 3. zgled) itd. Najprimernejša časovna oblika za izražanje neomejene oz. kratno nedoločene ponavljalnosti je sedanjik s pomenom splošne veljavnosti. Uporabljajo se tudi preteklik ter prihodnjik in pogojnik, ki pa prispevata odtonek pogojne uresničljivosti ponavljajočega se dejanja.

³⁴² Tudi O. S. Plotnikova pri obravnavi imperfektivizacije v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku ugotavlja, da so glagoli, izpeljani s pripono *-ova/-eva-*, tekmovalno močnejši kot glagoli, izpeljani s pripono *-ava-*. Obstoj obeh različic omogoča pomenska diferenciacija, ki pa je redko zaznavna (Plotnikova 1970: 83–84).

Zgledi:

- (1) *Inu ony fo vfi k'malu Mèrtvizou pres zhifla iméli, kateri fo bily ene smèrti vmèrli, de téh shivih nej sadofti bilu, de bi je bily pokoppavali* (DB 1584: II,146a);
- (2) *Ali Tobias fe je vezh bal Boga kakòr Krajla, inu je fkrivfi vkup snafhal te pobyene, inu je nje fkrival v'fvoji hifhi, inu po nozhi je on nje pokoppaval* (DB 1584: II,148b);
- (3) *falsh Preroki inu vuzheniki, Ty bodo shnih Hudizheuimi zaihni, zudefti, hynaufzhino, te ludi od prae vere odpelouali, Te prae Pridigary inu vfe verne preganeli, louili inu moryli* (TT 1577: XIII) – *Per tim ena druga Beshtia, fuelikimi zaihni te ludi od Vere odpelaua, de fo oni pokorni* (TT 1577: 371).

1.3.3.2.1.1 Do pomenske spremembe, ki se uresničuje kot sorodni pomen neomejene kratnosti, vodi obvestilna osredinjenost na (priložnostno ali poklicno) opravljanje privajene dejavnosti (1. zgled), k nadaljnji pomenski diferenciaciji in k lastnostnemu pomenu pa poudarjanje njene značajske pogojenosti (npr. 5. zgled). Na splošnoveljavni pomen, ki izpostavlja dejavnost, ne aktualizira pa (števne) ponavljalnosti dejanja, kaže sedanjik z izvenčasnim pomenom³⁴³ ter uporaba v primerah (3. zgled), v pregovorih (6. zgled), pri biblijsko pogostem navajanju večnih resnic, pri zapovedih in prepovedih itd. (npr. 7. zgled). Na splošnoveljavni pomen mestoma posredno kaže tudi navedba v povzemalnih in pojasnjevalnih opombah in predgovorih (npr. 7. zgled). Da gre pri določenem opravilu za šego ali navado, je sobesedilno večkrat poudarjeno, v JPo 1578 npr. v vprašanjih in v odgovorih nanje (zgledi pod številko 8).

Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, 1575 – naslovnica in odlomek iz besedila

³⁴³ Npr.: *Ti pak fe vfk dan cell dan boifh, pred slobnostjo tiga Silnika, kadar fi naprej vsame konzhovati? Kej tedaj oftane tiga Silnika slobnufti?* (DB 1584: II,21b).

Zgledi:

- (1) *Ti Ajde fvarish, inu **konzhavafh** Nevernike: Nyh Ime ti satirafh vfelej tår vekoma* (DB 1584: I,281b);
- (2) *inu on pojde vunkaj s 'veliko slobnostjo, te misli, de bi hotil veliku satirati inu **konzhavati*** (DB 1584: II,92a);
- (3) *En vbog Mosh, kateri vboge reshali, je kakòr ena erja, katera shitu **konzhava*** (DB 1584: I,327a);
- (4) *Kateri beffedo ferahta, ta sam febe **konzhava**: Kateri se pak sapuvidi boji, timu bo povèrnjenu* (DB 1584: I,321b);
- (5) *fa volo ti [prav: tih] neframnih, lashniuih, nefaftopnih Papeshnikou, kir vfelei inu poufod zhes nas vpijo, refnashaio inu **oblagauiuo**, De mi Luterski, eno Nouo, kriuo, shkodliuo Vero gori nareiemo* (TC 1575: 16–17);
- (6) *OD Malikoufkih offrou pak vejmo my: sakaj my vfi imamo tu vejdenje. Vejdenje napuhuje, ampak lubesan **pobulshava*** (DB 1584: III,92a);
- (7) *Na konzu de imaiuo, kadar se nim fyta inu kriuiza gody, volnu terpeti, nekar **od mer-mrouati** oli kolniti po Cristufeuim Exempli* (TT 1577: 147 – predgovor) – *Verni Sboshym Imenom ne shentuio Bogu ne **odmermrauio*** (TT 1577: 231 – opombe);
- (8) *Kakoua nauada ie bila **pokopouania** teh Martuih?* (JPo 1578: II,161b); *Kako fe tada imaiuo Kerfzheniki **pokopouati**?* (JPo 1578: I,133b); *Tada fo vshe vseli to Telo Iesufouo, So ie obuuii inu vzhifte Ruhe obuiefali stemi fpeceryami: kakor ie shega bila Iudouska mertue **pokopouati*** (JPo 1578: I,132a) – *Sakaj fe imaiuo Kerfzheniki Zhafino inu Sposhteniem **Pokopauati**?* (JPo 1578: II,162b);
- (9) *Ktimu ie tudi letu neglih **pokopauanie**: Lasara fo Angeli nefli na Krilo Abraamo-uo, Bogati mosh pak ie pokopan Vpaklu, na hudizheuom Cimiteru ali Britofu* (JPo 1578: II,91).³⁴⁴

V prvem primeru je na pomen dejavnosti same (prikazane v okviru dvojne formule in hiazemske strukture) posredno opozorjeno tudi s klišeizirano dvojno formulo *vfelej tår vekoma*, s katero je dejavnost časovno uokvirjena, v drugem primeru jo aktualizira zgolj poimenovanje dejanja oz. sorodnih dejanj; predmeti, ki bi omogočali ponavljalno razumevanje, niso navedeni, v tretjem pa primerjalno-ponazarjalna omemba podobne dejavnosti, ki spontano poteka v naravi.

1.3.3.2.2 Kombinacija procesualnega in ponavljalnega pomena nastaja v primerih, kadar je z glagolom na *-ava-* ali *-ova-* izraženo dejanje, ki se zaporedno izvršuje na večjem številu predmetov, proces pa še ni končan. Npr.: *Sakaj kadar **je** Bug ta Mésta v'tehifstih kraih **konzhaval**, je on na Abrahama spumnil* (DB 1584: I,12a).

Obe tvorbeni varianti lahko izražata tudi konkretno-procesni pomen,³⁴⁵ vendar so taki primeri redki. Osnovni pogoj, to je naravnost na ciljno oz. mejno točko, občasno zagotavljajo izpridevniški glagoli, ki označujejo razvoj do končne stopnje (npr. *poboljšavati/poboljšovati* 'delati boljše'. Npr.: 1. *De ti tuiuo Cerkou milofitiuo gori derfshish, gmerash, **pobulshauash** inu refteguiesh* (TO 1564: 92a) – *de ta tuiua fueta beffeda umei nami obylnu prebiua /.../ rafte inu po ufim fueitu fe refteguie, de fe ferzhnu ozhytu prou prydiguie, inu skufi to ifto tu Kerfzhanfuu*

³⁴⁴ Zadnji zgled kaže na prehajanje poimenovanja konkretnega dejanja v splošnejše poimenovanje. Opis, sestavljen iz prilastka in odnosnice (*neglih pokopavanie*), bi ob širši rabi lahko prerasel v stalno zvezo in se terminologiziral (prim. Novak 2004: 157–158).

³⁴⁵ Tudi v primerjalno zasnovani študiji o glagolskem vidu v (sodobnem) slovenskem jeziku (in v drugih slovanskih jezikih), kjer so obravnavane značilne rabe ter glavne funkcije in pomeni dovršnega in nedovršnega vida, je kot prototipična funkcija slovenskega nedovršnega vida izpostavljen procesualni pomen, posebej omejena pa sta še ponavljalni in splošnoveljavni pomen (Dickey 2003: 188–194).

pobulshuie (TO 1564: 119a); 2. *Satu pèrhaja ta zhas, ta dan se pèrblshuje* (DB 1584: II,62b). Zadnji zgled je hkrati primer retorično posebej učinkovite hiazemske strukture, temelječe na dvojni formuli.

1.3.3.2.3 Obe priponski različici lahko izražata tudi trajajoče dejanje. Trajanje je mestoma natančneje določeno (4. zgled). Na aktualizacijo tega pomena lahko kaže tudi manj tipično pri-slovno določilo, kakršno je npr. načinovno (6. zgled).

Zgledi:

- (1) *Lih kakòr ty Ajdje, katere GOSPVĐ **konzhava** pred vafhim oblzhjem, taku bote tudi vy konez vseli, sa tiga volo, kir nebote pokorni tej shtimi GOSPVĐA vafhiga Boga* (DB 1584: I,105b);
- (2) *Inu Bug je Angela v'Ierusalem poslal, nje **konzhavat**. Inu mej tém **konzhavanjem** je GOSPVĐ pogledal, inu ga je tiga hudiga grévalu. Inu je rekàl h'timu Angelu, kateri je **konzhaval**: Sadofti je, pufti doli tvojo roko. Angel GOSPODNI pak je stal pèr Gubni Arnana, tiga Ievusiterja* (DB 1584: I,230a);
- (3) *Sakaj fo ty Euangelifti tako rauno fapifali to **pokopauàie** Criftufouo?* (JPo 1578: I,132a);
- (4) *inu bodo tu fuetu Meiftu **poteptouali** dua inu shtiri deffeti mesceu* (TT 1577: 341) – *Anticrisht **bo** te Pridigarie tyu dueiu Testamentou moryl, inu tu S. Pifmu en zhas snogami **potepताल*** (TT 1582: 402);
- (5) *IEft hozhem tebe **povifhovati**, moj Bug, ti Krajl, Inu tvoje Ime hvaliti vselej tàr vekoma* (DB 1584: I,315b);
- (6) *On pak je nyu **filnu pèrmoraval**: inu ona fta k'njemu notèr fhla, inu fta prifhla v'njegovo Hifho, inu on je nyma enu gostovanje fturil, inu je oprèfne Pogazhe pekèl, in ona fta jedla* (DB 1584: I,11b).

1.3.3.2.4 V naštevalnih nizih, ki imajo za podlago dvojno ali trojno formulo, je razmerje med vidsko in vidskopomensko izenačenimi členi lahko pomenska sorodnost, v številnih primerih pa tudi sopomenskost ali protipomenskost (npr. *GOSPVĐ vboge dela, inu bogate dela, on **ponishuje** inu **povifhuje*** (DB 1584: I,150a) ali *Sakaj kateri **se** sam **povifhuje**, ta bo ponishan: Inu kateri **se** sam **ponishuje**, ta bo povifshan* (DB 1584: III,14b)). Na sopomenskost primerjanih priponskih različic kaže tudi uporaba v istih zvezah: npr. *odpèljovati/odpèljavati od (prave) vere*.

Glagola *pregledovati* in *pregledavati* se hkrati pojavljata v TPO 1595, vendar sta rabljena pomensko različno: *pregledávati* v pomenu 'ne videvati, ne opažati', ki ga danes uresničuje glagol *spregledovati*, *pregledováti* pa v pomenu 'z gledanjem navadno kritično ugotavljati ustreznost, pravilnost česa'. Pomensko različnost mestoma spremlja tudi razlika glede uresničevanega delnega vidskega pomena: *pregledavati* izraža ponavljajalnost dejanja, *pregledovati* pa bodisi trajno ali ponavljajoče se dejanje. Npr.: *Na letu fim jeft sdaj sa letiga volo hotel fpmniti, de fe more viditi, koku je Bug ta nevaleshni [prav: nehvaleshni] Svet tefhku bil fhtraiffal, de je on Papeshu **pregledaval**, kir je le eno fhtalt /.../ puftil vun diliti* (TPO 1595: I,190) – *Inu kadar fim jeft tudi nekateri krat od Gofpuda Feliciana Truberja /.../ proshen bil, de bi jeft njemu tudi s'hem maihinim /.../ Darum inu Funtom imel perfiopiti, inu takovo njegoviga Ozheta rainciga Poftillo pomagati **pregledovati*** (TPO 1595: I,):(:)(5b).

1.4 Zunaj tega tvorbenega tipa si glagolske priponske različice, tvorjene s priponama *-ava-* in *-ova-*, redko stojijo nasproti kot edine, neposredne tekmice. Táko razmerje npr. izkazuje še naslednji dvojici: *napolnjavati* in *napolnjovati/napolnjevati* – par podvajata povratni različici

napolnjavati se in *napolnjovati se* – ter *posmehavati* in *posmehovati se*. Že v 16. stoletju je v obeh primerih močno prevladovala še danes uveljavljena različica s pripono *-ova/-eva-*. Ker je glagol *napolnjavati* uporabljal samo Dalmatin, je tudi tekmovalno razmerje lahko vzpostavljeno samo v DB 1584, *posmehavati* pa je priponska različica, ki jo navaja Megiserjev slovar iz leta 1592.

1.5 V jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja pa je hkrati mogoče zaslediti kar 14 tročlenskih nizov, ki nastajajo z različno priponsko izpeljavo. Na prvem mestu je bila v 16. stoletju (in je še danes) izpeljava s pripono *-a-* kot najpogostejšo ponedovrševalno pripono. Takó tvorjenim nedovršnikom se pridružujejo še izpeljanke, tvorjene s priponama *-ava-* in *-ova-*. Priponsko različni nedovršniki sestavljajo naslednje nize:

- a) *domišljati se* – *domišljavati se* – *domišljovati se*, *izkušati* – *izkušavati* – *izkušovati*, *opuščati* – *opuščavati* – *opuščovati*, *pomišljati* – *pomišljavati* – *pomišljovati*, *premišljati* – *premišljavati* – *premišljovati*, *razmišljati* – *razmišljavati* – *razmišljovati*, *zmišljati* – *zmišljavati* – *zmišljovati*;
- b) *posipati* – *posipavati* – *posipovati*;
- c) *prepovedati* – *prepovedavati* – *prepovedovati*, *špotati* – *špotavati* – *špotovati*, *zapovedati* – *zapovedavati* – *zapovedovati*, *zašpotati* – *zašpotavati* – *zašpotovati*, *zaupati se* – *zaupavati se* – *zaupovati se* ter *žegnati* – *žegnati* – *žegnati*.

Glede na nedoločniško pripono prvotnega nedovršnika sestavljajo tročlenski nizi mešano skupino. Sedem nizov povezuje prvotna *i-*jevska nedoločniška pripona (za pet od njih je tvorbeno izhodišče ena izmed predpionskih uresničitev glagola *misliti*). Tvorbena osnova niza *posipati* – *posipavati* – *posipovati* je bodisi brezpriponski glagol *suti*, v primeru dovršne rabe glagola *posipati* pa najverjetneje nedovršnik *sipati*, petim nizom pa je mesto v skupini zagotavljala dvovidskost glagola, izpeljanega s pripono *-a-*. Prvi člen niza je v teh primerih enakoizrazni nedovršnik, ki se od dovršnika loči po spregatvenem vzorcu (npr. *zapovedati zapovedam* namesto *zapovem*).

1.5.1 Premoč glagola *domišljati se/si* dokazuje uporaba v delih treh različnih avtorjev (Trubarja, Krelja in Juričiča), vzporedna izpeljava z *-ova-* in *-ava-* pa je izpričana samo v Trubarjevem jeziku.³⁴⁶ Nasprotno pa so bili v rabi trdno zasidrani vsi trije členi niza *izkušati* – *izkušavati* – *izkušovati* (izpričani so v 16, 9 oz. 12 delih različnih avtorjev;³⁴⁷ njihovo uveljavljenost potrjujejo tudi povratne različice ter prisotnost deležnikov in glagolnikov: npr. *izkušovati se*, *izkušovan*, *izkušovanje*; *izkušajoč*; *izkušavan*). Pri nizu *premišljati* – *premišljavati* – *premišljovati* je na osnovi števila del, v katerih se glagoli pojavljajo, mogoče predvidevati naslednje pogostnostno zaporedje: *premišljati* (uporabljen v 13 delih različnih avtorjev: Trubarja, Krelja, Dalmatina, Juričiča in Felicijana Trubarja) – *premišljovati* (v 7 Trubarjevih delih) – *premišljavati* (v dveh delih: DB 1584 in ZK 1595). Potrjujejo ga tudi preverbe glede notranjih pogostnostnih razmerij,

³⁴⁶ *Domišljavati se* je enkrat samkrat rabljen v TC 1575, glagolnik *domišljovanje*, ki ga je Trubar uporabljal v *Eni dolgi predgovori* k izdaji prvega dela novega testamenta (TT 1557), pa kaže na obstoj glagola *domišljovati se*.

³⁴⁷ Glagol *izkušati* je npr. izpričan v treh Dalmatinovih delih, v KPo 1567, v JPo 1578 ter v 11 Trubarjevih delih, ki so izhajala od 1550 do 1595. Vsi naštetih avtorji – razen Krelja, ki je vztrajal pri izboru glagola *izkušati* – so uporabljali tudi glagol *izkušovati*, pridružuje pa se jim še Tulščak, ki pa ni uporabljal različic *izkušati* in *izkušavati*. *Izkušavati* so uporabljali trije pisci: Dalmatin (DB 1578 in DB 1584), Trubar (v šestih delih) in Juričič. Pregled rabe členov najpogosteje uporabljanega niza kaže, da je bila ta v 16. stoletju pogostnostno opazno rangirana, da pa so obstajale razlike glede individualnega izbora in da je te mestoma pogojevala ustaljenost izražanja delnih vidskih pomenov nedovršnega vida.

ki pa lahko hkrati upoštevajo le po dve različici, saj vse tri v istem delu niso uporabljene.³⁴⁸ Pri nizu *razmišljati* – *razmišljavati* – *razmišljovati* so členi pogostnostno zelo zblížani, po glagolniku kot spremljevalni glagolski obliki pa je prepoznavna prevladujoča različica, ki je *razmišljovati*. Dokaj izravnani glede širine rabe sta tudi različici *posipati* in *posipovati*,³⁴⁹ različica s pripono *-ava-* pa je redkejša. Kjer se tekmovalno razmerje dodatno ali izraziteje omejuje na glagole s priponama *-ova-* in *-ava-*, se to praviloma razrešuje s pogostejšo izbiro glagola na *-ova-ti* (*prepovedovati* – *prepovedavati* ter *zaupovati* se – *zaupavati* se, *zmišljovati* – *zmišljavati*). Slednja prevladuje tudi pri nizih *zašpotati* – *zašpotavati* – *zašpotovati* in *žegnati* – *žegnati* – *žegnovati*, saj glagola *zašpotati* in *žegnati* tekmovalno omejuje njuna dvovidska narava.

Različice, tvorjene s pripono *-ava-*, so večinoma omejene na Dalmatinovo rabo ali celo samo na *Biblijo* 1584 (*opuščavati*, *posipavati*, *zapovedavati*)³⁵⁰, redkeje hkrati tudi na Trubarjevo (*žegnati* se npr. pojavlja samo v Dalmatinovih delih, *žegnavec* pa v TPo 1595) ali samo na Trubarjevo (*zašpotavati*).

Obstoj sopomenskih priponskih različic omogoča nastanek nasprotij, ki jih ustvarja različna izbira dveh avtorjev (glagola *pomišljavati* in *premišljavati* npr. uporablja Dalmatin, glagola *pomišljovati* in *premišljovati* pa Trubar) ali različna izbira v posameznih delih istega avtorja. Možnost za zaostreno tekmovalno razmerje ustvarja prisotnost vseh treh členov niza znotraj enega samega dela (npr. *opuščati* – *opuščavati* – (*opuščovanje* →) *opuščovati** v DB 1584), vendar pregled pogostosti pojavljanja posameznega člena navadno odkrije številčno prepričljivo odločno razmerje,³⁵¹ za soobstojanje pa večkrat tudi pomenske razloge.

Preverjanje pogostnostnega razmerja med različicami znotraj enega samega dela je pokazalo na obstoj treh osnovnih tipov. V večini primerov je znatno močnejša raba glagolov, izpeljanih s pripono *-a-*, različici s priponama *-ava-* ali *-ova-* sta redkeje ali celo posamično rabljeni in zato predvsem medsebojno tekmovalni. Glagoli *izkušati* – *izkušavati* – *izkušovati* so npr. v JPo 1578 glede pojavitev v številčnem razmerju 14 : 1 : 1, v TC 1575 pa v razmerju 8 : 1 : 1. Podobno pogostnostno razmerje v DB 1584 oblikujejo glagoli *posipati* – *posipavati* – *posipovati* (17 : 3 : 1). V Dalmatinovem jeziku se večkrat v ospredje prebija različica z *-ava-* (v DB 1578 je npr. izkazano naslednje pogostnostno razmerje med glagoli *izkušati* – *izkušavati* – *izkušovati*: 5 : 6 : 1), v Trubarjevem jeziku pa različica z *-ova-* (v TT 1557 sta glagola *izkušati* in *izkušovati* pogostnostno precej približana, kar kaže razmerje 10 : 9), čeprav so pri obeh piscih možne tudi izjeme (v DB 1584 npr. glagola *žegnati* in *žegnovati*, ki se pojavljata poleg dvovidskega *žegnati*, izkazujeta razmerje 29 : 3). *Špotavati* in *špotovati* (zastopana sta z deležnikoma

³⁴⁸ V DB 1584 se izmenično pojavljata različici *premišljati* in *premišljavati*. Izkazujeta številčno razmerje 13 : 3. V TT 1557 in TT 1581–82 sta hkrati rabljeni različici *premišljati* in *premišljovati*. V obeh delih izkazujeta enako številčno razmerje: 1 : 2 (v TT 1557 večjo uveljavljenost glagola *premišljovati* potrjuje tudi povratna različica in glagolnik). V celoti kot najbolj uveljavljena izstopa različica s pripono *-a-*.

³⁴⁹ Glagol *posipati* je izpričan v dveh Trubarjevih delih ter v dveh Dalmatinovih biblijskih prevodih: v izdaji Pentatevha (DB 1578) in celotne *Biblije* (1584), *posipovati* pa v petih delih: štirih Trubarjevih ter v DB 1584. Številčno razmerje, ki ga je zaradi hkratne prisotnosti obeh glagolov mogoče ugotavljati v treh delih, pa izkazuje naslednje odnose: v TT 1557 in TT 1581–82 je razmerje med *posipati* in *posipovati* enako: 2 : 1; v DB 1584 so uporabljene vse tri različice: *posipati* 17x – *posipavati* 3x – *posipovati* 1x. Na osnovi ugotovljenih pogostnostnih razmerij med različicami je določljiva tudi najpogostejša, to je dvovidsko rabljeni glagol *posipati*. Prav zaradi njegove dvovidske narave je bila verjetno potrebna sistemska »okrepitev«, ki jo predstavljata drugotna nedovršnika, izpeljana s pripono *-ava-* ali *-ova-*.

³⁵⁰ V DB 1584 sta različici *zapovedavati* – *zapovedovati* v številčnem razmerju 4 : 1. Rabljeni sta sopomensko. Obe označujeta opravilo. *Zapovedavati* se rabi v opombah na robu in v predgovoru, *zapovedovati* pa v novozaveznem besedilu. Npr.: *Gdu je leta: Sakaj on sapoviduje Vejtru inu Vodi, inu ony fo njemu pokorni?* (DB 1584: III,35b) – *ti pak bofh njemu sapovedaval na moim mejfti, kaj ima v moim imeni govoriti* (DB 1584: I,36a).

³⁵¹ Preverjanje pogostosti pojavljanja členov niza *opuščati* – *opuščavati* – *opuščovati** (← *opuščovanje*), izpričanega v DB 1584, kaže na večjo uveljavljenost različice *opuščavati*: *opuščati* 2x – *opuščavati* 5x – *opuščovanje* 1x.

špotavan in *špotuvan*) pa se razkrivata kot pogostnostno enakovredni »slovarski« različici, saj sta navedena le v Megiserjevih slovarjih: ***špotavati** – **špotavan** contempus, Carniol. *šhpotavan*, verahтан, verachtet (MTh 1603 (1977): 193); ***špotovati**, schmähen, ausschelten /.../ *špotovan* (*shpotovan*, Veracht, contemtus) (MD 1592 (1967): 136). Glagol *špotati* in njegova reflektivna različica sta bila splošno znana.

1.5.2 V današnjem knjižnem jeziku nobeden izmed naštetih nizov ni neokrnjeno ohranjen. Večinoma jih zastopajo že v 16. stoletju najpogosteje uporabljane različice, tvorjene s pripono *-a-*: npr. *opuščati*, *skušati*, *zmišljati*.³⁵² Drugačno izbiro povzročata le zastarelost ali popolno izginotje različice z *-a-*: npr. izbor glagola *prepovedovati*, ker je *predpovedati*, *prepovedam* povsem pozabljena možnost, in *zapovedovati*, ker je *zapovedati*, *zapovedam* že zastarel (SSKJ V (1991): 738). Z opozorilom na starinskost in s tem na neaktualnost rabe, ki je najverjetneje posledica prevzetosti podstave, je opremljen tudi glagol *zašpotovati* (SSKJ V (1991): 787) kot edini ohranjeni člen niza *zašpotati* – *zašpotovati* – *zašpotavati*, niz *žegnati* – *žegnati* in *žegnovati* pa je bil iz istega vzroka prav tako v celoti izločen iz rabe. Kjer je izpričana tudi vzporedna raba ene od tvorjenk z daljšo priponsko različico, je ta večinoma drugotnega pomena, na kar opozarja razlagalna vloga glagola, izpeljanega s pripono *-a-*. To velja za glagole *domišljevati*, *pomišljevati*, *razmišljevati* ter *posipavati* in *zaupavati* (npr. **domišljevati** -ujem nedov. (á û) *domišljati* (SSKJ I (1970): 462)). Brez posebnega opozorila na medsebojno razmerje sta v SSKJ in SP 2001 navedeni različici *premišljati* in *premišljevati*, ki pa izkazujeta različen, le delno prekriven pomenski spekter. Korpus *Nova beseda* z zgledi potrjuje le niz *premišljati* – *premišljavati* – *premišljevati*, vendar je različica *premišljavati* z eno samo potrditvijo, vzeto iz starejšega literarnega dela,³⁵³ dejansko tekmovalno izločena.³⁵⁴

1.5.3 Preverjanje pomenskega razpona rabe posameznega člena niza mestoma kaže na pomensko specializiranost, mestoma pa na sopomensko rabo pripon. Med najpogosteje uresničevane pomene se tudi pri glagolih te skupine uvrščajo: omejeno in neomejeno kratni oz. ponavljalni, konkretno-procesni ter trajnostni pomen. Prepoznavni so sobesedilno. Njihovi nosilci so lahko glagoli s pripono *-a-*, *-ava-* ali *-ova-*. Ker gre za tročlenske, torej najdaljše možne nize raziskovanih tvorbenih različic, je treba upoštevati tudi dejstvo, da najširši pomenski spekter praviloma izkazuje najpogosteje rabljena različica, redkejša ali celo enkratna raba posamezne različice znotraj posameznega dela pa pomensko širšo izrabo onemogoča.

1.5.3.1 Najpogosteje uresničevan je ponavljalni pomen, tako omejene kot neomejene kratnosti, ki je združljiva s pomenom splošne veljavnosti.

Pomen omejene kratnosti je ugotovljiv iz sobesedila. Pri vsebinskopovzemalnih opombah ga razkriva vzporedno biblijsko besedilo: 1. *Sludi Iosefa skusi negouo Gospo iskushaua – Ona ie pak lete beffede vřak dan Kioseffu gouorila* (DB 1578: 36b); 2. *Iacob pred suoio řmertio porozha, inu shegnuie suoie Syni* (DB 1578: 46a).

Na neomejeno kratni pomen npr. kažejo izrazi z nedoločnim ali poljubnostnim pomenom (npr. *kadar koli*), prislovna določila časa, prislovna določila načina, omembe sredstev, s pomočjo katerih se dejanje uresničuje, predmet v množini, odsotnost predmeta, kar osredinja obvestil-

³⁵² Glagol je v SSKJ označen kot *star.* (= starinsko) (SSKJ V (1991): 914).

³⁵³ Fran Erjavec, *Huzarji na polici: Ali naj premišljava, kakor hoče, naposled se le vedno zmisli na Matizlja.*

³⁵⁴ Podobno razmerje med glagolskimi dvojnicami, izpeljanimi s priponami *-a-/-ava-/-ova-*, je v slovenskem knjižnem jeziku v šestdesetih letih 20. stoletja (v tej skupini in tudi v drugih) ugotavljal Toporišič: razmerje med *-ova-* in *-ava-* opredeljuje kot razmerje med novejšim in narečno osrednjim proti starejšemu in narečno obrobnejšemu. Glagoli, izpeljani s pripono *-ava-*, se večinoma kažejo kot nesodobne in narečne dvojnice tudi v primerjavi z dvojnicami, izpeljanimi s priponama *-a-* ali *-ova-* (Toporišič 1973b: 237–238).

ni poudarek na dejanje, itd.: npr. *Alli kakor kuli nas Bog vijfoko iskusha, tako se vfai nikuli ne imamo puftiti sblasaniti* (JPo 1578: I,90b); *Szhim Hudizh Christufa iskusha?* (JPo 1578: I,84b); *Hudizh te verne sgreihi, fzaganem, fmadlugami, slushti iskusha* (TT 1581–82: II,181) – *De bi ta hudyzh nas taku teshku ne iskushoual, inu nas vti veri smyrom puftil* (TO 1564: 149b) – *kadar ta Hudyzh nas taku stakimi miffalmi inu fteim zbiulanem, na milofti inu pomuzhi Boshy, okuli nas hodi, inu iskushaua, imamo fmsliti, de mi fami tacih Sludieuih iskushnau ne terpimo* (TO 1564: 151b); *Glih taku ie te Iude vti pufzhaui shtiri deffeti leit po redu vmnogeteri vishi iskushoual* (TC 1575: 139). V ta pomenski okvir se uvrščajo tudi primeri, ki kažejo na privajena oz. značilna opravila, najpogosteje izražena z neaktualnim sedanjikom, kar dokazujejo tudi nekateri iz že navedenih zgledov; npr.: *Sakai ta Hudizh ie Boshij inu vfih Karfzhenikou vezhni Sourashnik, kateri drusiga ne dela, tamuzh da nas iskusha* (JPo 1578: I,84a); *Hudizhouo dianie ie Zhloueka iskushati inu sapeliati* (JPo 1578: I,94a); *Letu ie edan Exempel, kako Bog te fuoie vkrishu iskusha: Inu tako po redu te skushniaue edna sa drugo gredo* (JPo 1578: II,202b); *taku mi go-uorimo, nekar de bi mi hoteli tim Ludem dopafti, temuzh Bogu, kir ta nasha ferza iskushaua* (TT 1581–82: II,214).³⁵⁵

Z enkratnim Trubarjevim izborom glagola *domišljavati se* je poudarjena nepreštevna ponavljalnost dejanja, ki jo daje slutiti na začetku povedi omenjeni osebek ter sedanjik s pomenom splošne veljavnosti: *Sakaj vfi shlaht ludie na svetu /.../ po naturi inu zhloueiski Pameti veido, De ie en Bug, de se ima nemu slushiti /.../ Satu fe domishlauaio, vprashaio, zhudne Boshye slushbe nareiaio, skaterimi hote od Buga milost /.../ fashushiti* (TC 1575: 43). Pomenske specifičnosti glagola *domišljavati se** na osnovi dvakratne Trubarjeve rabe funkcijsko spremenjenega glagolnika ni mogoče povsem zanesljivo ugotavljati, na prevladujočo rabo za izražanje ponavljalnosti dejanja pa je vendarle mogoče sklepati (npr. *Sakai en zhlouik na take Perglihe inu na taku zhlouesku Domishlouane oli praulene fe ne more /.../ fenefiti* (TT 1557: q2b).

Na (omejeno) ponavljalnost je mogoče sklepati tudi v primeru naklonske rabe glagolov *izkušati/skušati* in *izkušovati*: npr. *Kadar fo pag bili prishli hti Myfij, fo iskushali poiti skufi to Bitynio, inu nim nei ta Duh dopuftil* (TT 1557: 384); *Kadar pag Saulus utu Ierufalem pride, ie iskushoual fe htim Mlaishim perdrushiti* (TT 1557: 360).

Različice so pogosto uporabljene v prepovedih, kjer je razlika med enkratnostjo in večkratnostjo dejanja zabrisana, saj je prepovedano dejanje samo, na kar posredno opozarja tudi sedanjik s splošno veljavnim pomenom: npr. 1. *Pifano ftoij: Neiskushai Boga tuoiega Gospoda* (JPo 1578: II,110b); 2. *Boga neimamo iskushouati* (DB 1578: 154b); 3. *Vy neimate GOSPVDA vashiga Boga iskushati, kakor ste ga iskushali vMafsi* (DB 1578: 154b). Drugi in tretji zgled sta zapisana vzporedno: prvi v vsebinskopovzemalni opombi na robu, drugi na začetku vzporednega besedilnega odstavka.

Prav vključenost v napovedno ali (večji preglednosti vsebine namenjeno) povzemalno opombo funkcionalno spreminja rabo: namesto pravega konkretno-procesnega pomena zgled dobiva splošno veljavni pomen, ki mu ga zagotavlja mesto navedbe. V tej vlogi (1. in 2. zgled) – in v drugih (3. zgled) – v Dalmatinovih biblijskih prevodih pogosto nastopajo glagoli, izpeljani s pripono *-ava-*. Npr.: 1. *Iosef fuoie brate iskushaua* (DB 1578: 39b); 2. *koku fo Farij ta Folk shegnouali* (DB 1578: 117b); 3. *Dokler Nevernik se offertuje, morajo reuni tēpeti. Ony fe edèn na drusiga obēshajo, inu smifhlavajo hude kunshiti* (DB 1584: I,282a). Podoben pomenski odtенок uresničujejo tudi naslovno izpostavljena, posploševalna vprašanja tipa *Szhim Hudizh Christufa iskusha?* (JPo 1578: I,84b). Značilna so zlasti za postile.

Splošna veljavnost zabrisuje tudi ponavljalni pomen priponskih različic, rabljenih v primerah, npr. *Ta beffeda SKVSHNA ie tulikain, koker enu probirane, inu guishnu ozhitsu veidene, koker fe tu Slatu oli Srebru vtim ognu iskusha* (TC 1575: 118).

³⁵⁵ V DB 1584 so za izražanje ponavljajočega se dejanja splošne veljave sopomensko uporabljeni tudi glagoli *zapovedati zapovedam, zapovedovati* in *zapovedavati*.

1.5.3.2 Tekmovalnost nastaja tudi zaradi rabe vseh treh priponskih različic v konkretno-procesnem pomenu, ki ga razkriva na različne načine poudarjena enkratnost in z njo konkretnost (npr. *kej, koku* itd.). Značilen primer ponuja DB 1578, kjer sta v zgoščeni vsebinski napovedi na začetku poglavja in v biblijskem besedilu samem uporabljena različna glagola: 1. *Koku je Bug Abrahamama iskushal, inu velil – PERgudilu fe ie pak po letim diaini, de ie Bug Abrahamama iskushoual, inu ie dial knemu* (DB 1578: 18a); 2. *key pak Hudizh Christufa iskusha soblastio inu Gospostuom?* (JPo 1578: I,86a); *Kadar ie vshe Esau vidil, de ie Isaak Iacoba bil shegnal /.../ inu de ie nemu sapouedal, kadar ga ie shegnaual, inu je rekal* (DB 1578: 25b). Ker je pri teh primerih kljub predvidljivi naravnosti na cilj, ki se pogosto izenačuje z uresničitvijo namena, obvezna sestavina tudi trajnost dejanja, jih je večkrat težko ločevati od primerov s trajnostnim pomenom brez razvojne sestavine.

1.5.3.3 Vse tri različice, med katerimi je najpogostejša izpeljava s pripono *-a-*, lahko izražajo tudi trajnostni pomen; dejanje je bodisi aktualno (npr.: 1. *En Doctor tih praud uftane gori, ta iskusha nega inu pravi* (TT 1557: 199); 2. *On pag /.../ praui knim /.../ kai vi mene iskushuiete?* (TT 1581–82: II,191); 3. *IEfus pag /.../ ie bil pelan od tiga Duha uto pufzhauo, inu ie shtirideffeti dni bil iskushouan od tiga Hudizha* (TT 1557: 169) – *IEsus pak /.../ je bil od Duha v'pufzhavo pelan, inu je bil shtirideffet dny i/kushavan od Hudizha* (DB 1584: III,32a); 4. *Inu eden vmei nimi en Vuzhen vti postaui, ie nega vprashal iskushaiozh* (TT 1557: 67); 5. *Inu ie resmishlouala, kakouu dobru ufdane bi letu bilu* (TT 1557: 157) – *Inu utim kadar on to rezh refmishlaua, pride hti Marioui hishi* (TT 1557: 371)), še ne uresničeno ali potencialno (npr. *ieft sem pet parou uollou kupel, inu grē te ifte iskushouati* (TT 1557: 215), ali dejanje s sopomenom splošne veljavnosti in zato krajevne in časovne nedoločenosti (nanjo npr. kaže vezniška zveza s poljubnostnim pomenom *kakor koli*: *Alli kakor kuli nas Bog vifoko iskusha, tako fe vfai nikuli ne imamo puftiti sblasniti, alli nasai pognati* (JPo 1578: I,90b)), pogosto s sopomenom zabrisane oz. možne ponavljajnosti, na katero bi se dalo sklepati na osnovi množinskosti oseba ali predmeta dejanja. Primerjava kaže, da se je za različico s pripono *-ava-* večkrat odločal Dalmatin. Npr.: *Ierusalem, Ierufalam, kir morysh te Preroke Inu ie skaminem poffipash, kir fo htebi bili poslani* (TT 1557: 71) – *Ierusalem, Ierusalem, kir morish Preroke, inu s'kamenjem poffipavash, te, kateri fo h'tebi poslani* (DB 1584: III,15a).

1.5.3.4 Več istovrstnih primerov razodeva očitno Trubarjevo stremljenje po specializirani rabi priponskih različic, ki pa v trdnejše pravilo ni preraslo: za izražanje ponavljajočega se (ali trajnega) dejanja v preteklosti (ali prihodnosti) se uporablja različica s pripono *-ova-*, za izražanje enakega dejanja v aktualni ali splošno veljavni sedanjosti pa glagol s pripono *-a-* (ali izjemoma *-ava-*). Npr.:

- (1) *Lete try Iskushnaue, skaterimi ie Sludi Criftufa iskushoual, fo nom postaulene naprei, de is tih fe vuzhimo, Szhim ta Sludi to Cerkou, te Verne ner vezh iskusha na tim fueitu* (TR 1558: E2b);
- (2) *Inu Bug tudi fo hudo Gospozrhino tudi te fuei Verne ludi iskusha fo li ftonouiti inu volni vti Veri, Koker ie to staro Cerkou iskushoual vtim Egipiti /.../ Daida feim Saulufom, te Iude* (TR 1558: x3b);
- (3) *Inu ga ispahno uunkai is Meifta inu ga skamenem poffipaio* (TT 1557: 354) – *Inu oni fo Stefana skamenem poffipouali* (TT 1557: 354);
- (4) *Mi fmo pag fe sauupouali, de ie on ta, kir bi imel ta Ifrael odreshiti* (TT 1557: 252) – *veliku dershi od febe, fe preufame, samu na fe, na fuio kunsht, blagu, oblaft inu lipoto, fe feuupaua, Boga poffabi* (TT 1557: cc3a).

Na izbor različice s pripono *-ava-* (ali s pripono *-ova-*) bi mestoma utegnila vplivati navidezna večkratnost oz. ponavljalnost dejanja, na katero kaže udeleženosť večjega števila vršilcev dejanja.

Dalminova raba variant s priponama *-ava-* in *-ova-* občasno kaže manjšo pomenko specializiranost, npr. med ponavljajočim se dejanjem splošne veljave, izraženim (z glagolom) s pripono *-ava-*, in aktualnim, trajajočim, običajno navidezno ponavljalnim dejanjem, izraženim s pripono *-ova-*. Npr.: *Ierusalem, Ierusalem, kir morifsh Preroke, inu s'kamenjem pofsipavafh, te, kateri fo h'tebi poflani* (DB 1584: III,15a) – *Inu ony fo Stephana s'kamenjem pofsipovali, kateri je klizal inu djal: GOSPVD Iesus vsami moj Duh gori* (DB 1584: III,65a).³⁵⁶

2 Priponi *-ova-* in *-ava-* lahko tudi posamično vstopata v sopomensko razmerje s ponedovrševalno pripono *-a-*. Skupini, ki jo oblikujejo po dve ali tri priponske različice, nista ostro razmejeni, saj krajši ali daljši niz lahko sestavljajo tako glagoli z neokrnjenimi predponami kot glagoli z glasovno obrušeni ali zvenečnostno preoblikovanimi predponami (npr. *izkušati – izkušavati – izkušovati* in *skušati – skušavati; obpuščati – obpuščavati* in *opuščati – opuščavati – opuščovati*).

2.1 Šest glagolskih parov izkazuje priponsko nasprotje *-a-* : *-ava-*. Med njimi sta dvakrat po dve predponsko razlikujoči se dvojici *dopuščati – dopuščavati* in *obpuščati – obpuščavati* (z varianto *opuščati – opuščavati*) ter *pokušati – pokušavati* in *skušati – skušavati*, poleg njih pa še *opominjati – opominjavati, pogubljeni – pogubljavati*. Glagoli, izpeljani s pripono *-a-*, so prevladovali že v 16. stoletju.³⁵⁷ *Dopuščati* sta npr. uporabljala Trubar in Dalmin; izpričan je v petih delih, *obpuščavati* pa le v dveh Trubarjevih. Glagola *opominjati* in *skušati* so npr. uporabljali različni pisci,³⁵⁸ *opominjavati* pa je izpričan le v dveh Trubarjevih delih. Za različico *skušavati* je značilna omejenost na Dalminovo rabo. Pogoj za opaznejšo tekmovalnost nastajajo s hkratno rabo v istem delu: pri *dopuščati – dopuščavati* npr. v TT 1557, pri *opominjati – opominjavati* v TT 1557 in TT 1581–82, pri *obpuščati – obpuščavati* in *pogubljeni – pogubljavati* v DB 1584 (izven DB 1584 se para ne pojavljata), glagol *pokušavati* navaja Megiserjev slovar (MD 1592 (1967): 96),³⁵⁹ *pokušati* pa je rabljen v DB 1584.

³⁵⁶ Spet drugje je glagol s pripono *-ava-* lahko uporabljen za izražanje trajajočega konkretnega dejanja, hkrati pa sopomensko različici z drugo pripono: Npr.: *Inu hozhe de imajo vfi Verni inu Bogabojezhi, v'leti fveti Biblij vfe sfoje shivozhe dny, dan inu nuzh fhtudirati inu se vuzhiti, jo premifhlati inu od nje govoriti* (DB 1584: I,cVIIb) – *Kadar fe je vshe Mardoheus bil prebudil po tej fajni, je on premifhlal, kaj bi Bug ftem pomenil, inu je to fajno v'fvoim ferici ohranil, inu jo do vezherá premifhlaval, inu bi bil rad vejdil, kaj pomeni* (DB 1584: II,207a). Tudi primerjava Trubarjevega in Dalminovega prevoda mestoma razkriva izbor, ki odstopa od bolj ustaljenega: npr. *Inu kadar fo nega bili fashpotauali, sleko ta plafzh is shnega, inu ga obleko shnega guantom* (TT 1557: 88) – *Inu kadar fo ony njega bily fashpotovali, fo is njega ta Plafzh flejkli, inu fo ga v'njegou Gvant oblejkli* (DB 1584: III,18a). Dalmin se je v navedenem primeru odločil za širše uveljavljeno različico, ki jo je pri prevodu vsebinsko podobnega mesta v Markovem evangeliju uporabil tudi Trubar: *Inu potle kadar fo ga fashpotouali bili, nega sleko is karmishina, inu ga obleko, shnega laftnim guantom* (TT 1557: 150).

³⁵⁷ Danes se rabijo brez spremnih priponskih različic. V SSKJ je kot zastarel omenjen le še glagol *opominjavati* (SSKJ III (1979): 411), različice, izpeljane s pripono *-ava-*, pa niti med zastarelimi ali starinskimi oblikami ni več. Zaradi prevzetosti je bil na rob rabe že zdavnaj izrinjen tudi *špotati*.

³⁵⁸ Glagol *opominjati* je npr. izpričan v 34 protestantskih delih: v 16 Trubarjevih, ki zaobsegajo časovni razpon 1550–1595, desetih Dalminovih in dveh Kreljevih; uporabljali so ga tudi Juričič, Felicijan Trubar, Tulščak in Trost.

³⁵⁹ Navedena je zveza *vinu pokushavati, Weinversuchen*. Razumeti jo je mogoče na dva načina: kot oznako za ponavljajoče se dejanje ali celo za ustaljeno opravilo.

2.2 Priponski različici *izsipati* – *izsipovati* se pojavljata samo v Dalmatinovem jeziku. Zares tekmovalni sta le redko, saj se glagol *izsipati* lahko rabi tudi dovršno.³⁶⁰

2.3 Sopomenska raba je vzrok za tekmovalna razmerja, ki so bolj zaostrena znotraj del, kjer se pogostnostno vsaj približno izenačene različice hkrati pojavljajo. Tudi pri teh dveh skupinah so pri obeh priponskih različicah ugotovljivi naslednji pomeni nedovršenega vida: izražanje konkretnega, trajajočega dejanja (1. zgled), bodisi s predvidljivim približevanjem cilju ali brez očitne naravnosti nanj; izražanje stanja (2. zgled); izražanje ponavljajočega se dejanja (3. zgled), ki ga prvostopenjsko lahko nadalje niansira pomen splošne veljavnosti (4. zgled), drugostopenjsko pa sobesedilno prepoznaven sopomen navade ali značilne dejavnosti.

Zgledi:

- (1) *Inu kadar fo ony Shakle isfipovali, je slejdni fvojo zulzo denarjeu nafhèl v'fvoim Shakli* (DB 1584: I,28b);
- (2) *Gospud Bug tei Cerqui tulikain inu take velike teshke nadluge inu terplene na tim fueitu dopufzhe inu poshila* (TT 1557: cc3b) – *Criftus sagouarie ta Sakon inu ga vfem ludem dopuszhaau* (TC 1575: 342);
- (3) *Inu drugih rizhi veliku ie on opominaual inu ofnanoual tim ludem* (TT 1557: 167) – *Iudas pag inu Silas, kadar fta onadua tudi Preroka bila, fta te Brate opominala fdoftimi beffedami* (TT 1557: 383);
- (4) *Raunu kakor pezh noue lonze skusha, taku shaloft skusha zhlouezko mifsel* (DJ 1575: 111) – *Iosef sdenarmi fuoie brate skushaua* (DB 1578: 39b).³⁶¹

3 Preverjanje slovarske evidence vzporedne rabe priponskih različic, tvorjenih s ponedovrševalnimi priponami *-a-*, *-ova-* in *-ava-*, v času od 16. do 20. stoletja je pokazalo, da so slovarji zajeli le majhno število različic, ki so jih uporabljali slovenski protestantski pisci. V Kastelec-Vorenčevem slovarju je od petinpetdesetih glagolov, tvorjenih s pripono *-ava-* in znanih iz protestantskih del, navedenih samo pet: *odkopavati*, ki je naveden v zgledu z vidsko neusklajenim nizom glagolov (**ablaquerare**, enu drivú, ali tertó s'perftjó obfuti, *odkopavati*, otrebiti, odvesati, odmetáti (K–VD 1680–1710 (1997): 243–244)), *odpeljavati*, *pokopavati*, *pregledavati*, izpričan pa je tudi par *povišavati* – *povišovati*. Od dvojic *razgledavati* – *razgledovati* in *zakopavati* – *zakopovati* sta zabeleženi le različici s pripono *-ova-*. Na še aktualno tekmovalnost ponedovrševalnih pripon *-a-*, *-ava-* in *-ova-* kažejo pari kot *izkušavati* (← *izkušavan*) – *izkušovati*, *prepeljavati* – *prepeljavati*, *pokopavati* – *pokopovati*; *odpirati* – *odpirovati*, *razmišljati* – *razmišljovati*, *spotikati* – *spotikovati* itd., na veliko tvorbeno uveljavljenost pripone *-ova-* pa glagoli kot npr. *izdelovati*, *iz iskovati*, *menjovati*, *napeljavati*, *spominovati* itd.³⁶²

³⁶⁰ Vpetost v niz dovršnih glagolov mestoma usmerja k dovršnemu razumevanju glagola *izsipati*, kar bi kazalo na manj tipično tvorbo dovršnika s predpono, dodano nedovršniku *sipati*. Pravilnost sklepanja potrjuje dvoje: podobnost rabe glagola *posipati* ter primerjave biblijskih prevodov. Dovršni pomen pri obeh glagolih navaja tudi Pleteršnikov slovar. Zabeležen je bil na Štajerskem (prim. PS I (1894): 342; II (1895): 166). Npr.: 1. *Inu en zhijt Mosh ima ta pepel od te Krave pograbit, inu ifsipati, isvuna tiga Kampijzha na enu zhištu mejštu, de bo ondukaj s'hrajnen* (DB 1584: I,90a) – *Mož pa, ki je čist, naj pobere pepel krave in ga zunaj tabora odloži na čist kraj. Naj se hrani skupnosti Izraelovih sinov za očičevalno vodo* (SP 1996: 208); 2. *GOSPVD pak je rekál k'Moseffu: Ta Mosh ima fmèrti vmrèti, vfa Gmajna ga ima s'kamenjem pofsipati, isvuna Kampijzha* (DB 1584: I,87b) – *Tedaj je GOSPOD rekel Mojzesu: »Ta človek mora biti usmrčen. Vsa skupnost naj ga zunaj tabora posuje s kamenjem.«* (SP 1996: 203).

³⁶¹ Zgled je zapisan na robu in opravlja vlogo vsebinskopovzemalne opombe.

³⁶² Na večjo uveljavljenost obrazilne glagolske pripone *-ova-* v primerjavi s še vedno pogosto *-ava-* opozarja tudi A. Vidovič-Muha. Pripono *-ava-* opredeljuje kot narečno. Pri obeh izpostavlja pomen kratnosti, izražen z 'večkrat' (Vidovič-Muha 1989: 282 in 287).

V več kot sto let mlajšem Murkovem slovarju (slovensko-nemški del), ki navaja tudi velik del besedja, rabljenega na severovzhodnem delu slovenskega jezikovnega ozemlja, je izpričanih veliko več glagolov s pripono *-ava-*, kot jih izkazuje protestantska raba, saj se ti uvrščajo med vzhodnoštajerske in panonske jezikovne značilnosti.³⁶³ Nekaj glagolov je – verjetno zaradi neizkazane sočasne rabe – iz njegove evidence izpadlo: npr. *ogoljufavati*, *prevrtavati*, *dokonavati se – dokonovati se*, *odmrmravati – odmrmrovati* itd. V primerih, kjer se je Murko zadovoljeval z navajanjem dovršnih členov vidskih nasprotij (npr. *izsekati*, *oblagáti*, *obropati* itd.), izostaja tudi informacija o morebitni tvorbeni variantnosti soodnosnih nedovršnikov. Ohranjena je velika večina priponskih različic tipa *napeljavati – napeljovati*. Varianta s pripono *-ava-* je običajno navedena prva (npr. *Pofmehávati fe*, am und *pofmehóvati fe*, *ujem fe v. r. impf. /.../* [potten, hohnlachen (MB 1833: I,393)). Tročlenski nizi praviloma niso ohranjeni, med navedenimi variantami pa so pogosto glagoli, tvorjeni s pripono *-ava-*: *Premihljávati*, am vnd *premihflováti*, *lújem v. impf. überlegen, erwägen, betrachten* (MB 1833: I,432); *Isfípati*, *pljem v. pf.* und *isfípávati*, am *v. impf. austfreuen* (MB 1833: I,103).

Na razvojno usihajočo tvornost ponedovrševalne pripone *-ava-* zgovorno kaže Pleteršnikov slovar. V njem je neredko s pripisanimi oznakami virov posredno opozorjeno tudi na časovno in pokrajinsko omejenost rabe različic, tvorjenih s pripono *-ava-*. Pri glagolu *ogoljufavati* je npr. opozorjeno na Trubarjevo rabo, pri *prevečavati* na Kreljevo, pri *razteptavati* na Dalmatinovo, pri *primoravati* med drugim tudi na Megiserjevo, Trubarjevo, Kreljevo in Dalmatinovo; *prepovedavati* ima pripis, ki opozarja na Murkov slovar kot vir in na rabo v Prekmurju (ogr.) itd.³⁶⁴ Pleteršnikov slovar ne navaja več nekaterih glagolov, znanih iz 16. stoletja: npr. *obropavati*, *oblagavati* in *oblagovati*, *odmrmravati* in *odmrmrovati*, *ponižavati*, *razgledavati*, *obpuščavati*. Z opozorili na sopomenskost je v številnih primerih hkrati opravljeno tudi vrednotenje glede aktualnosti rabe posamezne različice. Bolj uveljavljene sopomenke so pomensko natančneje predstavljene. Sestavni del predstavitve so pogosto tudi zgledi. Pri dvočlenskih parih se večinoma kot bolj uveljavljena kaže različica s pripono *-ova-/-eva-*, pri tročlenskih nizih pa različica s pripono *-a-*. Npr.: **obiskávati**, am, *vb. impf.* = obiskovati, *Mur.*; **obiskováti**, *ûjem, vb. impf.* Befuche machen, befuchen; frequentieren, *Cig., Jan.* (PS I(1894): 728); **razmišljávati**, am, *vb. impf.* = razmišljevati, *kajk.-Valj. (Rad)*; *razmišljéváti*, *ûjem, vb. impf.* = razmišljati, *Cig., Jan.*; **razmišljati**, am, *vb. impf. ad* razmisliti; nachdenken, überlegen, erwägen, *Cig., Jan., Trub.-Mik., nk.* (vse PS II (1895): 393).

Ker so v starejših večjezičnih slovarjih pomeni zaobseženi in razloženi s tujejezičnimi enobesednimi ali opisnimi ustreznici, polni pomenski obseg priponskih glagolskih variant ni predstavljen. Na uresničevane delne vidске pomene je na osnovi navedkov omejeno in pogojno mogoče sklepati šele v Pleteršnikovem slovarju.

³⁶³ Prim. Rajh 1999: 72.

³⁶⁴ Prim. **ogoljufávati**, am, *vb. impf. ad* ogoljufati, *Trub.* (PS II (1895): 801); **prevečávati**, am, *vb. impf. ad* prevečati, *Krelj* (PS II (1895): 287); **razteptávati**, am, *vb. impf. ad* razteptati: razteptavali in razbijali so izraelske otroke, *Dalm.* (PS II (1895): 405); **primorávati**, am, *vb. impf. ad* primorati, *Meg., C., Trub., Krelj, Dalm., Levs. (Zb. sp.)* (PS II (1895): 319); **prepovedávati**, am, *vb. impf.* = prepovedovati, *Mur., ogr.-Valj. (Rad.)* (PS II (1895): 266).

Slovnice in pomenske značilnosti izpridevniških glagolov na *-eti* in *-iti* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

0 Glagolski sestav, ki ga izkazujejo dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, dokazuje, da je bila pri izpridevniških glagolih možnost izražanja prehodnosti in neprehodnosti z menjavanjem pripon trdno uveljavljena že v času nastanka slovenskega knjižnega jezika. Priponsko različni glagoli, ki se običajno pojavljajo sobesedilno nepovezano, so zaradi delne paradigemske prekrivnosti pogosto težko prepoznavni. K zanesljivejšemu ločevanju³⁶⁵ lahko pripomore le sistemski prikaz, ki vključuje oblikoslovno, pomensko in skladenjsko analizo njihove rabe.

1 Pregled sobesedilnih rab glagolov, izpeljanih z nedoločniškima priponama *-e-* in *-i-*, je pokazal, da je v knjižnem jeziku 16. stoletja obstajalo več skupin.

1.1 Osnovno skupino oblikujejo pari izpridevniških glagolov, ki jih sestavljata neprehodni in prehodni glagol: prvi je izpeljan z nedoločniško pripono *-e-*,³⁶⁶ drugi pa s pripono *-i-*. V knjižnem jeziku 16. stoletja so izpričane naslednje dvojice: *blazneti*³⁶⁷ – *blazniti* (s predponsko različico *zblazneti* – *zblazniti*), *noreti* – *noriti* (s predponsko različico *obnoreti* – *obnoriti*), *slepeti* – *slepiti* (tudi *oslepeti* – *oslepiti*), *živeti* – *živiti* (tudi *oživeti* – *oživiti*).

1.1.1 Nekaj sistemsko predvidljivih dvojic izpridevniških glagolov je zastopanih le s po enim členom: a) samo z neprehodnim glagolom: *obogateti* – **obogatiti*,³⁶⁸ *odreveneti* – **odreveniti*, *okrepneti* – **okrepniti*, *omedleti*³⁶⁹ – **omedliti* itd.; b) samo s prehodnim glagolom: **beliti* – *beliti*, **črneti* – *črneti*, **glušeti* – *glušiti*, **globeti* – *globiti*, **okruljaveti* – *okruljaviti*, **okruleti* – *okruliti*, **obpusteti* – *obpustiti*, **oslabeti* – *oslabiti*, **otemneti* – *otemniti*, **obtrditi* – *obtrditi*, **ozdraveti* – *ozdraviti*, **pozlateti* – *pozlatiti* itd.³⁷⁰

³⁶⁵ Na potrebo po zanesljivem ločevanju členov tovrstnih glagolskih parov in nizov sta pokazala pregled gradiva, zbranega za slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, in izdelava geslovnika. Oboje spada med pripravljalna dela za slovar.

³⁶⁶ O glagolih na *-im -eti* (npr. *norim*) kot o posebni skupini nevezavnih glagolov prim. Toporišič 1982: 86.

³⁶⁷ Glagol ni povsem zanesljivo izpričan. Pojavlja se le enkrat, pa tudi v tem primeru v soseščini glagola z morfemom *se*. *Se* bi po tedanji navadi lahko bil tudi izpostavljen, kar bi pomenilo, da gre dejansko za glagol *blazniti se*: *TY ludi /.../ fe fmotio, blafno, ne veido od kot tu pride* (TO 1564: 38b).

³⁶⁸ Zvezdica označuje predvidljivi parni (prehodni ali neprehodni) glagol.

³⁶⁹ Glagol *omedleti* se v nedoločniku pojavlja v KPo 1567 in JPo 1578. Polglasnik je v obeh primerih zapisan z *a* (*omadleti*). K isti iztočnici vodi tudi Trubarjev zapis ženske oblike opisnega deležnika *-l*: *fo te vboge Ouzhize omadlele* (TPo 1595: II,168)). Dilemo glede nastavitve iztočnice pa odpirajo tri pojavitve moške oblike deležnika *-l* iz DB 1584: 1. *On pak je safpal, je omadlil, inu vmèrl* (DB 1584: I,135a); 2. *je on omadlil, inu na Semlo padèl* (DB 1584: II,961; prav: 196a); 3. *Obnemágal* (Crajnlki) /.../ *omédilil, nemozhán postal* (Slovenlki, Beshazhki) (DB 1584: III, CcVIb). Registrski zapis *omédilil* je v navideznem nasprotju z zapisom *je omadlil*, kjer je nenaglašeni polglasnik zapisan z *a*. Znano je, da v *Registru* uporabljena naglasna znamenja niso enopomenska in da ne označujejo nujno tudi naglasnega mesta (Gjurin 1984: 200). V vseh treh primerih je zato mogoče predvideti (kratko) naglašenost zadnjega zloga (*omédilil* = *omədlèl*), kar kaže, da je deležnik oblika glagola *omedléti*.

³⁷⁰ Pravilnost nastavitve predvidljivih parov na osnovi enega samega izpričanega člena je potrdilo preverjanje prisotnosti navedenih glagolov v slovenski knjižnojezikovni tradiciji, kot jo zrcali Pleteršnikov slovar. V njem je navedena večina naštetih glagolov (npr. *črneti* – *črneti*, *globeti* – *globiti*, *okruljaveti* – *okruljaviti*, *oslabeti* – *oslabiti*, *ozdraveti* – *ozdraviti* itd.).

1.2 V posebno podskupino je mogoče uvrščati tričlenske nize, ki nastajajo zaradi vzporedne uresničenosti dveh možnosti izražanja neprehodnosti: s specializirano pripono (-e-) ali s prostim morfemom *se*, kar je splošno uveljavljena možnost. Izpričana je tudi ob glagolih, izpeljanih iz besednovrstno drugačnih podstav in z drugimi priponami (npr. *boljšati – boljšati se*, *cediti – cediti se*, *ogreti – ogreti se*, *martrati – martrati se* itd.).³⁷¹ Pri treh polno uresničenih tričlenskih nizih (*blazneti – blazniti – blazniti se*, *noreti – noriti – noriti se* in *obnoretiti – obnoriti – obnoriti se*) ter pri nizih, ki so predvidljivi na osnovi izpričanih členov (npr. *zeleneti – *zeleniti – zeleniti se*),³⁷² obstaja možnost sopomenskosti neprehodnih glagolov (npr. *blazneti* in *blazniti se*), ki pa je zaradi novih pomenskih uresničitev glagolov s *se* redka in ozko zamejena. Sopomenskost je sobesedilno in s primerjanjem slovenskih prevodnih različic ter njihovih prevodnih predlog npr. ugotovljiva pri glagolih *zeleneti* in *zeleniti se*: *Kateri so safajeni vti hyshi tiga Gospudi, Ty bodo vti Veshi nashiga Boga feleneli* (TPs 1566: 170a) – *Kateri so saffajeni v'tiga GOSVPPVA Hyshi, Ty fe bodo v'teh veshah nashiga Boga selenili* (DB 1584: I,303b) – *Die gepflantz sind in dem hause des HERRN / Werden in den Vorhöfen vnsers Gottes grünen* (LB 1545: 1047) – *Kateri so vsajeni v GOSPODOVI hiši, v dvorih našega Boga poganjajo* (SP 1996: 869).³⁷³ V navedenih zgledih se sopomenskost omejuje na preneseni pomen. Nasprotno pa npr. med *živeti* in *živiti se* (ter *živiti se*) ni popolne sopomenskosti, saj je pri *živiti se* poudarjena povratnost dejanja, kar pomeni, da je osebek hkrati tudi objekt. Pomenska različenost primerjanih glagolov, ki jo izkazujejo sobesedilne rabe, zato v omiljeni obliki zrcali pomensko različenost neprehodnega glagola *živeti* in prehodnega *živiti*. Npr.: *Kako ie pak, kada edan prav ūzhi, inu hudò shivi?* (KPo 1567: CXXXb); *Zhlovik ne shivi od famiga kruha* (KPo 1567: CVb) – *Mnogoteri bi fe mogel dobru shiviti, ali on nehozhe delati, preveliku fadei inu falotruje* (TPo 1595: III,27). Značilna in hkrati razločevalna so dodana prislovna določila.³⁷⁴ Med njimi kot Trubarjeva posebnost izstopa prislovno določilo sredstva, izraženo z brezpredložnim rodilnikom: *fe ony bodo shivili svojev rok della* (TPo 1595: III,182).³⁷⁵

1.2.1 Širše gledano pa so bila tekmovalna razmerja med neprehodnimi glagoli, tvorjenimi na različne načine, odločena že v 16. stoletju, saj je bila druga možnost (-iti + se) pogosteje uresničevana od prve.³⁷⁶

³⁷¹ Večje število tovrstnih parov je naštetih v Tomšičevi razpravi o refleksivnih glagolih v slovenščini (Tomšič 1939: 162). Glagole kot *blediti se*, *celiti se*, *črniti se*, *zeleniti se* itd. uvršča med t. i. »eventivne refleksivne glagole«, ki se od »objektivnih povratnikov« razlikujejo po tem, da označujejo stanje, ki ga povzroča neko prehodno dejanje (Tomšič 1939: 160–162).

³⁷² Na osnovi zgleda *Sakaj raunu kakòr shelesu vfelej fe spet erjavi, taku on tudi fvoje falsh misli nepufty* (DB 1584: II,158a), v katerem se v sedanjiški spregatveni obliki domnevno pojavlja glagol *rjaviti se*, je mogoče sklepati na včlenjenost v niz, ki ga sestavljata tudi neizpričana glagola *rjaveti* in *rjaviti*.

³⁷³ Tekmovalna razmerja, ki so posledica sopomenskosti neprehodnih različic, je mogoče zaznati tudi pri glagolih (izpridevniskih in drugih), izpeljanih z drugimi priponami: npr. *gvant ostara – zemlja se bode ostarala*. V DB 1584 v tekmovalno razmerje z obema navedenima glagoloma vstopa še glagol *ostareti* (npr. *ona je v'preshuhtvi vshe ofarèla* (DB 1584: II,71a)), čeprav tekmovalnosti nekaj ostrine jemlje precejšnja ustaljenost povezav z različnimi nosilci stanja ali poteka (živimi pri glagolu *ostareti* in neživimi pri glagolih *ostarati* in *ostarati se*).

³⁷⁴ Slednja so hkrati tudi običajne sestavine sobesedilne rabe prehodnih glagolov: npr. *Tako ie Bog tudi zhudnò shivil s'Manno te Israelzhizhe v'pufchavi ftirideset Lét* (KPo 1567: CXXVIIIb).

³⁷⁵ Primerjava s prevodno predlogo je pokazala, da je Trubar glede vezave sledil Lutru: *das fie sich jrer hende arbeyt nehren* (LH 1566: III,CV1b).

³⁷⁶ Primerjava Trubarjevih in Dalmatinovih prevodnih rešitev kaže, da se je za različico -iti + se pogosteje (večkrat tudi v nasprotju s Trubarjem) odločal Dalmatin.

1.3 Prav zaradi uveljavljenosti izražanja povratnosti s pomočjo morfema *se* se je tvorbeno različica *-iti + se* v 16. stoletju in v slovenski jezikovni zgodovini nasploh pogosto pojavljala kot del nasprotja, ki ga sestavljata istokorenska izpridevniška glagola: prehodni in neprehodni. Npr. *zaceliti (rane) – zaceliti se, čistiti (kaj) – čistiti se, ogrditi (kaj) – ogrditi se, oskruniti (koga/kaj) – oskruniti se, veseliti (koga) – veseliti se* (razmerje se ohranja tudi pri glagolih, sestavljenih s predponami *o-*, *ob-* in *z-*), *obtrditi (kaj) – obtrditi se, zakasniti (kaj) – zakasniti se, ozdraviti (koga) – ozdraviti se* itd. Naštetim dvojicam bi bilo mogoče dodati še nekaj predvidljivih parov: **brejiti – brejiti se, *ogoliti – ogoliti se, *jasniti – jasniti se, *omečiti – omečiti se* itd. Npr.: 1. *En modèr Syn s'vseffely ozheta* (DB 1584: I,322a) – *Naj tebe nje lubesan vfaki zhas nafsiti, inu fe vselej sveffeli shnje lubesanjo* (DB 1584: I,318b); 2. *On bo Levitove otroke ozhifzhoval inu zhiftil, kakòr slatu inu frebru* (DB 1584: II,131b); *Narejajte steso, zhiftite pot, denite is pota vse opotikanje mojga folka* (DB 1584: II,23a) – *Sakaj tu je en sdrau shivot, kateri fe taku sam zhifti, kakòr skusi Garje inu druge krafte* (DB 1584: I,68b); 3. *Tebe pak hozhem jeft spet osdraviti, inu tvoje rane saceliti* (DB 1584: II,42a) – *Kadar bo kej komu vnjega Meffej na njegovi Koshi, ena Shlesa, inu fe spet sacèli* (DB 1584: I,68b). Prvi zgled za prehodno rabo glagola *čistiti* je hkrati dokazilen za sopomenskost prvotnega in drugotnega nedovršnika (*čistiti – očiščovati*),³⁷⁷ drugi zgled pa kaže na vključenost glagola v tričlenski naštevalni niz, v katerem sta prva dva člena s simetrično zgradbo trdno povezana še v stilno posebej učinkovito dvojno formulo.³⁷⁸

1.3.1 Ker je bila v knjižnem jeziku 16. stoletja z morfemom *se* pogosto izražena povratnost glagolskega dejanja, je tudi pri glagolih na *-iti + se* treba razlikovati rabe, kjer gre za neprehodni, to je stanjski ali potekovni pomen, ter rabe, kjer je *se* izražena povratnost kot ena izmed oblik prehodnosti. Predhodno naštetimi primeri spadajo v prvo skupino.

1.3.2 Število parnih kombinacij prehodnega glagola na *-iti* in neprehodne različice, tvorjene s *se*, zmanjšujejo trpniške zgradbe, tvorjene s *se*. Mnoge so očitne in nedvoumne, nekaj pa jih je mogoče odkriti šele po primerjalni poti. Npr.:

- (1) *Meßu inu Grèh fe glufhy, skusi krish* (DB 1584: III,80b) – *Das fleisch vnd sünde wird geteubt durchs Creutz* (LB 1545: 2266);
- (2) *Slejhèrni grèh je kakòr en ojfter mezh, inu rane dela, de nihzhe nemore isceliti* (DB 1584: II,161b) – *Iokajte fe nad njo, vsamite tudi shalbe k'nje ranam, aku bi fe lahkaj mogla iscejliti* (DB 1584: II,53b) – *Heulet vber sie / Nemet auch Salben zu jren Wunder / ob sie vielleicht möcht heil werden* (LB 1545: 1372) – *Tulite nad njim! Prinesite balzama za njegovo bolečino, morebiti le ozdravi* (SP 1996: 608).

1.3.3 Pregled izpričanih in predvidljivih dvojic, ki jih sestavljajo neprehodni in prehodni glagoli, ter razmerij med njimi kaže, da je bila v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja potreba po rabi prehodnih glagolov večja kot po rabi neprehodnih, kar se odraža v številu izpričanih glagolov, v pogostosti rabe posameznega glagola in njegovih oblik, pa tudi v njihovem pomenskem obsegu.

1.3.4 Običajna smer tvorbe je *-iti* → *-iti + se*, manj običajna pa *-eti* → *-eti + se*. Če se uresničita obe, nastaja podvojitvev tipa *obnoreti – obnoreti se*: *obnoriti – obnoriti se*. Rezultat so trije neprehodni glagoli. Tudi ustaljeno neprehodno-prehodno kombinacijo, ki jo sestavljata

³⁷⁷ Glagola sta sestavini dveh različno tvorjenih vidskih parov: predponsko tvorjenega *čistiti – očistiti* in priponsko tvorjenega *očistiti – očiščovati*. Prim. Merše 1995b: 139.

³⁷⁸ Prim. Pogorelec 1972: 307 in drugje.

neprehodni glagol *živeti* ter v 16. stoletju močno razširjeni glagol *živiti*, dopolnjujeta tvorbeni različici *živeti se* in *živiti se*: prva kot redka posebnost, uporabljana predvsem v besednozakladno svojiskih postilah (KPo 1567, JPo 1578 in TPo 1595), enkrat samkrat pa tudi v DB 1584,³⁷⁹ in širše uporabljani glagol *živiti se*. Npr.: 1. *imajo supet pod njegovo fenzo sedéti, od shita fe imajo ony shivéti, inu zvefti kakòr ena Vinfka tèrta* (DB 1584: II,108a) – *kateri Evangeli osnaju, ty fe imajo od Evangelia shiviti* (DB 1584: III,92b); 2. *Sakaj to hudo naturo imamo my vfi nad nami, de fe nam sdy, kateri veliku ima, timu nej potreba skerbeti, inu more s'tem bujle vun priti inu fe shiveti* (TPo 1595: II,171) – *vfakateri skarby dan inu nuzh, koku fe hozhe shivyti* (TPo 1595: II,223). Primerjava s prevodno predlogo je pokazala, da je bil v TPo 1595 glagol *živeti se* vključen po Trubarjevi lastni izbiri: *Denn die vnart haben wir alle an vns / das vns duncket / wer viel habe / der bedürffe deste weniger fahr besorgen / vnnd könne beste weyter reychen* (LH 1566: II,CII).

Martin Luther, *Hauspostill*, 1566 – naslovnica

1.3.5 Redko »motnjo« sicer jasne funkcijsko-pomenske delitve izpridevniških glagolov na *-eti* in *-iti* je mogoče zaznati v Juričičevi *Postilli*, kjer je glagol *oživeti* nedvoumno prehodno rabljen: *Kako bi nas tada! neotelo oshiveti inu neumartelne storiti, leto ker my leimo niegouo Tello inu pijemo niegouo Kry?* (JPo 1578: II,204b).³⁸⁰

1.4 Kot kažejo navedeni primeri, se tako osnovni pari kot drugotni tričlenski nizi večkratno podvajajo z ustaljeno predponsko tvorbo, ki praviloma zaobseže vse člene obeh kombinacij: npr. **blazneti – blazniti : zblazneti – zblazniti* itd.

1.5 Že v 16. stoletju se je jasno kazala zanimiva sistemska posebnost, da pri drugotnih nedovršnikih razlikovalnost glede tvorbene navezanosti na prehodni ali neprehodni dovršnik odpoveduje. Nanjo opozarja tudi sodobna slovenska slovnica (Toporišič 2000: 354). Z istim drugotnim nedovršnikom (*oživljati*) se npr. lahko vidkoparno povezujeta tako neprehodni glagol *oživeti* kot prehodni *oživiti*. Vlogo odsotne glasoslovno-besedotvorne razlikovalnosti prevzema sobesedilo z značilnimi obvestili. Kar drugotni nedovršnik izraža lastnost ali navado, kar običajno omogoča delni vidski pomen

³⁷⁹ V DB 1584 sta glagola *živeti se* in *živiti se* v razmerju 1 : 24, v TPo 1595 pa v razmerju 1 : 10. Spregovne oblike, ki bi lahko pripadale obema glagoloma, so obravnavane kot del paradigme pogosteje rabljenega glagola *živiti se*. K izbiri in osameli pojavitvi glagola *živiti se* je v DB 1584 zelo verjetno pripomogel prvi člen naštevane niza (*imajo /.../ sedéti*), saj je bila z obema vzpostavljena stilno učinkovita glasovna poenotenost glagolskih koncev, ki deluje kot notranja rima.

³⁸⁰ Prim. razdelek 2.1.1.1.1.

ponavljalnosti, omemba predmeta ni nujna, zato tudi prehodnost ni več ugotovljiva na prvi pogled.³⁸¹ V takih primerih jo pogosto pomaga odkriti primerjava različnih prevodov ali tuje prevodne predloge in slovenskega prevoda. Npr.: *Sakaj tiga Duhá Pofstava, kateri oshivla v'Criftufi Iesufu, je mene profstiga sturila* (DB 1584: III,84b) – *Denn das gesetz des Geistes / der da lebendig macht in Christo Jhesu / hat mich frey gemacht von dem Gesetz der sünden vnd des todes* (LB 1545: 2281). Več neprehodnih različic je v 16. stoletju spremljalo tudi prehodni glagol *zeleniti*: *zeleneti*, *zeleneti se* in *zeleniti se*. Prvi dve sta bili tekmovalno nemočni, saj ju je (redko) uporabljal samo Trubar.³⁸² V rabi je prevladoval glagol *zeleniti se*, ki ga je dosledno uporabljal Dalmatin.

1.6 Izpridevniška tvorba glagolov na *-eti* in *-iti* odpira možnosti za rabo pomensko nedvoumnih nadomestnih besednih zvez tipa *oživiti – storiti živo*.³⁸³ Več naštevalnih nizov vključuje obe izrazni možnosti, čeprav na oba načina izraženi členi niso vedno v sopomenskem razmerju. Npr.: *Sakai iest fem shiu inu vi bote shiueili* (TT 1581–82: II,435); *Satu on tu mertuu korene, felene, dreuie, shitu, kir fe po fimi mertuu, fuhu inu gnilu vidi, Spet spomlad oshiu inu lipu felenu, sdruuu, veffelu, te Ikre, Iaiza inu druge rizhi, ki fo mertue, shiue sturi* (TC 1575: 96); *Onu ie dobru ne Ieisti messa, ne pyti vina, ne kai drufiga sturiti, skufi kateru fe tui brat opotakne, oli sblafne oli shibag rata* (TT 1582: 50). Opisna in enobesedna sopomenka sta pogosto sopostavljeni v okviru iste povedi. Kot iztočnica in ustreznica si sledita tudi v registrskih stolpcih DB 1584. Npr.: *k'veku pèrpraviti* (Crajnki) – *oshivyti*, *k'mozhi oli k'pokoju perpraviti* (Corofhki) (DB 1584: III,CcVa); *jeft hozhem oshiviti, inu k'veku pèrpraviti te reshale* (DB 1584: II,23a). Slovenski protestantski pisци so z njuno pomočjo sestavljali stilno učinkovite dvojne formule, ju izmenično uporabljali v pojasnjevalni vlogi ali pa s pomočjo opisa »gladili« pot novi tvorjenki. Npr.: *On je rejs *rodovit prejden Sonce pride* – (opomba) **fe seleni* (DB 1584: I,268b).

2 Razločevanje med neprehodnimi glagoli na *-eti* in prehodnimi na *-iti* olajšujejo pojavitve v nedoločniku. Slednji so se tudi v 16. stoletju pojavljali v povezavi z naklonskimi in faznimi glagoli, le da je besedni izbor le-teh nekoliko spremenjen, saj v skladu s tedanjo besednozakladno strukturo tudi ta kaže na dolgotrajni vpliv nemščine na slovenščino. Npr.: *tako se vsai nikuli ne imamo pufiti sblasniti, alli nasai pognati* (JPo 1578: I,90b); *imamo lush inu veffelie po Boshy voli shiueti* (TT 1581–82: II,**6b); *po njegovi voli pegerujo shivejti* (TPo 1595: I,274) itd. V primerih, kadar tudi nedoločnik ni razločevalen, k pravilnemu razumevanju običajno lahko prispeva sobesedilo oz. nekateri njegovi segmenti: npr. členi istega naštevalnega niza (*kadar hozhe Bug shtrajfati, taku pusty ludy oflépiti inu obtèrneti, de pres vse milosti hud konèz vsameo* (DB 1584: II,27a) – *wenn Gott straffen wil / das er die Leute verstocken lesst / Auff das sie ja on alle barmhertzigkeit vntergehen* (LB 1545: 1270)). V primeru neznačilnega sobesedila ali pri pojavitvah izven njega je razločevanje oteženo predvsem zaradi prekrivnosti sedanjske in velelniške paradigme, ki je lahko samo pisna, saj bi izgovor nasprotje izkazoval.

³⁸¹ Prim. razdelek 3.3.2.

³⁸² Znana je ena sama pojavitve glagola *zeleneti* (v TP 1566), navedena v razdelku 1.2.

³⁸³ O obstoju in izmenljivosti izpridevniških glagolov ter sopomenskih opisov v Dalmatinovi Bibliji prim. Merše 1989a: 195 (kot npr. *veseliti se – biti vesel; otemneti – postati temen/priti temen*), o pomenskem, vzročnem in pogostnostnem razmerju med izsamostalniškimi glagoli in nadomestnimi besednimi zvezami v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja pa Merše 1989b.

2.1 Na spregatveno prekrivnost³⁸⁴ naj pokaže nekaj glagolskih paradigem, sestavljenih iz konkretnih rab. V razpredelnicah so navedene najpogostejše različice (glasovne in pisne). Primerjava se opira na posamezne oblike, ker predvsem redka pojavnost nekaterih priponsko tvorjenih neprehodnih glagolov in neizpričanost vseh oblik onemogočata celovitejše preverjanje obsega paradigemske prekrivnosti.

Preglednica 1

		blazneti	blazniti (koga/kaj)	blazniti se	noreti	noriti (koga/kaj)	noriti se	
Sedanjiške oblike	Sedanjik	1. os. ed.	<i>sblasnem, sblasnim</i>		<i>norym</i>	<i>norym</i>		
		2. os. ed.		<i>blasniſh</i>	<i>fe sblasniſh</i>		<i>obnorifh</i>	
		3. os. ed.		<i>blasni; sblasni, sblasne</i>	<i>fe blasni; fe sblasne, fe sblasni</i>		<i>nori, nóri; obnori, obnorri, obnory</i>	<i>fe (ne) obnori</i>
		3. os. dv.						
		1. os. mn.			<i>fe blasnimo</i>		<i>obnorimo, obnorrimo</i>	
		2. os. mn.	<i>blasnite</i>	<i>blasnite</i>	<i>fe sblasnite</i>		<i>obnorite</i>	
		3. os. mn.		<i>blasne, blasnijo; sblasnejo, sblafneio</i>	<i>fe blasne, fe blasnio; fe sblasno, fe sblasnijo</i>	<i>obnorré</i>	<i>norio; obnorio, obnoryo, obnorre, prenorio</i>	
Velelnik	2. os. ed.		<i>ne blasni</i>	<i>fe ne blasni</i>		<i>ne nori; ne obnorri</i>		
	2. os. mn.		<i>ne sblasnite</i>			<i>neobnorite</i>	<i>ne obnorite fe</i>	
	del. -č		<i>blasnezh (koga)</i>					
Nedoločniške oblike	nedoločnik		<i>sblasniti</i>	<i>fe sblafniti</i>	<i>norrejtí</i>	<i>noriti, noryti; obnoriti, obnorriti</i>		
	del. -l		<i>je blasnilo, fo blasnili itd.</i>	<i>fe ne bodeſh blasnil; fo fe sblasnili itd.</i>	<i>ſta noréla, fo norreli; ſte obnorelij</i>	<i>je noril, bi norila, bi norrila; neboſh obnorril, je obnorila, fo obnorilli, je prenoril itd.</i>		
	del. -n		<i>blafnen; sblasnjen, sblashnien</i>			<i>obnorjen, bomo obnorjeni</i>		
	glagolnik	<i>sblasnie- nia</i>	<i>sblasnenje</i>			<i>obnorienne, obnorjenje</i>		

³⁸⁴ Toporišič navaja, da gre predvsem za sedanjiške oblike (Toporišič: 2000: 354; 2003b: 276–277).

Preglednica 2

		živeti	živiti (koga)	živiti se	živeti se	
Sedanjiške oblike	Sedanjik	1. os. ed.	<i>shiuim/shivim, shiuem/shivem, shyuem, shiueio</i>			
		2. os. ed.	<i>shiuifh, shiuefh/shivefh</i>	<i>oshivifh</i>		
		3. os. ed.	<i>shiuē/shive, shivee, shiui/shivi, shivy</i>	<i>shiui, shivi, shivy; oshivy, nevshiuē</i>		
		2. os. dv.	<i>shiveta, shivita</i>			
		1. os. mn.	<i>shiuimo/shivimo, shiuemo/shivemo, fhyvimo, shyuemo</i>	<i>fshivimo</i>		
		2. os. mn.	<i>shivite</i>			
		3. os. mn.	<i>shiuē/shive, shivee, shyue, shiuo, fshiveo/shiveo, shiueio/shivejo, shyueio, shyueiu, shivio; oshiuē, oshiuo</i>	<i>shivee, shivejo</i>	<i>fe shivio</i>	
	Velebnik	2. os. ed.	<i>shive, shivi</i>	<i>oshivi</i>	<i>fe shivi</i>	
		1. os. mn.	<i>shiuimo, shivejmo</i>			
		2. os. mn.	<i>shiuite</i>			
Nedoločniške oblike	del. -č		<i>shivozh</i>			
	nedoločnik	<i>shiuēti/shivēti, shiueēti, shivejti, shivēti, shyuēti, shiuēti</i>	<i>shiuēti, shivyti, oshivēti</i>	<i>fe shiuēti</i>	<i>fe shivēti, fe shivēti, fshivejti</i>	
	del. -l	<i>je/bode shiuēl/shivel, nej shivel, je shivēl, bi shivil, bomo shiuēili, bodo shivēli, bufte shyuēli, ie shiuēila, je shivēla, bode shivēla; ie oshiuēl, je oshivēl itd.</i>	<i>ie/bo/bi shiuēl/shivil; fo oshivēli itd.</i>	<i>fe bodefh shivil/shivil, fe ie shiuēila, fe bodo shivēli; fe ie oshivil, něfo fe oshivēli itd.</i>		
	del. -n	<i>shiven</i>	<i>bodo shivlena; oshiven</i>			
	glagolnik		<i>oshivlenje</i>			

2.1.1 K variantnosti, ki ni razločevalna glede pomenov ter prehodnosti ali neprehodnosti, prispeva preplet starejših in mlajših spregatvenih oblik (pri glagolu *živeti* so npr. za prvo osebo ednine izpričane tri oblike: *živejo – živem – živim*, za tretjo osebo množine pa štiri: *žive – živo – živeo/živejo – živijo* itd.) ter različnih odrazov nenaglašene in zato oslabelega ter izgovorno manj jasnega *i*-ja, ki se pojavlja v spregatvenih oblikah in oblikah deležnika na *-l* izpridevniških glagolov.

2.1.1.1 Prekrivnost spregatvenih oblik istokorenskega neprehodnega in prehodnega izpridevniškega glagola povzroča prisotnost izpeljavne pripone *-i-* (npr. *noret* – *norim* in *noriti* – *norim*). Druga preglednica razgrinja oblikoslovno in glasoslovno variantnost sedanjiških in

nedoločniških oblik glagolov *živeti* in *živiti*, ki sta bila v 16. stoletju najpogosteje rabljeni neprehodno-prehodni izprivedniški glagolski par. Rabe glagola *živeti* kažejo na soobstajanje in prepletanje dveh spregatvenih vzorcev: starejšega *živéti* – *živém* in novejšega *živéti* – *živím*. Vzorec z ohranjeno nedoločniško pripono *-e-*, ki izkazuje skoraj vse sedanjiške in velelniške oblike (npr. *živem*, *živeš*, *žive*, *živemo*, *živete*, *žive/živeo* itd.), je pogosteje uporabljan kot vzorec s pripono *-i-*. V DB 1584 so npr. spregatvene oblike, tvorjene s pripono *-i-*, zelo redko ali celo posamično rabljene.³⁸⁵

2.1.1.1.1 Nekaj redkih zapisov kaže na odstopanje od norme, ki jo ustvarja izkazana naglašena drugoga zloga nedoločnika (*živéti*) in drugega zloga spregatvenih oblik (npr. *živém*). Zapis kratke oblike nedoločnika *živeti* – *shiuít* v primeru *Kadar nemore dle shiuít, fe iame veliku toshit* (*P 1563: 175) je razločljiv s spremembo naglasnega mesta, ki jo je verjetno povzročila podreditev verzemu ritmu. Od Trubarjeve, Kreljeve in Dalmatinove rabe se oddaljujejo tudi primeri iz JPo 1578: npr. *Kakor Lilye mey Tarnyem, shyueti inu oftati* (JPo 1578: II,156b); *Tuoi Syn shyue* (JPo 1578: II,187b). Pogosto izpričan zapis *i-*ja z znakom *y*, ki praviloma označuje tudi naglašena samoglasnika, kaže na naglašena prvega zloga, kar bi lahko bil še eden izmed avtorjevih hrvatizmov,³⁸⁶ razločljivih z njegovim poreklom.³⁸⁷

2.1.1.1.2 Ostanek starega stanja je npr. v TT 1557 (enkrat samkrat) zapisana oblika *živejo* z ohranjeno nedoločniško pripono *-e-*.³⁸⁸ Razvojno pojasnjevanje spregatvenih različic, izpričanih za 3. osebo množine, pa je zarisalo naslednje razvojno zaporedje: najstarejši, končniško naglašeni, kratki obliki *žive* se je pridružila analogično nastala oblika *živo*, pod vplivom drugih spregatvenih tipov pa je z dodatkom končnice *-jo* (*živejo*) nastala še razširjena različica, ki obstaja tudi v obliki z zevom (*živeo*) (Ramovš 1952: 137). Izbor iste (npr. kratke) različice povečuje zvočno učinkovitost nizov: *vauseh grosoutih oftudnih Grehih inu hudoby ozhito leshe, inu stem ta brumna Sarza blasne inu mote* (JPo 1578: II,24b); *veliko Liudy blasne ali pohushuio* (JPo 1578: III,73b).³⁸⁹

2.1.1.1.3 Različici za prvo osebo ednine glagola *zblaznéti* (*sblasnem* in *sblasnim*) sta razločljivi s pripadnostjo različnima naglasnima tipoma: *zblaznéti* – *zbláznem* in *zblaznéti* – *zblazním*. Nasproti si stojita: oblika z *e*-jevskim odrazom nenaglašene *i-*ja in oblika z naglašnim *i-*jem pred končnico *-m* (prim. SSKJ I (1970): XL–XLVIII): npr. *de ficer nikogar nesblasnem ali nepohuisham* (TkM 1579: 95b). Tudi variantnost opisnega deležnika na *-l* prehodnega glagola *oslepiti* je razločljiva z različnim zapisom nenaglašene, izgovorno oslabelega in zato slušno nejasnega *i-*ja: npr. *koku ga ie Iefus /.../ doli pobil inu osleipil* (TT 1582: 579) – *ie te misli tih neuernih osleipil* (TT 1582: 119).³⁹⁰

³⁸⁵ Npr.: *ti u'veliki gfarlikofsti shivefh* (DB 1584: II,158b) – *Inu kaj se snafhafh supér Boshjo volo? tèr fi shivifh deffet, fu ali taushent lejt?* (DB 1584: II,170a). Spregatveni obliki *živem* (1. os. ed.) in *žive* (3. os. ed.) sta npr. trdni sestavni sklicevalne formule, ki potrjuje resničnost izjav: *Kakòr rifnizhnu GOSPVD shive, inu kakòr rifnizhnu tvoja Dufha shive, le ena stopinja je mej mano inu mej fmèrtjo* (DB 1584: I,161a).

³⁸⁶ O številčnosti Juričičevih hrvatizmov prim. Rigler 1968: 194–195; o njihovem sestavu že Oblak 1894: 209–211. Zapis domnevno razkriva hrvaško naglasno podobo glagola *živeti/živjeti* (prim. Skok 1973: 681–682).

³⁸⁷ Na isti način je verjetno razločljiva tudi oblika, omenjena v razdelku 1.3.5.

³⁸⁸ *Sakaj iest shiuéio, inu ui bote shiuéli* (TT 1557: 306).

³⁸⁹ O stilslosti Trubarjevih oblikoslovnih variant (in besedotvornih morfemov), še zlasti pa o glagolskih končnicah za prvo osebo ednine in tretjo osebo množine prim. Orožen 1996: 130–147, 148–160, zlasti 149.

³⁹⁰ O izgovoru in zapisu kratkega *i-*ja v 16. stoletju, zlasti pri Trubarju, je na več mestih pisal Škrabec (npr. JD I (1994): 194, Cv IV (1883), 12; JD I (1994): 416, Cv IX (1890), 7, č). Zapis kot *sblasnem* in *osleipil* bi sodili v niz, ki ga sestavljajo primeri kot *vejeca, ruteca, vsvejste, doseče, vdare, štemati, duhuve* itd. (Merše 2005b: 53–54).

2.1.2 Tudi pri opisnih deležnikih na *-l* razlikovanje glede nanašalnosti glagolskega dejanja na osebek oz. na predmet mestoma odpoveduje. Do prekrivnosti večinoma prihaja pri edninskih oblikah moškega spola. Npr.: 1. *Nai jeimo inu fe vefselimo, fakai leta mui Syn, ie bil mertou, ie oshiuil, ie bil sgublen, inu ie naiden* (TT 1582: II,307) – *de jémo inu fe vefselimo: Sakaj leta moj Syn je bil mèrtou, inu je supet shiu postal: on je bil sgublen, inu je supet najden* (DB 1584: III,40b); 2. *je on nas s'Criftufom red oshivil* (DB 1584: III,105a). Prvi primer, v katerem sta vzporedno navedena Trubarjev in Dalmatinov prevod, kaže tudi na značilno ubesedovalno razliko med obema avtorjema. Nadaljnja primerjava odkriva, da je Dalmatinova opisna različica posneta po Lutrovi predlogi.³⁹¹

Vzrokov za enakoizraznost opisnih deležnikov na *-l* je lahko več: npr. vplivnost prehodnega glagola (npr. *živiti*) ali prirejanje oblike zvočnemu vtisu verzov oz. zvočni poenotenosti posameznih delov proznega besedila. Npr.: 1. *Neiga kivr bi prav Boga snal//³⁹² Po volij niega shivil dial* (KB 1566: H6); 2. *Inu ta ie k'veliki starosti bila prifhla, inu ie shivila bila s'Moshom sedam Let od divizhtva fvoiga* (KPo 1567: XLII).³⁹³ Do pravilnega razumevanja dvoumnih primerov neredko pripelje šele primerjava s prevodno predlogo, ki pa v primeru manj zvestega (npr. Trubarjevega) prevoda lahko tudi odpoveduje: npr. *jeft sim fe tudi postil, inu terdu ali ofstru shivil* (TPo 1595: III,89) – *ich hab auch gefaftet / vnd streng gelebt* (LH 1566: III,LIIB). Domnevno analogična je pisava v primeru razvidne rabe neprehodnega glagola: *Nu taku fe je onu pergudilu, de je Krajl Erodesf vozhitim snanim pohuifhainju shivyl* (TPo 1595: III,94) ali *kakor dolgu fhyvimo na Sveiti* (TPo 1595: I,159). Preseneča zapis nenaglašene *i*-ja z znakom *y*, ki se sicer tudi v TPo 1595 dokaj dosledno uporablja za označevanje naglašene *i*-ja.³⁹⁴

2.1.2.1 Od ustaljene prakse odstopata tudi zapisa oblik opisnega deležnika na *-l* v TT 1577, ki sta ohranjena tudi v ponovni izdaji besedila v okviru TT 1581–82. Npr.: 1. *Inu fo shiueli inu Kralouali Scriftufom Tiffuzh leit. Ampag ty drugi mertui ne fo oshiuili, dotle ne fo bili dopernesseni Tiffuzh leit* (TT 1581–82: II,438); 2. *imaio ti Beshty, katera ie to rano od Mezha imeila, inu ie oshiuila, en Pild sturiti* (TT 1577: 46).³⁹⁵ Izolirana raba, ki ne more biti jedro nove variantnosti, je razložljiva z vplivnostjo oblik glagola *živiti*.

2.1.3 Na naglasno mesto glagolskih oblik, ki je občasno lahko razločevalno glede izhodiščnega glagola, kaže bodisi izpričani odraz samoglasnika (npr. *ie osleipil*, kjer na naglasno mesto kaže odraz *ei* za *ě*), zapis samoglasnika (npr. *oflaby* (3. os. ed. sed.), kjer *y* opozarja na naglašeno samoglasnika, ali *slipee*, kjer na naglasno mesto opozarja zapis ozkega *e*-ja z *ee*), pri piscih, ki uporabljajo naglasna znamenja (npr. Krelj in Dalmatin), pa opremljanje samoglasnikov z njimi: npr. *oflépi* (velelnik za 2. os. ed.).

3 Glede na obseg rabe prehodnih glagolov, ki se z enako močjo širi tudi k predponskim tvorjenkam, prav tako izpeljanim s pripono *-i-*, je pričakovana tudi prisotnost trpnih deležnikov na *-n*. Slednji se s sobesedilno pojavnostjo večinoma bolj ali manj jasno navezujejo na prehodne

³⁹¹ *Lasset vns essen vnd frölich sein / Denn dieser mein Son war tod / vnd ist wider lebendig worden / Er war verloren / vnd ist funden worden* (LB 1545: 2113).

³⁹² S poševnicama, ki ju v originalnem zapisu ni, je zaznamovan konec verza ali konec vrstice.

³⁹³ Deležnik na *-l* je kot sestavina predpreteklika hkrati sestavni del oblikoslovno-glasoslovnega in skladenjskega figuriranja.

³⁹⁴ V DB 1584 je npr. na različnost velelnika za drugo osebo ednine in sedanjiške oblike za tretjo osebo ednine pokazano prav s funkcionalno izmenjavo znakov *y* in *i*: *O GOSPVD, oshivi ti mene* (DB 1584: I,315b) – *tvoja beffeda me oshivy* (DB 1584: I,310b).

³⁹⁵ Primerjava v Dalmatinovim prevodom istega mesta je pokazala, da je v prvem primeru uporabil obliko glagola *živiti se*, v drugem pa opis: 1. *Dufhe /.../ te fo shivële inu s'Criftufom krajlovale, taushent lejt. Ty drugi mèrtvi pak néfo fe supet oshivili, dokler je taushent lejt minilu* (DB 1584: III,150a); 2. *bi iméli tej Svirini en Pild sturiti, katera je rane od mezha iméla, inu shiva bila postala* (DB 1584: III,145b).

glagole. Najpogosteje na prehodnost kažejo sosednji členi iz sopomenskih nizov (npr. *Pofueta Gospodfzhina /.../ ie sa oblafti volio dalshna /.../ te sbblasniene inu sapeliane Liudi Kboshy befedi inu Euangelski refnici prytiskati* (JPo 1578: II,97)).

3.1 Deležniki v grobem prezrcaljšajo tudi pomensko širino matičnih glagolov. Na pomenske odtenke najizraziteje kažejo odnosnice, ob njih pa okoliščinska določila (npr. *(z)blazniti koga* → *(on je) zblaznjen*): *Kateri pak Boga inu njegovo volo hozhe prou fposnati, ta ima po pravim potu jiti, taku on ne bode blafnen, temuzh pobulshan* (TPo 1595: I,125); *tako dobrouolno vse Liudi blasnezh ali mutezh, nigdar nepomifse, dabife pokorili inu fuoi Leban pobulshali* (JPo 1578: II,99b). V drugem zgledu je s časovno ohlapno določenim, trajnim delovanjem na ljudi zarisan tudi okvir za posamična, sočasna dejanja.

3.1.1 Nekateri tovrstni deležniki bi bili glede na sobesedilo in ubesedeno situacijo lahko razumljeni tudi kot označevalci stanja, ki lahko sledi dovršitvi neprehodnega dejanja.³⁹⁶ Npr.: *ako Rana nei snutrai Isceliena, tako nesdraua inu neisceliena ofstane, da fe vekomai mora masati inu obuesouati* (JPo 1578: II,46b). Med protestantskimi pisci ni večjih razlik glede tvorbe deležnikov na *-n*. Glasoslovna različica *zblažnjen*, ki se pojavlja ob prevladujoči *zblaznjen*, je značilna za postilo, ki jo je po naročilu stanov za Kreljem prevzel in nadaljeval Juričič, Hrvat iz Vinodola. Nejtirana različica *oshiuen* pa je Trubarjeva posebnost, ki po pogostosti zaostaja za jotirano:³⁹⁷ *Kako ie tedai, de ie tolikain Liudy ob tem Euangeliu inu Boshy befedi sblashnie-nih?* (JPo 1578: II,20b); *ta nega duh ie oshiuuen od vas vfeh* (TT 1282: 129) – *te Ptyzhize tiga obeniga neimajo, inu one vfaj bodo shiulene* (TPo 1595: II,229); *nafha mertvafhka Telefsa letukaj na Semli, bodo shivlena fskusi eno nemartvafhko Shpifho, kvezhnimu lebnu* (TPo 1595: III,195).

3.1.2 Številni deležniki po konverziji prestopajo med samostalniške besede in prevzemajo zanje značilne skladijske vloge. Npr.: *Te hude kashtigaiu, brumne troshtaiu. Te sbblasniene inu odpadezhe fpet sduigneiu* (JPo 1578: III,119b).

3.2 K prepoznavnosti tvorbene navezanosti sicer enakoizraznih glagolnikov prav tako vodi le natančna sobesedilna analiza. V primerih kot *Inu jeft molim satu /.../ de bote zhifti inu pres blasnenja* (DB 1584: III,127a) in *pride ta zhas tiga oshivlenja pred oblizhjem tiga GOSPVDA* (DB 1584: III,62b) sobesedilno okolje kaže na izpeljavo iz neprehodnega glagola. Čeprav tudi glagolniki zrcalijo vidskost prvotnega glagola, ki jo neredko potrjuje tudi sobesedilno okolje,³⁹⁸ je ta pogosto nevtralizirana. Glagolnik, ki je oblika dovršnega glagola, je pogosto nosilec delnega vidskega pomena ponavljalnosti, lahko pa izraža tudi ciljno neusmerjeno stanje. Npr.:

- (1) *Pole, Ieft poloshim vZioni en kamen tiga opotikanja, inu eno Skalo tiga sbblasnenja* (DB 1584: III,86a);
- (2) *ta prediga od Krisha je vfimu Svitu enu sbblasnenje inu norroft* (DB 1584: II,11a) – *die predigt vom Creutz / ist aller welt ein Ergernis vnd narheit* (LB 1545: 1210);
- (3) *Kateri fvojga Brata lubi, ta ofstane v'luzhi, inu nej obeniga sbblasnenja pèr njemu* (DB 1584: III,124b).³⁹⁹

³⁹⁶ O deležnikih stanja prim. Toporišič 1992b: 22 in Orešnik 1994: zlasti 34–35.

³⁹⁷ V TPo 1595 sta različici *živen* in *življen* v razmerju 1 : 3, *živenje* in *življenje* pa v razmerju 1 : 27.

³⁹⁸ Tudi zaporedno naštetih glagolniki so praviloma vidsko izenačeni: *Pufti naj nyh Misa bo k'enimu fshtriku, inu v'lovlenju, inu sbblasnenju, inu nym h'povèrnenju* (DB 1584: III,86a).

³⁹⁹ V drugem zgledu na stanjski pomen kaže tudi prevodno zvesto prezrcaljeni drugi člen sopomenskega para.

3.3 Pomenski razpon analiziranih glagolov na *-eti* in *-iti* je prepoznaven iz sobesedila. Pri neprelozljivih glagolih so obvestilni predvsem vršilci dejanja oz. nosilci stanja ali poteka ter okoliščinska določila, pri prelozljivih glagolih pa poleg naštetega predvsem predmeti. Aktualizirane pomene pri neprelozljivih in prelozljivih glagolih pomagajo odkrivati tudi sopomensko rabljeni glagoli. Na prenesene pomene npr. kažejo odmiki od tipičnih vršilcev dejanja, personifikacije abstraktnih pojmov ter netipične predmetne aktualizacije: *zblazniti koga* → *zblazniti nedolžno srce*; *Trebushna skarb inu lakomnost, katera flushbeno inu oblaftno skarb blasni* (JPo 1578: II,158b); *temme fo njegove ozhy oflépile* (DB 1584: III,124b); *Bug supet fvojo gnadlivo shtimo puffy slifhati, inu spet ferce ohlady inu oshivy* (DB 1584: I,3a).

3.3.1 Osnovni pomenski razpon glagolov na *-eti* uokvirjata dva pomena, ki nista obvezno uresničena: ciljno naravnani (in zato vidskoparni) procesualni (npr. *zeleneti* ‘postajati zelen’) ter stanjski (npr. *zeleneti* ‘biti zelen’). Pregled pomenskih uresničitev prelozljivih glagolov na *-iti* pogosto odkriva tudi pomene, ki niso pričakovane vzporednice pomenov neprelozljivih glagolov.⁴⁰⁰ Prelozljivo rabljeni glagol *živiti* je npr. nosilec pomena ‘preživljati, vzdrževati’ z odtentkom ‘oskrbovati koga z življenjsko nujnimi materialnimi dobrinami’, kar dajejo slutiti tudi v dvo- ali veččlenske (občasno tudi vidsko nepoenotene) nize povezani glagoli: npr. *shpifhati inu shiviti* (TPo 1595: II,167); *Gdo je omiftil inu shivil tiga Ozhanca Iakopa kateri ie ob palici zhes Iordan shal* (KPo 1567: LXIXb); *on tu shiui inu verdei / glih koker ta gofpud to Cerkou* (TC 1550: 133 (75a)).

Glagol *noreti* označuje stanje zmedenosti, glagol *noriti*⁴⁰¹ pa je poleg pričakovanega pomena ‘spravljati koga v blaznost’, izkazoval tudi druge pomenske vrednosti, na kar med drugim kažejo tudi sobesedilno navedene sopomenke. Npr.: 1. *tu se rezhe s dobrimi beffedami golufati, inu noriti, kadar edèn fvoje laftne rizhy pres Boshje beffede govory* (DB 1584: II,65b); 2. *Sakaj Papeshi fo taifti zhas od sazhetka Bonifacia tiga ofmiga, tiga nar hujfhiga lotra (kir je narpoprej ta Svejti stím slatim lejtom norril inu sapelaval) zhudne ygre ygrali* (DB 1584: II,89b (prav 90b)); 3. *Noryti* (Crajinški) *kanjувати* (Slovenški, Besjashki) (DB 15584: III,CcVIa). Na pomensko oddaljevanje od glagola *noreti* opozarja tudi redka vezava tipa *noriti koga ob kaj* (*De bi oni /.../ tim Menihom prepouedali, steimi Odupski, te boge ludi ob nih denarie noriti inu nih Dushe sepelati* (TA 1562: 18b)).

Pri povratnih glagolih, ki izkazujejo (tudi) dajalniško ali rodilniško prelozljivost,⁴⁰² je občasno mogoče zaznati večje pomensko osamosvajanje. Glagol *ogrditi se* npr. pomeni ‘iztrebiti se’, pojavlja pa se tudi kot sestavina frazema *ogrditi se komu v roko*,⁴⁰³ ki ga je mogoče razložiti ‘povrniti komu dobro s hudim’.

3.3.2 Tudi v knjižnem jeziku 16. stoletja so pogoste rabe prelozljivih glagolov brez dodanega (in razločevalnega) predmeta. Skladenjski izpust, ki ne prizadeva razumevanja, omogoča trdna sistemska umeščenost prelozljivih glagolov, tvorjenih s pripono *-i-*. Npr.:

⁴⁰⁰ Pomenu neprelozljivega glagola, ki ga je mogoče zaobseči z razvezavo ‘postajati tak, kot kaže podstavnici pridevnik’, bi pri prelozljivem glagolu ustrezal pomen ‘delati/narediti koga/kaj takega/tako, kot kaže podstavnici pridevnik’.

⁴⁰¹ *Ali Vinu offertniga Mosha nóri, de nemore oftati* (DB 1584: II,121a); *Ta Suesda nas ie obnorila* (JPo 1578: I,40a).

⁴⁰² O prelozljivosti glagolov s *se* prim. Tomšič 1939: 162–166.

⁴⁰³ Npr. 1. *Pfuj Sludi, koku fi fe vletu Ole ogerdil* (TC 1595: 168); *vtim tudi kriuu deio, de tu bogu nagu ditece, fio merslo vodo obliuao, de fe zhafti ofzhi inu ogerdi* (TC 1575: 166); 2. *Kadar fi ti tvoje bulthe sturil, inu fe ludje tebi timu pruti v roko ogarde, de ti poterpleinjje imash* (TPo 1595: II,220) – *wenn du dein bestes gethan haft / vnd man dir dagegen in die hand schmeiffet / du gedult habft* (LH 1566: II,CXXXIb).

- (1) *Sim li jeft Bug, de bi mogèl vmoriti inu oshiviti, de on k'meni poshle, de bi jeft tiga Mosha od njegovih Gob osdravil?* (DB 1584: I,205b);
- (2) *Bug shé na ta danafhni dan per nas tu zhudu dela, kateru je on taihti krat vtej Pufzhavi sturil, de on senim maihinim, fkusi svoj shegen more vun priti, veliku fhpihshati inu shiviti* (TPo 1595: II,167); *Ta Duh je, kateri oshivy* (DB 1584: III,51a) – *DER GEIST ISTS / DER DA LEBENDIG MACHT* (LB 1545: 2152) – *Duh je tisti, ki oživlja* (SP 1996: 1614),⁴⁰⁴
- (3) *On [Christus] poprei porasi, kakor osdraui, poprei rashali kakor suefeli, poprei vbye kakor oshiui, poprei obfodi kakor isuelizha* (JPo 1578: II,189);
- (4) *Ne kradi shuhai ne norri*⁴⁰⁵// *Dobitag tiga deilla vuß ti fgori* (TC 1550: 155 (86a));
- (5) *Euangelium /.../ nam daie Miloft inu pruizhnoft /.../ kadar se ta ifti naide: Tako on suefeli: To ie, stori vefelo Veift, katero se snijednim delom nemore sadobiti* (JPo 1578: III,130b).

V posameznih primerih na prehodnost preverjanega izpridevniškega glagola posredno kaže širše sobesedilo, navadno členi naštevalnega niza, ki so lahko rabljeni samo prehodno (kot npr. v prvem zgledu glagol *vmoriti* ali s predmetom opremljeni glagol *ozdraviti* iz sledečega odvisnika). V četrtem zgledu ob nepovedni spregatveni obliki *ne norri* na prehodno rabo in s tem na uresničevani pomen dovolj zanesljivo kaže bližina glagola *krasti*, pa tudi v drugem stavku posredno navedeni rezultat dejanja. V zadnjem zgledu pomanjkljivo obvestilnost sobesedila oblike *suefeli* izravnava v nadaljevanju dodana razvezava. Nenavajanje predmeta je praviloma povezano s posplošitvami, narejenimi na osnovi ustaljenih konkretnih rab z jasno izraženo prehodnostjo. Med omenjene posplošitve se uvrščajo ugotovitve, ki imajo splošno veljavni značaj, prepovedi, ki so rezultat dolgotrajnih življenjskih izkušenj itd.

3.3.2.1 Neprehodno rabljeni glagol *živeti* v 16. stoletju poleg tipičnih okoliščinskih določil izkazuje tudi (danes neznano) dajalniško vezavo, s katero je dodano prislovno določilo namena. Npr.:

- (1) *Ta Prauizhni bode is fuie Vere shiuel* (TT 1581–82: II,3);
- (2) *brumsku poshtenu shiueti* (TT 1581–82: II,Ab);
- (3) *Inu fo shiueli inu Kralouali Scritufom Tiffuzh leit* (TT 1581–82: II,433, prav 432);
- (4) *Sakai kateri na Meffej terpi, ta neha od Grehou, de vshe naprei ta zhas, kir ima vtim Meffej shiueiti, ne shiui tim zhloveiskim lushtom, temuzh tei voli Boshy* (TT 1581–82: II,333).

4 Tako redki glagoli na *-eti* kot številni na *-iti* (ali *-iti se*) so kot prvotni nedovršniki ali na predponsko tvorbo vezani dovršniki sobesedilno pogosto vpeti v (vidsko poenotene) dvo- ali veččlenske nize, med katerimi so zlasti retorično posebej učinkoviti dvočlenski pogosto sopomenski. Tudi za te glagole je značilna usklajenost vidskega pomena z besedotvorno zgradbo, ki

⁴⁰⁴ Vidsko razliko med dovršnim glagolom *oživiti* v DB 1584 in zvezo *LEBENDIG MACHT* iz LB 1545, ki označuje ponavljajoče dejanje, je povzročila nevtralizacija delnih vidskih pomenov, saj sedanjik s splošnoveljavnim pomenom omogoča ponavljalno razumevanje glagola *oživiti*. Vidška korekcija je (na drugem mestu) opravljena že znotraj DB 1584, kjer je izbrani glagol tudi vidsko usklajen z izraženim pomenom: *Sakaj tiga Duhá Postava, kateri oshivla v' Cristufi Iesufu, je mene prostiga sturila, od Postave tiga gréha, inu te smèrti* (DB 1584: III,84b). Odsotnost zanesljivega podatka o prehodnosti drugotnega nedovršnika povzroča tudi negotovost glede neprehodne rabe. Slednjo ukinja primerjava z najnovejšim slovenskim prevodom: *Kajti postava Duha življenja v Kristusu Jezusu te je osvobodila postave greha in smrti* (SP 1996: 1693–1694).

⁴⁰⁵ Spregatveno obliko Rigler pripisuje glagolu *noreti* (Rigler 1968: 113).

jo v dokaj urejeni obliki kaže večina glagolov, uporabljenih v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Med ustaljene sopomenske pare, ki so v prevedenih delih uporabljeni bodisi v skladu s prevodno predlogo ali neodvisno od nje, spada npr. dvojica *blazniti ali motiti*. Navajata jo Trubar in Dalmatin⁴⁰⁶ kot prevajalca Nove zaveze, v ustreznih evangelijskih odlomkih ali v njihovih razlagah pa se je znašla tudi v Kreljevem in Juričičevem prevodu postile itd. Npr.: *Inu da bi fe lih vfi nad tabo blasnili, tako fe vfa nezho blasniti alli motiti nikuli vezh* (JPo 1578: I,114b). Priljubljena in učinkovita razširitev v dvojno formulo je pogosto potekala neodvisno od prevodnih predlog. Npr. *Kadar pak nishtèr taku dobriga nej, mešu omamiti ali glufhiti, kakòr kruh inu tèrpljenje* (DB 1584: III,80b) – *Weil aber nichts so gut ist / das Fleisch zu teubern / als Creutz vnd leiden* (LB 1545: 2266).

Obstajajo tudi vidsko nepoenoteni nizi, ki so pričakovani, kadar so v razmerju dejanja in stanja kot nanj vezane posledice. Nekajkrat gre za slovnično ohlapnost, ki se je večkrat dogajala Krelju, razločljiva pa je kot posledica slovenskemu jeziku neustreznega prevajanja vidsko nediferencirane nemške iztočnice. Posamične tovrstne primere je mogoče najti tudi pri Trubarju, Dalmatinu in drugje. Zaporedno, hkrati pa na koncu odvisnikov, sta npr. uporabljena glagola *zmotiti* in *zblazniti*: *inu fo vas s'beffedami smotili, inu vafhe Dufhe sblasnili* (DB 1584: III,70a). V prevodno neodvisni (stvarni) register so bile npr. strnjevalno vključene kar tri sopomenke, čeprav jim je do polne sopomenskosti manjkala vidska poenotenost: *Vfe tu kar nas pohujfha, blasni ali moti, pred tem imamo beshati* (DB 1584: I,)^{(1)VIb}.

Glagol *živeti* se pogosto pojavlja v protipomenskem paru z *umreti* (npr. *aku mi shnimi red vmeriemo, taku mi tudi shnim red bomo shiueli* (TT 1581–82: II,249)), glagol *živiti* pa v paru z *umoriti* (npr. *Sim li jeft Bug, de bi mogèl vmoriti inu oshiviti* (DB 1584: I,205b)). V vidsko nepoenotenem nizu, ki ga opravičuje glasovna ujemanost glagolskih oblik, pa si npr. sledita protipomenska glagola *moriti* inu *oživiti*: *Sakaj Puhfhtab mory, ampak Duh oshivy* (DB 1584: III,97b).

⁴⁰⁶ *Inu kadar bi fe vfi sblasnili nad tabo: taku bi fe vfa jeft nehotil sblasniti* (DB 1584: III,27b) – *Vnd wenn sie sich alle ergerten / So wolte doch ich mich nicht ergern* (LB 1545: 2062).

Predponška glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove *Biblije*

0 Predponški glagoli predstavljajo dve tretjini glagolskega besedišča Dalmatinove *Biblije*. S takšnim deležem zastopanosti (pribl. 2000 glagolov) se uvrščajo med pomembnejše sestavine Dalmatinovega besednega zaklada. S predponško tvorbo so izhodiščni glagoli raznosmerno pomensko preoblikovani, praviloma pa je izrabljena tudi za spreminjanje njihovih vidskih vrednosti. Pomenski učinki predponške tvorbe, ki se kažejo v spremenjenem, navadno ožje zamejenem pomenu, so ugotovljivi tudi skladenjsko, saj je vezava odvisna od pomena glagolske podlage, ki jo predpone kot besedotvorno sredstvo sooblikujejo.⁴⁰⁷ Predponška tvorba spreminja vezavne oblike, lahko pa tudi širi ali oži vezavne možnosti podstavnega glagola.⁴⁰⁸

1 Najbolj tipičen primer širjenja vezavnih možnosti, ki se v Dalmatinovi *Bibliji* pogosto pojavlja, je nastop prehodnosti prvotno neprehodnih podstavnih glagolov: npr. *pasti za koga* → *popasti koga*; *pihati v pobijene* → *podpihati ogenj*; *skočiti čez zid* → *preskočiti titul na začetku*; *dišati* → *obdišati osmojenje*, *podišati rožo*; *hoditi po poti* → *obhoditi deželo*.⁴⁰⁹ Vezava je najpogosteje tožilniška, dajalnik se kot vezavna oblika redko pojavlja (npr. *rasti* → *odrasti jarmu*; *bežati od mesta*, *pred gospo* → *ubežati meču*). Vezava z dvema predmetoma ali združena vezava je redka: npr. *teči k studentu* → *zateči vodo komu*. Izjemoma se kot vezavni obliki pojavljata še rodilnik, ki je odvisen od refleksivnosti, in predložni tožilnik: npr. *gibati se na zemlji* → *ogibati se prijatelja*; *tekati po hišah* → *vztekati zoper koga*. Prehodnost sprožajo različne predpone: pogosteje *po-*, *pre-*, *ob-/o-* in *za-*, redkeje pa *na-*, *pod-*, *pri-*, *do-*, *od-* in *vz-*. Pomensko so neizenačene, saj lahko izražajo različne krajevne usmeritve (*obleči deželo*, *ogibati se česa*, *preskočiti titul*, *podpihati ogenj*), signalizirajo majhno ali veliko mero (*podišati rožo*, *obhoditi deželo*), kontaktno razmerje (*obcoprati koga*), dovršitev dejanja (*dostati čas*, *prestati farlikost*) in še kaj. Več pomenske homogenosti kaže presoja podstavnih glagolov, saj med njimi prevladujejo glagoli premikanja (*hoditi*, *pasti*, *sesti*, *skočiti*), sledijo pa jim glagoli stanja (*dišati*, *spati*, *stati*).

⁴⁰⁷ Obravnava se osredinja na opazovanje sprememb, ki jih predponška tvorba povzroča v desnem skladenjskem okolju, ker so te v Dalmatinovi *Bibliji* zaradi pogostosti posebno izrazite. Predponška tvorba lahko vpliva tudi na spremembo levega delovalnik – osebka, pri čemer je najmočnejše zastopana oblika s tipološko spremembo osebka: npr. *lilije dišijo* – *podišati rožo*. O spreminjanju levega delovalnika prim. Toporišič 1976b: 462 in 472; Toporišič 1982: 82–86; Križaj 1982.

⁴⁰⁸ Razprava, ki je bila objavljena leta 1986, se opira na teoretično osnovo, kakršno je tedaj zagotavljalo slovensko in tuje jezikoslovje (vlogo predpon pri spreminjanju vezljivostnega polja podstavnih glagolov v slovenskem knjižnem jeziku je npr. raziskoval Dular 1983a: 281–287, predvsem pa 284–286). V nadaljnjih dveh desetletjih se je slovenska vezljivostna teorija (ob navezavi na tujo, zlasti slovansko) intenzivno razvijala. A. Žele je s tega področja objavila vrsto razprav, dve monografiji (2001 in 2003), zlasti na osnovi vezljivosti, izkazane v SSKJ, pa izdelala vezljivostni slovar slovenskega jezika (Žele 2008).

⁴⁰⁹ Za prikaz posameznih tipov vezavnih sprememb so izbrani primeri iz Dalmatinove *Biblije*, ki so najpogosteje vsebinsko nepovezani, čeprav bi prehode in spremembe najbolje ilustrirali vsebinsko sorodni primeri: npr. *skočiti čez zid* – **preskočiti zid*; *skočiti na koga* – **naskočiti koga*. Vsebinsko paralelni primeri bi hkrati ponazarjali prvi algoritemski korak in tvorjenko kot rezultat šeststopenjskega algoritemskega procesa. Prim. Toporišič 1980b: 141–151.

1.1 Pomenska razdalja med neprehtnim podstavnim in prehtnim sestavljenim glagolom se nemalokrat zmanjša, če pri primerjanju upoštevamo posebne pomenske odtenke podstavnih glagolov, ki so nastali z leksikalizacijo glagolskih metonimij. Pomenski premik spremeni vezavo, saj prej prosto dodano prmično določilo postane vezavno in obvezno, kar pomeni, da je glagol prehten, prehtnost pa izražena s prostim predložnim morfemom: *hoditi + za Kristusom* → *hoditi za + Kristusom* 'nazorsko slediti' → *obhoditi deželno*.

1.2 Razvrščevalno dilemo ustvarjajo tisti tvorjeni podstavni glagoli, ki so formalno sicer neprehtni, s pretvorbo pa jim je mogoče določiti notranji predmet: npr. *grešiti* → *delati greh*. V Dalmatinovi *Bibliji* se lahko nekateri od teh glagolov pojavljajo z notranjim predmetom, ki je največkrat korensko izenačen: npr. *grešiti en greh, hoditi pot, služiti službe*. Tako se po formalni plati uvrščajo med prehtne glagole, pri katerih predponka tvorba lahko vpliva le na tipološko spremembo tožilniškega predmeta: npr. *grešiti en greh* → *zgrešiti Davida; služiti službe* → *zaslužiti odpustek*. Primerjava Dalmatinove *Biblije* z Japljevim prevodom kaže, da ta tip vezavne spremembe razvojno slabi, saj zveze z istorečnim (tavtološkim) predmetom nasprotujejo prizadevanju za racionalnost, ki je v jeziku nenehno živo. Npr.: *AKu gdu vidi fvojga Brata gréfhiti en greh* (DB 1584: III,126a) – *Kateri vej, de njegov brat en gréh stury* (JB 1786¹: X,544).

2 Izhodiščnemu glagolu dodana predpona lahko prehtnost tudi odpravlja, kar je v Dalmatinovi *Bibliji* znatno redkeje izpričano kot obratna možnost: npr. *boleti koga kaj, boleti komu kaj* (*Ali meni tu v'ferci boly, Inu me bodde v'moih obyftih* (DB 1584: I,297b)) → *zboleti; dahnti komu v nos* → *zadahnti; gledati človeške otroke, na to trdnost* → *pregledati* 'spregledati'; *čuditi se česa* → *prečuditi se*. Pregled predpon, ki sprožajo takšno, po frekvenčni plati neizrazito spremembo, kaže dokaj pester izbor: *iz-, od-, pre-, z-, za-*. Zanje je značilna tudi pomenska približanost, saj večinoma izražajo začetno ali končno dovršitev dejanja podstavnega glagola.

3 Vrsta primerov iz Dalmatinove *Biblije* kaže, da sta tudi prosti morfem *se* oz. z njim izražena povratnost prehtnega ali neprehtnega podstavnega glagola tesno povezana s predponsko tvorbo.

3.1 Predpone *na-, od-, raz-* in druge spreminjajo neprehtne podstavne glagole, ki se pomensko večinoma uvrščajo med glagole premikanja, v glagole s prostim morfemom *se*: npr. *leči na posteljo* → *naleči se na špejs; leteti v puščavo* → *razleteti se; teči okoli dežele* → *razteči se, uteči se*. Čeprav našete predpone največkrat res izražajo različne prostorske usmeritve, pomensko niso docela homogene, saj npr. predpona *u-* izraža zmanjšanje ali izrabo.

3.2 Pojav refleksivnosti se lahko ujema z izgubo prehtnosti podstavnega glagola:⁴¹⁰ npr. *pisati kaj, kaj komu* ali *pisati od česa* → *podpisati se; ajfrati za Gospoda, čez hudobne, zoper koga* → *doajfrati se do smrti; gledati obraz, na to trdnost, k tvoji hiši* → *dogledati se do sitosti, nagledati se do sitosti*. Spremembo bi bilo mogoče uvrstiti med primere oženja skladišnega okolja. Povzročajo jo različne predpone, ki se tudi pomensko razlikujejo: npr. *do-, na-, od-, pod-, za-*. Trdnejše pomensko jedro predstavlja le izražanje 'polne mere', saj ta pomen uresničujeta predponi *do-* in *na-*.

⁴¹⁰ Glede recesivnosti kot spremnega pojava prostega zaimenskega morfema v slovenskem knjižnem jeziku prim. Dular 1983a: 282; Vincenot 1975: 260–261 in Toporišičeva ocena tega dela »Poskus slovenske slovnice C. Vincenota« (Toporišič 1979: 487).

3.3 V Dalmatinovi *Bibliji* je pogosto mogoče naleteti na primere, kjer podstavnim glagolom dodane predpone sicer sprožajo reflektivnost, vendar s tem vplivajo le na zamenjavo vezavne oblike (praviloma najpogostejše tožilniške s »sistemsko« rodilniško), ne povzročajo pa neprehodnosti: npr. *misliti kaj* → *domisliti se česa*; *govoriti kaj* → *izgovoriti se punta*, *odgovoriti se tožbe*, *podgovoriti se s kom*, *zgovoriti se s kom*; *vzeti kaj* → *anvzeti se česa*; *nesti kruglo na rami* → *zanesti se dobrega*. Tudi tovrstno skladenjsko spremembo lahko povzročijo različne predpone, ki pa pomensko ne oblikujejo trdnejših stičišč: *an-*, *do-*, *iz-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *za-*.

4 Zamenjava vezavne oblike se kot končni rezultat pojavlja tudi pri obratnem postopku – opuščanju morfema *se* ob predponskih glagolih. Tovrstni premiki so v Dalmatinovi *Bibliji* redko uresničeni: npr. *špotati se komu* → *zašpotati koga*; *sramovati se česa* → *zasramovati koga*. V obeh primerih povzroča premik predpona *za-*, ki nastopa v kontaktnem pomenu.

5 Predponška tvorba v Dalmatinovi *Bibliji* pogosto povzroča spremembo vezavnih oblik.

5.1 Zamenjava največkrat poteka v smeri dajalnik → tožilnik (npr. *služiti komu* → *zaslužiti odpustek*)⁴¹¹ ali obratno (npr. *nesti ovco* → *zanesti komu* 'prizanesti'). Rodilnik se kot zamenjevana ali kot nadomestna vezavna oblika pojavlja veliko redkeje (npr. *grešiti resnice* → *pregrešiti Gospodu*; *sekati drva* → *nasekati drv*). Na tej točki so tudi diahronično ugotovljivi odmiki od Dalmatinove prakse. Tako je npr. pri Dalmatinu rodilniška vezava glagola *grešiti*, ki je bila resda posneta po Lutrovem prevodnem zgledu, zanesljivo kazala na pomenski vrednosti 'zgrešiti' in 'ne upoštevati' (*grešiti pota*; *grešiti pravd*, *resnice*, *zapovedi*). V naslednjih stoletjih se je ta pomen izgubil, skupaj z njim pa je šla v pozabo tudi rodilniška vezava. Tudi raba predponskega para *pregrešiti* z dajalniško vezavo je do danes že zastarela (SSKJ evidentira le zveze *pregrešiti kaj* in *pregrešiti se nad očetom*, *zoper očeta*⁴¹²).

	Dalmatin	Luter	Japljeva <i>Biblija</i>
1	<i>On me pufty pota grifhiti</i> (DB 1584: II,56b)	<i>Er lesst mich des wegēs feilen</i> (LB 1545: 1384)	<i>Moje stęse je prevęrnil</i> (JB 1802: VI,444)
2	<i>Ti vfe te potęptash, kateri tvoih Praud grifhé</i> (DB 1584: I,311a)	<i>Du zutrittst alle die deiner Rechte feilen</i> (LB 1545: 1074)	<i>Ti savęrshefh vfe, kateri od tvojih sapóvęd odstópio</i> (JB 1798: IV,313)

Naštete spremembe vezavnih oblik povzročajo razmeroma majhno število predpon, ki se frekvenčno razvrščajo takole: *za-*, *u-*, *pre-*, *na-*. Čeprav pomensko niso izenačene, občasno le prihaja do večje pomenske sorodnosti med njimi. Zamenjava tožilniške vezave z rodilniško je skoraj tipična za predpono *na-* v vlogi izražanja določene količine ali polne mere. Zamenjavo rodilnika ali dajalnika s tožilnikom rada sproži predpona *za-*, kadar signalizira kontaktno razmerje. Nadomestitev tožilniške vezave z dajalniško je zaznavna pri predponah, ki označujejo oddaljevanje ali usmerjenost mimo česa (npr. *zanesti komu*, *pregledati komu*). Jezikovni razvoj, ki ga je mogoče ugotavljati s primerjanjem Dalmatinovega in Japljevega biblijskega prevoda, po dveh stoletjih ne potrjuje več vseh nakazanih tipov vezavnih sprememb.

⁴¹¹ Pri tem tipu, kjer tožilnik in dajalnik nastopata kot zamenjevani ali kot nadomestni vezavni obliki, bi bilo treba natančneje razlikovati med pravimi, vezavno neokrnjenimi zvezami in tistimi, pri katerih tožilnik ali dajalnik predstavljata položajsko upravičene, eliptično skrajšane polne strukture, to je primere združene tožilniško-dajalniške vezave. O tem Dular 1983/84: 289–293.

⁴¹² SSKJ III (1979): 1024.

5.2 Na predponsko tvorbo se veže tudi premik od vezavne oblike, ki jo predstavlja predložni sklon, k nepredložnemu sklonu. Zanimivo je, da izrazitejših primerov za obratno pot v Dalmatinovi *Bibliji* ni moč zaslediti. Zelo pogosto se spreminjajo tožilniške, mestniške in orodniške predložne zveze, roditeljske in dajalniške pa redko: npr. *lagati čez* ali *zoper koga* → *oblagati koga*; *skrbeti za koga* → *oskrbeti koga*; *dišati pred Gospodom* → *obdišati osmojenje*, *podišati rožo*; *jokati pred kom* → *objokati koga*. Jasno zaznavna je tendenca k tožilniški vezavi predponskih glagolov, dajalniška pa se pojavlja le izjemoma⁴¹³ (npr. *grešiti pred kom* ali *grešiti zoper očeta* → *pregrešiti očetu*). Tovrstne spremembe v Dalmatinovi *Bibliji* povzročajo različne predpone, ki so tudi pomensko raznosmerne: npr. *ob-/o-*, *za-*, *po-*, *pre-*, *do-* in *u-*. Več enotnosti kaže pomensko sistematiziranje izhodiščnih glagolov, saj med njimi prevladujejo glagoli premikanja: npr. *bežati*, *hoditi*, *iti*, *teči*, sledijo pa jim glagoli stanja: npr. *dišati*, *spati*, *trpeti*, ter glagoli, ki označujejo govorno dejavnost: npr. *govoriti*, posredno pa tudi glagoli kot *lagati*, *pričati* itd. Veliko predložnih vezav izhodiščnih glagolov je do danes že zastarelo. V pozabo so šle predvsem tiste, ki so bile posnete po Lutrovem prevodnem zgledu: npr. *molčati*, *pisati*, *govoriti od koga* ali *česa* → *molčati*, *pisati*, *govoriti o kom* ali *o čem*; *dišati pred Gospodom* → *dišati Gospodu*. Premike od kalkiranih vezav je v prvi vrsti pospeševala pomenska »netipičnost«⁴¹⁴ posameznih predlogov⁴¹⁴ ter predstavna neustreznost predložnih zvez, ki je nujna posledica prevzetosti pomenov.

5.3 Posebna pomenska vrednost, ki jo glagol dobi z dodano predpono, neredko zahteva skladenjski premik od enojne k združeni vezavi, kar skladenjskopomensko pomeni vključevanje drugega delovalnika, ki je predstavljen z dajalniško vezavno obliko: npr. *sekati les* → *usekati glavo gostu*, *odsekati roko komu*; *pahniti koga na tla* → *spahniti vrat psu*, *meriti cimper* → *odmeriti lon komu*. Skoraj polovico manj je primerov nadomeščanja združene vezave z enojno. Najpogostejši je premik od tožilniške vezave k tožilniško-dajalniški. Druge možnosti so manj tipične: npr. *molčati od česa* → *zamolčati kaj komu*; *dvojiti parklje* → *razdvojiti človeka zoper očeta*; *kazati na sebe* → *izkazati prijazen Gospodu*. Pri prevladujočem tipu (T → T + D)⁴¹⁵ se pogosteje uveljavlja le predpona *od-* (npr. *odmeriti mero komu*, *odpustiti grehe komu*, *odsekati roko komu*, *odšteti kože kralju*), ostale (*pod-*, *pri-*, *s-*, *u-* in *za-*) so redke. Pomenski spekter naštetih predpon ni preširok, kar posredno kaže na uveljavljanje določene tendence pri tem tipu vezavne spremembe: predpone najpogosteje označujejo ločitev dela od celote ali oddaljitev. Ta pomen po zakonu nasprotja dopolnjuje druga jasno izoblikovana pomenska vrednost, ki jo predstavlja dodajanje. Oddaljevanje z različnimi smernimi otenki izražajo tudi predpone *od-*, *u-* in *s-* (npr. *odsekati*, *usekati*, *spahniti*). Pomenska sestavina oddaljevanja ali oddaljenosti je bolj ali manj jasno vidna tudi pri pomenih predpon *za-* in *od-* (npr. *zamolčati kaj komu*, *odpustiti grehe komu*).

5.4 Kadar skladenjski učinek predponске tvorbe zaradi izenačene vezave formalno ni razviden, je na pomensko specifičnost, ki jo vnašajo predpone, možno zanesljivo sklepati tudi na podlagi vsebinskih sprememb predmeta: npr. *kopati rude*, *železo*, *studenec* – *pokopati pobijene*, *zakopati koga*; *govoriti kaj* (vezavna oblika je navadno nepredložni tožilnik ali predmetni odvisnik)

⁴¹³ Zveze z dajalnikom so po mnenju B. Pogorelec (1968: 145–150) pomensko intenzivnejše in zato tudi stilno bolj učinkovite kot številčno prevladujoče zveze s tožilnikom, pa tudi bolj kot zveze z roditeljskim.

⁴¹⁴ Npr.: vloga izražanja 'določenosti vsebine' pri predlogu *od-* (npr. *prerokuje od Kristusfa*) zavzema ob konkretni pomenski vrednosti, to je izražanje 'premikanja od središča navzven', ter ob izražanju 'izvora' in 'vzroka' le obrobno mesto. O tem M. Orožen 1975: 13–26, zlasti 19–20.

⁴¹⁵ V razpravi so uporabljene ustaljene okrajšave za sklone (R – roditeljski, D – dajalnik, T – tožilnik, M – mestni, O – orodniški). Predložne zveze so prav tako skrajšane na že ustaljeni način: tako, da so predlogi dodani okrajšavam za sklone (npr. Tna).

– *nagovarjati koga; piti vino – zapiti deklice; valiti kamen – razvaliti mesto, altarje, tabre; mleti ječmen, man – razmleti gore*. Pomenskemu okviru, ki ga zarisuje izhodiščnemu glagolu dodana predpona, ustreza večje ali manjše število predmetov, kar je neredko povezano z bolj ali manj intenzivnim pomenskim razvojem: npr. *buditi koga – obuditi preroka, ohranjenika, junaka, rih-tarja; ajfer, greh, kreg, vero, besedo, ime; nositi ime, dolg, križ – *obnositi rute* (← *obnošene rute*); *pljuvati slino, ogenj, norost – zapljuvati koga*.

Tipološke razlike med predmeti je mogoče predstaviti z ohlapnejšimi ali bolj natančnimi določevalnimi nasprotji: npr. konkretno – abstraktno, živo – neživo, človek – predmet ali snov – predmet, predmet – prostor itd. Naštetim vsebinskim spremembam predmetov se pridružuje tudi nasprotje med edninskostjo in množinskostjo ter med neobvezno in obvezno edninskostjo ali množinskostjo,⁴¹⁶ ki je v prvi vrsti oprto na pomenske vrednosti predpon, hkrati pa tudi na vidsko komplementarnost izhodiščnega in predponskega glagola: npr. *trgati rože, klasje, koprive – utrgati list; loviti človeka, kralje – poloviti lisice; trpeti mujo – potrpeti nadloge*. Množinskost predmeta nedvomno terja predpona *po-*, ki izraža uveljavljanje dejanja podstavnega glagola na večjem številu predmetov.

Krog predpon, ki zaradi svojih pomenskih vrednosti zahtevajo vsebinsko različen izbor predmetov, je dokaj širok: *za-, po-, ob-/o-, na-, raz-, u-* itd. Njihov pomenski spekter je barvit in brez izrazitejših vsebinskih jeder.

5.5 V Dalmatinovi *Bibliji* je mogoče opaziti več parov izhodiščnih in predponskih glagolov, ki imajo v skladenjskem okolju poleg obveznega tožilniškega predmeta tudi prislovno določilo. Ločeno obravnavo zaslužijo predvsem tisti, pri katerih predponska tvorba povzroča naslednjo zamenjavo skladenjske vloge dopolnil: tožilniški predmet podstavnega glagola vstopa v predložno zvezo, ki pri predponskem glagolu stavčnoočlensko opravlja vlogo prislovnega določila sredstva. Samostalniški del predložne zveze, ki v vlogi prislovnega določila kraja obvestilno osvetljuje izhodiščni glagol, pa postaja tožilniški predmet predponskega glagola, torej njegovo prvo desno dopolnilo: npr. *šivati zaplato na gvant → zašivati gvant z zaplato; lučati kamenje v koga → razlučati koga s fračo; streliti špejs v kralja → prestreliti mladenče z lokom, ustreliti kralja s strelo*. Zamenjava prislovnih določil pri opisani skladenjski konverziji navadno poteka v naslednji smeri: prislovno določilo kraja → prislovno določilo sredstva, le izjemoma je lahko tudi drugače enosmerna: prislovno določilo načina → prislovno določilo izvora (npr. *kupiti dušo za denarje → izkupiti veliko denarjev od sužnjov*) ali prislovno določilo izvora → prislovno določilo namena (npr. *delati lonec iz gline → podelati zlato k maliku*). Pregled predpon, ki povzročajo tovrstne skladenjske premike,⁴¹⁷ kaže pester sestav: *za-, po-, pre-, raz-, ob-, u-, iz-*. Pomensko so raznolike, prevladujejo pa različne prostorske usmeritve (npr. *povleči, prestreliti, razlučati, zašivati* itd.).

6 Med skladenjske učinke predponске tvorbe je mogoče šteti tudi redukcijo možnih okoliščinskih določil, ki skladenjsko neobvezno razširjajo okolje izhodiščnega glagola. Predpone *do-, iz-, na-, od-, po-, pod-, pri-, s-/z-, u-, v-* in *za-* uresničujejo smerne pomene, s tem pa pomen ožje zamejujejo in specializirajo. V skladenjskem okolju pomensko širših podstavnih glagolov je mogoče odkrivati prislovna določila kraja, ki dejanje pojasnjujejo z ozirom na izhodišče, pot ali cilj, pri sestavljenih glagolih pa se običajno pojavlja le ena ali dve možnosti: npr. *gnati koga iz mesta, gnati živino pred sabo, gnati ovce v puščavo – izgnati človeka iz paradiza in izgnati koga vunkaj od mene; iti za nami, iti na polje, iti iz lete dežele, iti iz Lejinega šotora v Rahelin šotor – zaiti v puščavi; ptica leti skozi luft, leteti iz barke, postojen leti k*

⁴¹⁶ Glede odvisnosti predmetne samostalniške fraze od glagola prim. Toporišič 1976b: 472.

⁴¹⁷ Prim. A. Bémová 1982: 143–148.

špendij – prileteti k meni, prileteti od koder koli. Predpone s prostorskim pomenom delujejo usmerjevalno pri izboru predložnih zvez, ki opravljajo vlogo okoliščinskih določil. Posledica tega je pogosta predponsko-predložna harmonija: npr. *izgnati koga iz dežele, naslanjati se na roko, obiti kože okoli rok, odvaliti kamen od luknje, potresti sol po njih, podložiti rute pod pazduhe, vlesti v jame.* Takšna okoliščinska določila so vezavna, kar pomeni, da je bil s predponsko tvorbo opravljen premik od primičnega k vezavnemu dopolnilu.⁴¹⁸ Tipična okoliščinska dopolnila, ki so na pomenski ravni obvezna ali intencijska,⁴¹⁹ zahtevajo tudi glagoli s kvantitativnim pomenom predpon: npr. *počakati eno malo, ukusiti eno malo medu, udeliti komu manje, napiti se dobro, narezati kolokvint svoj gvant poln, objesti se do smrti, razzlobiti se silno, zakesniti se dolgo.* Predpone *po-*, *u-*, *na-*, *ob-*, *raz-*, *za-*, ki izražajo majhno ali veliko mero, visoko stopnjo, oddaljenost v času in podobno, zahtevajo ob sebi načinovna in količinska prislovna določila. Ker našeta okoliščinska določila zanesljivo kažejo na pomensko vrednost predponskih glagolov, so dragocen pripomoček pri njihovi pomenski interpretaciji z večje časovne oddaljenosti, še posebej v primerih, ko so predponski glagoli že občuteni kot zastareli.

7 Zgledi iz Dalmatinove *Biblije* kažejo, da predponška tvorba lahko povzroči tudi premik od pomožnega oz. nepolnopomenskega glagola k polnopomenskemu in obratno.

7.1 *Biblija* ponuja nekaj več primerov za pomensko okrepitev, ki nastaja pri sestavljenih glagolih. Premik sprožajo različne, pomensko nepribližane predpone: *do-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *z-*, *za-* in še nekatere (npr. *moči Gospodu služiti, moči erbati, moči mesto noter vzeti → pomoči Izraelu, premoči koga, premoči en ubog ofer; pustiti očeta žalbati → odpustiti dolg komu; reči komu vunkaj pojti → obreči svojo ženo; misliti umoriti Jerobeama → zmisliti kunšno delo*). Predponška tvorba prav tako lahko odpravlja možnost vezave izhodiščnega glagola premikanja z namenilnikom ali nedoločnikom v vlogi izražanja cilja glagolskega dejanja: npr. *iti ovce strič, iti čredo striči → zaiti na polju, doiti koga*.

7.2 Sestavljenost s predpono lahko povzroči nepolnopomenskost, ki jo skladenjsko signalizira nedoločnik kot obvezno vezavno dopolnilo modalnih glagolov: npr. *kazati pot komu, kazati ropanje komu → ukazati govoriti, ukazati jesti telo; povedati kaj komu → zapovedati izraelske otroke v porodu umoriti, zapovedati komu kaj storiti; tožiti Jonatanu svojo nujo → vztožiti se žnjo okoli hoditi*. Spremembo povzročajo redke predpone, ki se pomensko le delno prekrivajo: *u-*, *vz-*, *za-*.

8 Pri opazovanju desnega skladenjskega okolja predponskih glagolov v Dalmatinovi *Bibliji* je mogoče odkriti več vezavnih oblik, ki opravljajo isto skladenjskopomensko vlogo, kar pomeni, da so variantne ali dvojnične⁴²⁰ in zato tudi potencialno konkurenčne. Na osnovi pogostnosti je mogoče ugotavljati stopnjo zaostrenosti posameznih tekmovalnih razmerij in stopnjo uveljavljenosti vezavnih dvojnic, z upoštevanjem še nekaterih dejstev (prevzetost, narečnost itd.) pa se približevati tudi njihovi stilni vrednosti tako v istočasnem prezeu kot pri raznočasni primerjavi. Kot konkurenčne dvojnice najpogosteje nastopajo nepredložni in predložni skloni (npr. *R* in *Mna*, *R* in *Tčez*, *D* in *Mna* ali *Onad*, *D* in *Tzoper*, *T* in *Onad*), še večkrat pa samo predložnosklonske vezavne oblike (npr. *Tzoper* in *Tpred*; *Dk* in *Dproti*; *Mna*,

⁴¹⁸ Glede vezavnosti prislovnih določil prim. Toporišič 1976b: 463; Dular 1983a: 285; M. Križaj 1982: 189–213.

⁴¹⁹ Prim. A. Bémová 1982: 143–148.

⁴²⁰ Strokovni izraz je posnet po Dularjevi rabi v 1983b: 187–207 in 1983/84: 290, kjer je pojasnjena tudi pojmovna razlika med dvojnično, dvojo in dvojno vezavo.

Onad, Dproti in *Tzoper*). Konkurenčna napetost med nepredložnimi skloni kot vezavnimi oblikami je v Dalmatinovi *Bibliji* redko zaznavna (npr. *R* in *D*: *navaditi se česa – navaditi se čemu*).

Konkurenčno razmerje navadno oblikujeta dve vezavni obliki, redkeje pa tri ali celo štiri (npr. *navaditi se česa, čemu, k čemu; pregrešiti se na kom, nad kom, proti komu* in *zoper koga*). Ugotavljanje številčno močnejših in domnevno tudi stilno nevtralnějšíh vezavnih različic v Dalmatinovem jeziku kaže naslednjo podobo: zveza *navaditi se česa* je pogostejša kot *navaditi se čemu, pomanjkati na enem možu* pogostejša kot *pomanjkati enega moža, usmiliti se čez koga* se rabi pogosteje kot *usmiliti se koga, izkazati milost komu* pogosteje kot *izkazati milost nad kom* ali *na kom, pregrešiti komu* pogosteje kot *pregrešiti zoper koga, približati se komu* pogosteje kot *približati se proti komu, pregrešiti se nad očetom* pogosteje kot različice *pregrešiti se na očetu, proti očetu, zoper očeta* itd. Zveza *objokati koga* odločno prevladuje nad osamelo pojavitvijo zveze *objokati nad očetom*, ki je očitna posledica vklentitve: *Ti nebofh škusi mezh vmèrl: temuzh ti bofh v'myru vmèrl: inu kakòr fo nad tvojmi ozheti /.../ shgali inu objokali: Ah Gospud.* (DB 1584: II,44b).

Konkurenčna napetost med nepredložnimi in predložnimi skloni se nekoliko pogosteje razrešuje v korist zadnjih.⁴²¹

9 Več vezavnih različic, ki so bile sodeč po pogostnosti pri Dalmatinu še nevtralne, je do danes že izginilo iz rabe: npr. *usmiliti se čez koga, izkazati milost nad mano*; neaktualni sta tudi obe vezavni različici: *pregrešiti komu* in *pregrešiti zoper koga* itd. Jezikovna raba se je v vmesnih stoletjih postopoma nagibala k izboru vezavnih oblik, ki niso bile oblikovane po tujejezičnem vzoru. Izbor vezavnih možnosti predponških glagolov pa so v Dalmatinovi *Bibliji* v precejšnji meri razširjale prav te. Odkrivati jih je mogoče s primerjanjem Dalmatinove *Biblije* in Lutrovega prevodnega zgleda. Takšna primerjava lušči tudi primere tekstovno nevzporedne rabe, kar ne dokazuje le trdne vpetosti v Dalmatinovo ubesedovalno prakso, ampak običajno kaže tudi na tolikšno stopnjo posvojenosti, da so jo razrahljala šele naslednja stoletja. Vezavno skladnost najpogosteje izpričujejo številni frazemi in stalne zveze, ki so bile dobesedno prevedene. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu letu, je h'Grehu postal* (DB 1584: I,193a);
Luter: *Vnd das geriet zur sunde* (LB 1545: 655);
- (2) Dalmatin: *Kadar je on pak ta Saulou fhkriz bil odresal, je on fam v'febe vdartil* (DB 1584: I,163b);
Luter: *Aber da er den zipffel Saul hatte abgeschnitten / schlug er in sich* (LB 1545: 554);
- (3) Dalmatin: *Neli tukaj oben GOSPODNI Prerok, de bi GOSPVDA škusi njega fvejta vprafhali?* (DB 1584: I,203b);
Luter: *Jst kein Prophet des HERRN hie / das wir den HERRN durch jn rat fragen?* (LB 1545: 686).

Pri delu teh zvez je leksikalizacija nastopila že v matičnem jeziku, zato so pogosto občutene kot nemotivirane. Po Lutrovem vzorcu so izoblikovane tudi pleonastične zveze: take, pri katerih se objekt kot vezavno dopolnilo korensko izenačuje z glagolom, in take, pri katerih je informativno neobvezno dodan sestavljenemu glagolu. Npr.:

⁴²¹ Dular ugotavlja, da je prizadevanje za analitičnost ena od temeljnih razvojnih usmeritev v zadnjih stoletjih, ki so se pokazale pri razreševanju konkurenčnih razmerij vezavnih dvojnic (Dular 1983b: zlasti 190).

- (1) Dalmatin: *Ali GOSPVĐ je meni pokasal, da on bo fmèrti vmèrl* (DB 1584: I,207b);
Luter: *Aber der HERR hat mir gezeigt / das er des tods sterben wird* (LB 1545: 699);
- (2) Dalmatin: *inu fmo Ziklag s'ognjom poshgali* (DB 1584: I,167a);
Luter: *vnd haben Ziklag mit fewr verbrennet* (LB 1545: 566).

Vežavno odvisnost od nemških vzorcev je mogoče odkrivati tudi v primerih, kjer Dalmatin besedotvorno trdno stoji na domačih tleh, saj zna tujemu nesestavljenemu ali sestavljenemu glagolu poiskati pomensko enakovreden in besedotvorno neodvisen domač ustreznik. Npr.:

- (1) Dalmatin: *fe neisneverite od GOSPVDA* (DB 1584: I,86b);
Luter: *Fallet nicht ab vom HERRN* (LB 1545: 286);
- (2) Dalmatin: *Inu pole, ony nas pufte tiga vplattiti* (DB 1584: I,242b);
Luter: *Vnd sihe / Sie lassen vns des entgelten* (LB 1545: 820).

Da bi podoba le ne bila preveč enostransko izrisana, je treba omeniti, da je vključevanje predponskih glagolov kot domačih besedotvornih ustreznikov v prvi vrsti določevalo uporabo vežavnih možnosti slovenskega jezika. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Ioab je njo podvuzhil, kaj bi imèla govoriti* (DB 1584: I,175a);
Luter: *Joab gab jr ein / was sie reden solt* (LB 1545: 594);
- (2) Dalmatin: *Pèrpafhi vřakoteri fvoj Mezh k'febi* (DB 1584: I,164a);
Luter: *Gürte ein jglicher sein schwert vmb sich* (LB 1545: 556–557).

9.1 Nekaj izrazitejših premikov pri izboru vežavnih oblik je mogoče zaznati že po dveh stoletjih jezikovnega razvoja. Jasno jih pokaže primerjava Dalmatinovega in Japljevega biblijskega prevoda. Japljeva faza se pogosto približuje današnji ali se celo izenačuje z njo. Tako je npr. v Dalmatinovi *Bibliji* uveljavljeno dajalniško vežavo glagolov *siliti* in *posiliti*, ki jo je mogoče pojasnjevati s sugestivnostjo pogosto rabljene, pomensko širše zveze *storiti silo komu*, pri Japlju že nadomestila tožilniška; nepredložno roditeljsko pri glagolu *začuditi se* predložna tožilniška ali orodniška itd. Npr.:

- (1) Dalmatin: *ony fvoim lařtnim Seřtram fyllo* (DB 1584: II,70a);
Japelj: *brat fvojo řeřtró /.../ pofili* (JB 1802: VII,120);
- (2) Dalmatin: *vus vulni Svejt fe je sařhudil te Svirine* (DB 1584: III,145b);
Japelj: *Inu řel řvejt fe je řhes to řverino řhudil* (JB 1786¹: X,592).

V Japeljevem prevodu je mogoče zaznati opuščanje predložnosklonskih različic v korist nepredložnih, čeprav zamenjava ni potekala strogo dosledno in ni bila dokončna: npr. zveza *usmiliti se čez koga* še prevladuje nad *usmiliti se koga*, zvezo *približati se h komu* pa že začenja izrivati različica *približati se komu*. Vežavne razlike med Dalmatinovim in Japljevim biblijskim prevodom je ustvarjalo tudi Japljevo⁴²² razgrajevanje in opuščanje biblijskih frazemov⁴²³ (primer 1), njegovo prizadevanje za predponsko-predložno usklajenost (primer 2) ter opuščanje informativno nenujnih predmetnih dopolnil oziroma ukijanjanje tavitoloških predmetov (primera 3 in 4). Npr.:

⁴²² Miřljeni so vsi prevajalci, ki so sodelovali pri prvem slovenskem krščanskem prevodu *Biblije*.

⁴²³ Prim. M. Orožen 1984a: 153–177 in 1984b: 249–274.

- (1) Dalmatin: *On je tudi fvojo Mater, Maeho, od te flushbe poštavil* (DB 1584: I,195a);
Japelj: *Zèlú Maaho fvojo mater je odstavil* (JB 1802: II,363);
- (2) Dalmatin: *is roke tvojga Synu, hozhem je [Krajleftvu] jest odtèrgati* (DB 1584: I,191b);
Japelj: *is roke tvojiga fyna bóm toiftu istergal* (JB 1802: II,338);
- (3) Dalmatin: *vse velike hishe je on s'ognjom feshgal* (DB 1584: I,219b);
Japelj: *vfe hishe je poshgal* (JB 1802: II,539);
- (4) Dalmatin: *INu ondi je bil en slovezh sanikèrni Mosh /.../ ta je s'Trobeno satroben-tal, inu je djal* (DB 1584: I,179b);
Japelj: *Sgódilu fe je pak, de je tam en slovezh hudobni mósh bil /.../ Tá je satroben-tal, inu rəkàl* (JB 1802: II,242).

Med vzroki za nastale razlike v desni vezljivosti sta poleg odstranjevanja skladenjskih kal-kov vsaj še dva: pojmovni premiki in v tesni povezanosti z njimi tudi spremenjena razvrstitev predložnih zvez in sklonov. Kljub vsemu pa Japljeva praksa še ne predstavlja odločilne zareze med starim in novejšim stanjem.⁴²⁴ Že Breznik ugotavlja, da je skladenjske germanizme dosle-dno odstranjeval šele Ravnikar in v zvezi s tem uvajal tudi slovensko vezavo glagolov.⁴²⁵

10 Osnovni namen pregleda skladenjskih učinkov predponške tvorbe je bil podati elemente »delujočega« sistema v Dalmatinovi *Bibliji*. Popolnejši sinhronični in diahronični prikaz bi bilo mogoče doseči z natančnejšim vzročno-posledičnim pojasnjevanjem sprememb v desni vezlji-vosti predponskih glagolov, predvsem z osvetlitvijo pomenskih premikov, s katerimi so pogosto povezane.

⁴²⁴ M. Orožen pri raziskovanju razvoja predložnih zvez ugotavlja, da zakonitosti, ki so veljale za pretekla obdobja, prenehajo z Ravnikarjem in Ciglerjem (Orožen 1975: 16).

⁴²⁵ Prim. Breznik (1917: 170 in dalje). Med drugim s primerom ilustrira tudi premik *usmiliti se čez koga* → *usmiliti se koga*.

Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi *Bibliji*

0 Za Dalmatinovo *Biblijo* je značilna precejšnja besedotvorna in pomenska razgibanost glagolskega besedja. Težka prevodna naloga, ki jo je predstavljala prva slovenitev biblije, je Dalmatinu v veliki meri uspevala tudi zaradi preiščenega izbora in izrabe glagolov. Med približno 3300 glagoli je mogoče odkriti veliko število oblikovno različnih, pomensko pa izenačenih in zato sobesedilno zamenljivih glagolov, ki zaradi take neskladnosti med obliko in pomenom dobivajo značaj konkurenčnih razmerij. Ker se je knjižni jezik normativno šele ustaljeval, visoko število takih razmerij ne preseneča. Potreba po odstranjevanju napetosti, ki je v jeziku nenehno prisotna, je znano gibalno jezikovnega razvoja,⁴²⁶ saj povzroča pomembne sistemske preureditve. Ravnesje se ponovno vzpostavlja z izločanjem odvečnih členov iz rabe ali pa s pomensko diferenciacijo, ki opravičuje njihov obstoj.

0.1 Obstojanje raznovrstnih variant zagotavlja možnost izbire. S tem je izpolnjen tudi pogoj za različno stilno vrednost.⁴²⁷ Kot osnovno presojevalno merilo stilnosti, ki mu je mogoče pripisati objektivnejšo veljavo, je bila upoštevana pogostnost, saj so večinske različice praviloma stilno nevtralnejše od redko rabljenih. Vlogo pomožnih pa so opravljali: narečna ali pokrajinska pripadnost in v tesni zvezi s tem morebitni »govorni« značaj različice, arhaičnost in prevzetost. Vendar je tako dobljene oznake težko šteti za dokončno veljavne. Take bi lahko bile šele ob uporabi izpopolnjenih meril, predvsem ob natančnejši sobesedilni presoji in ob upoštevanju zvrstnosti besedila.⁴²⁸ Najaktualnejša konkurenčna razmerja v Dalmatinovi *Bibliji* oblikujejo prav stilno izraziteje nediferencirani ali stilno težje opredeljivi glagolski pari. Različna stilna vrednost členov v takih primerih običajno postaja jasno vidna šele v nadaljnjem razvojnem procesu.

0.2 Glagolska konkurenčna razmerja v Dalmatinovi *Bibliji* so lahko podedovana iz preteklosti. Nekatera so tako ali drugače razrešena že v sami Dalmatinovi praksi. Druga se v *Bibliji* šele porajajo, zato je njihovo odpravljanje najpogosteje prepuščeno prihodnosti. Tretja so sinhrono komaj nakazana ali še povsem neizoblikovana. Njihova zaostritev in običajno tudi že pomiritev pripada poprotestantskemu obdobju.

1 Pri predstavitvi glagolskih konkurenčnih razmerij v Dalmatinovi *Bibliji* bo poleg tipičnosti kolikor mogoče upoštevan tudi morfološki vrstni red (predpona, koren/podstava, pripona in prosti morfem).

⁴²⁶ Prim. Němec 1968: 41.

⁴²⁷ Izbiro kot osnovo za stilno vrednotenje jezikovnih prvin slovenskega knjižnega jezika npr. upoštevatava Toporišič (1973b in 1974) in Dular (1983b), M. Orožen (1986b) pa na osnovi odstopanja od normativno sistemskega in nezaznamovanega odkriva obseg stilno zaznamovanih pojavov v Trubarjevem jeziku.

⁴²⁸ Na osnovno zvrstno dvojnost biblije, ki jo predstavljata proza in pesemsko besedilo, opozarja Pogačnik (1976). Glede odvisnosti izbora stavkov od zvrstnosti besedila prim. Pogorelec (1968, 1972, 1974). Prim. tudi Novak 1983/84.

1.1 Najizrazitejša in za Dalmatinovo *Biblijo* tudi najznačilnejša konkurenčna razmerja oblikujejo predponski glagoli.

1.1.1 Napetosti nastajajo med glagoli, ki so sestavljeni s pomensko prekrivajočimi se predponami. Te še posebej prihajajo do izraza tedaj, kadar sopomenski predponi merita moč ob istem podstavnem glagolu. Na osnovi preverjanja, ali ima pomenska vrednost predpone osrednje ali le obrobno mesto v pomenskem spektru, in na osnovi ugotovitev, koliko je besedotvorno produktivna in kolikšna je njena frekvenca, je mogoče sklepati, v kateri smeri se je nasprotje razreševalo. O prevladi enega ali drugega govori tudi podatki o pogostnosti členov razmerja, o razraščeni pripadajočih besednih družin in ne nazadnje tudi to, ali je izraz vključen v biblijsko besedilo ali pa je uporabljen v pojasnjevalnem delu besedila, bodisi na robu *Biblije* ali v *Registru*. Konkurenčna napetost obstaja med glagoli: *dogledati se do sitosti – nagledati se do sitosti, iziskati pisma – preiskati Jeruzalem, objesti se – najesti se, oteti koga – odteti koga, usekati glavo – odsekati glavo, ubrisati usta – obrisati solze, udeliti mero – podeliti nekoliko duhovskega daru* itd. Medtem ko je npr. izražanje velike mere ena od osrednjih pomenskih vrednosti predpone *na-*, je isti pomen pri predponi *do-* le obrobni, saj je ugotovljiv komaj pri dveh redko rabljenih glagolih (*doajfrati se* in *dogledati se*). Predpona *u-* je bila v vlogi izražanja majhne mere manj prodorna kot predpona *po-*, predpona *u-* pri izražanju oddaljevanja manj kot *o-* ali *od-* itd. Z besedotvorno neproduktivnostjo predpon, ki se praviloma kaže v številčni šibkosti glagolskih sestavljenk, je bila dana osnova za njihovo stilno označenost in za postopno zastarevanje. Raba nadomestnih sinonimov ali pomensko enakovrednih opisov v Japljevem biblijskem prevodu je zanesljiv znak, da so bili tovrstni glagoli »neaktualni« že na prelomu 18. in 19. stoletja. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Ieft **ſim** enu malu Medu v'kufsil s'palizo* (DB 1584: I,157a);
Japljeva Biblija: *S'konzam pâlize /.../ **ſim** enu malu medú **pokúſil*** (JB 1802: II,61);
- (2) Dalmatin: *Taku je tudi ene Preſhufhnice pot, ta poſhre inu **vbriſhe** fvoja úſta, inu pravi: Ieft néſim niſhtèr hudiga ſturila* (DB 1584: I,328a);
Japljeva Biblija: *Táka je tudi pôt ene preſhufhnize, kaſera je, inu po tem, kir **ſi je** vufſta **obriſala**, pravi: Niſim hudiga ſturila* (JB 1798: V,95).

Že pred 16. stoletjem sta se besedotvorno izčrpali predponi *pa-* in *pro-*. Prva se je umaknila predponi *po-*, druga pa predponi *pre-*. V Dalmatinovi jezikovni praksi sta neposredno konkurenčna le še glagola *predati* in *prodati*. V naslednjih stoletjih je napetost med njima začela popuščati, ker sta glagola nastopala v pomensko vse bolj omejenih zvezah. Npr.:

- (1) Dalmatin: *inu **fo** ga Ismaeliterjem **predali**, sa dvajſſeti frebèrnikou* (DB 1584: I,24b);
Japljeva Biblija: ***fo** ga sa dvajſſet frebèrnikou Ismaelitarjam **prodali*** (JB 1791: I,155);
- (2) Dalmatin: *Pojdi inu **prodaj** tu Olje* (DB 1584: I,204a);
Japljeva Biblija: *Pójdí, **prodaj** ólje* (JB 1802: II,426).

1.1.2 V tipološki niz izrazitih konkurenčnih nasprotij se uvrščajo tudi razmerja predponsko polnih in predponsko obrušeni glagolov. Osnovo zanje predstavlja pojavnost dvojnosti predpon *ob-*, *iz-*, *raz-* in *vz-*, ki lahko nastopajo tudi v skrajšani obliki: predpona *ob-*

kot *o-*, predpone *iz-*, *raz-* in *vz-* pa odvisno od soglasniške soseščine kot *s-* ali *z-*.⁴²⁹ Predponsko obrušeni glagoli so rezultat mlajše razvojne faze jezika. Stilno jih označuje dejstvo, da v knjižno rabo vdirajo iz živega govora.⁴³⁰ Ker obrusitev ni zajela vseh primerov, je v konkurenčna razmerja vključen le del glagolov. Njihovo število je odvisno od izhodiščne predpone, hkrati pa tudi od različnih pomenskih vrednosti predpon. Kadar je bila oblikovna razlika med dvema glagoloma, ki jo ustvarja sestavljenost z neokrnjeno predpono na eni strani in z njeno obrušeno dvojnico na drugi, tudi pomensko izrabljena, razlogov za oblikovanje konkurenčnega razmerja ni bilo. Tako ni napetosti med pomensko specializiranimi glagoloma *obteči* in *oteči*, saj predpona v prvem primeru izraža usmerjenost okoli časa (npr. *Ony me vsak dan obdade, kakòr voda, Inu me vkup obtekó* (DB 1584: I,302a)), v drugem pa označuje nastop stanja (npr. *Moj obras je otekàl od jokanja, inu moje obèrve fo kolne postale* (DB 1584: I,271a)).

1.1.2.1 Napetosti, ki nastajajo zaradi vzporednega nastopanja glagolov, sestavljenih s predpono *ob-* in z njeno krajšo različico *o-*, so v Dalmatinovi Bibliji povečini že odločene: večjo prodornost izpričuje krajša varianta (*opuščati* zmaguje pred *obpuščati*, *ostrupiti* pred *obstrupiti* itd.).

1.1.2.2 Skoraj vsi pari, ki jih oblikujejo glagoli, sestavljeni s predponsko trojico *iz-*, *raz-* in *vz-*, ter njihove obrušene paralele, so prava konkurenčna razmerja, saj je oblikovna dvojnost le izjemoma pomensko opravičljiva.

1.1.2.2.1 Tekmovanje med predponsko polno in obrušeno obliko je najpogosteje vzpostavljeno pri glagolih, sestavljenih s predpono *iz-*. Polna varianta je številčno močnejša od obrušene v primerih, ko predpona označuje gibanje ven iz česa, kar je hkrati tudi njen najbolj tipičen prostorski pomen: npr. *izvirati* se pojavlja pogosteje kot *zvirati*. Intenzivnejšo rabo dokazuje tudi večje število izpeljanih členov: *izvirati*, *izviranje*, *izvirajoč* – *zvirati*, *zviranje*. Kadar predpona označuje gibanje stran od česa ali dol s česa, je razmerje številčno še uravnovešeno (npr. *izbrisati* – *zbrisati*, *izpahnti* – *spahnti*). Kadar predpona signalizira poškodbo ali uničenje, nastop stanja ali dovršitev dejanja, je krajša predponka različica običajno v številčni premoči: npr. *scimprati* je pogostejši od *izcimprati*, *sprazniti* od *izprazniti*, *zgoditi se* od *izgoditi se*.

1.1.2.2.2 Drugačno sliko kažejo glagoli z nekdanjo predpono *vz-*. Obrusitev je bila zgodnejša, zato je bilo tudi časa za izločitev odvečnega člena nekoliko več. Dalmatinova praksa kaže, da so se v rabi ohranili le še predponsko obrušeni glagoli: *spomniti*, *spovedati*, *strepetati*, *zdržati*, *zlesti*. Zaradi odločne prevlade neokrnjene predpone *vz-* (številčno razmerje je 39 : 1) je konkurenčno razmerje med glagoloma *vzdati* in *zdati*, ki sega še v protestantsko obdobje, naravnost izjemno.

1.1.2.2.3 Razmerje med glagoli, sestavljenimi s predpono *raz-* in z njeno obrušeno dvojnico, pa kaže, da je tam, kjer je bilo vzpostavljeno, raba dajala prednost predponsko polni in s tem pomensko nazornejši obliki: npr. *raztrgati* je pogosteje rabljen kot *strgati* in *razveseliti* pogosteje kot *zveseliti*.

⁴²⁹ Tovrstne različice v ustreznih poglavjih omenja tudi Bajec 1959. Ilustrira jih tudi z zgledi iz del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (npr. *spovedati*, *vzdajati* – Dalmatin (Bajec 1959: 119–121)).

⁴³⁰ Že Breznik (1917 (1982): 31) opaža, da je bil Dalmatin pri uvajanju predponsko skrajšanih glagolov modernejši od Trubarja.

1.1.2.3 Primerjava v Japljevem prevodom kaže, da raba v vmesnih dveh stoletjih ni dosegla večje ustaljenosti. Iz gradiva sta ugotovljivi dve tendenci:⁴³¹ prvo in pričakovano predstavlja nadaljnji vdor redukcijsko skrajšanih predponskih glagolov, drugo in presenetljivo pa občasen odklon od Dalmatinove usmerjenosti h krajšim različicam, ki se tu in tam kaže z izborom daljše predpanske paralele, čeprav bi se skrajševalni tendenci, ki je značilnost Japlejeve ubesedovalne prakse, krajše oblike boljje prilegale. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Ti fi na moim Ozhetu Davidu /.../ veliko miloft ifkasal* (DB 1584: I,184b);
Japljeva Biblija: *Ti fi /.../ mojimu ozhetu Davidu veliku vfmilenje fkasal* (JB 1802: II,287);
- (2) Dalmatin: *inu je fvojo roko iftegnil, inu je pryel sa Nosh* (DB 1584: I,14a);
Japljeva Biblija: *Inu je fvojo rokó ftegnil, inu sa nosh priel* (JB 1791: I,78);
- (3) Dalmatin: *nikogar nej bilu, de bi tu bil vidil ali pozhutit, ali fe sbudil* (DB 1584: I,165a);
Japljeva Biblija: *nikógàr ny, katèri bi nje vidil, ali zhutil, inu fe isbúdil* (JB 1802: II,126);
- (4) Dalmatin: *Inu je fterl te Pilde* (DB 1584: I,218b);
Japljeva Biblija: *Inu rasftàre podóbe* (JB 1802: II,529);
- (5) Dalmatin: *KAdar je potle David letu svejdit, je on djal* (DB 1584: I,170a);
Japljeva Biblija: *Kadar tó David isve, rezhe* (JB 1802: II,162).

Zaradi ponovnega uvajanja predponsko neokrnjenih oblik je Japljev prevod na posameznih mestih celo bolj arhaičen kot Dalmatinov.

Zastarevanje dela Dalmatinovega glagolskega besedja, ki je posledica sinhrono različne stilne učinkovitosti predponskih različic, je povzročilo, da je nekaj konkurenčnih razmerij do začetka 19. stoletja že izgubilo ostrino. Napetost med glagoloma *obplakati koga* in *oplakati koga*, ki sinhrono še ni bila razrešena, je v Japljevem prevodu že presežena z izborom sinonimnih nadomestil: *jokati po kom*, *žalovati po kom*. Raba je do 19. stoletja opustila tudi frazema *vzdati komu dobro* in *spovedati komu srečo*. Japelj ju dosledno zamenjuje z glagolom *pozdraviti*. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Inu Israelovi otroci fo Moseffa obplakali v'Moabiterfkim puli* (DB 1584: I,119a);
Japljeva Biblija: *Inu Israelfki otrozi fo na Moabitarfkim póli po njemu shaluvali* (JB 1791: I,841);
- (2) Dalmatin: *Inu David je h'timu Folku stopil, inu je nym priasnivu dobru vsdal* (DB 1584: I,167a);
Japljeva Biblija: *David pak stopi k'ludem, inu nje myrnu posdrávi* (JB 1802: II,142).

1.1.3 Napetosti ustvarjajo in množijo tudi druge glasoslovne in besedotvorne variante predpon, ki ne učinkujejo pomensko razločevalno. Nedosledno pisno razreševanje težko izgovorljivega soglasniškega sklopa ustvarja kar trojni zapis: *izgnati*, *izegnati* in *izignati*. V tem primeru številčno prevladuje razširjena oblika, pri paru *izbrati* – *izebrati* pa je pogostejši glagol *izbrati*. Različica *izebrati* je narečno označena.

Tudi različno glasovno reševanje sklopa *-bv-*, ki se pojavlja na meji med dvema morfemoma, povzroča soobstojanje variant, ki imajo značaj konkurenčnih razmerij: npr. *obveseliti se*

⁴³¹ Prim. tudi Orožen 1984a: 153–179.

in *obeseliti se* ter *oveseliti se*. Izpad *v*-ja ali *b*-ja iz sklopa ima narečno podlago.⁴³² Po številu pojavitev in po številu členov pripadajoče besedne družine v Dalmatinovi Bibliji prevladujejo narečne oblike: npr. *obezati*, *obezan*, *obezovati* – *obezan*. Japelj je v svojem biblijskem prevodu ponovno uveljavljal nereducirane oblike. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Kadar fo ony to Svėsdo v' gledali, fo fe filnu obeffelili* (DB 1584: III,3b); Japljeva Biblija: *Kadár fo pak ony svėsdo vglėdali, fo fe filnu obvefselili* (JB 1800: IX,6);
- (2) Dalmatin: **Obaruj** mene kakòr sèrklu v'ozhefsi (DB 1584: I,283a); Japljeva Biblija: **Obvarùj** mene kakor sèrklu v'ozhefsi (JB 1798: IV,32).

Konkurenčno razmerje med glagoloma *obnemagati* in *omagati* pri Dalmatinu številčno odločno izzveneva v prid tvorbeno redke dvojnice z negacijsko pripono⁴³³ (številčno razmerje je 12 : 1), vendar ta razvojno ni prodrla. Že Japelj se ji je izogibal z vključevanjem sinonimov, danes pa učinkuje starinsko (SSKJ III (1979): 208).

1.1.4 Nekaj napetosti je v glagolskem besedju Dalmatinove Biblije povzročila tudi ponovna prefiksacija (npr. *podpolzniti* – *spodpolzniti*, *prebuditi se* – *sprebuditi se*), še več pa jih je na isti način nastalo v naslednjih stoletjih (npr. *prehajati se* – *sprehajati se*, *pregledati* – *spregledati*, *podmakniti* – *spodmakniti*). Ponovna prefiksacija običajno nastopa pri motivacijsko manj jasnih glagolih oz. pri glagolih s pomensko izpraznjeno prvo predpono: npr. *podpolzniti* – *spodpolzniti*, **potakniti se* – *spotakniti se*. Druga, prvi levo dodana predpona praviloma predstavlja le oblikovno okrepitev,⁴³⁴ pomenskih sprememb ne povzroča in tudi ne spreminja vidskega pomena enopredpanskega glagola. Do današnjih dni so se vsa tovrstna razmerja že prevesila v korist dvopredpanskih glagolov, enopredpanski členi razmerja pa so zastareli.

1.1.5 V opisani in v naslednji problemski sklop, ki ga oblikuje soobstojanje prevzetih glagolov ter domačih sopomenskih nadomestil, sodijo tudi glagolski pari, sestavljeni z domačimi in tujimi sopomenskimi predponami. Izid tovrstnih konkurenčnih razmerij, ki v Dalmatinovi Bibliji še niso vselej dokončno zaostrena, je že vnaprej določen, saj imajo prevzeta besedotvorna sredstva v slovenskem jeziku manjšo življenjsko silo kot domača.⁴³⁵ Razvojno se je konkurenca razrešila v korist domače predpone (npr. *feržmagati* – *zažmagati*, *fercerati* – *pocerati*) ali pa v korist domače sopomenke, ki v Dalmatinovi Bibliji običajno še nosi oznako narečne ali pokrajinske pripadnosti (npr. *ferderbati* – *zatreti*, *feratati* – *izdati*) ali pa se v njej sploh še ne pojavlja.

1.2 Pogosto soobstojanje glagolskih izposojenk ter domačih sopomenskih nadomestil povzroča konkurenčno napetost, ki pa se je večinoma odločilno stopnjevala šele v naslednjih stoletjih in z razreševanjem privedla do izčiščenosti glagolske leksike (Orožen 1983: 156).

1.2.1 Neizrazita in težko ugotovljiva, pogosto pa za 16. stoletje komajda potencialna so konkurenčna razmerja med pogosto rabljenimi prevzetimi besedami na eni strani ter redko rabljenimi domačimi sinonimi, ki so kot možna nadomestila našeti v *Registru*, na drugi. Frekvenčna neizenačenost in premočna narečna ali pokrajinska »označenost« domačih sopomenskih

⁴³² Prim. Orožen 1977: 92–93.

⁴³³ Prim. Bezlaj 1977: 42.

⁴³⁴ Prim. Bajec 1959: 104–105.

⁴³⁵ Prim. Toporišič 1972: 306–307.

vzporednic preprečuje, da bi sinhrono naraščala napetost med členi parov: *žegnati – blagosloviti* (prvi se v besedilu pojavlja preko dvestokrat, drugi pa je kot vzhodna narečna sopomenka v *Registru* omenjen le dvakrat), *martrati – mučiti*, *erpergovati – prestanovati*, *vandrati – potovati* itd. Prava konkurenčna razmerja ustvarjajo pogostnostno bolj izenačeni glagolski pari: npr. *tađlati – grajati*, *gmerati – množiti*. Ker se je vtis narečne pripadnosti domače sopomenske vzporednice s pogosto rabo zabrisal, prevzeti izraz pa na hitro ni mogel zastareti, sta izraza vsaj krajše obdobje tekmovala kot stilno neoznačeni varianti.

Dalminatinska praksa ponuja tudi primere za frekvenčno premoč domače vzporednice. Umiikanje iz rabe je npr. značilno za glagol *trovřati*, prodirajoča varianta je glagol *žalovati*; *cirati* peša pred opozicijskim *snažiti*, *regirati* pred *ravnati*, *zarajhati* pred *zamazati* itd. Primerjava z Japljem potrjuje, da se je razvojno uveljavljala samo zadnja smer razreševanja, ki jo je omogočala tudi splošna besedna in s tem tudi terminološka rast jezika. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Vy Israelfke Hzhere jokajte fe po Sauli, kateri je vas gvantal* v *Shkerlat* (DB 1584: I,168b);
Japljeva Biblija: *Israelfke hzhęre, jókájte nad Saulam, katęri vafs je k'vefelju s'jhkàrlátam obłękël* (JB 1802: II,151);
- (2) Dalmatin: *Inu ony fo Davida shalbali h'Krajlu zhes Israela* (DB 1584: I,170b);
Japljeva Biblija: *inu Davida sa krajla zhes Israel máshejo* (JB 1802: II,167);
- (3) Dalmatin: *GOSPVD Bug v'Nebefsih /.../ je meni porozhil njemu eno Hifho zimprati* (DB 1584: I,251a);
Japljeva Biblija: *Gospód Bóg nebęfs /.../ je meni sapovędal, de bi jeft njemu sydal tempel* (JB 1801: III,287–288);
- (4) Dalmatin: *Inu fo ga ferahtali* (DB 1584: I,155a);
Japljeva Biblija: *inu fo ga sanizhùváli* (JB 1802: II,42).

1.2.2 Podobne napetosti nastajajo, kadar se soočajo intenzivno rabljeni glagolski kalki in pomensko enakovredna domača nadomestila, ki jih predstavljajo nesestavljeni ali predponski glagoli, lahko pa tudi opisi: npr. *doli leči* in *leči*, *doli jemati* in *upadati* ter *doli jemati* in *postajati truden/slab*, *gori postaviti* in *narediti*, *tjakaj umreti* in *umreti*. Visoko število glagolskih kalkov v Bibliji dokazuje, da je bilo kalkiranje v 16. stoletju živ in produktiven besedotvorni način. Njegovo uveljavljanje so spodbujale ubesedovalne potrebe, zlasti primanjkljaj ustreznih, predvsem vsebinsko abstraktnih poimenovanj. Kalke iz Dalminatinske Biblije, ki so nastali po tujejezičnem besedotvornem modelu, je Japelj že nadomeščal z besedotvorno domačimi glagolskimi sinonimi. Npr.:

- (1) Dalmatin: *On je doli đjal te Viffokote* (DB 1584: I,214b);
Japljeva Biblija: *On je viřozhine ràsđjál* (JB 1802: II,501);
- (2) Dalmatin: *Inu Samuel Prerok GOSPONDNI /.../ je gori naredil enu Krajleřtvu* (DB 1584: II,172a);
Japljeva Biblija: *Samuel Gospódovi pręrok /.../ je enu novu oblařtòvánje napravil* (JB 1798: V,391);
- (3) Dalmatin: *Sakaj od vas fe je vun resglafsila tiga GOSPVDA beřseda* (DB 1584: III,111a);
Japljeva Biblija: *Sakaj od vafs fe je beřęda tiga Gospóda ràsglafsila* (JB 1786: X (1. izd.),386).

1.3 Podstavni in sestavljeni glagol se kot konkurenčna nasprotnika redko pojavljata. Pogoji za njuno sopomenskost je vidska izravnost členov razmerja, predvsem pa pomensko neizrazita predpona: npr. *ta Gartèr bo do Polovice Altarja dofegeł* (DB 1584: I,52b) – *Inu ta Altar feshe gori notàr do kraja* (DB 1584: II,81b). Redko pojavljanje tovrstnih razmerij posredno kaže na močno funkcijsko izkoriščenost predpon. Na osnovi vidске izravnosti ni mogoče zanesljivo sklepati na pomensko enakovrednost glagolov, čeprav se uvršča med osnovne pogoje zanjo. Npr.: glagola *dokončati* in *končati* v Dalmatinovi Bibliji ne oblikujeta konkurenčnega razmerja, čeprav sta na videz pomensko enakovredna. Razmerje se ne more zaostriiti tudi zaradi njune različne stilne vrednosti. V biblijsko besedilo je vključen le glagol *končati* v pomenu 'uničiti', ki danes učinkuje starinsko (SSKJ II (1975): 396). Glagol *dokončati* se mu kot nasprotni člen pridružuje s skromno navedbo v *Registru*, ki ga tudi ožje pokrajinsko določa. Njegovo pomensko vrednost je mogoče odkriti iz vzporednega niza sinonimov: *Dopèrnefti* (Crajnki) – *Dokonzhàti, svèrshiti* (Slovenki, Besjashki) (DB 1584: III,CcIVa). Možnost delnega pomenskega prekrivanja obstaja tudi pri glagolih *umeti* in *razumeti*, toda sobesedilne povezave jasno kažejo, da sta pomensko različno rabljena: *umeti dobro govoriti, prerokovati, les sekati* 'znati' – *razumeti besedo, jezik, molitov, štimo*.

Več predponskih glagolov se je v konkurenčnem razmerju s podstavnimi znašlo šele v kasnejših stoletjih. Japljev izbor izhodiščnih glagolov namesto sopomenskih predponskih, ki so ugotovljivi pri Dalmatinu, kaže, v katero smer so se prevešala konkurenčna razmerja, ki so se razvila šele v poprotestantskem obdobju: *odrešiti* je npr. nadomeščen z *rešiti*, *vprašati* z neproduktivno in kasneje zastarelo varianto *prašati*, *razločiti* z *ločiti* itd. Npr.:

- (1) Dalmatin: *Kakòr rifnizhnu GOSPVD shive, kateri je mojo Dufho odrèshil is vfe nuje* (DB 1584: I,183a);
Japljeva Biblija: *Kakòr refnizhnu Gospòd shivy, kateri je mene od vfih britkòft rèshil* (JB 1802: II,273);
- (2) Dalmatin: *Sakaj me vprashajh koku je meni ime.* (DB 1584: I,22a);
Japljeva Biblija: *Kaj prashajh sa moje ime?* (JB 1791: I,134).

1.4 Dvovidskost enega od členov razmerja je običajno vzrok, da se občasno pojavlja napetost tudi pri glagolskih parih *kušniti* – *kušati*, *mojstriti* – *mojstrovati*, *ofrati* – *ofrovati*, *škoditi* – *škodovati* itd. Oblikovno-pomenska neskladnost in s tem konkurenčnost nastopa, če po obliki dovršni glagol označuje trajno dejanje ali če se formalni nedovršnik uporablja za izrazitev končnega dejanja (Orožen 1974: 15–29). Npr.: *Inu on je nyu kufhal, inu je nyu objel* (DB 1584: I,32a) 'kušnil'; *Kateriga jeft kufhnem, taišti je* (DB 1584: III,17a). Ker so odstopi redkejši od pravilne rabe, je mogoče domnevati, da se oddaljujejo od stilno nezaznamovane splošnosti. Dvovidskost je v prvi vrsti značilna za glagole s prevzetim izrazom v podstavi. Tovrstna konkurenčnost se prav zato, ker je le občasna, v 16. stoletju izraziteje ne zaostriuje. Kasneje je s postopnim opuščanjem glagolov, ki taka razmerja oblikujejo, vzporedno pa tudi s pomenskim ustaljevanjem besedotvornih sredstev za izražanje vida, pojenjala sama od sebe, saj so prevzete glagole kar po vrsti izrivali vidsko pravilno sistematizirani domači.

1.5 Tudi glasovno variiranje korenov in pripon je pogosto vzrok za nastanek konkurenčnih razmerij. Sproži ga npr. lahko nedosleden zapis polglasnika⁴³⁶ (*pomakniti se* – *pomekniti se*, *dotakniti se* – *dotekniti se*), premena končnega soglasnika prvotne govorne podstave (*potrdovati* – *potrjovati*) ali pa nanj vpliva časovno različen prevzem (npr. *ferdamnati* – *ferdamati*). Medtem ko razmerja tipa *dotakniti se* – *dotekniti se* v Dalmatinovi Bibliji pogostnostno še niso odločena,

⁴³⁶ Prim. Rigler 1968: 227 in Ramovš 1971: 127.

je pri parih *potrdovati* – *potrjovati* in *ferdamnati* – *ferdamati* »močnejši« in stilno nevtralniji člen zlahka ugotovljiv: v prvem primeru zmaga je glagol *potrjovati*, v drugem pa kasneje prevzeti glagol *ferdamati*.

Priponsko dvojnost najpogosteje ustvarja intenzivnejši pritisk narečnih prvin: iz Dalmatinovega narečja je pripona *-ava-*,⁴³⁷ ki številčno zaostaja za osrednje bolj uveljavljeno in splošnejšo *-ova-*: *napolnjovati* – *napolnjevati*, *odpeljovati* – *odpeljavati*, *primorovati* – *primoravati* itd. Narečno in stilno označeni sta tudi dvojnici *predavati* ob *predajati* in *kuštnoti* ob *kušniti*. Konkurenčno razmerje med glagoloma *obožati* in *obožiti* je pri Dalmatinu razrešeno v korist prvega, ki je v biblijskem besedilu šestkrat uporabljen. Glagol *obožiti* se kot kranjska iztočnica pojavlja le enkrat v *Registru*. Osamela pojavitev in narečna nalepka ga stilno določata.

1.6 K medsebojnemu izrivanju vodi tudi pomensko neupravičeno soobstajanje sobesedilno zamenljivih glagolov brez morfema *se* in z njim: npr. *dotakniti kaj* in *dotakniti se česa*, *bojovati* in *bojovati se*, *vojskovati* in *vojskovati se*. V prvem primeru je pogostejša raba povratne različice že v 16. stoletju kazala, da je napetost začela popuščati, pri drugih dveh pa je raba tako tendenco razreševanja potrdila šele v kasnejših stoletjih. Pri Dalmatinu izrazito prevladujeta različici brez morfema *se*. Povratni različici sta manj običajni, s tem pa je že dana osnova tudi za njuno stilno označenost. V nasprotni smeri pa se je razrešilo šele diahrono vzpostavljeno konkurenčno razmerje med sopomenkama *rjaveti se* in *rjaveti*. Npr.:

- (1) Dalmatin: *PHilisterji pak fo bojovali supèr Israela* (DB 1584: I,167b);
Japljeva Biblija: *Filistéjzi pak fo se zhes Israelze vojkùváli* (JB 1802: II,144);
- (2) Dalmatin: *raunu kakòr shelesu vfelej se spet erjavi, taku on tudi fvoje falsh misli nepufty* (DB 1584: II,158a);
Japljeva Biblija: *kakòr je bronasta posòda, takú njegova hudobia rujovy* (JB 1798: V,261).

1.7 S sopomenskostjo oz. možno sobesedilno zamenljivostjo enobesednih glagolov (predvsem izsamostalniških in izpridevniških) na eni strani ter fraznih glagolov (Toporišič 2000: 612), ki nastopajo skupaj s predmetnim ali prilastkovim dopolnilom na drugi, je prav tako dan pogoj za oblikovanje konkurenčnih razmerij: *delati grehe* – *grešiti*, *dati komu ime* – *imenovati koga*, *postati vesel* – *oveseliti se*, *imeti koga za ljubo* – *ljubiti koga* itd. Toda tako iz Dalmatinove kot tudi iz Japljeve ubesedovalne prakse je mogoče sklepati, da v jeziku niti prva niti druga možnost ni bila občutena kot nekaj odvečnega. Razlogov za ohranjanje in soobstajanje obeh je bilo dovolj. Frazni glagoli so se v 16. stoletju in kasneje uveljavljali kot živa ubesedovalna alternativa enobesednim glagolom. Dalmatinu so v prvi vrsti služili za razreševanje ubesedovalnih zadreg, saj se je z njimi lahko brez vsebinskih posledic za prevod oddaljeval od Lutra.⁴³⁸ Npr.:

- (1) Dalmatin: *Natu fo ony njega vunkaj pred Méstu pelali, inu fo ga s'kamenjom pofsy pali* (DB 1584: I,200a);
Luter: *Da füreten sie jn fur die Stad hin aus / vnd steinigeten jn* (LB 1545: 677);
- (2) Dalmatin: *DAvid pak je mozhan pofstal v'GOSPVDV fvojmu Bogu* (DB 1584: I,167a);
Luter: *DAuid aber stercket sich in dem HERRN seinem Gott* (LB 1545: 566).

⁴³⁷ Prim. Orožen 1974: 20.

⁴³⁸ Primerjava je bila izpeljana s pomočjo reproducirane izdaje Lutrove *Biblije*, 1545: D. Martin Luther, *Biblia, Das ist Die gantze Heilige Schrifft Deudsch Auff's new zugericht*, Wittenberg 1545, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974, Band I–III.

Dalmatin in Japelj sta jih izrabljala tudi kot sredstvo za razbijanje izrazne monotonije, npr.: *Ieft fim to vodo osdravil, naprej nema vezh obena Smèrt ni nerodovitoft is nje priti. Taku je ta voda sdrava poftala* /.../ *Po Elisavi beffedi* (DB 1584: I,203a).

Soobstajanje obeh možnosti ter njuna medsebojna zamenljivost sta nedvomno delovali tudi besedotvorno vzpodbudno, za kar je s primerjanjem mogoče najti več raznočasnih potrditev. Ker se je jezik v dveh stoletjih, ki ločita Dalmatinov in Japljev biblijski prevod, močno okreпил z izsamostalniškimi in izpridevniškimi glagolskimi izpeljankami, pogosta Japljeva raba enobesednega glagola namesto besedilno vzporedno rabljeno rabljenega fraznega pri Dalmatinu ne preseneča. Takšna substitucijska usmerjenost se hkrati tudi lepo ujema s tendenco k skrajševanju in racionalizaciji stavčne strukture, ki je za Japlja zelo značilna. Npr.:

- (1) Dalmatin: *inu fo te Ammoniterje pobyli, dokler je dan vrozh poftal* (DB 1584: I,155a);
Japljeva *Biblija*: *Ammonze pobija, dokler fe dan fègreje* (JB 1802: II,44);
- (2) Dalmatin: *Inu dotler fe je tu inu únu delalu, je Nebu zhàrnu poftalu* (DB 1584: I,197b);
Japljeva *Biblija*: *Inu kadar fe fèm tèr tje oberne, glej, nebú otamny* (JB 1802: II,384).

Iz *Registra Dalmatinove Biblije* je mogoče izluščiti več sopomenskih nizov, v katere so kot pomensko enakovredni členi vključeni tudi frazni glagoli. Ožja pokrajinska določenost jih hkrati stilno označuje, npr.: *Obnemágal* (Crajnki), *doli jemal*, *truden oli slab perhajal* (Corofhki), *omédлил*, *nemozhán poftal* (Slovenfki, Besjzshki) (DB 1584: III,CcVIa); *Okuriti* (Crajnki), *Tèrdo*, *okórno vzhiniti* (Slovenfki, Besjzshki) (DB 1584: III,CcVIa).

2 Glagolska konkurenčna razmerja v Dalmatinovi *Bibliji* so hkrati znak Dalmatinovih izraznih zadreg in njegovih ubeseditvenih prizadevanj. Zrcalijo tudi več aktualnih dilem jezika v drugi polovici 16. stoletja in odkrivajo usmeritev nekaterih razvojnih procesov. Veliko število že razrešenih razmerij je na eni strani znak izrazite razvojne dinamike, na drugi pa dokazuje, kako živa je bila potreba po večji sistemski urejenosti in po normativni utrjenosti jezika. Iz diahronnega preverjanja pa izhaja, da je veliko Dalmatinovih pobud ohranjalo normativno veljavo tudi v naslednjih stoletjih.

Prislovi v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja med narečno in nadnarečno rabo

0 V delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je poleg neupoštevanih pisnih⁴³⁹ mogoče zaslediti veliko število besedotvornih in glasoslovnih različic prislovov različnih vrst.⁴⁴⁰ Namen prispevka je ugotavljanje sestava prislovov, njihove tvorbene raznolikosti ter pogostnostne razvrstitve različic. Slednja je določljiva na osnovi gradiva, ki je bilo v slovarske namene zbrano s popolnim izpisom vseh del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Na tej osnovi bodo odkrite tudi razlike glede individualne izbire prislovov in njihovih različic (zlasti glede rabe pri Trubarju, Dalmatinu in Krelju kot osrednjih protestantskih piscev, pa tudi pri Juričiču, ki je nadaljeval Kreljevo delo) ter rabe, ki jo povzemata oba Megiserjeva slovarja, v skromnejših okvirih pa tudi Bohoričeva slovnica. Ob tem bodo izločeni tudi najjasneje izoblikovani tipi različic, hkrati pa bo opravljen poskus razmejiti redke, individualne ali še narečne rabe od (splošno) razširjene, knjižnojezikovno uveljavljene in zato domnevno nadnarečne.

1 Izpridevniški prislovi,⁴⁴¹ izpeljani z obraziloma *-o* (pisno praviloma *-u*,⁴⁴² pri Krelju *ò/o*, pri Juričiču *o/u*), ki je lahko naglašeno ali nenaglašeno, ali *-e*, so bili tudi v 16. stoletju tvorbeno najbolj običajni in najpogostejše rabljeni (npr. *bogato*, *čedno*, *dobro*, *dolgo*, *lepo*⁴⁴³ itd. ter *divje*, *rdeče*, *vročje* itd.).⁴⁴⁴ Večinoma izkazujejo splošno rabo, redkeje le individualno. Toda tudi v primerih, kadar so uporabljeni pri enem samem piscu, je omejenost rabe razložljiva na dva načina: prvi je, da so prislovi ali njihove različice prepričljiva sestavina individualnega besednega

⁴³⁹ Pisne različice so npr. posledica različnega zapisa posameznih glasov, pri izpredložnozveznih prislovih ločene ali stične pisave sestavin (npr. v DB 1584: *k'malu/kmalu*, *ods dolaj/od sdolaj*, *snotraj/s'notraj* itd.) itd. V prispevku so navedene samo tiste pisne različice, ki dopolnjujejo ali pojasnjujejo prikaz glasoslovne in besedotvorne variantnosti prislovov.

⁴⁴⁰ Nekaj različic v obširni razpravi o prislovih navaja že Bajec (1954: 195–226; omenja npr. Trubarjevo rabo oblik *ondukaj*, *tukaje*, *dotle*, *dotlej*, *sice*, *zdkaj* itd.; Kreljevo rabo oblik *dolikaj*, *zadnjič*, *zdajci*, *drugako* itd.; Dalmatinovo rabo oblik *semkaj*, *semkaje*, *ličkaj*, *pešico*, *sedaje*, *vrhu* itd.), na poskuse formalizacije z dodajanjem različnih obrazil pa na osnovi preverjanja v daljšem zgodovinskem obdobju in na celotnem slovenskem ozemlju opozarja M. Orožen: npr. *vjuro*; *vuezher*, *sguda*, *suezhera*; *dave* / *davi*, *dreve* / *drevi*; *vundukaj*, *ondukaj*, *tjakaj*, *tjale*, *lesem*; *drugazhe* / *drugako*; *blisu* / *blisò*, *pejshzo* / *peš* itd. (Orožen 2003: 59; 136–143). A. Vidovič Muha (1986: 365–366) deli tvorjene prislove iz TO 1564 glede na način tvorbe: prevladujejo izpeljani prislovi, med uporabljenimi obrazili pa po pogostosti izstopajo *-o* (npr. *lepo*), *-ski*, *-i/-o*, *-krat*, *-č*, ki se razvrščajo tudi na besedovrstno različne podstave; med sestavljenimi prislovi izstopa nekaj tipov tvorjenk: *nemogoče*, *predaleč*, *narveč*, *ozgora*, *polahko*; za sklapljanje gre v primerih kot *posili*, *počasu*, *zavoljo*; modifikacijski tvorjenki pa sta *češčeše*, *čestče*.

⁴⁴¹ Glede na vrsto so to lastnostni, glede nadaljnje delitve pa načinovni prislovi.

⁴⁴² O zapisu izglasnega etimološkega *o*-ja v prislovih pri Trubarju prim. Rigler 1968: 27, kjer navaja, da ga je Trubar zapisoval z *u*, primeri kot *Sgudo*, *viuro* itd. pa so najverjetneje posneti po izgovoru v centralnih narečjih, čeprav so oblike znane tudi iz doljenščine in notranjščine. Krelj ga je v začetku (KB 1566) še zapisoval z *u*, v KPo 1567 pa z *ò/o*, kar se ujema s kraškimi izgovori (Rigler 1963: 66–67, 1968: 136).

⁴⁴³ Dela izkazujejo zelo raznoliko pisno podobo prislova: npr. *lipu*, *lepu*, *lépu* v DB 1584, *lepò* v KPo 1567, *lipu* v TT 1581–82.

⁴⁴⁴ Primeri so navedeni v pisno posodobljeni obliki. Na glasoslovne posodobitve je opozorjeno v oklepaju.

zaklada, kar pogosto potrди primerjava avtorsko različnih redakcij istega (prevedenega) besedila (npr. biblijskih knjig ali postil), drugi pa, da gre pri redko rabljenih prislovnih različicah pogosto za navidezno individualnost, saj bi več priložnosti za rabo oblike verjetno razširilo tudi okvire njenega pojavljanja.

1.1 Ugotavljati je mogoče več tipov pogostnostnega razmerja med izhodiščnim pridevnikom in izpeljanim prislovom:

1.1.1 Skorajda pravilo je, da se ob pogosto ali splošno rabljenem pridevniku pojavlja prav tako pogosto uporabljani prislov, čeprav je ta navadno nekoliko redkeje rabljen. Večinoma so prekrivna tudi dela, v katerih se pojavljata obe tvorbeno povezani, besednovrstno pa različni besedi. Npr.: pridevnik *bogat* (pojavlja se v 32 delih) in prislov *bogato* (pojavlja se v 17 delih) sta bila splošno rabljena. V podobnem pogostnostnem odnosu so tudi naslednji členi razmerij: *bridek* (24 del) – *bridko* (16 del), *častit* (24 del) – *častito* (10 del), *časten* (18 del) – *častno* (13 del), *čuden* (35 del) – *čudno* (29 del), *debel* (20 del, pridevnik je bil splošno rabljen) – *debelo* (izpričan je v šestih Trubarjevih delih); široko in pogosto rabljena sta bila tudi člena razmerja *dober* – *dobro*; *drz* (izpričan je v sedmih delih treh piscev: Dalmatin, Juričič,⁴⁴⁵ Tulščak) – *drzo* (v DJ 1575 in v DB 1584; v DB 1584 se pridevnik *drz* dvakrat pojavlja (*drzi ljudje, norci*), prislov *drzo* pa le enkrat: *Aku merkafsh, de dèrsu okuli febe gleda, taku dobru gori gledaj* (DB 1584: II,163b)). Splošno rabljena sta bila tudi *pošten* (36 del) in *pošteno* (26 del). Pogostnostno zaostajanje rabe prislova za podstavnim pridevnikom neredko izravnava pojavljanje oblike v novih besednovrstnih vlogah, npr. povedkovniški in (redkeje) členkovni.⁴⁴⁶

Glede pogostosti rabe, avtorske izbire in sopomenskosti sta posebne omembe vredni razmerji *gnadiv* – *gnadivo* ter *gnadljiv* – *gnadljivo*. *Gnadiv* se pojavlja v enajstih delih (poleg Trubarja ga uporablja tudi Znojilšek), prislov *gnadivo* je izpričan v *P 1563, kjer sta dva izmed treh zapisov Juričičeva. Različici *gnadljiv* (pojavlja se v 17 delih) in *gnadljivo* (uporabljen je v 12 delih, ki so jih napisali Dalmatin,⁴⁴⁷ Tulščak, Trost, Znojilšek in Trubar (izpričan je v TPo 1595)) sta bili splošno rabljeni.

1.1.2 Pridevnik se pogosto pojavlja, prislov pa presenetljivo redko, kar je lahko tudi posledica obstoja večjega števila variant. *Brumen* je npr. izpričan v 40 delih, prislov *brumno* pa samo v KPo 1567 in TPo 1595, vendar se v TPo pojavlja še splošno razširjena in prevladujoča besedotvorna različica *brumsko*, v KPo pa prislov *brumski*, ki se pogostnostno razvršča za različico *brumno*. V podobnem pogostnostnem odnosu so tudi členi razmerij *pretesen* – *pretesno*, *prost* – *prosto*, *divji*, ki se pojavlja v 23 delih različnih piscev, večinoma kot sestavina terminoloških poimenovanj (npr. *divji golob*, *divji osel*, *divji kozel* v MD 1592) – *divje*, ki se pojavlja samo dvakrat v JPo 1578 (npr. *tako celo diuie inu pres pametno shiueyo* (JPo 1578: III,126)), *kecarski* – *kecarsko*, *klagov*, ki je izpričan v petih Trubarjevih delih – *klagovo* pa samo v TR 1558 (*klagouu inu mylu pifcati* (TR 1558: y2a)), *nepokoren* – *nepokorno*, *nezastopen* – *nezastopno* itd.

1.1.3 Glede na razširjenost rabe sta npr. primerljiva člena razmerja *glasen* (v 18 delih) – *glasno* (v 19 delih).⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ KPo 1567 in JPo 1578 se razlikujeta tudi po tem, da Krelj uporablja različico *drzen*, Juričič pa *drz*, potrebe po uporabi izpeljanega prislova pa ni bilo pri nobenem od njiju.

⁴⁴⁶ Ob prislovu *dobro* sta izpričana tudi povedkovnik (*Nej dobru pravizhnimu fylo sturiti* (DB 1584: I,323a)) in členek (npr. *Jeft dobru k'njemu pojdem, onu pak k'meni ne pride* (DB 1584: I,174a)).

⁴⁴⁷ V DB 1584 pridevnik *gnadljiv* in prislov *gnadljivo* izkazujeta razmerje 39 : 8.

⁴⁴⁸ Na pomensko sorodnost, ki je predvidljiva na osnovi tvorbeno povezanosti, kažejo tudi zveze, v katerih se npr. v DB 1584 pojavljata pridevnik *glasen* (37 pojavitev) in prislov *glasno* (51 pojavitev). Prevladujejo zveze

1.1.4 Primeri manjše razširjenosti in manj številčne rabe pridevnika od prislova so redki: *hiter* se npr. pojavlja v 26 delih, *hitro* pa v 31; *neprestan* in *neprestano* sta izpričana samo v JPo 1578, po številu pojavitev pa prevladuje prislov (razmerje je 1x – 6x). Še večjo razliko glede obsega rabe izkazujeta pridevnik *brz*, ki je izpričan v štirih delih (v DB 1584 in v BH 1584 ter v obeh Megiserjevih slovarjih), in prislov *brzo*, ki ga je Trubar uporabil že leta 1562, skupno pa se pojavlja v devetih delih različnih piscev.

1.2 V problemsko območje razmerja pridevnik – prislov spadajo tudi enakoizrazni pari prevzetih besed. Izhodiščni so prvotni pridevniki, ki se v slovenščini praviloma ne pregibajo in ki (kot v nemščini) privzemajo nove besednovrstne vloge: prislovno in povedkovniško (npr. *falš*, *flisig*, *fraj*, *grob* itd.). Glede na pogostnost je najmočnejša pridevniška raba, prislovna je redkejša, vendar izpričana pri istih piscih kot pridevniška. Npr.: *Inu Bogu bodi toshenu vNebu osgoraj, de se najdejo hlapzhizhi inu Deklize, od defset, dvanaiſt lejt, kateri /.../ ſo tudi s'befsedami neframni inu **grob** (TPo 1595: III,161) – Ty tretji Shularji /.../ tiga nikar taku **grob** vun neifreko (TPo 1595: I,171).*⁴⁴⁹ *Flisig* kaže v okviru biblijskih prevodov izrazito skrčitev glede rabe prislova, saj je izpričan samo v DB 1584, medtem ko sta pridevnik uporabljala Trubar in Dalmatin. Primernik in presežnik v obeh besednovrstnih vlogah pa izkazuje TPo 1595: *kateri ſe nar vezh ponysha, inu s'tem **nar fliffigifh** tem ludem flushi s'fvojo Slushbo, daruvi inu gnado* (TPo 1595: III,121). Poleg tega najdemo v TPo 1595 ob pridevniku *ferm* tudi besedotvorno razvidno osamosvojeni prislov *fermo*. Par je eden izmed poimenovalnih prispevkov tega Trubarjevega dela.⁴⁵⁰

1.3 Med značilnosti Juričičeve postile⁴⁵¹ se uvrščajo tudi številna deležja na *-(v)ši* (*padši*, *pogledavši*, *pokleknuvši*, *razdrvši* itd.), ki jih Toporišičeva slovnica (Toporišič 2000: 228) obravnava med prislovi iz glagolske podstave. Npr.: *Kakor kadar kei edan grosouito **padshi** Ruko ali Nogo slomi* (JPo 1578: III, 34b); *Inu ie **pogledaushi** Vnebo vsdahnil* (JPo 1578: II,140).

2 Pregled besedja, uporabljenega v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, odkriva več sopomenskih nizov prislovnih različic. Pari in veččlenski nizi so sestavljeni iz besedotvorno in glasoslovno različnih oblik, ki pripadajo različnim stopnjam izpeljave. Nekateri so izpričani le v jeziku posameznega pisca, drugi pa se zaradi ponavljajočih se rab pri različnih piscih kažejo kot značilnost obdobja. Pregled sestave posameznih nizov ter njihova medsebojna primerjava odkrivata osrednje tvorbene tipe ter obseg in značilnosti njihove rabe.

s samostalniki, ki označujejo pojave s pomensko sestavino zvočnosti: *glasna štima*, *glasen šum*, *glasno kričanje*, *trobentanje*, *ukanje*, *vpijenje*, ter samostalnikov, ki ustvarjajo zvoke: *glasne trobente*, *cimbali*, *zvončiči*. Prislov *glasno* pa kakovostno natančneje določa glagole, ki označujejo zvočno uresničevana dejanja: *glasno jokati*, *klicati*, *vpiti*, *zavpiti*, *peti*, *odgovarjati*, *šrajati*, *zgoniti*.

⁴⁴⁹ Primerjava z Lutrovo prevodno predlogo kaže, da je bila beseda *grob* v obeh primerih (v pridevniški in prislovni vlogi) prevzeta iz nemščine: *Vnd Gott ſey es geklagt im Himel droben / man findet knaben vnnd megdlein / von zehen / zwölff jaren / die /.../ ſonſt mit worten ſchambar vnnd **grob** find* (LH 1566: III,XCIII) – *Die dritten ſchuler / find /.../ es nicht ſo **grob** herauß ſagen* (LH 1566: I,C1b).

⁴⁵⁰ Npr. *ta tudi nemore ſpati, temuzh **ferm** inu zhujezh biti* (TPo 1595: 42) – *Dezhle pak inu fravve, imajo /.../ kadar imajo na gaſſo jiti, lipu, **fermu**, hitru inu naſhnu puji* (TPo 1595: III,128). Prim. Merše 2007: 80–81. Pridevnik je konec obdobja prišel tudi v slovarsko evidenco: *Vegetus. /.../ Germ. friſch / gefund / wolmögend / wacker / mutig / freudig /.../ Slav. **ferm**, perrozhen, offer* (MTh 1603: II,676).

⁴⁵¹ Prim. Merše 2007: 73, pred tem pa je na primerjalno ugotovljeno, izstopajočo pogostost deležnikov sedanjega časa na *-óč/-éč* in *-ši* v Kreljevem in Juričičevem jeziku na več mestih opozorila M. Orožen (1996: 183–184; 2003: 103–105). Prim. tudi Jesenšek 1998: 277–286, zlasti 277 in 283–284.

2.1 Najznačilnejše tvorbenne tipe odkrivajo naslednji pari in nizi:

2.1.1 Izpeljava prislovov z obraziloma *-i* in *-u*(/o):⁴⁵²

Blizi – blizu – blizo: Prvi dve različici sta bili splošno rabljeni. Obe sta rabila Trubar in Dalmatin. Preverjanje njunega številčnega razmerja v vzorčnih delih je pokazalo, da je bil *blizi* širše uveljavljen kot *blizu* (v TT 1581–82 je npr. izkazano razmerje: *blizi* 16x – *blizu* 1x, v TPO 1595 pa je njuna raba bolj uravnotežena: *blizi* se (v različnih besednovrstnih vlogah) pojavlja 14x – *blizu* 15x). Polariziranost ustvarja šele vključitev oblike *blizo*, ki je zapovrstno in deloma medsebojno povezano izpričana v Kreljevi in Juričičevi postili (pogostnostno razmerje v JPo: *blizu* 14x – *blizo* 8x (KPo in JPo)). Čeprav je pisna realizacija enaka kot pri variantah številnih načinovnih prislovov, je na večjo osamosvojenost rabe in na obstoj tročlenskega niza mogoče sklepati na osnovi etimologije in današnjega stanja. Primerniške različice *bliž* (JPo 1578: 2x),⁴⁵³ *bliziše* (v TT 1577), *bliže* in *bližej* (v TPO 1595)⁴⁵⁴ ter presežniki kot *najbližej* (KPo 1567) bi morda odločneje prevesili razmerje, če bi bilo povsem jasno, h kateri obliki spadajo.

Prislovne različice *blizi – blizu – blizo* so se uporabljale kot prostorski prislovi, saj so odgovarjale bodisi na vprašanje *kje* ali na vprašanje *kam*: *Vta Grob sta vshe Iesufa poloshila /.../ kadar je tu tudi Groh [pravilno Grob] lyh blisu bil* (JPo 1578: I,132a); *Ie blishe perstopila* (JPo 1578: I,89a). Vse pojavitve različice *blizo* so iz prvega dela postile. *Blizo*⁴⁵⁵ je mogoče pridružiti skupini narečno rabljenih prislovov na *-o*, značilnih za Krelja: npr. *kada blisò pride, vprasha ga rekoč* (KPo 1567: Cb).⁴⁵⁶ Pogostnostno zaostaja za osrednje uveljavljenima različicama *blizi* in *blizu*.

Prislovno rabo je od predložne mogoče ločevati po posebnem skladenjskem okolju. Vanj npr. spada vzporedna navedba prislova in predložne zveze, občasno pa tudi poudarjalnega členka, nanašajočega se na prislovni pomen. Če bi tovrstnih znakov ne bilo, bi bilo obliko v veliki večini primerov mogoče razumeti kot predlog: *Taku blisu fe on nej kobeni Stvari perdrushil* (TPO 1595: III,69); *Potehmal fe je on taku blisu k'nam reunim inu v'bofim zhlovekom perdrushil* (TPO 1595: III,70) – *Sintemal er sich fo nahend zu vns Menschen befreudet vnd gethan hat / das er nicht allein in vns wohnen* (LH 1566: III,XLIB).

Osnovnemu tekmovalnemu paru *časi – času*⁴⁵⁷ se pridružujeta še sestavljeni (splošno razširjeni) različici *včasi*⁴⁵⁸ in iz JPo 1578 znani *včasu*, ter par *počasi – počasu*, ki je prav tako nastal iz predložne zveze, izkazuje pa splošno uveljavljenost drugega člena.

2.1.2 Na daljšanje nizov sopomenskih različic sta vplivala predvsem dva tvorbeni načina: priponski, ki je z uporabo različnih obrazil in večstopenjsko gradnjo najpogosteje širil izbiro, ter predponski, pri katerem so se v predponski vlogi pogosto pojavljali tudi predlogi. Med uporabljenimi besedotvornimi sredstvi so bila splošno znana predpomska in priponska obrazila.

⁴⁵² Izpeljava s priponskima obraziloma *-i* in *-u*, ki jo izkazujejo prislovne različice, je kot značilno tvorbeno nasprotje izpostavljena tudi na osnovi današnjega stanja. Obrazilo *-u* še vedno izkazuje prostorski prislov *blizu*, ki ga Bezljaj (1976: 27–28) razlaga kot genitiv csl. pridevnika *blizъ*.

⁴⁵³ Različica je domnevno nastala z govorno onemitvijo končnega nenagašenega *i*-ja.

⁴⁵⁴ V TPO 1595 prevladuje različica *bliže* (pisno: *blishe*, *blishe* itd.), *blishei* je zapisan samo enkrat: *De ta Turek taku s'fylo, od dan do dne blifhei knam fe rine* (TPO 1595: I,253).

⁴⁵⁵ Različica je uporabljena tudi v Juričičevi postili, vendar izkazuje le predložno in povedkovniško vlogo.

⁴⁵⁶ S primerjavo izpeljano preverjanje Juričičeve izbire ni pokazalo, kateri različici je dajal prednost, saj je zvezo prislova in glagola nadomestil s sopomenskim predpomskim glagolom: *inu kada fe ie kniemu priblishal, ga je vprashal rekoč* (JPo 1578: I,76b).

⁴⁵⁷ Različica, tvorjena z obrazilom *-i*, je bila splošno razširjena, različica *času* pa se pojavlja samo v Trubarjevih delih. V isti sopomenski niz spada tudi glasoslovno označena različica *čajsi* 'Etwann', ki jo navaja MD 1592, kar bi kazalo na zapis pogovorne različice.

⁴⁵⁸ Različice *včasih* v delih slovenskih protestantskih piscev še ni bilo.

V dolge sopomenske nize sta se npr. z dodatki razrasla prislova *sem* in *tja*: *sem + ka (semka) + j (semkaj) + e (semkaje)*; *tja + ka (tjaka) + j (tjakaj) + e (tjakaje)*. Predponsko se je neredko dodajalo tudi obrazilo *le-*: npr. *lesem, lesemkaj*⁴⁵⁹ (ali *letam, letamkaj*), ki je bilo pisano narazen ali skupaj. Pregled razširjenosti rabe posameznih tvorbenih tipov prislovov je pripeljal do številnih ugotovitev glede uveljavljenosti posamezne oblike, hkrati pa osvetlil navade piscev glede tvorbe prislovov, posledično in delno pa tudi njihove ubesedovalne postopke.

2.1.2.1 Pregled členov niza, ki ga uvaja *sem*, kaže naslednjo sliko: prislova *sem* in *semkaj* sta bila v 16. stoletju splošno uveljavljena. Večina piscev je uporabljala oba, le Krelj in Znojilšek samo *sem*. *Semkaje* je redkeje izpričan in pojavitveno omejen na Trubarjeva in Dalmatinova dela ter na Juričičevo postilo. Tudi *lesem* in *lesemkaj*, ki številčno sicer ne dosejata različic *sem* in *semkaj*, so uporabljali številni pisci: *lesem* poleg Trubarja in Dalmatina tudi Juričič, Felicijan Trubar, Tulščak in Znojilšek, redkeje rabljeno različico *lesemkaj* pa Juričič, Dalmatin v *Bibliji*, Trubar v prevodu Lutrove *Hišne postile* ter Trost in Znojilšek. *Semka* in *tjaka* sta enkratna Trubarjeva zapisa: *Puidita femka gori* (TT 1577: 343); *prauim kanimu puidi tiaka, taku gre, inu hdrugimu pridi fem, taku on pride* (TT 1582: 28).⁴⁶⁰ V *Registru*, dodanem Dalmatinovi *Bibliji* iz leta 1584, sta v tretjem stolpcu, ki prinaša vzhodnoslovenska poimenovanja, parno navedeni tudi različici *simo* in *tamo* (*fimo tår tamo* (DB 1584: III,CcVb)). Podobno razširjenost izkazujejo tudi členi nizov, ki označujejo oddaljeni prostor ali prostorski cilj in ki jih uvajata prislova *tja* in *tam*. Splošno razširjeni in pogosto rabljeni sta bili različici *tja/tje*⁴⁶¹ in *tjakaj*,⁴⁶² bodisi samostojno rabljeni ali kot sestavini glagolskih kalkov. Oblika *tjakaje* je zapisana samo v TPo 1595, nova oblika *tjaki* pa samo v DB 1584. Podobno stopnjo uveljavljenosti izkazujejo tudi različice *tu – tukaj – tukaje, letu – letukaj in letukaje* ter *tam – tamkaj – tamkaje*. V prvem nizu je prevladovala različica *tukaj*, *tu* se je redkeje pojavljala, *tukaje* pa najredkeje.⁴⁶³ Tudi predponsko razširjeni različici *letu* in *letukaj* sta bili splošno znani, čeprav sta bili redkeje rabljeni kot besedotvorno izhodiščna dvojica. Protestantski pisci so prednost dajali drugi (*letukaj*), *letukaje* pa se je pojavljala v DB 1584 in v postilah (KPo 1567, JPo 1578 in TPo 1595). Tudi pri členih tretjega niza je bila najmanj znana različica *tamkaje*, po kateri so sicer izmenično segali različni pisci (Trubar, Dalmatin, Juričič, Tulščak),⁴⁶⁴ vendar je pri večini zaostajala za *tam* in *tamkaj*.⁴⁶⁵

Čeprav so pomensko nasprotni mestovni prislovi v besedilih pogosto rabljeni povezano, tvorbena usklajenost izbranih različic ni vedno uresničena. Pri različnih piscih izstopajo različne parne povezave: pri Trubarjevem delu *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, 1575 npr. *letukaj* in *tamkaj* (npr. *letukai oli tamkai* (TC 1575: 237)), v *HISHNI POSTILLI*, 1595, *tukaj* in

⁴⁵⁹ Obliki *lesem* in *lesemkaj* se v delih protestantskih piscev pojavljata od leta 1578 dalje, vendar prva redkeje od druge.

⁴⁶⁰ Drugi zgled kaže, da Trubar ni izrabil možnosti stilnega učinkovanja z izbiro tvorbeno izenačenih prislovov, saj si sobesedilno sledita protipomenki *tjaka – sem*.

⁴⁶¹ S preglasom, ki je bil razširjen na Dolenjskem in Notranjskem (prim. Rigler 1963: 76; 1968: 96–97, 138), je nastala različica *tje*.

⁴⁶² Krelj npr. uporablja le obliko *tja*, Juričič pa v drugem in tretjem delu postile, ki ju v Kreljevi izdaji še ni bilo, tudi *tjakaj*.

⁴⁶³ Preverjanje števila pojavitev znotraj istega besedila je potrdilo razvrstitev, ki jo nakazuje število del, v katerih se različice pojavljajo. V DB 1584 sta zelo pogosto (večstokrat) rabljeni le različici *tu* in *tukaj*. V TPo 1595 opazno prevladuje različica *tukaj* (rabljena je večstokrat), *tu* je rabljena 66x, *tukaje* pa 14x. Drugačno pogostnostno razvrstitev izkazujejo različice v KPo 1567: *tukaj* 75x, *tukaje* 37x, *tu* 11x. Na uveljavljenost tvorbenega tipa v Kreljevem jeziku posredno kaže tudi pogosta raba prislova *venkaje*.

⁴⁶⁴ V DB 1584 so različice *tam, tamkaj in tamkaje* v razmerju 137x : 138x : 1x, v TPo 1595 so v razmerju 38x : 72x : 1x.

⁴⁶⁵ Svojsko izbiro izkazuje JPo 1578, kjer se *tamkaje* pogostnostno uvršča takoj za izhodišnim prislovom *tam* (*tam* 36x, *tamkaje* 22x, *tamkaj* 13x).

tamkaj, *letukaj* in *tamkaj*, le izjemoma tudi *tu* in *tamkaj* (npr. *Kradi letukaj, prešhuftvaj tu, mori tamkaj* (TPo 1595: I,46);⁴⁶⁶ *Ali ti tezheſh tjakaj na tvojo nyvo, imaſh tukaj inu tamkaj kopravilu* (TPo 1595: II,264)); v DB 1584 npr. *letukaj* in *tamkaj* ter *tukaj* in *tamkaj*, pa tudi *tu* in *tam* (npr. *tu en kupp, tam en kupp* (DB 1584: I,38b); *katero on letukaj na tém Svejti /.../ refvejti, inu tamkaj vekoma isvelizha* (DB 1584: I,cIIIa); *de bodo od Buga tukaj na tém Svejti ſhtrajfani, inu tamkaj vekoma ferdamani* (DB 1584: I,bVa)); pri Krelju v paru s *tam* nastopajo *tu*, *tukaj* in *tukaje* (npr. *ſmo petlali tukai en kofāz, tam edan Zhloveſkih del* (KPo 1567: CV); *Tukai ga obletio ti Valovi tiga pohotenia /.../ Tukaie vſtane ſard inu nyd: Tū ga preobèrne Geytikofſt, tam ta, tam uni Gréh* (KPo 1567: LXXXII)), pri Juričiču npr. *letu* in *tamkaje*, *letukaj* in *tamkaje*, pa tudi *letukaje* in *tamkaje* (npr. *inu nyh troſhta letukai vletem, inu tamkaie Vuezhnem Shyuotu* (JPo 1578: II,67); *tako hozhmo letukaie ſadobiti Miloft Boſhyo, inu tamkaie vezhno zhaft inu Vezhni leban* (JPo 1578: II,77b) itd.).

2.1.2.1.1 Členi omenjenih sopomenskih prislovnih nizov (*sem – semkaj*, *tja – tjakaj*, *letu – letukaj*, *tam – tamkaj*) in še nekaterih neomenjenih so hkrati sestavine ločeno pisanih dvodelnih prislovnih kalkov,⁴⁶⁷ sestavinsko prevedenih po nemških besedotvornih vzorcih. Preverjanje je pokazalo, da prevodne predloge ne usmerjajo k izboru besedotvornih različic tipa *sem / semkaj / semkaje / lesemkaj*, ampak je na izbor vplivala sočasna uveljavljenost različice v slovenskem knjižnem jeziku, deloma pa tudi individualna izbira, ki je bila lahko pogojena z narečno pripadnostjo. Npr.:

- (1) *inu poſhle enu takovu zhaſtitu ſelſtvu od Nebes ſem doli htem v'boſim Petlerjem* (TPo 1595: I,40) – *vnnnd jchickt ſo ein herzliche botſchafft vom Himel herunter zu den armen bettlern* (LH 1566: I,XXV);
- (2) *kateri je od Neba ſemkaj doli priſhal* (TPo 1595: II,114) – *der vom himel iſt herunter kommen* (LH 1566: II,LXVIIIb);
- (3) *Nihzhe ne gre v'Nebu, temuzh ta kateri je leſem doli priſhal* (TPo 1595: III,90) – *Niemand feret gen Himel / den der herunter gefaren iſt* (LH 1566: III,LIII).

2.1.2.2 Značilno tekmovalno razmerje oblikuje tudi sopomenski prislovni par, ki nastaja z dodatkom obrazila *-j* prislovu, ki se končuje na samoglasnik: npr. *noco – nocoj*, *napre – naprej*, *nekada – nekada/jnekada/j*, *ozgora – ozgoraj*, ki obstaja tudi v glasovno neokrnjeni različici *odzgoraj*,⁴⁶⁸ *včera – včeraj* itd. Pri naštetih parih različice z *-j* opazno prevladujejo, različice brez *j* pa so večinoma individualno rabljene: *noco* npr. rabi samo Krelj, v postili je to celo trikrat ponovljena edina oblika. *Napre* in *ozgora* je mogoče zaslediti samo v TO 1564, kjer sta zapisani po enkrat. *Nekada* sta ob prevladujoči različici *nekada/j* uporabljala le Krelj in Juričič (v KPo 1567 sta *nekada* in *nekada/j* v razmerju 5x : 9x, v JPo 1578 pa v razmerju 4x : 9x). Manj prevešeno pogostnostno razmerje členov izkazujejo pari kot *zada – zadaj*, *iznotra – iznotraj*, *izvuna – izvunaj*, kjer pogosto rabo izkazujejeta oba člena. Pri nekaterih členih je opazna tudi izrazita omejenost na individualno rabo: *iznotra* se pojavlja samo v Trubarjevih delih, *iznotraj* pa v DB 1584; *izvuna* prav tako v Trubarjevih delih, v DB 1584 pa sta izmenično rabljeni obe obliki, vendar v drugačnem številčnem razmerju: *izvuna* 5x – *izvunaj* 9x. Od splošne rabe svojsko odstopa

⁴⁶⁶ Primerjava s prevodno predlogo je pokazala, da je bila izbira variant delno usmerjena z njo: *Stil hie / Ehebreche da / würge dort* (LH 1566: I,XXVIII).

⁴⁶⁷ Pisava skupaj je le redko izpričana. Nekaj primerov je mogoče zaslediti v Trubarjevem zadnjem delu (TPo 1595), kar je mogoče pripisati popuščanju uzaveščenosti uporabljanega knjižnojezikovnega sistema. Tvorbenemu tipu bo tudi z vidika iskanja ustreznega modela slovarskega prikaza kalkiranih zvez namenjena posebna obravnava. Prim. o tem Merše 2003a: 90–91.

⁴⁶⁸ Slednja je bila prav tako splošno znana, vendar redkeje rabljena kot v živi rabi glasoslovno preoblikovana različica *ozgoraj*. V TPo 1595, kjer se pojavljata obe, izkazujejeta številčno razmerje 91x (*ozgoraj*) : 5x (*odzgoraj*).

Kreljeva, saj je v *Postili slovenski* namesto *izvunaj* v rabi še danes ohranjena različica *zunaj*. Na uveljavljanje predponsko obrušeni različici kažeta predvsem v Dalmatinovih delih uporabljeni različici *zvuna* in *zvunaj*,⁴⁶⁹ pa tudi pojavitvena mesta oblike *znotraj*. Slednja se pojavlja pri Dalmatinu, Krelju in Juričiču, na vse večjo uveljavljenost pa kaže tudi navajanje v Bohoričevi slovnici, v obeh Megiserjevih slovarjih in v delih z letnico 1595. Pregled razširjenosti rabe besedotvornih in glasoslovnih različic je pokazal, da so se kasneje ali še danes rabljene različice pogosto začele pojavljati in uveljavljati šele proti koncu stoletja.⁴⁷⁰

Veččlenski sopomenski nizi nastajajo tudi z različno samoglasniško izpeljavo: *zada* – *zadaj* + *zadi*;⁴⁷¹ *zdavna* – *zdvunaj* + *zdavno* (pisno npr. *fdauunu/sdauno*), ob *izdavna* tudi *izdavne* – *izdavno*; *zgoda* – *zgodaj* + *zgodo* itd. Pregled razširjenosti rabe naštetih različic ni pokazal enotne slike, čeprav je v večini primerov ugotovljiva splošna raba različice, izpeljane z *-j*. Pri trojici *zdavna* – *zdvunaj* – *zdavno* je redkejša raba ugotovljiva pri *zdavna*, ki jo poleg Juričiča uporablja predvsem Dalmatin, *zdvunaj* in *zdavno* pa sta primerljivo pogosto rabljeni različici, čeprav je prva splošno razširjena, *zdavno* pa je poleg Krelja in Juričiča uporabljal predvsem Trubar.⁴⁷² Trojica *izdavna* – *izdavne* – *izdavno* je značilna za Trubarjev jezik. Različice se razlikujejo po pogostosti rabe: v TT 1581–82 se *izdavna* pojavlja 3x, *izdavno* pa 1x: *fakai on bi ga bil rad ifdauna vidil* (TT 1582: 346) – *Sakai vi bi imeili isdaunu vuzheniki biti* (TT 1582: 378). *Izdavne* je uporabljena samo v TT 1560.

Novo tekmovalno razmerje nastaja z zamenjavo obrazila *-j* z *-d*, vendar je tudi v veččlenskem nizu, ki ga sestavljajo različice *napre* (Trubarjeva značilnost) – *naprej* – *napred*,⁴⁷³ osrednja različica, ki se je obdržala do danes, še vedno *naprej*.⁴⁷⁴ Druga možnost tvorbene širitve se je odpirala z uporabo obrazila *-r*: npr. *potle*⁴⁷⁵ – *potler*. Različica *potler*, ki splošno razširjene *potle* ni dohitela, se je začela uveljavljati šele v zadnjih dveh desetletjih protestantske ustvarjalnosti. Od DB 1578 dalje jo je uporabljal Dalmatin, za njim pa tudi Bohorič, Trost, Znojilšek, znašla pa se je tudi v TPo 1595, kjer sta *potle* in *potler* v razmerju 313 : 79.

2.1.2.3 Več različic spremlja tudi prevladujočo obliko *lahko* (pisno *lahku*): *lahki* (tudi *lohki*), ki je bila rabljena zlasti v Trubarjevih delih, in *lahke* iz JPo 1578, kjer je mogoče zaslediti tudi širše uveljavljeni različici *lahkaj* in *lahkej* (tudi *lohkej*). Ramovš (1921 (1997): 209–211) obliki *lahko* in *lahki* (enako kot kasneje uveljavljeno obliko *lehka/lohka*) razlaga kot arhaični sklonski obliki, različici *lahkaj* in *lahkej* pa z nastankom po analogiji. Po njegovem mnenju so vse končniško naglašene.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Preverjanje številčnega razmerja v DB 1584 je pokazalo na pričakovano pogostejšo rabo različice *zvunaj* (*zvuna* 4x – *zvunaj* 88x), ki večkrat nastopa v paru s protipomenskim *znotraj*: npr. *svunaj se vy pred Ludmy brumni vidite, ampak snotraj ste vy polni hinaufzhine inu hudobé* (DB 1584: III,15a).

⁴⁷⁰ M. Orožen (2003: 142–143) v okviru obravnave prislovov v slovenskem jezikovnem razvoju ugotavlja, da je od 16. stoletja dalje opazen znaten porast ojačevalnih partikul pri krajevnih in časovnih prislovih zaimkovnega izvora (npr. *-j*, *-aj*, *-ej*, *-ci*, *le-* ali *-le* itd.). Na tvorbeno raznolikost prislovov je pokazal tudi pregled časovnih prislovov v današnjih slovenskih narečjih (Smole 2000).

⁴⁷¹ V različici *zadi* etimologija odkriva stesl. sklonsko obliko *zadi*, *sъ zadi* »retro, a tergo«; v esl. pa so izpričane predložne zveze z naslednjimi oblikami: *sъ zada* »retro, a tergo«, *na zadě, na zadě, na zadě, na zadi* »zadaj« (Bezljaj 2005: 377–378). Na različico *zadi* kot stesl. mestniško obliko je opozoril že Ramovš (1914 (1971): 23).

⁴⁷² V TPo 1595 je različica *zdvunaj* izpričana 12x, *zdavno* pa 6x, v JPo 1578 pa je najpogostejša *zdavno* (5x), sledita pa ji *zdavna* (3x) in *zdvunaj* (1x).

⁴⁷³ Prim. tudi *narprej* in *narpred* – obe obliki sta znani iz Trubarjevega in Dalmatinovega jezika.

⁴⁷⁴ Isto velja tudi za sopomenski niz *popre* (v DJ 1575 enkrat zapisana različica) – *poprej* – *popred* (v DB 1584 enkrat zapisana različica).

⁴⁷⁵ V JPo je zapisana za Juričiča in verjetno tudi za določeno govorno okolje značilna oblika *potlje*: *Da vřaki Karřhenik smei vřeh rizhi naiproprei ima Moliti /.../ potlie k delu inu Kiedi iti* (JPo 1578: II,121b). Razmerje med njo in uveljavljeno različico *potle* je 1 : 110.

⁴⁷⁶ Prim. tudi Ramovš 1920 (1971): 129–130.

Različice, nastale z dodatkom obrazila *-ko* (*daleč – daleko*)⁴⁷⁷ ali *-ka* (*danas/danes – daneska*), ki se mestoma podaljšuje z *j* (*-kaj: daneskaj*),⁴⁷⁸ sta uporabljala Krelj in Juričič.⁴⁷⁹ Obe različici se pojavljata tudi v *1563, tudi tam v pesmih, pod katerimi je podpisan Juričič. Sopomenski niz, ki ga pričinja že v 16. stoletju splošno razširjeni prislov *danes*, daljšata še glasoslovni različici *donas* in *dones*,⁴⁸⁰ ki sta ju Trubar (*donas*) in Bohorič (*dones*) posnela po živi rabi v osrednjih slovenskih govorih. Rigler (1968: 207) obliko *donas* pri analizi Znojilškovega jezika pripisuje ljubljanskemu vplivu.

Na uveljavljenost obrazil *-ko* in *-j* (z različico *-je*) kaže še nekaj sopomenskih različic, uporabljenih predvsem v Kreljevi in Juričičevi postili. Ob splošno uveljavljenem prislovu *drugači*, ki obstaja tudi v glasoslovnih različicah *drgači*, *dregači*, *drigači*,⁴⁸¹ se pojavljajo še oblike *drugačej*, *drugačije*, *drugačje* in *drugako*.

Na uveljavljanje tvorbe prislovov z obrazilom *-j* kažejo tudi druge sopomenske različice. Sopomenski par *davno – davnaj* npr. sestavljata različica *davno* (pisno *davnu/davno*),⁴⁸² ki so jo uporabljali različni pisci, in redkejša različica *davnaj*, ki jo navaja Bohoričeva slovnica, za njo pa oba Megiserjeva slovarja. Njena prisotnost v obeh tipih jezikovnih priročnikov kaže, da so oblike v knjižni jezik prodirale iz žive rabe in da je slovar upošteval tudi govorno besedje. Uveljavljenost oblike *davno* potrjujejo še sopomenke, tvorjene iz predložnih zvez: *izdavno* (v Trubarjevih delih) in pogosto rabljena različica *zdavno*, ki sta jo prav tako uporabljala Trubar in Krelj.⁴⁸³

2.1.2.4 Splošno razširjenemu prislovu *kadaj/kedaj* se v JPo 1578 pridružuje tudi različica, izpeljana z obrazilom *-si: kedajsi*. Podobno razmerje nastaja z izpeljavo prislova *tedaj* s *-ci: tedajci*. Oblika je znana iz Kreljeve in Juričičeve postile.

2.1.2.5 V sopomenskem nizu prostorskih⁴⁸⁴ prislovov *dol – doli – dolun/dolum – dolikaj*⁴⁸⁵ prvima dvema členoma, ki sta splošno uveljavljena, sledita dva, ki se pojavljata le pri posameznih avtorjih: obliki *dolun* in *dolum* sta navedeni v Bohoričevi slovnici in v Megiserjevih slovarjih, *dolikaj* pa bi bilo glede na značilno obrazilo *-kaj* mogoče pripisovati Krelju ali Juričiču. Preverjanje pojavitev je pokazalo, da je različica rabljena v Juričičevi postili.

Na vprašanje *kam?* odgovarjata tudi splošno razširjeni prislov *domov*⁴⁸⁶ ter redko rabljena različica *domu*,⁴⁸⁷ ki ju Bajec (1954: 205) razlaga kot okamenela sklona in uvršča med oblikovne starine.

⁴⁷⁷ Pri paru *daleč – daleko* gre za nadomestitev enega obrazila z drugim, pri paru *danes – daneska* pa za dodajanje obrazila.

⁴⁷⁸ Obrazilo *-kaj* izkazuje tudi različica *dolikaj*, nastala drugostopenjsko iz prostorskega prislova *doli + -kaj*. Tudi ta spada med značilno besedje JPo 1578.

⁴⁷⁹ Na Kreljevo rabo v 16. stoletju in na sočasno narečno (štajersko in prekmursko) je opozoril že Bajec (1954: 198).

⁴⁸⁰ O nastanku različice *dones* je na več mestih govoril Škrabec. Razlaga jo z izgovorno okrepitevijo prvotnega polglasnika, ki jo je sprožila sekundarna naglašenost (JD I (1994): 404). Drugačno teorijo o nastanku oblike je razvil Ramovš (1930–31 (1997): 202–204).

⁴⁸¹ Povzroča jih različen zapis nenaglašenega samoglasnika.

⁴⁸² Npr.: *Ne si li pak fljhal, de sim jeft daunu poprej letu sturil* (DB 1584: I,216a) – *To ie prorok Esaia sdavnò poprei v tim svoim Prorokovanju poftavil* (KPo 1567: XXXI).

⁴⁸³ Npr.: V TT 1577 sta npr. različici *davno* in *zdavno* v razmerju 1 : 3.

⁴⁸⁴ Prim. Toporišič 2000: 406–407.

⁴⁸⁵ Vsi prislovi odgovarjajo na vprašanje *kam*.

⁴⁸⁶ V *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* (Bezljaj 1976: 108) sta za nastanek prislova *domov* navedeni dve razlagi: iz dativa cilja (bolj verjetno) ali iz lokala (manj verjetno).

⁴⁸⁷ Različica *domu*, ki jo Bajec razlaga kot lokal, se pojavlja le v DB 1584 ter v Juričičevi in Trubarjevi postili. Npr.: *tu mafzhovainje meni isrozhite inu domu poftavite* (TPo 1595: II,311) – *die rache mir heimstellet* (LH 1566: II,CLXXXIII). *Domu* je običajno sestavina glagolskega kalka.

Tudi splošno znani *kam*, ki ga sodobna slovenska jezikoslovna teorija opredeljuje kot prislovni zaimek (SP 2001: 731) je bil izhodišče novih, manj znanih prislovnih tvorjenk: *kam* + *-o* (*kamo*) + *-j* (*kamoj*). Različico *kamo* sta po enkrat uporabila Krelj in Juričič, *kamoj* pa je znana iz Bohoričeve slovnice in iz obeh Megiserjevih slovarjev (npr. *kamoj quorum, kam?, wo auß? wohin?* (MTh 1603 (Stabej 1977): 56). Medtem ko med *kam* kot vprašalnico in *kamoj* obstaja sopomensko razmerje, se *kamo* pomensko izenačuje s *kamor*: npr. *nai gredo kamo ôte* (KPo 1567: CV) – *Nai gre kamor ôzhe* (KPo 1567: CXVb).

2.1.2.6 Prislova *dosehmal* in *dosegama* sta okameneli predložni zvezi, razlikujeta pa se glede na številsko različno rodilniško obliko zaimka *si*: pri splošno razširjeni različici *dosehmal* je *si* v rodilniku množine, pri *dosegama*, ki se je začela pojavljati šele konec obdobja (npr. dvakrat v TPo 1595) pa v edninski.⁴⁸⁸ Krajevno omejena (verjetno koroška) je bila raba sopomenskega prislova *dosej*, ki ga navaja samo MTh 1603. V TPo 1595 je mogoče zaslediti tudi nasprotji *drugikrat* – *drugimal* in *taistikrat* – *taistimal*, ki sta posledica nadomestitve domače besedotvorne sestavine s prevzeto. Prevladovala sta sklopa z domačo sestavino *krat*.

2.1.2.7 Okamenele predložne zveze so tudi prislovi *kmali* in *kmalu*, *kviški* in *kvišku* itd., kjer gre za soočenje dajalniških oblik dveh sklanjatev: *i*-jevske in *u*-jevske. Prevladovali sta še danes uveljavljeni obliki *kmalu* in *kvišku*.

2.1.2.8 Z obrazilom *-oma*, ki se je v zgodovini slovenskega jezika pri tvorbi prislovov pokazalo kot dokaj produktivno, so (poleg *neutegoma*, *strahoma* in *vekoma*⁴⁸⁹) tvorjene različice, ki kažejo na glasoslovno spremenljivost obrazila: *dopolnoma*, *popolnoma*, *popelnoma*, *popolnana*, *popolnema*, *popolnima*. Glasoslovno variantnost je povzročal različen zapis prvotnega samoglasniškega *l* ter vokalnoharmonično preoblikovanje glasovne podobe obrazila. Prevladovala je oblika *popolnoma*, sledila pa ji je *popolnana*. Najmanj ustaljen izbor izkazujejo Trubarjeva dela, od koder je tudi osamela raba oblike *dopolnoma* (TT 1557).⁴⁹⁰

2.1.2.9 Sopomenske različice, ki jim je skupna zaimenska podstava *drug*, kažejo na uporabo različnih obrazil. Tvorjenke se glede pogostosti in širine rabe razvrščajo takole: splošno uveljavljeni sta *drugdi* in *drugod*, *drugde* je mogoče srečati pri Krelju in pri Juričiču, *drugdod* pa je različica iz TPo 1595 (npr.: *Sakaj on vidi, de takovu od drugdod nigdir femkaj ne pride* (TPo 1595: II,115)). Danes uveljavljeno različico *drugje* je napovedovala navedba koroške oblike *druge* v MTh 1603.⁴⁹¹

Med značilno besedje Kreljeve in Juričičeve postile spada tudi tvorbena različica *vdrugoč*, ki je (tudi v tem besedilu) spremljala splošno uveljavljeno različico *drugoč*.

⁴⁸⁸ V TPo 1595 sta različici *dosegama* in *dosehmal* v razmerju 2 : 47: *kar je dofegamal govorjenu, lahko je faftopi* (TPo 1595: I,218) – *Dofehmal vy nejfte nihter profsili v mojem Imeni* (TPo 1595: II,61).

⁴⁸⁹ Ob splošno uveljavljeni različici *vekoma* se je pri večini piscev vzporedno pojavljala tudi redkejša različica *vekomaj*, razširjena z dodatkom *j*-ja. V JPo 1578 sta različici razmejeni tudi glede pojavitvenega mesta: pri izbiri različice *vekoma* Juričič večinoma sledi Krelju, zato se oblika v prekrivnem prvem delu postile pojavlja kar 24x (od skupno 32 pojavitev); *vekomaj*, ki pa ga v KPo 1567 ni, se pojavlja le v neprekrivnem drugem in tretjem delu postile (31x). V DC 1584 sta obliki *vekoma* in *vekomaj* v razmerju 16x : 2x, v ZK 1595 pa v razmerju 18x : 1x. Npr.: *bude shiuel vekoma* (JPo 1578: I,133b) – *ta bu Vekomai Shiu* (JPo 1578: II,121).

⁴⁹⁰ Različica, ki je domnevno nastala po pomoti, je zapisana v robni opombi: *Crifstus ie vse sapuuidi dopolnoma doperneffal* (TT 1557: 10). V TPo 1595 npr. prevladuje *popolnoma*: *my ne bodemo lete Pridige letukaj na semli popolnoma sapopadli* (TPo 1595: I,38), *popolnima* pa je le enkrat zapisan (*de popolnima bomo lfvelizhani* (TPo 1595: I,217)).

⁴⁹¹ Prim. *druge prisl. alibi, Carinth. druge, anderswo* (MTh 1603 (Stabej 1977): 29).

2.1.2.10 V bolj izrazite tekmovalne pare bi prerasle tudi različice tipa *kupe* – *vkupe*, ki so domnevno nastale z onemtivjo ali obrusitvijo predložnega dela prvotne zveze, če bi bila njihova raba številčno bolj uravnotežena. Toda krajša različica je praviloma posamično ali zelo redko in hkrati individualno rabljena: *kupe* enkrat v TT 1557 (niz podaljšuje različica *vkupej*, ki je ena izmed besednih značilnosti vseh treh postil, uporabljal pa jo je tudi Znojilšek, ter *vkupa*, ki se trikrat pojavlja v TC 1574); *mejs* (kot Kreljeva posebnost, pojavljajoča se ob *vmes*) – *vmes*, ki je bila splošno uveljavljena, *jutro* (enkrat samkrat zapisana v TT 1557: **Jutro** ie Bug nima pridigal (TT 1557: i4b)) – *vjutro* itd. Zadnjemu paru se je v delih različnih avtorjev pridružil proti koncu obdobja vse bolj uveljavljeni par *zjutra* in *zjutraj*.

2.2 Kot je razvidno iz že naštetega, daljše nize različic oblikujejo tudi primerniške in presežniške oblike prislovov. Njihova številčnost, ki je posebej opazna pri Trubarju in Juričiču,⁴⁹² daje slutiti manjšo tvorbeno ustaljenost, kot jo kažejo prislovi v osnovniški obliki, domnevno pa tudi večjo odprtost za narečne vplive. Prislov *često* (pisno navadno *zheftu*) npr. v Trubarjevih delih spremljajo naslednje primerniške in presežniške oblike: *čestče*, ki je najpogosteje rabljena, ter redkejše *čestiše*, *česteše* in *češčese*. Veliko število različic je povzročila Kreljeva in Juričičeva tvorba prislovnih presežnikov s predpono *naj-* (npr. *najbrzo*, *najbližej*, *najdlje*, *najpoprej* itd.), ki je odstopala od splošno razširjene *nar-/ner-* (npr. *narpoprej*⁴⁹³ itd.).

2.2.1 Tekmovalni par *boljše* in *boljši* pripada tvorbenemu tipu *-e/-o* : *-i*, ki se v večini primerov razvidno preveša v korist prislova, izpeljanega z *-e*, če se ta dodaja podstavi, ki se končuje na *c*, *j*, *č*, *ž* ali *š*, ali z *o*, če se podstava končuje na druge soglasnike. K njegovi uveljavitvi je v veliki meri prispevala besednovrstna specializiranost oblike.

2.2.2 Izredno barvitost izkazujejo prislovi, izpeljani iz pridevnikov z obrazili *-ski*, *-ški*, *-čki*, *-cki* ali še katero glasoslovno prehodnih variant.⁴⁹⁴ Pregled razširjenosti rabe posameznih različic kaže naslednjo padajoče urejeno pogostnostno razvrstitev: *-ški*, *-ski*, *-čki* in *-cki*. Ugotovljivih je več izbirnih tendenc: Prislovi na *-ški* prevladujejo v Trubarjevih delih in v MD 1592. Tudi oblike na *-ski* je uporabljal Trubar, poleg njega pa še Krelj in Juričič. Prislove na *-čki* je uporabljal Dalmatin, različice na *-cki* pa so zajete v MD 1592.⁴⁹⁵

2.2.2.1 Vse tvorbeno različice so bile hkrati sestavine tekmovalnih parov, oblikovanih s končnima samoglasnikoma *-i* in/ali *-o* (pisno *-u*): npr. *latinski/latinsko* (prislov *latinski* sta npr.

⁴⁹² Pri Trubarju so se tvorbene različice domnevno izraziteje nakopičile predvsem zato, ker v začetnih delih slovnični sistem še ni bil dokončno izoblikovan. Zadnje Trubarjevo delo – prevod Lutrove *Hišne postile* – pa predvsem zaradi dolgotrajnosti nastajanja in obsežnosti besedila ter Trubarjeve starosti in številnih sodelujočih večje tvorbene poenotenosti pri prislovnih primernikih in presežnikih spet ne izkazuje: npr. *bliže* in *bližej*. V Kreljevi postili sta npr. prisotni primerniška in presežniška oblika prislova *brzo*: *brž* in *najbrzo*, v DB 1584 pa presežniški *narbrže*, *narbržeše*.

⁴⁹³ Med redkejše različice se uvršča Trubarjeva *napoprej*, ki bi lahko bila tudi narečnega izvora. Trubar jo je rabil v zgodnejših delih (1550–1558), večkrat ob različici *narpoprej*, ki se je kasneje dokončno uveljavila.

⁴⁹⁴ O poprislovljenju pridevniških izpeljank na *-ski* (z različicami *-ški*, *-čki* in *-cki*) in o razširjenosti različic (tudi na *-sko*) v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja prim. Legan Ravnikar 2008a: 56.

⁴⁹⁵ Na pojavitveno vezanost obrazila *-cki* na Dalmatinovo, *-ski/-ški* pa na Trubarjevo rabo je bilo v preteklem stoletju že večkrat opozorjeno. Na razmejenost rabe je večkrat opozarjal Škrabec (npr. JD I (1994): 330; JD IV (1998): 221–222; JD II (1994): 102; JD III (1995): 512–513) (o tem Merše 2005b: 60–61). M. Orožen (1996: 191) npr. omenja sicer pridevniški obrazili *-ski* in *-čki* kot značilni za Dalmatina, hkrati pa jih uvršča med osrednje besedotvorne vzorce začetnega razvojnega obdobja slovenskega knjižnega jezika. Z narečnim izvorom pojasnjuje v Dalmatinovem jeziku opažene prislovne različice, ki so nastale z disimilacijo soglasniških sklopov (npr. *ozgoraj* ← *odzgoraj*) (Orožen 1996: 193).

uporabljala Trubar in Dalmatin, različico *latinsko* pa samo Trubar), *junački/junačko*, *mojstrski/mojstrsko* itd. Različici so pisci uporabljali vse od leta 1550 dalje, bodisi vzporedno ali ločeno, že v 16. stoletju pa so prevladovale naslednje oblike na *-o*: *ajdovsko*, *bratovsko*, *brumsko* itd.; in naslednje oblike na *-i*: *bežjački*, *bukovski*, *hrvatski* (obliko sta uporabljala Krelj in Juričič) itd.

2.2.3 Iz različic, uporabljenih v različnih delih, je sestavljen naslednji sopomenski niz: *brumno* – *brumski* – *brumsko*. Različice so z različnimi obrazili izpeljane iz iste (pridevniške) podstave. V rabi je močno prevladovala različica *brumsko*. V KPo sta s po eno pojavitvijo izpričani različici *brumno* (v primerniški obliki) in *brumski*, kar ne kaže na to, da bi bila dokončna izbirna razvrstitev že opravljena.⁴⁹⁶

2.2.4 Obstajajo tudi tekmovalni pari in nizi, ki jih sestavljajo enako tvorjeni prislovi (npr. z obrazilom *-o* (pisno *-u*), vendar izpeljani iz obrazilno različnih pridevnikov: npr. *goljufasto*⁴⁹⁷ (ZK 1595) – *goljufno* (*falsò gulufnu*, *Fälschlich* (MTh 1603 (Stabej 1977): 39).⁴⁹⁸ Istemu nizu pripadata tudi predvsem v Dalmatinovih biblijskih prevodih uporabljani različici *goljufski* in *goljufsko* (npr. *Obaruj /.../ tvoja uftna*, *de goluffki negovore* (DB 1584: I,287) – *ony svoim Iesikom goluffku rounajo* (DB 1584: III,82b).⁴⁹⁹

2.3 Nize prislovnih različic daljšajo tudi različne glasoslovne spremembe, ki so izgovorno povzročene in zato razložljive z vplivom živega jezika. Značilno variantnost npr. ustvarja zvonečnostno prilagajanje soglasnikov na morfemskih mejah (npr. *bridko/britko*) ali na koncu besed (npr. *flisig/flisik*).⁵⁰⁰ Na prevladujočo izbiro izgovorno nemodificirane različice je najverjetneje vplivala zavest o glasovni podobi podstavne besede (npr. *bridek* → *bridku*), kar pomeni, da je zapis etimološko utemeljen. Prislova *gnadivo* in *gnadljivo* (prvi je zapisan v P* 1563, drugi se pojavlja v številnih Trubarjevih in Dalmatinovih delih) sta izpeljana iz pridevnikov, ki se glasovno razlikujeta po prisotnosti nejotirane in jotirane različice soglasnika iz podstave (*d* : *dlj*).

Posledica labializacije, ki jo sproža končni *m*, je tudi različica *drugom*, ki se pojavlja ob splošno razširjeni obliki *drugam*.⁵⁰¹ Obliko je mogoče zaslediti v Kreljevem in Trubarjevem jeziku. Rigler (1968: 93–94, 138) pojav razlaga kot Trubarjev in Kreljev dialektizem. Različice množijo tudi primeri preglašanja *o* z *e*: npr. *križom gledati* (v MD 1592) – *križem*).

V MTh 1603 je splošno uveljavljenemu prislovu *čez* dodana še različica *črez*, ki jo narečno opredeljuje skupina *-čr-*.⁵⁰²

Sopomenska para *enako* – *ednako* ter *enkrat* – *edankrat* sta posledica izbire različne oblike števnškega besedotvornega izhodišča. Obliki *ednako* in *edankrat* sta znani iz Juričičeve postile, razložljivi pa z vplivnostjo hrvaščine.

Vir variantnosti so tudi različni tipi glasoslovnih sprememb, ki so spremenile podobo prislovov, nastalih iz predložnih zvez. Predlog *iz*, ki je sestavni del prislova *iznov* (izpričan je pri Trubarju in Dalmatinu), lahko nastopa tudi v govorno običajnejši, obrušeni obliki *znov*, ki jo je mogoče srečati pri Dalmatinu, pa tudi v vseh treh postilah.

⁴⁹⁶ Prim. *Ah da bi fe bil brūnifhi dērshal* (KPo 1567: CXVII) – *inu fe brumfki neffo*, *kako da bi fvetufitio poslazheni bili* (KPo 1567: LXXXVI).

⁴⁹⁷ Prislov obstaja le v primerniški obliki: *Koku bi tu on mogel kunfhtnišhi inu golufafifhi sazheti* (ZK 1595: 21).

⁴⁹⁸ Pridevnika *goljufen* in *goljufast* sta v Pleteršnikovem slovarju predstavljena kot sopomenki (PS I (1894): 228).

⁴⁹⁹ *Goljufski* in *goljufsko* sta v DB 1584 v številčnem razmerju 2x : 11x.

⁵⁰⁰ O zapisovanju zvonečnostno nasprotnih nezvočniških parov (*p* – *b*, *t* – *d*, *k* – *g*) v značilnih položajih prim. Merše – Jakopin – Novak 1992: 329–330.

⁵⁰¹ Prim. tudi izpredložnozvezni različici *knogom* – *knogam*; *knogom* je značilna za Trubarja.

⁵⁰² Rigler (1968: 92) npr. v Trubarjevem ohranjanju skupine *-čr-* prepozna vpliv raščičanskega govora.

2.4 Na Juričičevo poreklo kljub jasno izraženemu in že predstavljenemu namenu, da bi se približal osrednji normi in ostal pri splošni in zato nevpadljivi rabi, kaže iz hrvaščine prevzeto besedje ali zgolj značilna glasoslovna obarvanost: npr. *prudno*. *Redle* je npr. splošno razširjena različica, jotirana oblika *redlje*, ki je nedvomno narečnega izvora, pa je Juričičeva posebnost.⁵⁰³

3 Na osnovi natančnega pregleda sestave nizov in na osnovi podatkov o razširjenosti posamezne različice, ki jih nudijo popolni izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja ter njihovi delni popisi, opremljeni s slovničnimi podatki,⁵⁰⁴ je mogoče sestaviti tudi skupine prislovov, ki so značilne za individualno rabo: različice *noco*, *blizo*, *dovoli/dovolje* itd. so npr. značilne za Kreljevo ali za Kreljevo in Juričičevo rabo, prislovi z obrazilom *-čki* (npr. *bezjački*, *hrvački*), pa tudi *črez*, *lezdi*, *marikej* itd. za Dalmatinovo, *dole*, *dopolnoma*, *grški/grsko*, *napprej* in *narpopred*, *ondukaje* itd. za Trubarjevo, Megiserjeva slovarja pa zlasti z vključevanjem številnih glasoslovnih različic zrcalita sočasno potekajoče glasoslovne procese (Merše 2006a: 127–128).

3.1 Prisotnost številnih pojavitveno omejenih različic je narečno razložljiva. O nadnarečni rabi je mogoče govoriti pri prislovih (npr. *jutri*, *nazaj*, *povsod*) ali njihovih različicah, ki so bili v knjižnem jeziku 16. stoletja splošno razširjeni in pogosteje rabljeni, zlasti pa pri ustaljeno tvorjenih lastnostnih prislovih na *-o* (pisno *-u*; npr. *brumsko*, *često*, *dobro*, *gosposko*, *gosto*, *lepo*, *silno* itd.). Tako v individualni praksi (zlasti Trubarjevi in Dalmatinovi, ki sta dolgoročno preverljivi) kot v celotnem petdesetletnem knjižnojezikovnem razvoju je mogoče zaslediti zoževanje izbire. Proces je tesno povezan z oblikovanjem knjižnojezikovne norme. Proti koncu obdobja pa je izpričanih tudi nekaj novih različic, ki jih je raba v kasnejših stoletjih dodatno utrdila.

---

⁵⁰³ O pojavitvah sekundarnega *j* pri Krelju in Juričiču prim. Merše 2007: 81. Omenjeni so primeri kot *gnjil*, *gnjusan*, dodati pa bi jim bilo mogoče še več primerov iz JPo 1578 (npr. *petljati*, *petljar*, *petljarski*).

⁵⁰⁴ Prim. Merše, Ahačič, Legan Ravnikar, Narat, Novak, Premk 2006.

III

RAZPRAVE O GLASOSLOVNI IN PRAVOPISNI PROBLEMATIKI

Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju

0 Zasedovanje razvoja in normativnega ustaljevanja slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 16. stoletja, ki so ga zavestno sooblikovali predvsem štirje protestantski pisci (Primož Trubar, Sebastijan Krelj, Jurij Dalmatin in Adam Bohorič), kaže, da so se do konca stoletja, s katerim se končuje tudi obdobje protestantske književnosti, na vseh ravneh jezikovne zgradbe namnožile variante, ki jih je glede na uveljavljenost in pogostost pojavljanja mogoče razvrščati na osrednje in obrobnejše. Nemški leksikograf in polihistor Hieronim Megiser je konec stoletja slovenščino kot neprvi (ustreznični) jezik uvrstil v dva večjezična slovarja: v nemško-latinško-slovensko-italijanski slovar *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM* iz leta 1592 in v *Thefaurus Polyglottus* iz leta 1603. Soočenje knjižne podobe slovenščine in njenega sočasnega slovarskega prikaza, ki je hkrati tudi prvi obsežnejši slovarski prikaz slovenskega jezika, kaže, da je slednji povzel več značilnih potez slovenskega knjižnega jezika druge polovice 16. stoletja. Zaradi tipološke pripadnosti slovarjev (oba sta večjezična) in osredinjenosti slovarskih informacij na izbrane ravnine, je bogato obvestilnost mogoče pričakovati predvsem glede zajetega besedja. Na osnovi izkazanih pisnih in glasoslovnih dvojnic se je mogoče seznanjati z aktualno problematiko na pisni in glasoslovni ravni. Posamično, nesistemske in zvečine posredno izkazani podatki o pregibanju⁵⁰⁵ in vezljivosti besed pa za seznanitev z značilnimi potezami sočasnega oblikoslovnega in skladenjskega sistema ne zadoščajo.⁵⁰⁶

1 V Megiserjevih slovarjih izpričani pisni sistem kaže individualne poteze. Kljub možnosti zgledovanja odstopa od pravopisa, uveljavljenega v Dalmatinovem prevodu *Biblije* iz leta 1584, ki je naslednji dve stoletji veljala kot normativni jezikovni vzor, pa tudi od pravopisa, ki ga teoretično in praktično predstavlja prva slovnica slovenskega jezika, ki jo je leta 1584 napisal Adam Bohorič. Razlikovanje nastaja zaradi manj ustaljenega zapisa sičnikov in šumevcev (npr. *defhela/deshela, pifati/piffati, gnuffiti/gnuffsiti/gnuffyti, fufchez/Sushez*),⁵⁰⁷ drugačnih navad pri zapisovanju drugih soglasnikov (npr. mehkega *l'* in *n'*: *vola/volia/voilia/volja/vojlia/vojlja/volya, biieinie/bijejnje, rotene/rotenje/rotejnje, ogen/ogein/ogajn, cilu/cillu/zilu, lok/lock* itd.),

⁵⁰⁵ S tipom priročnika pogojeni primanjkljaj deloma izravnava štirijezičenemu slovarju iz leta 1592 dodani Appendix, ki na enaintridesetih straneh (Y(a) – Z(8a)) prinaša izbrane sklanjatvene (za samostalnike in samostalniške besede: *Ta Gospud, Ta Gospá, Ta Ozha, Ta Mati, Ta dobèr – ta bulshi – ta nar bulshi, Iest, mi, Ti, Vi, Leta – leta – letu, Taiſti – taiſta – tuiſtu, On – ona – onu, Kateri – katera – kateru*) in spregatvene vzorce (*Biti in Iméjti* v vseh časih in načinih, *Lubiti, Otéti, Snati, vediti ter jiti, puiti, hoditi* pa v sedanjiku, pretekliku, prihodnjiku in velelniku). Janez Logar (1933: 86) domneva, da naj bi Megiser navedene zglede izpisal iz Bohoričeve slovnice. Obsežnejšo obravnavo slovnice dodatka Megiserjevemu štirijezičenemu slovarju je prispeval Ahačič (2007: 215–223). V njej se problemsko osredinja na ugotavljanje pobud za nastanek t. i. »male slovnice« ter možnih vplivov nanjo.

⁵⁰⁶ Prim. Merše 2005a.

⁵⁰⁷ Nekaj redkejših pisnih variant je razločljivih z Megiserjevimi vključevanjem pisno nespremenjenega besedja iz *Registra*, dodanega Dalmatinovi *Bibliji*, in iz večjezičnih besednih seznamov iz Bohoričeve slovnice, namenjenih ponazarjanju slovnice kategorij. Prim. Vrtovčeva 1940: 68–70. Tudi na nemški način zapisan glas [š] (*s/fch*) je izpričan v Bohoričevi slovnici (npr. v prevzetih besedah *Firſcht, Fruſchtuk* itd.).

redkejše, hkrati pa manj ustaljene rabe naglasnih znamenj (npr. *kratèk/kratek*) itd. Raba naglasnih znamenj je posredno namnožila variante zapisov dolgih in kratkih oz. naglašanih in nenaaglašanih samoglasnikov. Z ostrivcem je praviloma opozorjeno na dolgo naglašeni samoglasnik (npr. *Gospá, lán, mešfár, ozhánstvo, obéshen, pepél, béshati, léteti, odstrashíti, mokróta*), zato se npr. odrazom za cirkumflektirani *o* pridružuje še zapis z *ó* (*Bug/bog, mokróta*), odrazom za jat pa (od Krelja dalje znani in uporabljeni) zapis z *é*: *slép/slep* (MD 1592: A2a), *povédati, vlejzhi, jimeiti/jimejti/jimeti* itd. Občasno se v isti vlogi pojavlja tudi manj pričakovani krativec (npr. *barshlàn*),⁵⁰⁸ ki sicer usklajeno s protestantsko prakso pogosto označuje polglasniški izgovor v naglašnem ali nenaaglašnem zlogu (npr. *pèrst, kèrhak, konèz, padèz, ogèin, pametèn, shelesèn*) in se tako uvršča med osrednje pisne različice. Te so: *è/e, à/a* ter *i* kot zapis, posebej značilen za Megiserja: *tèrden, zuertje, garba, mirsliza; moker, dobar, teffan, nujen, zhirnihu, poshreshin* itd.

Deutsch.	Latinè.	Windsch.	Italicè.
Gemain volck.	vulgus.	gmein volk.	volgo.
Gembs.	rupicapra.	div'a kosa.	daino.camozza.
Gemüeth.	animus.	misl, misal.	animo, mente.
Gemüemel.	murmur.	mermajnje.	mormorio,
	(bisbiglio.		
Genaigt.	promptus.	ppriáven.	pronto, parato,
	(affectionato,	delideroso,	
Gánglich.	omnino.	zilu.	tuttavia, perfetta-
	(mente.	apunto,	affatto.
Gentessen.	frui.	ushivat.	godere.
Gerad.	procerus.	reun.	diritto.
Gerad oder vngerad.	par impar.	glish ali sodl.	(paro e disparo, pajo o caffo.
Gerechte hand.	dextra.	disniza.	man destra,
	(man dritto.		
Gern.	libenter.	rad.	volontieri, spontaneamen-
	(te, da se stesso,	con pronto animo,	volonz
	(tariamente.		
Gerhab	tutor.	gerab.	tutore.
Gerechtigkait.	iustitia.	praviza.	giustitia, equità.
Gerewen.	poenitere.	se kassiti, grevati.	pentirsi.
Gericht.	judicium.	sedba, prauda, ribna.	giudicio.
Gering.	levis, exiguus.	lagak.	vile, ballo, ab-
	(etto, leggiero, da poco,	di puoco prezzo,	
	(da niun valore.		
Germ/ geleger.	fax.	droshje.	feccia.
			Geruch-

Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, 1592 – naslovnica in stran iz slovarja

Megiserjeva slovarja ponujata veliko zgledov za nezapisovanje neobstojnega polglasnika iz zadnjega besednega zloga (npr. *basfn, zhlink, facenetl, comulz; pametn, preshern, reun, frezhn, vérn, nevern, vezhn*). Možnost zapisa ali izpusta polglasnika ustvarja dvojnice, ki si neredko sledijo v okviru istega ali pomensko sorodnih slovarskih sestavkov: npr. *Efel /.../ ofl*. Cr: *offal* (MD 1592: D3a); *Gemüeth*⁵⁰⁹ /.../ *misl, misal* (MD 1592: E7a); *Gehorfam /.../ pokorn*

⁵⁰⁸ Beseda je enkratno uporabljena tudi v Dalmatinovi *Bibliji*, vendar je zapisana brez naglasa: *V'kranzelnih is Bershlana* (DB 1584: II,198a).

⁵⁰⁹ Preglasi so zapisani na sodoben način.

in *Gehorfam fein* /.../ *pokóran biti* (oboje MD 1592: E6a); *Fluchen* /.../ *shentvati* in *Fluch* /.../ *shentovanje* (oboje MD 1592: D8b). Pojav se glede na izpričani obseg približuje stanju v Bohoričevi slovnici, odstopa pa od širše uveljavljene knjižnojezikovne prakse. Nekaj tovrstnih primerov je mogoče zaslediti tudi pri Trubarju, Krelju in Dalmatinu, vendar so redki ali celo omejeni na posamezne besede. Ponuja se več razlag za tovrstni zapis, med najverjetnejšima pa sta: izgovorno slabljenje nenaglašene polglasnika v soseščini izgovorno močnega zvočnika (ali zvočnikov; zlasti med *v* in *n*, *r* in *n*, *v* bližini *l* itd.), določanje izhodiščne slovnične oblike na osnovi odvisnih sklonov (in spregatvenih oblik), iz katerih je polglasnik že izpadel. Izpad je značilen tudi za izposojenke (npr. *Angfter* /.../ *angfhter* (MD 1592: A1b); *Frawenzimmer* /.../ *fravnzimer* (MD 1592: E1b)).

Eno izmed opaznejših pisnih posebnosti zlasti prvega Megiserjevega slovarja predstavlja zapis *i*-ja, s katerim se končuje beseda, z *j*-jem.⁵¹⁰ Zapis je v večini primerov položajsko vezan: gre za *i*-jevski končaj zadnjega člena ustreznice niza, ki stoji pred razmejevalno piko. Za njo se (v MD 1592) začneja italijanski ustreznici niz. Običajno gre za glagolski ustreznici niz. Npr.: *Enden* /.../ *pogubiti*, *isgubiti*, *fatrejtj*, *konzháti*, **dokonjatj**. (MD 1592: C7a); *Entwerffen* /.../ *sariffati*, **sazherkátj**. (MD 1592: C8a). Sklepanje potrjujeta tudi naslednja, neglagolska zgleda: *Etwann* /.../ *nekadaj*, **zhaisj**. (MD 1592: D3a) in *Ey lieber* /.../ *lubi*, *prošim te*. Cr: **dragj**. (MD 1592: D3a). Sicer prepoznavna pisna navada zaradi nedosledne izvedbe in širitve zapisa na manj tipične položaje ni mogla prerasti v trdnije pravilo (npr. *Entfliehen* /.../ **vbeshati**. (MD 1592: C7b); *Goldfinger*: /.../ **zhetirtj pèrst** (MD 1592: F3b); *Gott geh wo hin* /.../ *kamez*⁵¹¹ **kulj bodj**, *kamez bug da* (MD 1592: F3b)).

1.1 Megiserjevi zapisi v slovenskih razdelkih slovarjev razkrivajo še dve vrsti pravopisne variantnosti, ki se v knjižnem jeziku nista pojavljali kot težja izbirna dilema. Gre za pisavo skupaj ali narazen pri glagolskih kalkih (npr. *Eingehen* /.../ **noterpojti** (MD 1592: C6b), *Auffmercken* /.../ **gorimerkatj** (MD 1592: A4b) – *Fürdern. promovere*. **naprej pomagatj**. (MD 1592: D7b) in za pisavo enozložne predpone skupaj z izhodiščnim glagolom ali ločeno z opuščajem (npr. *vkasati* in *v'kasajnje*, *vkuriti* – *vkoreniti*; *Fertigen* /.../ *fertigovati*, *s'v'erfhitj*, Cr: *sgotoviti* (MD 1592: D6b) itd.). V protestantskih delih prevladuje ločena pisava sestavin glagolskih kalkov. Pisava skupaj se je uveljavila pri glagolnikih, pri glagolih pa je redka.⁵¹² Na uveljavljanje pisave skupaj je v večjezičnih Megiserjevih slovarjih nedvomno vplival zapis nemških glagolskih iztočnic, večkrat pa tudi uresničevani pomen, zlasti če v njem prislov, ki nastopa v vlogi predpone, pomensko ni bil osamosvojen in jasno viden. Tudi primeri ločenega zapisa predpone, ki jo od izhodiščnega glagola loči vmesni opuščaj, so v manjšini. Opozarjajo na obstoj pisnega modela, ki se je pojavil že v Kreljevi *Postilli slovenski* (1567),⁵¹³ z večkratno uporabo pa postal bolj opazen v Dalmatinovi *Bibliji* in Bohoričevi slovnici. Slovarski in sobesedilno uporabljeni primeri kažejo celo na različni zapis pri istem glagolu in pri glagolih z enakim glasovnim začetkom. Na uporabo modela je mestoma vplivala potreba po nazornejši razmejitvi zapisanih glasov, mestoma pa je njegova raba razložljiva z analogičnim vplivom pisave predložnih zvez homonimnega enozložnega predloga. V takih primerih je zapise mogoče obravnavati kot hiperkorekture.

⁵¹⁰ Pojav v slovenski pisni tradiciji ni nov. Izpričan je že v *Starogorskem rokopisu*, ki je nastal med leti 1492–1498 in je zapisan v gotici (Logar 1973/74: 195), kar navaja k misli, da gre za prevzem nemškega pravopisnega modela. Zapis končega *-i* z *j*-jem je občasno mogoče zaslediti tudi v delih slovenskih protestantskih piscev (npr. *fo se isvolij druga mejfta* (TPo 1595: II,88)).

⁵¹¹ Glas [r] v besedi *kamer* je obakrat zapisan z znakom *z*.

⁵¹² Merše 2003a: 87–88 in 97–98.

⁵¹³ Prim. Novak 2006.

2 Megiserjeva slovarja izkazujeta splošno znane glasoslovne variante, ki večinoma zrcalijo še potekajoče, aktualne glasoslovne procese.⁵¹⁴ Z njimi so prikazane najbolj značilne samoglasniške in soglasniške spremembe. Variante različnih tipov (*divji – divje (prešič); mogoč, slobodnost, satiga vojlja* (MD 1592: Cb) – *apateka, magoč, pašast, slaboden, fatiga vojlja* (MD 1592: C2b); *cagav, grintau – cagov, mèrtou, prov, redkov, rounati; sirota – sorota; priseči – persegati; bičevje – bičovje*) zrcalijo spremembe, ki so prizadele nenaglašene samoglasnike. Na njihovo glasovno spreminjanje je pogosto vplivala soseščina močnega soglasnika, navadno zvočnika, ali naglašeni samoglasnik iz naslednjega zloga. Variante tipa *nezastopnost – nezestop, deseči*, ki jih je Rigler (1968: 97 in drugje) obravnaval kot Trubarjeve dialektizme, kažejo, da se je *e* namesto *a* širil v nova okolja (prvotno okolje so bile predpone in predlogi *na, za, nad*). Do dvojnic so razvojno vodili predvsem naslednji procesi: redukcija, asimilacija, preglajevanje, akanje.

Na spreminjanje soglasnikov in soglasniških skupin kažejo naslednje dvojnice: *pišče, puščati, puščava – ognjiše, pišal, plaš, pušati, šet, vrbiše* (prehod skupine *šč → š*); *črešnja – češnja* (v MTh 1603) (prehod skupine *čr → č*); *vrabèz* (MD 1592: O6b) – *grabez* (MTh 1603: II,213), *zvun – zgun* (v MTh 1603) (diferenciacija soglasniških skupin); *benečki, človečki, junački, kmetički – človeški, mrtvaški* (prehod skupine *čk → šk*); *slišati – šlišati, našičenje* (prekrozložna asimilacija); *petkrat, odpelati* (MD 1592: A1a), *obtížhati* (MD 1592: P2a) – *offemkrad* (MD 1592: A1b), *fe oppotakniti* (MD 1592: A3b), *britkust* (MD 1592: A3a), *glatku, gladek* (MD 1592: F2b) (redki primeri zvonečnosti prilagajanja glasovni soseščini in prevladujoči primeri, ki prilagajanja ne izkazujejo)⁵¹⁵ itd. Z zgledi kot *veuniza* (MD 1592: T7a), *mouzhe*⁵¹⁶ (MD 1592: P3a), *fukavnik* (MD 1592: O8a) itd. slovarja zrcalita prehod *l* v *u*, ki je bil v koroških govorih opravljen nekoliko prej kot v osrednjih.⁵¹⁷ Z navedenimi glasoslovnimi dvojnicami, ki jih je mogoče zaslediti tudi v protestantskih knjigah 16. stoletja,⁵¹⁸ so predstavljeni rezultati procesov, ki so potekali v različnih narečjih⁵¹⁹ in ne le v koroških, s katerimi se je Megiser seznanil v času svojega bivanja v Celovcu in ki so nanj močnejše vplivali.⁵²⁰ Kadar je izbor omejen na eno samo varianto, gre praviloma za bolj uveljavljeno možnost, ki je bila tudi lažje prepoznavna. Navedena je npr. splošno rabljena varianta *ajd – ajdovski*. Potrjena je tudi z drugimi členi besedne družine (*ajdinja/ajdenja, ajdovski, ajdovščina*). Ni pa navedena protetična varianta *hajd – hajdovski*, zapisana v prvi Trubarjevi knjigi, uporabljena pa tudi pri Krelju in v zgodnejšem obdobju pri Dalmatinu. V primeru nerazrešenega tekmovalnega razmerja med variantami ali

⁵¹⁴ Nekaj glasoslovnih variant je bilo v dosedanjih obravnavah obeh Megiserjevih slovarjev že omenjenih. Breznik (1926: 113) omenja z zgledi izpričan prehod skupin *čre, žre → če, že*, s parom *shenin – šhenen* pa ilustrira približevanje živi rabi. A. Läg Reid (1967: XII–XV), ki je izdelala obrnjeno različico Megiserjevega slovarja iz leta 1592, ugotavlja podobnost Trubarjevega in Megiserjevega jezika. Odkriva jo v nadomeščanju *a* z *e* v nenaglašeni predlogih in predponah (*raz → rez, na → ne*), *o* z *e* v enakih položajih (*doseči → deseči*) in v vzporedno izpeljani prekrozložni asimilaciji (*služba → služba*). M. Orožen (1989b: 121–133) v okviru primerjave Megiserjevega slovarja iz leta 1592 ter ponovne izdaje leta 1744 izpostavlja naslednje glasoslovne značilnosti Megiserjevega jezika, izkazane v slovarju iz leta 1592: primere delne in popolne redukcije nenaglašeni samoglasnikov ter primere, ki dokumentirajo prehod *l* v *u/u* ter *šč* v *š*.

⁵¹⁵ Zvonečnosti prilagoditve nezvočnikov njihovem glasovnemu okolju, ki jih izkazujeta Megiserjeva slovarja, je glede obsega in tipologije mogoče obravnavati tudi kot vzorčne za stanje v knjižnem jeziku 16. stoletja. Prim. Merše – Jakopin – Novak 1992: 329–331.

⁵¹⁶ Primer bi bil Megiser lahko prepisal tudi iz Bohoričeve slovnice, kjer se pojavlja na str. 148 (Kolarič 1971: 35).

⁵¹⁷ Prim. Škrabec 1881a: 38–40 in 1906: 124–126; Ramovš 1924: 25–26.

⁵¹⁸ Popolni izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja omogočajo ugotavljanje števila pojavitev posameznih različic ter določanje njihovega medsebojnega uporabnostnega razmerja.

⁵¹⁹ Prim. Rigler 1968: 92–97

⁵²⁰ Povečan vpliv koroških govorov je v Megiserjevih slovarjih viden na različnih ravneh, zlasti pa na glasoslovni, besedotvorni in besedni (npr. *abuon, abuvsku drivu, atej*).

težje prepoznavnosti prevladujoče variante je v slovarski prikaz vključena tista, ki je bodisi pogovorno ali pokrajinsko bolj uveljavljena, pri prevzetih besedah pa lahko tudi tista, ki je bližje tuji iztočnici (npr. *kandla*).⁵²¹ Med jezikovne značilnosti Megiserjevih slovarjev spadajo tudi primeri, ki ne izkazujejo splošno veljavnih, pričakovanih glasoslovnih prilagoditev (zapis *tastča* namesto pričakovanega *taščca*).

Med tekmovalne glasoslovne dvojnice je pogojno mogoče uvrščati tudi abstraktne samostalnike, tvorjene z obraziloma *-ost* in *-ust* (npr. *edinost*, *ljubeznivost*, *zastopnost* – *grobust*, *svithust*). Ugotovitev, da obrazilo *-ust* v knjižnem jeziku 16. stoletja razodeva končniški naglas (Rigler 1968: 17–19), v veliki meri potrjujejo tudi navedbe enako tvorjenih samostalnikov v Megiserjevih slovarjih. Le redki primeri kažejo, da izbor obrazila *-ust* ni bil pogojen z naglašenoostjo, izbor *-ost* pa ne z nenaglašenoostjo (npr. *velikost*, *brumnost/brumnust* (MD 1592: E2b)).

2.1 Slovarski prikaz različnih stopenj podomačenosti besed, ki so neredko sorazmerne času uporabe (npr. *bandrati* – *vandrati*, *alspant* – *alsbant* – *alsband*, *anhora* – *ankora*), zrcali opazno značilnost protestantske knjižnojezikovne prakse. Izkazujejo jih besede, ki so jih uporabljali protestantski pisci, pa tudi novo besedje, najpogosteje vključeno pod vplivom dvojezičnega koroškega okolja ali nemških iztočnic (npr. *alsband* ‘Halsband’, *cehati* ‘Zeichen’), oboje zlasti ob pomanjkanju uveljavljenih domačih poimenovanj.

2.2 Megiserjeva slovarja z zajetimi pisnimi in glasoslovnimi različicami zrcalita obstoječo raznolikost znotraj knjižnega jezika, ne dajeta pa zanesljivih podatkov o njihovi pogostnosti razvrščenosti ter o medsebojnem količinskem in hkrati tekmovalnem razmerju. Navedene dvojnice so predvsem dokaz nedokončne normativne ustaljenosti začetnega razvojnega obdobja slovenskega knjižnega jezika ter spremenljivega razmerja med govorjenim jezikom in oblikujočo se knjižnojezikovno normo.

3 Pri večini slovarsko posredovanega tvorjenega besedja, bodisi že znanega ali novega, je mogoče ugotavljati tvorbo po uveljavljenih besedotvornih modelih (npr. številni samostalniki z abstraktno vsebino so tvorjeni s pripono *-ost*: *dostojnost*, *dragost*, *gnilost*; samostalniki, ki označujejo ženski par k moškemu s pripono *-(i)ca*: *kosica* h *kos*; enako tudi manjšalnice: *ladjica* k *ladja*). Iz slovarskih navedkov je razvidno, da so se zaradi velikih poimenovalnih potreb med funkcionalne besednozakladne sestavine uvrščali tudi glagolski kalki (npr. *gori merkati* ‘zuhören, aufmercken’, *gorivfeti* ‘auffhemen’). Značilnost knjižnega jezika 16. stoletja, ki je prav tako slovarsko izpričana, so besedotvorne različice, ki so večinoma posledica sopomenskosti besedotvornih obrazil (npr. *baržagar* – *baržager*; *vrabič* (iz Megiserjevih slovarjev) – *vrabčec* in *vrabčič* (besedi je uporabljal Trubar); *bukov* – *breskva*; *plešiv* – *plešast*⁵²² itd.). Obrazilo *-ar* je v obeh Megiserjevih slovarjih in v knjižnem jeziku 16. stoletja pogosto uporabljeno kot besedotvorno sredstvo za podomačitev prevzete besede. Npr.: *Fechter* /.../ *fehtrar*, *shritar* (MD 1592: D5b); *Glafer* /.../ *glashar* (MD 1592: F2b); *Gerber* /.../ *vuβinar*, *ledrar* (MD 1592: D5b); *Bader* /.../ *padar* (MD 1592: A6b) itd.

Tudi besednozvezna poimenovanja in opisi, ki nadomeščajo in pomensko približujejo tuje tvorjene iztočnice, hkrati pa polnijo izrazne vrzeli in kot skladenjske razvezave opravljajo vlogo predstopenj novih besednih tvorb, se naslanjajo na modele, ki so jih pri prevajanju uporabljali

⁵²¹ Glasoslovna različica *kandla* (iz. bavarsko-avstrijske besede *Kändeleien*; prim. Striedter-Temps 1963: 144) izkazuje širšo in pogostejšo rabo kot *kangla* (v DB 1578 sta različici v razmerju 3 : 1, v DB 1584 pa v razmerju 3 : 2). *Kandla* je uporabljena tudi v TPO 1595 in navedena v obeh Megiserjevih slovarjih.

⁵²² Beseda *plešast* je bila prvič navedena že v drugem, to je koroškem stolpcu *Registra* iz DB 1584, zapisana pa je tudi v MTh 1603. Besedotvorna različica *plešiv* je bila širše poznana, saj je uporabljena v DB 1578 in DB 1584 ter v obeh Megiserjevih slovarjih.

slovenski protestantski pisci.⁵²³ Razvezava je odvisna od sestava tvorjenke in od njene besedno-vrstne pripadnosti. Nemške zloženke npr. v slovenskih razdelkih slovarjev nadomeščajo različno strukturirane samostalniške besedne zveze Npr.: *Federbusch* /.../ *pushl perja* (MD 1592: D5b); *Oeltrüfen* /.../ *droshie od ojla* (MD 1592: L1a); *Fechtplatz* /.../ *meiftu k'fehtanju* (MD 1592: E1a); *Franckreich* /.../ *Franska deshela* (MD 1592: E1a); *Brotkorb* /.../ *krushna korba* (MD 1592: B7a), *Aderlaffen* /.../ *na shili pushati* (MD 1592: Ab). Tipološka novost je poimenovanje, sestavljeno iz dveh samostalnikov: *Gaißhirt. caprarius. kosàr pastir* (MD 1592: E4a) ali *Dantzer* /.../ *plès mastèr* (MD 1592: Cb). Opisi tipa *Vorgänger* /.../ *ker naprej gré* (MD 1592: T4a); *Federhans* /.../ *kir fe vsakorezh vtika* (MD 1592: D5b); *Liberey. bibliotheca. ker fe Buqvi hranu* (MD 1592: I4a); *Gläublich* /.../ *kar fe lehku veruje* (MD 1592: F2b); *Fähig* /.../ *kir lahku sapopade* (MD 1592: D5b) in drugi so se kot vzorci pomenskih razlag v slovarskem jeziku ohranili vse do danes.⁵²⁴ Doživeli so le nekaj razvojno pogojenih izraznih posodobitev.

Tudi navedeni tipi besednozveznih nadomestil, ki so jih utrdile in uzavestile večkratne ponovitve, spadajo v sklop slovarsko izkazanih razlik med soočenimi jeziki, zlasti med nemškim in slovenskim jezikom, ki sta bila v času in okolju nastanka slovarjev v vplivajnsko najbolj tesnem medsebojnem stiku.⁵²⁵

4 Z opisi, stalnimi zvezami in zgledi, ki ponazarjajo pomen, so v omejenem obsegu in posredno izpričane splošno znane slovnične lastnosti pregibnega besedja: pri samostalniških in pridevniških besedah so izkazani spol, sklon in število (npr. *divji česin – divja roža – drenovu drevu, gnezda delati, tavžent barti*), z njimi pa tudi uvrščenost v sklanjatev. Primeri spolske neuskklajenosti prilastka in odnosnice, ki pogosto sestavljata termin, so v večji meri značilnost Megiserjeve jezikovne prakse kot pa znak neurejenosti uveljavljenega knjižnojezikovnega sistema. Morda je kateri izmed njih razločljiv celo kot tiskarska napaka. Npr. *Freyherr* /.../ *flabodni Gofpud, frayer* (MD 1592: E1b) – *Frey ort* /.../ *flabodèn mejstu* (MD 1592: E1b); *Geltfchuld* /.../ *denarsku dòlg* (MD 1592: E6b). Zapis besednozvezne ustreznice *mlad lejtju* v slovarskem članku *Früeling. ver. spomlad, mlad lejtju. Primavera* (MD 1592: E2b) kaže prej na sklop z nesklonljivim prvim delom kot pa na spolsko neujemalnost.

Pri pridevnikih in prislovihi je mestoma opozorjeno tudi na primerniško in presežniško obliko (npr. *buli, nerbulši*), pri glagolih na glagolski vid⁵²⁶ (npr. *delati – sturiti, pisati – napisati, zaiti – zahajati*) ter spregatvene in druge oblike (npr. *obaruj Bug, točabije 'es hagelt', ležeče blagu*). Glagolniki so uvrščeni med ustreznice (npr. *besedenje, bijenje*). Z zgledi je opozorjeno na obstoj variantnih paradigem (npr. *Ainaugig* /.../ *ne enim oki flép : flép na enim ozhesi* (MD

⁵²³ O tem Orožen 1986/87, ki na osnovi primerjave Dalmatinove *Biblije* z Lutrovo prevodno predlogo izpostavlja opisne poskuse slovenjenja iz nemščine prevzetih besed ter opisne načine nadomeščanja nemških tvorjenk (npr. *Armpantlni – ročne rinke; Probirstein – skušnjavni kamen* (str. 45) oz. *Edelstein – žlahtni kamen* ali *Tannenholz – smrekov les* (str. 40) in drugi.

⁵²⁴ Prim. *verjeten* 'ki se zdi v skladu z resničnostjo' (SSKJ V (1991): 406); *predhodnik* 'kdor je pred kom drugim imel, zavzemal njegov položaj, funkcijo' (SSKJ III (1979): 997); *knjižnica* 'prostor ali stavba, kjer so urejene in shranjene knjige' (SSKJ II (1975): 352).

⁵²⁵ Nemške samostalniške zloženke, sestavljene iz dveh samostalnikov, od katerih prvi določa drugega (o sestavinah nemških samostalniških zloženek (»die Substantivzusammensetzungen«) prim. Duden 1998: 481), nadomeščajo v slovenskem razdelku slovarjev različni tipi samostalniških besednih zvez (prim. Toporišič 1982: 41–56). Najpogostejši so: a) slovenski ustreznici drugega (jednega) nemškega samostalnika sledi desni neujemalni prilastek: npr. *Federbusch* → *pushl perja*; b) ustreznici jedrnega nemškega samostalnika sledi predložna zveza: npr. *Oeltrüfen* → *droshie od ojla*; c) ustreznico jedrnega nemškega samostalnika spremlja (tvorjeni) levi ujemalni prilastek: *Brotkorb* → *krushna korba*. Enako strukturirane slovenske besednozvezne ustreznice so izpričane tudi v Gutsmanovem nemško-slovenskem slovarju iz leta 1789. Njihovo tipologijo je predstavila Ada Vidovič-Muha (Vidovič-Muha 1997).

⁵²⁶ Vidsko nasprotna glagola sta kot ustreznici neredko pripisana nemškim iztočnicam, ki omogočajo dovršno in nedovršno vidsko uresničitev: npr. *Senden* /.../ *poslati, poshilati* (MD 1592: O3a).

1592: A2a), ki pa glede živosti rabe niso karakterizirane. Izkazane so tudi redke, sistemsko težje predvidljive oblike, ki so razločljive kot arhaizmi ali kot analogične tvorbe (npr. *Zanloß* /.../ *pres soby*⁵²⁷ (MD 1592: V8b); *Harnischkammer* /.../ *kamra ker se arnoshi hramo*⁵²⁸ (MD 1592: F8b), *Schuchblentzer* /.../ *zhreul flikar* ‘Schuhflicker’ (MD 1592: N7a)). V sobesedilni rabi znotraj protestantskih besedil jih običajno ni mogoče zaslediti. Zveze tipa *mekak delati* ‘weich machen’ je mogoče obravnavati kot slovarske abstrakcije, odmaknjene od žive rabe. V govorni in knjižnojezikovni rabi prav tako nima potrditve umetno tvorjeni nedoločnik *mečeti*, ki ga je Megiser izpeljal iz sedanjske osnove⁵²⁹ (*Werffen* /.../ *Cr: hitati, vrezhi, luzhiti, mezheti* (MD 1592: V2b)).

Na zapletenost procesa uveljavljanja besednih zvez terminološkega značaja kaže tudi neustaljenost glede izbora določne pridevniške oblike, ki se neredko izmenjuje z nedoločno. Npr. *Vifchmarckt* /.../ *ribni trg* (MD 1592: R8a) – *Windspil* /.../ *hertiza, lovèn pèß* (MD 1592: V5a).⁵³⁰

Številsko razlikovanje je v slovarju uporabljeno za razločevanje homonimov. Postopek je s ponovitvami prerastel v trdno slovaropisno metodo. Pomenska sprememba, ki nastaja s prenosom poimenovanja za rastlino na njen sad, je npr. osvetljena s prikazom v samostojnem slovarskem članku: *Maulbeer. morum. murve. mora* (MD 1592: I7b) – *Maulbeerbaum. morus. malice, murva. moraro* (MD 1592: E1b); *Feigen. ficus. fige. Cr: smokva* (MD 1592: D5b) – *Feigenbaum. ficus. figovu drevu* (MD 1592: D5b). Z množino je opozorjeno, da gre za sad in ne za rastlino.⁵³¹

5 Glede na to, da je Megiser v oba večjezična slovarja sprejel le enote iz dotedanjih del slovarskega značaja, ni pa besedja načrtno odbiral iz protestantskih knjižnih izdaj, je mogoče pričakovati samo delno skladnost. Veččlenski ustreznični nizi, ki znotraj slovenskih razdelkov slovarja združujejo uporabljane sopomenke, kljub temu zrcalijo tipično sestavo besedja, rabljenega v knjižnih delih: poleg domačih besed so vanje vpletene starejše in mlajše izposojenke – večinoma iz nemščine, manjši del je iz drugih jezikov, npr. iz latinščine, italijanščine, hrvaščine itd.⁵³² Npr.: *Ambofs* /.../ *kovalnik, nakovalu. Carn: ampaß* (MD 1592: A2b); *Antwort* /.../ *antvert, odguvor* (MD 1592: A3b); *Goldschmid* /.../ *flatár, goldshmid, frebernar* (MD 1592: F4a); *Lerch. alauda. skurianez. Cr: lodola. allodola, lodola* (MD 1592: I2b) itd. V vlogi ustreznice pogosto nastopajo tudi starejše izposojenke, ki običajno izkazujejo večjo vraščenost v slovenski jezik (npr. *Kefig* /.../ *kleika, foglaush* (MD 1592: H1a)), ali le rahlo (npr. pisno) podomačene nemške iztočnice (npr. *Fuermann* /.../ *fuerman, vofnik* (MD 1592: E3a)). Čeprav imajo slovenski ustreznični nizi v Megiserjevih slovarjih praviloma več členov, ki so sopomenski ali vsaj delno

⁵²⁷ Preverjanje listkovnega gradiva, dobljenega s popolnim izpisom protestantskih del, je pokazalo, da se je v imenovalniku množine splošno uporabljala (različno pisana) oblika *zobje*, v roditelju pa *zob*. Rodilniško različico, ki se ujema z obliko, izpričano v slovarju, je mogoče zaslediti le na enem mestu v Dalmatinovi *Bibliji* (1584): *Jim ta roup is njegovih soby isdèrl* (DB 1584: I,274b).

⁵²⁸ Dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za tretjo osebo množine glagola *hraniti* izkazujejo obliko *hranio*, v Juričičevi *Postilli* (1578) pa je dvakrat zapisana tudi oblika *hrane* (*Ali ijm nyh oblaftniki inu Shpítalmèstri iemliu kai nym flishi, inu ijh hudu hrane?* (JPo 1578: III,73b).

⁵²⁹ Prim. Läg Reid 1967: 60.

⁵³⁰ O procesu oblikovanja krščanske terminologije v drugi polovici 16. stoletja prim. Legan Ravnikar 2003 in 2008b.

⁵³¹ V delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je pomenskorazlikovalno vlogo prevzelo sobesedilo. Npr. *V tej eni Korbi fo bilè filnu dobre Fige, kakòr fo te pèrvizh srèle Fige* (DB 1584: II,39a); *IEft je hozhem taku obrati /.../ de /.../ obena Figa na Figovim drivefsi neofstane* (DB 1584: II,31b); *Murve fo possèkane, ali my hozhemo na nyh mèfju Cedre saffaditi* (DB 1584: II,4b).

⁵³² Prim. Breznik 1926: 110–116; Läg Reid 1967: XV–XVI; Stabej 1977: XXII–XXIV, glede sestave sopomenskih nizov v starejših slovarjih pa tudi Orel-Pogačnik 1991.

pomensko prekrivni, pa z navedbeno razvrstitvijo ni zanesljivo opozorjeno na njihovo vlogo v knjižnojezikovni (ali živi) rabi niti na morebitno stilno različnost.⁵³³

Analiza besedja, ki sta ga v besedno zakladnico 16. stoletja prispevala oba slovarja, je pokazala,⁵³⁴ da gre za nove tvorjenke (npr. *pozlatiten*, *jadren* k *jadro*; *bukvarica* ‘Buchladen’ itd.), za nove besednozvezne termine, sestavljene bodisi iz že znanih ali iz prvič zapisanih besed (npr. *Leimruth. calamus. limna shiba* (MD 1592: I2a)), za besedje s prepoznavnimi narečnimi potezami; za pogovorno rabljeno, večinoma nenevtralnno besedje (npr. *ajželj* ‘Haimlich gemacht’), za prevzeto besedje, večinoma površno in do najnujnejše stopnje prilagojeno slovenskemu jeziku (npr. *apt/abbat*, *popesrati* ‘bessern oder verbessern’ itd.). Megiserjeva slovarja prinašata tudi vrsto do tedaj še ne zapisanih poimenovanj, npr. za poklice (*ferboltar*, *furman*, *volna česar* ‘carminarius, wüllkratzer, wollenstreich’ itd.), za realije, ki npr. v biblijskih prevodih niso bile omenjene, ker izvirajo iz drugega naravnega, kulturnega ali zgodovinskega okolja (npr. številna rastlinska in živalska imena: *artičoka*, *endivija*, *breza*, *jel*; *brinovka*, *cajzlica*, *drozg*, *finkovec*, *forel*, *gad* itd., poimenovanja peciv in jedi: npr. *poprtnjak*, *presta*, mer: *gisfas*, *kvintelj* itd.).

---

⁵³³ Na osnovi popolnih izpisov del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je bila vzorčno preverjena raba členov niza *kovalnik – nakovalo – ampaß*. Pokazalo se je, da je *kovalnik* naveden le v obeh Megiserjevih slovarjih, *nakovalo* je bil splošno rabljeni izraz, *ampas* pa je bil kot koroški izraz vključen že v *Register*, dodan Dalmatinovi *Bibliji*.

⁵³⁴ Prim. Merše 2006b.

Škrabčev prikaz protestantskega pravopisa

1 Škrabec je v 32 letnikih *Cvetja* in v drugje objavljenih spisih z bolj ali manj obsežnimi in natančnimi obravnavami posameznih pravopisnih vprašanj sestavil skoraj celotno podobo pravopisa slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Pravopisna problematika tega obdobja je bila redkeje poseben predmet njegovega zanimanja. Navadno so ga k njej usmerjale pravopisne zadrege njegove sodobnosti.

Škrabčeva odločitev za zgodovinski pravopis,⁵³⁵ to je za upoštevanje (dosledne, občne) izreke določenega kraja in časa, konkretno kranjske izreke 16. stoletja kot prvotne podlage slovenskega knjižnega jezika, je terjala dobro poznavanje jezika tega obdobja (Cv I (1880), 2; III (1882), 2, 4; prim. JS 1/1 (1916): 62–63).

Stanislav Škrabec – portret in *Cvetje z vertov sv. Franciška* – naslovnica

1.1 Škrabčeva vednost o njem je bila vezana na vire, ki so mu bili dostopni. Pri presoji Trubarjevega jezika, zlasti njegove (iz)govorno-pisne prakse, se opira na večje število del: obravnavane pojave nekajkrat dokazuje z zgledi iz najzgodnejših del (TA 1550, TA 1555, TE 1555, TKO 1557, TT 1560, TAr 1562). Matevžev evangelij iz TT 1581–82 in nekatera druga Trubarjeva

⁵³⁵ »Moje pravopisno načelo je torej to, da se držim tako rekoč natorne meje, začetka slovstva našega. Kar v jeziku takrat več ni bilo navadno, tistega ne pripuščam, pa reci etimologija in stara slovenščina, kar jima ljubo in drago. Glede stvari, ki so se pozneje izcimile pa terjam, da naj bodo v soglasju z jezikom 16. stoletja, t. j. take, da bi tudi tedaj ne bile nemogoče.« (Cv III (1882), 2.)

dela upošteva posredno, z zgledi, navedenimi v Levčevi razpravi *Die Sprache in Trubers »Matthäus«*, 1878 (prim. Cv IX (1889), 5), in v Miklošičevi slovnici (prim. Cv III (1882), 4). Preverjanje navedb iz Novega testameta v kasneje pripisanih opombah, ki so izšle v JS 1/3 (1918): 384–385, je pokazalo, da so izpisane iz TT 1581–82. Največ zgledov navaja iz Trubarjevega prevoda Lutrove *Hišne postile* (TPo 1595), to je njegovega zadnjega in zato vzorčno manj primernega, čeprav istočasno najboljšejnega dela.⁵³⁶ Pri seznanjanju s Kreljevim jezikom je bil vezan na odlomke iz postile, ponatisnjene v Kopitarjevi slovnici. Isto velja tudi za »ljubljsko izdanje Spangenbergove postile, ki se navadno omenja pod Kreljevim imenom« (Cv II (1881), 9), to je za Juričičevo *POSTILLO*, 1578. Primanjkljaj do določene mere izravnava s Kreljevimi pesmimi, natisnjenimi v pesmarici *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI* iz leta 1595. Dalmatinove biblijske prevode je očitno poznal, saj je razlikoval med zgodnjo (DJ 1575, DPa 1576, DBo 1580) in zrelo razvojno fazo njegovega jezika (DB 1584). Temeljito je poznal jezik DB 1584, od koder navaja tudi največ zgledov.⁵³⁷ Poznal je tudi Bohoričevo slovnico, za Megiserjeve slovarje pa leta 1880 pravi, da jih do tedaj še ni imel v rokah (Cv I (1880), 9). Zgledi v Cv XVIII (1900), 3 in 9 kažejo, da mu je vsaj slovar iz leta 1592 (*DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*) kasneje uspelo dobiti.

1.2 Za Škrabčevo obravnavanje knjižnega jezika 16. stoletja je značilno nenehno prepletanje dveh pogledov: prvega, usmerjenega na celoto, ki ga razkrivajo navadno večkrat ponovljene oznake kot: »Trubar in njega verstniki«, »Dalmatin in drugi«, »naši šestnajststoletniki«, »pisatelji 16. stoletja«, »naši stari pisavci«, »naši stari pisatelji«, »naši stari« itd., in drugega, osredinjenega na posameznega pisca.

2 Pisava

2.1 O bohoričici nasploh, predvsem pa o deležu posameznikov pri urejanju pisave v 16. stoletju govori Škrabec ob različnih priložnostih. Že v drugem letniku *Cvetja* (1881), 6 je pri obravnavi veznika *kakor* predstavljen Kreljev prispevek k izpopolnitvi pisave, uveljavljene v zgodnejših Trubarjevih delih. Protestantске pisne navade so kot osnova za primerjanje prosevale tudi pri Škrabčevem prikazu pisave slovenskih odlomkov v Cusanijevi knjigi *Christianus moribundus* iz leta 1749. O »pervi porabi latinskih črk in naglasnih znamenj za pisanje naše slovenščine« je spregovoril v uvodu v razpravo *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo* (Cv XII (1893), 1), najizčrpnejše in hkrati povzemanlo, kar je pozna letnica nastanka tudi omogočala, pa je bohoričico in stopnje njenega izpopolnjevanja predstavil v razpravi *Naša fonetika v prozi in poeziji* (Cv XXXI (1914), 11, 12). Njegov opis ni nastajal povsem na novo. Trdno osnovo so mu dajale v Kopitarjevi slovnici (KG 1808: XXXIII–XLI in 13–57) navedene ugotovitve o obstoju dveh pisnih sistemov v delih slovenskih protestantskih piscev in o njuni različnosti. Čeprav so bile zapisane skoraj (ali celo že) pred stotimi leti, popravkov niso potrebovale, spodbujale pa so k razširitvam.

⁵³⁶ Škrabec se je jasno zavedal, da TPo 1595 ni najboljši vzorec Trubarjevega jezika. Na to kaže njegovo pritrjevanje Ramovševi oceni, »daß die echte Sprache Trubers, wie wir sie z. B. im Jahre 1557 vor uns haben, in der Post. (1595) nicht mehr so rein ist und daß ihr die Bearbeiter sehr vieles aus ihren Dialekten beigemischt haben« (JS 1/4 (1919): 434–444, opomba 2 k Cv IX (1889), 2).

⁵³⁷ Škrabec je zglede iz protestantskih del večinoma navajal v delno prečrkovani obliki (npr. *z' našimi synmy inu z' našmi hčeramí, z' našmi ovcami inu z' našmi govedami* (2. Moz. 10 B; Cv II (1881), 10) za *S'našhimi Synmy, inu s'našhmi Hzherami, s'našhmi Ouzami, inu s'našhimi Govédami* (DB 1584: I,41a)) in le redko neprečrkovane, tudi če jih je opremljal s podatkom o mestu pojavitve (npr. *Nam poslal Synu svojejga* (*Ta celi katehismus*, 1595: 442; Cv II (1881), 9) za *Nam poslal Synu svojejga*).

Iz vsega, kar je bilo v njegovih delih povedanega o pisavi, je mogoče izluščiti nekaj osnovnih dejstev, ki so po zaslugi dosedanjih obravnjav že splošno znana.⁵³⁸

2.1.1 Trubar je pri knjižnem zapisu slovenskega jezika uporabljal latinske črke v pomenih, ki so jim ga dajali Nemci pri branju latinščine.⁵³⁹ Med glasovi [s] in [z], [š] in [ž], [u] in [v] ter [i] in [j] pisno ni razlikoval. Veliki *S* ter obe mali črki (*f* in *s*) je po zgledu latinščine uporabljal za označevanje [s] in [z], ustrezna dvočrkja, ki so nastala z dodajanjem *h*-ja, pa za označevanje [š] in [ž]. Po latinskem in nemškem zgledu je črke *u* in *v* ter *i* in *j* uporabljal brez razlike v pomenu. Delna položajska ustaljenost črk *v* in *u* (*v*-ja na začetku besed ter *u*-ja na sredi ali na koncu besed) je bila posneta po latinščini in ni bila pomensko utemeljena (npr. *vkratkim*, *vuk*, *gouore*, *prou*) (Cv XII (1893), 1; XXXI (1914), 12). Kot posebno Trubarjevo zaslugo tudi Škrabec omenja vpeljavo *h*-ja za nemški *ch*, *z*-ja za glas [c] in dvočrkja *zh* za [č]. V primerjavi s starejšimi spomeniki jih Škrabec ocenjuje kot velik napredek – bodisi zaradi kratkosti in priložnosti, pri že znanih (*zh* npr. iz kranjskega rokopisa) pa zaradi stanovitnosti njihove rabe⁵⁴⁰ (Cv XXXI (1914), 12). Trubarjev pravopis so nasledniki močno izboljšali.

2.1.2 Krelj je glasove [s] in [z], [š] in [ž] ter [u] in [v] že pisno razlikoval: *f* je uporabljal za [s], *s* za [z], *fh* za [š] in *sh* za [ž]; *u*-ju je določil samoglasniško, *v*-ju pa soglasniško vrednost. *S* *ch* je označeval [č], *s* *fch* pa [šč], česar Bohorič in Dalmatin od njega nista prevzela. Latinska naglasna znamenja je funkcionalno razmejil: *s* krativcem je označeval kratko in nedoločno izreko, *z* ostrivcem dvoglasniški izgovor, *s* strešico pa protetični ali »topljeni« izgovor. Škrabec že v Cv II (1881), 6 ugotavlja, da je bilo Krelju važnejše naglasno znamenje kot pa črka pod njim, kar dokazujejo zapisi polglasnika *z*, *è*, *à*, *ò* (npr. *vèrhu*, *mèrdal*, *tèr*, *kadàr*, *čàrkom*, *tàmuč*, *kakòr*). Med Kreljevimi novostmi Škrabec omenja tudi uvedbo opuščaja pri predlogih *k*, *s* in *v* (npr. *k'prizhi*, *f'hvalo*, *v'drusih* (Cv XXX (1914), 12)).

2.1.3 Večino Kreljevih sprememb sta Dalmatin in Bohorič prevzela. Bohorič je s pisnim ločevanjem glasov [i] in [j] pisavo dokončno uredil. Črko *j* sta z Dalmatinom uporabljala tudi za označevanje topljene ali mehčane izreke. V DB je bilo Kreljevo pomensko razlikovanje med *u* in *v* ohranjeno, po Bohoričevi zaslugi pa z večjo položajsko ustaljenostjo še izboljšano, predvsem zaradi večjega upoštevanja izgovora in posledično manjšega upoštevanja etimologije (Cv XXXI (1914), 12).⁵⁴¹ Škrabec poudarja, da je bila slovenščina glede pomenskega razlikovanja med črkami *i* in *j* ter *u* in *v* celo pred latinščino, ki je tovrstno ločevanje vpeljala šele v 18. stoletju (Cv XII (1893), 1 in XXXI (1914), 12). Omenja tudi pomenskorazločevalno rabo *y* v različnih položajih: na začetku besed označuje *ji*, na koncu besed pa dolgi *i*, kar omogoča pomensko razlikovanje med *govori* 'sprich' in *govory* 'spricht'. Na vse omenjeno Škrabec opira sklep, da »je bila latinska abeceda za našo slovenščino primeroma jako dobro vrejena« (Cv XII (1893), 1).⁵⁴²

⁵³⁸ Škrabčev delež pri poznavanju bohoričice je zlasti v razmerju do predhodnega Kopitarjevega vedenja in kasnejše Ramovševe ter Riglerjeve predstavitve ovrednotil Toporišič 1986: 271–305. Prim. tudi Toporišič 1970: 179–217.

⁵³⁹ Kakšen je bil nemški izgovor latinskih črk v Trubarjevem času, je v posebni razpredelnici, natisnjeni v prvem delu slovnice (KG 1808: 15–16), pokazal že Kopitar. Razpredelnici sledi naslednja ugotovitev: »Diefe Buchfleten nun gebrauchte Truber zur Schreibung des Krainifchen alle, nach eben diefer Ausfprache und Methode: nur das y galt ihm, (wenn er fich nicht vergaß) für lang i« (str. 16).

⁵⁴⁰ Tudi o tem natančneje Toporišič 1986: 273–274.

⁵⁴¹ Tako imenovani angleški *w* je Dalmatin pisal na sredi in na koncu besed za samoglasniki z *u*-jem (npr. *ouca*, *žerjau*), na začetku besed pa z *v* (npr. *vse*, *vmerje*; Cv IX (1889), 1).

⁵⁴² Z natančnim popisom rabe črkovnih znamenj pri Trubarju na eni ter Krelju, Bohoriču in Dalmatinu na drugi strani je oba protestantska pravopisna sistema predstavil tudi Fran Ramovš v razpravi Delo revizije za

3 Glasoslovje

3.1 Samoglasniki

3.1.1 Pri obravnavi izreke in zapisa posameznih glasov slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja glede na pogostost omemb in širino problematike posebej izstopa polglasnik. Protestantski pisci so ga zapisovali zelo različno: z *a/à*, *e/è*, z *i* in celo z *ò*. Zapise *viner*, *vinèr* in *vinàr* je torej treba brati enako: *vinər* (Cv I (1880), 7). Ob polglasniški izgovor v 16. stoletju zadeva že v zgodnejših spisih pri obravnavi zaimkov in veznikov, npr. *kə*, *kadar*, *kər*, *kakor*, *kədo* v Pravopisnih opazkah iz leta 1878 ter *obedən*, *gdo*, *kədo*, *kəteri*, *kakər* v Cv II (1881), 3–7. K zadnjemu se zaradi načina označevanja polglasnika v njegovi dolgi zgodovini na platnicah *Cvetja* pogosto vrača.

3.1.1.1 Škrabec meni, da se je pred začetkom našega slovstva govorilo *kakor* ali *kakur*. Spremembo besede je povzročil naslednji glasoslovni zakon: »Glasnik pred končnim zlogom adverbijalnih besed, ki se na *e* končavajo, se izgublja, ali še pred končnim *e*, ali ob enem, ali pa pozneje«. (Cv II (1881), 7.) Trubar je besedo sprva zapisoval s *koker*, Krelj pa običajno s *kakòr*, s čimer je hotel hkrati zadostiti etimologiji in izreki. V JPo 1578 je bila uveljavljena oblika *kakor*, v DB pa pod Kreljevim vplivom *kakòr*. Trubar je v *HISHNI POSTILLI* 1595 pisal *koker* ali *kakor*. Kasnejša posplošitev zapisa brez krativca nad *o*-jem je usmerjala k napačni – to je polnglasni – izreki, pred katero skuša Škrabec obvarovati tudi svoj čas (Cv II (1881), 7). Iz istega razloga tudi Kopitarjeve odprave Kreljevega načina označevanja polglasniškega izgovora, ki je ostal brez nadomestila, ne odobrava (npr. Cv XXX (1913), 5). Škrabčevemu razvojnemu videnju veznika *kakor* in njegovi oceni uporabnostnega razmerja med oblikami *kakur*, *kokur* in *koker* je oporekal Oblak (1880: 178). Njegov pomislek, da krativec nad *o* ne pomeni istega kot nad *e* in *a* pred *r* (v Cv IX (1890), 9) zavrača s trditvijo, da končni *o* s krativcem pri prislovljih *lahkò*, *lepò*, *globokò* označuje gorenjsko polglasniško izreko (npr. *lahkə* ipd.). V Cv XXX (1913), 5 pa glede tega ni več prepričan, saj pravi: »Ali imamo tudi »dobrò, velikò« brati nekako po gorenjsko »dobrə, velikə«, ni tako gotovo«. Zgled za takšno pisavo je po Škrabčevem mnenju Krelj lahko našel v starih latinskih knjigah ali pa je z njo hotel opozoriti na ozki *o* (Cv XXX (1913), 5).⁵⁴³

3.1.1.2 V 16. stoletju se je stari polglasnik govoril sredi besed med dvema zlogoma v naslednjih primerih (Cv X (1891), 3):

- *snopike*, *lystike*, *trezivi*, *repikovati*, *zajčici*, *strelci* (zgleđi ijevskih zapisov polglasniškega izgovora so iz DB 1584);
- pri glagolih na *-tati*: *cəpətati*, *ləškətati*, *məgətati*. Drugi polglasnik je v sedanjiku dobival naglas in prehajal v *a*: *laskače*, *magače*, *rizače*, *šapače*/*šipače*/*šepače*;
- pri sestavljenih glagolih za predlogi *iz-*, *od-*, *raz-* ter *s-*, *v-* in *vz-* ter pred korenem, ki se začneja z dvema soglasnikoma (npr. *izibrane*, *izignati*, *isegnati*, *izešlu*, *odegnali*, *setkan*). Pred dvoglasniškim *v* polglasnik po pravilu potemneva v *o*: *rezouméte*.

Dalmatinovo biblijo, ki je bila za tisk pripravljena že leta 1914, izšla pa je v *Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino* leta 1918, str. 113–147 (Ramovš 1918b (1971): 140–174). Dalmatinovo oddaljitev od Trubarjevega pravopisa, ki je vplivno obvladoval njegovo zgodnejše ustvarjalno obdobje, razlaga z vplivom komisije, ki je opravljala revizijo *Biblije*.

⁵⁴³ O *kakor* pri slovenskih protestantskih piscih je pisal tudi Ramovš (Slovenische Studien, 1920 (1971): 124–125/315–317). Različnost oblik razlaga kot posledico počasnega oz. hitrega govorjenja. Kreljev zapis *kakor* naj bi zrcalil počasen izgovor, *kakər* in *kakèr* hitrega, »učena oblika« *kakòr* pa naj bi ustrezala obema.

3.1.1.3 Rabo polne oblike *so-* za stsl. *sa-* dopušča le v imenskih sestavah tipa *sosed*, ohranjenih iz najstarejših časov. Oblike *sostaviti*, *sozidati* z *o-*jem namesto polglasnika Škrabec obravnava kot napake, za katere ne najde opravičila niti v domači zgodovini niti pri drugih slovanskih jezikih (Cv X (1891), 6). Ker jih iz protestantskih del ne pozna, njihov nastanek pripisuje sodobnemu »jezikovnemu modrovanju«. Kreljevih tovrstnih oblik (*sognati*, *sozidati*, *sošteti*) ni opazil, ker mu celotno besedilo KPo 1567 ni bilo dostopno.

Predlog *s* se je v daljši obliki ohranjal pred koreni, ki se začenjajo s *s*, *z*, *š*, *ž*, *vs*, *vz*, *vš*, *vž*, v sestavah pa tudi pred drugimi soglasniki; npr. *zovsemi*, *signye/segnylu*, *sešteti* (Cv X (1891), 6).

3.1.1.4 Polglasnik v bližini močnejših soglasnikov, kakršni so [l] in [v] (*w*) izgovorno potemneva. Trubar npr. piše *logati/lugati* za *lǫgati* (Cv I (1880), 11), vsi protestantski pisci pa *bukou*, *cerkovjo*, *ledovjé*, *zo vsemi* za *bukǫw*, *cérkǫwjo*, *ledǫwjé*, *zǫ wsémi* (Cv IX (1889), 3; XII (1893), 4; XIII (1894), 3; XVIII (1901), 11). V glasovni moči predhodnega *r* se polglasnik lahko izgubi ali pa ga slednji vzame pred se. Npr. *erdeč*, *ardeč*, *èrdeč*, *àrdeč* (Cv X (1891), 5) ter *jarem*, *jarè̃m*, *jaram*, *jaràm* poleg *jarm* (Cv XII (1893), 4). Na podlagi izreke, uveljavljene v 16. stoletju, konec 19. stoletja zavrača oblike *rudeč*, *rudeti* in *rujav*, ki so nastale z zgledevanjem pri *rumen*, kjer je *u* glasovno opravičen (Cv X (1891), 5 in XII (1893), 5).

Na neobstoynost polglasnika kažeta osnovni pravili, ki določata, kdaj se polglasnik govori za pisani *e*: (1) »v vseh zlogih, v katerih se *e*, ako dobi naglas, v *a* spremeni« (npr. *dǫnǫs* – *dan*); (2) »vsaki *e*, ki se zgubi, ako dobi beseda na koncu prirastek: samoglasnik, ni *e* temuč *ǫ*« (npr. *vǫs* – *vsa*) (Cv X (1890), 1). Dokazilne zglede za neobstoyni polglasnik je mogoče najti tudi med primeri iz protestantskih del. Predstavljata jih npr. Dalmatinovi roditeljski obliki *pás* in *čǫbár*, ki ju je Škrabec navedel za dokaz, da obstaja tudi množinski roditeljski brez *-ov* poleg običajnega na *-ov* (Cv II (1881), 4); npr. *sǫhniti* – *sǫhnem*; Dalmatin: *senu sahne*, *naše kosty so izsahle* (Cv X (1891), 8).

Listo 69 različnih morfemov s težko prepoznavnim polglasnikom (Cv X (1891), 4–7) – ker se ne izgublja, ker se ne premenjuje z *a* in ker pisno ni enopomensko predstavljen – je Škrabec dopolnil tudi z 19 morfemsko različnimi protestantskimi zgledi. Namenjal jim je potrditveno, pojasnjevalno ali dopolnjevalno vlogo, npr. *dǫska*´, *-é´*; *dǫšče´n -a -ò* (Dalm. Sirah 29 c: *pod tvojo lastno, dǫščeno strého*) (Cv X (1891), 4).

3.1.2 Slovenščina je v 16. stoletju še ločila polglasnik od kratkega *i*-ja in *u*-ja (Cv IV (1883), 7). Kratka *i* in *u* sta bila nepolna in izgovorno manj določna glasova. Prvi se je izgovarjal med *i*, *e* in polglasnikom, kar dokazujejo tudi protestantski zapisi z *e* (npr. *spesnejo*, *ruteca*, *veyeca*, *do-seče*, *duhuve* (im. mn.), *kaj se tebe zdi, po človeske nature* (večina primerov v Cv XXX (1913), 6), drugi pa med *u* in *o*. Zapisi *verih/veroh* namesto *viruh* zrcalijo izgovorno nedorečenost, ne pa približanosti *i*-ju (Cv IV (1883), 5).⁵⁴⁴ Škrabec meni, da sta se kratka *i* in *u* večkrat mešala, ker sta si bila podobna po slabanju. V Cv IV (1883), 12 ob *drigači* in *verih* omenja tudi obliki *h Bugi* in *k serci*, vendar s pripisom, da ju »gre menda pripisovati vplivu mestnika«. V kasnejših letnikih *Cvetja* navaja iste in še nove zglede, opažene pri Trubarju in Dalmatinu, zgolj kot dokaz za oslabele izreke kratkega *u*-ja: *k´navuki*, *k Bugi*, *kferzi/nevernimu ferzei* (Trubar); *h´bugi/h´Bugu* (Dalmatin) (Cv XII (1893), 5; XXX (1913), 6). Razložek med kratkim *i*-jem in *u*-jem se je že v 17. stoletju izgubil: v odprtih srednjih zlogih sta izpadla, v zaprtih pa sta se zblížala in približala polglasniku (Cv IX (1889), 5).

Kratki *e* so protestantski pisci zapisovali z *i*, *e* ali *è* (Cv XII (1893), 5): npr. *zhlovik*, *diteta*, *grifhè*, *fmil*, *imèl*, *fnegá*, *zhèrpina*. V Cv XII (1893), 5 Škrabec ugotavlja, da so imeli kratki samoglasniki *i*, *e*, *o* in *u* v 16. stoletju »nekoliko oslabele izreke«.

⁵⁴⁴ Ramovš (Slovenische Studien, 1918b (1971): 174/97) nasprotno dvojnost *verih/veroh* razlaga z menjavo pripon *-ьchъ*, *-uchъ*, *-ychъ* (*-ichъ*).

3.1.2.1 Kratki samoglasniki so v bližini močnejših glasov – samoglasnikov ali soglasnikov – doživljali različne spremembe:

- V bližini močnega *r*-ja so lahko oslabili do popolne onemitve, kar dokazujejo zapisi *pèr/pri*, *dèrgači/drigači/drugači*, *verjo*, *verjem* / *verujo*, *verujem*, *doktorca*, *petlarca* (Cv IV (1883), 12; XII (1893), 5; XXX (1913), 7).
- Oblike kot *momu/mumu* za *mimo* ter *sorota* za *sirota* Škrabec od leta 1883 dalje razlaga s t. i. vokalno harmonijo, do katere prihaja zaradi podleganja šibkejšega samoglasnika vplivno močnejšemu oz. naglašenu samoglasniku iz sledečega zloga. Škrabec v *Cvetju* listo zgledov iz 16. stoletja postopoma množi in izpopolnjuje. Nanjo uvršča tudi *dobrumu*, *koku* za *kaku*, *toku* za *taku*, *sadánji*, *tadánji* itd.⁵⁴⁵
- Oblike kot *tje* za *tja*, *čèščen*, *dušem*, *hudiče* (namesto *hudiča*) razlaga s prehodom kratkega *a* → *e* za *j* in drugimi topljenci; obliki *zgodej* namesto *zgodaj* in *zdrov* namesto *zdrav* pa s prehodom kratkega *a* → *e* pred končnim *j* oz. *a* → *o* pred končnim *v* (Cv XII (1893), 10; XIII (1894), 3, 4).⁵⁴⁶

3.1.3 Škrabec v 16. stoletju v izgovoru razlikuje tri dolge *e*-je: širokega, dolgega in ozkega ter dvoglasniški odraz nekdanjega jata. O kratkem in dolgem jatu govori skupaj, kar utemeljuje takole: »V 16. stoletju se piše ta glas (= kratki jat) navadno z *i*, včasih z *e*; v natančni znanstveni pisavi pa bi bilo najprimernejše znamenje *è*. Stoji pa povsod v kratkih zlogih, kateri imajo, ako dobe dolg naglas, *ê*, to je nekaj dvoglasnik, ki se iz *e* preliva ali zožuje v *i*« (Cv X (1891), 9). Dolgi jat je Krelj zapisoval z *é*. Dalmatin je pisno razlikoval med sredinskim in končnim položajem naglašene *é* v besedi: sredi besede ga je označeval z *é*, na koncu pa z *ei/ej*, *é* pa je v istem položaju uporabljal za označevanje navadnega naglašene *e*-ja. Dvoglasnik *ei* je ohranil knjižno veljavo do Kopitarja, ki ga je kot Gorenjec iz pravopisa odstranil. Škrabec: »Po krivicici!« (Cv I (1880), 12; XVIII (1901), 11). Nasproti si torej stojijo naslednji odrazi dolgega in kratkega jata: *lépiga*, *lépimu* / *lejpiga*, *lejpimu* : *človik*, *divica*, *lipota* (Cv II (1881), 10).

3.1.3.1 Dolgi jat je bil v 16. stoletju ohranjen v naslednjih sklonskih oblikah:

- v mestniku ednine samostalnikov (m. in s. spola) z naglasom na zadnjem zlogu, če spredaj stoječemu predlogu naglasa ni uspelo potegniti nase. Ohranja se tudi za topljenimi soglasniki, kjer ga je stara slovenščina nadomeščala z *i*; zgledi iz DB 1584: *blagej*, *mesej*, *morzej*;
- v mestniku množine pri končniško naglašeni samostalnikih (m. spola): npr. *bojê'h*, *gradê'h*, *listê'h* (Cv X (1891), 9);
- v mestniku ednine števnikov m., ž. in s. spola ter v ženskem edninskem dajalniku;
- v imenovalniku in tožilniku dvojine števnikov ž. in s. spola: pri Dalmatinu npr. opaža oblike *dvej gubej*, *dveh okej*, hkrati pa tudi *roki* in *nogi*, kjer je *i* odraz kratkega jata (npr. Cv II (1881), 10; X (1891), 10).

3.1.3.2 Odraz *i* kratkega jata se je zaradi posebne soglasniške soseščine lahko izgubil že pred 16. stoletjem (npr. *djanje*, *nermilostushimu* (Cv VIII (1889) 8; XXX (1913), 6).

⁵⁴⁵ Ramovš (Slovenische Studien, 1918b (1971): 314–315/123–124) med vzroki za spremembo šibkejšega samoglasnika poleg soseščine naglašene *u* ali *o* omenja še bližino glasu z veliko zvočnostjo (*l*, *r*, *j*, *n*) in mehkonobniško okolico.

⁵⁴⁶ Ramovš poleg tipov, ki jih navaja Škrabec, omenja še prehod *ra* → *re*, ki ga npr. zrcali sprememba predpone *raz-* → *rez-* (Trubar: *resbunik*, *reftegovati* poleg *rasbunik*, *rafdiliti*); prim. Slovenische Studien, 1918b (1971): 318–322/127–131.

3.1.4 Škrabec posebej omenja t. i. »dolenjski *u*«, to je *u*-jevski odraz nekdanjega dolgega *o*-ja. Pisno se mu je opazneje izneverjal Krelj, kar dokazujejo zapisi »*Gospod, Bog, gdo, pismo, slovensko*« (Cv III (1882), 8). Kopitar je tak *u* zamenjal z gorenjskim *o*-jem, s tem pa po Škrabčevem mnenju knjižni slovenščini odvzel jasno določenost, saj sta se npr. oblikovno izenačila prislov ter pridevnik v tožilniku ženskega spola ednine.

3.2 Soglasniki

3.2.1 Zapis trdega *l* je bil v 16. stoletju skladen s splošno izreko: npr. *dolg, volk*.⁵⁴⁷ K pravemu izgovoru *l*-ja sta bralce s posebnimi navodili, ki jih navaja tudi Škrabec, usmerjala Trubar in Bohorič. Iz Bohoričevih opredelitev se vidi, da je bil *l* najtemnejši pred soglasniki in na koncu besed (Cv XX (1903), 10). Na Koroškem je *l* tedaj že prehajal v *v*, kar npr. dokazuje sopostavitev kranjske oblike *kokálnica* in koroške *kokaunica* v *Registru* DB (Cv I (1880), 9), dvakratna raba *Mauhe* v DB, ki jo Škrabec pojasnjuje s prevzetostjo iz nemščine in s koroškim posredništvom, ter primeri iz Megiserjevega slovarja *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*, 1592, ki zrcalijo izgovor *v*-ja: obliki *zamovčati* in *zamolčati* sta npr. navedeni ena ob drugi (Cv XXII (1906), 6). Med redke primere, ki dokazujejo prehod *l* v *v*, Škrabec z nekoliko manjšo odločenostjo prišteva še Trubarjevo enkrat zapisano obliko *bugamo* (*bugati* ← *bougati* ← *bolgati* ← *folgati*; Cv XII (1893), 4), vendar se Ramovševemu mnenju, da je *l* izpadel zaradi prepodobnosti *b*-ju, ne pridružuje (JS 1/4 (1919): 434–444; opomba 2 k Cv IX (1889), 2). V DB izpričana dvojnost *spominauni* in *kadilni* ter *délavec* in *thalec* je po Škrabčevem mnenju besedotvorno upravičena in ne zrcali prehajanja *l*-ja v *v* (Cv I (1880), 9). Oblika *deshelnik*, ki se je ob *disheuniku* enkrat samkrat zapisala Dalmatinu, je spodrsrljaj (Cv XII (1893), 4). Škrabec ugotavlja, da je bila »*k*/orektnost Dalmatinova v tem oziru */.../* potemtakem popolna« (Cv I (1880), 10). Posebej poudarja, da je bila »pisava z *l* natorna, ne učena in vmetalno vpeljana« (Cv XXI (1904), 2). Kopitar je bil nasprotno prepričan, da so protestantski pisici *l* namesto *v* vpeljali zaradi drugih Slovanov (o čemer Škrabec v Cv XXI (1904), 2).

3.2.1.1 Trdoelovski izgovor je prepoznaven tudi po učinkih na glasovno okolje, npr. na polglasnik, ki ga spreminja v temnejši glas (*logati/lugati* za *lagati*). V besedi *solnce* se je *l* že pred 16. stoletjem priličil skupini *nc* in izginil (Cv I (1880), 2), zato Škrabec v svojem času odsvetuje rabo te oblike. Njeno pojavljanje pri Krelju ocenjuje kot etimološko prilagoditev in kot oddaljitev od resnične izreke (Cv III (1882), 3). Na osnovi Trubarjevega zapisa imena *Urich* namesto *Ulrich* pa sklepa, da se je trdi *l* zaradi težke izgovorljivosti izgubljal pred *r* (JS 1/4 (1919): 434–444; opomba 2 k Cv IX (1889), 2).

3.2.1.2 Tudi pri iskanju rešitve aktualnega vprašanja glede rabe besed na *-vec* in *-lec* se Škrabec pogosto zazira v 16. stoletje. Na osnovi zgodovinskega pregleda ugotavlja, da je »naša končnica imen delavnih oseb *-væc* in ne *-læc*« (Cv XXII (1905), 8). Po protestantskem zgledu občasno zagovarja rabo obeh oblik, če ju osmišlja pomenska razlika: npr. *prebivavec*, če se misli na kraj, in *prebivalec*, če se misli na prebivanje (Cv XVIII (1900), 9).

3.2.2 Škrabec ugotavlja, da je slovenščina v 16. stoletju poleg *lj* in *nj* imela še naslednje zmehčane ali topljene, »t. j. *z* *j* stopljene« glasove (Cv IX (1889), 2): *tj, dj, kj, gj* (Cv XII (1893), 9). Mehki *lj* je v DB 1584 zapisan z *lj/jl/ll* (npr. *olje, ojle, molji, molli, mojli* (Cv X (1890), 2), *nj*

⁵⁴⁷ Ramovš predstavlja prehod *l* → *u* in moderno vokalno redukcijo kot časovno vzporedna procesa, potekajoča v 16. stoletju. Prehod *l* → *u*, ki je stekel na zahodu, naj bi v sto letih zaobsegel vsa narečja z neznatnimi izjemami v Beli krajini in Reziji (Ramovš 1924: 23). Podaljšan seznam izmeničnih zapisov z *l* ali *u* (za *u*) v protestantskih delih razlaga s tem, »da sta si bila *l* in *u* po akustičnem vtisu že zelo blizu« (Ramovš 1924: 25–26).

pa z *nj* ali *inj*.⁵⁴⁸ Zapisi z izstopajočim *j*-jem so bili zelo pogosti: npr. *krajl*, *ojle*, *vojla*. Izkazujejo jih tudi samostalniki na *-telj* iz tretjega registrskega stolpca DB (slovenski, bezjački): npr. *uzhitelj*, *osloboditejl*, *odkupitejl* (JS 1/4 (1919): 462; opomba k Cv X (1891), 3). Škrabec povzema, da je bila celo pri Bohoriču in Dalmatinu grafika »nepopolna zlasti glede topljenih soglasnikov *nj* in *lj*« (Cv XVIII (1900), 7).⁵⁴⁹

3.2.2.1 Mehko izreko je v primeru nerazločevalnega zapisa mogoče odkrivati tudi posredno, to je po vplivih na glasovno okolje (Cv IX (1889), 2). Dokazujejo jo npr. zapisi *póstila*, *prijátíl*, *znamínje*, *kaminje* (pa tudi *ogin/ogen* in *vogile/vogele*; o tem v Cv IX (1889), 6 in X (1890), 2,3), ki izpričujejo zadnjo razvojno stopnjo, predhodne pa so bile *prijátíl* ← *prijatejl* ← *prijatelj*, *znamínje* ← *znamejnje*. Glas *i* v zadnjem ali predzadnjem zlogu je iz dvoglasnika *ej*, ki je nastal iz *e* in iz izstopajočega, pred *l* zapisanega *j*-ja.⁵⁵⁰ Tudi obliko *Jerni* iz DB 1584 Škrabec razlaga z zamenjavo dvoglasnega odraza dolgega jata z *i*-jem (Cv VIII (1889), 8). Trubarjeva zgleda *zhreuleu* in *preganene* kažeta na preglašenost *o* v *e* in *a* v *e*. Sprožil jo je mehki soglasnik (Cv IX (1889), 2).

3.2.2.1.1 Ker je vplivna moč glasoslovnega zakona, ki določa, da se je moralo *o* za *j* oz. za mehkiimi soglasniki spremeniti v *e*, poenjajala že pred 16. stoletjem, soobstajanje oblik *licom/licem*, *oznanjovati/oznanjevati*, *pričovati/pričevati* ne preseneča (Cv XIII (1894), 2).

3.2.3 Iz redkih Škrabčevih omemb zapisov zlogotvornih *r* in *l* v 16. stoletju sta prepoznavni naslednji spoznanji: prevladuje zapis z *er* in *ol*, Trubarjeva praksa pa z različicama *al* in *el* izkazuje posebno pestrost (npr. *kelno*, *obmelzhal*, *talkal*; JS 1/3 (1918): 395; opomba k Cv IX (1889), 4).⁵⁵¹

3.2.4 Škrabec ugotavlja, da sta bila *j* in *v* pred samoglasniki prava soglasnika (*jilu*, *vusta*), na koncu zlogov pa po kakovosti samoglasnika, kar dokazuje pisava *glau*, *kosty* za *kostij* (Cv XII (1893), 8). Daljši niz potrditvenih zgledov za soglasniškost *j*-ja navaja v Cv XXX (1913), 11. Z njim je hkrati ponazorjena razlika v pisavi med Dalmatinom in Bohoričem oz. Megiserjem. Dalmatin: *yskra*, *ygrajo*, *yščem*, *yskati*; Bohorič: *jigla*, *jigra*, *jimé*, *jigram*, *jimam*, *jiščem*, *jidem*; Megiser: *jimeiti*, *jigrati*, *jiskati*.

3.2.4.1 Oblike kot *Juri* (za *Jurij*) in *povete* (za *povejte*) kažejo, da se je *j* za *i* in *ê* v 16. stoletju izgovorno izgubljal, pri Trubarju opažena dvojničnost tipa *ranciga/rainciga*, *rainik* pa je dokaz, da se je *j* izgubljal tudi v drugačni glasovni soseščini (Cv XX (1903), 7).⁵⁵²

⁵⁴⁸ Ramovš za DB 1584 navaja drugačno pogostnostno zaporedje zapisov obeh mehkih soglasnikov: *lj*, *jl* in *l* za [*lj*] ter *nj*, *jn* (redkeje), *n* in *ni* (redko) za mehki [*nj*]. Prim. Delo revizije za Dalmatinovo biblijo, 1918a (1971): 120–121/147–148.

⁵⁴⁹ Dosledni zapis mehkega *lj* je ob upoštevanju gorenjske izreke in etimologije vpeljal šele Kopitar (Cv XIX (1901), 4).

⁵⁵⁰ Škrabčeve razlage *i*-ja v naštetih besedah Ramovš ni prevzel: *i* v *prijátíl* je po njegovem mnenju razložljiv z redukcijo *ê* pred sledečim, istozložnim *l*, *i* v *póstila*, *znamínje* in *kaminje* pa razlaga kot prilikovanjsko spremembo kratkega samoglasnika, nastalo pod vplivom sledečega mehkega soglasnika (Slovenische Studien, 1920 (1971): 300–306/109–115). Prek *i*-jevske izgovorne stopnje se je kratki samoglasnik kasneje lahko tudi reduciriral (prim. Ramovš 1936: 238).

⁵⁵¹ Ramovš pri Trubarju omenja prevladujoči zapis zlogotvornega *r* z *er* in redkejši z *ar*, v DB pa z *èr*, *àr*, *er* in *ar*: Pri kratkem zlogotvornem *l* (dolgi zlogotvorni *l* je že pred 16. stoletjem prešel v *ol*) pri Trubarju ugotavlja zapise z *al* in *el*, redko z *ul*, v DB pa z *àl*, *èl* in *il*. Prim. Ramovš 1918a (1971): 126/153.

⁵⁵² Pri Ramovšu sta tako nastanek novega prehodnega *j*-ja kot izginotje etimološko upravičenega *j*-ja enako ovrednotena. Oba imata značaj narečno sporadičnega oz. individualnega pojava. Pred istimi glasovi, pred katerimi prehodni *j* nastaja (to je pred zobniki), lahko »vsled anticipacije sledečega glasu« tudi izginja (Ramovš 1924: 170–176).

3.2.5 Pri nezvočnikih je Škrabec opazoval predvsem njihovo zvenečnostno prilagajanje glasovni soseščini.⁵⁵³ Pisno dvojnost neredko ustvarja upoštevanje etimološkega načela na eni strani in izgovorne resničnosti na drugi. Razmerje se spreminja od pisca do pisca.

3.2.5.1 Trubarjeve pisne dvojnice tipa *kratig/kratik, fazhetig/fazhetka, spomlat/fapuuid* so Škrabca napeljale na misel, da pisci 16. stoletja glasov niso vselej natanko razločevali »ali vsaj pazili niso na njihov razloček« (Cv XII (1893), 4). Pri Dalmatinu se zadovoljuje z dokaj splošno oceno, da je končne soglasnike pisal zdaj po izreki, zdaj po korenu: npr. *isfiplejo, s'kladivi, s'fvojemi, fladzhizami, vsakdani, petdeffet* ter *iftegni, spriimkom, potplati, flatka, shelotca, vsagadjni, fheftu*.⁵⁵⁴ Na osnovi širšega zgodovinskega pregleda ugotavlja, da je korenoslovna pisava zmagovala postopno (Cv XII (1893), 4).

3.2.5.2 Škrabec omenja tudi izgovorno variiranje predloga *k*. V DB 1584 se *h* namesto *k* piše dosledno pred vsemi zaporniki (*k, t, p, g, d, b, c* in *č*). Dalmatinovo doslednost Škrabec razumeva kot posledico narečne izgovorne navade in ne jezikoslovne zavesti (Cv XX (1903), 4).⁵⁵⁵

3.2.5.3 Trubarjeve oblike *ke, kiakaj, gial, giane* za *tje, tjakaj, djaj, djanje* (Cv XIII (1894), 3; tudi XXIX (1912), 9 in XXX (1913), 6) Škrabec razlaga z oživljanjem starega glasoslovnega zakona, da *j* vpliva na soglasnike pred seboj.⁵⁵⁶

3.2.5.4 Obstoj in vzporedno rabo oblik *velikiga* in *fuhiga* ter *nasiga* in *vbosiga* v DB Škrabec razlaga s procesom mehčanja *k, g, h* → *c, z, s* pred *é* ali *è* in kot posledico vpliva edninskega imenovalnika (npr. *veliki, suhi*), ki ni zaobsegel vseh oblik (Cv XIII (1894), 2).

3.2.5.5 V 16. stoletju so že zaznavni prvi prehodi skupine *čk* → *šk*, kar dokazuje vzporedna raba oblik. Npr. *nembški* (Trubar in Krelj) za govorno *nempški, po beziašku, kmetiški; človeski* (Trubar); *bežjački, kmetički, človečki* (Dalmatin). Obliko *človeski*, ki jo je kmalu nadomestila različica na *-ški*, Škrabec razlaga z izpadom *č* pred *s*. Sopojavljanje oblik kot *farski/farški* (Trubar) dokazuje, da se je končaj *-ški* širil tudi na mesta, kjer razvojno ni bil pričakovano (Cv VII (1888), 10).⁵⁵⁷

⁵⁵³ Pravila, kako se soglasniki premenjujejo glede na mesto pojavitve in kakšen je njihov medsebojni vpliv, Škrabec postavlja na osnovi sodobnega stanja (Cv XIII (1894), 3). Stanje v 16. stoletju omenja le za potrditev izhodiščne (omenja npr. Dalmatinovo *kitlo* ob narečnem spreminjanju *tl* → *kl*) ali končne (dokaz za prehod *ščc* → *šc* npr. ponuja Trubarjeva oblika *piščac, pišca*), redkeje pa vmesne razvojne faze.

⁵⁵⁴ Zapisovanje zvenečnostno nasprotnih nezvočniških parov v oblikoglasno zanimivih položajih pri piscih 16. stoletja je bilo natančneje pregledano v novejšem času. Razprava Merše – Jakopin – Novak 1992 prinaša natančna razvrstitevna pravila.

⁵⁵⁵ Ramovš vzporedno omenja tudi Bohoričevo svojevoljno zahtevo, ki je niti sam ni spoštoval, da naj se *h* namesto *k* piše pred *k, g* in *c* (Ramovš 1924: 232).

⁵⁵⁶ Tudi Ramovš prehod *tj* → *kj* uvršča med soglasniške spremembe, nastale po naliki. Trubarjevo pisno vzdrževanje obeh oblik si razlaga na dva načina: z ohranjenostjo obeh v njegovem narečju ali z obstojem izgovorno težko določljivega, vmesnega glasu, hkrati približanega *t*-ju in *k*-ju (Ramovš 1924: 226).

⁵⁵⁷ Ramovšev veliko daljši in glede pogostnosti razvrstitev natančnejši prikaz soglasniških skupin *-čki, -ški, -ski, -čski* se v osnovnih potezah docela ujema s Škrabčevo predstavitvijo razvojnih usmeritev (Ramovš 1924: 296–300).

4 Oblikoslovno pravopisje

4.1 Z omenjanjem različno povzročenih sprememb samoglasnikov, ki povzročajo nastanek dvojničnih sklonskih oblik, Škrabec hkrati vstopa v oblikoslovno pravopisje. Npr.:

- *Jagnetam/jagnetom, vratam/vratom* (Cv II (1881), 4). Sprememba *-om* → *-am* je bila analogično povzročena. Kljub njeni nedokončni izpeljanosti so bile oblike na *-am* dovolj pogoste za vtis navadnosti (Cv II (1881), 4).
- *H'Bugi/h'Bogu*; prim. razdelek 3.1.2.
- *Z'moim Bogum / z'Bugom, pred Gospudom Bogum / pred Bugom, z'čistim zlatum / z'zlatom*. Glasovna različnost končnic je posledica trdnega pravila, da »predlogi, ki ne delajo zloga, vlečejo dolgi potisnjeni naglas k sebi« (Cv III (1882), 9). Vzporedni pogoj je, da mora predlog (lahko tudi zložni) stati neposredno pred samostalnikom. Škrabec oblike na *-um* prišteva med primere dolenskega *u-ja*.
- *Mislami/missalmi*. Različica *mislami* ob *misalmi* je razločljiva z vplivom samostalnikov 1. ženske sklanjatve (Cv IV (1883), 10).
- *Duei rokei / te duei rybi* (opomba 2 k Cv X (1891), 9; JS 1/4 (1919): 498); prim. razdelek 3.1.3.1.
- Med predložnim orodnikom in orodnikom brez predloga v 16. stoletju ni bilo več resnične možnosti izbire, saj je brezpredložni orodnik kljub sledem pri Trubarju (npr. *(Maria) gre hitrim hodum*) izumrl že pred tem (rokopisna opomba k Cv XIV (1895), 9).

4.2 Škrabec razširja oblikoslovno pravopisje s prikazom petih značilnih sklanjatvenih vzorcev tujih imen moškega in ženskega spola (Cv XIV (1895), 10). Vanje se uvrščajo:

- Nekatera imena moškega spola s samoglasniško imenovalniško končnico, ki se pri sklanjanju ne upošteva: *Simri – Simra, Manaffe – Manaffa*; tvorba svojilnega pridevnika: *Simrov, Manaffov*.
- Imena na *-a*, ki se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi. Odstopa orodnik, pri katerem je imenovalniški obliki dodan *m*: *Adonia, Adoniam*; tvorba svojilnega pridevnika: *Esrave buque*.
- Ženska imena na soglasnik, ki se sklanjajo po prvi ženski sklanjatvi: *Ruth – Ruthe*; enako tudi *Naemi, Naemo*.
- Nekatera imena, ki se ne sklanjajo: *Jehu, Vasti*.
- Nekateri samostalniki moškega spola s končnico *-us* ali *-as* ali *-es*, ki je razvidna le v imenovalniku, v odvisnih sklonih pa jo izgubljajo: *Ptolomeus, Ptolomea; Oseus, Osea, Oseu*.

4.3 Omeniti je treba še dvojnične spregatvene oblike za 1. osebo ednine in 3. množine, npr. *hozho/zhom, prido/prideo/pridejo*, ter dvojnične oblike deležnikov sedanjega časa, npr. *hodezh/hodeozh/hodeiozh* (Cv IX (1889), 12; XIII (1894), 4, 5; XXXI (1914), 3, 4). Navedena zaporedja so bila razvojno vzpostavljena, v rabi so pa prevladovale oblike na *-eo* oz. *-eoč*, čeprav tudi primeri zapiranja zeva z *j-jem* niso bili redki.⁵⁵⁸

4.4 Obstajali sta tudi dve možnosti izražanja svojilnosti: s svojilnim zaimkom (*njegov*) ali rodilniško (*njega*), kar je bilo v 16. stoletju bolj navadno (Cv II (1881), 11).

⁵⁵⁸ O razširjenosti starejše oblike *verujo/verjo* in mlajše *verujem* za 1. os. ed. v delih slovenskih protestantskih piscev prim. Ramovš 1952: 133–134, o izmenjavi oblik za 3. os. mn. piše na str. 137–138, o tvorbenih različicah deležnikov oz. deležij *-č* pa na str. 147 istega dela. Prim. tudi Jesenšek 1995: 93–102.

5 Velike črke

Glede rabe velikih črk v protestantskih knjižnih izdajah se Škrabec zadovoljuje z omembo dveh značilnosti znotrajstavčne rabe: z veliko začetnico so označeni »po pomenu v kakem oziru znamenitiš/i/ samostavnik/i/« (Cv XII (1893), 3) in iz njih izpeljani pridevniki, z velikimi črkami dveh velikosti pa še beseda *GOSPVD* v pomenu 'Bog'.

6 Zvrstnost

Z razmišljanjem o primernosti rabe različnih imenskih oblik je Škrabec vstopil tudi v problemsko območje zvrstnosti in z njo stilnosti. Trubarjeve rabe imena *Gera* oz. *Jera* za sv. *Gertrud* svojim sodobnikom ne priporoča. Sklepati je mogoče, da jo kot *Jedrt* in *Špelo* ob *Elizabeti* prepušča uporabi v »priprostem narečju« (Cv III (1882), 1). Da *Elizabete* ni mogoče ob vseh priložnostih zamenjevati s *Špelo*, je zaslutil že Trubar.⁵⁵⁹

7 Pregled Škrabčeve obravnave protestantskega pravopisja je pokazal, da je segla zelo široko, saj je zunaj njenih meja ostala samo raba ločil, pisanje skupaj oz. narazen ter deljenje.

⁵⁵⁹ Škrabec v opombi k Cv III (1883), 1 v JS 1/2 (1917): 193 pravi: »V poslednjem primeru je Trubar menda sam čutil, da ne gre imenovati Špela ne kneginje Elizabete, ne matere sv. Janeza kerstnika. Vendar mu je res enkrat ušlo *Špela*: »Gabriel Zahariu osnanuie, de nega shpela bode S.Jansha rodila« (Luka, 1. poglavje)«.

Trubar v Škrabčevem jezikoslovju

0.1 Osnovni namen obravnave je nakazati obrise Škrabčevega poznavanja značilnosti različnih ravnin Trubarjevega knjižnojezikovnega sistema.⁵⁶⁰ Z omembami, ki se pojavljajo skozi celotno Škrabčevo ustvarjalno obdobje, so bile predstavljene predvsem tri ravnine: pisna, glasoslovna in oblikoslovna, v manjši meri pa skladenjska ravnina.

0.2 Trubar je bil za Škrabca nepogrešljiva »zgodovinska priča«⁵⁶¹ vsaj iz dveh razlogov: ker je bil začetnik slovenskega knjižnega jezika in ker je bilo 16. stoletje za Škrabca obdobje, v katerem je iskal pojasnila in dokazila za razumevanje jezikovnorazvojnih procesov in sprememb, pa tudi podatke, usmeritve in utemeljitve za reševanje jezikoslovnih dilem njegovega časa.⁵⁶² Znano je tudi (večkrat izraženo) Škrabčevo prepričanje,⁵⁶³ da naj bo »kranjska izreka 16. stoletja /.../ podlaga našemu pravopisu« (JD IV (1998): 70; tudi JD I (1994): 114, Cv III (1882): 4, b)⁵⁶⁴ in da prav Trubarjev jezik najverneje izkazuje tedanjo izreko, saj je pisal tako, kot je slišal govoriti in kot je bil sam vaju izrekovati (JD IV (1998): 31).⁵⁶⁵ Obsežnejšega jezikoslovnega znanja, ki bi ga oddaljevalo od govorjenega jezika, pa Trubar po Škrabčevem mnenju ni imel.⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ Velik del naslovne problematike je bil v sestavkih, ki se ukvarjajo s tematiko Škrabčevega dela, že predstavljen. Zgledi iz Trubarjevega jezika so bili (pogosto skupaj s Škrabčevo analizo stanja in problematike) npr. upoštevani pri obravnavi Škrabčevega prikaza jata (Zorko 1995: 74–77), njegovega normiranja časovnih oblik (Orožen 1995: 83) in prikaza deležniških skladov na *-č* in *-ši* (Jesenšek 1995: 95), njegove obravnave samostalniškega oblikoslovja (Lazar 1997: 99) in druge. Predstavljena je bila Škrabčeva ocena Trubarjeve vloge pri oblikovanju bohoričice (Toporišič 1986: 272–276), pa tudi njegove vloge pri ustaljevanju protestantskega pravopisa (Merše 1997b), Trubarjeva raba samostalnika *Slovenec* pa je bila upoštevana v okviru celovitega prikaza rabe besede v 16. stoletju (Müller 2003).

⁵⁶¹ Škrabec je Trubarja obravnaval kot prvo oz. kot zgodovinsko najpomembnejšo pričo. »Zgodovinske priče« pa je potreboval, da bi ugotovil, kako so »Sloveni« govorili nekoč, in kako govorijo tam, kjer sam ne more preveriti. Z njihovo pomočjo ugotovljena dejstva naj bi pripomogla k spoznanjem glede tega, »kaj je slovensko in kaj ni slovensko, kaj je zgodovinski razvitek domače kali in kaj je korupcija vsled tujega vpliva« (JD III (1995): 49–50, Cv XX (1903), 12, c–č).

⁵⁶² Ena takih dilem se mu je zastavljala glede zapisa besede *kakor*, ki naj bi se ne pisala *kakor*, »ker se tako mej ljudstvom po vsem Slovenskem nikjer ne sliši, ne le dandanašnji, temuč gotovo že čez 300 let, kar se sploh kranjsko-slovenske knjige tiskajo« in »Naš pervak, Primož Trubar z Ráščice, piše v svojih prvih delih le *koker*, to je, *kokar*« (JD I (1994): 75, Cv II (1881), 6, c).

⁵⁶³ Škrabec obravnava 16. stoletje kot odločilni mejnik tudi takrat, kadar njegov jezikoslovni razgled sega v preteklost vse do *Brižinskih spomenikov* in kadar npr. vključuje tudi *Celovski* in *Kranjski rokopis* itd.: »Ali ker mi ne pišemo stare slovenščine, zato se mi zdi, da imamo pisati tako, kakor se beseda izgovarja v novi slovenščini in sicer v nje zgodovinski dobi. Trubar nam je mejnik, ki čezenj ne sezimo nazaj, ker se za njim ne vemo kje vstavljati« (JD I (1994): 79–80, Cv II (1881), 7, c–č; podobno tudi v JD II, 120, Cv XII (1893), 5, b).

⁵⁶⁴ Seveda je za Škrabca imela veljavo le resnična raba v 16. stoletju, ne pa etimološko napak razložena ali potvorjena (JD IV (1998): 70).

⁵⁶⁵ Preverjanje Trubarjeve prakse je npr. utemeljevalo tudi naslednjo odločno Škrabčevo misel: »Ako je smel Trubar pisati: *peivac, delavac, silan* /.../ tudi zdaj ne bo tak smrtni greh« (JD IV (1998): 285; Pismo Valentinu Majarju iz leta 1878).

⁵⁶⁶ Oceno Trubarjeve jezikoslovne izobraženosti je Škrabec večkrat tvegala. Kot pomembno in zanesljivo je izpostavil dejstvo, da po slovnici slovenskega jezika ni mogel seči, ker je v času, ko je začel pisati, ni bilo (JD IV (1998): 31: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi).

0.3 Škrabec je Trubarja omenjal kot osebnost, ki je zaznamovala in hkrati simbolizirala obdobje. Pogoste so omembe »v Trubarjevem času«, »za Trubarja« 'v Trubarjevem času', (v času) »od Trubarja do Kopitarja«⁵⁶⁷ itd. Večkrat je navajal samo pojave in dokazila, opažena v njegovih delih in vzeta iz njih. Čeprav so v prvi vrsti opravljala vlogo dokazil za stanje v knjižnem jeziku 16. stoletja, je z njimi hkrati neposredno ali posredno opozarjal tudi na specifičnost Trubarjeve rabe, ki jo predstavlja bodisi obravnavani jezikovni pojav ali le njegova pojavitvena gostota (pri Trubarju je npr. pogosto zaznavna »utopitev« j-ja v sledečem soglasniku: poleg *rainciga*, *rainik* piše *ranciga*, pa tudi *Rasbunike*, *mahine*, *mlashi*, *Crishate* (za *križajte*) itd. (JD III (1995): 34, Cv XX (1903), 7, č)). Škrabec je Trubarja pogosto omenjal ob drugih osrednjih piscih 16. stoletja: najpogosteje ob Dalmatinu in Krelju, redkeje ob Bohoriču, večkrat pa tudi v povezavi z manj določno množinsko omembo (npr. »Trubar in njegovi vrstniki«,⁵⁶⁸ »Trubar in njegovi sotrudniki« itd.). Če je razvojna pot posameznega pojava zarisana od *Brižinskih spomenikov* do Škrabčeve sodobnosti in je protestantska faza le ena izmed omenjenih, so njeni predstavniki navedeni po zaporedju, ki ga vedno pričinja Trubar.⁵⁶⁹ Z vzporednimi omembami več avtorjev je najpogosteje poudarjena širša uveljavljenost jezikovnega pojava.⁵⁷⁰ Z navajanjem primerov iz del dveh ali več avtorjev je Škrabec hkrati širil listo izbranih dokazilnih zgledov (npr. z omembami vokalnoharmonično razločljivih primerov). Občasno so z navedenimi primeri izpostavljene tudi razlike v individualni rabi (npr. Trubar *človeski* – Dalmatin *človečki* ali Dalmatin *gdu*, *negdu*, *gdur*, Trubar pa *du*, *nedu*, *dur* (JD II (1994): 21, Cv X (1891), 4, c)).⁵⁷¹

Tako individualne kot splošno razširjene različice so z omembo njihove arhaičnosti, redke pojavnosti, stilne neprimernosti ipd. hkrati tudi vrednostno hierarhizirane. Zgled za to se npr. ponuja z udomačenim imenom *Špela*, ki ni primerno za poimenovanje kneginje *Elizabete* ali matere Janeza Krstnika.⁵⁷² Obravnavani jezikovni pojavi so neredko natančneje vrednostno opredeljeni tudi posredno, navadno primerjalno s starejšim ali mlajšim stanjem, pa tudi s stanjem v narečjih in pri drugih slovanskih narodih.

0.4 Z navajanjem vzorčnih primerov Trubarjeve rabe (zlasti s področja pisave in pravopisja ter glasoslovja in oblikoslovja) je Škrabec postopno dograjeval tudi širši sistemski oris Trubarjevega jezika, ki bi ga bilo mogoče dopolniti še z omembami pojavov, zajetih s splošnejšimi oznakami tipa »v 16. stoletju« ali »naši stari«, »kranjski pisatelji 16. stoletja«, »naši stari protestantski pisatelji« itd.

⁵⁶⁷ Škrabec npr. omenja, da je dvoglasnik *ei* kot odraz za dolgo naglašeni jat imel od Trubarja do Kopitarja tudi knjižno veljavo, od Dalmatina dalje se je pisal *ej* kot znamenje enozložnosti (JD II (1994): 434, Cv XVIII (1901), 11, č).

⁵⁶⁸ Npr.: »Svojlilik njegov je /.../ že star; pišejo ga Trubar in njega verstniki« (JD I (1994): 95, Cv II (1881), 11, c).

⁵⁶⁹ Npr. »imajo ga [-am; opomba M. Merše] že tudi naši pervaki Trubar, Dalmatin itd.« (JD I (1994): 66, Cv II (1881), 4, b) ali »v sestavi nekoteri pa nahajamo o tudi še pri Trubarju in njegovih verstnikih« (JD I (1994): 70, Cv II (1881), 5, b).

⁵⁷⁰ Pri obravnavi jata navaja primere kot *bojê'h*, *gradê'h*, *konjê'h*, *listê'h* itd., izpričane v Trubarjevem in Dalmatinovem jeziku. Jat je zapisan z *ei*, *ej* ali *e* (JD II (1994): 42, Cv X (1891), 9, č).

⁵⁷¹ Škrabec med drugim opozarja na razliko med Trubarjevim in Kreljevim načinom zapisovanja glasov *i*, *j* ter zloga *ji*. Krelj je po latinskem načinu pisal *fođnij*, *tređij*, Trubar pa je namesto zapisa *ij* pogosto uporabljal črko *y* (*fojy*, *prjel* itd.), ki jo je rabil tudi za zapisovanje glasov [i] in [j]: *pfy*, *ludy*, *obhayati* (JD III (1995): 584–585, Cv XXXI (1914), 12, c–č).

⁵⁷² Npr. *de nega shpela bode S.Jansha rođyla* (JD I (1994): 455; op. 2 k str. 103 Cv III (1882), 1, c). Okoliščinam primerno morajo biti rabljeni tudi členi drugih, podobno sestavljenih imenskih parov: npr. *Gera/Jera* ob *Gertrud*, *Anica* ob *Ana*.

1 Škrabec je do podrobnosti predstavil Trubarjev pisni in glasovni sistem. Praviloma ju je obravnaval povezano.⁵⁷³

1.1 Trubarjev način zapisovanja glasov

Škrabec ga je v osnovnih potezah prikazal že leta 1893 v poglavju »O prvi porabi latinskih čerk in naglasnih znamenj za pisanje naše slovenščine«. V njem opozarja na odlike in slabosti njegovega pisnega sistema, ki ga primerjalno z *Brižinskimi spomeniki* in *Kranjskim rokopisom* ter zasledovanjem kasnejšega izboljševanja hkrati tudi zgodovinsko in funkcionalno umešča. Osnovne ugotovitve glede Trubarjevega pisnega sistema so naslednje: Trubar je uporabil latinske črke. Tudi gotica, uporabljena v prvih delih, je (drugače lomljena) varianta latinice. Pri večini črk je zadržal pomen, kakršnega so imele v nemščini. Črka *z* ima npr. pomen, kakršnega je imel v nemški izreki *c* pred *e* in *i*. Spremembe, ki jih je Trubar opravil, so bile preiščljene in prirejene slovenskemu glasovnemu sistemu. Nemški *ch* je smiselno nadomestil s *h*,⁵⁷⁴ kar je logično povzročilo nadomestitev nemškega tričrkja *sch* z dvočrkjem *sh*, ki je služilo za označevanje glasov [š] in [ž]. Za nemški *tsh* je pisal *zh*, namesto *shzh* pa *szh/fzh*. Tudi *S* je po nemškem zgledu rabil za dva glasova. Znak *f* in *s* je uporabljal brez razlike v pomenu. Označevala sta bodisi [s] ali [z] (JD II (1994): 104, Cv XII (1893), 1, b).

Na Trubarjevo pisno nerazločevanje glasov [s] in [z] ter [š] in [ž] je priložnostno večkrat opozoril (npr. pri analizi Cusanijevega načina zapisovanja glasov v *Christianus moribundus* (JD I (1994): 391, Cv IX (1889), 1, c)). Predstavljal ga je kot najbolj opazno in motečo pomanjkljivost. Med nadaljnje, prav tako večkrat očitane pomanjkljivosti se uvrščata tudi pisni nerazločevanja med [u] in [v] ter [i] in [j], glede česar se Trubarjeva praksa ni razlikovala od latinščine (JD II (1994): 433, Cv XVIII (1901), 11, c)). Škrabec je Trubarja hvalil, ker se je glede rabe znaka *v* bolj zgledoval pri latinščini in italijanščini kot pri nemščini. Nemškega *w* ni sprejel, ker je pri Nemcih označeval bodisi *b* ali srednji glas med *b* in dvoustničnim *v*. Črko *v*, ki je imela v minuskuli dve obliki (*v* in *u*), je rabil po latinskem načinu: za samoglasnik *u* in soglasnik *v*. Trubarju se je zdelo potrebno natančneje določiti njeno soglasniško vrednost, da bi glasu ne zamenjevali z nemškim *f*. Zato pravi v opombi k prevodu sv. Mateja iz leta 1555: »mi ne fmo mogli sđai vnashi faltopnofti drigazhi naiti, temuzh, de fe ta H fa Ch, ta V fa pul F pilheio inu poftaui«. Čeprav funkcionalna razmejenost rabe znakov *v* in *u* pri Trubarju še ni mogla biti vzpostavljena, so pa sledovi praktične položajne vendarle obstajali. Trubar je znak *v* praviloma rabil na začetku, *u* pa v sredi in na koncu besed: npr. *vkratkim*, *vuk*, *na vlicah* (»beri: *na úlicah*«), *oku sa vku* (»beri: *okû za úku*, t. j. *okô za ôko*«), *v ôci*, *Krashouci*, *gouore*, *prou*, *nauuk*; pa tudi v začetku: *ueidil*, *uidil*, *utim* itd. (JD III (1995): 582, Cv XXXI (1914), 11, č), pred tem pa že v JD I (1994): 75, Cv II (1881), 6, c).

Z iskanjem boljših (pravo)pisnih rešitev so se ukvarjali Trubarjevi nasledniki. Velike zasluge pri izboljševanju in ustaljevanju pravopisa je Škrabec priznaval Krelju (JD III (1995): 584; Cv XXXI (1914), 12, b).⁵⁷⁵

1.1.1 Zapisovanje samoglasnikov

1.1.1.1 Zapisovanje polglasnika in kratkih samoglasnikov⁵⁷⁶

1.1.1.1.1 Izgovorna nejasnost polglasnika in drugih kratkih samoglasnikov je bila osnovni vzrok njihove pisne neustaljenosti. Trubar je polglasnik zapisoval z *e*, *i* ali *a*. Škrabec je leta 1883 menil, da sta upravičena zapisa z *e* in *a*, zapis z *a* celo bolj kot z *e*, saj se polglasnik pod dolгим

⁵⁷³ Prim. Toporišič 1986: 273–276.

⁵⁷⁴ To zamenjavo Škrabec omenja kot velik Trubarjev dosežek, v primerjavi z *Brižinskimi spomeniki* pa kot napredek, logično izpeljana znakovna kombinacija *zh* za glas [č] pa naj bi bila posneta po *Kranjskem rokopisu*, vendar pri Trubarju zavestno dosledno rabljena (JD III (1995): 584, Cv XXXI (1914), 12, b).

⁵⁷⁵ Prim. Narat 2006.

⁵⁷⁶ Prim. Toporišič 1986: 275–276 in Merše 1997b: 32–35.

naglasom običajno ojačuje v *a*⁵⁷⁷ (JD I (1994): 160, Cv IV (1883), 3, č).⁵⁷⁸ V razpravi »O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi« (JD IV (1998): 32) ugotavlja, da polglasnik ni nič manj podoben glasu *i* kakor *e*, čeprav (preverjeno pri Trubarju in Bohoriču) prevladujejo zapisi z *e*, izpričani pa so tudi zapisi z *i*: *pravizhin, sazhetig, kojnizhik, pejviz*. Trideset let kasneje poudarja, da so tako Trubar kakor Krelj, Dalmatin in drugi za polglasnik pogosto stavili *a* (*vedan, tar, tada, kada, kadar, kateri, šal, martvac* itd.),⁵⁷⁹ čeprav je bolj navaden *e* in včasih tudi *i* (npr. *piánic, požrešin* itd.). Tej ugotovitvi sledi priporočilo, da bi morali tudi v njegovem času polglasnik zapisovati z *e* (npr. *geni, geniti, genil, pehni, pehniti, pehnil, spotekni, spotekniti, spoteknil*; ob tem še *gánem, páhnem* itd. (JD III (1995): 504, Cv XXX (1913), 4, c–č)).

Ob analizi t. i. »nedoločnega samoglasnika« je Škrabec navedel veliko protestantskih zgledov in pojasnil veliko Trubarjevih besed in njihovih pojavnih oblik. »Nedoločni samoglasnik« se je npr. ohranjal med dvema zlogoma: *čəpətati, ləškətati, məgətati* itd. Kadar je drugi polglasnik v sedanjiku dobival naglas, se je spreminjal v *á*: *ləškáče, məgáče, rəzáče* itd. Za spremembo je Škrabec (z Miklošičevo pomočjo) poiskal zglede v Trubarjevem (npr. *razmekáče*), Kreljevem in Dalmatinovem jeziku (JD II (1994): 17, Cv X (1891), 3, c). Če enako situacijo vzpostavljajo predložne zveze, se polglasnik lahko pojavi tudi za predlogi *s*, *v* in *vz*. Pri predlogu *vz* se lahko pojavljata kar dva polglasnika, od katerih se ohranja prvi ali drugi (npr. Trubarjevo *wzəšəł: sonce je vzešlu* (JD II (1994): 18, Cv X (1891), 3, č; JD III (1995): 577, Cv XXXI (1914), 10, c) itd. Isto zakonitost, ponazorjeno z zgledi iz Trubarjevega in Dalmatinovega jezika, desetletje kasneje razkriva tudi ugotovitev, da polglasnik ob predponi *s/z* pred soglasniki *s*, *z*, *š*, *ž* v 16. stoletju pisno sicer ni izpričan (npr. Dalmatin: *s'fufho inu s'fnity, s'fhpotom, s'Sydmty* itd.; Trubar: *s'fluvesom*), je pa nedvoumen v sestavljenkah: *feshli, feshgali, fesidali* itd. (JD III (1995): 18, Cv XX (1903), 3, č).

Primeri kot *danášnji, sadánji, tadánji*, kjer je v prvem zlogu *a* namesto polglasnika, čeprav je zlog kratek, so vokalnoharmoničnega izvora. Nepoudarjeni ali kratko poudarjeni polglasnik se ohranja tudi v drugih primerih, pod dolgim naglasom pa se spreminja v *á* (prim. opombo 578); npr. *láhki, láhko, lážje* (Trubar) (JD III (1995): 504, Cv XXX (1913), 4, b).

Več Trubarjevih zapisov je pojasnjevalno in dokazilno dodanih besedam, uvrščenim na »polglasniško« listo. Glagolu *maščeva'ti* je npr. pripisano opozorilo, da Trubar piše *meščenje* (od *məstiti*) in *meščovanje* (JD II (1994): 22, Cv X (1891), 4, č)⁵⁸⁰; pri samostalniku *načke'*, *nəča'k* ali *nčké'*, *nča'k* in *ənčké'*, *ənča'k*, pa je z dodanim zgledom iz Trubarjeve *HISHNE POSTILLE*⁵⁸¹ opozorjeno tudi na izgovorno različico manjšalnice iz 16. stoletja: *enih ničic* (JD II (1994): 25, Cv X (1891), 5, c) itd.

Dokaz za to, da je tudi nenaglašenost (oz. prednaglasni položaj samoglasnika) lahko bila vzrok za različen zapis, ponujata hkrati navedena Trubarjeva in Dalmatinova zgleda: v Trubarjevem jeziku opaženi obliki *nekoteri* in *nekateri* ter Dalmatinovi *vsakoteri* in *vsakateri* (JD I (1994): 70, Cv II (1881), 5, b).⁵⁸² Kot nepričakovana je posebej izpostavljena Trubarjeva izključna raba oziralnega zaimka *kateri* ter odsotnost različice *keteri*.

⁵⁷⁷ To prepričanje je Škrabca oddaljilo od Kopitarja, ki meni, da bi bilo »eigentlich krainisch« *eden, seršen, liubezen* itd. (JD I (1994): 160, Cv IV (1883), 3, č).

⁵⁷⁸ Na prehajanje dolgo naglašenega polgasnika v *á* kažejo tudi primeri, vzeti iz Trubarjevega jezika: npr. *láhki* (prim. *ləgák*), *-a, -ò, na ləhkò, lážje; (ləgátí) lážem* (JD III (1995): 504, Cv XXX (1913), 4, b)

⁵⁷⁹ *A*-jevski zapis polglasnika je bil vzrok za napačno izreko v Škrabčevem času: *kateri, kardelu, maščevanje*, čeprav je Trubarjev zapis *meščevanje, meščevati* in *mestiti* jasno kazal na polglasniški izgovor (JD III (1995): 505–506, Cv XXX (1913), 4, c–č).

⁵⁸⁰ Zgled je vzet iz Levca. Vrsto (neprečrkovanih) zgledov navaja v opombi 6 k str. 22 Cv X (1891), 4, č (JD II (1994): 498); npr. *Meni slishi tu mefzhene, Nekar fe fami ne mefzhuite*.

⁵⁸¹ Trubarjeva *HISHNA POSTILLA* iz leta 1595 je bila za Škrabca izredno bogat vir primerov.

⁵⁸² Iz navedbe bi bilo mogoče sklepati na avtorsko razmejenost rabe oblik. Preverjanje gradiva, zbranega s popolnim izpisom protestantskih del, sklepanje razveljavlja, saj vse štiri besede uporabljata tako Trubar kot Dalmatin, le da se *vsakoteri* pri Trubarju pojavlja mnogo redkeje kot *vsakateri*.

1.1.1.1.2 Na osnovi zapisov kratkih samoglasnikov *ì, è, ò, ù* Škrabec ugotavlja, da so že v 16. stoletju imeli nekoliko oslabeledo izreko (JD II (1994): 120, Cv XII (1893), 5, b).

1.1.1.1.2.1 Kratka *i* in *u* sta se v 16. stoletju še govorila, kar dokazujejo (delno prečrkovani) zapisi:⁵⁸³ *birizh, shiuina, prauimo, štrik, našiga, tovarištvu, ribiča, Rāščica*. Nadomestni polglasniški izgovor še ni bil v navadi. Pojavljati se je začel šele v 17. stoletju, ko se je razlika med njima že izgubljala. V Škrabčevem času bi bila že navadna polglasniška izreka, ki bi jo zrcalil naslednji zapis: *berzh, shuina, prauimo, fterk, nashga, touarshtuu, ribzha, Rafshza* (JD IV (1998): 31: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi). Škrabec ugotavlja, da v 16. stoletju niti kratek *i* niti *u* nista bila čista in polna glasova. Kratki *i* (prvotni kratki *i* ali prvotni kratki *ě*) je bil nedoločen glas med *i* in *e* (tak, kot ga je prvotna stara slovenščina pisala s črko *jeri*), zato je bil možen tudi zapis *z e* namesto *z i*. Dokazujejo ga zgledi v prečrkovani, delno prečrkovani ali neprečrkovani obliki: npr. *spesnejo, vejeca, ruteca, vsvejste, doseče, vdare, štemati, duhuve* (JD I (1994): 194, Cv IV (1883), 12, b); *smerte, strebe, po zhloueiske nature*⁵⁸⁴ (JD I (1994): 416; Cv IX (1890), 7, č); *ruteca, veyeca, kaj se tebe zdi, po naši izkažene naturi, v svejste, doseče, po človeiske nature* (JD III (1995): 513, Cv XXX (1913), 6, c); *ruteza, veyeza, spesnejo, vfvejste, dosezhe* (JD II (1994): 120, Cv XII (1893), 5, b); *veyeza, po našhi ifkashene naturi, po zhloueiske nature, vfvejste* (JD IV (1998): 227–228: Pojasnila in nadaljnja razglabljanja).

Kratki *u* je bil izgovorno nekje med *u* in *o*. Prav zaradi izgovorne nedoločnosti sta se v 16. stoletju kratka *i* in *u* tudi mešala, kar dokazujejo zapisi *mumu* namesto *mimò* (JD I (1994): 312, Cv VIII (1887), 5, c), *drigači* namesto *drugàči*⁵⁸⁵ (JD IV (1998): 32; O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi; JD IV: 235: Pojasnila in nadaljnja razglabljanja), pa tudi *verih* poleg *veroh* (namesto *viruh*) ter (pri Dalmatinu) *kserci, kBugi* za *k srcu* itd. (JD III (1995): 514, Cv XXX (1913), 6, č). Škrabec pojav, izkazan z navedenimi primeri, obravnava kot vokalno harmonijo, pojasnjuje pa ga z glasoslovno zakonitostjo, da se »V nekih redkih primerih /.../ ravna samoglasnik nepovdarjenega zloga po samoglasniku naslednjega povdarjenega ali tudi poslednjega nepovdarjenega« (JD II (1994): 154, Cv XIII (1894), 1, č). Lista dokazilnih zgledov, vzeti iz Trubarjevega in Dalmatinovega jezika, se je z novimi letniki *Cvetja* postopoma daljšala (npr. *priduguje* poleg *pridiguje, kladuvu* poleg *kladivu, vunner* poleg *vinner, viner, vener; dobrumu*⁵⁸⁶ (JD I (1994): 312, Cv VII (1887), 5, č), *sorota*, nastala

⁵⁸³ Na izgovorno razlikovanje med polglasnikom in kratkim *i*-jem v 16. stoletju kljub občasni pisni izenačenosti Škrabec opozarja tudi v JD III (1995): 512–513, Cv XXX (1913), 6, b–c. V pisno posodobljeni obliki navaja naslednje dokazilne zglede iz DB 1584 in TPo 1595: *kladivu, gosenica, priatelica, stariša, tovariš, varih, varuje, veruje* itd.

⁵⁸⁴ Več zgledov je iz TPo 1595.

⁵⁸⁵ Na dejstvo, da Trubar kratki *ù* mestoma zapisuje z *i* (*drigazhi* poleg *drugazhi, peiftinja* ter *k'navuki, k Bugi, k ferzi* (poleg *nevernimu ferzei*), je Škrabec opozoril že leta 1893. Na istem mestu je navedel tudi nekaj pri Trubarju opaženih primerov izgubljanja kratkih samoglasnikov *ì, è* in *ù*: *marfkaka, mersfkaka, kulkaj, dergazhi, doctorza, merdrarza, petlarza*. Zaradi vzporedno navedenih polnih oblik, opaženih pri Dalmatinu (*marizhkak, marizhkaj, marikaj*), je nasprotje dobilo značaj razlikovalnosti med Trubarjevo in Dalmatinovo prakso (JD II (1994): 121, Cv XII (1893), 5, c).

⁵⁸⁶ Glede oblike *dobrumu* se je Škrabec zapletel v »pravdo« z Oblakom, ki ni pristajal na Škrabčevo razlago z vokalno harmonijo. Sam jo je iskal v analogičnem vplivu imenovalnika (srednjega spola), kar pa ni prepričalo Škrabca. Ta bi razlagi verjel le v primeru, če bi Oblak uspel najti dokazilni zgled, ki bi ne bil imenovalnik srednjega spola (npr. obliki *dobruka, dobrum*) (JD IV (1998): 356: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1887). Tudi glede razlage oblike *mumu* se Oblak ni strinjal s Škrabcem. Dvomil je o naglasnosti zadnjega *u*-ja, kar je Škrabec poznal iz lastnega, ribniškega narečja – torej bi tudi Trubarju ne smelo biti tuje (JD IV (1998): 360: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1887).

iz *sirota*⁵⁸⁷ (JD I (1994): 194, Cv IV (1883), 12, b) ter *kissulu* ob *kissilu*⁵⁸⁸ (Dalmatin) (JD II (1994): 13, Cv X (1890), 2, c).⁵⁸⁹ Nanjo je Škrabec uvrstil tudi primere, ki kažejo na izgovorne prilagoditve drugih samoglasnikov, npr. *dana 'šnj'i, tada 'nj'i* ali *kokô', tokô'* namesto *kakô', takô'* (JD II (1994): 154, Cv XIII (1894), 1, č), ter *kokove* (Dalmatin)⁵⁹⁰ (JD IV (1998): 360 – Pismo Vatroslavu Oblaku, 1887).

1.1.1.1.2.2 Škrabec opaza, da za nenaglašeni kratki jat pišejo Trubar, Dalmatin in »vsi naši stariši pisatelji« navadno *i*: *zhlovik, diteta, ditece, Sapuvid, fmil* itd.⁵⁹¹ Občasno ga pišejo tudi z *e/è* ali izpuščajo (JD II (1994): 122, Cv XII (1893), 5, č). Zaradi *i*-jevskega izgovora in enake pisave kratkega jata se je že v 16. stoletju zbrisala razlika med pridevniki in zaimki na »topljenne in netopljenne« soglasnike (JD IV (1998): 42: v poglavju o jatu). V primerih, kadar je isti zlog v drugih sklonih ali v sorodnih besedah imel naglas, so »stari kranjski pisatelji« nenaglašeni jat pisali z *e*, npr. *lepu*, ker je obstajalo *lép, lépa, drevu*, ker je obstajalo *drévje*, in *resnica*, ker je obstajal *rés* itd. (JD IV (1998): 356: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1887).⁵⁹²

1.1.1.1.2.2.1 Že v 16. stoletju se je skrajšani jat izgubil v besedi *djal, djanje*. *D* in *j* sta se ponekod tudi že sprijela v topljeni *d'* ali *g'*, na kar kaže Trubarjev zapis *gial, gianie*. Moderna pisava *dejal, dejanje* po Škrabčevem mnenju ni opravičljiva, saj sega nazaj čez zgodovinsko mejo naše fonetike. Edino opravičilo zanjo je beseda *zlodej*, ki je samoglasnik korena *děj* še ohranila. Da se je govorilo *zludija* tudi še v 16. stoletju, priča »protestantovska pesemska knjiga«⁵⁹³ (JD III (1995): 512–513, Cv XXX (1913), 6, b–c). Zaradi upoštevanja pravila o enakem številu zlogov v verzu, je zapis *zludjem* treba obravnavati kot trizložno besedo.

1.1.1.1.3 Kratki samoglasniki so v posebnih glasovnih okoljih, zlasti ob močnih soglasnikih (npr. *i* in *u* pred *m*, pred ali za *r*, ali prehod polglasnika pred *w* – in v zaprtem zlogu – v *o*, že v 16. stoletju izkazovali večstopenjsko oslabelost (npr. Trubarjev in Dalmatinov zapis *drigazhi* in *dergazhi* namesto in poleg *drugazhi*; oba pišeta tudi *sherbe, shërbe*) (npr. JD I (1994): 416,

⁵⁸⁷ Škrabec rabo *sorote* pripisuje Dalmatinu, popolni izpis pa je pokazal, da varianto pozna tudi Trubar, navajata pa jo tudi oba Megiserjeva slovarja (v KPo 1567 sta pogostnostno uravnoteženo uporabljeni varianti *sarota* in *sirota*). Preverbe so pokazale, da imajo nakazana razmerja le redko značaj osebnostnih polarizacij, saj so Škrabca omejeni viri preprosto silili k navajanju tega, kar je opazil, in mu hkrati onemogočali dokončne sklepe o pogostnostnih razmerjih med različicami.

⁵⁸⁸ Tudi to dvojnost je Škrabec odkril pri Dalmatinu: oblikujeta jo osamela pojavitev pridevnika *kifsulu* ter pogosteje rabljena oz. splošno razširjena različica *kifsilu* (npr. *Enu majhinu qvaffa, vse testu kifsulu stury* (DB 1584: III, 103b) – *enu mallu qvafsu, vse testu kifsilu stury* (DB 1584: III, 91a).

⁵⁸⁹ Na osnovi izgovora v 16. stoletju, ki je dokazljiv z zapisi (npr. Trubarjevim *kissilim* iz TPo 1595 (JD II (1994): 13, Cv X (1890), 2, c)), je Škrabec pri besedi *kisel* svetoval sodobni zapis *kisel, kisela, kiselo*, kar naj bi se izgovarjalo *ki 'sěw, ki 'sěla*. Izgovor v 16. stoletju je rekonstruiral s pomočjo »stare slovenščine« ('stare cerkvene slovanščine' (Toporišič 2003a: 9)) kot starejše razvojne faze.

⁵⁹⁰ Obliko *kokov* je Škrabec sicer opazil pri Dalmatinu, najti pa jo je mogoče tudi v Trubarjevem jeziku, kjer ji glede na pogostost pojavljanja relativno pripada celo večji delež kot tekmovalni dvojnici *kakov* (obliki *kakov* – *kokov* sta npr. v DB 1584 v razmerju 192 : 3, v TA 1562 pa v razmerju 16 : 2).

⁵⁹¹ Na *i*-jevski izgovor kratkega jata v 16. stoletju in kasneje (vse do Kastelca) je Škrabec opozarjal že leta 1881 (v JD I (1994): 90, CV II (1881) 10, b). Ponazoril ga je z naslednjimi zgledi: *diuica, l[j]ubiga, l[j]ubimu*. Kasneje se je tudi ta *i* spremenil v polglasnik (JD IV (1998): 40: v poglavju o jatu). Trubarjeva pisava se je ohranila celo do najnovjših časov, ko se je začelo v rodilniku, dajalniku in mestniku ednine pisati *e* namesto prejšnjega *i*, česar Škrabec ne odobrava, čeprav se zaveda, da ni vedno jasno, ali gre v teh primerih za navadni *e* ali za kratki jat (JD IV (1998): 42: v poglavju o jatu).

⁵⁹² Škrabec je na variantni *e*-jevski zapis kratkega jata opozarjal ob zapisih iz TPo 1595: *fvojev fhtraifing* poleg *kfvoy zhafti* in *vfovej Befsédi* (JD IV (1998): Pojasnila in nadaljnja razglabljanja, 227).

⁵⁹³ Gre za TfC 1595.

Cv IX (1890), 7, b), lahko tudi do stopnje polglasnika, kar dokazujejo zapisi *nikomer*, *nezhemer* namesto *nikomur*, *ničemur* ter *kokèr*, *kakershèn* namesto *kakor*, *kakorš'n* (JD IV (1998): 32 – O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi) ali celo do popolne onemitve. Škrabec opazuje, da se to praviloma dogaja v končnem zlogu pred *r*, *n* ali *m* oz. da se za močnim soglasnikom *r* oslabei *i* ali *u* lahko tudi izgubi. Trubar piše *petlarca*, *merdrarca*, *doktorca*, *dèrgači*, *per*, *periatel*, Dalmatin pa *pèr*, *žèrbe*, *čèrpina*, *šant Marnih rož* (JD III (1995): 514, Cv XXX (1913), 6, č). Na dejstvo, da Trubar opušča *i* ob *r*, je opozorjeno na več mestih, pa tudi na to, da ga opušča ob *s*: *marskake skušnjave*, *ena marskaka baissen iz Ezopa* (oboje iz TPo 1595) (JD I (1994): 240, Cv V (1884), 11, č).⁵⁹⁴

Škrabec hkrati opozarja tudi na druge glasoslovne pojave, ki so razločljivi z odvisnostjo od glasovne sosesčine. Navaja primere iz Trubarjevega jezika: *de* (← *da*), *per* za *pri* (spremembo izkazuje tudi pridevnik *periafniui* in samostalnik *Periafen*)⁵⁹⁵ ali *tje* ← *tja*, *jest* ← *jast* itd. Večino sprememb pojasnjuje pravilo, da se »za *j* in drugimi topljenci in šumevci /.../ rad spreminja kratki *a* v *e*: *jest*, *tje*, *češčena*«. V Trubarjevih spisih je Škrabec našel tudi naslednje primere: *Vishigafarye* (JD II (1994): 142, Cv XII (1893), 10 č), pa tudi *dušem*, *hudiče*, *obhajel* (JD II (1994): 160, Cv XIII (1894), 3, b), *gospodarje* (JD IV (1998): 349 – Pismo Vatroslavu Oblaku iz leta 1887).

1.1.1.1.3.1 Škrabec je na osnovi zgledov iz Trubarjevih del, tako tistih, ki jih je sam našel, kot tistih, ki jih je povzel po drugih avtorjih (npr. po Levcu ali Miklošiču), rekonstruiral nekdanji izgovor in z njim utemeljeval sodobni zapis – bodisi že uveljavljeni ali šele predlagani. Pri besedi *prijatelj* je tudi na osnovi Trubarjevih zapisov (*periatliua* in *periatliuu*) sklepal, da je med soglasnikoma *t* in *l* obstajal samoglasnik, najverjetneje polglasnik (JD I (1994): 414, Cv IX (1890), 7, b; JD I (1994): 479; op. 1 k str. 408, Cv IX (1889), 5, d). Gre za polglasnik, ki je naslednik jata. Ker se je ta v 16. stoletju izgovarjal kot zamolkel srednji glas med *e* in *i*, ga Trubar piše z *i*: *peryatila* (o tem v JD II (1994): 468, Cv XIX (1902), 8, b in JD III (1995): 116, Cv XXII (1905), 3, č). Razmišljanje prehaja v odločno prepričanje: »naši stari ne pišejo nigdar *prijatla*; torej tudi v sedanjem pravopisu to ne gre« (JD II (1994): 14, Cv X (1890), 2, č).

1.1.1.2 Zapisovanje dolgih samoglasnikov

Škrabec ocenjuje, da Trubar dosledno po dolenjski izreki piše *u* za dolgi naglašeni *o* in *ei* za jat, in s tem povzema tudi zapis dveh najpomembnejših in najbolj razločevalnih dolgih samoglasnikov (JD IV (1998): 31 – O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi).

Škrabec omenja, da je Trubar dolgi naglašeni jat pisal z *ei* (*ostreimi*, *hudeimi*, *sueteimi*), Dalmatin pa z *ej*, »vendar ne v pomenu popolnoma ostrega dvoglasnika, ker se je *i* vendar dostikrat tudi izpustil« (JD IV (1998): 39, 41 – v poglavju o jatu). Postopoma je naštel veliko Trubarjevih zapisov, večinoma z *ei*, pa tudi primere z *e*, ene in druge neredko v dvojnični vlogi (npr. *špesnejo* poleg *sleto leipo Peifanjo*, *Peifam*, *pefsamjo*, *k'obadvejma Regimentama* ter *mej letema dvema dolfhnikama* itd. (JD IV (1998): 228 – Pojasnila in nadaljnja razglabljanja)).⁵⁹⁶ Prvotni Škrabčev vtis, izoblikovan na osnovi zapisov v TPo 1595, da je obstajala razlika glede

⁵⁹⁴ Prim. opombo 585.

⁵⁹⁵ Njuno glasovno podobo, prepoznavno iz navedkov iz Trubarjevih del (npr. *poshteni*, *periafniui pruti vsem*, *rizhi kir fo periafniue*, *Puite periafniuu v tim vashim ferzei*, *ta lepa Periafen tiga Gofpudi*), razlaga z naglasom na *a*. Če bi bil naglas na *i*, bi Trubar pisal *e* namesto *a*, »ker kratki in nepovdarjeni *a* za topljenimi celo v končnicah semtertja nadomešča z *e*« (npr. *Anriha Ceffarie*, *od tiga vupane*) (JD II (1994): 493, op. 1 k strani 16, Cv X (1891), 3, b).

⁵⁹⁶ Škrabec ne prikriva negotovosti, kadar so primeri razlagalno dvoumni. Poleg *fvojev* se npr. v TPo 1595 pojavlja tudi *fvoje*, kjer je *e* mogoče razlagati kot odraz za dolgi jat, kot navaden *e* ali celo kot *e*-jevski zapis kratkega *i*-ja (kot npr. v besedi *veyeca* in drugod) (JD IV (1998): Pojasnila in nadaljnja razglabljanja, 227–228).

zapisa posameznih besed (da se piše samo *zhlovek* in ne *zhloveik*, pa tudi samo *befseda* in *flouen/ki* itd.), se je razblinil, ko je lahko zapise preveril tudi v zgodnejših Trubarjevih delih (npr. v *Novem Testamentu* iz leta 1557 in *Psaltru* iz leta 1566, kjer je Trubar pisal *zhloueika*, *zhloueisku*, *zhloueistuu*, *floueinski*, pa tudi *sleiga* poleg *slega*) (JD IV (1998): Pojasnila in nadaljnja razglabljanja, 223–230).

1.1.1.2.1 Škrabčevo zasledovanje in vzročno osvetljevanje razvojnih sprememb v območju glasoslovja, hkrati pa tudi oblikoslovja, saj so se glasoslovne spremembe običajno odrazile tudi na tej ravnini, je ob preverjanju znotraj daljšega časovnega obdobja praviloma vključevalo tudi drugo polovico 16. stoletja in Trubarja. Omenjeni so npr. skloni z jatom: imenovalnik dvojine in množine (»Truber in Küzmič, imata poleg *okê* tudi *rokê*, *nogê*« (JD II (1994): 157, Cv XIII (1894), 2, c)), edninski dajalnik *dùšê'* (Trubar), mestnik množine (npr. *bojê'h* iz Trubarja, Dalmatina in Kastelca), zlasti dajalnik in mestnik ednine končniško naglašanih samostalnikov srednjega spola (npr. *mesô*, *mesê'* (Trubar in Dalmatin) ali primeri iz TPo 1595: *ferzei* (dajalnik), *skerbei* (mestnik) (JD II (1994): 160, Cv XIII (1894), 3, b)).

1.1.1.2.2 Več glasoslovnih pravil je Škrabec osvetlil s primeri iz 16. stoletja, bodisi iz Trubarjevega jezika, še večjo težo pa jim je dajalo sklicevanje na splošnejšo rabo, npr. »pri Trubarju in Dalmatinu«. Na njuno rabo se je npr. skliceval tudi pri dokazovanju naslednjega glasoslovnega pravila: »Ako stojita dva samoglasnika neposredno skupaj, bodi si da že prvotno ni bilo soglasnika vmes, ali da je pozneje izpadel, se v mnogih primerih spajata v enega, ki je seveda prvotno dolg.« Če je novonastali samoglasnik *ê*, se po kasnejši izgubi dolžine spremeni v *è*: *vèvô'da* je npr. nastalo iz *vojevoda*. Pri Trubarju in Dalmatinu se pojavljajo tudi oblike *viuda*, *vivuda*, *vyuda* (JD II (1994): 156, Cv XIII (1894), 2, b)).

1.1.2 Zapisovanje soglasnikov

1.1.2.1 Zvočniki

1.1.2.1.1 Trdi *l*. Škrabec se je zavzemal za znamenje (*l*), ki bi označevalo trdoelovski izgovor, oz. za znamenje, »ki bi bilo zgodovinsko opravičeno in bi fonetični natančnosti ravno tako vstrezalo, kakor oziru na vzajemnost slavensko.«⁵⁹⁷ Trditev o »zgodovinski opravičenosti« dokazuje s stanjem v 16. stoletju, to pa s Trubarjevim (»ta L časi debelu po bezjašku izreči; das L zu Zeiten grob auf Ungarisch oder Bisyakisch«⁵⁹⁸ (JD I (1994): 39, Cv I (1880), 9, c ter 42, Cv I (1880), 10 b)) in Bohoričevim citatom. Škrabec je hkrati opozoril na trojni *l* v Trubarjevem jeziku (in hkrati tudi v jeziku vseh protestantskih piscev): trdi (ali temni) *l*,⁵⁹⁹ srednji (ali navadni) *l* in »mehčani ali topljeni« *l'* oz. *lj* (JD II (1994): 136; Cv XII (1893), 9, b). Na medsebojno razmejitev, ki je Trubarjev zapis ni nedvoumno izkazoval, je ekonomično pokazal z dvema ugotovitvama: da se je trdi *l* govoril pred samoglasniki *a*, *o*, *u*, *à* in na koncu ali pred soglasniki (razen *j*) (JD II (1994): 136; Cv XII (1893), 9, b) in da se je t. i. nemški *l* izgovarjal samo pred

⁵⁹⁷ Za enoten zapis z *l* se je pred Škrabcem zavzemal tudi Kopitar, vendar (po Škrabčevem prepričanju) brez jasne zavesti, da je bila pisava z *l* v 16. stoletju »natorna« in ne sprejeta od drugih Slovanov (JD III (1995): 61, Cv XXI (1904), 2, c).

⁵⁹⁸ Citat ni opremljen z navedbo mesta pojavljanja. Večkratno navajanje istega citata razkriva Škrabčev dokaj svoboden odnos do predloge: črkovno dokaj zvest prepis »ta L zhafi debelu po Beljashku ifrezhi, das L zu Zeiten grob auf Ungarisch oder Bisyakisch« (JD II (1994): 408, Cv XVIII (1900), 5, b; JD III (1995): 50, Cv XX (1903), 11, č in JD IV (1998): 43: v poglavju o *l*) se izmenjuje s prečrkovanim (JD I (1994): 39, Cv I (1880), 9, c ter 42, Cv I (1880), 10 b), spreminja pa se tudi zaporedje slovenskega citata in nemškega prevoda.

⁵⁹⁹ Med dokazila za ohranjenost *l* Škrabec uvršča tudi Trubarjev zapis *pul nozhi* (v pomenu 'halbe Nacht' in v pomenu 'Mitternacht') (JD I (1994): 471; op. 2 k str. 394, Cv IX (1889), 2, b).

i in *e* (pravim *e* in *ê*) (JD II (1994): 408, Cv XVIII (1900), 5, b). Pripominja pa, da je na osnovi Trubarjeve in Bohoričeve pripombe mogoče sklepati na nepopolno pisavo, saj bi v nasprotnem primeru na način izgovora ne bilo treba opozarjati (JD IV (1998): 47 – v poglavju o *l*).

K preverjanju stanja v 16. stoletju in k Trubarju je Škrabca usmerjala tudi oddaljenost pravopisa njegovega časa od uveljavljene izreke besed s končnim *l*. Ugotavljal je, da se je že v 16. stoletju trdi *l* ponekod izgovarjal kot *u*.⁶⁰⁰ Dokazila za prehajanje *l* v *w* je odkrival zlasti v Megiserjevih slovarjih in v DB 1584 (JD III (1995): 94, Cv XXI (1904), 10, č). Menil je, da bi tudi Trubar lahko izjemoma kaj zapisal po taki izreki, npr. *bugamo*⁶⁰¹ (JD I (1994): 470; op. 2 k str. 394, Cv IX (1889), 2, b). K problematiki nastanka oblike *bugati* (ki nadomešča *bólgati*, kar je iz nemškega *folgen* (JD II (1994): 117, Cv XII (1893), 4, c)),⁶⁰² se je večkrat vračal in jo postopno skušal zadovoljivo razvojno pojasniti (Merše 1997b: 37; 2003b: 51; Orel 1997: 92–93).

Zlogotvorni *l* je po Škrabčevem mnenju živel še v 16. stoletju (v nepoudarjenih zlogih v besedah kakor *dlžán, slzen, jablko* itd.). V 16. stoletju, ponekod pa že davno prej, se je *ɚ* zavoljo temnega naslednjega glasu spremenil v *o*: *poln*, cf. *cérkou za cérkw* (JD IV (1998): 368 – Pismo Vatroslavu Oblaku, 1889). Škrabec navaja, da Trubar piše v *Novem Testamentu*⁶⁰³ pred sonantnim *l* namesto *o* tudi *e* ali *a*: *kelno, obmelzhal, pelt, felfami za kolnejo, obmolčal, polt, solzami ter pogalnite, talkal za pogolnite, tolkel* (JD I (1994): 479; op. 1 k str. 402, Cv IX (1889), 4, b). V 16. stoletju se je *dolg* še govoril s trdim *l*, različico *solnce* pa je pisal le še jezikoslovno bolj razgledani Krelj, Trubar in Dalmatin pa sta rabila glasovno poenostavljeno obliko *sonce* (JD I (1994): 110, Cv III (1882), 3, b).⁶⁰⁴ V Trubarjevem *Kolendarju* je mogoče zaslediti tudi *sv. Uriha*, ki nadomešča starejšo polno različico *Ulrih* (JD I (1994): 456; op. 1 k str. 128, Cv III (1882), 7, č in JD I, 474; op. 2 k str. 394, Cv IX (1889), 2, b).

Na učinkovalno sposobnost *l*, da lahko temno pobarva polglasnik v svoji soseščini, bodisi spredaj ali zadaj stoječi, je Škrabec večkrat opozarjal: »Tako stoji že pri Trubarju *logati* za *løgati*« (JD I (1994): 47, Cv I (1880), 11, c). Oblike z *o* so čez deset let še enkrat omenjene, vendar kot pojav, značilen za 16. stoletje: v TPo 1595 npr. *neoblogan* (JD II (1994): 38, Cv X (1891), 8, č).

1.1.2.1.2 Mehki ali »topljeni« *l*'. Škrabec je tako ob zgledih iz Trubarjevega jezika kot ob zgledih, ki so veljali na splošno za 16. stoletje, opozarjal na primere težavnejšega razločevanja med »topljenima« *l*' in *n*' ter soglasniškima dvojicama *l + j* ter *n + j*, ki sta lahko nastajali tudi zaradi starejšega izpada vmesnega *ɚ* ali *i*. Na primere samostojnosti *j*-ja (izraziteje vezane na nekaj oblik – npr. na orodniško končnico *-jo* – (JD III (1995): 90, Cv XXI (1904), 9, č)) je kazal tudi z zgledi, vzetimi iz Trubarjevih del (npr. *Peifanjo* poleg *fpesnejo*), pri zapisu *u 'vefelej* pa je predvideval topljeni *l*' (JD III (1995): 92, Cv XXI (1904), 10, b).

⁶⁰⁰ Proces prehajanja *l* v *v* je bil narečno omejen. Verjetno je tekel na Koroškem, od koder ima Dalmatin *Mauho* in *Kokaunizo* (Crajnki *Kokalniza* – Corolhki *Kokauniza*) (JD I (1994): 470; op. 2 k str. 394, Cv IX (1889), 2, b).

⁶⁰¹ Obliko je odkril v TPo 1595. Glede Trubarjevega jezika v tem delu opaža, da ni bil več tako čist kot v zgodnejših delih. Domneva, da bi bili za manj pričakovane narečne primese lahko vzrok Trubarjevi sodelavci (JD I (1994): 470; op. 2 k str. 394, Cv IX (1889), 2, b). O tem tudi Merše 1997b: 30.

⁶⁰² Škrabec govori o glagolu *bogati* kot o enkratnem primeru prehoda *l* v *u* pri Trubarju. Pregled popolnih izpisov del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, namenjenih za izdelavo slovarja, je pokazal, da je bil glagol splošno rabljen. Izpričan je v številnih Trubarjevih delih (tudi v zgodnjih in ne šele v TPo 1595, kjer ga je opazil Škrabec), pri Dalmatinu, pa tudi pri Krelju, Juričiču, Tulščaku in Trostu.

⁶⁰³ Preverjanje popolnih izpisov TT 1557 in TT 1581–82 je pokazalo, da se omemba nanaša na TT 1557, saj v TT 1581–82 ni glagola *obmelčati*.

⁶⁰⁴ Škrabec je izginotje *l* v tej besedi pojasnil z njegovim priličenjem soglasniški skupini *nc* (JD I (1994): 111, Cv III (1882), 3, c).

Na Škrabčevo razlago *prijatèla, postèlje, znamenja in kamènja* se je odzval Oblak (*Letopis slov. Matice* za 1890) in Škrabcu ugovarjal. Kot protiargument mu je navedel nekaj Kreljevih zgledov, ki pa Škrabca niso prepričali. Še naprej je vztrajal pri ugotovitvi, da je »Izreka *nj* za *n'* in *jlj* za *l' /.../* zgodovinsko zagotovljena« in da *j* iz *n'* lahko skoči celo čez kak soglasnik (prim. *ogaj*n in *ogaj*n ter *samaj*n (Trubar *semin*)). Trubarjev *periatliuu* je po Škrabčevem mnenju treba razlagati po analogiji pridevnikov na *-ljiv*. Dalmatin besede *prijatljiv* ne pozna, rabi pa *prijazniv*, kar je prvotnejše (JD II (1994): 16, Cv X (1891), 3, b).

Čeprav Trubar nima posebnega znamenja za topljene glasove, je po Škrabčevem mnenju njihova prisotnost dokazljiva s spremembami, ki jih le-ti povzročajo. Za njimi npr. *o* ustaljeno prehaja v *e*: *zhreulem*, novejši pa je prehod *a* v *e*: *preganeio* za *preganjajo*. Trubar pozna tudi oblike: *Snatanaelem, steim Belialem* (JD I (1994): 479; op. 1 k str. 396, Cv IX (1889), 2, d).

1.1.2.1.3 R. Tudi sočasno dilemo glede upravičenosti pisave *preširen* ali *prešeren* (aktualne tudi zaradi pisave priimka največjega slovenskega pesnika) je Škrabec razrešil ob upoštevanju prevladujoče rabe v 16. stoletju, posnete po Dalmatinovi rabi v *Bibliji* in Trubarjevi v *HISHNI POSTILLI* iz leta 1595. Zadoščalo mu je 8 odkritih primerov (*prešerniši, prešernosti, prešernu, prešern, prešerni*), ki so kazali na koren *šer-*. Pri analizi zapisa *prešeren* se je kot najverjetnejša pokazala razlaga, da sta se v 16. stoletju naglašeni *i* in *e* pred *r* še razlikovala, medtem ko je razlika med nenaglašenim *i* in polglasnikom pred *r*⁶⁰⁵ že bledela, kar npr. dokazujeta dvojici *berič – birič, serov – sirov*⁶⁰⁶ (JD IV (1998): 71: Prešeren). Jezikoslovne ugotovitve so vodile k sklepu, da se »našemu pravopisnemu sestavu primerno */.../* piše *prešeren* in torej tudi kot lastno ime *Prešeren*« (JD IV (1998): 73: Prešeren).

Šestnajsto stoletje in z njim zlasti Trubar sta omenjana tudi ob besedah, v katerih se je *r* razvojno izgubljal, prodiral pa je *j*: *farmašter* → *fajmošter* (JD I (1994): 102, Cv III (1882), 1, b). V takih primerih Škrabec svetuje vztrajanje pri različici z *r*, saj so tako pisali »našega knjižnega jezika začetniki« (Trubar npr. *od Judouskih Farmoštrou*).

1.1.2.1.4 J in v. Škrabec ju je opredelil kot soglasna samoglasnika, to je kot glasova, ki sta po količnosti soglasnika, po kakovosti pa samoglasnika oz. do soglasniške količnosti skrajšana *i* in *u*. Ne-koč sta bila *v* pred *u* in *j* pred *i* prava soglasnika, kar dokazujejo primeri kot *jilu, vusta*. Na koncu zlogov sta nasprotno že dolgo po kakovosti samoglasnika: *glau, cercou, Juri*. V kasnejših stoletjih sta se *j* za *i* in *ê* ter *v* za *ô* izgubljala. Trubar in Dalmatin na koncu besed še pišeta *-ou/ov*: *bogou, domou*,⁶⁰⁷ za sam *ô* pa *u* (Dalmatin izjemoma tudi *ou*: *posloupje*) (JD II (1994): 133, Cv XII (1893), 8, c).

Med aktualnimi glasoslovnimi vprašanji, na katera je Škrabec neutrudno iskal odgovore, je bilo tudi naslednje: kje in kdaj se je govoril *v* (← *u* ali *w*) in kdaj *v*. Nesporne so bile naslednje ugotovitve: vsak *v* pred soglasniki in na koncu je *v*, le pred *j* in pred korenskim *r* se je ohranil *v*. Dosledno bi pričakovali *v* tudi v korenih pred *l*, vendar Škrabec ugotavlja, da je v takih primerih v kranjski slovenščini *v* navadno odpadel (govori se *lās* namesto *vlās*), če pa ni odpadel, pa je spremenjen v *v* (*v*laga, *v*lečem). Tako se je izgovarjalo tudi v 16. stoletju: prim. *sauvlezhe* (JD III (1995): 568, Cv XXXI (1914), 8, b).

⁶⁰⁵ Pri Trubarju odkriti različici *periatel* poleg *periatil* pa kažeta, da sta se nenaglašeni *i* in polglasnik izgovorno izenačevala pred *l'* (JD II (1994): 16, Cv X (1891), 3, b).

⁶⁰⁶ Škrabec je pri iskanju jezikovnozgodovinskih utemeljitev za bolj upravičeno obliko navedel in hkrati razložil dolgo vrsto dvojnic iz Trubarjevega jezika: zapis *zvir* namesto *zver* je npr. rezultat vpliva besede *zvirina*; različice *veroh, verih* in *veruh*, znane iz Trubarjevega in Dalmatinovega jezika, zrcalijo nemško izreko in ohranjajo prvotni pomen 'weihrauch', razlika med *ker* (iz *ljježe*) in *kir* (iz *iže*) je izvorno pogojena (JD IV (1998): 71–72: Prešeren).

⁶⁰⁷ Leta 1889 je Škrabec na osnovi Trubarjevih in Dalmatinovi zapisov *domou, volou, bugou* sklepal, da *ô* pred *v* še ni bil *u*, ampak je vanj šele prehajal; bolj podoben je bil dvoglasniku *ou* (= *ol*) (JD I (1994): 471; op. 2 k str. 394, Cv IX (1889), 2, b).

1.1.2.1.4.1 Škrabec je poiskal (glasoslovno) razlago za več oblik, neredko prav s pomočjo Trubarjeve rabe: npr. za *Jerni* kot pojavno obliko imena *Jerněj* (Trubar piše *Ierneia*). Končni *i* ni odraz jata, ampak je nastal iz naglašene (latinskega) *e*-ja pod vplivom sledečega *j* (JD II (1994): 494, op. 2 k str. 16, Cv X (1891), 3, b).

1.1.2.1.5 *N'*. Škrabec opaza, da je Trubar navadno pisal *n* za *ń* (*nj*), kar ne pomeni, da bi se na teh mestih že govoril trdi *n*. Posredni dokaz ponujajo sočasni govori: tako na Raščici kot v Ribnici se navadno še vedno govori *jn* za *ń* (JD IV (1998): 374: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1890).

1.1.2.1.6 V 16. stoletju in v Trubarjevem jeziku je našel dokazila za procese in pojave, značilne za slovanske jezike njegovega časa; npr. za primere »gluhih« *l, r, m* in *n* (na koncu besed za soglasniki), ki jih poznata ruščina in poljščina. Ugotavlja, da so se tudi pri nas ti glasovi v nekaterih primerih tako izgovarjali in potem odpadli (npr. *ki* za *kir* ter Trubarjevo *gdī*⁶⁰⁸ in *vinī* za *gdēr/gdir* in *vènr* (JD I (1994): 478; op. 1 k str. 395, Cv IX (1889), 2, c ter JD II (1994): 138, Cv XII (1893), 9, č)).

1.1.2.2 Nezvočniki

Trubarjeve zapise *pag, vfag, kratig/kratik, sazhetig/fazhetka, fpret, fpomlat/fapuuid* itd.⁶⁰⁹ Škrabec razlaga kot rezultat pisne neustaljenosti in ne kot zvenčnostne premene, povzročene s prilagajanjem glasovni soseščini (JD II (1994): 116, Cv XII (1893), 4, b).

Pri zapisih *subper* ter *Iesus Criftus, Criftuseu*, opaženih v Trubarjevem jeziku, gre po Škrabčevem mnenju za vpliv latinščine in hkrati za oddaljevanje od izreke, ki bi narekovala zapis *Ieshufh Criftufh* (JD II (1994): 116, Cv XII (1893), 4, b).

1.1.2.3 Soglasniške skupine

1.1.2.3.1 Večkratne omembe so pokazale, da je Škrabca posebej zanimala genetična povezava skupin *čk* in *šk/sk* ter čas prehajanja *čk* → *šk/sk*. Prehod, ki je potekal preko vmesne stopnje *-čšk/-čsk-*, sprožene s prilikovanjem, Škrabec označuje kot »mlado prikazen«. V 16. stoletju ga je zasledil v enem samem primeru, to je v besedi *němški* iz *němčki, němăčki* (JD I (1994): 330, Cv VII (1888), 10, b). Trubar in Krelj uporabljata različico *nembški*.⁶¹⁰ Soglasnik *m* pred *č* je po Škrabčevem mnenju izpad lahko še pospešil, kakor *r* v *turski*. Spremembo pa si je mogoče razložiti tudi drugače: zaradi soseščine soglasnikov *č* in *š* (*čš* = *tšš*) se je okreplil glas *š*, *t* pa je začel pešati in je postopoma izginil.

Razmejenost rabe obeh skupin je bila tolikšna, da jo je Škrabec lahko obravnaval kot razločevalno potezo med Trubarjem in Dalmatinom: *človeski* Trubar – *človečki* Dalmatin (JD I (1994): 330, Cv VII (1888), 10, b in JD IV (1998): 221–222: O nekaj težjih vprašanjih iz slovenskega glasoslovja in oblikoslovja ter JD II (1994): 102, Cv XI (1892), 12, č in JD II (1994): 114, Cv XII (1893), 3, c). Razlika se ohranja tudi pri skupnem imenu, izpeljanem iz pridevnika: Trubar piše *člověstvu*, Dalmatin pa *človečtvu* (JD III (1995): 512–513, Cv XXX (1913), 6, b–c).⁶¹¹

⁶⁰⁸ Škrabec opozarja, da Trubar ob *gdi* piše tudi *kei* (JD I (1994): 478; op. 1 k str. 395, Cv IX (1889), 2, c).

⁶⁰⁹ O rezultatih preverjanja pisnega zrcaljenja zvenčnostnih prilagoditev zapornikov *p–b, t–d, k–g* glasovni soseščini prim. Merše – Jakopin – Novak 1992: 329–331.

⁶¹⁰ Škrabec domneva, da je *b* v besedo verjetno »vstopil« pod vplivom nemščine, ki pozna primere kot *Ambt, Sambt, umb* (JD I (1994): 330, Cv VII (1888), 10, b).

⁶¹¹ Na primere iz 16. stoletja je Škrabec oprl tudi razlago besede *Tržačan* (*taržastjan* → *tərža'stčan* → *tər-ža'sčan* → *taržaćan*), ki se je nekoliko razlikovala od Valjavčeve (*taržaćan* ← *təržástčan*, to pa iz *təržástac*) (JD II (1994): 102, Cv XI (1892), 12, č). Tudi pri Cusaniju opaženo obliko *oljiski* razlaga iz *oljičski*, kar enači z razmerjem, opaženim pri Trubarju: *človeski* ← *človečki* (JD I (1994): 414, Cv IX (1890), 7, b).

1.1.2.3.2 Različne pisne navade Trubarja in Dalmatina razkriva tudi primerjanje glasovno-pisnih variant glagola *prešuštvati* in ustreznih samostalniških tvorjenk. Trubar piše *prešustvati*, *prešušnik*, *prešustnik*⁶¹² (JD I (1994): 115, Cv III (1882), 4, c), pri Dalmatinu pa teh oblik ni mogoče zaznati. V TPO 1595 je Škrabec našel okrog 20 primerov s *š* ter 3 s *s*. Pogostnostna neuravnovešenost variant ga je usmerjala k sklepanju, da je pri Trubarju zapis s *s* pisna napaka (o tem tudi v JD I (1994): 319, Cv VII (1887), 7, c). Ugotovitev velja tudi za zapise *hisnik*, *proc*, *človestvu*. Odločitev glede ustrežnejše različice zato ni bila težka: prava pisava je *prešušstvo*, ne *prešustvo* (JD I (1994): 116, Cv III (1882), 4, d).

Različnost Trubarjeve in Dalmatinove prakse je ob istem glagolu prišla do izraza tudi na oblikoslovnih ravni, ob neenakih sedanjiških oblikah. Škrabec jih omenja v okviru razmišljanja o pravilnosti velelniške oblike glagola *prešustvovati*: glede na zapis v *Ljubljanskem Zvonu* naj bi bila napačna *ne prešustvovaj*, pravilna pa *ne préšestvuj*. Oblika *ne prešustvovaj* naj bi bila »ukoreninjena hiba«. Škrabec dokazuje, da ni ukoreninjena. Če bi bila, bi jo moral poznati Trubar, pa je ne. Iz TPO 1595 navaja obliko *prešustvuj*. Korenski samoglasnik je pri Trubarju in Dalmatinu vedno *u*, za njim pa stoji pri Dalmatinu vedno, pri Trubarju pa skoraj vedno *š*, redko *s* (JD I (1994): 171, Cv IV (1883), 6, c). Trubar in Dalmatin vedno pišeta *prešuštvati*, nikoli *prešušto-vati/prešustvovati*. Sedanjik je pri Trubarju *prešušstva* (TPO 1595), pri Dalmatinu pa *prešuštuje*. Oblika *prešuštuje* naj bi pripadala nedoločniku *prešuštvovati*, kjer *-vo-* izpada pred *-va-*. Zato je paradigma *prešuštv[vo]vati prešuštvam*, kot tudi *pridigati pridigam* in *pridigovati, pridigujem*. Velelnik je *tvaj* ali *t[v]uj*. Oba sta za jezikoslovca enakovredna, vendar je bil prvi v Škrabčevem času bolj navaden. Argument za sočasno prednostno obravnavo skrčenih oblik mu je ponujala tudi Trubarjeva raba, ki jo dokazuje zgled iz Matevževega evangelija. Na osnovi Trubarjevega zgleada *Zolnary inu Curbe fo nemu verieli* pa sklepa, da bi lahko bila skrčena oblika *vərjeti* tudi prvotna, drugotna pa *verovati*, ki jo rabita Trubar in Dalmatin (JD I (1994): 480; op. 1 k str. 415, Cv IX (1890), 7, c).⁶¹³

1.1.2.3.3 Čeprev je glasoslovni zakon, da *j* spreminja soglasnike pred sabo, nehal delovati pred 16. stoletjem, pa po Škrabčevem mnenju Trubarjevi primeri kot *ke* (← *tje*), *kiakaj* (← *tjakaj*), *gial* (← *djal*), *giane* nezmotljivo kažejo na njegovo ponovno oživljanje (JD II (1994): 162, Cv XIII (1894), 3, č ter JD III (1995): 477, Cv XXIX (1912), 9, c)). Primeri kot *gdu* ali Trubarjev *du*⁶¹⁴ dokazujejo, da zvezi *kt* in *gt* nista bili priljubljeni. Omehčali sta se v *gdo*, po odpadu *g-*ja je ostalo samo *do* (JD I (1994): 72, Cv II (1881), 5, č ter JD II (1994): 164, Cv XIII (1894), 4, b).

1.1.2.3.4 Skupina *zdv* razvojno izgublja *d* (*zvé`čiti*), pri Trubarju pa je še ohranjena: *zdvečiti* (JD II (1994): 165, Cv XIII (1894), 4, c).

1.1.2.4 Škrabec je opozarjal tudi na razvojne spremembe v Trubarjevem jeziku (npr. na zgodnejše *koker* proti kasnejšemu *kakor*, ki ga je Trubar pod vplivom Krelja uporabljal v TPO 1595 (JD I (1994): 75, Cv II (1881), 6, c in 78, Cv II (1881), 7, b; tudi JD I (1994): 375, Cv VIII

⁶¹² Škrabec primere navaja po Kopitarju, ki pa jih je našel pri Jagiču (*Arch.* V. 281).

⁶¹³ Obe obliki sta bili v 16. stoletju splošno razširjeni; poznali in pogosto rabili so ju Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič in drugi.

⁶¹⁴ Škrabec je pogosto preverjal »obstojnost« jezikovnih potez, odkritih v Trubarjevem jeziku, v dolenskih govorih njegovega časa. Tako npr. navaja, da je »Trubarjev *du* /.../ na Dolenjskem sicer še slišati, na splošno pa se jim je zdel premalo jasen, zato so po analogiji *kàté`ri*, *kàda`j*, *kàdè`* postavili predenj *kà-*: *kàdò`* (beneško *kaduó*), pri *ko*, *ka*, *koj*, *kaj* ni treba dodati nič takega, ker so *k* že imeli« (JD IV (1998): 258: Pojasnila in nadaljnja razglabljanja ter JD IV (1998): 67: Pravopisne opazke). Opozarjal je tudi na stanje v njemu dobro poznanih govorih na Goriškem, neredko pa tudi v Reziji.

(1889), 9, c), na dvojnost, ki jo ustvarjajo oblike *mui, tui, sui*, zapisane v zgodnejših delih (JD I (1994): 87, Cv II (1881), 9, c), ter *tvoj* in *k svojimu*⁶¹⁵ iz TPo 1595, čeprav Škrabec v zadnji obliki sluti pisno pomoto.

1.2 Oblikoslovje

1.2.1 Škrabec se s področja glasoslovja pogosto spušča na oblikoslovno področje, saj je ustaljeno pojavljanje posameznih glasov značilno tudi za določene oblike: odraz za dolgi jat se npr. pojavlja v ženskem dajalniku in mestniku sestavljene sklanjatve (*dobrěj*) (JD IV (1998): 42: v poglavju o jatu). Opisane razmere po Škrabčevem mnenju pojasnjujejo tudi Trubarjevo zaimensko sklanjatev (zlasti oblike za roditelja, dajalnik in mestnik moškega in srednjega spola ednine ter dajalnik in mestnik ženskega spola ednine, npr. *tei beffeidi, tei Sionski fžheri*). Po njej se ravnaajo zaimki *tb, ta, to, vās, vsa, vse, en, ena, enò* ter svojilni zaimki *mōj, moja, moje* itd. Te besede imajo jat pred končnico, v drugih je prvotno stal *o* na tem mestu, kasneje pa ga je pod vplivom primerov, ki so dobili jat po skrčenju iz *-oje-*, nadomestil jat. Jat se ohranja pod krepkim naglasom, v nenaglašanih zlogih pa krajša v *è*, ki se po starem piše z *i*. Prvotni *o* (ali *e*) se je ohranil v vprašalnih zaimkih *koga', komu'*. Sem gre tudi Trubarjevo *poteimtoga* poleg *poteimtiga*. Nova oblika *tēga* se sliši ponekod pod krepkim poudarkom do Škrabčevega časa. Pri Trubarju je ni našel, zasledil pa je obliko *tēmù* (npr. *Temu pag kateri della, ne bode ta lon perfoien is gnade*). Ugotovil je, da Trubar stanovitno piše *-iga* in *-imu*, v mestniku pa *-im* (*i* je odraz za kratki jat).⁶¹⁶ Poleg *tim* ima večkrat tudi *teim* (JD IV (1998): 229–230: Pojasnila in nadaljnja razglabljanja), nasprotno pa oblik *tega, temu* namesto *tiga, timu* Trubar ne pozna (JD I (1994): 88, Cv II (1881), 9, č).

1.2.1.1 Škrabca je zasledovanje razvojnega spreminjanja svojilnih zaimkov privedlo do 16. stoletja kot obdobja uveljavitve t. i. »popravljenk skrčenk«⁶¹⁷ (JD I (1994): 86, Cv II (1881), 9, b), ob katerih je opozoril tudi na glasoslovno različnost Trubarjeve in Dalmatinove (ter Bohoričeve) rabe (Trubar: *muj, tuj*; Dalmatin: *moj, tvoj*) oz. na različnost, ki se je v štiridesetletnem ustvarjalnem obdobju izoblikovala tudi znotraj Trubarjevega jezika (*muj : moj* (v TPo 1595) ter *mojim, mojih* (= *moj`êm, moj`êh*) poleg *mojem, mojej, mojih* (v TPo 1595) (JD I (1994): 87–88, Cv II (1881), 9, c–č).⁶¹⁸

1.2.1.2 Posredno (brez navedbe konkretnih primerov) Škrabec omenja variantnost, ki je v jezikovni zgodovini nastajala z analogično širitvijo *-a-* v posamezne sklonne: *-om* → *-am*: »Najprej se je v *-am* spremenil (po analogiji imenovalnika na *-a*) *-om* v mn. daj. sred. spola /.../ imajo ga že tudi naši pervaki Trubar, Dalmatin itd.« (JD I (1994): 66, Cv II (1881), 4, b).⁶¹⁹ Ob Trubarjevih oblikah *gospostvum, rojstvum* in *možum* pa opozarja na dolg naglas v poslednjem zlogu: pri prvih dveh *´*, pri tretji pa *^* (JD IV (1998): 375: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1890).

1.2.1.3 Škrabčevo primerjalno sopostavljanje sklonskih oblik samostalnikov ženskega spola brez obrazila in nekaterih samostalnikov srednjega spola, uveljavljenih v njegovem času (npr.

⁶¹⁵ Skoraj na istem mestu (JD I (1994): 88, Cv II (1881), 9, č) Škrabec opozarja na dvojnost v TPo 1595, ki jo ustvarjata obliki *svojimu/svojimu*.

⁶¹⁶ Ugotovitev velja za samostalniške, pridevniške in zaimenske končnice.

⁶¹⁷ Te so po Škrabčevem mnenju nastale zaradi premajhne jasnosti in zaradi prevelike oddaljenosti od imenovalniške oblike *moj*.

⁶¹⁸ *Mojem*: M, O m., s. spola ed.; *mojej*: D, M ž. ed.; *mojih*: R, M mn.

⁶¹⁹ Razvojno nastala dvojnost iz protestantskega časa je ponazorjena z zgledi iz Dalmatinovega jezika: *vratam* in *vratom, jagnetam* in *jagnetom*, toda *viudstvum, gospostvum* (JD I (1994): 66–67, Cv II (1881), 4, b–c).

rebrijo, mislijo, molitvijo, boleznijo; nedrije, oglije) in znanih iz 16. stoletja⁶²⁰ (npr. *mislam, mislah, mislami, boleznami, skerbami, missalmi, bolezanmi*, pa tudi *nedërje* (ne *nedrije*), *ussene* ali *ussine*,⁶²¹ *ledovje*⁶²²) je pokazalo, da so pri protestantskih piscih delovale druge analogije (npr. vpliv samostalnikov na *-a*) (JD I (1994): 187–188, Cv IV (1883), 10, c–č). Za protestantsko »drugačnost« je Škrabec našel vzročno pojasnilo tudi v delovanju glasoslovnega zakona, da se je med (težko izgovorljiva) soglasnika, ki se nista povezala v zlog s samoglasnikom pred njima, vrnil polglasnik: *bolezan, ljubezan, misal, povodanj*⁶²³ (JD II (1994): 248, Cv XV (1896), 1, b).

1.2.1.4 Škrabec je pri Trubarju našel tudi številna dokazila za uveljavljanje posameznih sklonskih končnic (npr. odrazov za jat: *e/ei*), hkrati pa tudi za medsebojni vpliv dajalniških in mestniških oblik, zlasti za nadomeščanje dajalnika z mestnikom (TPo 1595: I,58: *nevernimu sercei* (JD I (1994): 380, Cv VIII (1889), 10, č); *všgul shlahtnim slatej, po letim Vukej* (JD II (1994): 192, Cv XIII (1894), 11, b in 232, Cv XIV (1895), 9, b; tudi v JD II (1994): 238, Cv XIV (1895), 10, č)). V navedenih primerih gre za končniško naglašene oblike.

Na sečišče glasoslovja in oblikoslovja spadajo variante dvojskih in množinskih dajalniških oblik, tvorjenih z *-om, -oma* in *-em, -ema*. Škrabec navaja zglede za Trubarjevo rabo oblik *-om* in *-oma* (*imenoma, Kerszenikom, Aydom, Judom*, pa tudi *nogom, oblubom* inu *beffedom*) (JD II (1994): 229, Cv XIV (1895), 8, c; JD IV (1998): 37–38). Sprememinjanje kratkega *e* in *o* v *a* velja za mlajši pojav, čeprav ga Bohoričeva slovnica že izkazuje (*tim Ozhetom – tim pifmam, tima Ozhetama*) (JD IV (1998): 37–38).

1.2.1.5 Med oblikoslovne arhaizme, izpričane samo ali predvsem v Trubarjevem jeziku, poleg oblik za prvo osebo sedanjega časa (*hočo*) spada tudi redko izpričani brezpredložni orodnik (npr. *(Maria) gre hitrim hodum na gure vtu Meiftu Iuda* (JD II (1994): 506, op. 1 k str. 234, Cv XIV (1895), 9, č). V obliki *slejga*, znani tudi iz Trubarjevega jezika, Škrabec sluti glasoslovni arhaizem, ki ga potrjuje tudi primerjava s staro cerkveno slovanščino (*zvlajego*) (JD IV (1998): 206: O nekaterih težjih vprašanjih iz slovenskega glasoslovja in oblikoslovja).

1.2.1.6 Težja izgovorljivost ali celo neizgovorljivost soglasniške skupine je bila po Škrabčevem mnenju lahko tudi vzrok za nastanek določne pridevniške oblike in za primere, kot so pri Trubarju in Dalmatinu izpričani *ta isti, uni, bratouski, katolički* (JD I (1994): 190, Cv IV (1883), 11, b). Škrabec navaja protestantske zglede za pridevnike, ki imajo samo določno obliko: *kateri, mali, mnogi, pravi, zali* (našel jih je v TPo 1595: *ta zali hudič*⁶²⁴) (JD I (1994): 194, Cv IV (1883), 12, b).

⁶²⁰ Navedeni primeri so vzeti iz različnih del; med njimi so tudi Trubarjeva, zlasti TPo 1595.

⁶²¹ Škrabec navaja Trubarjev zglede *vssinat polster* in Dalmatinovega *üssenat pas*.

⁶²² V besedah *cerkou, molitou, bukou, zo vsemi, rezovmeti* stoji *o* pred *v* in nadomešča polglasnik (JD I (1994): 188, Cv IV (1883), 10, č). Trubar piše tudi *okuli fuoih ledauiue*, Dalmatin v *Bibliji* pa *ledovjy/ledovji* itd. (JD I (1994): 461; op. 1 k str. 180, Cv IV (1883), 10, č).

⁶²³ V Škrabčevem zapisu: *bolē'zan, ljūbē'zan, mi's-à,l, povō'dànj'*.

⁶²⁴ Navaja jih s pripombo, da bi želel vedeti, katere Lutrove besede je Trubar s tem prilastkom slovenil. Brez možnosti ogleda originala je tvegala mnenje, da *zali* pomeni 'böse' in ne 'schön'. Preverjanje, ki je bilo opravljeno v okviru tematike tega prispevka, je Škrabčevo predvidevanje potrdilo. Pokazalo je, da zveza *zali Hudič* nadomešča nemško zvezo *leyddiger Teuffel*, *zali* pa danes že zastareli, večpomenski, v Lutrovem času pa pogosto rabljeni pridevnik *leydig*. Nemški pridevnik kot del zveze *leyddiger Teuffel* uresničuje pomen 'der ein leid thut, beschwerlich, widerwärtig' (GW 1885: 675). Pomenske sestavine, ki jih vnaša v označevalno poimenovanje, stopnjujejo negativni pomen poimenovanja. Isto je mogoče ugotavljati ob slovenskem besednozveznem nadomestilu *zali hudič*, ki se ob upoštevanju etimologije samostalnika *hudič* (»Izpeljano iz *hūd* v pomenu 'slab'«; Snoj 2003: 213) razkriva kot istorečno. Npr.: *Sakaj takovu se pravi tem zhlovekom inu timu Mamonu zhaft pejti*

1.2.1.7 Škrabec opozarja tudi na sopomensko rabo oblik *njega* in *njegov*, ki je v 16. stoletju postopno dobivala oblike bolj zaostrene tekmovalnosti, čeprav je raba roditeljske še prevladovala (JD I (1994): 95, Cv II (1881), 11, c; tudi JD I (1994): 454: op. 1 k str. 95, Cv II (1881), 11, c).⁶²⁵ Hkrati opozarja tudi na strogo polariziranost, ki jo kaže raba oblik *dvejuh*, *obejuh* (Trubar) : *naju*, *vaju*, *dveju* (Dalmatin) (JD I (1994): 107, Cv III (1882), 2, b).

1.2.1.8 S pomočjo zgledov iz Trubarjevega jezika Škrabec utemeljuje in opravičuje slovenskost določnega in nedoločnega člana: npr. »Pernesite semkaj *uno* prvo dolgo sukno ... inu perpelajte *unu* debelu tele«; »oča je zaklal *tu* debelu tele« (JD II (1994): 210, Cv XIV (1895), 3, č).

1.2.1.9 Škrabec je veliko pozornosti namenjal arhaičnosti in variantnosti spregatvenih oblik glagola *hoteti*. Čeprav je pri sestavljanju vzorca upošteval poleg Trubarja tudi Krelja in Dalmatina, je Trubarjeva praksa vendarle »tkala« osnovno. Pri večravninski analizi Cusanijevega jezika je zaznal tudi arhaično, že pri Trubarju najdeno obliko za 2. osebo ednine sedanjega časa glagola *hoteti*: *hoč*. Ponazorjena je s prečrkovanim navedkom iz *HISHNE POSTILLE* (*aku vže ti hoč zagvišan biti*). Omenja tudi Trubarjevi obliki za 1. osebo ednine: *čo* in *čom*. Obliko *čom* razlaga z nastankom po naliki na *səm* (JD I (1994): 422, Cv IX (1890), 9, b). Tudi nekaj let kasneje Škrabec ugotavlja, da je v 3. osebi ednine in množine sedanjega časa odpadel *-t*, zato je oblika za tretjo osebo postala enaka obliki za prvo. Zaradi potrebe po ponovni vzpostavitvi oblikovne razlikovalnosti je bil v prvi osebi na koncu pritaknjen *-m*: *bero* → *berem*, *kupujo* → *kupujem*. *M* je vzet iz primerov kot *dam*, *jem*, *vem*, *e* pa iz oblik za druge osebe. Razlage pojavov so širile nabor zgledov, vzetih iz Trubarjevih del, ter obseg glasoslovnih in oblikoslovnih variant.⁶²⁶ S splošno omembo, da se je tudi v 16. stoletju še rabila oblika *hočo*, je bila dejansko omenjena Trubarjeva praksa⁶²⁷ (JD I (1994): 131, Cv III (1882), 8, c; JD II (1994): 166, Cv XIII (1894), 4, č).

1.2.1.9.1 Škrabec opozarja tudi na Trubarjevo rabo velelnikov v vlogi hrvaškega člana *neka* oz današnjega *naj*: *najte*, *najta*, *najte Boga sahalimo*, *Najta ja nikar dolgu ofstanemo* itd. (JD III (1995): 34, Cv XX (1903), 7, č).

1.2.1.9.2 V Škrabčevih člankih začetnega obdobja je večkrat omenjena tudi variantnost, ki nastaja z izmenično rabo nedoločnikov *-t* in navadnih na *-ti* (JD I (1994): 47, Cv II (1881), 4, c),⁶²⁸ ob glagolih premikanja pa namenilnikov in dolgih nedoločnikov. Preplet obojega izkazuje Trubarjeva (npr. *na offmi dan prideio obrefovat tu deite – Dva zhloueika grefta gori via Tempel moliti* (JD I (1994): 461; op. 2 k str. 184, Cv IV (1883), 9, č; JD I (1994): 186, Cv IV (1883), 10, b)), pa tudi Kreljeva in Dalmatinova raba. Škrabec je menil, da se je v Trubarjevem času še precej na splošno govorilo po staro na *-ti* (JD I (1994): 461; op. 1 k str. 180, Cv IV (1883), 8, č), ni pa še razrešil dileme, ali se je v takih primerih namenilnik zaradi enakega naglasa izenačil s kratkim nedoločnikom, ali pa ga je morebiti nedoločnik nadomestil, tako da se je po pravici govorilo *prideš soditi* (JD I (1994): 435, Cv IX (1890), 12, c).

na semli, ja *timu falimu Hudizhu* vPakli osdolaj, inu nikar Bogu vti visokoti (TPo 1595: 1,45) – *Denn folches heift dem menschen vnd dem Mammon ehre gefungen auff erden / ja dem leyddigen Teuffel in der Helle drunten / vnd nit Gott inn der höhe* (LH 1566: I, XXVIIb) (preglas je zapisan posodobljeno).

⁶²⁵ Škrabec je pri Trubarju zasledil tudi zapis *ž nju materjo* (JD I (1994): 99, Cv II (1881), 12, b), vendar domneva, da je obliko treba brati *njiju*.

⁶²⁶ Z razlago analogičnega nastanka oblike *čom* je vzročno povezana tudi razlaga Trubarjeve sklonske oblike števnik *dva*: *dvejuh* za *dveju*, nastale z dostavkom *h* (JD II (1994): 166, Cv XIII (1894), 4, č).

⁶²⁷ Nanjo določno kaže kratka opomba, zapisana že leta 1882 (JD I (1994): 131, Cv III (1882), 8, c).

⁶²⁸ O tem, katera oblika je bila prvotna in katera drugotna, je Škrabec še razmišljal (JD I (1994): 179, Cv IV (1883), 8, c).

V pesemski knjigi *Ta celi Catehismus* beremo poleg *vmrejeti/vmreti* tudi *vmrit, imeti – imit* ter *terpeti, živeti – terpit, živet*, kar sta pisala Trubar in Dalmatin (JD I (1994): 180, Cv IV (1883), 8, č).

1.2.1.9.3 Razvojno pot, ki jo ponazarjajo oblike *prido* → *prideo* → *pridejo*, pojasnjuje z analogičnim vplivom spregatvenih oblik za tista števila in osebe, ki imajo *e* pred končnico (npr. *prideo, najdeo, kolneo*), ter s postopnim zapolnjevanjem hiata z *j*. Obe razvojni spremembi sta se odrazili tudi pri deležnikih, le da so se po zgledu *plačeoč* začeli ravnati tudi korensko naglašeni deležniki *hódeč* → *hodeoč*: torej *pridoč* → *prideoč* → *pridejoč*.⁶²⁹ Dvojnosti dveh tipov: 1. *prodajejo, pridejo, vpijejo, premagujejo – vun vzameoč, liskačeoča hynaušina* ter 2. *prodajejo, pridejo* ob starem *vprego, mečo*, Škrabec odkriva v TPO 1595 (JD I (1994): 435, Cv IX (1890), 12, c).⁶³⁰ Tudi glede pogostosti uvajanja oblik na *-ejo* primerjalno z Dalmatinom izstopa prav omenjeno Trubarjevo delo (JD II (1994): 168, Cv XIII (1894), 5, b). Škrabec poudarja, da je v vseh takih primerih bil poudarek na zlogu pred končnico *-eoč*, ker se poudarjena končnica *-éč* pri Trubarju in Dalmatinu nikoli ne spreminja v *-eóč*. Tudi za *j* se končnica *-oč* – poudarjena ali nepoudarjena – ni spreminjala v *-eoč* (ostala je *-oč* ali pa je prešla v *-eč*). Dalmatin npr. piše: *blifkajozh, predigujozh, s'migajozhimi, vpyozh* ter *vpiezha fhtima v'pufzhavi, gospodujezhiga* itd.; Trubar pa: *veruiezhe*. Brati je seveda treba: *bliskajoč, prédigujoč, vpiječa* itd. Škrabec meni, da primerov kot *ljubijoč, berejoč, bežejoč* ni niti pri Trubarju niti pri Dalmatinu in da si jih je Bohorič izmislil zaradi splošnosti pravila, ki ga je posnel po primerih kot *beró* : *beróč, iščeo* : *iščeoč* ali *iščejo* : *iščejoč*. Trubar in Dalmatin se nista držala Bohoričevega splošnega pravila. Rabila sta deležnike, kakršni so bili znani iz ljudskega govorjenja. Dalmatin (skoraj gotovo pa že Trubar pred njim) je deležnike rad tudi opisoval: npr. *Plazhite se ftemi, kateri se plazheo*, kar je bolj naravno kot *jokajte se z jókajočimi* (JD III (1995): 553–554, Cv XXXI (1914), 4, c–č).

1.2.1.9.4 Škrabec opozarja na neskratjano obliko deležnika tipa *kradel* pri Trubarju, ki se domnevno ne ujema z govornimi oblikami na Dolenjskem (*kròw, krála, pow, pála* itd.), kar pomeni, da jo je verjetno slišal drugod (JD IV (1998): 384: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1889).

1.2.1.9.5 Za potrditev dolgotrajne rabe t. i. »izvršilnega sedanjika« oz. oblike, s katero je izraženo dejanje, ki se uresniči ali uresničuje hkrati z izgovorom, je Škrabec (po Miklošiču) navedel več zgledov iz različnih obdobij zgodovine slovenskega jezika. Šestnajsto stoletje zastopajo zgledi iz Trubarjevega (npr. *poročam*) in Dalmatinovega (npr. *zaklinam, pravim, kličem*) jezika (JD III (1995): 176–178, Cv XXIII (1905), 7, b–č).

Omenjen je tudi Trubarjev (in Kreljev) način opisovanja prihodnjega časa z zvezo nalkonskih glagolov *imeti/hoteti* + nedoločnika ter njegova raba dovršnega sedanjika za izražanje prihodnosti in preteklosti (*kako jest to spoznam?*; *sveti duh pride v te, ino ta moč tebe obsênci – vsdignem, vmerjem, vmiem, poklizhem* (JD II (1994): 57, Cv XI (1892), 1, c; JD II:

⁶²⁹ Škrabec opozarja, da je oblike *veidezhe, suidezihimi ozhima, smigaiozhimi ozhima, hodezh, jesdezh, plevoz, gledaiozh, leitaiozhe, senim nagim sekaiozhim mezhom, sem inu tja odekaiozh* itd., ki so se pojavljale pri Trubarju in Dalmatinu, treba brati: *vèdeče, z videčimi, hódeč* itd. (JD III (1995): 552, Cv XXXI (1914), 4, b). Izkazane končnice so etimološko upravičene. Toda namesto *-eč* sta Trubar in Dalmatin pogosto pisala tudi *-eoč*: *videozh, hodeozh, laseozh, moleozh, plazheozh*, kar je po Škrabčevem mnenju prav tako treba brati z naglasom na korenskem zlogu: *videoč, hódeoč*. Oblika je nastala iz prvotne *videč, hódeč* pod vplivom 3. osebe množine, preden se je *e* pod vplivom drugih oseb spremenil v *i*: *video, hódio*.

⁶³⁰ Škrabec je veliko število starih kratkih oblik brez *e* za tretjo osebo množine odkril tudi v Trubarjevem Novem testamentu in v psaltru: npr. *pado, kelno, oberno, odydo, vergo, vtihno, iskasho, poklizho, obleiko, vleko, mogo, ostano, veruio, fueituo, npegno* itd., ob njih pa nove, podaljšane: *padeio, pisheio, poshleio, viameio, iszheio, lasheio* itd. (JD IV (1998): 10; op. k JD II (1994): 70).

60, Cv XI (1892), 2, b; JD II: 360, Cv XVII (1898), 5, b). Tudi ugotovitev, da dovršni glagoli navadno izražajo prihodnost z obliko *bom vsdignil*, je potrjena s Trubarjevimi zgledi (*tvoja žena bôde tebi rodila eniga sinû* itd.) (JD II (1994): 60, Cv XI (1892), 2, b in JD II: 360, Cv XVII (1898), 5, b).

1.2.2 Naglaševanje

Škrabec je opozoril na več naglasnih posebnosti 16. stoletja, ugotovljenih na osnovi analize sistema. Ponazoril jih je s Trubarjevimi ali Trubarjevimi in Dalmatinovimi zgledi. Npr. beseda *veselje* ima po starem končnico dolgo zategnjeno (*veseljé*) (JD III (1995): 513, Cv XXX (1913), 6, c).

Prav tako je bilo oziranje v 16. stoletje in navajanje protestantskih zgledov tudi sestavni del Škrabčevega ugotavljanja in iskanja ustreznih ali celo splošnoveljavnih naglasnih vzorcev. Ugotovitev, da nezložni predlogi vlečejo dolgi potisnjeni naglas k sebi, je npr. ponazorjena z zgledi: *z B'ugom – z'moim Bogum*; *z'sluvessom govorit*, *z'svojem vukom – z'vukom* (prvi primer je značilen tako za Trubarjev kot za Dalmatinov jezik, zadnji pa je iz TPo 1595) (JD I (1994): 134, Cv III (1882), 9, b). Na značilnost Trubarjevega jezika opozarja tudi ugotovitev, da so v 16. stoletju besede, ki so imele v rodilniku ednine dolg potisnjen naglas na končnici *a* (ali *u*), prav tak naglas izkazovale tudi v množinskem dajalniku in edninskem orodniku, oz. *um* namesto *om*. Npr.: *z'svojem vukom*, *z'vukom*; Dalmatin: *z'moim medum*, *z'medom*.

1.3 Besedotvorje

S problematiko glasovne prilagojenosti (iz nemščine) prevzetih besed se Škrabec sooča ob besedah na *-ovž*. Meni, da je pravilen zapis *z -avž*, ki ga izkazuje tudi Trubarjeva raba: »*Dobru bode timu možu, kir ne sedy na rotaužu*« (JD I (1994): 144, Cv III (1882), 11, č).

Tudi sočasnega problema razmejčitve besed na *-avec/-ivec* se loteva s pregledom stanja v 16. stoletju in s sestavljanjem spiska besed, ki so jih rabili protestantski pisci, zlasti Dalmatin. Iz Trubarjevega besednjaka dodaja *žegnava*. Ugotovitev, da so se delovna imena *-ac* prvotno izpeljevala iz korena glagola, ponazarja s Trubarjevimi zgledi (npr. *igrac*, *sevac* (JD III (1995): 122, Cv XXII (1905), 5, č; JD III: 124–125, Cv XXII (1905), 8, b–c); *igrac* (Trubar); *sevac* (Trubar in Dalmatin: *sévec*, *sejvec* (JD III (1995): 132, Cv XXII (1905), 8, b)). Opozarja tudi na to, da je več samostalnikov na *-ec* nastalo iz glagolskih pridevnikov na *-vũ* (npr. *zapeljavac* iz *zapeljav*). Dejstvo, da so se tovrstni pridevniki nekoč pogosteje rabili kot v njegovem času, ponazarja s primeri iz 16. stoletja: npr. *iz notra fo pag refdiraui vulkuui* (Trubar), *sahajave svesde* (Dalmatin) (JD II (1994): 381, Cv XVII (1899), 10, c).

1.3.1 Dosedanje omembe so pokazale, da se je Škrabec v zvezi z jezikoslovnimi (glasoslovnimi in oblikoslovnimi) vprašanji večkrat zapletal v strokovni dialog⁶³¹ z drugimi jezikoslovcji, zlasti z Oblakom. Vzrok za enega od njih je bila tudi Oblakova trditev, da je že v 16. stoletju obstajala oblika *rudeč* (JD IV (1998): 375: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1890). Škrabec mu je ugovarjal na osnovi opažanja, da se je v 16. stoletju pri nas pisalo *rumen*, ne pa tudi *rudeč*⁶³² (Trubar: *tu nebu ie erdezhe* itd.), kar bi kazalo na obstoj dveh oblik istega debla: *ræd-* in *rud-* (JD II (1994): 499, op. 1 k str. 26, Cv X (1891), 5, č).

⁶³¹ Enega od njih imenuje »najina pravda«.

⁶³² Obliko *rudeč* je Škrabec zasledil šele v 18. stoletju, ko se je *rumen* že izgovarjalo *rmen* (JD IV (1998): 375: Pismo Vatroslavu Oblaku, 1890).

Prav tako se ni strinjal s Kopitarjem, ki je predvideval hrvaški vpliv na Trubarjevo izreko. S Trubarjevimi besedami je dokazoval nasprotno: »bin ich schleht bey der Bawrifcher Windifcher Sprach/ vñ wie mans auff der Raftzhitz redet/ da ich geboren bin/ blieben/ Vnd vngewohnliche vnd Crobatifche wörter darein nicht mengen/ auch newe nicht wöllen erdichten«⁶³³ (TT 1557: c[I]b).⁶³⁴ Škrabec razmišljanje končuje z naslednjo ugotovitvijo: »Ako tedaj še posameznih besed hrvaških ni hotel sprejeti, koliko menj je toraj sploh v katerem koli oziru po hrvaški izreki pisal!« (JD IV (1998): 31: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi).

1.4 Besedje

V več kot tridesetletnem raziskovalnem obdobju je Škrabec (večinoma glede na vsebovane pojave) razvojno razložil in hkrati sistemsko umestil več besed, ki so bile sestavina Trubarjevega besednega zaklada. Tako je npr. splošno uveljavljenost besed *Slovenec* in *slovenski* dokazoval tudi s pomočjo navedb pri Trubarju, Krelju in Dalmatinu (JD I (1994): 278, Cv VI (1886), 9, b). Skupno ime *vejevje* bi rad nadomestil s samostalnikom *vejje*, znano že od Trubarja dalje (*veje*) (JD II (1994): 221, Cv XIV (1895), 6, c). V »Pravopisnih opazkah« je omenil Trubarjevo rabo samostalnika *dauri* (JD IV (1998): 63), v Pismu Vatroslavu Oblaku, 1887 (JD IV (1998): 355), pa preko stopenj *vəvúda*, *v'vúda* pojasnil samostalnik *viuda*.⁶³⁵ Paradigmo *izmem*, *izmi* je poznavalsko povezal z nedoločnikom *izeti* (JD IV (1998): 64) itd.

1.5 Številni pojavi, značilni za Trubarjev jezik, so vzročno razloženi. V primerih, ki jih Škrabec (še) ni znal zadovoljivo pojasniti, je skupaj s pomisleki navedel vse razlagalne možnosti – tudi pri razlagi pojavov iz Trubarjevega jezika. Z nekaterimi pojavi in procesi se je raziskovalno ukvarjal več desetletij, kar je zlasti v primerih iskanja primernejše razlage neredko pripeljalo tudi do spremembe mnenja. Čeprav je Škrabec sklepanja opiral na podatke in dokazila, večinoma neposredno, deloma pa tudi posredno zbrana iz omejenega števila Trubarjevih besedil, so ta večinoma ohranila veljavo do današnjega časa.

⁶³³ Preglasi so zapisani na sodoben način.

⁶³⁴ Škrabec citat navaja v tretji osebi in v posodobljenem zapisu (JD IV (1998): 31: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi).

⁶³⁵ Prim. tudi 1.1.2.2.2. Iz obravnav je sestavljiva naslednja razvojna veriga: *vojevoda* → *vèvô'da* → *vəvúda*, *v'vúda* → *viuda* (pri protestantih *viuda*, *vivuda*, *vyuda*), ki jo povzema tudi Ramovš 1924: 140–141 in 164. Prim. Furlan 1997: 176–177.

Summaries – Zusammenfassungen

Part-of-Speech and Other Grammatical Issues Concerning the Vocabulary of the 16th Century Slovene Protestant Writers

The members of the Section for the history of the Slovene language at the Fran Ramovš institute of the Slovene language are working an ongoing project concerned with the preparation of a register of all parts of speech that occur in the entire corpus of 50 preserved works by the 16th century Slovene Protestant writers. This register is indispensable as a foundation for further dictionary treatment of the Protestant vocabulary. Its purpose is to show the richness of the 16th century Slovene vocabulary, while the information on sources it draws attention to widespread usage of lexical units. This register will be a source of reliable data, based on both demanding and time-consuming expert analysis of the entire corpus material. As such it will provide answers about the first occurrence of individual lexical units in written Slovene, or it will at least enable reliable conclusions on this issue (together with previously known facts and other sources) – even before the publication of the dictionary itself. The idea of a register has been developing throughout the excerption of Dalmatin's Bible of 1584 which is the most extensive Protestant text. Dalmatin's consideration of Luther's Bible as the first example of translation has enabled a comparison, which has been of great help in solving problems of morphologically and semantically opaque words and phrases, as well as for identifying those fixed phrases which reflect foreign syntactic patterns.

Typical problems, which arise in the context of part-of-speech and grammatical determination of lexemes and which have to be solved on daily basis, are related to the determination of dictionary entries, especially with the reconstruction of the base forms of inflected words, with the determination of the standard paradigm (e.g. *farao faraona, nardus narda*, etc.), by taking into account different degrees to which loanwords have been adapted to Slovene, with the influence of context on various phonetic realizations, with the presentation of phrases mirroring foreign word-formation and syntactic patterns (e.g. *kjeen, koliko veliko, ništer tem manje*), with the identification and presentation of topical homonymy, which is much broader than one would expect, since it includes instances from Slovene and foreign language history (for the loanwords), etc.

The Past Perfect Tense in Dalmatin's Bible

The Past Perfect Tense was a significant component of Dalmatin's tense system, as proved by its frequent use in his 1584 Bible (3004 entries).

Dalmatin used the Past Perfect most frequently to express past anteriority, less, but still noticeably, to express remote past and states. Simultaneity or even posteriority are too rare to be regarded as typical. Examples from the 1584 Bible show quite convincingly that the Past Perfect rarely had only a temporal function. Among the secondary, contextually determined functions were: to indicate entrance into a new set of events, to bring out the event that goes furthest back into the past, to emphasise a relation between events (e.g. cause-effect, order-performance, etc.).

In Dalmatin's 1584 Bible, the Past Perfect features in various types of sentences. The most frequent are its uses in time clauses, but it is quite common also in other types of dependent clauses (especially in object clauses, attributive clauses and adverbial clauses of reason). In independent clauses it is less frequent, restricted mainly to its use in coordinated and causal compound sentences. Even less frequent it is in simple sentences, where the time relation to another verbal event goes beyond sentence borders. Mostly it is used with perfective verbs, although there are also instances of its use with imperfective verbs.

A comparison between Dalmatin's 1584 Bible and Luther's 1545 Bible shows that Dalmatin followed Luther in the use of the Past Perfect in only about a half of the cases. His translation departed from Luther's text in either using or non-using the form, in most cases depending on syntactic rearrangements of the text and a changed interpretation of a chain of events. The smallest degree of agreement is found in adverbial clauses of time, in compound sentences and in simple sentences. The following tendencies appear: when compared to Luther, Dalmatin preferred the Past Perfect over other linguistic means to express a state, but he avoided it with imperfective verbs, when a past event was directly related to events in the present, or for events in a simultaneous time relation. Closely related to either introducing or abandoning the Past Perfect are also aspectual changes.

To see how the use of the Past Perfect in Slovene changed over centuries, Dalmatin's 1854 translation of the Bible was compared with Japelj's translation from the turn of the 18th century. In Japelj's rearranged tense system, the Past Perfect no longer had such a firm position. As a descriptive tense, it was no longer suited to Japelj's more economical language structure. It only played a secondary role, both in the basic temporal function of expressing past anteriority as well as in its other semantic values. Japelj tended to avoid using it by having recourse to changes in the context and giving preference to aspectual oppositions for expressing relations between events. His use testifies to a strong tendency in his time to associate the Past Perfect strictly with perfective verbs, forecasting further decrease of its use.

Tense and Aspect in Trubar and Dalmatin's Translations of the Bible

The connection between grammatical aspect and tense was analysed already at the early stages of the formation of standard Slovenian on Trubar (1557) and Dalmatin's (1584) translations of the gospels. The analysis of tense and aspect differences between the two translations included also verbal forms, verbal meaning, context, a selected syntactical sample and the situation in which a given action took place. The comparison confirmed an already well-known fact that Trubar's language in relation to tense forms was more varied than that of Dalmatin. The option to choose between aspect and tense was rendered possible by a partial synonymy of the (historic) present tense and past tense as well as the present and the future tense.

Analysis showed that Trubar frequently used the historic present tense to present connected actions by internally linking and rounding off realistic situations. He tried to provide functional meaning to the duality of form created by the historic present and past tenses as synonymic forms, while making use of the aspect as well. A new string of real actions was highlighted in such a way that the first action was given in the historic present tense and subsequent actions in the past tense, or vice versa. In the same way he highlighted actions that were not part of the action string.

The alternate use of the two forms frequently put terminative actions in sharp opposition to durative actions or states expressed by imperfective verbs. Both Trubar and Dalmatin were aware that stringing perfective verbs together makes the narrative more condensed and intensified while the use of imperfective verbs makes it slower and certain phases of a given occurrence easier to expose. Examples of aspect incongruence between the two translations can

mostly be explained by different semantically motivated verb choices, and are only in rare cases the consequence of the author's inattentiveness or succumbing to the word-formational influence of the German text.

To express that something occurred before something else and that something occurred in the distant past, Trubar instead of the past perfect (which Dalmatin frequently used) used for the past tense or even the historic present. To express the future both writers used various forms: a descriptive future tense, the phrase to have/want (*imeti/hoteti*) + infinitive and a perfective form of the present. Trubar and Dalmatin's use differs in qualitative relations between different possibilities of expression. Aspect and tense differences between the two translations are frequently connected to syntactical rearrangements.

Verbal Aspect in Relation to Voice and Mood in Trubar's and Dalmatin's Translations of the Bible

The analysis of the interrelation between the verbal categories of aspect and voice on the one hand, and aspect and mood on the other, in the 16th century standard language was performed on the basis of aspect-voice and aspect-mood disagreement which can be deduced from the comparison of Trubar's (1557) and Dalmatin's (1584) translations of the gospels. The most frequent change regarding aspect and voice is Dalmatin's substitution of the passive with the active. The majority of cases where the passive constructions are replaced contain the participle of a perfective verb, which was used by Dalmatin in the active as well. The frequent use of this passive construction to express the state after the accomplishment of an action led to a shift from the state, resulting from the accomplishment of an action, to the accomplishment of a concrete action, course of action, or process, which finally resulted in nonparallel phases of sequence of events. Dalmatin's decreased use of the passive resulted also from the increased employment of other means for expressing a state.

Dalmatin's substitution of the passive construction with the reflexive morpheme *se* with the passive participial *-n/-t* construction (e.g. *ſta bila pelana /.../ de bi ſe vmurila* (TT 1557: 248) – *ſta bila pelana /.../ de bi vmorjena bila* (DB 1584: III,45b)) draws attention to the changed ratio of passive constructions used by both writers. None of these constructions indicates any limitation to a single of the aspect. The choice of the variant construction was usually governed by different possibilities of expressing partial aspectual meanings. The unfixedness, which is typical of the initial development period of the standard Slovenian, can be seen in atypical usage of passive constructions, for example, in order to express a state the passive construction with the reflexive morpheme *se* is used, or the participial passive of the imperfective verbs is used to express perfectiveness.

Typical features of the relationship between the aspect and the mood can be observed in several types of substitution. The tendency the indicative (Trubar) → the conditional (Dalmatin) is shown in the following two types: a) the substitution of the indicative with the conditional (both perform their primary roles), usually realized in the same syntactic environment and by the same verb; b) the substitution of synonymously used modal forms – both indicating a condition – is usually combined with object clauses which illustrate the content of the previously expressed commandment, forbiddance, plea, etc. The comparison has shown a contradiction between Trubar's (*Ne kradi*) and Dalmatin's (*ti némaſh kraſti*) way of expressing the imperativeness. In the negated form of the imperative the use of the imperfective verb prevailed, although this usage was not necessarily caused by the following type of transformation: non-negated imperative of the perfective verb → negated imperative of the imperfective verb.

Relationship between Lexical and Aspect Meanings of the Verb (Based on Single-Aspect Verbs of the 16th-Century Standard Slovenian)

1. Single-aspect verbs represented a strong and semantically varied sub-category of the aspect system in 16th-century standard Slovenian.
2. Searching for objective possibilities that would enable the recognition of single-aspect verbs showed that the best solution for that is to check the changeability of the syntactic environment of verbs. This possibility was discovered within the semantic structure of the single-aspect verb (by comparing border and non-border meanings) and by comparing semantic structures of base and compound single-aspect verbs. Single-aspect imperfective verbs in both cases stand out in terms of their typological rearrangements: replacement of the agent with a carrier of a state (e.g. *gristi kaj – vest jih grize*), replacing non-personal with personal use (e.g. *deži – kamenje deži*), substituting transitive patterns with intransitive ones or substituting intransitivity with transitivity while expanding single-aspectness (e.g. moving from accusative agreement to non-accusative or from non-prepositional to prepositional phrases). The contextual recognition of single-aspect meanings both in imperfective and perfective verbs makes co-appearance of typical situation-based adjuncts much easier.
3. The perfective single-aspect form is syntactically less marked than the imperfective one. Typical changes in agreement in this case are virtually non-existent.
4. Secondary imperfective single-aspect form can be validated by a condensed and rearranged typology of syntactical changes expressed in: the plural of the subject and/or object, the use of the present tense to express something that is out of time, frequent appearance in modifier and subject subordinate clauses, contextual expression of the repetition of events.

Verbal Aspect in Dalmatin's Bible in Relation to Luther's Translation

The preparation of the dictionary of the literary language of Slovene 16th century Protestant writers presents an opportunity to engage in a more detailed investigation of the grammatical (verbal) category of aspect, which is indispensable for differentiating words and meanings in Slovene lexicography. Because its language is known to be synchronically and diachronically normative, Dalmatin's Bible is an appropriate point of departure for investigating the function of verbal aspect and establishing its principal systemic features. Since the Slovene translation is based on Luther's Bible, it is possible to verify verbal aspect – as a typically Slavic grammatical feature – by contrasting it with the German original.

Dalmatin's choice of aspectually polarized correspondences (either one-word expressions of descriptions), which is normally based on a prior detailed analysis of the context, is one of the more distinctive characteristics of the creativity and individuality of his translation. Cf. the choice between *kuhati* and *skuhati* for *kochen*, *vzeti* and *jemati* for *nehmen*, *priti* and *prihajati* for *kommen*; *segreti se* for *warm werden*, *postati cagav* for *verzagen* etc. His reorganization of the course of action often leads to disagreement between momentary action in Luther's Bible and continuous action or state in the Slovene translation, or vice versa. Changes are brought about through the choice of contextually appropriate perfective or imperfective verbs (cf. *sich schlafen legen* → *spati*; *König werden* → *biti kralj*).

The Slovene translation and the German original often differ in verbal procedure. As is well known, in contradistinction to German the Slovene expression of verbal procedure is more grammaticalized by the firmly entrenched use of specific morphological markers (prefixes and suffixes). In primarily or secondarily bi-aspectual verbs the system of verbal aspect

breaks down (cf. *grešiti*; *apelirati*; *cagati*, *ofrati*, *žegnati*; *zastopiti*). The change in aspect often signals a change in verbal meaning. When it is impossible to establish aspect in an ambiguous context, we can rely on Luther's Bible if in the particular verb duration or completion is clearly expressed. Moreover, by comparing Dalmatin's translation with Luther's Bible we can refine our statements about correlation between aspect and other verbal categories, particularly time and mood.

Aktionsart in the 16th c. Slovene Protestant Writer's Works and Their Foreign Originals

In their translation of Biblical and other ecclesiastic texts the main Slovene 16. c. Protestant writers (Trubar, Krelj, Dalmatin) relied mostly on German originals. The attempt to determine the extent of the translator's reliance on the original revealed and confirmed the expected bipolarity in the area of aspect, i.e., lesser translation dependency in verbal aspect, and much greater dependency in *Aktionsart*, which is also an indirect proof that these are two separate categories. The verbal aspect of the 16th c. literary language appears as a fully-formed and systemically stable grammatical category. This stability and systematicity could have not been facilitated by the German originals, as German does not possess verbal aspect as a grammatical category. *Aktionsart* as a lexical-semantic category was more likely to be influenced. In various semantic modifications of *Aktionsart*, the comparison revealed various kinds of translation dependency. The following typology of replacements can be established:

1. The German verbs expressing *Aktionsart* with prefixes are replaced by the corresponding Slovene prefixed verbs (e.g., *entschlafen* – *zaspati*, *ersehen* – *zagledati*, *sich ergrimmen* – *razsrditi se*).
2. German verbal composites like *liebgewinnen*, *hängenbleiben*, *stillstehen*, in which *Aktionsart* is expressed indirectly with another component, are in the Slovene translations replaced by semantically clearer corresponding lexemes, that have *Aktionsart* expressed with the specialised derivational means, i.e., with a prefix or/and suffix (e.g., *stehenbleiben* – meaning the beginning of the action as well as 'to remain in certain situation or position' – is replaced by *obstati*, *stillstehen* – with *molče obstati*).
3. Non-prefixed polysemic German verbs are replaced by corresponding Slovene prefixed verbs (e.g., *halten*, which is usually used in one of its two basic, contextually recognisable meanings: to stop or to stand up – *obstati*; *hören* – *zaslišati*; *freuen sich* – *obeseliti se*).
4. *Aktionsart* is often paraphrased, i.e., in a parallel or non-parallel translation (e.g., *etwas müde werden* – *naveličati se česa*).
5. Compared to the German original, the verb used in the Slovene translation usually has an added semantic feature, i.e., *Aktionsart* (e.g., *schlagen die Amalekiter* – *pobiti Amalekiterje*; *sterben* – *pomreti*; *schnauben sieben mal* – *sedemkrat zazehati*).
6. The opposite scenario is also possible. In terms of *Aktionsart* and the forms of its expression a complete agreement between the original and the translation is rare. The changes in presentation of the course and completion of verbal action often resulted in additional discrepancies between the translation and the original text, e.g., syntactical and stylistic ones.

Der Gebrauch des Konditionals in der slowenischen Schriftsprache des 16. Jahrhunderts

Mit der totalen Exzerption slowenischer protestantischer Schriften des 16. Jh. wurden auch annähernd 15.000 Konjunktiverscheinungen gesammelt. Die Zahl beweist, dass bereits im Zeitraum der Entstehung der slowenischen Schriftsprache die Form ein fester Bestandteil der Morphologie des Verbs war. Hinweis für ihre Lebendigkeit und Anwendungsbreite ist auch die Darstellung in der Grammatik von Bohorič.

Die vergleichend begründete Analyse der Anwendung des Konjunktivs in den drei ausgewählten Werken, die mustergültig die Sprache von Trubar (*TA PERVI DEIL TIGA NOVI-GA TESTAMENTA*, 1557), Krelj (*POSTILLA SLOVENSKA*, 1567) und Dalmatin (*BIBLIA*, 1584) vertreten, wird auf die syntaktischen und semantischen Unterschiede im Gebrauch hingewiesen, wobei auch einige unterscheidende sprachliche Erscheinungen aufgedeckt werden, die den individuellen Gebrauch kennzeichnen. Die protestantischen Autoren haben den Konjunktiv in verschiedenen Arten der Satzgefüge und der Satzverbindungen sowie in Hauptsätzen angewendet. Der Häufigkeit nach treten besonders seine Anwendung im Konditionalsatzgefüge sowie im Final-, Objekt- und Komparativ-Nebensatz hervor. Sowohl in den aufgezählten als auch in den nichterwähnten Satztypen handelt es sich meistens um die Darstellung geplanter, möglicher, eingebildeter, erwünschter, gebotener, verbotener und ähnlicher Handlungen, Abläufe oder Zustände, deren einstweilige Gemeinsamkeit die Nichtverwirklichung ist. Diese kann durch die Verwirklichung aufgehoben werden, worüber der Kontext direkt oder indirekt Auskunft gibt, die aber im Falle der Nichtverwirklichung von Dauer ist.

Die Analyse der Erscheinungen des Konjunktivs bestätigte die bekannte Abhängigkeit seiner Bedeutungsverwirklichungen von dem angewandten Satzmuster, hat aber auf vergleichendem Wege auch einige sinnverwandte Ausdrucksmöglichkeiten aufgedeckt. Zu den sichtbarsten zählt der Ausdruck des Konjunktivs mit Präsens im Indikativ. Als seltenerer synonyme syntaktischer Ersatz des Final-Nebensatzes und des in ihm gebrauchten Konjunktivs erscheinen Verbverbindungen mit Infinitiv, Supinum oder Deverbativum. Für den Ausdruck des Wunsches oder der Forderung setzt sich anstelle der Verbindung *bi + Partizip auf -l* die Verbindung des Artikels *naj* und des Verbs im indikativischen Präsens usw. durch. Die Differenzen zwischen den Autoren entstehen entweder aufgrund der Auswahl verschiedener Ausdrucksmöglichkeiten oder aufgrund des Inwertefassens des ungleichen Verhältnisses bis zur dargestellten Handlung, des Verlaufs oder des Zustands. Im Vergleich mit der Übersetzung des Evangeliums von Trubar und Dalmatin wurde der seltenere Gebrauch des Konjunktivs bei Trubar aufgedeckt, im Vergleich ihrer Übersetzungen mit der Übersetzungsvorlage von Luther (auch hinsichtlich der Verwendung des Konjunktivs) besteht eine größere Übereinstimmung mit der Übersetzungsvorlage. In den slowenischen Übersetzungen erscheint der Konjunktiv gewöhnlich als Ersatz für den deutschen Konjunktiv II bzw. als Konditional, seltener für den (beschränkt gebrauchten) Konjunktiv I. Meinungsverschiedenheiten werden, ähnlich wie in slowenischen Texten, durch die Auswahl ersetzender Ausdrucksmöglichkeiten verursacht.

Influence of 16th-Century Verb Morphology on Linguistic Works of the 19th-Century and First Half of the 20th-Century

Slovene linguists of the 19th and the first half of the 20th century (especially Kopitar, Metelko, Miklošič, Oblak, Škrabec and Ramovš) made frequent references in their works (grammars, monographs and studies) to words and their morphological forms used in books by the Slovene Protestant writers of the 16th century. An analysis of the scope, purpose and methodology of this practice in the field of verbal morphology showed considerable changes during the period of time under observation. References to Protestant writers increased, more and more verbal categories, morphological forms and their variants were mentioned, the number of examples quoted grew, the scope of vocabulary examined by the 19th and 20th century linguists grew, and the purpose and manner of using these data and examples also changed with time.

In Kopitar's grammar of 1808, Trubar, Dalmatin, Bohorič and indirectly Juričič are mentioned in the chapter dealing with the verb and its conjugations. Mention of them is rare, which is directly connected with the selected method of grammatical description of the language. Kopitar paid more attention to establishing characteristics of the language than to its development. He quoted examples from Protestant works either as temporally unmarked proofs for the existence of a particular verb form, as proofs of the Dolenjska language variation and also as proofs for the earlier, by that time mostly archaic use of grammatical forms (e.g. *posadivši, zakriven*). Metelko, too, occasionally cited examples from Protestant works in his grammar published in 1825, using them either to point out the archaic nature of the forms and words or their long-lasting use. Linguistic works from the second half of the 19th century made more intensive use of Protestant materials, with diachronic explanations of words and forms. Škrabec acknowledged the 16th century as natural boundary in the Slovene standard language, so he intentionally integrated language data from Slovene Protestant writers into his linguistic treatises. Oblak, too, attempted to explain the forms which he traced in later texts (e.g. Skalar's manuscript of 1643) on the basis of details about their use in the 16th century (e.g. the pair consisting of the short and long forms for the 1st pers. sg. of the present tense of the verb *biti*: *bom – bodem*).

The comparative and historical methodological approaches effectively complement each other in Miklošič's comparative grammar of the Slavonic languages. He takes into account all the major stages and operation of analogies in the period he calls Old Slovene – i.e. (Old) Church Slavonic – and Modern Slovene. The language development is regularly illustrated first with examples from the Freising Manuscripts and then those from the 16th century texts. The course of development is described even more in detail and illustrated more abundantly in Ramovš's 1952 *Morfologija*. Ramovš takes into account also other sources from the pre-literary period and all the Protestant writers, Trubar and Dalmatin even with more works. His better acquaintance with the sources allowed Ramovš to cite a larger number (or even all) of the morphological variants (e.g. for the 1st pers. sg. of the verb *hoteti*: besides the more recent form *hočem* were the archaic forms *hočo, čo, nočo, nečo*; while Škrabec had earlier drawn attention to *čom*) and even to reconstruct their frequency in the 16th century.

Verbal Calques in the History of the Slovene Literary Language

In the formation of Slovene literary language calquing was one of the basic methods of augmentation of verbal lexicon. With this method Slovene Protestant writers often solved difficulties in finding Slovene equivalents, which they encountered in translating the Bible and other religious texts.

The most productive type is *gori vzeti* 'accept' (← *aufnehmen*). It is typical of this type that adverbial element, the equivalent of German prefix, appears in the role of the first prefix, e.g., *čez, doli, domov, gori, naprej, narazen, nazaj, noter, okoli, poleg, proč, sem/semkaj, skoz, tja/tjakaj, vkup/vkupe, vun/vunkaj, zoper*. Verbal calques are aspectually adapted to Slovene. Aspect is expressed by the usual means, i.e., mostly with suffixes and prefixes. An adverbial element does not have perfectivizing power. It normally stands in front of the verb and is graphically separate from it. Verbal calques were used by all Protestant writers. Usage shows individualized features. As these were accepted forms, the Protestant writers made a conscious effort to preserve them and use them logically to variegate their expression and to create double and triple formulas, e.g., *GOSPVD te gori vsdiguje, kateri fo doli pobyeni* (DB 1584: I,316a).

The lexicographic practice has shown the need to develop more precise criteria for differentiating verbal calques from the homonymic collocations, composed of verbs and local adverbs as adverbials. The analysis of ambiguous examples usually requires very thorough analysis of the context, consideration of synonyms, antonyms, and semantically closely related words, close scrutiny of the originals and the 16th c. literary practice (e.g., it was standard practice to translate the Ger. prefix *ab-* with *doli* meaning 'away': *abfallen* → *doli pasti*).

The result of a mutual effect of foreign and Slovene word-formation paradigm was in most cases a pleonasm with a tendency to be resolved. The productivity of this word-formation model gradually decreased after the 16th c., but during the following two centuries it was in reality still greater than represented in the dictionaries (for puristic reasons). Verbal calques are still present in dialects, in greatest numbers in the bilingual territory (e.g., in Carinthian dialects). Checking the presence of verbal calques in other Slavic languages reveals similar situation and tendencies. They appear in the vocabulary of those languages that have been in closer contact with German. They are particularly numerous in Sorbian dialects.

Word-formational meanings of desubstantival verbs in the Dalmatin Bible

A substantival base is determinable with a considerable certainty for almost one seventh of the approximately 3300 verbs in the Dalmatin Bible – a fact that testifies to a high productivity of this pattern of word formation. There are some 240 verbs derived by means of a suffix, and also approximately 220 prefixed verbs. Their word-formational meanings, determined by a syntactic transformation and verified by synonymous paraphrases in the Dalmatin Bible, demonstrate a variegation that does not lag far behind the situation in modern standard Slovene. The absence of the few shades of word-formational meanings that one could have also expected to find is a sign that they were not needed, rather than a sign of an impotence in word formation.

The base nouns of those verbs in the Dalmatin Bible that are word-formationally on the same level can be arranged into characteristic groups of related denominations, e.g.: terms denoting meteorological phenomena; terms denoting the agent's vocation or status; terms denoting results of verbal action; terms denoting materials, (musical) instruments, abstract notions, etc. Another connective feature is their identical valence, ascertainable by the concrete examples of use of verbs of identical word-formational meanings. Deviations from the syntactically typical

patterns (e. g. predication instead of non-predication; transitivity instead of intransitivity; atypical subject, object or adverbial of circumstance) signalize semantic shifts that evolutionally more or less obscured the word-formational meaning. The degree of obscuration is often revealed through a comparison with Luther's translation (which served as a basis for Dalmatin's one).

The most frequent suffix is *-i-ti*, ranking first in eight, second in five, and third in two out of all identified word-formational meanings and shades of meaning. It is followed by *-a-ti*, ranking first in seven and second in six. Also frequent is *-ova/-ava-ti*, which appears in a double role: as a word-formative formant proper (*kraljovati*, *kmetovati*, *klagovati*) and as a means of secondary imperfectivization (*škoditi* – *škodovati*, *žmagati* – *žmagovati*, *krstiti* – *krščovati*). The *-ira-ti* suffix is rare. The suffixes are added to native as well as borrowed bases, which can themselves be complex (*gvantati*, *antvertati*). Such a distribution of suffixes reveals analogies whose origin is difficult to determine.

The productivity of word-formative types can be measured also by the number of prefixed verbs. The word-formational meanings evincing the highest potential for prefixation are 'to be that which is denoted by the base substantive' and 'to do, perform or create that which is denoted by the base substantive'. When added to desubstantival verbs, the prefixes regularly change the meaning and the aspectual value of the verbs, but hardly ever their word-formational meaning (e. g. *koreniti se* 'to strike root' – *izkoreniti* 'to tear out by the roots'). More often than by prefixation, a change of the word-formational meaning is entailed by the derivation with the *se* morpheme (e. g. *siriti* 'to make cheese' – *usiriti se* 'to become cheese' or 'to get changed into cheese').

The ensuing centuries witness a depletion of verbs with borrowed substantives at their base. They were replaced by their native synonyms, which were rarely structured according to an identical derivational pattern (e. g. *gajžlati* – *bičati*, *gvantati* – *obleči*, *martrati* – *mučiti*, *troštati* – *tolažiti*, *zažiglati* – *zapečatiti*, etc.).

The Use of Verbal Derivatives and Substitutional Syntagmas in the Dalmatin Bible

For several different reasons, it is hard to determine the final number of verbs derived from nouns in the Dalmatin Bible. The main reason lies in the fact that noun motivation has sometimes, due to the process of lexicalization, become semantically indiscernible. Another reason for this difficulty is that, in some cases, it is not clear whether motivation acts in the direction noun → verb or vice versa. When determining the direction of motivation, the findings of etymology are invaluable, but for a more objective survey of noun-motivated verbs in the Dalmatin Bible it is necessary to take into account additional criteria. Since the determination of the syntactic base, which is considered by modern Slovene word-formational theory to be the first step towards a new formation, can only take place synchronically, it should be verified diachronically. It is necessary to determine whether, in the Sixteenth Century, a particular formation was really felt to be motivated, and whether the synchronically determined syntactic base is correct. The correctness of the syntactic base can be tested by contextual substitution, and confirmed by a survey of semantically equivalent substitutional syntagmas from the Dalmatin Bible.

The basic condition for substitutional syntagmas is fulfilled if, in the text, the base noun appears independently. The base noun's typical collocations usually include some which are structurally and semantically equivalent to the transformational patterns. The substitutional syntagmas can reflect various kinds of duality, which, in the case of synchronic determination of the syntactic base, are not foreseeable: e.g. *arfati* ← *igrati na arfo*: *igrati na arfi*, *igrati na arfah*, *igrati z arfami*; *gosti na arfi*; *biti na arfe*. In the case of a large number of verbal derivatives, the correctness of the synchronically

determined syntactic base can only be verified indirectly, though just as reliably: not by means of substitutional syntagmas, since the Dalmatin Bible does not contain them, but by means of synonymous descriptions of the corresponding member of a usually aspectually or semantically complementary pair. For example, on the basis of the syntagma *biti svak* it is possible to conclude that *postati svak* is a correct transform of the verb *posvačiti se*. The synchronically determined syntactic base can be verified through the descriptions of synonyms (e.g. the transformation of the verb *erpergovati* ← *sprejeti na erperge* is confirmed by the syntagma *prijeti na stan*, which is a substitute for the verbal synonym *prestanuvati*).

Given the systemic parallelism of the derivative and the synonymous description, and, even more importantly, their contextual interchangeability, the question arises as to whether their coexistence is really functionally justified. There can be no competitive relationship between them since, when one of them is used, the other is not, and they are used as means for expressional variation. Both possibilities are functionally justified in another way, too: by choosing the description instead of the derivative, new syntactic possibilities arise. The latter are used for modifying the base-noun (e.g. *biti gost prah*).

Substitutional syntagmas can provide a complete functional substitute for the expected, yet undeveloped, or merely unused systemic possibility (e.g. the syntagmas *odpreti pečate* and *razlomiti pečate* are used instead of their prefixed counterparts). A deliberate choice between the verbal derivative and its substitutional syntagma could also be influenced by stylistic considerations (e.g. consonancy within the sentence, and the formation of bipartite or tripartite sentence structures, etc.). Dalmatin was thoroughly acquainted with both possibilities, which meant that, when translating in such cases, he was able to be quite independent of Luther's example.

Verbs Derived from Adjectives in Dalmatin's Translation of the Bible

The word-formation range of deadjectival verbs in the Dalmatin Bible is basically the same as in the standard Slovene language of today. All the word-formative types found in the Dalmatin Bible are still productive. Suffixation by *-i-ti/-im* was the most frequent, followed by *-a-ti/-am* and *-e-ti/-im*. Secondary imperfectives, on the other hand, were formed almost exclusively by *-ova-ti/-ujem*. As the adjectives serving as base words for the verbs in the Dalmatin Bible designate the most typical properties of beings and objects, they had been a stable component of the Slovene language in the 16th century as well as earlier on. Only a few among them were adopted from German (e.g. those underlying the verbs *cagati*, *cartljati se*, *fertigovati*, *glihati se*, *sfrišati*, *zagvišati*). The small portion of verbs with a borrowing in their base is the very reason why the system of deadjectival verbs was to be affected by fewer reductions and changes than the system of desubstantival verbs, where substitution by synonymous native formations acquired full sway. The changes that occurred in deadjectival verbs in the Dalmatin Bible during the subsequent centuries have been mostly semantic. All the doublets that lacked a semantic or stylistic justification gradually became obsolete (e.g. *posvetovati*, *utrdovati*, *pijaniti*, *obožati*, *omečiti se*). Substitutions often expose tendencies which span beyond the area of deadjectival verbs and dominate the entire verbal lexicon (e.g. the obsolescence of prefixes in a specific semantic role and their substitution by other prefixes: *omanjšati* → *zmanjšati*, *izceliti se* / *sceliti se* → *zaceliti se*, *ostarati se* → *postarati se*). The dependence of usage on the language variety is demonstrated by numerous new senses and shades of meaning, and above all by numerous figurative meanings, discoverable contextually through departures from the typical agent or object. A greater need for expressing abstract content is, in fact, one of the fundamental features of a biblical text, and hence also of Jurij Dalmatin's translation.

Die Verbalsuffixe *-ova-* und *-ava-* in der Sprache der slowenischen protestantischen Verfasser des 16. Jahrhunderts

Zu den auffälligsten Alternationen in der Literatursprache der protestantischen Autoren des 16. Jahrhunderts zählen auch Verbpaare, abgeleitet mit den Suffixen *-ova-/ -eva-* und *-ova-*.

Das Ergebnis der Materialübersicht, gesammelt mit dem vollständigen Ausschreiben protestantischer Werke, sind nachstehende Feststellungen: Die Ableitung der imperfektiven Verben verlief im 16. Jahrhundert häufiger mit dem Suffix *-ova-* als mit dem Suffix *-ava-*. Die Umlautvariante *-eva-* ist das Merkmal der Sprache von Juričič (z.B. *izvoljevati*, *obsluževati*, *zaduševati*), bei anderen Autoren erscheinen diese nur in Ausnahmefällen. Das seltener gebrauchte Suffix *-ava-* findet man bei der Mehrheit der protestantischen Autoren (bei Trubar, Dalmatin, Krelj, Juričič, Trost, Tulščak und Znojilšek; in Grammatik von Bohorič gibt es Verben mit dem Suffix *-ava-* nicht), dennoch gibt es Abweichungen bei der Häufigkeit ihres Gebrauchs. Krelj wich dem Gebrauch der imperfektiven Verben, gebildet mit dem Suffix *-ava-*, aus, weil er sie wahrscheinlich als zu offensichtliche Dialektismen empfand.

Das Suffix *-ava-* weist die größte Stabilität bei sekundären imperfektiven Verben aus, abgeleitet von zusammenhängenden Perfektiven, die im Wortbildungsbau auch das Suffix *-a-* haben (z.B. *izsesati – izsesavati*, *okopati – okopavati*). Wenn im Rahmen dieses Bildungstyps neben dem Verb mit dem Suffix *-ava-* auch die Variante mit dem Suffix *-ova-* erscheint (z.B. *končati – končavati/končovati*), ist dieses in der Regel weniger gebraucht. Die Suffixe *-ova-* und *-ava-* treten als Bildungsbestandteil des gleichen Verbs nicht selten (einzeln oder gleichzeitig) im sinnverwandten Verhältnis mit *-a-* als drittem imperfektiven Suffix auf, das bereits im 16. Jahrhundert meistens überwog (z.B. *izkušati – izkušovati – izkušavati*). Auf eine größere Durchsetzung eines einzelnen Suffixes neben den konkreten zahlenmäßigen Verhältnissen weisen auch zahlreiche strukturierte Wortfamilien hin.

Das Bestehen synonyme Suffixvarianten ermöglicht das Entstehen von Gegensätzen, geschaffen von der unterschiedlichen Wahl zweier oder mehrerer Autoren (z.B. *pomišljavati*, *premišljavati* (Dalmatin) – *pomišljovati*, *premišljovati* (Trubar)) oder die verschiedene Auswahl in einzelnen Werken des gleichen Autors. Vergleichend tritt der häufigere Gebrauch der Verben mit dem Suffix *-ava-* bei Dalmatin hervor. Die Übersicht des Materials zeigte, dass sich bei Trubar ein Wahlmaß gestaltete, welches teilweise von der aktualisierten Bedeutung der imperfektiven Aktionsart, teilweise von der ausgewählten Zeitform abhängig war (z.B. *Lete try Iskushnaue, skaterimi ie Sludi Cristufa iskushoual, fo nom postaulene naprei, de is tih fe vuzhimo, Szhim ta Sludi to Cerkou, te Verne ner vezh iskusha na tim fueitu* (Trubar 1558: E2b)).

Auch wenn die seltene Erscheinung einzelner Suffixvarianten keine Möglichkeit für die Umsetzung aller partiellen Bedeutungen der Aktionsarten bietet, kann aufgrund dieser, die umgesetzt wurden, bedingt auf die Häufigkeit der Teilbedeutungen einzelner Suffixe geschlossen werden. Protestantische Autoren haben alle drei imperfektive Suffixe sinnverwandt oder bedeutungsmäßig unterschiedlich gebraucht. Meistens wird mit ihnen Wiederholbarkeit zum Ausdruck gebracht, sie werden aber auch gebraucht, um eine dauernde oder konkrete prozessbezogene und zielgerichtete Handlung auszudrücken. Zahlreiche Erscheinungen drücken die Bedeutungsnuance allgemeiner Gültigkeit der Handlung aus, die in der Regel kontextuell erkennbar, nicht selten aber auch (kon)textuell bedingt ist (z.B. mit dem Gebrauch in Geboten, Sprichwörtern, Beispielen usw., bzw. mit dem Gebrauch in Titeln, Anmerkungen usw.). Mit ihm sind gewöhnlich andere Bedeutungsnuancen verschwommen, die Aufmerksamkeit ist auf die Handlung an sich umgeleitet (z.B. *Raunu kakor Pezh nove Lonze skusha, taku shaloft skufha zhlovezhko miffel* (Dalmatin 1584: II,163b)).

Grammatical and Semantic Characteristics of Verbs Derived from Adjectives with a Suffix *-eti* and *-iti* in 16th-Century Standard Slovenian

Among the verbs that were used by 16th-century Slovenian protestant writers, many are deadjectival and show that it was possible to express transitivity and intransitivity through alternation of suffixes that were already firmly established when Standard Slovenian arose. A number of groups can be determined that form variously structured pairs of intransitive and transitive verbs sharing the same root: 1. *blazneti* (intr.) – *blazniti* (tr.) (the intransitive verb is derived with the suffix *-e-*, and the transitive with the suffix *-i-*); 2. *blazneti* (intr.) – *blazniti* (tr.) – *blazniti se* (intr.) (because of the establishment of two means of expressing intransitivity, with the suffix *-e-* and with the free morpheme *se*, a chain with two intransitive verbs arose); 3. *čistiti* (tr.) – *čistiti se* (intr.) (this group, which is comprised of transitive verbs and intransitive verbs sharing the same root and formed with the morpheme *se*, is the most numerous because of the general established use of reflexive verbs). The great majority of intransitive verbs in the last group exhibit the formation pattern *-iti + se*; the formational type *-eti + se* is rarely encountered. Additional systematically predictable doublets or triplets in all three groups are represented by only one attested member each (e.g., *obogateti* – **obogatiti*, **beleti* – *beliti*, *zeleneti* – **zeleniti* – *zeleniti se*; **jasniti* – *jasniti se*, etc.). Variously formed intransitive verbs may be used synonymously (e.g. *zeleneti* – *zeleniti se*) or with a semantic difference (e.g. *živeti* – *živeti se/živiti se*).

Because of the partial paradigmatic overlap and partial homonymy of verbal forms, it is often difficult to differentiate between intransitive and transitive verbs sharing the same root in 16th-century Standard Slovenian. Overlap, which is often only in written form, occurs in present-tense and imperative conjugational forms (e.g., *živeti* – *živim* and *živiti* – *živim*), in masculine forms of the past active participle in *-l*, in gerunds, and in secondary imperfectives. Variation that does not distinguish between transitivity and intransitivity is contributed to by the mixing of older and more recent conjugational forms (with the verb *živeti*, e.g., *živejo*, *živem*, and *živim* for the 1st sg.) as well as various reflexes of unstressed and therefore less clearly pronounced *i*. There are numerous causes of homonymy: the power of the transitive verb, various ways of writing unstressed schwa with weak pronunciation, and not infrequently the adaptation of forms to the acoustic impression of verses or to the acoustic uniformity of individual parts of a text. The rare deviations from the central, normative stress type (i.e., stress directly before the infinitive ending *-ti* and 1st sg. ending *-m*) are predominantly stylistic, Juričič's written form *shyueti* (**živeti*) is explainable as a Croatianism, and so on.

Careful contextual analysis can usually aid identification and more precise separation of intransitive and transitive verbs sharing the same root. This can also be accomplished by comparing various recensions of the same text, as well as by comparing Slovenian translations with the foreign-language texts they are based on.

Verbale Präfixbildung und ihr Einfluss auf die syntaktische Umgebung in der Sprache der Dalmatinschen Bibel

Aus einem Vergleich von Grundverben und Präfixverben in der Dalmatinschen Bibel kann festgestellt werden, in welcher Richtung das Grundverb durch den Präfix bedeutungsmäßig abgeändert wird und in welchem Maße dadurch der Aspekt beeinflusst wird. Die Bedeutungsauswirkung der Präfixbildung ist auch syntaktisch feststellbar – aus Valenzunterschieden, da der abgeänderten, meist enger abgegrenzten Bedeutung des Präfixverbs gewöhnlich eine andere rechte syntaktische Umgebung entspricht.

Die Präfixbildung in der Dalmatinschen Bibel verursacht gewöhnlich folgende syntaktische Verschiebungen: den Übergang von intransitiven Grundverben zu transitiven (*pasti na koga* → *popasti koga*), die Veränderung von nichtreflexiven Grundverben zu mit dem Morphem *se* (sich) verbundenen Verben (*leči na posteljo* → *naleči se na špejs*), den Tausch von Bindungsformen, der vorwiegend in drei ausgeprägtesten Richtungen verläuft (z. B. *sekati drva* → *nasekati drv*; *lagati čez/zoper koga* → *oblagati koga*; *sekati les* → *usekati glavo gostu*), die Verschiebung von einem Verb mit infinitiver Ergänzung zum Vollbedeutungsverb mit Präfix oder umgekehrt (*moči Gospodu služiti* → *pomoči Izraelu*; *kazati pot komu* → *ukazati govoriti*) und mehrere Typen von syntaktischen Konversionen (z. B. *šivati zaplato na gvant* → *zašivati gvant z zaplato*). Der von den Präfixen eingebrachten Bedeutungsspezifika entspricht nicht selten eine begrenzte Wahl von möglichen Umstandsergänzungen. Die Bedeutungswirkungen der Präfixbildung sind aus der syntaktischen Situation öfter auch dann feststellbar, wenn diese auf den ersten Blick unverändert bleibt. Sie machen sich entweder durch die Typusverschiedenheit der Objekte als obligatorischen Bindungsergänzungen von Grundverben und Präfixverben bemerkbar, manchmal aber auch durch die zahlenmäßige Bestimmtheit der Objekte.

Einzelne Veränderungen werden von einer kleineren oder größeren Zahl von Präfixen verursacht, die jedoch funktionsmäßig oft stark divergieren und nur selten festere Bedeutungskerne bilden. Mehr Einheitlichkeit als bei der Funktionseinschätzung von Präfixen, die die aufgezählten syntaktischen Verschiebungen verursachen, kann die inhaltliche Beurteilung der Ausgangsverben an den Tag bringen, weil die ausgeprägtesten Veränderungen der syntaktischen Umgebung durch die Präfixierung von Verben der Bewegung, des Zustandes und der Mitteilung verursacht werden. Übereinstimmend mit der Bedeutungsspezialisierung, die an die Präfixbildung gebunden ist, geht in der Regel die Zahl der Bindungsmöglichkeiten des Ausgangsverbs zurück, doch sie erhöht sich, wenn die Präfixverben eine lebhaftere Bedeutungsentwicklung an den Tag legen.

Die Lösung des Problems der Bindungsdubletten von Präfixverben in der Bibel Dalmatins zeichnet sich zum Teil schon synchron ab, in größerem Maße kann es durch einen Vergleich mit der jüngeren Entwicklungsphase aufgehellt werden. Eine grundlegende Entwicklungstendenz bildet die Schwächung der Neutralität von übernommenen Bindungsmöglichkeiten, die fest in Dalmatins Wortfassungspraxis eingebettet waren. Japeljs Übersetzung am Ende des 18. Jahrhunderts weist schon einige Einzelverschiebungen in Richtung des heutigen Zustands auf, doch kann ein endgültiger Bruch mit syntaktischen Kalken darin noch nicht festgestellt werden. Unterschiede in der Bindung wurden auch durch Bedeutungsverschiebungen verursacht, die diachron in einer veränderten Distribution von Präfixverbindungen und Fällen gespiegelt werden.

Konkurrenzverhältnisse der Verben in der Dalmatin-Bibel

In der Dalmatin-Bibel tritt trotz der funktionalen Verwendung der Verben eine größere Anzahl formal verschiedener und semantisch kongruenter Verbpaaare auf, die den Charakter von Konkurrenzverhältnissen haben. Die Spannungen, die solche Konkurrenzverhältnisse in der Sprache verursachen, werden entweder durch Aufgabe der überflüssigen Glieder oder durch semantische und stilistische Differenzierung gelöst, teils auf synchroner Ebene, wie bereits in der Sprache Dalmatins, gewöhnlich jedoch in einer längeren Entwicklungsperiode.

Die verbalen Konkurrenzverhältnisse der Dalmatin-Bibel lassen sich sowohl nach ihrer typenmäßigen Erscheinungsweise als auch nach der Morphemabfolge einteilen. Frequentativ

ausgeprägteste und typologisch bunte Konkurrenzverhältnisse werden von den präfigierten Verben gebildet. Zu Konkurrenzen kommt es häufig auch zwischen verbalen Calques oder Verben mit entlehnter Basis auf der einen Seite und einheimischen synonymen Entsprechungen auf der anderen. Sie werden zeitweilig durch den zweifachen Aspekt eines der beiden Verhältnisglieder ausgelöst, sie werden aber auch durch die lautliche Variierung der Wurzeln und Suffixe, sowie durch das Vorhandensein oder Fehlen des Morphems *se* verursacht. Zu möglichen Konkurrenzverhältnissen, die aber in Dalmatins Übersetzungspraxis keine Zuspitzung erfahren, gehört die Kombination von semantisch gleichgestellten Einwort- und phrasologischen Verben.

Die verbalen Konkurrenzverhältnisse der Dalmatin-Bibel sind ein Zeichen für Dalmatins übersetzerische Schwierigkeiten und Anstrengungen, gleichzeitig spiegeln sie auch eine Reihe aktueller Dilemmas, die bei der Wortwahl in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts auftreten (z.B. die Wahl älterer oder neuerer, in den lebenden Mundarten lautlich modifizierter Formen; die Verwendung von zentral gültigeren Formen oder von solchen aus Randmundarten usw.). Die Durchsicht der verbalen Konkurrenzverhältnisse zeigt auch die Zielgerichtetheit verschiedener Entwicklungsprozesse auf. Aus ihrer Ausrichtung ist z.B. ersichtlich, daß solche Verbpaare veralten, die mit morphologisch weniger produktiven Präfixen zusammengesetzt sind. Bemerkenswert ist, daß mit dem immer häufigeren Einschluß einheimischer synonyme Äquivalente auch der Prozeß der Herausdrängung von im System noch fest verankerten verbalen Calques und von Verben mit entlehnter Basis einsetzt. Die diachrone Beurteilung der Konkurrenzverhältnisse der Dalmatin-Bibel zeigt, daß verschiedene Anregungen Dalmatins auch in den nachfolgenden Jahrhunderten ihre normative Gültigkeit behalten haben.

Adverbs in the Works of 16th Century Slovenian Protestant Writers – Between Dialectal and Local Dialectal Usage

There are many word-formational and phonetic variations of adverbs in the works of 16th-century Slovenian Protestant writers. An attempt of discovering their structure and classifying their varieties based on the frequency of usage (e.g. *blizi – blizu – blizo, drugdi – drugde – drugod – drugje, časi – času – včasi – včasu, čez – črez, danes – daneska – daneskaj, izdavna – izdavne – izdavno – zdavna – zdavnaj – zdavno, goljufski – goljufsko, napoprej – narpopred – narpoprej, potle – potlej – potler*, etc.) uncovers differences in individual usage also (different versions like *noco, blizo, dovoli/dovolje*, etc. are typical of Krelj or Krelj and Juričič, adverbs with the suffix *-čki* as in *bezjački, hrvački* and also *črez, lezdi, marikej* of Dalmatin, *dole, dopolnoma, grški/grsko, napoprej* and *narpopred, ondukaje*, etc. of Trubar. The presence of many limited variations can be explained in a dialectal framework. One can talk about local dialectal usage in general adverbs (e.g. *jutri, nazaj, povsod*) or their variations, particularly in derived adverbs of quality ending in a suffix *-o* (mostly *-u* in written form) e.g. *brumsko, često, dobro, gosposko, gosto, lepo, silno*, etc. An increasingly narrow choice of different variations can be traced in individual usage (particularly with Trubar and Dalmatin) and in the overall 50-year development of the standard language, the process of which is closely connected to the formation of the standard form.

Megiser's dictionary and the forming of Slovene linguistic standards in the 16th century

At the end of the 16th century, Hieronimus Megiser placed Slovene as a non-first (complementary) language into two multilingual dictionaries: into the German-Latin-Slovene-Italian dictionary *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM* of 1592, and into the *Thefaurus Polyglottus* of 1603. A consideration of the literary form of Slovene which had developed from its Trubarian beginnings from 1550 onwards and its concurrent appearance in Megiser's dictionaries demonstrates that the latter captured more characteristic features of Slovene literary language from the second half of the 16th century. Because of the generic associations of his dictionaries (they are both multilingual) and because their lexicographical information is focused only on select linguistic fields, a rich informativeness is perhaps to be expected, especially with respect to the lexical corpus. On the basis of demonstrated written and phonetic pairs, it is also possible to become acquainted with the real problematic at the written and phonetic levels. Individually, the non-systemic and mostly indirectly demonstrated data about the inflection and valency of words does not suffice for an acquaintance with the characteristic features of the contemporary morphological and syntactical system.

In Megiser's dictionaries the attested writing system demonstrates distinctive features. Compared to the language of Dalmatin's translation of the Bible, the following stand out: a less stable notation of sibilants and palatoalveolar fricatives and affricates, changing patterns in the writing of other consonants (e.g., soft /l' / and /n' /) and a rarer and less stable use of accent signs. The two dictionaries offer many examples of the unwritten reduced vowel (ə) in word-final syllables (e.g., *bafn*, *pametn*), and also expose more types of orthographic variability (e.g., the writing of verbal calques either together or separately). Megiser's dictionaries furthermore demonstrate generally recognised phonetic variants (e.g., *divji* – *divje*, *slobodnost* – *slaboden*, *cagav* – *cagov*, *sirota* – *sorota*; *priseči* – *persegati*; *nezastopnost* – *nezestop*; and also, *črešnja* – *češnja*, *človečki* – *človeški*; *slišati* – *šlišati*), which for the most part mirror still developing current phonemic processes. In the case of the majority of lexicographically mediated word forms, whether already known or novel, it is possible to uncover their formation using established morphological models. The morphological variability also typical of 16th century literary language is demonstrated by numerous pairs of lexicographically attested synonyms (e.g., *baržagar* – *baržager*, *plešiv* – *plešast*).

At the same time, the multilexical Slovene complementary strings in Megiser's dictionaries mirror typical lexical constructions as used in literary works: besides indigenous words, older and more recent borrowings (the latter mostly from German) are also woven into them. Megiser's dictionaries also contributed much new, as yet unwritten vocabulary to the 16th century's lexical store. Particularly noteworthy is terminology which was not used in the biblical translations because it arises in a different natural, cultural or historical environment (e.g., numerous botanical and animal names, the names of professions).

Škrabec's Display of Protestant Orthography

In 32 volumes of *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, in his treatments of orthographic problems which were thorough to varying degrees, Škrabec presented an extensive picture of the orthography of the 16th c. Slovene Protestant writers. The only problems he did not deal with were punctuation, the question whether the words are written together or separately, and hyphenation. The acceptance of the principles of historic orthography, which require taking into account the pronunciation in a particular area and time, constantly prompted him to verify whether the orthography was in accordance with 16th c. orthoepy, i.e., with the orthoepy that is considered the original base of our orthography.

Škrabec described the 16th c. Slovene literary language in *Cvetje* with respect to the Latin script employed and to the phonetic value of the characters; he paid particular attention to Trubar's, Krelj's, Bohorič's, and Dalmatin's orthographic practices with clearly expressed developmental tendencies in the direction of gradual differentiation of individual sounds in writing. He pointed out Krelj's orthographic distinction between *s* and *z*, *š* and *ž*, *u* and *v*, and his functional use of Latin diacritic marks, as well as Bohorič's orthographic distinction between *i* and *j*. The extent and degree of detail of Škrabec's presentation of a particular author's orthography depended on the number of sources Škrabec had immediately available to him.

In vowels he concentrated on the presentation of schwa as it appears in pronunciation and writing, short stressed and unstressed vowels, and *jat*. In dealing with schwa he presented orthographic variants as well as orthoepic realizations in particular phonetic environments, accentually conditioned phonetic changes, and analogically prompted adaptations (e.g., *jarè̃m*, *jaràm*, *jarem*, *jaram*; *cerkou*, *molitou*, *zo vsẽmi*, *rezovmeti*; *migazhe*).

In sonorants (velarized *l* and palatalized *l'*, *m*, *n*, *n'*, *v*, *r*, *j*) he especially mentioned their influence on their phonetic environment and/or their dependence on it (e.g., *drigazhi*, *drugazhi*, *dergazhi*; *rez-* for *raz-*; *povete* for *povejte*); in obstruents he points out that their voicing adapts to the phonetic environment (e.g., orthoepic variation of the preposition *k*, variants *gdu/du*, etc.). He concluded that 16th c. orthographic variation was often caused by following the etymological principle on one the one hand and orthoepic reality on the other. The relationship changes from one author to another (e.g., *fazhetig* – *fazhetka*, *kratig/kratik*, *fladzhezami* – *flatka*).

By mentioning vowel changes with various causes (e.g., fleeting schwa, its change into a full vowel, weakened pronunciation of short vowels), yielding, for instance, variant case forms, Škrabec tackled morphological orthography (e.g., *vratom/vratom*, *k' Bugi/h' Bugu*), i.e., morphonology. He broadened it with the presentation of some declensional exceptions in borrowed masc. and fem. names (e.g., *Simri* – *Simra*, *Ptolomeus* – *Ptolomea*, *Ruth* – *Ruthe*), with variant declension forms for 1 pers. sg. and 3 pers. pl. (*hozho/zhom*, *prido/prideo/pridejo*), and with variant forms of present tense participles (*hodezh/hodeozh/hodeiozh*). Škrabec dealt with capitalization in 16th c. Slovene Protestant publications by mentioning two features of the usage within a sentence: more important nouns (particularly with respect to meaning) and adjectives derived from them are capitalized; also the word *GOSPVD* meaning 'God' is written all with capital letters.

Trubar in the Linguistics of Škrabec

To Škrabec, Trubar was an indispensable »historical witness« at least for two reasons: because he was the founder of Slovene literary language and because the 16th century was the period in which he sought the explanation and evidence for understanding the processes of language development and changes, as well as the date and direction for solving contemporary linguistic dilemmas. It is also known that Škrabec was convinced that the 16th-century Carniolan pronunciation should serve as the basis for later orthography and that Trubar's language most likely shows the pronunciation of that time, as Trubar had written the way he had heard people speak and the way he had been used to speaking. In Škrabec's opinion Trubar did not have any broader linguistic expertise which would distance him from the spoken language.

He talked about Trubar as a figure that marked and symbolized the era (he commonly mentions »Trubar's time«). Often he only listed the phenomena and evidence noticed in his works, which he at the same time used to directly or indirectly point out the specifics of Trubar's usage represented by the discussed linguistic phenomenon or its frequency (common in Trubar's

language is the blending of *j* in the vowel that follows, e.g., he writes *ranciga* besides *rainciga*, *rainik* and *Rasbunike*, *mahine*, *mlashi*, etc.). Škrabec talked about Trubar in connection with other central figures of the 16th century: most often with Dalmatin and Krelj, less frequently with Bohorič, frequently he mentioned him in less defined plurality, e.g., »Trubar and his contemporaries.« By mentioning several authors at a time he often emphasized the broader validity of a certain phenomenon. By citing examples from works by two or more authors Škrabec broadened the list of illustrative examples, occasionally he also pointed out personal differences in usage (e.g., Trubar *človeski* – Dalmatin *človečki*). By mentioning the archaic character, low frequency, stylistic inappropriateness (e.g., Slovene name *Špela* for Countess Elisabeth) of individual and general variants, he put them in value hierarchy.

By listing illustrative examples of Trubar's usage (particularly from orthography, phonology, and morphology) Škrabec gradually built a broader systemic picture of Trubar's system, which was even improved by mentioning phenomena included in more general characterizations such as »in the 16th century« or »the 16th-century Carniolan writers«, etc. He mentions numerous features of Trubar's linguistic system: the qualities and shortcomings of his writing system, particularly the (inconsistent) writing of sibilants and shibilants, he outlines the writing of the consonants *v* and *j*, *l*, soft *l'* and *n'*, short vowels, long and short *jat*, etc. He points out numerous variants of orthographic-phonological character, phonological realizations in special phonological environment (e.g., *djati* → *gjati*, *gdu/du*), morphological variants (e.g., the alternate use of the infinitive in *-t* and *-ti*). Škrabec also pointed out the developmental changes in Trubar's language (e.g., the earlier use of *koker* vs. the later use of *kakor*).

Numerous phenomena typical of Trubar are explained causally. In cases for which Škrabec could not (yet) find an adequate explanation, he listed, with reservation, all plausible explanations. He dealt scholarly with some phenomena and processes for several decades, which in cases when he was looking for a more adequate explanation also led him to change his view. Even if he based his conclusions on data and evidence indirectly and directly collected from a limited number of Trubar's texts, they for the main part remain valid even today.

Viri

BG 1740 = Joannis BÉLLOSZTÉNĚCZ, 1740: *GAZOPHYLACIUM*. Zagrebiae: Typis Joannis Baptistae Weirz.

BH 1584 = Adam BOHORİČ, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.

Biblia sacra 1994 = *Biblia sacra*, iuxta Vulgatam versionem. Vierte, verbesserte Auflage, 1994. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

BS 1934 = Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje.

CW 1860 = Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-flovenisches Wörterbuch*. Laibach: Gedruckt bei Josef Blasnik.

DB 1578 = Jurij DALMATIN, 1578: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.

DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta*. Gedruckt in der Churfürftlichen Sächfifchen Stadt Wittenberg / durch Hans Kraffts Erben. Faksimile: Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu. 1968.

DBu 1580 = Jurij DALMATIN, 1580: *PERVE BVQVE MOSESSOVE*. Ljubljana.

DC 1585 = Jurij DALMATIN, 1585: *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*. Wittenberg.

DJ 1575 = Jurij DALMATIN, 1575: *IESVS SIRAH*. Ljubljana.

DL 1824 = Peter DAJNKO, 1824. *Lehrbuch der windifchen Sprache*. Grätz.

DPa 1576 = Jurij DALMATIN, 1576. *PASSION*. Ljubljana.

DPr 1580 = Jurij DALMATIN, 1580: *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Ljubljana.

FNHDW 1994 = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*. Band 2 (1994), apfelkönig – barmherzig. Bearbeitet von Oskar Reichmann. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

GW 1789 (1999) = Ludwig KARNIČAR, 1999: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutschmann, Klagenfurt 1789*. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.

GW 1885 = Jacob GRIMM und Wilhelm GRIMM, 1885: *Deutsches Wörterbuch*. Sechster Band. L. M. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

HD 1711–1712 = HIPOLIT (Janez Adam Geiger), 1711–1712: *Dictionarium trilingue Latino-germanico-slavonicum, Germanico-slavonico-latinum*. Rokopis.

HSSJ = *Historický slovník slovenského jazyka*. I, A–J. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Veda. 1991.

JB 1784–1802 = »*Japljeva Biblija*« (to je prvi celotni krščanski svetopisemski prevod, ki ga je v letih 1784–1802 oskrbel Jurij Japelj s sodelavci).

JB 1791 (I) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Mojsesove bukve. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Georgium Japel et Blasium Kumerdey. Pars prima. Labaci: Typis Joan. Frid. Eger. 1791.

JB 1798 (IV) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Bukve psalmov. In Slavo-Carniolicum idioma translatus per Antonium Traun. Pars quarta. Labaci: Typis Joan. Frid. Eger. 1798.

JB 1798 (V): *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Modrostne bukve. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Josephum Schkriner. Labaci: Typis Joan. Frid. Eger. 1798.

JB 1800 (VIII) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Mali preroki, inu Bukve od Mahabejzov. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Josephum Schkriner et Josephum Richter. Labaci: Typis Theres. Eger Viduae. 1800.

JB 1800 (IX) = *SVETU PISMU NOVIGA TESTAMENTA*. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Georgium Japel et Blasium Kumerdey. Pars prima. Labaci: Typis Theres. Eger, viduae. 1800.

JB 1801 (III) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Treṭji Dejl. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Josephum Richter et Modestum Schrey. Labaci: Typis Theres. Eger Viduae. 1801.

JB 1802 (II) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Bukve od krajlov. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Modestum Schrey. Labaci: Typis Andreae Gassler. 1802.

JB 1802 (VI) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Isaia, inu Jeremia. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Josephum Schkriner. Labaci: Typis Andreae Gassler. 1802.

JB 1802 (VII) = *SVETU PISMU STARIGA TESTAMENTA*. Baruh, Ezehiel, inu Daniel. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Matthaecum Wolff. Labaci: Typis Andreae Gassler. 1802.

JB 1786¹ (X) = *SVETU PISMU NOVIGA TESTAMENTA*. In Slavo-Carniolicum idioma translata per Georgium Japel et Blasium Kumerdey. Pars secunda. Labaci: Typis Joan. Frid. Eger. 1786¹

JD 1994–1998 = P. Stanislav ŠKRABEC, 1994–1998: *Jezikoslovna dela I–IV* (I: 1994, II: 1994, III: 1995, IV: 1998). Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

JPo 1578 = Jurij JURIČIČ, 1578: *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKJE predige*. Ljubljana.

JS 1916–1919 = P. Stanislav ŠKRABEC, 1916–1919: *Jezikoslovni spisi I/1–4* (1: 1916; 2: 1917; 3: 1918; 4: 1919). Ljubljana: Leonova družba.

KB 1566 = Sebastijan KRELJ, 1566: *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.

KG 1808 = Jernej KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slavifchen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: bey Wilhelm Heinrich Korn.

KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

K–VD 1680–1710 (1997) = Jože STABEJ, 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 1997.

LB 1545 (1974) = Martin LUTHER, 1545: *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*. Wittenberg. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 1974.

LG 1998 = *Langenscheidts Großwörterbuch, Deutsch als Fremdsprache*. Berlin und München: Langenscheidt KG. 1998.

LH 1566 = Martin LUTHER, 1566: *Haußpostill*, I–III. Nürnberg: Gedruckt durch Vlrich Newber vnd Dieterich Gerlatzen.

MB 1833 = Anton Janez MURKO, 1833: *Slovénfko-Némfški in Némfško-Slovénfki RÓZHNI BESEÉDNIK*. I: *Slovénfko-Némfški Dél*, II: *Deutsch-Slowenifcher Theil*. V'Grádzi.

MD 1592 = Hieronymus MEGISER, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.

MD 1592 (1967) = Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Läg Reid. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

MG 1868–1874 = Franz MIKLOSICH, 1868–74: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Vierter Band: Syntax. Wien: Wilhelm Braumüller.

MG 1875 = Franz MIKLOSICH, 1875: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Zweiter Band: Stammbildungslehre. Wien: Wilhelm Braumüller.

MG 1876 = Franz MIKLOSICH, 1876: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Dritter Band: Wortbildungslehre. Wien: Wilhelm Braumüller.

MG 1879 = Franz MIKLOSICH, 1879: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Erster Band: Lautlehre. Wien: Wilhelm Braumüller.

ML 1825 = Franz Serapf. METELKO, 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach: Gedruckt bey Leopold Eger.

MS 1832 = Anton J. MURKO, 1832: *Theoretisch-praktische slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns weflichen Diftrikten*. Grätz: Verlag der Fr. Ferfl'ichen Buchhandlung, Iohan Lorenz Greiner.

MTh 1603 = Hieronymus MEGISER, 1603: *Thefaurus Polyglottus*. Frankfurt.

MTh 1603 (1977) = Hieronymus MEGISER, 1603: *Thefaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za *Slovensko-latinsko-nemški slovar* izpisal in uredil Jože Stabej. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 1977.

*P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, 1563. Tübingen.

PB 1781 = Marko POHLIN, 1781: *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*. Laibach. Faksimile: München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 1972.

PS 1894–1895 = Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar* I (A–O, 1894), II (P–Ž, 1895). Ljubljana: Knezoškofijstvo.

RG 1980: *Russkaja grammatika*. Tom I. Moskva: Izdatel'stvo Nauka. 1980.

SA 1559 = Johannes SPANGENBERG, 1559: *Außlegungen der Episteln vnd Euangelien*. Nürnberg: Gedruckt durch Iohann vom Berg vnnnd Vlrich Newber.

SP 1996 = *Sveto pismo stare in nove zaveze*. Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije. 1996.

SP 2001 = *Slovenski pravopis*. Jože Toporišič et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center SAZU (izd.), Založba ZRC SAZU. 2001.

SSKJ 1970–1991 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I (A–H, 1970), II (I–Na, 1975), III (Ne–Pren, 1979), IV (Preo–Š, 1985), V (T–Ž, 1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (izd.), Državna založba Slovenije (zal.).

TA 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen.

TA 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *ABECEDARIVM*. Tübingen.

TAr 1562 = Primož TRUBAR, 1562. *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*. Tübingen.

- TC 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Catechismus In der Windifchenn Sprach*. Tübingen.
- TC 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *CATECHISMVS*. Tübingen.
- TC 1575 = Primož TRUBAR, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.
- TE 1555 = Primož TRUBAR, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
- TfC 1595 = Felicijan TRUBAR, 1595: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, INV /.../ Peifni*. Tübingen.
- TkM 1579 = Janž TULŠČAK, 1579: *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
- TKo 1557 = Primož TRUBAR, 1557: *TA SLOVENSKI KOLENDAR*. Tübingen.
- TO 1564 = Primož TRUBAR, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
- TPo 1595 = Primož TRUBAR, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- TPs 1566 = Primož TRUBAR, 1566: *Ta Celi Pfalter Daidou*. Tübingen.
- TT 1557 = Primož TRUBAR, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
- TT 1560 = Trubar, Primož, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
- TT 1577 = Primož TRUBAR, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.
- TT 1581–82 = Primož TRUBAR, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.
- VB 1804–1806 = Valentin VODNIK, 1804–1806: *Slovenski besednjak*. Rokopis.
- VP 1811 = Valentin VODNIK, 1811: *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*. V'Lublani: Natifnil Leopold Eger.
- ZK 1595 = Janž ZNOJILŠEK, 1595: *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*. Tübingen.

Literatura

- Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 18.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- I. S. AVILOVA, 1976: *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- Heinrich BACH, 1984: Die Rolle Luthers für die deutsche Sprachgeschichte. *Sprachgeschichte II*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1440–1447.
- Anton BAJEC, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika, I Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1952: *Besedotvorje slovenskega jezika, II Izpeljava slovenskih pridevnikov, III Zloženke*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1954: Prislovni paberki. *Slavistična revija* V–VII. 195–226.
- 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika, IV Predlogi in predpone*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Alla BÉMOVÁ, 1982: Slovesná prefixace z hlediska intence. *Slovo a slovesnost* 43. 143–148.
- Besedišče* 2006 = Majda MERŠE, Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2006: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar: Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2. Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 99–325.
- Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki, A–Ž*, 1998. Uredila Ivanka Šircelj-Žnidaršič. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- France BEZLAJ, 1948: Doneski k poznavanju glagolskega aspekta. *Slavistična revija* 1/3–4. 199–220.
- 1960: Vloga kalkov v slovenščini. *Jezik in slovstvo* V/5. 140–143.
- 1976–2005: gl. ESSJ.
- 1977: Abesivna funkcija prepozicije in preverba o(b). *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukovića*. (Posebna izdanja ANUBiH, knj. 34/6.) Sarajevo. 41–47.
- Biblia sacra 1994 = *Biblia sacra, iuxta Vulgatam versionem*. Vierte, verbesserte Auflage, 1994. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Kr. BIDEK, 1988: Vidovoe značenje konstrukcii »bit' + stradatel'noe pričastie«. *Voprosy jazykoznanija*, 1988, 6. 63–68.
- Walter BLANK, 1984: Deutsche Sprachgeschichte und Kirchengeschichte. *Sprachgeschichte*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 46–56.
- A. V. BONDARKO – L. L. BULANIN, 1967: *Russkij glagol*. Leningrad: Izdatel'stvo Prosvješćenie, Leningradskoe otdelenie.

- Aleksandr Vladimirovič BONDARKO, 1971a: *Grammatičeskaja kategorija i kontekst*. Leningrad: Nauka.
- 1971b: *Vid i vremja russkogo glagola (Značenje i upotreblenie)*. Moskva: Prosvetščenje.
- 1983: *Principy funkcional'noj grammatiki i voprosy aspektologii*. Leningrad: Nauka.
- 1987: *Dlitel'nost'. Teorija funkcional'noj grammatiki*. Leningrad: Nauka. 94–121.
- 1997: *Semantika vida i tendentivnaja/netendentivnaja predel'nost' glagolov (na materiale russkogo jazyka. Semantika i struktura slavjanskogo vida II)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP. 31–48.
- Anton BREZNIK, 1917: Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«. *Dom in svet* 30. 170–174, 225–230, 279–284, 333–347.
- 1926: Slovenski slovarji. *Razprave* III. Ljubljana: Izdaja Društvo za humanistične vede v Ljubljani. 110–174.
- 1928: Japljev prevod sv. Pisma. *Časopis za jezik, književnost in zgodovino* 7/1–4. Ljubljana: Seminar za slovansko filologijo. Ljubljana – Univerza. 77–107.
- 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje.
- 1982: *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Brižinski spomeniki*, Znanstvenokritična izdaja, 1992. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU (izd.), Slovenska knjiga (zal.).
- Jan A. CZOCHRALSKI, 1975: *Verbalaspekt und Tempussystem im Deutschen und Polnischen*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Peter DAJNKO, 1824: *Lehrbuch der windischen Sprache*. Grätz.
- Doris, Božidar in Primož DEBENJAK, 1993: *Veliki nemško-slovenski slovar, Grosses deutsch-slowenisches Wörterbuch*. Ljubljana: DZS.
- Stephen M. DICKEY, 2003: Verbal aspect in Slovene. *Sprachtypologie und Universalienforschung, STUF* 56/3. Bremen: Akademie Verlag. 182–277.
- Duden 1998 = *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 6., neu bearbeitete Auflage. 1998. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Janez DULAR, 1983a: Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov. *Slavistična revija* 31/4. 281–287.
- 1983b: Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini. *XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 187–207.
- 1983/84: Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola. *Jezik in slovstvo* XXIX/8. 289–293.
- Johannes ERBEN, 1980: *Deutsche Grammatik*. Ein Abriss, 12. Auflage. München: Max Hueber Verlag.
- ESSJ* 1976–2005 = France BEZLAJ, 1976–2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Prva knjiga: A–J (1976), Druga knjiga: K–O (1982). Tretja knjiga: P–S (1995). Dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik (izd.), Mladinska knjiga (zal.). Četrta knjiga: Š–Ž (2005). Avtorji gesel: France Bezlaj, Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.), Založba ZRC (zal.).
- Josef FILIPEC – František ČERMÁK, 1985: *Česká lexikologie*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd. (Studie a práce lingvistické 20.)
- Wolfgang FLEISCHER, 1983: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 5. Auflage. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.

- Metka FURLAN, 1997: K nastanku slovenskih narečnih oblik svojilnih zaimkov *mój, tvój, svoj* tipa *mójga...* *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 169–185.
- V. I. GAVRILOVA, 1998: Kratkoe pričaste na -n/-t kak forma stal'nogo vida stradatel'nogo zaloga. *Tipologija vida. Problemy, poiski, rešenija*. Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M. B. Lomonosova, Filologičeskij fakultet. 99–114.
- Jan GEBAUER, 1970: *Slovník staročeský*. Díl I: A–J. Druhé, nezměněné vydání. Praha: Academia.
- Markus GIGER, 1998: Kalky a přejetí německých postponovatelných preverbií v lužickosrbšských nářečích. *XII międzynarodowy kongres slawistów. Kraków 27 VIII – 2 IX 1998. Streszczenia referatów i komunikatów. Językoznawstwo*. Warszawa: Międzynarodowy komitet slawistów, Polski komitet slawistów. 249–250.
- M. GIRO-VEBER, 1990: Vid i semantika ruskogo glagola. *Voprosy jazykoznanija*, 1990, 2. 102–112.
- Velemir GJURIN, 1984: Register 1584 kot slovaropisni dosežek. *Slavistična revija* 32/3. 183–208.
- 1986: Pisna podoba besed v prvih dveh Trubarjevih knjigah, ki so danes žive le v nekonvencionalni slovenščini. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 447–472.
- O. K. GREKOVA, 1998: O sobstvenno aspektual'noj, modal'no-aspektual'noj i modal'noj semantike vidovogo protivopostavljenija. *Tipologija vida. Problemy, poiski, rešenija*, Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M. B. Lomonosova, Filologičeskij fakultet. 134–145.
- Jacob und Wilhelm GRIMM, 1862: *Deutsches Wörterbuch*. Dritter Band: E – Forsche. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- 1877: *Deutsches Wörterbuch*. Vierten Bandes, Zweite Abtheilung: H. I. J. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- 1889 = *Deutsches Wörterbuch*. Siebenter Band: N. O. P. Q. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- Der digitale Grimm. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, 2004. Version 05–04. Frankfurt am Main: Zweitausendeins.
- Grundzüge einer deutschen Grammatik*, 1984: 2., unveränderte Auflage. Berlin: Akademie-Verlag Berlin.
- Milena HAJNŠEK, 1962/63: Pluskvamperfekt v slovenski knjigi. *Jezik in slovstvo* VIII/8. 240–245.
- Gerhard HELBIG, Joachim BUSCHA, 1996: *Deutsche Grammatik*. 17. Auflage. Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt, Verlag Enzyklopädie.
- V. S. HRAKOVSKIJ, 1987a: Kratnost'. *Teorija funkcional'noj grammatiki*. Leningrad: Nauka. 124–152.
- 1987b: Semantika fazovosti i sredstva ee vyraženiija. *Teorija funkcional'noj grammatiki*. Leningrad: Nauka. 153–180.
- 1990: Vzaimodejstvie grammatičeskikh kategorij glagola. *Voprosy jazykoznanija*, 1990, 6. 18–36.
- 1997a: Mul'tiplikativy i semel'faktivy (problema vidovoj pary). *Semantika i struktura slavjanskogo vida II*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP. 227–239.
- 1997b: Ponjatijnaja baza i opyt klassifikacii semantičeskikh tipov množestva situacij. *Trudy aspektologičeskogo seminara filologičeskogo fakul'teta MGU im. M. V. Lomonosova*. Tom 2. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta. 128–139.

- Tjaša JAKOP, 2002: Nekaj glagolskih končajev v slovenskih narečjih (po gradivu za Slovenski lingvistični atlas). *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. (Zora 18.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 82–97.
- Franc JAKOPIN, 1971: Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini. *VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 1–12.
- Anton JANEŽIČ, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. V Celovcu: Založil Eduard Liegel.
- A. Janežičeva *Slovenska slovnica*, 1889. Za srednje šole priredil in predelal dr. Jakob Sket. Šesta predelana izdaja. V Celovcu.
- Jurij JAPELJ in sodelavci, 1784–1802: *SVETU PISMU STARIGA INU NOVIGA TESTAMENTA*, 1–10. Labaci.
- Helena JAZBEC, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju*. Na primeru besedila *ENA DOLGA PREDGUVOR*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 17.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Marko JESENŠEK, 1991: Razlikovalni skladenjski vzorci vzhodnoslovenskega in osrednjeslovenskega knjižnega jezika. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije, Sedemdeset let slovenske slovenistike*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 129–141.
- 1995: Deležniški in deležijski skladi na -č in -ši v Škrabčevem jezikoslovju. *Škrabčeva misel I*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 93–102.
- 1998: Deležniško-deležijski skladi -č in -ši v slovenskih prevodih evangelijev. *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 273–286.
- Ludwig KARNIČAR, 1986: *Der Obir-Dialekt in Kärnten*. Graz: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse.
- 1999: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter; und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von Oswald Gutschmann, Klagenfurt 1789*. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von Ludwig Karničar. Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz.
- V. D. KLIMONOV, 1997: Aspektual'nye klassy i ih grammatičeskaja semantika. *Semantika i struktura slavjanskogo vida II*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP. 111–125.
- Friedrich KLUGE, 1957: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 17. Auflage unter Mithilfe von Alfred Schirmer bearbeitet von Walther Mitzka. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Rudolf KOLARIČ, 1971: Die Sprache in Adam Bohoričs *Arcticae horulae*. *Adam Bohorič, Arcticae horulae, Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. Wittenberg 1584*. II. Teil: Untersuchungen. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 29–72.
- František KOPEČNY, Vladimír ŠAUR, Václav POLÁK, 1980: *Etymologický slovník slovanšých jazyků. Slova gramatická a zájmena*. Svazek 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Praha: Academia.
- Jernej KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: bey Wilhelm Heinrich Korn.
- Martina KRIŽAJ, 1982: Glagolska vezljivost. *Slavistična revija* 30/2. 189–213.
- Erika KRŽIŠNIK-KOLŠEK, 1986: Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 435–445.
- Ingeburg KÜHNHOLD – Hans WELLMANN, 1973: *Deutsche Wortbildung. Erster Hauptteil: Das Verb*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.

- Branka LAZAR, 1997: Posebnosti Škrabčevega oblikoslovja samostalnikov. *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 93–109.
- Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 1997: Pomenske lastnosti upravno-politične in vojaške terminologije v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797). *Slavistična revija* 45/3–4. 477–488.
- 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. (Obdobja 20.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 563–580.
- 2007: O konverziji kot postopku knjižne (terminološke) tvorbe pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. *Riječ* 13/2. 108–127.
- 2008a: Pridevniške tvorjenke na *-ski*, *-ški*, *-čki* in *-cki* v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil. *Slavia Centralis*, letnik I., številka 2 (2008). Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 53–66.
- 2008b: *Slovenska krščanska terminologija, Od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. (Lingua Slovenica 4.) Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- 2008–2009: Besedotvorna podoba slovenske knjižne leksike 16. stoletja s poudarkom na pridevniških tvorjenkah. *Slavistična revija* 56/4 (2008), 57/1 (2009). *Trubarjeva številka*. 69–91.
- Janez LOGAR, 1933–1952: Megiser Hieronim. *Slovenski biografski leksikon*. Knjiga 2. Ljubljana. 84–87.
- Tine LOGAR, 1973/74: Starogorski slovenski rokopis iz konca 15. stoletja. *Jezik in slovstvo* XIX/6–7. 192–203.
- 1976: Glasoslovne in oblikoslovne variante v jeziku Trubarjeve Cerkovne ordninge. *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za slovanske jezike in književnosti. 17–25.
- Martin LUTHER, 1545: *Biblia, Das ist die gantze Heilige Schrifft Deudsch auff's new zugericht*. Wittenberg, 1545. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974.
- Franc MALAVAŠIČ, 1849: *Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi*. V Ljubljani: Natisnil Jožef Blaznik.
- Jurij S. MASLOV, 1962: Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii. *Voprosy glagol'nogo vida*. Moskva. 8–13.
- 1978: K osnovanijam sopostavitel'noj aspektologii. *Voprosy sopostavitel'noj aspektologii*. Leningrad. 4–43.
- 1984a: Ob osnovnyh ponjatijah aspektologii. *Očerki po aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 5–47.
- 1984b: Vid i leksičeskoe značenie glagola v sovremennom russkom literaturnom jazyke. *Očerki po aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo leningradskogo universiteta. 48–65.
- Majda MERŠE, 1984: *Besedotvorna in semantična struktura glagola v jeziku Jurija Dalmatina*. (Magistrska naloga.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- 1986a: Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 375–388.

- 1986b: Predponna glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 87–96.
- 1988: Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi Bibliji. *Slavistična revija* 36/4. 375–397.
- 1989a: Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji. *Riglerjev zbornik. Slavistična revija* 37/1–3. 189–200.
- 1989b: Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji. *Logarjev zbornik. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 149–162.
- 1990: Jezikovne spremembe v Trubarjevih prevodih Nove zaveze. *Razprave XIII*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za filološke in literarne vede. 163–179.
- 1993: Glagolski vid v Dalmatinovi Bibliji ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled. *Rječnik i društvo*. (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Znanstveni skupovi Razreda za filološke znanosti, Knjiga 2.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 227–235.
- 1995a: Die Übersetzungskongruenz und Divergenz von Verben in der Dalmatinschen und Lutherschen Bibelübersetzung. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen – Primus Truber und seine Zeit*. München: Verlag Otto Sagner. 492–510.
- 1995b: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Aspect and aktionsart in the 16th century slovene*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 44.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1996: Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in Postilla 1578. *Kopitarjev zbornik*. (Obdobja 15.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 93–104.
- 1997a: Predpreteklik v Dalmatinovi Bibliji. *Jezikoslovni zapiski* 3. 9–24.
- 1997b: Škrabčev prikaz protestantskega pravopisa. *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 29–42.
- 1998a: Dajnkov prikaz in raba glagolskega vida v primerjavi z osrednjim slovenskim knjižnojezikovnim prostorom. *Dajnkov zbornik*. (Zora 3.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 143–158.
- 1998b: Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve Postile. *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 217–231.
- 2000: Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih. *36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 21–34.
- 2001: Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 113–128.
- 2003a: Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih). *Slavistična revija* 51/Posebna številka. Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres. 81–103.
- 2003b: Škrabec o razmerju med nemščino in slovenščino. *Škrabčeva misel IV. Države, pokrajine, narodi, ljudstva ter njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 43–60.

- 2005a: Portret slovenskega literarnega jezika v drugi polovini XVI. stoletja v slovarjih Megisera. *Istorija i kul'tura slavan v zerkale jazyka, Slavjanskaja leksikografija*. Tezisy dokladov i vystuplenij, Meždunarodnaja konferencija, III čtenija pamjati akademika O. N. Trubačeva iz cikla »Slavjane: jazyk, istorija«, 21–25 oktjabrja 2005 g., Moskva. Moskva: Institut ruskogo jazyka RAN. 80–82.
- 2005b: Trubar v Škrabčevem jezikoslovju. *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh. Škrabčeva misel V*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 49–69.
- 2006a: Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju. *Stati inu obstati 3–4/2006*, Revija za vprašanja protestantizma. 123–137.
- 2006b: Slovensko besedje v Megiserjevih slovarjih (1592, 1603) in knjižnojezikovna raba v 16. stoletju. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. (Zora 41.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 485–493.
- 2007: Prepoznavnost in značilnosti besedja slovenskih protestantskih postil. *Slavistična revija 55/1–2*. 65–84.
- Majda MERŠE, Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMK, 2006: Wortschatz der slowenischen Bibelübersetzungen des 16. Jahrhunderts. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2. Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 99–325. Gl. *Besedišče 2006*.
- Majda MERŠE, Franc JAKOPIN, France NOVAK, 1992: Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *Slavistična revija 40/4*. 321–340.
- Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Franz Serapf. METELKO, 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach.
- Nikolai MIKHAILOV, 1998: *Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*. (Studies in slavic and general linguistics 26.) Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- 2001: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine, Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika.
- Franz MIKLOSICH, 1868–1874: *Vergleichende Grammatik der slavischen sprachen. Vierter Band. Syntax*. Wien: Wilhelm Braumüller.
- 1876: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Dritter Band: Wortbildungslehre*. Wien: Wilhelm Braumüller.
- 1886: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller.
- Jakob MÜLLER, 2003: Raba imena Slovinci v 16. stoletju. *Škrabčeva misel IV. Države, pokrajine, narodi, ljudstva ter njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 21–41.
- Anton J. MURKO, 1832: *Theoretisch-praktische slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach dem Volksprecharten der Slowenen in Steiermark, Karnten, Krain und Ungarns weftlichen Distrikten*. Gratz.
- Ana Marija MUSTER-ČENČUR, 1995: *Nemška slovnica po naše*. Šesta izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1999: *Morphologie der deutschen Gegenwartssprache*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za germanistiko.

- Jožica NARAT, 2006: Sebastijan Krelj v Škrabčevih očeh. *Škrabčeva misel V*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 71–77.
- Jožica NARAT-ŠREKL, 1989: *Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Vlado NARTNIK, 1997: Škrabec o razmerju obeh nedoločnikov in namenilnika. *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 143–147.
- Ivan NAVRATIL, 1850: *Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache*. Laibach: Gedruckt bei Jofef Blasnik.
- 1856: *Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte*. Wien.
- Igor NĚMEC, 1968: *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha: Československá akademie věd.
- 1980: *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha: Academia, Nakladatelství československé akademie věd.
- Gerhard NEWEKLOWSKY, 2006a: Nebenordnende und unterordnende Konjunktionen und andere Funktionswörter in der slowenischen Schriftsprache des 16. Jahrhunderts. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2: Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 53–65.
- 2006b: Zur Normierung der slowenischen Schriftsprache. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2: Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 41–52.
- 2008–2009: »Ta list htim Rimljanom« – inačici 1560 in 1582. *Slavistična revija* 56/57, Dvojna številka: 2008–4/2009–1. *Trubarjeva številka*. 211–220.
- Nova beseda – Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. [Http://bos.zrc-sazu.si](http://bos.zrc-sazu.si).
- Franc NOVAK, 1996: Slovar beltinskega prekmurskega govora. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Murska Sobota: Pomurska založba.
- France NOVAK, 1975: Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 37–48.
- 1981/82: O delu za slovenski zgodovinski slovar na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. *Jezik in slovstvo* 27/1. 32–37.
- 1983/84: Stavčna tipologija v Dalmatinovi Gmajni predgovori čez vso sveto Biblio. *Jezik in slovstvo* XXIX/6. 183–187.
- 1984: Pomenske značilnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 285–304.
- 1986a: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 389–402.

- 1986b: Vprašanja pomenske skupine v besedišču pri slovenskih protestantih. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 99–110.
- 1998: Besedje Trubarjevega dela Catehismus z dveima izlagama iz l. 1575. *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 233–249.
- 2002: Pomen raziskovanja besedja knjižnega jezika 16. stoletja za jezikoslovje. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. (Obdobja 18.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 181–199.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 10.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2006: Predponi *v-* in *u-* v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Stati inu ob-stati* 2/3–4. 138–159.
- Vatroslav OBLAK, 1890: Doneski k historični slovenski dialektologiji I. *Letopis Matice Slovenske za leto 1890*. Ljubljana: Slovenska matica. 180–235.
- 1894: Protestantske postile v slovenskem prevodu. *Letopis Matice Slovenske za leto 1894*. Ljubljana: Slovenska matica. 202–219.
- Irena OREL, 1997: Fran Levstik, Karel Štrekelj in Fran Ramovš v Škrabčevih jezikoslovnih delih. *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 79–96.
- 1998: Oblakov oblikoslovni in skladenski prispevek v obravnavi starejših slovenskih besedil. *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 183–194.
- Irena OREL-POGAČNIK, 1991: Sopomenskost samostalnikov v starejših slovenskih slovarjih. *Slavistična revija* 39/2. 145–163.
- Janez OREŠNIK, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini, Semantic roles in slovene*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 37.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica. Slovene verbal aspect and universal grammar*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 40.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Martina OROŽEN, 1970: Razvojne tendence in realizacije futuralno-modalnih sistemov v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja. *Prace filologiczne* XX. 223–233.
- 1971: Oblike z deležnikom na *n/t* in *s* se v tekstih 18. in 19. stoletja. *Slavistična revija* 19/3. 273–292.
- 1973: Leksikalni doprinos Koroške k slovenskemu knjižnemu jeziku v 18. in 19. stoletju. *IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 45–58.
- 1974: Razvoj iterativov v slovenskem jeziku. *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 15–29.
- 1975: Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku. *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 13–26.
- 1977: Prisotnost dialektizmov v jeziku Jurija Dalmatina. *Krško skozi čas: 1477–1977*. Krško. 87–98.

- 1979: Uradovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja. *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. (Obdobja 1.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 155–182.
- 1983: Dialektalna in leksikalna interferenca v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika. *XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 153–175.
- 1983/84: Dalmatinov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 29/marec 1984. 196–201.
- 1984a: Gramatična in leksikalna preobrazba Dalmatinovega knjižnega jezika ob Japljevem prevodu Biblije (1584–1784–1802). *Protestantismus bei den Slowenen. Protestantizem pri Slovencih*. (Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 13.) Wien: Institut für Slawistik der Universität Wien. 153–179.
- 1984b: Razvojne smernice v besedišču Dalmatinovega in Japljevega prevoda Biblije (1584–1784–1802). *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 249–274.
- 1984/85: Smernice knjižnega jezikovnega razvoja od Jurija Dalmatina do Jurija Japlja (1584–1784). *Jezik in slovstvo* 30. 217–223.
- 1986a: Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 403–425.
- 1986b: Stilni problemi Trubarjevega jezika. *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 27–47.
- 1986c: Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu Biblije 1584. *Slovenci v evropski reformaciji*. (Razprave Filozofske fakultete.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 105–123.
- 1986/87: Primož Trubar in razvoj slovenskega knjižnega besedišča v jeziku protestantskih piscev. *Jezik in slovstvo* 32/2–3. 36–47.
- 1987a: Kreljev jezikovni koncept. *XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 19–40.
- 1987b (1996): Trubarjev jezikovni nazor in njegov knjižni sistem v obrednih besedilih. *Jugoslovanski seminar za strane slaviste* 37. Novi Sad. 13–28; 1996: 114–129.
- 1989a: Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovanščine. *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. (Obdobja 10.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 87–101.
- 1989b: Govorno in knjižno besedišče v Megiserjevem slovarju 1744. *Riglerjev zbornik. Slavistična revija* 37/1–3. 121–133.
- 1995: Škrabec o normiranju časovnih oblik v slovenskem knjižnem jeziku. *Škrabčeva misel I*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 79–92.
- 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. (Zora 26.) Maribor: Slavistično društvo Maribor.

- Hanna ORZECOWSKA, 1978: *O jeziku Dalmatinove Biblije. Razprave X*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.
- 1986: Warianty gramatyczne (morfologiczne i skladniowe) w Biblii J. Dalmatina. *Imperativus. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 327–347.
- E. V. PADUČEVA, 1991: K semantike nesoveršenogo vida v ruskom jazyke: obščefaktičskoe i akcional'noe značenie. *Voprosy jazykoznanija*, 1991, 6. 34–45.
- Herman PAUL, 1960: *Deutsches Wörterbuch*. Siebente Auflage. Bearbeitet von Alfred Schirmer. Halle/Saale: Veb Max Niemeyer Verlag.
- O. S. PLOTNIKOVA, 1970: Ob imperfektivaciji v slovenskom literaturnom jazyke. *Sovetskoe slavyanovedenie* 1. Moskva: Akademija nauk SSSR. 74–84.
- 1975: *Glagol'noe vidoobrazovanie i nekotorye osobennosti funkcionirovanija vidov v slovenskom literaturnom jazyke*. Avtoreferat. Moskva: Izdatel'stvo moskovskogo universiteta.
- Jože POGAČNIK, 1976: Jurij Dalmatin v luči stilističnih raziskav. *Teze in sinteze*. Maribor: Založba Obzorja. 69–87.
- Breda POGORELEC, 1960/61: O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini. *Jezik in slovstvo* VI/5. 152–160.
- 1968: Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo* XIII/5. 145–150.
- 1972: Trubarjev stavek. *VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 305–321.
- 1974: Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika. *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza, 1974. 1–10. (Dodatek.)
- Marko POHLIN, 1768: *KRAYNSKA GRAMMATIKA*. Laybach: Gedruckt bey Ioh. Fried. Eger.
- 1781 (1972): *Tu malu besedishe treh jesikov*. Ljubljana. Faksimile prve izdaje: München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 1972.
- 1783: *KRAYNSKA GRAMMATIKA*. Zweyte verbefferte Auflage. Laybach: Gedruckt bey Ioh. Fried. Eger.
- Blaž POTOČNIK, 1849: *Grammatik der slowenischen Sprache*. Laibach: Gedruckt bei Jofef Blasnik.
- Francka PREMK, 1992: *Korenine slovenskih psalmov*. Ljubljana: Trubarjevo društvo.
- Jurij Aleksevič PUPYNIN, 1995: Vzaimnye svjazi grammatičeskikh kategorij vida i zaloga v ruskom jazyke. *Semantika i struktura slavyanskogo vida I*. Krakov: Wydawnictwo Naukowe WSP. 159–174.
- Valentin PUTANEC, 1979: Mali diferencijalni hrvatsko-slovenski rječnici iz 1578, 1584 i 1592. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Knjiga 376, Razred za filologiju – Knjiga XIX.) Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 159–215.
- M. RADŁOWSKI, 1966: Z zagadnień bilingwizmu na Łużycach. *Přínoški k serbskemu řečespytej. Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft*. Bautzen: Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Veb Domowina-Verlag.
- Bernard RAJH, 1999: Vzhodnoslovenske narečne prvine v Murkovem jezikoslovnem delu. *Murkov zbornik*. (Zora 9.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 66–83.
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Fran RAMOVŠ, 1914 (1971): Zur slovenischen Dialektforschung. *Zbrano delo*. Prva knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/I, Inštitut za slovenski jezik – Dela 11/I.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 21–29.

- 1918a (1971): Delo revizije za Dalmatinsko biblijo. *Zbrano delo*. Prva knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/I, Inštitut za slovenski jezik – Dela 11/I.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 113–147/140–174.
- 1918b (1971): Slovenische Studien. *Zbrano delo*. Prva knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/I, Inštitut za slovenski jezik – Dela 11/I.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 123–174/46–97.
- 1920 (1971): Slovenische Studien. *Zbrano delo*. Prva knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/I, Inštitut za slovenski jezik – Dela 11/I.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 289–330/98–139.
- 1921 (1997): Die Geschichte des vokalischen ł im Slowenischen. *Zbrano delo*. Druga knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/II.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 208–224.
- 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika, II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- 1930–31 (1997): Slovenski o iz v in v, posebe še dial. *donas za dъnъsъ*. *Zbrano delo*. Druga knjiga. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 23/II.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 199–207.
- 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika, I*. Ljubljana: Akademsko založba.
- 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija.
- O. P. RASSUDOVA, 1968: *Upotreblenie vidov v ruskom jazyke*. Moskva: Izdatel'stvo moskovskogo universiteta.
- Jakob RIGLER, 1963: Južnotranjski govori. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 13.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1964 (2001): K'probleme akan'ja. *Voprosy jazykoznanija* 13/5. Moskva. 36–48. *Jakob Rigler, Zbrani spisi*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 96–110.
- 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 22, Inštitut za slovenski jezik – Dela 10.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- RG 1980 = *RUSSKAJA GRAMMATIKA*, 1980. TOM I. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- Janez ROTAR, 1967: O stilni vlogi zanikanega pogojnika. *Jezik in slovstvo* XII/3. 75–83.
- Hans ROTHE, 2006: Das Matthäus-Evangelium. Slovenische Übersetzungen 1555–1582. *Matthäus-Evangelium (1555); Paulus, Römerbrief (1560); Paulus-Briefe (1561, 1567); Psalter (1566); Neues Testament (1581–82) übersetzt von Primož Trubar. Jesus Sirach (1575); Pentateuch (1578); Proverbia (1580) übersetzt von Jurij Dalmatin. Kommentare*. (Biblia Slavica. Serie IV: Südslavische Bibeln, Band 3,2: Kommentare.) Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh. 61–96.
- Mirko RUPEL, 1966: *Slovenski protestantski pisci* (druga, dopolnjena izdaja). Ljubljana: DZS.
- H. SCHUSTER-ŠEWC, 1983: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*. 2. durchgesehene Auflage. Bautzen: Veb Domowina-Verlag.
- Janez Krst. Leopold SCHMIGOZ, 1812: *Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre*. Gratz: bey Aloys Tufch.
- P. S. SIGALOV, 1978: Zadači i vozmožnosti sopostavitel'nogo i sravnitel'no-istoričeskogo izučeniya sposobov dejstvija slavjanskogo glagola. *Voprosy sopostavitel'noj aspektologiji*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta. 44–56.
- Petar SKOK, 1971–1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga treća, poni² – Ž. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991: gl. SSKJ.
- L. N. SMIRNOV, 1970: *Glagol'noe vidoobrazovanie v sovremennom slovackom literaturnom jazyke*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- Vera SMOLE, 2000: Časovni prislovi v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA). 36. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 49–62.
- Marijan SMOLIK, 1963: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Inavguralna disertacija. Ljubljana. Tipkopis.
- Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.
- Jože STABEJ, 1976: Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584. *Jurij Dalmatin, Biblia 1584, II. Teil: Abhandlungen*. München: Dr. dr. Rudolf Trofenik. 101–181.
- 1977: *Hieronymus Megiser, Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Hieronimus Megiser. Thesaurus polyglottus. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabéj. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 32.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, 1988. III. Genesis – Esdráš. Praha: Československá akademie věd.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Im Kommission bei Otto Harrasowitz.
- M. A. ŠELJAKIN, 1987: Sposoby dejstvija i pole limitativnosti. *Teorija funkcional'noj grammatiki*. Leningrad: Izdatel'stvo Nauka. 63–85.
- Alenka ŠIVIC-DULAR, 1986: Izpeljava slovanskih glagolov iz primerniških podstav. *Slavistična revija* 34/2. 135–146.
- Stanko ŠKERLJ, 1963: O »pleonastičnih nikalnicah« v slovenščini. *Jezik in slovstvo* VII/4. 102–107.
- P. Stanislav ŠKRABEC, 1881a (1994): Opazke, literarne, jezikoslovne in druge. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* I (1881), 9. *Jezikoslovna dela* 1 (1994). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 38–40.
- 1881b (1994): Opazke II. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* II (1881), 11. *Jezikoslovna dela* 1 (1994). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 94–96.
- 1892 (1994): Bom! *Cvetje z vertov sv. Frančiška* XI (1892), 1. *Jezikoslovna dela* 2 (1994). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 56–58.
- 1895 (1994): Valjavčev »Prinos k naglasu in (novo)slovenskom jeziku« in prihodnja slovenska slovnica. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* XIV (1895), 10. *Jezikoslovna dela* 2 (1994). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 236–238.
- 1906 (1995): O učenju naše knjižne slovenščine v začetnih in višjih učiliščih (Dalje). *Cvetje z vertov sv. Frančiška* XXII (1895), 6. *Jezikoslovna dela* 3 (1995). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 124–126.
- 1914: Junaštvo in zvestoba. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* XXXI (1914), 2. *Jezikoslovna dela* 3 (1975). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 544–546.
- 1916–1919: *Jezikoslovni spisi* gl. JS 1916–1919.

- 1994–1998: *Jezikoslovna dela* 1–4 gl. JD 1994–1998. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Carmen TERŽAN-KOPECKY: Zu den Entfaltungseigenschaften der Verbalkategorien. *Papiere zur Linguistik* 53/2 (1995). Tübingen: Gunter Narr Verlag. 99–109.
- France TOMŠIČ, 1939: Refleksivni glagoli v slovenščini. *Slovenski jezik* II. Ljubljana: Slavistično društvo v Ljubljani. 155–169.
- 1950: Nomina agentis v knjižni slovenščini (Opombe ob Slovenskem pravopisu 1950). *Slavistična revija* III/1–2. Ljubljana. 471–476.
- Jože TOPORIŠIČ, 1966: *Slovenski knjižni jezik* 2. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- 1972: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (Glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- 1973a: Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini, *Slavistična revija* 21/1. 105–177.
- 1973b: Stilna vrednost glasovnih, prozodijskih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 21/2. 217–263.
- 1974: Stilnost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 22/3. 245–262.
- 1976a: Besedotvorna teorija. *Slavistična revija* 24/2–3. 163–179.
- 1976b: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- 1979: Poskus slovenske slovnice C. Vincenota. *Slavistična revija* 27/2, 3–4. 262–291, 486–496.
- 1980a: Kopitar kot slovničar. *XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti. 7–16.
- 1980b: Teorija besedotvornega algoritma. *Slavistična revija* 28/2. 141–151.
- 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 1984a: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 189–222.
- 1984b: Prva slovenska skladnja. *Slavistična revija* 32/3. 159–181.
- 1984c: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- 1986: Bohoričica 16. stoletja. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 271–305.
- 1987a: Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju. *XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 5–18.
- 1987b: Zimske urice, prva slovenska slovnica. *Adam Bohorizh, Arcticae horulae succisivae, Zimske urice proste*. Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Maribor: Založba Obzorja Maribor. 281–328.
- 1992a: Besednjak. *Stiški rokopis, Študije*. Ljubljana: Slovenska knjiga. 32–40. (Monumenta Slovenica II.)
- 1992b: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- 2003a: Besedna družina sloven- v Škrabčevih delih. *Škrabčeva misel IV. Države, pokrajine, narodi, ljudstva ter njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 7–20.
- 2003b: Poizkus modernejšee obravnave glagolskih kategorij slovenščine. *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU. 271–288.

- Ada VIDOVIČ-MUHA, 1984a: Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *Slavistična revija* 32/3. 245–256.
- 1984b: Tipološke lastnosti besedotvorne skladnje. *XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 305–319.
- 1985: Primeri tvorbnih vzorcev glagola. *XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 47–61.
- 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 6.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 349–374.
- 1988a: *Slovensko skladdenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- 1988b: Zgradba glagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja 9.) Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 275–289.
- 1997: Tipologija slovenskih ustreznih nemškim zloženkam v Gutsmanovem slovarju. *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 39–54.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Razprave Filozofske fakultete.)
- Claude VINCENOT, 1975: *Essai de grammaire slovène*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Valentin VODNIK, 1811: *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*. V Lublani.
- Vida VRTOVČEVA, 1940: O Megiserjevem slovarju. *Slovenski jezik* III. Ljubljana. 68–77.
- Peter WEISS, 2002: Pregled ločil v slovenskih besedilih protestantskih piscev 16. stoletja. *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. (Zora 18.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 250–270.
- Fran WIESTHALER, 1993: *Latinsko-slovenski slovar*, A–Col. Ljubljana: Založba Kres.
- Anna A. ZALIZNJAK, Aleksej D. ŠMELEV, 1977: *Lekcii po ruskoj aspektologii*. München: Verlag Otto Sagner. (Slavistische Beiträge 353.)
- Galina Aleksandrovna ZOLOTOVA, 1997: Leksičeskie značenija i vido-vremennye funkcii glagolov. *Semantika i struktura slavjanskogo vida II*. Krakov: Wydawnictwo Naukowe WSP. 87–95.
- Zinka ZORKO, 1995: Škrabčev prikaz jata. *Škrabčeva misel I*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 73–78.
- Andreja ŽELE, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 4.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2003: *Glagolska vezljivost: iz teorije v prakso*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 8.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2008: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. (Zbirka *Slovarji*.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

Objave razprav

»Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja«. Objavljeno v: *Jezikoslovni zapiski* 10/1, 2004, 7–32.

»Predpreteklik v Dalmatinovi Bibliji«. Objavljeno v: *Jezikoslovni zapiski* 3, 1997, 9–24.

»Vid in čas v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih«. Objavljeno v: *36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2000, 21–34.

»Glagolski vid v povezavi z načinom in naklonom v Trubarjevih in Dalmatinovih biblijskih prevodih«. Objavljeno v: *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2, 2001, 113–128.

»Razmerje med leksičnim in vidskim pomenom glagola (ob enovidskih glagolih v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja)«. Objavljeno v ruščini pod naslovom »Sootnošenie meždu leksičeskim i vidovym značenjem glagola (na primere odnovidovyh glagolov v slovenskom literaturnom jazyke 16 veka)« v: *Semantika i struktura na slovenskiot vid III*. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«, Katedra za makedonski jazik i južnoslovenski jazici, 1998, 181–196.

»Glagolski vid v Dalmatinovi Bibliji ob naslonitvi na Lutrov prevodni zgled«. Objavljeno v: *Rječnik i društvo*. (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Znanstveni skupovi Razreda za filološke znanosti, Knjiga 2.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993, 227–236.

»Vrste glagolskega dejanja v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in tuje prevodne predloge«. Objavljeno v: *Slavistična revija* 46/1–2, 1998, 55–71.

»Raba pogojnika v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja«. Objavljeno v: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika. Ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*. (Zora 18.) Maribor: Slavistično društvo, 2002, 285–305.

»Upoštevanje glagolskega oblikoslovja 16. stoletja v jezikoslovnih delih 19. in prve polovice 20. stoletja«. Objavljeno v: *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. (Obdobja 18.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2002, 165–179.

»Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih)«. Objavljeno v: *Slavistična revija* 51/Posebna številka, 2003, 81–103.

»Besedotvorni pomeni izsamostalniških glagolov v Dalmatinovi Bibliji«. Objavljeno v: *Slavistična revija* 36/4, 1988, 375–397.

»Raba izsamostalniških glagolov in nadomestnih besednih zvez v Dalmatinovi Bibliji«. Objavljeno v: *Logarjev zbornik. Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja, Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1989, 149–162.

»Izpridevniški glagoli v Dalmatinovi Bibliji«. Objavljeno v: *Slavistična revija* 37/1–3, 1989, 189–200.

»Glagolski priponi -ova- in -ava- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja«. Objavljeno v: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika. (Zora 32.)* Maribor: Slavistično društvo, 2005, 353–379.

»Slovnične in pomenske značilnosti izpridevniških glagolov na *-eti* in *-iti* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja«. Objavljeno v: *Razprave XX*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 2007, 149–168.

»Predponska glagolska tvorba in njen vpliv na skladenjsko okolje v jeziku Dalmatinove Biblije«. Objavljeno v: *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986, 87–97.

»Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji«. Objavljeno v: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. (Obdobja 6.)* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1986, 375–388.

»Prislovi v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja med narečno in nadnarečno rabo«. Predstavljeno na *Mednarodnem znanstvenem simpoziju »Slovenska narečja med sistemom in rabo«*, Ljubljana, 15.–17. 11. 2007. (Obdobja, Metode in zvrsti, 26.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007.

»Megiserjeva slovarja in oblikujoča se knjižnojezikovna norma v 16. stoletju«. Objavljeno v: *Stati inu obstatu* 3–4, 2006, 123–137.

»Škrabčev prikaz protestantskega pravopisa«. Objavljeno v: *Škrabčeva misel II*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1997, 30–42.

»Trubar v Škrabčevem jezikoslovju«. Objavljeno v: *Škrabčeva misel V*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, 49–69.

Imensko kazalo

A

Ahačič, Kozma 10, 33, 85, 99, 250, 253,
315, 321
Atelšek, Simon 10
Avilova, I. S. 67, 69, 85, 315

B

Bach, Heinrich 162, 315
Basar, Jernej 125
Belostenec (Belloszteneecz), Joannis 309
Bémová, Alla 223–224, 315
Bezljaj, France 18, 28, 80, 129, 169, 233, 242,
245–246, 315–316
Bidem, Kr. 55, 315
Blank, Walter 79, 315
Bohorič, Adam 33, 34, 64, 67, 77, 99, 111,
116, 121, 139, 143–144, 168, 188, 192,
239, 245–247, 253, 255–256, 262–263,
267–269, 274, 276, 280–281, 284–286,
288, 296–297, 301, 306–307, 309, 318, 328
Bondarko, Aleksandr Vladimirovič 45, 52,
56, 59, 67, 74, 77, 85, 315–316
Breznik, Anton 42, 55–56, 124, 174, 186, 227,
231, 256, 259, 309, 316
Bulanin, L. L. 52, 315
Buscha, Joachim 129–130, 135, 137, 317

C

Cegnar, France 119
Cigale, Matej 146, 157, 309
Cigler, Janez 227
Cvetko Orešnik, Varja 10
Czochralski, Jan A. 86, 316

Č

Čermák, František 77–78, 316

D

Dajnko, Peter 117, 309, 316, 320
Dalmatin, Jurij 5–6, 10, 16–17, 19–20, 22–
23, 25–35, 37–53, 55–65, 67, 71, 77–88,
90–91, 93, 95, 98, 100–102, 104, 108–109,
111–113, 116, 118–119, 121–124, 130,
133–134, 137, 139, 141–142, 146–189,
191–192, 196–197, 199–203, 206, 209,
212–213, 217, 219–227, 229–237, 239–
243, 245, 248–250, 253–256, 258–260,
262–269, 274, 276–309, 315, 319–327,
331–332
Debenjak, Doris, Božidar, Primož 95, 316
Dickey, Stephen M. 194, 316
Duden 20, 129, 137, 258, 316
Dular, Janez 219–221, 224–225, 229, 316

E

Erben, Johannes 77, 316

F

Filipec, Josef 77–78, 316
Fleischer, Wolfgang 86, 316
Furlan, Metka 290, 316–317

G

Gavrilova, V. I. 55, 317
Gebauer, Jan 146, 317
Giger, Markus 146, 317
Giro-Veber, M. 67, 317
Gjurin, Velemir 15, 148, 165, 170, 205, 317
Grekova, O. K. 55, 317
Grimm, Jakob, Wilhelm 21, 25–26, 30, 134,
310, 317
Gutsman, Ožbalt 119, 144–145, 258, 310,
318, 329

H

Hajnšek, Milena 33, 42, 317
Helbig, Gerhard 129–130, 135, 137, 317
Hipolit (Janez Adam Geiger) 27, 125, 149, 157, 310
Hrakovskij, V. S. 45, 55–56, 64, 74, 190, 317
Hren, Tomaž 125

J

Jagić, Vatroslav 284
Jakop, Tjaša 189, 318
Jakopin, Franc 16–17, 59, 80, 249, 256, 269, 283, 318, 321
Janežič, Anton 117, 119, 146, 318
Japelj, Jurij 10, 21, 33–34, 42–44, 58, 101, 119, 123, 145, 150–151, 153, 155–156, 158–159, 162, 164, 169, 171–172, 174–175, 180–183, 186, 220–221, 226–227, 230, 232–237, 292, 303, 310–311, 316, 318, 324
Jazbec, Helena 177, 318
Jesenšek, Marko 43, 122, 241, 270, 273, 318
Juričič, Jurij 10, 116, 118, 139, 142–143, 188–189, 191–192, 196, 201, 208, 212, 214, 217, 239–250, 259, 262, 281, 297, 301–302, 304, 311, 320

K

Karničar, Ludvik 145–146, 310, 318
Kastelec, Matija 125, 183, 202, 278, 280, 311
Klimonov, V. D. 72, 318
Kluge, Friedrich 147, 168, 318
Kolarič, Rudolf 33, 256, 318
Kopečny, František 318
Kopitar, Jernej 115–118, 121, 145, 187, 262–264, 266–268, 274, 276, 280, 284, 290, 297, 311, 318, 320, 324, 328
Krelj, Sebastijan 109, 116, 118, 120–124, 139, 141–143, 183–184, 188–189, 196, 201, 203, 212–214, 217, 239–250, 253–256, 262–267, 269, 274–276, 281–284, 287–288, 290, 295–296, 301, 304, 306–307, 311, 320, 324
Križaj, Martina 219, 224, 318
Kržišnik-Kolšek, Erika 129, 318
Kühnhold, Ingeburg 88, 160, 318
Küzmič, Števan 58, 119, 280

L

Läg Reid, Annelies 256, 259, 311, 319
Lazar, Branka 273, 319
Legan Ravnikar, Andreja 21, 145, 177, 248, 250, 259, 315, 319, 321
Levstik, Fran 119, 323
Likar, Vojislav 10
Logar, Janez 253, 319
Logar, Tine 174, 255, 319, 332
Luter (Luther), Martin 5, 19–31, 33–35, 37–42, 45–46, 48, 50, 52, 56, 59, 61, 64, 77–85, 87, 93, 95, 98, 109, 111, 113, 119, 124, 132–133, 136–138, 141–142, 146, 148–151, 154–155, 157–162, 164–166, 168–169, 174–175, 178–179, 182, 184–185, 188, 206, 208, 213, 221–222, 225–226, 236, 241, 243, 248, 258, 262, 286, 291–292, 294–296, 299–300, 311, 313, 315, 319–320, 331

M

Malavašič, Franc 117, 319
Maslov, Jurij S. 67, 72, 77, 85, 96, 319
Megiser, Hieronymus 6, 17, 121, 144, 192, 196, 198, 201, 203, 239, 241, 245–247, 250, 253–260, 262, 267–268, 278, 281, 305, 311–312, 319, 321, 324, 327, 329, 332
Merše, Majda 3, 13, 16–17, 20, 33, 39, 47, 50, 52–53, 55, 63, 67, 77, 82, 85, 90, 112, 116, 123, 130–131, 139–142, 148, 153, 159, 177, 179, 186–187, 189–190, 207, 209, 212, 241, 244, 248–250, 253, 255–256, 260, 269, 273–275, 281, 283, 315, 319, 321
Metelko, Franc Seraf. 115, 117–119, 121, 145–146, 153, 297, 312, 321
Miklošič (Miklosich), Franc 23, 53, 115, 120–121, 123–124, 147, 183, 262, 276, 279, 288, 297, 311–312, 321
Müller, Jakob 273, 321
Murko, Anton Janez 117, 146, 203, 311–312, 321, 325
Muster-Čenčur, Ana Marija 129–130, 135, 137, 321

N

Narat, Jožica 250, 275, 315, 321, 322
Narat-Šrekl Jožica 142, 322
Nartnik, Vlado 122, 322

Navratil, Ivan 53, 103, 115, 119, 322
 Němec, Igor 14, 229, 322
 Neweklowsky, Gerhard 100, 174, 322
 Novak, Franc 146, 322
 Novak, France 10, 13–14, 16–17, 35, 78, 100,
 108, 139, 153, 163, 168, 178, 185, 194, 229,
 241, 249–250, 255–256, 269, 283, 315, 321

O

Oblak, Vatroslav 115, 123, 125, 174, 212,
 264, 277–279, 281–283, 285, 288–290,
 297, 318, 320, 323
 Orel, Irena 123, 281, 323
 Orel-Pogačnik, Irena 145, 259, 323
 Orešnik, Janez 50, 57, 59, 214, 323
 Orožen, Martina 10, 26, 33, 42–43, 45, 53,
 55–56, 58, 77, 82, 84, 90, 101, 122, 129,
 141, 145, 151, 155, 164, 170, 174–175, 179,
 182–183, 186–187, 212, 222, 226–227,
 229, 232–233, 235–236, 239, 241, 245,
 248, 256, 258, 273, 323, 331
 Orzechowska, Hanna 64, 101, 178, 325

P

Padučeva, E. V. 74, 325
 Paglovec, Miha Frančišek 125
 Paul, Herman 83, 325
 Pleteršnik, Maks 10, 15, 26, 47, 146, 151, 159,
 181, 183, 189–190, 202–203, 205, 249, 312
 Pliberšek, Milan 10
 Plotnikova, O. S. 45, 59, 192, 325
 Pogačnik, Jože 159, 175, 229, 325
 Pogorelec, Breda 33, 53, 159, 175, 207, 222,
 229, 325
 Pohlin, Marko 33, 144–145, 149, 312, 325
 Polák, Václav 318
 Potočnik, Blaž 117, 325
 Premk, Francka 16, 141, 250, 315, 321, 325
 Prešeren, France 119, 282
 Pupynin, Jurij Alekseevič 55, 57, 325
 Putanec, Valentin 15, 325

R

Radłowski, M. 146, 325
 Rajh, Bernard 203, 325
 Rajhman, Jože 185, 325

Ramovš, Fran 15, 21, 23, 56, 115, 124–125,
 174, 212, 235, 245–246, 256, 262–270,
 290, 297, 323, 325–326
 Rassudova, O. P. 45, 326
 Ravnikar, Matevž 119, 227
 Rigler, Jakob 17, 174, 184, 188–189, 212,
 216, 235, 239, 243, 246, 249, 256–257, 263,
 320, 324, 326
 Rogerij, Ljubljanski (Mihael Kramer) 123,
 125
 Rotar, Janez 104, 326
 Rothe, Hans 48, 326
 Rupel, Mirko 85, 326

S

Schönleben, Johann Ludwig 118, 125
 Schuster-Šewc, H. 146, 326
 Sigalov, P. S. S 87, 326
 Skalar, Adam 123, 125, 297
 Sket, Jakob 119, 318
 Skok, Petar 147, 168, 212, 326
 Slomšek, Anton Martin 119
 Smirnov, L. N. 67, 327
 Smolik, Marijan 188, 327
 Snoj, Marko 10, 147, 168, 286, 316, 327
 Spangenberg, Johannes 85, 88, 101, 107, 139,
 142–143, 262, 312
 Stabej, Jože 15, 145, 247, 249, 259, 311–312,
 327
 Striedter-Temps, Hildegard 17, 147, 168, 257,
 327
 Svetokriški, Janez 123

Š

Šaur, Vladimír 318
 Šeljakin, M. A. 85, 327
 Šivic-Dular, Alenka 181, 183, 327
 Škerlj, Stanko 103, 327
 Škrabec, pater Stanislav 16, 23, 53, 115,
 121–123, 132, 174, 212, 246, 248, 256,
 261–271, 273–290, 297, 305–307, 311,
 320, 322, 324, 327
 Šmelev, Aleksej D. 45, 55, 56, 329
 Šmigoc (Schmigoz), Janez Krst. Leopold 117
 Štrekelj, Karel 323

T

Teržan-Kopecky, Carmen 77, 328
Tomšič, France 187, 206, 215, 328
Toporišič, Jože 13, 16, 26, 33, 45, 51, 57,
59, 62, 64, 83–84, 99, 101, 103, 116, 129,
131–132, 147–148, 161, 167–168, 177,
179, 184, 186, 189, 198, 205, 208, 210,
214, 219–220, 223–224, 229, 233, 236,
241, 246, 258, 263, 273, 275, 278, 311–
312, 328
Trubar, Felicijan 196, 201, 243, 313
Trubar, Primož 5–6, 9–10, 16–18, 23, 33,
45–49, 51–53, 55–65, 67, 77, 82, 85, 88,
100–101, 103, 108–109, 111–113, 116,
118–125, 130–132, 136, 139–143, 145,
147, 150, 153, 157, 168, 177, 183–184,
187–189, 191–193, 196–197, 199–201,
203, 205–206, 208–209, 212–214, 217,
229, 231, 239–250, 253, 255–257, 261–
271, 273–290, 292–293, 295–297, 301,
304–307, 312–313, 315, 317–326, 328–
329, 331–332
Tulščak, Janž 124, 139, 191, 196, 201, 240,
243, 301, 313

V

Valjavec, Matija 119, 283, 327
Vidovič-Muha, Ada 82, 129–130, 132, 139–
140, 143, 147, 151, 157, 159, 167–169, 177,
186, 188, 202, 239, 258, 329
Vilhar, Miroslav 119, 183
Vincenot, Claude 220, 328–329
Vodnik, Valentin 115, 117, 119, 145, 313, 319,
329
Vorenc, Gregor 143, 202, 311, 329
Vrtovčeva, Vida 253, 329

W

Weiss, Peter 46, 329
Wellman, Hans 88, 160, 318
Wiesthaler, Fran 19, 329

Z

Zaliznjak, Anna A. 45, 55–56, 329
Znojilšek, Janž 124, 188, 191, 240, 243,
245–246, 248, 301, 313
Zolotova, Galina Aleksandrovna 45, 329
Zorko, Zinka 273, 329

Ž

Žele, Andreja 136, 219, 329

Kazalo virov

- BG 1740 183, 309, 315
BH 1584 17, 64, 67, 70, 72–73, 99, 111, 144, 149, 168, 241, 309
Biblia sacra 1994 19, 309
BS 1934 124, 309
CW 1860 27, 157, 309
DB 1578 16, 29, 39, 188, 196–200, 202, 245, 257, 309
DB 1584⁶³⁶ 14–34, 36–47, 49–55, 57–78, 60–61, 63–65, 67–68, 70–75, 77–98, 100–102, 104–113, 118, 122–123, 130–142, 145, 148–175, 178–186, 189–197, 199–202, 205–209, 212–217, 220–221, 225–227, 230–237, 239–241, 243–250, 254, 257, 259, 262, 264, 267–269, 277–278, 281, 293, 298, 309
DBu 1580 262, 309
DC 1585 17, 309
DJ 1575 30, 202, 240, 245, 262, 309
DL 1824 117, 309
DPa 1576 17, 262, 309
DPr 1580 191, 309
ESSJ 1976–2005 147, 168, 315–316
ESSJ I (1976) 14, 152, 180, 183, 185
ESSJ II (1982) 154, 182–183
ESSJ IV (2005) 152
FNHDW 1994 136, 309
GW 1789 (1999) 145, 310
GW 1885 286, 310
HD 1711–1712 149, 157, 310
HSSJ 1991 146, 310
JB 1786¹ (X) 150, 153, 186, 220, 226, 234, 311
JB 1791 (I) 42–44, 156, 169, 172, 174, 183, 230, 232, 235, 310
JB 1798 (IV) 221, 233, 310
JB 1798 (V) 158, 162, 164, 172, 180, 183, 186, 230, 234, 236, 310
JB 1800 (IX) 43, 156, 181, 233, 310
JB 1800 (VIII) 180, 310
JB 1801 (III) 156, 164, 174, 180, 234, 310
JB 1802 (II) 42–43, 145, 151, 160, 162, 164, 169, 172, 180, 227, 230, 232, 234, 236–237, 310
JB 1802 (VI) 155, 158, 221, 310
JB 1802 (VII) 226, 310
JD 1994–1998 311, 328
JD I (1994) 212, 246, 248, 273–290, 311
JD II (1994) 248, 273–284, 286–290, 311
JD III (1995) 248, 273–284, 287–289, 311
JD IV (1998) 248, 273, 276–286, 288–290, 311
JPo 1578 17, 118, 121, 143, 189–190, 192–197, 199–200, 205, 208–209, 212, 214–217, 240–247, 250, 259, 264, 311
KB 1566 213, 239, 311
KG 1808 116, 262–263, 311
KPo 1567 17, 67, 70, 72–73, 88, 91–92, 94, 96, 98, 100–105, 107–112, 143, 189, 196, 205–206, 208, 213, 215, 239–240, 242–244, 246–247, 249, 265, 278, 311
K–VD 1680–1710 (1997) 27, 145, 202, 311
LB 1545 (1974) 14, 17, 19–32, 37–42, 50, 52, 57–61, 65, 78–84, 86–98, 109, 111, 113, 130–139, 141–142, 148, 150–151, 153–166, 168–169, 174–175, 178–179, 182, 184–185, 207, 209, 213–214, 216–217, 221, 225–226, 236, 311
LG 1998 31, 311
LH 1566 140, 206, 208, 213, 215, 241–242, 244, 246, 287, 311
MB 1833 26, 145–146, 203, 311
MD 1592 (1967) 198
MD 1592 17, 144, 149, 201, 240, 248–249, 254–260, 311
MG 1868–1874 121, 311

⁶³⁶ Na straneh 34–39 je DB 1584 kot obravnavano delo označevana le z navedbo dela knjige in strani.

- MG 1875 311
MG 1876 120–121, 311
MG 1879 312
ML 1825 117–118, 312
MS 1832 117, 312
MTh 1603 (1977) 17, 144, 198, 241, 247, 249,
256–257, 312
*P 1563 188, 212, 240, 249, 312
PB 1781 144, 149, 312
PS 1894–1895 47, 312
PS I (1894) 15, 26, 159, 181, 190, 202–203,
249, 312
PS II (1895) 47, 151, 155, 183, 202–203, 312
RG 1980 67, 74, 312, 326
SA 1559 88, 91–92, 94, 96, 98, 101, 107, 143,
312
SP 1996 14, 20–28, 30–32, 50–52, 58–60,
111, 133–134, 136–137, 139, 202, 206–207,
216, 312
SP 2001 24, 26, 99, 135, 189–190, 198, 247,
312
SSKJ 1970–1991 157, 189, 198, 219, 221,
312, 327
SSKJ I (1970) 129, 139, 151, 156, 167,
179–180, 186, 198, 212
SSKJ II (1975) 18, 83, 150–151, 155, 179,
183, 186, 235, 258
SSKJ III (1979) 47, 83, 148, 151, 154–155,
180–181, 183, 186, 201, 221, 233, 258
SSKJ IV (1985) 156, 183
SSKJ V (1991) 129, 135, 148, 198, 258
TA 1550 261, 312
TA 1555 261, 312
TAr 1562 261, 278, 312
TC 1550 17, 139, 215–216, 313
TC 1555 191, 313
TC 1575 17, 139, 194, 196–197, 199, 202,
209, 215, 243, 313
TE 1555 48, 261, 313
TfC 1595 122, 278, 313
TkM 1579 212, 313
TKo 1557 261, 313
TO 1564 17, 131, 139–140, 194–195, 199,
205, 239, 244, 313
TPo 1595 16–17, 118, 122, 140, 189–190, 195,
197, 205–206, 208–209, 213–216, 240–247,
255, 257, 262, 277–281, 284–289, 313
TPs 1566 17, 118, 157, 191, 206, 209, 313
TT 1557 17, 45–47, 49–55, 57–58, 60–61, 63,
65, 67, 70, 72–73, 75, 85, 88–90, 92, 100–
102, 104–105, 107–113, 136, 141–142,
150, 196–197, 199–202, 212, 247–248,
281, 290, 293, 313
TT 1560 245, 261, 313
TT 1577 17, 189, 191, 193–195, 213, 242–243,
246, 313
TT 1581–82 17, 48, 191–192, 197, 199–201,
209, 213, 216–217, 239, 242, 245, 261–262,
281, 313
VB 1804–1806 145, 313
VP 1811 117, 313
ZK 1595 196, 247, 249, 313

Kazalo besed in morfemov⁶³⁷

A

-a- 187, 189, 196–198, 200–203, 285, 299,
300–301
abat 260
abuvski 256
abvon 256
Adonija 270
ajd 256, 286
ajdinja / ajdenja 256
ajdovski 256
ajdovsko 249, 256
ajdovščina 256
ajfer 173–174, 223
ajfrati 69, 71, 161–162, 173–174, 220
ajgenšaft 16
ajželj 260
ako 63, 100–102, 104–105, 108–109
ali 19
alij lat. 19
aloes 18
alsband / als pant 257
-am 116, 143, 270, 274, 285
ampas 260
an- 221
Ana 274
anatema 18
andaht / andoht 17
andtverh 16
angšter 255
anhora 257

Anica 274
ankora 257
antikristov *posam.* 21
antvela 17
antvert 158, 259
antvertati 158, 167, 172, 299
antvila 17
anvzeti se 221
apel 155
apelirati 155, 295
apoteka (apateka) 256
apt 260
-ar 257
arcnija 158, 171
arcnovati 68, 158–159, 167, 171
arcnovati se 159, 171
arfa 71, 169, 171, 299
arfati 68, 157, 169, 171, 299
arfe 169, 299
arnoš / arnož 17
artičoka 260
atej 256
-ati 163, 165
-ati -am 149, 152, 155–157, 159–161, 163,
177, 180, 183, 186, 300
-ava- 189
-avati -avam 183
avšlokar 16–17
-avž 289

⁶³⁷ V kazalo so zajete obravnavane občno- in lastnoimenske enote (besede, besedne zveze in morfemi). Obravnavane besede so predstavljene v pisno in glasovno posodobljeni ter hkrati združevalni obliki. Na večino zajetih glasoslovnih različic je opozorjeno z zaporedno navedbo (npr. *andaht / andoht*). Pri glasoslovnih različicah, na katere bi sodobni bralec z nepopolnim poznavanjem jezikovne zgodovine ob posodobljenih iztočnicah težje sklepal, je na spremembo opozorjeno s kazalkami (npr. *črešnja gl. češnja*). Pri manjših glasoslovnih posodobitvah je na prvotno obliko, zapisano v besedilu, pokazano v oklepaju (npr. *apoteka (apateka)*). Na nezanesljive iztočnice je opozorjeno s pripisanimi zvezdicami (npr. *črka* ← čarkom*). Enakoizraznice so ločene s pripisom različnih pojasnil, najpogosteje pa z naslednjimi razločevalnimi slovničnimi okrajšavami: *del.* = deležnik, *glag.* = glagol, *posam.* = posamostaljeno, *predl.* = predlog, *prid.* = pridevnik, *prisl.* = prislov, *sam.* = samostalnik, *zaim.* = zaimek. Glagolske enakoizraznice so razmejene s pripisom spregatvene oblike (npr. *biti sem*). Pri iztočnici *alij* je na tuje poreklo opozorjeno z okrajšavo *lat.* = latinsko.

B

- bandrati 257
 barka 35, 130
 bart 258
 baržagar 257, 305
 baržager 257, 305
 basanski / bazanski 17
 basen / bajsen / basn 14, 254, 305
 basna 14
 bati se 68–69, 103
 batriv 183
 batriviti 183
 bedeti 68
 begerovati 16
 bel 184–185
 beleti 205, 302
 Belial 282
 beliti 185–186, 205, 302
 benečki 256
 beneficij 16
 berač 18
 berejoč 288
 beroč 288
 beseda 235, 278, 280, 285–286
 besedenje 258
 betež 51
 bezjački *prid.* 269,
 bezjački *prisl.* 249–250, 304
 bezjaško 269
 bežati 39, 102, 124, 219, 222, 254
 bežejoč 288
 bi 99–113, 118, 296
 biblioteka 258
 bičati 165
 bičevje 256
 bičovje 256
 bih 121
 bijen 56
 bijenje 253, 258
 birič / berič 277, 282
 biti bijem 144, 258
 biti sem 68, 78, 100, 107, 110, 121, 124,
 169–170, 179, 253, 258
 blago *sam.* 180, 258, 266
 blagor 29
 blagosloviti 234
 blazen 181
 blazneč 214
 blaznenje 214
 blazneti 205–206, 208, 210, 302
 blazniti 181, 183, 186, 205–206, 208, 210,
 215, 217, 302
 blazniti se 180–182, 205–206, 210, 302
 blaznjen 214
 bledeti 187
 blediti se 206
 blisk 149
 bliskajoč 288
 bliskati 148
 bliskati se 68, 148
 blisniti se 149
 blizi 242, 304
 bliziše 242
 blizo 242, 304
 blizu 242, 304
 bliž 242
 bliže 242, 248
 bližej 242, 248
 bobnati 157
 bog 169, 254
 Bog 254, 267, 270, 282, 289
 bogat 240
 bogati *glag.* 281–282
 bogato 239–240
 bogovanje 169
 bogovati 79, 151, 167, 169
 bogovec 169
 boj 40, 266, 274, 280
 bojovati 151, 236
 bojovati se 151, 236
 bolan 68, 70
 boleti 68, 220
 bolezen 51, 63, 285–286
 bolgati / bougati / bugati 267, 281
 bolj 92
 bolji 258
 boljšati 206
 boljšati se 180–181, 206
 boljše 105, 110, 248
 boljši *prid.* 181, 184, 253
 boljši *prisl.* 248
 boriti se 103
 božji 173
 braniti 103, 124
 brati 107, 287–288
 bratovski 286

- bratovsko 249
 brcati 68
 brečati 72
 brej 181
 brejiti 207
 brejiti se 180, 207
 breskva 257
 bresti 163
 breza 260
 bridek 240, 249
 bridko / britko 92–93, 240, 249
 brinovka 260
 britkost 256
 britov 14
 britva 14
 brleti 14
 brliti 14
 brloga 15
 bršljan 254
 brumen 240
 brumniši 249
 brumno 240, 249
 brumnost 257
 brumski *prisl.* 240, 249
 brumsko 240, 249–250, 304
 brus 165
 brusiti 164–165
 brz 241
 brzo 241, 248
 brž 248, 277
 buditi 142, 223
 buher 160–161
 buhrati 160–161, 167
 bukev (bukov) 257
 bukovski *prisl.* 249
 bukvarica 260
 bukve 258, 270
 bulla 16
 bullenkramer 16
 burfiv 16
 -bv- 232
- C**
 cagati 81, 178, 295, 300
 cagav 78, 177–178, 256, 294, 305
 cagov 177, 256, 305
 cagovati 81, 177–179, 182
 cajzlica 260
- cart 177
 cartan 21
 cartljati se 177–178, 180, 300
 cbifah / cbifoh 16
 cediti 206
 cediti se 206
 cehati 257
 cel 184
 celiti 183
 celiti se 206
 celo 93, 253
 celovati 158, 167, 172
 cepetati 68, 264, 276
 cerkev / cerkov 14, 265, 281–282, 286, 306
 cerkva 14
 cesar 155
 cetha 16
 -ci 246
 cimbali 241
 cimprati 78
 cir 158, 171
 cirati 70, 158, 171, 234
 -cki 248, 319
 coprati 79, 151, 153–154
 crkljati 180
 cvesti (cvel) 121
 cveteti 68
 cvibel / cvivel 16, 171
 cviblati / cvivlati 16, 171
 cvičati 68, 72
 cvrtje 254
- Č**
 čajsi 242
 časi 242, 304
 čast 160, 171, 173
 časten 240
 častit 240
 častiti 159–160, 173
 častiti se 160, 171
 častito 240
 častno 240
 času 242, 304
 čedno 239
 česar 260
 česen 258
 čestče 239, 248
 čestiše / česteše 248

često 192, 248, 250, 304
 češčen 266
 češčese 239, 248
 češnja / črešnja 256, 305
 četrti 255
 čez / črez 131, 138, 249–250, 298, 304
 čez dajati 142
 čez dati 130
 čez proti 138
 čezmisliti 144
 čezplavati 144
 čeztrpeti 144
 čiga 23
 čij 23
 činž 78, 130, 161
 čist 181, 184, 270
 čistiti 183, 185, 207, 302
 čistiti se 180, 207, 302
 -čki 248, 250, 269, 304, 319
 članek (člink) 254
 človečki 256, 269, 274, 283, 305, 307
 človeški 283
 človeštvo 283
 človek 71
 človeski 265, 269, 274, 277, 283, 305, 307
 človestvo 283–284
 človeški 256, 305
 -čr- 249
 čr 256
 čre 256
 črešnja gl. češnja
 črevelj gl. čevelj
 črez gl. čez
 črka* 263
 črneti 205–205
 črnilo 254
 črniti 205–205
 črniti se 206
 črpina 265
 čuden 240
 čuditi se 161–162, 220, 226
 čudno 240

D

-d 245
 da / de 63, 100, 102–104, 107–108
 dahniti 220
 dajati 63, 78, 160

daleč / deleč 105, 246
 daleko 246
 dan *sam.* 73, 88, 135, 149, 168, 265
 dan *del.* 58, 60
 današnji 276, 278
 danes / danas / dones / donas 246, 265, 304
 daneska 246, 304
 daneskaj 246, 304
 daniti se 149, 168
 dar 158, 171
 darovati 50, 142, 158, 171
 dati 63, 78, 124, 170, 173, 236
 davi / dave 239
 davnaj 246
 davno 246
 davri 70
 de gl. da
 debel 240
 debelo 240
 dejanje / gjanje 266, 269, 278
 dejati / gjati 269, 278, 307
 delati 53, 73, 78, 104–105, 108, 119, 152,
 168–171, 180, 184–185, 187, 220, 223,
 236, 258–259
 delati se 149
 delavec 273
 delavši 117
 deleč gl. daleč
 deliti 70, 153–154
 delo 90, 171
 delovati 187
 denarski 258
 deska 265
 deščen 265
 dete 265, 278
 detece 278
 deteč 21
 devica 266, 278
 dež 72, 148–149, 169, 173
 dežel 21
 dežela 253
 deževnik / deželnik 267
 dežiti 68, 72, 148–149, 169, 173, 294
 dežovati 149
 differencia 16
 dihati 68
 dirjati 68
 dišati 69, 219, 222

- divjati 68, 177–179
 divje *prisl.* 239–240
 divji / divje 239–240, 256, 258, 305
 dja... gl. deja...
 do- 69, 93, 180, 183, 219–224, 230
 doajfrati se 69, 93, 162, 220, 230
 dober 90, 99, 110, 170, 240, 253–254, 285
 dobiti 113, 117
 dobri 121, 232, 266, 277
 dobro 29–31, 35, 60, 86, 93, 105, 107, 170,
 224, 235, 239–240, 250, 264, 277, 304
 docimprati 88
 dodelati 88
 dogledati se 220, 230
 doiti 224
 dokonavati 191–192
 dokonavati se 191, 203
 dokončati 235
 dokončavati 192
 dokončevati 192
 dokonjati 38, 255
 dokonovati 191–192
 dokonovati se 203
 doktorica 266, 279
 dol 139, 146, 246
 dol zafaliti 146
 dol zatajiti 146
 dol zgučati 146
 dole 250, 304
 dolg 258, 267, 281
 dolgo 31, 39, 68, 74, 224, 239
 doli 131, 134–139, 144, 244, 246, 298
 doli dejati 145, 234
 doli deti 145
 doli devati 145
 doli iti 135
 doli jemati 134, 145, 182, 234, 237
 doli leči 145, 234
 doli metati 134
 doli obešati 135
 doli obrajtati 139
 doli odkleniti 145
 doli pasti 102, 139, 141, 298
 doli pehati 136
 doli pisanje 144
 doli pisati 144
 doli pobijen 135, 298, 334
 doli pobiti 132
 doli pobrisati 135
 doli poklekniti 129–130
 doli položiti 139, 145
 doli pripraviti 134, 145
 doli pustiti 139
 doli sestiti 134, 138, 141
 doli sprati 139
 doli stopati 145
 doli stopiti 133, 145
 doli šribati 144
 doli tlačiti 134, 136
 doli trgati 130, 137
 doli udariti 137
 doli utrgati 137
 doli vdariti 145
 doli vtргati 130
 doli vzeti 137
 doli zahajanje 135
 doli zahajati 130
 doli zaslužiti 137
 doli žreti 139
 dolijemati 82
 dolikaj 239, 246
 dolipisk 144
 dolipobit 144
 dolipoklekniti 131
 dolipostaviti 82
 dolipostavljati 82
 dolipriti 145
 doliviseč 144
 dolivzeti 82
 dolpasti 146
 dolplačati 146
 dolpoglednoti 146
 dolprešteti 146
 dolum 246
 dolun 246
 dolžan 79
 dolžiti 70
 dolžnik 279
 domač 21
 domisliti se 221
 domišljati 198
 domišljati se 196
 domišljati si 196
 domišljavati se 196, 199
 domišljevati 198
 domišljevanje 196, 199

domišljovati se 196, 199
 domov 131, 246, 282, 298
 domov hojenje 134
 domov obiskati 131
 domov pasti 131
 domov postaviti 140
 domov postavljen 131, 136, 140
 domu 137, 246
 domu postaviti 246
 dones gl. danes
 dopadajenje 118
 dopadeč 122
 dopadenje 118
 dopasti 82, 122, 125, 129
 dopasti se 129
 dopolniti 58, 63, 102, 186
 dopolnjen 58, 63
 dopolnoma 247, 250, 304
 doprinašati 73
 doprinesiti 235
 dopustiti 103, 109
 dopuščati 201–202
 dopuščavati 201–202
 doseč / deseči 212, 235, 256, 265, 277
 dosegamal 247
 dosehmal 247
 doslej 247
 doslužiti 91
 dostati 215
 dostojnost 257
 dotakniti / dotagniti se 63, 235–236
 dotakniti 236
 dotekniti se 235
 dotle 239
 dotlej 239
 dovoli 250, 304
 dovolje 250, 304
 drag 174
 dragi 255
 dragost 257
 dregači 246
 dremati 72
 dremav 187
 dremavec 187
 drenov 256
 dreve 239
 dreven 181
 dreveneti 181

drevi 239
 drevje 278
 drevo 181, 258–259, 278
 drgači / dregači 246, 266, 306
 drigači 246, 266, 277, 306
 drozg 260
 drožje 258
 drug sam. 170–171
 drug zaim. 247, 263
 drugače 239
 drugačej 246
 drugači *prid.* 22
 drugači *prisl.* 22, 246, 266, 277, 306
 drugačije / drugačje 246
 drugako 239, 246
 drugam / drugom 249
 drugde 247, 304
 drugdi 247, 304
 drugdod 247
 drugikrat 247
 drugimal 247
 drugje / druge 247, 304
 drugoč 247
 drugod 247, 304
 družba 171
 družiti 149
 družiti se 149, 170
 drz 240
 drzen 240
 drzo 240
 držati 68, 71–72, 102, 113, 169, 172, 175
 držati se 104, 171
 du gl. kdo
 duh 40, 212, 265, 277
 dur *prid.* 183
 dur *zaim.* gl. kdor
 duša 185, 266, 279–280
 dva 270, 287
 dvajset 16
 dvajseti 16
 dvojititi 222
 dvomiti 103

E

-e- 205–206, 212, 239, 302
 -e 248, 265
 -ec 289
 -eč 288

- eč 43, 241
eden 28, 276
edenkrat 249
edinost 257
ednako 249
efa 16
-ej 245
-*eje -*eti 181
-ejo 122, 288
Elizabetha 271, 274
-em 143, 286
en 285
enako 249
endivija 260
enkrat 27, 249
-eo 122, 270
-eoč 270, 288
erb 150
erbat 149, 151, 224
erbič 78
erperge 170, 300
erpergovati 167, 170, 234, 300
-es 270
-eti 181, 205, 207–209, 211, 213, 215–217, 302, 332
-eti -im 153, 161, 177, 180–181, 186, 205, 300
-eva- 187–188, 190, 192, 196, 203, 301
evangeli 16
-evati 149
-evati -ujem 186
Ezrav 270
- F**
facenetel 254
fajmošter 282
falš 65, 241
falšati 183–184, 186
farao 15, 291
faraon 15, 291
farba 164, 173
farbat 167
farlih 16
farlihiš 16
farmašter 282
farski 269
farstvo 130, 137
farški 269
fehtanje 258
fehtar 257
fer- 159
ferahtati 159–160, 234
feratati 233
ferboltar 260
fercerati 233
ferdamati 235–236
ferdamnati 235–236
ferderbat 233
ferm 241
fermo 241
ferordnan 16
ferordnanje 16
ferratati 119
fertigovati 183–184, 255, 300
feržmagati 233
figa 259
figov 259
finkovec 260
firbcig 16
firšt 253
flancati 152–153
flašter 163–164
flaštran 163
flaštrati 163
flikar 259
flikati 163
flis 51
flisati se 161
flisig / flisik 241, 249
flisigiš 16, 241
foglavž 259
folgati 267
forcug 16
forel 260
forteil 16
fraj 241
frajer 258
frahhat 16
franski 258
fratati 119
fravencimer 255
freithof 16
frigan 15
frigati 15

fruštuk 253
 furm 158
 furman 260
 furmati 20, 158
 fürst 16

G

gad 260
 gajtig 15
 gajžla 165
 gajžlati 164–165, 299
 ganiti 74, 87, 276
 ganiti se 96
 gasniti 118
 gder 283
 gdi 283
 gdir 283
 gdu gl. kdo
 gdur gl. kdor
 ge- 20, 86, 260
 Gera 271, 274
 Gertrud 271, 274
 gibati se 96, 219
 gisfas 260
 gja... gl. deja...
 gladek 256
 gladko (glatko) 256
 glas 87
 glasen 240–241
 glasno 240–241
 glava 268, 282
 glažar 257
 gledajoč 288
 gledati 14, 68, 144, 220, 249
 glih 177, 181
 glihati 179, 183, 190
 glihati se 68, 177–178, 182, 300
 globeti 205–205
 globiti 205–205
 globoko 264
 glodati 68
 gluh 184
 glušeti 205
 glušiti 73, 183–184, 205, 207, 217
 gmerati 234
 gnadiv 240
 gnadivo 240, 249
 gnadljiv 240

gnadljivo 240, 249
 gnati 69, 223
 gnezdo 258
 gnezdovati 68
 gnilost 257
 gnjil 250
 gnjusen 250
 gnojiti 154
 gnojiti se 154
 gnus 171
 gnusiti 253
 gnusiti se 161, 171
 goldšmid 259
 goljuf 150, 171
 goljufast 249
 goljufastiši 249
 goljufasto 249
 goljufati 149, 171, 215
 goljufen 249
 goljufno 249
 goljufski *prisl.* 249, 304
 goljufsko 249, 304
 gonjen 132
 gor jemati 146
 gor pogerati 146
 gor pokniti 146
 gor rezati 146
 gor rigati se 146
 gor ugnati 146
 gor vstati 146
 gor vzeti 146
 gor zdelati 146
 goreti 187
 gorgukati 72
 gori 130–132, 134, 136–137, 139, 144, 298
 gori buditi 134, 142
 gori drastiti 139
 gori držati 112, 143
 gori gledati 133
 gori iti 135, 149, 168
 gori jemati 134, 145
 gori kojen 134
 gori kojenje 134
 gori kojiti 134
 gori merkati 132–133, 257
 gori narediti 234
 gori narejati 131, 134
 gori obesiti 133

gori obuditi 134, 139, 142
 gori obudovati 134
 gori obujati 134
 gori odpreti 144
 gori pobrati 146
 gori pogledati 132
 gori pomagati 137
 gori postaviti 36, 137, 139, 234
 gori povzdigovati 136
 gori razvezati 142
 gori skakati 141
 gori stati 139
 gori vstajenje 134
 gori vstati 40, 129, 131–134, 139, 142
 gori vzdigniti 130, 132–137
 gori vzdigniti se 130
 gori vzdignjen 132
 gori vzdigovati 135, 298
 gori vzet 134
 gori vzeti 129–131, 134, 137, 139, 145, 298
 gori vzeti se 135
 gori zbuditi 130, 134
 gori zrasti 144
 goribuditi 82, 143
 goridržati 143
 gorijemanje 144
 gorimerkati 255
 goripolagati 82
 goripoložiti 82
 gorivzet 144
 gorivzeti 144, 257
 gorizbuditi 82
 gorpomiti 146
 gorpomivati 146
 gorvstajenje 146
 gorzbuditi 146
 gorzbujati 146
 gosena 277
 gospa 253–254
 gospod 150, 253, 258, 267
 Gospod 271
 gospodar 279
 gospodovati 68, 149–150
 gospoduječ 288
 gosposki 170
 gosposko 250, 304
 gospostvo 285
 gosposčina 21

gost *prid.* 173, 300
 gost *sam.* 102, 150
 gostavanje 189
 gosti 169, 299
 gostiti 149
 gosto 250, 304
 gostovanje 189
 gostovati 150–151
 gostovati se 149–150
 govoriti 39, 54, 70, 74, 80–81, 90–91, 221–222, 224, 235, 303
 grabec gl. vrabec
 grad 266, 274
 graditi 78
 grajati 154
 grba 254
 greh 29, 152–153, 171, 173, 175, 220, 223, 225, 236,
 grešiti 50, 151–153, 171, 173, 220–222, 236, 265, 295
 grevati 68, 122, 161
 grevinga 122
 grintav 256
 gristi 69–70, 294
 grob *prid.* 241
 grob *prisl.* 241, 334
 grobost 257
 groza 29
 groziti se 156
 grsko 250, 304
 grški *prisl.* 250, 304
 grunt 171
 gruntati 163, 168, 171
 guba 266
 gvant 158–159, 173, 223–224, 303
 gvantati 158–159, 173, 234, 299
 gvantati se 167
 gvelbati 20, 163
 gvišno 22

H

hajd 256
 hajdovski 256
 harfa 157
 haringa 16
 hčemu / h`čemu 23
 hči (šči) 285
 herpergovati 165

hinavščina (hinavšina) 288

hišnik 284

hitati 20, 259

hiter 178, 241

hiteti 104, 177, 179–180

hitro 241

hladiti se 182

hlapčovati 68, 149

hlapec 68, 150, 170, 173

hod 270, 286

hodeč 270, 288, 306

hodejoč 270, 306

hodeoč 270, 288, 306

hoditi 65, 68, 72–74, 81, 169, 187, 219–220, 222, 253

hoditi za 105, 220

hoteti 53–54, 65, 68, 103, 119–124, 286–287, 288, 283

hraniti 258

hripati 68

hrtica 259

hrvački *prisl.* 250, 304

hrvatski *prisl.* 249

hud 279, 286

hudi 22

hudič 61, 106, 266, 279, 286–287

hudo 22

hudoben 175, 180

hudobni 156

hujši 184

hvala 160, 263

hvaliti 73, 124, 160

hvaliti se 73, 160

hvaljen 117

I

-i- 181, 205, 211–213, 215, 302

igla (jigla) 268

igra / jigra 152, 268

igrati / jigrati 151, 157, 169, 268, 299

igrč 289

ilo (jilo) 268, 282

ime 101, 158, 236, 286

imenovan 61, 82

imenovati 43, 53–54, 104, 122, 158, 236

imenovati se 159

imeti / jimeti 53–54, 64–65, 68, 90, 102–103, 110, 119, 121–123, 169–171, 179, 209, 253–254, 268, 288, 293

imeti za ljubo 179, 236

ino (inu) 86

irati 184

-irati -iram 155, 157, 161

iskati 68, 100, 103, 108, 268, 288

iskra (jiskra) 268

iščejoč 288

iščeoč 288

iti / jiti 36, 40–41, 44, 49–50, 58, 68, 72, 81–83, 102, 109, 134, 137–138, 148, 169, 173, 253, 268, 276

-iti 6, 149, 161, 163, 165, 177, 181, 205–209, 211, 213, 215–217, 302, 332

-iti -im 149, 152, 154–156, 159–161, 163, 177, 180–181, 183, 186

-iti se 216

iz 249

iz- 69, 149, 153, 180–181, 183, 220, 221, 223, 230–231, 264

izbrati (izebrati) 232

izbrisati 231

izbuditi se 232

izceliti 207

izceliti se 183, 207, 300

izceljen 214

izcimprati 88, 231

izdajati 142

izdan 104

izdati 35, 233

izdavna 245, 304

izdavne 245, 304

izdavno 245–246, 304

izdelovati 202

izeti 15, 290

izganjati 63

izgledati 129

izgnati / izegnati 69, 122, 223–224, 232, 264

izgoditi se 231

izgoniti 63

izgorevati 187

izgovoriti se 31, 221

iziskati 230

iziskavati 191–192

iziskovati 192, 202
 iziti 122, 264
 izkazati 222, 225, 232, 288
 izkažen 277
 izkoreniti 153, 299
 izkupiti 223
 izkušajoč 196
 izkušati 196–197, 199, 201, 301
 izkušavan 196, 202
 izkušavati 196–197, 201–202, 301
 izkušovan 196
 izkušovanje 196
 izkušovati 196–197, 199, 201–202, 301
 izkušovati se 196
 izlaga 139
 izlakotovati 165, 177
 izlivati 71
 izložiti 52, 59–60, 139
 izmeriti 163
 izmesti 78
 izmetati 78
 izmeti 15
 izmiti 15
 izmoliti 88
 izneveriti se 226
 iznotra 244
 iznotraj 244
 iznov 249
 izpahniti 231
 izpeljati 189
 izpeljavati 189
 izplevati 73
 izpostiti 75, 88
 izpoveden 53
 izprazniti 231
 izpričati 150
 izregljati 88
 izročiti 188
 izročovati 188
 izsekati 203
 izsekavati 189
 izsekovati 189
 izsipati 202, 269
 izsipovati 202
 izsušiti se 181
 iztegniti 232, 269
 iztrgati 227

izvedeti 232
 izvirajoč 231
 izviranje 231
 izvirati 231
 izvoliti 41
 izvoliti se 255
 izvoljevati 188, 301
 izvprašati 51, 88
 izvprašovati 49, 51, 53
 izvuna 244
 izvunaj 244
 izžalovati 69, 88, 91

J

-j 244–247
 jabolko 281
 jadren 260
 jadro 260
 jagnje 286
 jarem / jarm 265, 306
 jasniti 207, 302
 jasniti se 207, 302
 jaz / jest 53, 71, 99, 253, 279
 -je 246
 Jedrt 271
 Jehu 270
 jel 260
 -jem 117
 jemati 78, 170, 234, 294
 Jera 271, 274
 Jernej 283
 Jerni 268, 283
 jest gl. jaz
 jesti 39, 63, 70, 75, 92, 224
 jezdec 288
 jeziti se 172
 Jezus Kristus 283
 Jezuš Kristuš 283
 jigla gl. igla
 jigra gl. igra
 jigrati gl. igrati
 jimetri gl. imeti
 jiskra gl. iskra
 jiti gl. iti
 jokajoči 288
 jokanje 90
 jokati 222, 232, 241

jokati se 288
 Jud 286
 junački 249, 256
 junačko 249
 Juri 268
 Jurij 268
 jutri 250, 304
 jutro 248

K

k *predl.* 23, 57, 263
 k'višku gori 137
 ka 284
 -ka 284, 246
 kada 100
 kadaj gl. kedaj
 kadar 34–44, 57, 91–92, 100, 108, 263–264, 276
 kadar koli 198
 kadar lih 31
 kade 284
 kadilen 267
 kado 284
 kaj 22–24, 27, 104, 284
 -kaj 246
 kaj en 24
 kak 27–28
 kako / koko / koku 22, 104–105, 107, 200, 266
 kakor / koker 22, 57, 107, 151, 262–264, 273,
 279, 284, 307
 kakor dolgo 31
 kakor koli 29, 108, 198, 200
 kakoršen 279
 kakov / kokov 22, 27–28, 278
 kakover 22
 kam 22, 242, 246–247
 kamen 70, 223, 258
 kamenje 71–72, 223, 236, 268, 282, 294
 kamenovati 68
 kamer 22, 36, 41, 255
 kamo 247
 kamoj 247
 kamor 247
 kamra 259
 kandla 257
 kangla 257
 kanjuvati 215
 kapati 68
 kar 22

kasniti 180
 kašelj 153
 kašljati 151, 153
 kaštiga 171
 kaštigati 171
 kateri 253, 276, 284, 286
 kateri koli 27
 katolički 286
 kazati 119, 222, 224, 303
 kdo / do / gdo 27–29, 104, 274, 284, 305, 307
 kdor (dor / gdor) 274
 kdor si bodi 27
 kdorkoli / kdor koli 27–28
 ke gl. tja
 kecarski 240
 kecarsko 240
 kedaj / kadaj 27, 246, 248
 kedajsi 246
 kedo 264
 kej gdu gl. kje kdo
 kej gl. kje
 kejkaj gl. kjekaj
 kejkam gl. kjekam
 kejkam gl. kjekam
 ker 144, 264, 282
 kesniti 177, 180
 keteri 264
 ki 283
 kikla (kitla) 269
 kir 22, 79, 157, 174, 282–283
 kir koli 28
 kisel 278
 kitla gl. kikla
 kjakaj gl. tjakaj
 kje / kej 22–29, 200, 242
 kje kdo / kej gdo 26, 28
 kje kedaj / kej kedaj 29
 kjeen / kje en / kej en 24, 26–27, 261, 291
 kjekaj / kje kaj / kej kaj 24–28
 kjekam / kje kam (kejkam / kej kam) 26–27
 kjekedaj / kej kedaj 29
 kladivo 277
 kladuvo 277
 klagov 240
 klagovati 154–155, 299
 klagovo 240
 klestiti 122
 kleti 73, 122, 124, 268, 281

- kletka 259
 klicati 122, 241
 kmali 247
 kmalu 247
 kmet 150
 kmetički 256, 269
 kmetiški 269
 kmetovati 68, 149–150, 299
 knjižnica 258
 knogam / knogom 249
 -ko 246
 kobilica 130
 kod 23
 koder 23
 kokalnica / kokaunica 288
 koker gl. kakor
 kokov gl. kakov
 koku gl. kako
 koli 28–29
 koli kedaj 28
 koli kje kedaj 29
 kolikaj (kulkaj) 277
 koliko 31
 koliko veliko 31, 291
 komolec (komulc) 254
 končan 61, 82
 končati 111, 152, 235, 255, 301
 končavan 191
 končavanje 191, 195
 končavati 191–192, 194–195, 301
 končavati se 191
 končevati 192
 končovati 191, 193, 301
 konec 78, 254
 konj 274
 konjiček 276
 kopati 222
 korba 258
 koren 152
 koreniniti 153
 koreniti 153
 koreniti se 151, 153, 299
 kos 257
 kosa 165
 kosica 257
 kost 268
 kovalnik 259–260
 kozar 258
 krajšati 186
 kralj 150, 171, 173, 294
 kraljevati 188
 kraljovati 39, 68, 149, 171, 173, 299
 krasti 121
 Krašovec 275
 kratek 184, 254
 kratiti 183, 185–186
 kratki 263, 275
 krdelo 276
 krepen 183
 krhek 254
 kričanje 241
 kričati 68
 Kristus 63, 220
 Kristusev 283
 kriv 181, 184
 kriviti 70, 183
 kriviti se 180
 krivo 175
 križati 165–166, 274
 križem 249
 križom 249
 krona 158
 kronati 158
 krpa 163
 krstiti 57, 102, 152, 299
 krščenic 286
 krščovati 152, 299
 krušen 258
 kuhati 78, 294
 kumrati se 161
 kupe 248
 kupiti 187, 189, 223
 kupovati 124, 187
 kurba 169
 kurbar 169
 kurbat 149, 169
 kurbat se 149, 151, 169
 kuš 158, 173
 kušati 158, 173, 235
 kušniti 158, 235–236
 kušovati 158
 kušnoti 236
 kvas 165
 kvinteljč 260
 kviški 247
 kvišku 138, 247

L

lačen 75, 88, 185
 ladja 257
 ladjica 257
 lagati 222, 281, 288, 303
 lahek 276
 lahkaj / lahkej / lohkaj 102, 245
 lahke 245
 lahki 245
 lahko 245, 258, 264
 lakomen 178
 lakomnik 15
 lakomnovati 177, 179–180
 lan 254
 las 282
 latinski *prisl.* 248
 latinsko 248
 lavtati 157, 173
 lazeoč 288
 lažje 276
 le- 243, 245
 -le 245
 lebati 68, 170
 leben 170
 -lec 267
 leči 134, 220, 234, 303
 ledovje 265, 286
 ledrar 257
 leithund 16
 lep 173, 266, 278
 lepo 239, 250, 264, 278, 304
 lepota 266
 les 74, 162, 222, 235, 258, 303
 lesem 37, 239, 243–244
 lesemkaj 243–244
 leskačeoč 288
 lesketanje 122
 lesketati 122, 264, 276
 leta 253
 letajoč 288
 letam 243
 letamkaj 243
 letati 117, 187
 leteti 220, 223, 254
 letu 243–244
 letukaj 243–244
 letukaje 243–244
 lezdi 250, 304

ležati 61, 212
 ležeč 258
 lice 268
 ličkaj 239
 lih 31, 108
 limen 260
 list 223, 274
 listek 264
 liti 137
 lizati 74
 ljubezen 276, 286
 ljubeznivost 257
 ljubi 179
 ljubijoč 288
 ljubiti 72, 78, 90, 179, 236, 253
 ljubiti se 179
 ljubivši 117
 ljudje 274
 ločiti 235
 lodola 259
 log 18
 logati / lugati 265, 267, 281
 lohka 245
 lohkaj gl. lahkaj
 lok 253
 lokati 70
 lomastiti 69
 lon 158, 170–171
 lonati 158, 171
 los 152, 170
 losati 151–153
 lot 165
 lotan 165
 lotati 164
 loven 259
 loviti 73, 223
 lučati 223
 lučiti 20, 259
 luštati se 161

M

maharam 18
 mahin gl. majhen
 mahniti 74
 majhen (mahin) 307
 malha 267, 281
 mali 71, 94, 224, 286
 malicati 59

malo 31
 Manase 270
 Manasov 270
 manje 224
 manjšati 183
 manjši 173, 184
 marati 72
 maričkaj 277
 maričkak 277
 marikaj / marikej 250, 277, 304
 marinjovati 154–155
 marnjati 155
 marskak 277
 marter 169
 martrati 156, 206, 234, 299
 martrati se 169, 206
 masati 162–163
 master 258
 maša 152, 169
 maščevanje 276
 mašovati 122
 mati 119, 253
 mazati 122, 214
 mečeti 259
 med predl. 289
 megetati 122, 264, 276
 mekak 259
 meniti 68, 103
 menjenje 122
 menjovati 202
 mera 170, 222, 230
 merdrarica (merdrarca) 277
 meriti 162–163, 222
 merkati 132
 mes 248
 mesar 254
 meso 164, 280
 mestiti 276
 mesto 258
 meščenje 122, 276
 meščevanje 276
 meščevati 122, 276
 meščovanje 122
 metati 122, 170
 metati se 68
 mi 253
 midva 60, 287
 migajoč 288

mil 178
 milost 225
 mimo / momu / mumu 266, 277
 miniti 118
 mira 18
 misel / misl 254, 276, 286
 misliti 47, 68, 71–72, 103, 196, 221, 224
 mito 170
 mlad 73, 258
 mlajši (mlaši) 274, 307
 mlen 121
 mleti 223
 mnog 286
 množica 71
 množiti 183, 234
 množiti se 180
 močan 236
 močen 78
 moči 93, 95, 97, 100, 105–106, 124–125, 160,
 207, 224, 303
 mogoč 256
 mogoče 105
 moj / muj 285
 mojster 150
 mojstriti 149–150, 235
 mojstrovati 149–150, 235
 mojstrski 249
 mojstrsko 249
 moker 254
 mokrota 254
 molčati 105, 222
 molče / mouče 89, 256, 295
 moleoč 288
 moliti 68, 70, 90, 103, 287
 molitov 70, 235, 286, 306
 molj 267
 momu gl. mimo
 morati 68, 133, 155
 moriti 217
 morje 266
 mota 18
 moteč 214
 motiti 212, 217
 mož 160, 285
 možiti se 160
 mrdati 263
 mrmrati 71
 mrtev (mrtov) 53, 256

mrtvaški 256
mrtvec 192, 276
mrzlica 254
mučiti 156, 234, 299
muja 171
mujati 155, 171
mujati se 161
mumu gl. mimo
murva 259
muštrati 152–153

N

-n 56, 58–59, 61, 210–211, 213–214, 293
na 157
na- 80, 93–95, 159, 180, 183, 195, 219–221,
223–224, 230
nabrejiti se 180
nabrusiti 165
nad 225, 256
Naemi 270
naganjati 103
nagel 178
nagi 288
nagledati se 93, 220, 230
nagovarjati 223
naj- 248
naj 64, 83, 103–105, 248, 287, 296
najbližej 242, 248
najbolši *prisl.* 105
najbrzo 248
najbrže 248
najbržeješe 248
najdlje 248
najesti se 230
najpoprej 248
najsji 108
najti 35, 122
nakovalo 260
naleči se 220, 303
nameriti 95, 163
napeljavati 191–192, 203
napeljevati 192
napeljovan 191
napeljovanje 191
napeljovati 191, 202–203
napisati 258
napiti se 224

napolnjavati 183, 195–196, 236
napolnjavati se 196
napolnjevati 195
napolnjovati 183, 195, 236
napolnjovati se 196
napoprej 304
napraviti 234
napre 244
napred 245
naprej 131, 144, 244–245, 298
naprej brati 139
naprej hoditi 134
naprej iti 144, 258
naprej nesen 59–60
naprej nesti 50, 139, 142
naprej pildanje 144
naprej položiti 60, 143
naprej pomagati 255
naprej postaviti 139
naprej prinesen 57
naprej prinesiti 132
naprej priti 143
naprej stati 30, 139
naprej vzeti 141, 145
naprej vzetje 139
naprejdati 144
naprejgnati 144
naprejhod 134
naprejhodec 134
naprejiti 141
naprejizpeljati 141
naprejnapisati 82, 141
naprejpiti 141
naprejpisati 82
naprejpojti 141
naprejpraviti 141
naprejprinašati 82
naprejprinesiti 82
naprejstati 143
naprejstaviti 143
naprejevzeti 145
naprevzetje (neprevzetje) 144
narazen 131, 298
narazen razdeliti 144
narazen razdreti 144
narazen razločiti 144
narazen razpočiti se 144

- narazen razprostrti 144
 narazen razsekati 144
 narazenločiti 131
 narazenrazdeliti 153
 narboljši (nerbuljši) 258
 narbrže 248
 narbržejše 248
 nardus 16, 291
 narediti 168, 170, 234
 narejati 103, 131, 175
 narezati 224
 narmilostivši 266
 narpopred 250, 304
 narpoprej 248, 304
 narpred 245
 narprej 245
 narveč 239
 nasekati 74–75, 221, 303
 nasititi 179
 nasititi se 179
 naskočiti 219
 naslanjati se 224
 nasmejati se 94
 naš 105, 277
 Natanael 282
 natepsti se 88
 natura 265, 277
 nauk (navuk) 137, 265, 277
 navaditi se 225
 naveličati se 90, 93, 295
 navuk gl. nauk
 nazaj 65, 131, 250, 298, 303
 ne 103
 nečice 276
 nečke 276
 nedrje (nedrije) 286
 nedu gl. nekdo
 neglih 194
 nehati 81, 90–91
 neizceljen 214
 nekada 244
 nekadaj 244, 255
 nekaj 27
 nekateri 276
 nekdo / negdo / nedo 27, 274
 nekedaj 244
 nekoteri 274, 276
 nembški 283
 nemčki 283
 nemočan 182, 205, 237
 nemogoče 105, 239
 nemški 283
 neoblagan (neoblogan) 281
 nepokoren 240
 nepokorno 240
 neprestan 241
 neprestano 241
 nesti 59, 83, 221
 neutegoma 247
 neveren 254, 277, 286
 nezastop (nezestop) 256, 305
 nezastopen 240
 nezastopno 240
 nezastopnost 256, 305
 -ni- 96
 nič* 94
 ničemur 279
 nid 172, 175
 nidati 161, 167
 nihče 121, 279
 nikar le samuč – temuč tudi 110
 ništer 22, 30
 ništer manje 31
 ništer tem manje 30, 291
 -niti 118
 nizek 179
 njegov 173, 274
 noco 244, 250, 304
 nocoj 244
 noč 149
 nočiti se 149
 noga 73, 286
 nor 178, 184
 noreti 177, 179, 205–206, 210–211,
 215–216
 noriti 183, 205–206, 210–211, 215
 noriti se 206, 210
 norost 214, 223
 nositi 59, 223
 noter 102, 130–131, 144, 298
 noter kupovati 139
 noter svečiti 139
 noter vdahniti 130
 noter vzeti 224

noterpojti 255
notervzet 144
nož 130
nuc 171
nucati 171
nujen 254
-nuti 118

O

-o 26, 117, 122, 239, 242, 247–250, 265, 276, 304
o- 94, 149, 153, 159–160, 163, 180–181, 183, 207, 219, 222–223, 230–231
ob- 94, 163, 219, 222–223
oba 287
obadva 279
obarovati 60, 233, 258
obcoprati 154, 219
obdišati 219, 222
obeden 264
obeseliti se 183, 233, 295
obesiti 36, 41
obešen 254
obezan 233
obezati 233
obezovati 233
obhajati 72, 274
obhoditi 89, 219–220
obiskan 131
obiskavati 191–192, 203
obiskovati 191–192, 203
obiti objjem 224
objemati 70
objesti se 75, 224, 230
objeti 120
objokati 222, 225
obkratiti 186
oblačiti 73
oblačiti se 73
oblagati 203, 222, 303
oblagavati 191, 194, 203
oblagovanje 191
oblagovati 191, 203
oblečen 122
obleči oblečem 159, 173, 299
obleči obležem 219
obleka 159
obljuba 71, 286

obljubiti 39
obmolčati 88, 268, 281
obnemagati 182, 233
obnoreti 181, 205–207, 210
obnoreti se 207
obnoriti 181, 184, 205–207, 210, 215
obnoriti se 206–207, 210
obnorjen 210
obnorjenje 210
obnositi 223
obnošen 223
obnoviti 186
obogateti 205, 302
obogatiti 205, 302
obožati 182–183, 236, 300
obožiti 182, 236
obplakati 232
obpotakniti se (oppotakniti se) 256
obpusteti 205
obpustiti 205
obpuščati 201, 231
obpuščavati 201
obreči 224
obrest 161
obrezovati 287
obrisati 230
obrniti 288
obropati 203
obropavati 189–190, 203
obrv 71
obsedeti 69
obsekovati 73
obsenčiti 163, 288
obsluževati 188, 301
obspati 69
obstati 74, 88–89, 295
obstrupiti 159
obšrangati 154, 163
obteči 231
obtičati / obtečati 88, 180, 256
obtrdeti 205
obtrditi 205, 207
obtrditi se 207
obtrpneti 209
obubožati 183
obuditi 223
obvarovati 233
obveseliti se 183, 232–233

- obvezan 233
 obviseti 37, 89, 98
 -oč 43, 288
 oča 15, 37, 43, 253
 očanstvo 254
 oče 15
 očemeriti 167
 očistiti 207
 očistiti se 182
 očiščevanje 188
 očiščovati 207
 od 35, 38–40, 43–44, 56–58, 61, 73, 78, 95,
 106, 122, 132, 138, 221–222, 227, 258
 od- 80, 153, 183, 219–224, 230, 264
 odati 119
 odduriti 183
 oddurjavati 183
 odgnati / odegnati 69, 122
 odgovarjati 241
 odgovor 259
 odgovoriti 80, 147
 odgovoriti se 221
 oditi 35
 odjesti 37, 40, 42, 75, 79, 81, 91–92
 odkopavati 189–190, 202
 odkositi 90
 odkupitelj 268
 odločiti 95
 odmeriti 163, 222
 odmrmravati 194, 203
 odmrmrovati 203
 odnašati 73
 odpadeči 214
 odpasati 163
 odpečatiti 175
 odpeljan 193
 odpeljati 256
 odpeljavati 191–193, 195, 202, 236
 odpeljovati 191, 193, 195, 236
 odpirati 202
 odpirovati 202
 odpreti 121, 144, 175, 300
 odpustiti 222, 224
 odrasti 219
 odrešiti 57, 100, 235
 odreveneti 205
 odreveniti 205
 odsekati 222, 230
 odstati 74
 odstopati 145
 odstopiti 145
 odstraniti 131
 odstrašiti 254
 odsvetovati 103
 odšteti 95, 222
 odtekajoč 288
 odteti 230
 odtrgati 138, 227
 odvagati 163, 224
 odvaliti 224
 odzdolaj 239
 odzgoraj 244, 248
 ofer 224
 ofert 71
 ofertovati se 161–162, 167
 ofrati 50, 57, 81, 151–152, 173, 235, 295
 ofrovanje 137
 ofrovati 74, 81, 152, 235
 ogenj 91, 226–227, 253–254, 268
 ogibati se 219
 oglje / ogelje 268, 286
 ognjen 253
 ognjišče (ognjiše) 256
 ogoliti 207
 ogoliti se 180, 207
 ogoljufati 203
 ogoljufavati 189–190, 203
 ogrditi 207
 ogrditi se 207, 215
 ogreti 206
 ogreti se 206
 ohladiti 215
 ohraniti 124
 -oje- 285
 okleščen 122
 oko 71, 275
 okoli 131, 144–145, 220, 224, 298
 okoli gonjen 132
 okopati 301
 okopavati 301
 okoriti 182, 237
 okračovati 186
 okratiti 185
 okrepeneti 183
 okrepeneti 90, 180, 205
 okrepevatati 90

- okrepniti 205
 okrpati 163
 okruleti 205
 okruliti 205
 okruljaveti 205
 okruljaviti 205
 okruljoviti 183, 186
 okrvaviti 183–184
 olje 267
 oljički 283
 oljiski 283
 -om 270, 285–286
 -oma 247, 286
 omadežiti 163
 omadežovati 163
 omanjšati 94, 186, 300
 omečiti 207
 omečiti se 94, 183, 207, 300
 omedleti 181–182, 205, 237
 omedliti 181, 205
 omehčati se 183
 omisliti 215
 omiti 122
 omivati 74
 omolčati 116
 omožiti 160
 on 253
 ona 253
 onadva 287
 ondukaj 202, 239
 ondukaje 250, 304
 oni (uni) 287
 ono 253
 opasati 163
 opasovati 163
 opijaniti 179, 181
 opijaniti se 179, 181
 opijanjati 186
 oplakati 232
 opominjati 201
 opominjavati 201
 opominjevati 201
 opravljati 73
 opustiti 183–184
 opuščati 196–198, 201, 231
 opuščavati 183, 185, 196–197, 201
 opuščovanje 197
 opuščovati 196–197, 201
 orati 73
 osebenjkovati 151
 osebenjovati 149, 151, 167
 osel (osl) 254
 osemeniti 159
 osemkrat (osemkrad) 256
 Oseus 270
 oskrbeti 162, 222
 oskrbovati 162
 oskruniti 207
 oskruniti se 207
 oslabeti 205, 213
 oslabiti 205
 oslepeti 181, 205, 212–213
 oslepiti 181, 183, 205, 209, 212, 215
 oslepljovati 73
 osloboditelj 268
 osnažiti 159
 -ost 257
 ostarati 181, 206
 ostarati se 181, 183, 206, 300
 ostareti 181, 206
 ostati 179
 oster 184, 241
 ostraiti 143
 ostriti 183, 185–186
 ostrupiti 159, 231
 osušiti se 181
 ošpegati 88
 otajen 15
 otajno 15
 oteči 231
 otemneti 179, 205, 209
 otemniti 205
 oteti 230, 253
 oubožati 183
 -ov 177, 265, 282
 -ova- 184, 187–189, 191–203, 236, 299, 301, 332
 -ovat 68, 149, 156, 163, 183–184
 -ovati -ujem 149, 152, 155, 159, 161, 163, 166, 180, 183, 186, 300
 ovca 221, 224, 262
 oveseliti se 233, 236
 -ovž 289
 ozdraveti 205

ozdravilo 158
 ozdraviti 51, 58, 63, 116, 205, 207, 216, 237
 ozdraviti se 53, 207
 ozdravljati 51, 63
 ozdravljen 58, 102
 ozgora 244
 ozgoraj 244, 248
 oznanjevati 268
 oznanjovati 268
 oživen 214
 oživeti 205, 208, 213
 oživiti 205, 208–209, 213, 216–217
 oživljati 208–209, 216
 oživljenje 214

P

pa- 230
 padar 257
 padati 73, 148
 padec 254
 padejoč 121
 padši 121, 241
 pahniti 222, 276
 pak / pag 31, 35–36, 38–40, 42–43, 57, 283
 palacij 16
 pameten 254, 305
 pan 18
 panati 154–155
 panovati 154
 pas 286
 pasti padem 74, 82, 103, 121, 205, 219, 288, 303
 pastir 258
 pašast gl. pošast
 pavkati 157, 167
 pavke 157
 peč 185
 pečat 175, 300
 pečatiti 158, 165, 175
 peči 70, 117
 pečti 117
 pegerovati 103, 209
 pehniti 276
 peljan 60, 293
 peljati 70, 189
 peniti se 152
 pepel 254
 pepesrati 260

per gl. pri
 per- gl. pri-
 perje 258
 pes 259, 274
 pesem 279
 pesen 279, 281
 pestinja 277
 peš 239
 pešico / pešco 239
 petdeset 269
 peti 70, 87, 157, 160, 241
 petkrat 256
 petlarica (petlarca) 266, 277, 279
 petljarij 250
 petljarski 250
 petljati 250
 pevec 273, 276
 pezati 68
 pihati 96, 219
 pihniti 96
 pijan 179, 184
 pijanec 276
 pijaniti 179, 181, 186, 300
 pild 73
 pildati 152
 pisati 122, 220, 222, 253, 258, 288
 pismo 230, 267, 286
 piščal (pišal) 256
 pišče 256
 piščec 269
 pišejoč 121
 piti 39, 70, 223
 plačejoč 121
 plačejoči 123
 plačeoč 118, 288
 plakati 119, 122
 plakati se 71, 123, 288
 plašč (plaš) 256
 platnen 173
 pleniti 151, 153
 plenjati 153
 plenjovati 153
 ples 258
 plesati 117
 plesti 120–121
 plešast 257, 305
 plešiv 257, 305

- plevoč 121, 288
pljuniti 96
po- 69, 80, 84, 88, 92, 94, 96, 121, 130,
153, 155, 163, 168, 180–181, 183, 219,
221–224, 230
pobegniti 288
pobežati 97
pobiti 36, 41, 97, 295
pobledevati 187
poboljšati 183
poboljšavati 183–184, 191–192, 194
poboljšovati 191, 194–195
pocerati 233
počakati 75, 88, 224
počasi 242
počasu 239, 242
početi 78
počiti se 83
počivati 39
počutiti 124
pod- 219–223
podelati 223
podeliti 230
podgovoriti se 221
podišati 69, 219, 222
podkopavati 189–190
podkopovati 189
podložiti 224
podmakniti 233
podmititi 170
podpihati 219
podpisati se 220
podplat (potplat) 269
podpolzniti 233
podučiti 226
pofarbati 163, 167, 173
poflaštrati 163
poginiti 122
pogled 58
pogledati 46, 64–65, 72, 133–134
pogledavši 241
pognati 69
pognati se 155
pognojiti 154
pogolniti 281
pograbiti 202
pogublјati 201
pogublјavati 201
pohan 15
pohujšati 183
pohujšati se 180–181
pohujšovati 212
pohvaliti 94
pohvaliti se 74, 94, 160
pojezditi 88
pojti 137, 199, 253
pojuditi se 150
pokarati 165
pokati 119
pokleknuvši 241
poklicati 49, 53, 288
pokopališče (pokopališe) 43
pokopati 104, 119, 222
pokopavanje 194–195
pokopavati 191–194, 202
pokopovanje 194
pokopovati 191, 194, 202
pokora 137
pokoren (pokorn) 254
pokositi 164
pokrit 132
pokrivati 70–71
pokusiti 81
pokušati 201
pokušavati 201
pol 154
pol noči 280
polagati 168
polahko 239
polakomniti se 180
pole 47
poleg 131, 298
polesti 97
poleteti 88, 92
poletkovati 160, 167
poln 184, 224, 281
polniti 183
polomastiti 69
polomiti 96
polovica 154
polovičiti 154
poloviti 223
položen 61
položiti 168
polšter 286
polt 281

- pomakniti se 94, 235
 pomalicati 59
 pomanjkati 89, 225
 pomekniti se 235
 pomeniti 68
 pomišljati 196
 pomišljavati 196–197, 301
 pomišljevati 198
 pomišljovati 196–197, 301
 pomoči 224, 303
 pomoriti 81, 156
 pomreti 295
 ponižan 195
 ponižati 179, 182
 ponižati se 179, 181, 185
 ponižavati 183, 191–192, 203
 ponižavati se 179
 ponižovati 183, 185, 191, 195
 ponižovati se 195
 ponoči 190, 192
 ponoviti 186
 popasti popadem 219, 303
 popolnoma 247
 popolnema 247
 popolnoma 247
 popravljati 73
 popre 245
 popred 245
 poprej 34, 37, 245
 poprtnjak 260
 poreči 84
 poročati 103, 187, 288
 poročen 72, 136
 poročevati 187
 poročiti 35, 103, 187
 posadivši 116
 posekati 97
 posili 239
 posiliti 156, 226
 posiljevati 156
 posipati 196–197, 200, 202
 posipavati 196–198, 200
 posipovati 196–197
 poslati 49, 53, 84, 116, 156, 258, 288
 poslovpje 282
 poslušati 65, 102, 105, 133
 posmehavati 196
 posmehavati se 203
 posmehovati se 196, 203
 posrebrniti 184
 postajati 170, 234
 postarati se 183, 300
 postati 46, 51, 78, 122, 170, 179, 182, 209,
 236, 294, 300
 postava 130, 137, 162, 185
 postaviti 36, 168, 170, 227
 postavljati 170
 postelja 220, 282, 303
 posteljica 21
 postiti se 39, 75
 posušiti se 181
 posuti 202
 posvačiti se 150–151, 170, 300
 posvečovati 185
 posvetovati 185, 300
 pošast (pašast) 256
 pošiljati 258
 pošten 240, 279
 pošteno 240
 pot 163, 220, 303
 potablati 163–164
 potakniti se 233
 poteči 92, 97
 potegnjen 136
 potemtoga 285
 potemtoga 285
 poteptati 143
 poteptavati 191–192, 195
 poteptovati 191, 195
 potiti 165
 potle / potlje 75, 245, 304
 potlej 304
 potler 245, 304
 potovati 165
 potrdovati 235–236
 potresti 224
 potrjovati 235–236
 potrpeti 223
 povabiti 124
 povabljeni 63
 povedati 52, 65, 105, 224
 povekšati 183–184
 povešati 139
 povišan 195
 povišati 185
 povišati se 181

- povišavati 183, 191–192, 202
 poviševati 191
 povišovati 183, 191, 195, 202
 povišovati se 195
 povleči 223
 povodenj 286
 povsod 190, 192
 pozabivši 121
 pozdraviti 232
 pozen 178
 pozlateti 205
 pozlatiten 260
 pozlatiti 163, 205
 požgati 81, 156, 226–227
 požrešen 254, 276
 prah 149, 173, 300
 praha 168
 prašati 235
 prašiti 151, 168
 prašiti se 68, 148–149
 prav (prov) 263, 275
 pravda 152, 169, 171, 221
 pravdati 171
 pravdati se 171
 pravi 63, 286
 pravičen 276
 praviti 39, 47, 51–52, 57, 103, 141, 277, 288
 pražen 15
 pre- 92–93, 98, 149, 153, 179, 183, 219–224, 230
 prebivalec / prebivavec 267
 prebivališče 163
 prebivati 39, 73, 112, 151, 185
 prebuditi se 233
 prečuditi se 98, 162, 220
 pred 42, 136, 270
 predajati 184, 236
 predaleč 239
 predati 230
 predavati 236
 predhodnik 258
 prediga 90
 predigovati 51
 predigujoč 288
 preganjanje (preganene) 268
 preganjati (preganeti) 282
 pregledati 220–221, 233
 pregledavati 191–192, 195, 202
 pregledovati 192, 195
 pregnati 69
 pregovoriti 54, 74–75
 pregrešiti 50, 221–222, 225
 pregrešiti se 221, 225
 prehajati se 233
 prehiteti 88, 179–180
 prehoditi 89
 preiskati 88, 230
 preiti 88, 145
 prejeti 58, 116, 122, 170, 175
 preklinjati 73
 prelit 60
 premagati 105
 premagovati 288
 premeriti 163
 premišljati 196, 198, 201
 premišljavati 196–198, 201, 203, 301
 premišljevati 198
 premišljovati 196–197, 203, 301
 premoči 70, 122, 224
 prenaglit 88, 178–180
 prenaglit se 179–180
 prenoriti 186, 210
 preobložiti 98
 prepeljavati 202
 prepeljovati 202
 prepevati 157
 prepirati se 39
 preplačati 97
 prepovedati 196, 198, 203
 prepovedavati 196, 203
 prepovedovati 196, 203
 preprečiti 103
 prerok 57
 prerokovati 43, 102, 151, 222, 235
 presilno 92
 preskočiti 219
 presta 260
 prestanovati 170, 234
 prestat 219
 presti 124
 prestrašen 43
 prestrašiti se 37, 43, 49, 83, 98
 prestreliti 223
 presuniti se 107
 preša 165
 prešati 164–165

- prešeren 254, 282
 prešerni 282
 prešerniši 282
 prešerno 282
 prešernost 282
 prešestvovati 284
 prešustnik 284
 prešustvati 65, 284
 prešustvo 284
 prešustvovati 284
 prešušnik 284
 prešuštovati 123, 284
 prešuštovati 65, 123, 284
 prešuštvo 284
 prešuštovati 123, 284
 pretesen 240
 pretesno 240
 prevagati 163
 prevečati 88, 102, 203
 prevečavati 190, 203
 prevelik 43, 173
 previzati 88
 prevrtavati 189
 prez 92, 259
 pri (per) 63, 163, 279
 pri- / per- 183
 pribiti 165
 približati se 225–226, 242
 približavati 191–192
 približevati 192
 približovati 192
 približovati se 44, 195
 priča 263
 pričati 108, 149–150, 222
 pričevati 268
 pričovanje 65
 pričovati 65, 149–150, 268
 pridati 110
 pridejoč 122, 288
 prideoč 43, 122, 288
 pridigarstvo 137
 pridigati 284
 pridigovati 51, 277, 284
 pridoč 122, 288
 pridružiti 199
 priglihovati 190
 prignati 69
 prihajati 51, 78–79, 81, 178, 182, 237, 294
 priimek 269
 prijatelj 268, 279, 282
 prijateljica 277
 prijateljiv 279
 prijateljivo 279
 prijazen 279
 prijazniv 279, 282
 prijeti 119, 274
 prikrajšati 186
 prikratiti 186
 prikriviti 185–186
 prilastiti 140
 prileteti 224
 priložiti 95
 primiti 119
 primoran 100
 primorati 203
 primoravati 191–192, 195, 203, 236
 primorovati 192, 236
 prinašati 59, 73
 prinesti 50, 57, 59, 138
 pripasati 226
 pripogniti 134
 pripraviti 175, 184, 209
 pripustiti 103
 prirasti 95
 priseči 103, 132, 256, 305
 prisegati 73, 256, 305
 pristaviti 95
 pristavljati se 73
 pristopiti 35
 pristopivši 116
 priti 34–38, 41, 44, 49–50, 52–53, 100, 108,
 122, 124, 169, 270, 287–288, 294, 306
 privajati 73
 privoliti 112
 pro- 230
 procesion 16
 proč 40, 69, 82, 95, 131, 298
 proč dejati 131
 proč oditi 141
 proč vleči 141
 prodajati 288
 prodati 230
 prositi 63, 75, 103–105
 prost 240
 prosto 240
 proti 27, 38, 103, 131, 224–225, 256, 263, 275

- prov gl. prav
 prst 254
 prudno 250
 psalirati 157
 psalm 157
 psalter 157
 psovati 165
 Ptolomeus 270, 306
 ptuj 21, 118
 ptuji 21, 151
 punt 152, 172, 221
 pustiti 41, 49, 57–58, 72, 93, 96, 102–103,
 124, 139, 173, 209, 224
 pustivši 116, 118
 puščati / pušati 256, 258
 puščava 61, 256
 pušel 258
 puštabirati 16
- R**
- r 245
 račiti 68
 rad 101, 103, 105, 109–111
 radovati se 70
 rajni 274
 rajnik 274, 307
 rana 170
 raniti 90, 155–156, 169
 ranjati 90
 rasti 68, 70, 120–121, 219
 rasti 68, 70, 219
 Raščica / Rašca 277
 ratati 108, 209
 rath 16
 raven 184
 ravnati / rovnati 183, 234, 256
 ravno kakor – tako malo kakor 31–32
 raz- 92, 153, 164, 180–181, 183, 220, 223–224,
 230–231, 264, 266, 306
 razbeliti 92
 razbijati 70
 razbijen 60, 116
 razbiti 59–60, 144
 razbojnik 266, 274, 307
 razdejati 145
 razdeliti 266
 razdirav 289
 razdrvši 241
 razdvojiti 222
 razgetati (rozgetati) 122
 razglasiti 49, 54
 razglasiti se 234
 razgledavati 191–192, 202–203
 razgledovanje 192
 razgledovati 192, 202
 razgnati 69
 razgreti 93
 razkopavati 189
 razkrušiti 154
 razkvasiti 165
 razleteti se 220
 razlobiti 186
 razločiti 107, 235
 razlomiti 175, 300
 razlučati 223
 razmeketati* 122
 razmeriti 163
 razmišljati 196, 203
 razmišljavati 196, 200, 203
 razmišljevati 198
 razmišljevati 196, 200
 razmleti 223
 razneti se 93
 razodeven 116
 razovmeti 122, 264
 razpečatiti 175
 razprostirati se 71
 razrasti se 93
 razsrditi se 78, 88, 93, 162, 175, 295
 razsušiti se 181
 razširiti 185
 razširiti se 181
 razteči se 220
 raztegovati 266
 razteptati 203
 razteptavati 189, 203
 raztresati 73
 raztreti 232
 raztrgati 231
 razumeti 235
 razvaliti 223
 razveseliti 231
 razveseliti se 183
 razvezati 142
 razvneti se 88
 razzlobiti se 88, 224

razžagati 164
 razžalovati 162
 rdeč 173, 265, 289
 rdeče 239
 reber 286
 reči 35, 39, 41, 43, 46–49, 53, 63, 80, 103,
 107, 109, 111, 117, 224
 rečti 117
 red- 289
 redkev 256
 redle 250
 redliši 16
 regiment 279
 regirati 234
 rekoč 80, 100, 117
 repekovati / repikovati 160, 167, 172, 264
 res 278
 resnica 278
 rešiti 235
 reven 254
 revinga 122
 rezati 69, 70
 rezetati 122, 264
 režeč 122
 riba 270
 riben 259
 ribič 277
 rigelj 170
 rihtig 16
 rinka 258
 rja 181
 rjav 181
 rjaveti 181, 183, 206, 236
 rjaveti se 183, 236
 rjaviti 206
 rjaviti se 206
 ročen 258
 rod 152
 roditi 37, 53–54, 151, 153, 289
 rodovit 209
 rojstvo 285
 roka 36, 38, 56, 71, 130, 227, 266, 270, 280
 romar 150
 romati 149
 ropati 151, 153
 ropot 153
 ropotati 151, 153
 rosa 149

roštan 15
 rota 155
 rotavž 289
 rotnje 253
 rotiti 154–155
 rovnati gl. ravnati
 rovp 153
 rozgetati gl. razgetati
 roža 279
 rud- 289
 rudeč 265
 rudeti 265
 rujav 265
 rujoveti 183, 236
 rumen 265, 289
 Ruth 270, 306
 rutica (ruteca) 212, 265, 277

S

s 263
 s- 36, 138, 149, 180, 183, 222–223, 231, 264
 saditi 152
 sahniti 118, 265
 saj 108
 samodrug 95
 sanjati se 161
 sarota gl. sirota
 sceliti se 182–183, 300
 scimprati 78, 231
 se 206–207, 302
 seči 235
 sedaje 239
 sedanji 266, 276
 sedemkrat 92, 295
 sedeti 69, 208
 segnati (sognati) 69, 265
 segniti 122–123, 265
 segreti se 78, 294
 sekajoč 288
 sekati 33, 64, 73–75, 99, 111, 221–222, 235,
 303
 sem 243–244
 sem doli 244
 semenj 282
 semka 243
 semkaj 131, 239, 243–244, 298
 semkaj doli 244

- semkaje 239, 243–244
senca 163
seno 265
serov 282
sestaviti (sostaviti) 265
sesti 36, 102, 134, 219
sešteti / sošteti 265
setkan 122, 264
sevec 289
sezidati / sozidati 265, 276
sežgati 276
sfrišati 186
-si 246
sice 239
sigill 16
sigur 16
sijati 90
sila 226
silen 273
siliti 155–156, 226
silno 37, 92, 195, 224, 233, 250, 304
silovati 155–156
simo 243
Simri 270, 306
Simrov 270
sipati 186
siriti 151, 299
sirota / sarota / sorota 256
sit 46, 179, 181, 184–185
sititi 179, 183, 185
sititi se 179–180
sitost 93, 220, 230
skakati 96, 141
skazati 232
-ski 239, 248, 269, 319
sklepati 70
skočiti 40, 219
skop 178
skopo 180
skopovati 72, 177, 179–180, 182
skoz 131, 298
skrajšati 186
skrb 280, 286
skrbeti 161–162, 222
skriti 124
skrivati 124
skriven 15
skruniti se 180
skuhati 78, 294
skupspraviti 144
skupzložen 144
skušati 198–199, 201, 301
skušavati 201
skušnjava 258
skvasiti 164
slab 182, 234, 237
slaboden gl. sloboden
slačiti 73
sladčica 269
sladek 269
slaviti 159–160
slediti 165
slep 184, 254, 258
slepeti 205
slepiti 205, 213
slišati 35, 49–50, 102, 105, 107
sloboden / slaboden 256, 258, 305
slobodnost 305
sloneti 43
Slovenec 273, 290
slovenski 260, 290
sloves* 289
slušati 68, 107
služba 69, 179, 220, 227, 256
služiti 113, 143, 220–221, 303
smeti 94, 103, 121
smokva 259
smrekov 258
smrt 73
snaga 173
snažiti 70, 158, 173
sneg 265
snet 276
sneti 138
sniti 276
snopek 264
soden 274
soditi 53, 287
sognati gl. segnati
sol 60
soliti 60, 163
solnce 267
solza 281
solzen 181
solziti se 154
sonce 71, 135, 276, 281

- sorota gl. sirota
 sosed 265
 sestaviti gl. sestaviti
 sošteti gl. sešteti
 sovražiti 68, 78, 124
 sozidati gl. sezidati
 spahniti 222, 231
 spati 69, 71–72, 207, 219, 222, 294
 spesnejo 265, 277, 281
 spodmakniti 233
 spodobiti se 105
 spodobniti 105
 spodpolzniti 233
 spominaven 37
 spominovati 202
 spomisлити 108, 111
 spomlad 258, 283
 spomniti 231
 spotakniti (spotekniti) 276
 spotakniti se 233
 spotikati 202
 spotikovati 202
 spotikovati se 73
 spovedati 231–232
 spoznati 100, 102, 108, 288
 spoznavati 189
 spoznavec 187
 sprazniti 231
 sprebuditi se 233
 spregledati 233
 spregledovati 195
 sprehajati se 233
 sprejeti 170, 300
 spričavati 191–192
 spričovati 192
 sprositi 102
 spuntati se 172
 sramota 78
 sramotiti 155
 sramovati se 161
 srbeti 68, 71–72
 srce 71, 265, 277, 280
 srditi 155
 srditi se 70–71, 161–162, 295
 srebrnar 259
 srečavati 189
 srečavati se 189
 srečen 254
 srečevati 189
 sršen 276
 stan 30, 170
 starati 181, 183
 starati se 181
 stariši 277
 stati 74, 219, 274
 stegniti 232
 stolmačen 52, 59–60
 stopati 96
 stopiti 96
 stopivši 118
 storiti 172
 strah 156
 strahoma 247
 strahovati 155
 strašiti 155–156
 strašiti se 161
 straža 169
 strebiti 277
 streči 117, 119
 stregti 119
 strelec 264
 streliti 223
 stren 121
 strepetati 231
 stresti se 96
 streti 170
 strežti 117
 strgati 231
 striči 79, 117, 244
 strižti 117
 strovrati 36
 struna 157, 173–174
 suh 181, 184
 suhi 269
 suj gl. svoj
 sukalnik (sukavnik) 256
 suša 276
 sušec 253
 sušiti 181, 183
 sušiti se 180–181, 185
 suti 196
 svak 30, 170
 svar 155
 svariti 154–155, 165
 svariti se 155
 svest 212, 277

svet *priid.* 288
svet *sam.* 68, 158, 225
svetlost 257
svetovati 158, 288
svetovati se 159
svoj / suj 72, 269, 278, 285

Š

šala 152
šaliti se 152–153
ščet (šet) 256
šči gl. hči
še 285
šent Maren 279
šentovanje 255
šentovati 73, 81
šentvati 255
šepetati 122, 264
šeststo 269
šiba 260
šibak 209
šivati 223, 303
-ški 248, 269, 334
škoda 170–171, 175
škoditi 156, 169, 171, 235, 299
škoditi se 156, 171
škodovati 156, 171, 235, 299
škripati 72
škurjanec 259
špancierati 140
Špela 271, 274, 307
špes 43, 130, 220, 223, 303
špiža 63, 158
špižati 158–159, 215
špot 104, 152, 276
špotati 196, 198, 201
špotati se 152, 221
špotavan 197–198
špotavati 196–197
špotovan 197–198
špotovati 196–197
špuntati 163–164, 172
šrajati 241
šramljan 16
šramljati 16
šranga 163
šrangati 154
šteti 124

štima 122, 130, 235, 241, 288
štirati 71–72
štrafati 154–155
štrafovati 154–155
štrajfati 169
štrajvinga 68, 89, 169, 278
štrik 277
štrikati 152–153
štritar 257
štupa 164
štupati 163–164, 167
šum 147, 241
šumeti 147, 151, 153
švermar 16
švermer 16

T

-t 56, 122, 287, 293, 307, 317
-ta 120
ta 285
ta nar boljši 253
tabla 163
tablati 163
tada 276
tadel 155
tadlati 154–155, 234
taisti / ta isti 39, 253, 286
taistikrat 247
taistimal 247
tajiti 103
tako / toko 31, 100, 108, 266, 278
tako dobro kakor 31
tako malo kakor 32
tam 243–244
tamkaj 243–244
tamkaje 243–244
tamo 243
tastča 257
tašča 257
-tati 264
tavžent 258
teči 125, 219–220, 222
tedajci 246
tedanji 266, 276, 278
tekati 219
-telj 268
temen 179, 209
temuč 263

tepetati 122
 tepsti 164
 ter 108, 263
 tesen 254
 težiti 68
 -ti 122, 287, 302, 307
 ti 253
 tipati 68
 tja / tje / ke 94, 131, 243–244, 264, 266, 269,
 279, 284, 288, 298
 tja čez 41
 tja doli 40, 137–138
 tja gori 74
 tjaka 243
 tjakaj / kjakaj 131, 239, 243–244, 269, 284,
 298
 tjakaj iti 141
 tjakaj pobrati se 145
 tjakaj potegniti 141
 tjakaj umreti 234
 tjakaje 243
 tjaki 243
 tjale 239
 tje gl. tja
 tkalec 267
 tkati 73
 toča 258
 toku gl. tako
 tolči 117, 268
 tolčti 117
 tolikaj 107
 toliko 107
 tolmačiti 149
 tolmačovati 149
 tovariš 170, 277
 tovariševati 170
 tovarištvo 171, 277
 tovaruštvo 171
 tožiti 224
 trd 182, 184, 237
 trden 254
 trditi 183–185
 trditi se 180
 tresti se 96
 tretji 60
 trezev 264
 trg 259
 trgati 223

trideset 16
 trideseti 16
 triumfirati 161
 trobenta 81, 87, 157, 173–174, 227, 241
 trobentanje 241
 trobentati 69, 87, 157, 173–174
 troštati 102, 109, 122, 158, 186, 299
 troštati se 70
 trovrati 36, 167, 172, 234
 trpeti 68, 122, 162, 169, 222–223, 288
 truden 182, 234, 237
 truditi 156
 trurati 172
 Tržačan 283
 tu 243
 tuj gl. tvoj
 tukaj 243–244
 tukaje 243–244
 tunihanje 163
 tunihati 163
 turski 283
 tvoj / tuj 285

U

u- 80, 131, 153, 159, 180, 183, 220–224,
 230, 334
 ubežati / vbežati 40, 219, 255
 ublatiti 163–164
 ubog 182, 269
 ubrisati / vbrisati 230
 učitelj 268
 učiti / vučiti 51, 108, 117
 udariti / vdariti 169, 212, 225, 277
 udarjati 157
 udeliti 153, 224, 230
 ugnati 69
 uk / vuk 263, 275, 286, 289
 ukanje 241
 ukazati / vkazati 224, 255, 303
 ukazovati 131
 ukoreniti / vkoreniti 153, 255
 ukračiti 94
 ukusiti / vkusiti 224, 230
 ulica 275
 Ulrich 267
 Ulrih 267
 umeti 235
 umiti / vmiti 49, 288

- umivati 52
 umreti 74, 107, 110, 117, 122, 217, 234,
 263, 288
 uni 41, 286
 upadati 234
 upanje (vupanje) 279
 upijaniti / vpijaniti 179
 upijaniti se 179
 upirati se / vpirati se 103, 143
 upodobiti 20
 ura 73
 usekati 34
 usekati se 34, 222, 230, 303
 usenjar (vusenar) 257
 usenjat 286
 usenje 286
 usiriti se 151, 299
 uslišati 56
 usmiliti se 225–227
 usnažiti 153
 usta / vusta 70, 230, 268, 282
 ustreliti 223
 uteči se 220
 utrditi se 182
 utrdovati 185, 300
 utrgati 223
 utrjovati 185
 -uva- gl. -ova-
 uvečer* 239
 uveneti 122
- V**
- v 116–117
 v- 153, 223, 264, 323
 v črka 275
 v predl. 263, 275
 -va 284
 vaga 163
 vagati 70, 162
 vagovati 162–163
 valiti 223
 vandrati 234, 257
 varih 277
 varovati 277
 varovati se 103
 Vasti 270
 vcepiti 152
 včasi 242, 304
 včasih 242
 včasu 242, 304
 večera 244
 večeraj 244
 včiniti 182, 237
 vdati se 171
 vdeliti 153
 vdovski 173
 vdru-goč 247
 -vec 267
 več 31
 večen 254
 večji 186
 vedeč 121, 288
 vedejoč 121
 veden 73, 276
 vedeti 103, 253
 veje 286, 290
 vejevje 286, 290
 vejica 212, 277
 vek 185, 209
 vekoma 194, 247
 vekomaj 247
 vekši 186
 veleti 103
 velik 73, 79, 92
 veliki 269
 veliko 31, 70, 174, 264
 velikost 257
 velnica (vevnica) 256
 vener 277, 283
 verdeti 215
 veren (vern) 254
 verih 265, 277, 282
 verjeten 258
 verjeti 122, 124, 266, 270, 284
 veroh 265, 277, 282
 verovati 121–122, 258, 266, 270, 277, 288
 verovati* 108, 122
 veruh 282
 veruječ 288
 ves (vus) 58
 vesel 110, 178–179, 184, 209, 216, 236
 veseliti 183, 207
 veseliti se 70, 177–179, 207, 209, 213
 veselje 209, 281, 289

- vevuda 280, 286, 290
 vganiti se 46
 vganjati 73
 vganka 73
 vi 253
 videč 288
 videoč 288
 videti 64, 91, 124, 288
 vidva 287
 viner 277
 vini 283
 vino 201
 viruh 265
 viseti 72
 višifar 279
 viuda 286
 viudstvo 285
 vjuto 239, 248
 vkazanje 255
 vkračiti se 94
 vkup 131, 144, 298
 vkup kušati se 158
 vkup sklepati 71
 vkupa 248
 vkupe 131, 248, 298
 vkupej 248
 vkuriti 255
 vlaga 282
 vlas 282
 vleči 282
 vleči se 145
 vlečti 117
 vlesti 224
 vloviti 41
 vmes 248
 vmoriti 60, 105, 216–217, 224, 293
 vmorjen 60, 293
 vmreti 110, 122, 217, 234, 263, 288
 -vo 284
 voda 71
 vogeje gl. ogelje
 vojskovati 151, 236
 vojskovati se 151, 236
 vol 282
 volja 91, 101, 105, 110, 253
 volk 267
 volna 260
 vonspuščen 144
 voziti 187
 voznik 259
 vpeljavati 189
 vpeljevati 189
 vpieč 122
 vpijaniti 78
 vpiječ 122, 288
 vpijenje 241
 vpijoč 288
 vpiti 119, 122, 241, 288
 vplatiti 226
 vprašati 49, 225, 235
 vpreči 122, 288
 vrabčec 257
 vrabčič 257
 vrabec / grabec 256
 vrabič 257
 vrata 270, 285, 306
 vrbišče (vrbiše) 256
 vreči 49, 117, 170, 259
 vrhu 239, 263
 vrhu gori 137–138
 vroč 237
 vroče 239
 vročeši 92
 vsak / vsag 28, 73, 283
 vsakateri 276
 vsakdanji 269
 vsakoteri 276
 vselej 192
 vsnažiti 153
 vstati 134
 -vši 116–118
 vtihniti 288
 vtikati se 258
 -vu 284
 vu 289
 vučiti gl. učiti
 vuk gl. uk
 vun 44, 131, 144–145, 298
 vun hojenje 134
 vun izganjati 142
 vun izpahniti 130
 vun razglasiti se 234
 vun vzameoč 288
 vunanji 150

vundukaj 239
vuner 277
vuni 131
vunkaj 36, 40, 131, 298
vunkaj klicati 145
vunkaj vleči 145
vunkajiti 131
vupanje gl. upanje
vus gl. ves
vusinar gl. usenjar
vusta gl. usta
vvečer 239
vz- 118, 121, 130, 219, 224, 230–231, 264
vzamši 121
vzdajati 231
vzdati 118, 231–232
vzdigniti 46, 130, 137, 139, 288–289
vzdigniti se 138
vzdihati 118
vzdihniti 96
vzdihovati 96
vzemejoč 121
vzeti 36, 46, 49, 58, 78, 83, 104
vzhajati 118
vziti 276
vztekat 219
vztožiti se 224
vžgan 174

Z

z 263, 270, 287–289
z- 69, 149, 153, 183, 207, 220, 224, 231
z-/s- 36, 138, 180, 223
za- / ze- 69, 80, 87–88, 135, 149, 153, 157,
179–180, 183, 219–224
za 71, 149, 151, 161, 179, 219–220, 222–223,
236, 256
zaceliti 207
zaceliti se 183, 207, 300
zacviliti 88
začenjati se 74
začerkati 255
začetek / začeteg 81, 90, 108, 117–118, 164,
169–170, 178, 180, 269, 276, 283, 306
začeti 164
začuditi se 88–89, 226
zada 244–245

zadahnti 58, 220
zadaj 244–245
zadi 245
zadnjič 239
zadušen 58
zaduševati 188, 301
zagledati 295
zagvišan 287
zagvišati 183–184, 300
zahajati 258
zahajav 289
zahvaliti 46, 52, 160, 287
zahvaliti se 160
zaiti 223–224, 258
zajčec 264
zajemati 71
zaježiti 153
zajokati 86, 88
zakasniti 180, 207
zakasniti se 207
zakesniti 177, 179–180
zakesniti se 224
zaklan 174
zaklinjati 123, 288
zakopati 222
zakopavati 191–192, 202
zakopovati 191, 202
zakrivati 70–71
zakriven 116, 297
zakrožiti 153, 175
zakrožiti 153, 175
zalajati 97
zali 286
zamašiti 97
zamazati 234
zamolčati / zamovčati 222, 267
zanašati 73
zanesti 221
zanesti se 221
zaničevati 160
zaničovati 160, 234
zanikati 103
zapečatiti 165, 299
zapeljan 214
zapeljanje 214
zapeljav 289
zapeljavanje 191

- zapeljavati 191–192, 215
 zapeljavec 289
 zapeljevati 191–192
 zapeljovati 191
 zapeti 87
 zapiti 223
 zapljuvati 223
 zapopasti 129, 258
 zapoved 38, 43, 72, 103, 130, 221, 269, 278, 283
 zapovedan 49, 57
 zapovedati 35, 40, 44, 46, 49, 57, 63, 103, 105, 196, 198–199, 224
 zapovedavati 196–197
 zapovedovati 196–199
 zapozniti se 179
 zaprašiti se 148
 zapreti 170
 zarajhati 234
 zarijgljati 164, 170
 zasipati 122
 zaslišati 49–50, 53–54, 56, 70, 87, 295
 zaslužiti 220–221
 zasmoliti 163
 zaspati 69, 88, 295
 zasramovati 162, 221
 zastarati 145
 zastopiti 82, 102, 129, 295
 zastopnost 257
 zašivati 223, 303
 zašpotati 196–198, 221
 zašpotavati 196–198, 201
 zašpotovati 196–198, 201
 zateči 219
 zato 30
 zatren 121
 zatreti 154, 233
 zatrobentati 69, 81, 87, 227
 zaupati (zavupati) 104
 zaupati se 196
 zaupavati 198
 zaupavati se 196, 200
 zaupovati se 196, 200
 zavleči 282
 zavoljo 239
 zavpiti 121, 241
 zavupati gl. zaupati
 zazehati 295
 zaželei 91
 zažgati 91
 zažiglan 164
 zažiglati 164–165, 299
 zažihrati 184
 zažmagati 233
 zažmaguječ 122
 zažvenkniti 98
 zباتi se 69
 zblaznenje / zblaznjenje 210, 214
 zblazneti 205, 208, 210, 212
 zblazniti 205, 208, 210, 214–215, 217
 zblazniti se 209–210, 217
 zblaznjen / zblažnjen 210, 214
 zbojati se 121
 zboleti 220
 zbositi se 180
 zbrisati 231
 zbrusiti 165
 zbuditi se 42, 130, 232
 zdajci 74, 239
 zdati 231
 zdavna 245, 304
 zdavnaj 33, 37, 245, 304
 zdavno 245–246, 304
 zdikaj 239
 zdrav / zdrov 51, 63, 237, 266
 zdraviti 158
 zdravje 186
 zdreti 138
 zdrov gl. zdrav
 zdržati 231
 zdvečiti 284
 ze- gl. za-
 zelen 178, 181
 zeleneti 90, 124, 206, 209, 215, 302
 zeleneti se 182, 209, 302
 zeleniti 206, 209, 302
 zeleniti se 68, 180–182, 206, 209, 302
 zgoda 239, 245
 zgodaj 245, 266
 zgoditi se 34, 57–58, 106, 231
 zgado 245
 zgoniti 241
 zgovoriti se 221
 zgraditi 78

zgrešiti 220
zgroziti se 97
zgubiti 63, 113, 119
zid 219
zidati 90
zijanje 71–72
zijati 71–72
zimovati 166
zjutra 248
zjutraj 73, 248
zlat 173
zlatar 259
zlato 158, 162–163, 223, 270, 286
zleg* 280
zlesti 231
zlivati 71
zlobiti se 70
zlobno 92
zlodej 278
zmanjšati 186, 300
zmeriti 163
zmiriti 153
zmisliti 224
zmišljati 196, 198
zmišljavati 196–197, 199
zmišljovati 196–197
zmota 175
zmotiti 217
zmotiti se 205
znamenje 36, 140, 152, 268, 282
znamenjevati 152
znamenovati 152–153
znanje 101
znati 37, 73, 107, 253
znetiti 121
znotraj 239, 245
znov 249
zob 259
zoper / zobper 131, 151, 157, 1161, 224–225,
283, 298, 303
zoper stati 139
zoprnik 156
zrasti 70
zrezovati 73
zubper gl. zoper
zunaj 245
zvagati 163

zvarjen 165
zvečer 73
zvečera 239
zvečiti 284
zvedeti 38, 232
zver 282
zverina 226
zveseliti 207, 216, 231
zvezati 41
zvezda 49, 53, 63
zviranje 231
zvirati 231
zvon / zgon 256
zvončič 241
zvoniti (zgoniti) 241
zvršiti 255
zvuna 245
zvunaj 245

Ž

žaga 165
žalba 164, 173–174
žalbat 104, 163–164, 167, 171, 173–174,
224, 234
žalbat se 171
žaliti 156
žalost 156
žalovati 78, 162, 232
žareti 119
žegnati 81, 158, 196–198, 234, 295
žegnavati 158, 196, 198, 200
žegnavec 197
žegnovati 81, 158, 196–199
žegnavec 289
žejen 185
želeti 103
železen 254
železo 165
želodec 269
žena 160, 289
ženin / ženen 256
ženiti se 160–161
žgan 173
žila 258
živ 136, 209, 213
žival 71, 174
živen 214

živenje 118, 214	živoč 121, 201
živeti 100, 122, 124, 205–206, 208–209, 211–213, 216–217, 288, 302	žlahten 258
živeti se 206, 208, 211, 302	žmagati 156, 172, 299
živina 277	žmagovati 156, 172, 299
živiti 205–206, 208, 211–213, 215–217, 302	žolč 174
živiti se 206, 208, 211, 213, 302	žrbe (žerbe) 278
življen 214	žre 256
življenje 214, 216	žreč 122
	žuh 161

Stvarno kazalo

A

a kratki 279
abstrakcija slovarska 259
abstraktnost 152, 160
akanje 17, 256
akcionalnost 87
akcionsart 77, 295, 301
aktiv 41, 82
aorist 116
arhaizem 21, 118, 259, 286
asimilacija 256
aspekt 77
aspektologija 77
aspektualnost 85
aspektualnost primerjalna 85

B

beseda pregibna 14–15
beseda prevzeta 16–17, 140, 233, 241, 253, 257–258, 289
beseda pridevniška 13, 21
beseda samostalniška 13, 214, 253, 258
besedje nenevtralnno 260
besedje prevzeto 250, 260
besednovrstnost 26, 30
besedotvorje 145, 147, 177, 289, 315
besedotvorje glagolsko 145
blizupomenka 136
bohoričica 262–263, 273, 328
brezčasnost 52, 73, 84

C

cilj glagolskega dejanja 224
cirkumflektirani o 254

Č

čas 5, 9
čas opisni 44

čas pretekli 101, 117
čas prihodnji 101, 121, 123, 288
čas sedanji 41, 84, 117–118, 122–124, 241, 270, 286–287
člen določni 287
člen nedoločni 287
člen vidsko soodnosni 90
členek 16, 19, 22, 30, 64, 108
členek izvzemalni 108
členek poudarjalni 242
členica 29
črka 263, 275
črka *i* 263
črka *j* 263
črka jeri 277
črka latinska 85, 262–263
črka mala 263
črka *u* 263
črka *v* 263, 275
črka velika 6, 271, 275
črka *z* 275

D

dajalnik 219, 221–222, 266, 278, 280, 285–286, 289
dativ cilja 246
dejanje 34–36, 38, 40, 44, 46, 48–49, 51, 53, 56–60, 62–64, 68–70, 79, 86–87, 89–93, 96, 98, 100–101, 103, 105–107, 110, 135, 138, 152, 164, 173, 184, 187, 190, 192, 194, 198–200, 217, 223, 288
dejanje časovno nevezano 59
dejanje dovršeno 45–47, 49, 57, 79, 83, 86–87
dejanje durativno 77
dejanje enkratno 71, 73
dejanje enkratno dovršeno 59
dejanje enosmerno 81
dejanje gibalno 138

- dejanje glagolsko 64, 68, 86, 88, 90, 93–97, 104–105, 117, 152, 213
- dejanje govorno 119
- dejanje imperfektivno 77
- dejanje istodobno 51
- dejanje izvršeno 51, 59, 96
- dejanje končno 235
- dejanje konkretno 48, 51, 56–57, 64, 201
- dejanje kratkotrajno 98
- dejanje kurzivno 77
- dejanje možno 109
- dejanje mutativno 77
- dejanje neenosmerno 81
- dejanje neomejeno 77
- dejanje neprehodno 214
- dejanje perfektivno 77
- dejanje ponavljajoče se 20, 39, 61, 73, 96, 192, 195, 199–202, 216
- dejanje ponavljalno 201
- dejanje potekajoče 73
- dejanje prehodno 206
- dejanje prepovedano 110
- dejanje preteklo 33–34, 40, 43, 45
- dejanje prihodnje 84
- dejanje punktualno 77
- dejanje s predvidljivo/določljivo notranjo mejo 67, 70
- dejanje sočasno 41, 214
- dejanje trajajoče 50, 86, 195, 201–202
- dejanje trajno 46, 49, 52, 59, 86, 235
- dejanje trenutno izvršeno 74
- dejanje umišljeno 62, 103, 108, 110
- dejanje uresničljivo 103, 105
- dejanje večfazno 133
- dejanje zapovedano 108
- dejanje zaželeno 103
- dejanje zvočno uresničevano 241
- deležje *-(v)ši* 241
- deležje *-č* 270
- deležje *-ozh/-ezh* 44
- deležje preteklega časa *-vši* tvorno 117, 241
- deležje *-v/-vši* aktivno preteklo 116
- deležje *-vši* tvorno preteklo 118
- deležnik 43, 53, 80, 104, 117, 121–123, 140, 191–192, 196–197, 205, 214, 288
- deležnik aktivni sedanjega časa 122
- deležnik *-č* 270
- deležnik korensko naglašeni 288
- deležnik *-l* 119, 121, 205, 211–213
- deležnik *-l* opisni 187, 205, 211–213
- deležnik *-n* 56, 58–59, 61, 213–214
- deležnik *-n* trpni 213, 323
- deležnik *-oč* 43
- deležnik pretekli 116
- deležnik sedanjega časa 241, 270
- deležnik sedanjega časa tvorni 121
- deležnik stanja 214
- deležnik *-t* 56, 323
- deležnik *-t* trpni 56
- deležnik trpni 116
- deležnik trpni pretekli 121
- deležnik tvorni opisni 99
- deležnik *-v/-vši* aktivni pretekli 121
- delovalnik 82, 148
- delovalnik desni 56
- delovalnik drugi 161, 222
- delovalnik levi 219
- delovalnik prvi 161
- delovalnik prvi in drugi 56
- delovalnik tožilniški 160
- delovalnik tretji 154
- dialektizem 184, 189, 249, 256, 323
- diferenciacija pomenska 192–193, 229
- diferenciacija soglasniških skupin 256
- disimilacija 248
- distributivnost 190
- distributivnost osebkova 97
- distributivnost predmetna 97
- dogajanje 36, 40, 46, 49–50, 68, 79, 87, 98, 110
- določenost dejanja fazna 88
- določilo časa prislovno 60, 63, 73–74, 91, 190, 198
- določilo glagolskega dejanja prislovno 56
- določilo izvora prislovno 223
- določilo količine prislovno 70, 74, 94
- določilo količinsko prislovno 224
- določilo kraja prislovno 70–72, 136, 223
- določilo krajevno prislovno 69
- določilo mere prislovno 93
- določilo načina prislovno 51, 60, 74, 198, 223
- določilo namena prislovno 101, 216, 223
- določilo okoliščinsko 69, 71–75, 77, 80, 89, 91–92, 151, 153, 157, 165, 170, 190, 214–216, 223–224
- določilo pogoja prislovno 100

določilo povedkovo 8, 71, 179
 določilo primično 220
 določilo prislovno 20, 36, 47, 56, 72, 74, 106, 136, 138, 192, 195, 206, 223–224
 določilo sredstva prislovno 3, 198, 206, 223
 določilo vršilca glagolskega dejanja prislovno 56
 dopolnilo 223
 dopolnilo desno 223
 dopolnilo nedoločniško 106
 dopolnilo predmetno 226
 dopolnilo prilastkovo 236
 dopolnilo primično 224
 dopolnilo vezavno 224–225
 dovršenost (glagolskega) dejanja 94, 96, 98, 121
 dovršenost absolutna 88
 dovršenost dejanja ciljna 63
 dovršitev dejanja 35, 56, 59, 61, 74, 214, 219–220, 231
 dovršitev dejanja absolutna 36, 74, 80, 91
 dovršitev dejanja končna 220
 dovršitev dejanja popolna 69
 dovršitev dejanja začetna 220
 dovršnik 36, 39, 46, 51–52, 59–60, 63, 67, 98, 124, 130, 153, 196, 202, 216
 dovršnik enovidski 5, 74
 dovršnik neprehodni 208
 dovršnik predponski 39, 50, 69, 89–90, 130
 dovršnost 44, 47, 77, 82, 84, 89, 98, 153, 163, 178–180, 183
 družina besedna 188, 190–191, 230, 233, 256
 durativ 187
 dvočrkje 263, 275
 dvoglasnik 266, 268, 274, 279, 282
 dvojica protipomenska 133
 dvojica soglasniška 281
 dvojica vidskoparna 96
 dvojnica 181, 184, 198, 231, 233, 236, 254, 256–257, 282
 dvojnica glagolska 198
 dvojnica glasoslovna 253, 256–257
 dvojnica glasovna 169
 dvojnica konkurenčna/tekmovalna 224, 278
 dvojnica pisna 253, 269
 dvojnica vezavna 224–225

E

e dolgi 266
e kratki 265, 277, 286
e naglašeni 266
e naglašeni latinski 283
e navaden 279
e ozki 213
 edninskost 223
 enakoizraznica 13, 18
 enakoizraznost 18, 20, 22, 213
 enkratnost (glagolskega) dejanja 97, 199
 enkratnost 200
 enovidskost 67–71, 74–75
 enovidskost dovršniška 74–75
 enovidskost drugotna/sekundarna 71–73
 enovidskost nedovršniška 75

F

faza dogajalna 50, 59, 79, 98
 faznost 69, 88
 faznost glagolskega dejanja 88
 figura stilna 133, 159, 162
 formula dvočlenska 98
 formula dvodelna 159
 formula dvojna 133, 140, 142, 194–195, 207, 209, 217
 formula trojna 133, 195
 frazem 70, 78–79, 88, 95, 136, 154, 215, 225–226, 232
 frazeologem 185
 funkcija kategorije vida semantična 55

G

germanizem 56, 104
 germanizem skladenjski 227
 gerundij 116
 glagol 5, 9, 13–15, 20, 34–35, 39, 41–45, 47, 50–57, 59–60, 62–64, 67–75, 77–99, 101, 103–104, 106, 109, 116–125, 129–140, 144–171, 173–174, 177–190, 192, 194–195, 197–203, 205–209, 211–213, 215–217, 219–222, 225–227, 229–237, 241–242, 255, 258–259, 264, 276, 281, 284, 287, 289, 315–320, 327, 329, 331–332
 glagol brezpriponski 196
 glagol čutnega dojemanja 71
 glagol delovanja 68
 glagol determinirani 59

- glagol določni 59, 64
 glagol dovoljevalni 57
 glagol dovršni 33–37, 39, 44–45, 47, 50, 56–57, 59, 64, 75, 79, 82–84, 96, 98, 117, 124, 130, 178, 202, 213, 216, 235, 289
 glagol dvopredposki 233
 glagol dvovidski 20, 39, 44, 50, 57, 81, 196
 glagol enopredposki 233
 glagol enovidski 5, 67, 75, 331
 glagol eventivni reflektivni 206
 glagol faktitivni 181, 185
 glagol fazni 53, 81, 90, 169, 209, 236–237
 glagol frekventativni 117
 glagol gibanja 101
 glagol imperfektivni 116–117
 glagol inhoativni 117, 181
 glagol iterativni 187, 189
 glagol izhodiščni 69, 74, 85, 149, 153, 162–163, 181–183, 213, 219–220, 222–223, 235, 255
 glagol izpridevniški 6, 9, 94, 148, 171, 177–179, 181–182, 185–186, 192, 194, 205–209, 211, 236, 320, 332
 glagol izsamostalniški 6, 147, 149, 152, 154–155, 157, 167, 175, 177, 186, 209, 236, 320, 332
 glagol jedrni 148, 152–153, 158, 165–166, 168–169
 glagol kalkirani 132, 140–141, 144–145
 glagol lastnostni 68–69
 glagol ločljivo sestavljeni 82, 129, 134
 glagol mišljenja 68, 71
 glagol mišljenjski 68–69
 glagol modalni 25, 68–69, 224
 glagol naklonski 62, 65, 91, 103–105, 108–109, 113, 133, 209, 288
 glagol neaktivni 69
 glagol nedeterminirani 59
 glagol nedeterminirani neenosmerni 59
 glagol nedovršni 39, 41, 43–47, 49, 51–52, 57, 59, 64, 69, 79–80, 83, 90, 124, 135, 180
 glagol neločljivo sestavljeni 129, 134
 glagol nepolnopomenski 106, 124, 224
 glagol nepovratni 151, 183
 glagol nepredposki 85, 132
 glagol neprehodni 205–210, 213–215
 glagol nesestavljeni 39, 147, 226
 glagol netvorjeni 80, 89
 glagol nevezavni 205
 glagol nevezljivi 148
 glagol opisni 149
 glagol perfektivni 116–117
 glagol podstavni 153, 159, 190, 219–221, 223, 230, 235
 glagol polnopomenski 224
 glagol pomensko nepopolni 179
 glagol pomožni 29, 56–57, 64, 68, 90, 103, 117, 178, 224
 glagol ponavljalni 152, 183–184, 187
 glagol povratni 117, 130, 149, 151, 160–161, 180, 215
 glagol predložno vezavni 161
 glagol predposki 69–70, 74, 89–91, 129–132, 135, 137, 140–141, 145, 148, 167, 170, 177, 179, 183, 186, 219, 221–227, 230, 232, 234–235, 242
 glagol predposko obrušeni 230–231
 glagol predposko polni 167, 230
 glagol prehodni 57, 70, 97, 149, 152, 165, 205–209, 212–213, 215, 220
 glagol premikanja 35, 50, 72–73, 80, 88, 92, 101, 121, 219–220, 222, 224, 287
 glagol prevzeti 81, 161, 233, 235–236
 glagol prisojevalni 149, 162
 glagol reflektivni 206, 328
 glagol rekanja 39, 41, 43, 47, 60, 80, 100, 103, 107
 glagol relacijski 68
 glagol s se 178, 206, 215, 220
 glagol sestavljeni 90, 118, 129, 147, 150, 164, 179, 220, 223–226, 235, 264
 glagol smerno določeni 69
 glagol stanja 68, 71, 219, 222
 glagol stanjski 58, 61, 68, 71, 88
 glagol tematični 124
 glagol tvorjeni 151, 169–171, 180
 glagol vidsko nasprotni 50, 52, 56, 62, 64
 glagol vidsko neopredeljeni 130
 glagol vidsko parni 79
 glagol vidsko soodnosni 81
 glagol vidskoparni 79
 glagol z morfemom se 156, 162, 205
 glagol zaznavni 38, 64
 glagol zaznavanja 38, 56, 80
 glagol zvočnega označevanja dejanja 71

glagolnik 71, 90, 118, 134, 144, 187–189, 191–192, 196–197, 199, 210–211, 214, 255, 258
 glas [c] 263
 glas [č] 275
 glas [i] 263, 268, 274, 276
 glas [j] 263, 274
 glas [r] 255
 glas [s] 263, 275
 glas [š] 253, 263, 275
 glas [u] 263
 glas [v] 263
 glas [z] 263, 275
 glas [ž] 263, 275
 glas 6, 121, 177, 239, 264–269, 273, 275, 277, 279, 281–283, 285, 290, 328
 glas topljeni 267, 282
 glasoslovje 6, 264, 280, 286
 govor poročani 103
 govor premi 40–41, 47, 80, 100, 103–104, 111

H

harmonija vokalna 266, 277
 hiat 288
 hiazem 133
 hipotetičnost 107–108
 homonim 259
 hotenje 101, 107, 109
hoteti + nedoločnik 121
 hrvaticem 212

I

i kratki 212, 265, 277, 279
i naglašeni 212–213, 282
i nenaglašeni 212–213, 282
 ime skupno 283, 290
 ime žensko 270
 imenovalnik 15–16, 69, 259, 266, 269–270, 277, 280, 285
imeti + nedoločnik 121
imeti/hoteti + nedoločnik 53–54, 65, 123, 288
 imperfekt 116, 121
 imperfektiva tantum 67
 imperfektivizacija 192, 325
 imperfektivnost 77
 intonacija vprašalna 28–29
 istodobnost 51

istodobnost pretekla 41
 istorečje 138
 istorečnost 149, 151, 153, 159, 163, 165
 iterativ 187, 189, 323
 iterativnost 190
 izgovor dvoglasniški 263
 izgovor nemški 263
 izgovor polglasniški 254, 264, 276–277
 izgovor protetični 263
 izgovor topljeni 263
 izpeljanka glagolska izpridevniška 237
 izpeljanka pridevniška 248
 izpeljanka prvo-stopenjska 147
 izpeljanka samostalniška 169
 izpeljava izsamostalniška 68
 izpeljava predpomska 181, 186
 izpeljava pripomska 68, 180, 196
 izpis popolni 9, 13–14, 16, 34, 67, 99, 147, 153, 167, 177, 188, 239, 250, 256, 259–260, 276, 278, 281, 329
 izposojenka 255, 259, 318
 izposojenka glagolska 167, 233
 izraz naklonski 101, 109, 111
 izraz prevzeti 18, 234–235
 izrazje abstraktno 164
 izrazje prevzeto 186
 izražanje možnosti 103
 izražanje umišljene resničnosti 103
 izreka mehka 268
 izreka nedoločna 263
 izreka polglasniška 264, 277
 izreka topljena ali mehčana 263
 iztočnica 14–17, 20–23, 26–27, 130, 138, 145–146, 157, 177, 205, 209, 217, 236, 255, 257–259
 iztočnica dvodelna 20
 iztočnica kazalčna 17, 27
 izvedba glagolskega dejanja popolna ali celovita 93
 izvenčasnost 75
 izvršitev glagolskega dejanja 54

J

j 122, 246–247, 250, 255, 263, 266–270, 274–275, 278–284, 288, 306–307
j prehodni 266, 268
 jat 122, 254, 268, 273–274, 278–280, 283, 285–286, 329

jat dolgi 266, 279, 285

jat dolgi naglašeni 274, 279

jat kratki 266, 278, 285

K

kalk 82, 129, 132, 134, 139, 141–142, 144–146, 169, 175, 234, 315, 317

kalk celostni 141

kalk dvodelni prislovni 244

kalk glagolski 6, 9, 20, 82, 129–137, 139, 141–146, 153, 234, 243, 246, 255, 257, 320, 331

kalk skladenjski 141, 175, 227

kalkiranje 129, 141–142, 234

kategorija besedno-pomenska 85

kategorija besedotvorna 85

kategorija časa 9, 55, 116

kategorija glagolska 45, 54–56, 59, 65, 77, 82, 84, 115, 328

kategorija gramatična 77

kategorija načina 82

kategorija naklona 62

kategorija naklonska 9, 64

kategorija semantična 190

kategorija slovnična 67, 77, 85, 87, 130, 190, 253

kategorija vida 7, 55, 62, 67, 84, 87

kategorija vida glagolska 45, 55, 59, 77, 86, 187

kategorija vida gramatična 77, 81–83

količina določena 74, 94, 221

kolikost 69, 282

končnost 77

končnost dejanja 78, 80

kondenzator skladenjski 43

kondicional 113

konjunktiv I 113

konjunktiv II 25, 113

konkretnost 152, 163, 200

konverzija 21, 214, 319

koren 122, 229, 235, 264–265, 269, 278, 282, 289

krativec 254, 263–264

kratkotrajnost dejanja 80, 88, 97

kratnost 73, 202, 317

kratnost dejanja neomejena 190

kratnost neomejena 193, 198

kratnost omejena 198

L

l (trdi *l*) 256, 267–268, 280–281, 306–307

l' mehčani ali topljeni 280–281

l' mehki ali topljeni 281

l nemški 280

l samoglasniški 247

l srednji 280

l zlogotvorni 268, 281

lastnost 13, 21, 69, 77, 178, 181–182, 184, 186, 208

lastnost osebkna 68

lastnost slovničnokategorialna 130

lastnost vršilca dejanja 73

leksem 13, 15–18, 21, 25, 29, 30–31, 130

leksikalizacija 161–162, 167, 220, 225

leksikaliziranost 149–150, 158, 164, 176

lj 267–268

lj mehki 267–268

lokal 246

M

manjšalnica 257, 276

medmet 16, 34, 47, 100

medpona 94

meja dejanja notranja 56, 67, 69–70

meja morfemska 249

mejnost 67

mejnost glagolskega dejanja 67, 96

mera (glagolskega) dejanja majhna 74, 94

mera dejanja mala 69

mera glagolskega dejanja velika 80, 92

mera majhna 80, 219, 230

mera polna 220–221

mera velika 69, 93, 219, 224, 230

mestnik 222, 256–266, 278, 280, 285–286

mesto naglasno 189, 205, 213

metelčica 118

množina 51, 57, 64, 73, 75, 83, 104, 117, 190, 192, 198, 211–212, 247, 259, 266, 270, 280, 287–288

množinskost 190, 192, 200, 223

model besedotvorni 141, 234, 257

model skladenjski 10, 26

modifikacija malomerna 94

modifikacija naklonska 54, 65, 83

modifikacija poteka/izvršitve glagolskega dejanja 54

morfem besedotvorni 86, 212

- morfem prosti 229
 morfem prosti predložni 20
 morfem prosti zaimenski 220
 morfem *se* 29, 149, 159, 178, 180–181, 207, 221, 236
 morfem *se* prosti 206, 220
 motiviranost besedotvorna 167
 možnost 62, 100, 103, 106–111
 multiplikativnost 190
- N**
- n* 255, 266, 279, 283, 306
n' 282–283, 306
n'/nj mehki 253, 268, 305
n'/nj topljeni 281
 način 5, 45, 54–57, 59, 61, 63, 65, 82, 253, 320, 331
 način besedotvorni 234
 način trpni 61
 način tvorni 55
 naglas dolgi 266, 276, 285
 naglas končniški 257
 naglas potisnjeni 270, 289
 naglašenost 205, 212–213, 257, 277
 naglašenost sekundarna 246
 naglaševanje 7, 289
naj + povedni sedanjik 103, 104
 naklon 5, 9, 45, 54–57, 59, 61–65, 77, 82–83, 99, 101, 320, 331
 naklon možnostni 99
 naklon pogojni 62–63, 99
 naklon povedni 55, 62–65, 106, 112
 naklon velelni 64
 naklon vprašalni 62
 naklon želelni 99
 nalika 269, 287
 namen nepravi 111
 namenilnik 73, 101, 122, 124, 224, 287, 322
 namera 62, 101, 104, 106, 111, 113
 naravnost ciljna oz. rezultativna 70
 nasprotje vidsko 44, 52, 134, 146, 175, 180, 184, 203
 nastop stanja 33–34, 62, 89, 98, 170, 231
 navada 73, 190, 193, 202, 208
 neaktualnost glagolskega dejanja 36
 nedoločnost 27
 nedoločnost krajevna in časovna 200
 nedoločnik 43, 53–54, 62, 64–65, 68, 71, 90, 101, 103–104, 113, 118–119, 121–124, 148, 168, 205, 209–212, 224, 259, 284, 287–288, 290, 322
 nedoločnik dolgi 122, 287
 nedoločnik kratki 122, 287
 nedoločnik namerni 101
 nedopustnost 109–110
 nedovršnik 39, 46, 50–52, 59, 62, 64, 67, 69–70, 73, 87, 90, 95–96, 119, 124, 188–191, 196, 202
 nedovršnik drugotni 70, 72, 180, 183, 186, 189, 207–208, 216
 nedovršnik drugotno tvorjeni 149, 163
 nedovršnik enovidski 69, 74–75
 nedovršnik izhodiščni 74
 nedovršnik nesestavljeni 153
 nedovršnik prvotni 69, 130, 189–190, 196, 207, 216
 nedovršnik soodnosni 203, 235
 nedovršnik stari 119
 nedovršnost 57, 77, 82, 84, 145, 156, 178
 negotovost 51, 103–104, 108, 111
 nemejnost 67
 nemožnost 110
 nenaglašenost samoglasnika 276
 neparnost vidska 69
 nepolnopomenskost 71, 224
 nepregibnost (po spolu, sklonu, številu) 13
 nepregibnost 22
 neprehodnost 69–71, 74–75, 149, 155, 160, 162, 178, 205–206, 211, 221
 nesklonljivost 13
 neujemalnost spolska 258
 nevtralizacija 52, 80, 216
 nezvočnik 7, 256, 269, 283
 neživost 155
 nikalnica 104
 nikalnica *ne* 100
 nikalnica odvečna 103
 nikalnica pleonastična 103, 327
 nosilec poteka 71
 nosilec poteka ali stanja 56, 101, 149–150, 153, 158, 206, 215
 nosilec stanja 57, 61, 68–69, 71, 75, 101, 160–161, 178, 182, 185
 nosilec stanja ali dogajanja 46, 71
 nujnost glagolskega dejanja 103
 nujnost uresničitve 105, 109–110

O

o dolgi naglašeni 279
 o etimološki 239
 o naglašeni 266
 objekt 57, 206, 225
 oblika glagolska 15, 33, 39, 45, 99, 115–116, 119, 134, 144, 168, 190–191, 197, 213, 217
 oblika naslonska zaimkovna 29
 oblika nedoločniška 210, 211–212
 oblika pridevniška določna 259, 286
 oblika pridevniška nedoločna 259
 oblika sedanjiska 103, 116, 123–124, 210–213, 284
 oblika sklonska dvojnična 270
 oblika vidsko-časovna 45
 oblikoslovje 7, 116, 274, 280, 283, 285–286, 319, 328
 oblikoslovje glagolsko 5, 99, 115, 117, 119–123, 125, 331
 obraziljenje 184
 obraziljenje levo 153
 obraziljenost 149
 obraziljenost leva 153–154
 obrazilo 149, 152, 180, 184, 239, 242, 246–247, 258
 obrazilo *-ar* 257
 obrazilo *-ati* 155, 157, 159, 161, 163
 obrazilo *-av* 177
 obrazilo besedotvorno 129, 149, 152, 160, 257
 obrazilo *-cki* 248, 319
 obrazilo *-čki* 248, 250, 269, 304, 319
 obrazilo *-čki* pridevniško 248
 obrazilo *-i* 242
 obrazilo *-inga* 169
 obrazilo *-irati* 155, 157
 obrazilo *-iti* 149, 154, 160–161, 163
 obrazilo izpredložno 149
 obrazilo *-j* 244–246
 obrazilo *-kaj* 246
 obrazilo *-ko* 246
 obrazilo *le-* 243
 obrazilo levo 149, 153, 163
 obrazilo *-o* 239, 249
 obrazilo *-oma* 247
 obrazilo *-ost/-ust* 257
 obrazilo *-ovati* 149, 156, 159, 163, 166
 obrazilo predponsko 131

obrazilo priponsko 167, 242
 obrazilo *-r* 245
 obrazilo *-si* 246
 obrazilo *-ski* 248
 obrazilo *-ski* pridevniško 248
 obrazilo *-ški* 248
 obrazilo *-u/-o* 242
 odnosnica 51, 108, 194, 214, 258
 odraz jata/za jat 254, 266, 268, 283
 odvisnik časovni 34–35, 37–38, 40, 42–44, 50, 53, 57, 73–74, 80, 86, 91, 106
 odvisnik dopustni 107–108
 odvisnik lastnostni 106–107
 odvisnik načinovni 34–35, 39, 106–107
 odvisnik namerni 5, 62, 101–102, 108, 111, 113
 odvisnik osebkov 5, 73, 75, 105, 10
 odvisnik pogojni 62, 100
 odvisnik posledični 106–107
 odvisnik povedkov 5, 106
 odvisnik predmetni 5, 34–35, 62, 100, 103–104, 113
 odvisnik prilastkov 5, 34, 37, 59, 70, 75, 108
 odvisnik primerjalni 106–107
 odvisnik prislovni 5, 106
 odvisnik prvostopenjski 103, 106
 odvisnik vprašalni 104
 odvisnik vzročni 5, 35, 107
 opravilo 68, 73, 193, 197, 199
 opravilo ustaljeno 201
 opredelitev glagolskega dejanja vrstna 74, 85
 orodje 165
 orodnik brezpredložni/brez predloga 270, 286
 orodnik predložni 270
 osebek 21, 56–58, 68, 71, 73, 75, 87, 96, 135, 137, 149, 190, 200, 206, 213, 219
 osnova nedoločniška 121
 osnova sedanjiska 259
 označevalec stanja 214

P

par inhoativno-faktitivni 182
 par k moškemu ženski 257
 par vidski 67, 78, 82, 162, 170, 187, 207
 paradigma 14, 16, 117, 122–123, 208, 290
 paradigma sedanjiska 209
 paradigma velelniška 104, 209
 parnost vidska 67, 69

- partikula ojačevalna 245
 pasiv 41, 55, 82
 perfekt 84, 86, 91
 perfektivizacija 80
 perfektivnost 77
 pisava 6, 34, 262–264, 266–269, 273–274,
 276–282, 284, 290, 328
 pleonazem 131
 pluskvamperfekt 80, 83, 86, 91, 317
 podredje 5, 38, 92, 100–101, 108, 111
 podredje časovno 43, 54
 podredje pogojno 5, 100, 111–112
 podstava 147, 151, 153–155, 157, 159, 162–
 163, 165, 167, 172, 174, 177–178, 184,
 186–187, 198, 206, 229, 235, 239, 248–249
 podstava besedotvorna 178, 186
 podstava glagolska 169, 177–178, 219, 241
 podstava govorna 167, 235
 podstava izpeljana 153
 podstava osnovniška 181, 183
 podstava pomensko-skladenjska 131
 podstava predložna/proklitična 328
 podstava pridevniška 249
 podstava primerniška 181, 184, 186, 327
 podstava samostalniška 147
 podstava skladenjska 147–148, 167–171, 173,
 176
 podstava tvorjena 154
 podstava zaimenska 247
 pogojnik 5, 9, 48, 51, 62, 99–113, 121, 192,
 326
 pogojnik pretekli 201
 pogojnik sedanji 101, 103, 104, 111
 pogojnik sedanji zanikani 103
 poimenovanje besednozvezno 257
 poimenovanje terminološko 240
 pojasnilo okoliščinsko 145
 polglasnik 7, 122, 205, 235, 246, 254–255,
 263–265, 267, 275–279, 281–282, 286
 polglasnik nenaglašeni 205, 255
 polglasnik neobstojni 254, 265
 polglasnik nepoudarjeni 276
 polglasnik poudarjeni 276
 polglasnik stari 122, 264
 polje funkcionalno-semantično 190
 poljubnost 27
 položaj nevtralizacijski 52
 polstavek 101
 poltermin 145
 pomen abstraktni 82, 130, 186
 pomen akcionalni 87
 pomen besedni 10, 50, 54, 88, 94, 96, 180–
 181, 185
 pomen besedotvorni 147–155, 157–165, 173,
 177–186
 pomen biblijski 161
 pomen brezčasni 72
 pomen časovni 56
 pomen delni 190
 pomen delni vidski 52, 56–57, 59, 63–64, 72,
 195, 203, 208, 214, 216
 pomen delni vidski ponavljalni 59
 pomen dovršni 59, 83, 202
 pomen enovidski 5, 69–71, 75
 pomen frazeološki 68, 71, 130
 pomen izvenčasni 60, 71, 193
 pomen kategorialni 56, 72
 pomen konkretno-procesni 56, 194, 198–200
 pomen kontaktni 97, 221
 pomen kvantitativni 224
 pomen lastnostni 59, 190, 193
 pomen leksični 5, 56, 67, 69, 71, 73, 75
 pomen leksikalni 67, 69, 152, 158, 162, 179,
 182–183
 pomen malomerni 94
 pomen mejni 67, 69, 75
 pomen modifikacijski 188
 pomen naklonski 65, 104
 pomen nedoločni 25
 pomen nedovršnega vida delni 57, 187, 192,
 196
 pomen nemejni 67, 75
 pomen neomejenokratni 56, 57, 192, 198
 pomen neosnovni 69
 pomen omejenokratni 198
 pomen osnovni 97, 139, 159
 pomen podobnostni 150
 pomen pogojni 112
 pomen poljubnostni 25, 28–29, 198, 200
 pomen ponavljalni 56, 62–64, 188, 194, 198–
 199
 pomen posplošeno-faktični 56
 pomen potekovni 207
 pomen preneseni 80, 130–131, 137, 149, 153,
 157–158, 164–165, 182, 185, 206, 215
 pomen prislovni 242

- pomen procesualni 56, 194
 pomen prostorski 137, 224, 231
 pomen prostorskosmerni 130–131, 137
 pomen sedanjiški 119
 pomen slovarski 131
 pomen slovnični 45
 pomen smerni 69, 131, 223
 pomen splošne veljavnosti 62, 190, 199
 pomen splošno veljavni 106, 108, 193–194, 216
 pomen stanjski 59, 72, 214
 pomen statični 70
 pomen trajni 56
 pomen trajnostni 198, 200
 pomen trdilni 103
 pomen vidski 5, 50, 52, 56, 59, 67–71, 73, 75, 77, 81–82, 84, 92, 153, 156, 203, 216, 233
 pomen vidski procesualni 56
 pomen vidskoparni 70, 72
 pomen začetnostni 54, 86–89, 91
 pomeni dovršnega in nedovršnega vida delni 45, 59
 pomeni dovršnega in nedovršnega vida kategorialni 56, 72
 ponavljajnost (glagolskega) dejanja 62, 75, 156, 190, 193, 195, 199, 201
 ponavljajnost 51, 56, 59, 73, 90, 184, 190, 192, 199–200, 209, 214
 ponavljajnost neomejena 190
 ponavljanje dejanja 73, 187
 poosebitev 155–156, 160–161, 178
 posamostaljenost 21–22
 postopek besedotvorni 21, 165
 potek (glagolskega) dejanja 74, 85–86, 156
 potek 54, 56–57, 71, 74, 100–101, 149, 156, 158, 215
 potek dogajalni 38, 74
 poved 16, 30, 38, 46, 53, 57, 98, 100, 106, 108, 113, 133, 148, 152, 164, 190, 199, 209
 poved zložena 34, 100
 povedek 103, 105–106
 povedkovnik 29–30, 240
 povratnik objektivni 206
 povratnost 93, 156, 159–160, 207
 povratnost dejanja 206–207, 220
 povzročitelj dejanja 61
 pozicija veznika medpovedna 30
 pravopis 6, 253, 261, 263–267, 269, 271, 273, 275, 279, 281, 320
 pravopis zgodovinski 121, 261
 pravopisje 271, 274
 pravopisje oblikoslovno 6, 270
 preddobnost 33–40, 46
 preddobnost pretekla 33–34, 37–38, 42, 44, 46, 53, 83
 predlog 16, 26, 132, 162, 222, 242, 256, 266, 270, 315
 predlog enozložni 255
 predlog *iz* 249, 264
 predlog *k* 23, 263, 269
 predlog nezložni 289
 predlog *od* 222, 264
 predlog *raz* 264
 predlog *s* 263–264, 276
 predlog *v* 263–265, 276
 predlog *vz* 264, 276
 predlog *za* 71
 predlog *zu* (nemško) 113
 predložnost 161
 predmet 35, 51, 57, 59, 69–71, 73, 75, 82, 96, 100, 103, 153, 155–156, 160–161, 163–165, 174, 181, 184, 186, 190, 192, 194, 198, 200, 209, 213, 215–216, 219, 222–223
 predmet abstraktni 71, 130, 137
 predmet dajalniški 56, 158, 160
 predmet istorečni 173–174, 220
 predmet konkretni 71, 130, 152
 predmet netipični 165, 185
 predmet notranji 220
 predmet roditeljski 94
 predmet tavnološki 174, 226
 predmet tipični 71, 162
 predmet tožilniški 56, 180, 220, 223
 predmetnost 155, 158
 predpona 20, 36, 44, 69, 74, 80, 82, 84, 87–90, 92–96, 98, 121, 129–132, 134–135, 137–138, 144, 155, 159–160, 163, 179–181, 183, 186, 201–202, 219–224, 229–233, 235, 255–256
 predpona *an-* 221
 predpona *auff-* (nemško) 132
 predpona *do-* 93, 219–221, 223–224, 230
 predpona enozložna 255
 predpona *fer-* (nemško) 159

- predpona *ge-* 20, 86
 predpona glasovno obrušena 201
 predpona *iz-* 122, 220–221, 223, 230–231
 predpona izpredložna 131
 predpona izprislovna 130–131
 predpona ločljiva 139
 predpona *na-* 80, 93–95, 219–224, 230, 256
 predpona *nad-* 256
 predpona *naj-* 248
 predpona nemška neločljiva 89
 predpona neokrmjena 201, 231
 predpona *o-* 160, 207, 230–231
 predpona *o-/ob-* 94, 219, 223
 predpona *ob-* 207, 224, 230–231
 predpona *od-* 80, 122, 219–224, 230
 predpona *pa-* 230
 predpona perfektivizirajoča 86
 predpona *po-* 80, 84, 92, 94, 96, 121, 130, 155, 168, 219, 221, 223–224, 230
 predpona *pod-* 219, 221
 predpona *pre-* 93, 98, 179, 219–220, 224, 230
 predpona *pri-* 219, 223
 predpona *pro-* 230
 predpona *raz-* 92, 122, 220, 223–224, 230–231, 256, 266
 predpona *s-* 122, 231
 predpona slovnična 86
 predpona *u-* 80, 131, 153, 220, 223–224, 230, 323
 predpona *v-* 122, 153, 223, 323
 predpona *vz-* 118, 121–122, 220–221, 230–231
 predpona *z-* 69, 207, 220, 224, 231
 predpona *z-/s-* 36, 138, 223, 276
 predpona *za-* 80, 87, 135, 157, 179, 219–224, 256
 predpona *zer-* (nemško) 144
 predpreteklik 5, 9, 33–46, 53, 56, 58, 74, 86, 91, 98, 101, 213, 320, 331
 predpreteklost 86
 prefiks 82, 129
 prefiksacija ponovna 233
 pregibanje trpno 117
 preglašanje 249
 preglašenost 268
 preglaševanje 256
 prehodnost 71, 74–75, 156–157, 160, 163, 185, 205, 207, 209, 211, 214–216, 219–221
 prehodnost dajalniška 215
 prehodnost mestniška 71, 215
 prehodnost netožilniška 69, 70
 prehodnost roditeljska 215
 prehodnost tožilniška 69
 prejemnik 56, 190
 prekomernost glagolskega dejanja 74, 93, 98
 prepoved 62, 64, 103, 193, 199, 216
 presežnik 241–242, 248
 presežnik prislovni 248
 preteklik 33–37, 41–42, 46–48, 50–51, 53, 56, 91, 109, 192, 253
 preteklik enostavni 134
 preteklik povedni 109
 preteklik preprosti 118
 preteklost 34, 38, 40, 45, 51, 53, 56, 61, 86, 109, 111, 119, 146, 174, 200, 229, 273, 288
 preteklost davna 33, 37, 44, 53
 preteklost oddaljena 33, 36, 44
 preterit 33, 86, 91, 134
 prevod biblijski 5, 10, 13, 17, 21, 42, 45, 47, 49–53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 77, 88, 111, 116, 119, 133–134, 139, 145, 147, 153, 162, 171, 182, 197, 199, 202, 221, 226, 230, 233, 237, 241, 248–249, 260, 262
 prevzetost 16, 101, 146, 159, 169, 178, 198, 201, 222, 224, 229, 267
 prezent efektivni 123
 prezent historični 91
 pridevnik 15, 21–22, 177–178, 181, 184, 186, 240–242, 248–249, 258, 267, 271, 278–279, 282–283, 286, 289
 pridevnik barvni 178
 pridevnik glagolski 187, 289
 pridevnik izsamostalniški 184
 pridevnik podstavni 177–179, 181, 183–186, 215, 240
 pridevnik prevzeti 184, 186
 pridevnik prvotni 241
 pridevnik svojilni 270
 pridevnik *-v/vü* glagolski 187, 289
 prihodnjik 38, 46, 59, 87, 109–110, 112, 119, 192, 253
 prihodnjik opisni 53–54, 65, 124
 prihodnost 45, 53, 56–57, 60, 62, 65, 84, 92, 97, 119, 123–124, 200, 229, 288–289
 prilagajanje zvenečnostno 249, 256, 269
 prilagoditev zvenečnostna 17, 256, 283

prilastek 51, 173, 194, 258, 286
 prilastek desni neujemalni 258
 prilastek neujemalni 258
 prilikovanje 283
 primernik 186, 241
 primernik prislovni 248
 pripona *-(i)ca* 257
 pripona 82, 84, 98, 178, 183–184, 187, 189,
 201, 205–206, 229, 235, 265
 pripona *-a-* 189, 196–198, 200–203
 pripona *-ati* 177, 180, 183, 186
 pripona *-av/-ov* 177
 pripona *-ava-* 6, 183, 187–189, 191–193,
 195–203, 236, 332
 pripona *-e-* 205–206
 pripona *-eti* 177, 180, 186
 pripona *-eva-* 188, 192, 196, 203
 pripona glagolska 189
 pripona *-i-* 205, 211–213, 215
 pripona *-iti* 177, 180, 183, 186
 pripona nedoločniška 196
 pripona nedoločniška *-e-* 212
 pripona negacijska 233
 pripona *-ni-* 96
 pripona *-ost* 257
 pripona *-ova-* 6, 184, 187–189, 191–193,
 195–203, 236, 332
 pripona *-ovati* 177, 180, 183, 184
 pripona ponedovrševalna 196
 pripona *-uva* 187
 priredje 109
 priredje posledično 110
 priredje protivno 110
 priredje sklepalno 110
 priredje stopnjevalno 110
 priredje vezalno 36–37, 43–44, 54, 62, 83, 92,
 109, 112
 priredje vzročno 35, 110
 prislov 6, 13, 22, 25, 30, 33–34, 39, 43, 74, 86,
 89, 104, 111, 129–133, 135–139, 144–146,
 239–250, 255, 258, 264, 267, 332
 prislov časovni 245, 327
 prislov določevalni 146
 prislov izpeljani 239–240
 prislov izpredložnozvezni 239
 prislov izpridevniški 239
 prislov krajevni 137, 245
 prislov lastnostni 250

prislov mestovni 131, 243
 prislov načinovni 239, 242
 prislov nedoločni 26
 prislov oziralni 22
 prislov prostorski 242, 246
 prislov sestavljeni 239
 prislov smerni prostorski 131
 prislov tvorjeni 239, 249
 prislov vprašalni 22, 24, 104
 prisojevalnost 148, 178
 prizadeti 56–57, 61, 156, 190
 proces 50, 56–57, 68, 92, 152
 proces naravni 68
 procesi ali stanja naravni in organski 68
 prošnja 62, 103

R

r 122, 255, 264–268, 278–279, 282–283, 306
r zlogotvorni 268
 raba brezosebna 52, 58, 68, 71, 73, 153
 raba glagolov naklonska 199
 raba individualna 100, 122, 239, 250, 274
 raba nadnarečna 6, 162, 239, 241, 243, 245,
 247, 249, 332
 raba narečna 6, 239, 241, 243, 245, 247, 249,
 332
 raba neprehodna 149, 151, 156, 158, 163,
 184, 216
 raba posamostaljena 21
 raba prisojevalna 71, 148
 raba samostalniška 21
 raba splošna 167, 186, 239, 245
 raven kontekstualna 67
 raven oblikoslovna 284
 raven sintaktična 67
 ravnina glasoslovna 253, 273
 ravnina oblikoslovna 273
 ravnina pisna 253, 273
 ravnina skladijska 69, 273
 različica besedotvorna 239–240, 244–245,
 257
 različica refleksivna 191–192, 198
 razmerje konkurenčno 6, 173, 225, 229–237,
 319, 332
 razmerje tekmovalno 142, 152, 181, 196–197,
 202, 206, 224, 244–245, 256–257
 razmerje vzročno-posledično 79, 170
 razred aspektološki 72

recesivnost 220
 redukcija 256, 268,
 redukcija moderna vokalna 267
 redukcija popolna 256
 refleksivnost 219–221
 rezultat dejanja 152, 158, 163, 216
 rodilnik 16, 23, 219, 221–222, 247, 259, 265,
 278, 285, 287, 289
 rodilnik brezpredložni 206
 rodilnik delni 94–95

S

samoglasnik 6–7, 212–213, 244, 248, 263–
 266, 268, 270, 275–280, 282, 284, 286
 samoglasnik dolgi 7, 254, 279
 samoglasnik kratki 7, 122, 254, 265–266, 268,
 275, 277–278
 samoglasnik naglašeni 254, 256, 266
 samoglasnik nedoločni 276
 samoglasnik nenaglašeni 246, 254, 256
 samoglasnik soglasni 282
 samostalnik abstraktni 257
 samostalnik končniško naglašeni 266, 280
 samostalnik podstavni 148–150, 152–166,
 168–173
 samostalnik prevzeti 15, 147, 153, 172, 174
 samostalniška raba pridevnika 21
 sedanjik 38, 46, 51–52, 59–60, 71, 73, 75, 84,
 87, 110, 116–117, 119, 122, 124, 134, 143,
 189–190, 192–193, 199, 206, 210–211,
 253, 259, 264, 276, 284
 sedanjik brezčasni 52
 sedanjik dovršni 45, 53, 84, 119, 121, 288
 sedanjik izvršilni 288
 sedanjik neaktualni 199
 sedanjik nedovršni 45
 sedanjik nezgodovinski 51
 sedanjik povedni 62, 64, 101, 103–104, 106–
 107, 112
 sedanjik prihodnji 46
 sedanjik s splošno veljavnim pomenom 57,
 106, 108, 199, 216
 sedanjik splošni 50
 sedanjik zgodovinski 38, 42, 46–48, 50–51,
 53, 91, 116
 sedanjost 34, 56, 73, 111
 sedanjost aktualna 73, 200
 sedanjost prava 52, 84

sedanjost splošno veljavna 200
 sestavina besedotvorna 56, 96, 129, 168, 188
 sestavina primična 6, 160, 164–165
 sestavljenka 92, 130, 144–145, 147, 157, 190,
 276, 328
 sestavljenka glagolska 129, 144, 230
 sestavljenka predpomska 165
 sfera imperfektivna 77, 80–81
 sfera perfektivna 77, 80–81
 sičnik 253
 sistem časovni 33–34, 42, 44, 53, 84
 sistem fonološki 321
 sistem glasovni 275
 sistem jezikovni 86, 139, 168
 sistem knjižnojezikovni 9, 244, 258, 273
 sistem oblikoslovni 253
 sistem pisni 275
 sistem pravopisni 263
 sistem skladijski 30, 253
 sistem slovnični 248
 sistem vidski 52, 75, 82
 sistem zaimenski 22
 sistem zaimkovni 22
 situacija 56, 72, 136, 139, 190, 214, 276, 317
 situacija dialoška 80
 situacija dogajalna 46, 86–87
 situacija glagolska 67
 situacija sobesedilna 77
 sklanjatev 247
 sklanjatev prva moška 270
 sklanjatev prva ženska 270
 sklanjatev sestavljena 285
 sklanjatev zaimenska 285
 sklapljanje 239
 sklon 13–14, 70, 222, 227, 258, 278, 280, 285
 sklon nepredložni 222, 225
 sklon odvisni 5, 14, 255, 270
 sklon okameneli 246
 sklon predložni 222, 224–225
 sklop soglasniški 32, 248
 skupina *čk* 256, 269, 283
 skupina *-čki* 269
 skupina *čr* 249, 256
 skupina *čre* 256
 skupina *črelžre* 256
 skupina pomenska 35, 71, 80, 88, 187, 323
 skupina semantično-besedotvorna 85
 skupina soglasniška 7, 256, 283, 286

skupina soglasniška *-čki* 269
 skupina soglasniška *-čski* 269
 skupina soglasniška *nc* 267, 281
 skupina soglasniška *-ski* 269
 skupina soglasniška *-ški* 269
 skupina *šč* 258
 skupina *šk/sk* 283
 skupina *zdv* 284
 sočasnost 38, 47
 soglasnik 6–7, 122, 235, 248–249, 253, 256, 264–270, 274, 276, 278–280, 282–284, 286
 soglasnik mehki 268,
 soglasnik netopljeni 278
 soglasnik topljeni 266, 268, 278
 soglasnik *v* 275
 soseščina glasovna 256, 268–269, 279, 283
 soseščina soglasniška 231, 266
 spol 13, 15–16, 120, 169, 213, 258, 166–267, 270, 277, 280, 285
 sposobnost 73
 sprememba prilikovanjska 268
 sprememba samoglasniška 256
 sprememba soglasniška 256, 269
 sprememba vidsko-časovna 50
 stanje 33–34, 37–38, 43, 46, 49–51, 53, 56–59, 61–62, 64, 68–71, 75, 79, 83, 89, 97–98, 100–101, 105, 107, 109, 111, 149–150, 152–154, 158, 160–161, 165, 170, 178, 181–182, 184–185, 202, 206, 214–215, 217, 219, 222, 231
 stanje čustveno 97, 161
 starinskost 118, 198
 stavek glavni 5, 34, 44, 57, 62, 100–101, 103, 105–108, 111,
 stavek nadredni 34, 107, 109
 stavek neodvisni 34, 37, 44
 stavek odvisni 34–35, 100–101, 103, 106, 109
 stavek podredni 100
 stavek prosti 5, 34, 36, 40, 104, 109, 325
 stavek Trubarjev 325
 stavek tvorni 56
 stavek velelni 124
 stavek vprašalni 24, 62, 104, 111, 113
 stavek vzklični 111
 stavek želelni 111
 stilnost 229, 271, 328
 stopnja dejanja visoka 69, 92, 97

stopnja visoka 224
 struktura hiazemska 194–195
 supletivnost 47

Š

število 13, 16, 266, 287
 števnik glavni 16
 števnik vrstilni 16
 šumevec 253, 279

T

termin besednozvezni 260
 tip besedotvorni 68, 144–145, 151–152, 154–156, 161, 163, 165, 177, 186
 tip naglasni 212
 tip pomenski 68, 71
 tip spregatveni 212
 tip stavčni 34, 36–39, 44, 73, 86, 104, 112
 tip tvorbeni 187, 191–192, 195, 241–244, 248
 tip vezljivostni 69
 točka ciljna mejna 187, 194
 točka mejna 68, 70, 187, 194
 topljenec 266, 279
 tožilnik 221–222, 266, 267
 tožilnik nepredložni 222
 tožilnik predložni 219
 trajanje 39, 88, 92, 187, 195
 trajanje (glagolskega) dejanja 39, 46, 60, 68, 74, 80, 88, 98, 116–117, 149, 152
 trajnost 77
 trajnost dejanja 78, 80, 200
 trditev 103, 105, 108, 110–111
 trpnik 5, 48, 53, 55–58, 61–62
 trpnik deležniški 56, 59–60
 trpnik dovršnega glagola 59
 trpnik *s se* 57–59
 trpnik teološki 58–59
 tujka 16–17
 tvorba predponska 9, 69, 159, 208, 216, 219–224, 227
 tvorjenka 84, 90, 92, 118, 129–131, 133, 140, 143–144, 146–148, 151–153, 155–156, 163–164, 166–169, 171, 173, 175, 177–180, 182, 184–185, 187–189, 191, 198, 209, 219, 239, 247, 258, 260, 319
 tvorjenka drugostopenjska 159, 161, 181
 tvorjenka dvodelna 137

tvorjenka glagolska/izglagolska 129–130, 144,
164, 167–168, 170–173, 175–177, 188
tvorjenka modifikacijska 239
tvorjenka predpomska 5, 69, 213
tvorjenka prislovna 247
tvorjenka samostalniška 165, 284
tvornik 5, 48, 55–57, 61–62, 98
tvornik brezosebni 58

U

u kratki 265, 277
u naglašeni 266
umišljenost dejanja ali stanja 109
uresničevanje dejanja zvočno 68, 88
uresničitev namena 200
ustreznica 15, 20, 25, 27, 39, 79, 82, 129,
131–132, 134, 138, 140–142, 144–145,
148, 151–152, 154–155, 159, 162, 177,
209, 258–259, 329
ustreznica besednozvezna 258
ustreznica opisna 203

V

valentnost 67
varianta besedotvorna 232
varianta glasoslovna 174, 232, 256
varianta glasovno-pisna 284,
varianta oblikoslovna 174, 212
varianta pisna 253
variantnost glasoslovna 211, 247
variantnost oblikoslovna 211
variantnost oblikovna 117
variantnost pravopisna 255
variantnost tvorbeno 67, 203
večkratnost dejanja 190, 199, 201
velelnik 64, 83, 103, 123–124, 133, 135, 210–
211, 213, 253, 284, 287
veljavnost splošna/splošnejša 57, 62, 73, 106,
156, 177, 190, 192, 198–200, 202
veljavnost trditve pogojna 108
vezava 70, 75, 89, 94, 136, 150, 206, 215,
219, 222, 224, 227, 316
vezava dajalniška 216, 221, 226
vezava dvojna 224
vezava dvojna 224
vezava dvojnična 169, 224
vezava dvosklonska 70

vezava enojna 222
vezava enosklonska 70
vezava kalkirana 222
vezava nepredložna 75
vezava netožilniška 75
vezava orodniška 70, 226
vezava predložna 75, 222
vezava predložnosklonska 70
vezava roditeljska 70, 74, 93, 152, 221
vezava roditeljska nepredložna 226
vezava tožilniška 75, 154, 160, 221–222, 226
vezava tožilniška predložna 154, 226
vezava tožilniško-dajalniška 221–222
vezava z dvema predmetoma 219
vezava združena 219, 221–222, 316
vezavnost 148, 224
vezljivost 148, 219, 253, 318, 329
vezljivost desna 184, 227, 316
veznik 16, 19, 30–31, 35, 86, 100, 104, 107–
109, 262, 264
veznik dvodelni 100, 110
veznik oziralni 107
veznik uvajalni 100–101, 108
vid 5, 9, 13, 45, 47, 49, 53–55, 59, 62, 64–65,
67, 74, 77, 83, 85, 101, 235, 315–320
vid dovršni 45, 52
vid glagolski 5, 20, 39, 45, 52, 55, 57, 59, 61,
63, 65, 67, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 116–117,
130, 165, 187, 194, 258, 320, 323, 331
vid nedovršni 45, 50, 52, 56, 194
vidoslovje 45, 56
vidskost 214
vklenitev 225
vloga besednovrstna 240–242
vloga členkovna 25, 31, 240
vloga gramatična 82
vloga pomenskorazločevalna 84
vloga povedkovniška 240–242
vloga predpone podovrševalna 94
vloga predpone vrstnooznačevalna 92
vloga skladijska 30, 214, 223
vloga slovnična 30
vprašalnica 23, 31, 247
vprašanje posploševalno 199
vprašanje pravopisno 261
vprašanje retorično 111
vrsta besedna 16, 20, 32, 99

vrsta besedna slovnična 16
 vrsta besedotvorna 129, 151
 vrsta dejanja 187
 vrsta glagolska 143
 vrsta glagolskega dejanja 72, 77, 80, 85, 91, 93, 95, 97
 vrsta prislova 13, 239
 vrsta števnik 13, 16
 vrsta zaimka 13
 vrstnost glagola 85
 vrstnost glagolskega dejanja 80, 85, 87, 90–91, 98
 vršilec dejanja 46, 56–58, 69–71, 73, 75, 82, 101, 148–150, 153, 155–158, 160–162, 164–165, 169, 178, 182, 185, 187, 190, 192, 201, 215
 vršilec dejanja, istorečni 148, 150
 vsebina zanikovalna 103
 vzorec besedotvorni 29, 130–131, 133–134, 136, 144, 151, 153, 166, 244, 248
 vzorec naglasni 289
 vzorec pretvorbeni 158, 160, 168–169
 vzorec skladenjski 26, 43, 70, 78, 80, 83 86, 318
 vzorec skladenjskopretvorbeni 150
 vzorec sklanjatveni 15–16, 270
 vzorec spregatveni 196, 212, 253
 vzorec stavčni 25, 100, 175
 vzorec tvorbeni 132, 144, 147
 vzrok 61, 91

Z

začetek glagolskega dejanja 69, 74, 81, 90
 začetnica velika 271
 začetnost (glagolskega) dejanja 97
 začetnost 93
 zadobnost dejanja 62
 zahteva 109
 zaimek 13, 22–23, 26–27, 264, 278, 285
 zaimek kazalni 22
 zaimek količinski 94
 zaimek nedoločni 23
 zaimek oziralni 22, 276
 zaimek prislovni 24, 247
 zaimek *si* 247
 zaimek svojilni 270, 285, 317

zaimek vprašalni 285
 zanikanje 103, 111
 zanikanje dvojno 108
 zapornik 269, 283
 zapoved 35, 62, 64, 103, 193
 zapoved zanikana 83
 zaželenost 103–105, 109–111
 zev 122, 212, 270
 zgoščevalec skladenjski 101
 zgradba besedotvorna 20
 zgradba *biti* + deležnik *-n* 58
 zgradba *da/naj* + pogojnik 103
 zgradba *da/naj* + povedni sedanjik 103
 zgradba *imeti/hoteti* + nedoločnik 65
 zgradba kalkirana 131, 134, 146
 zgradba modalna 25
 zgradba pogojniška 25
 zgradba s *se* trpniška 207
 zgradba stavčna 100
 zgradba trpna/trpniška 56–61, 207
 zgradba trpniška 56, 58–59, 61
 zlog korenski 288
 zloženka 24–28, 89, 129–131, 135, 177, 258, 315, 329
 zloženka glagolska 89, 141, 145
 zloženka samostalniška 150, 258
 znamenje črkovno 263
 znamenje naglasno 205, 213, 254, 262–263, 275
 znanje 73
 zvalnik 15
 zveza besedna 25–26, 29–30, 32, 67, 71, 88, 98, 102, 129, 133, 135, 139, 152, 168–169, 185, 190, 259
 zveza besedna glagolska 93, 148, 169
 zveza besedna imenska 40
 zveza besedna nadomestna 6, 167–171, 173, 175–176, 209, 320
 zveza besedna predložna 31
 zveza besedna prislovna 31
 zveza besedna samostalniška 258
 zveza besedna stalna 129
 zveza besedna vezniška 31
 zveza besedna zaimenska 3, 31
 zveza glagolska besedna 71, 93, 148
 zveza istorečna 165

-
- zveza predložna 23, 26, 56, 70, 132, 138, 158,
222–224, 227, 242, 245–247, 249, 255,
258, 276
- zveza predložna okamenela 247
- zveza prislovna krajevna 165
- zveza prisojevalna 148
- zveza stalna 194, 225, 258
- zveza tipična 18, 24, 30, 68, 157, 168, 171
- zveza vezniška 30–31, 200
- zvočnik 7, 255–256, 280
- zvrstnost 6, 271
- zvrstnost besedila 229
- Ž**
- želja 62, 100, 103, 109, 111
- živost 155

»Jezikoslovne vsebine, ki jih prinaša monografsko zasnovani zbornik razprav Slovenski knjižni jezik 16. stoletja, razkrivajo presenetljivo sistemsko prepoznavnost, pomensko razsežnost obravnavanih glagolskih oblikoslovnih in besedotvornih (skladenjsko-pretvorbenih) kategorij v knjižnem jeziku protestantskih piscev 16. stoletja. Raziskovalni dosežki so bistvenega pomena za ustrezno vsebinsko obvestilnost v nastajajočem slovarju SKJ 16. stoletja, tvorijo pa tudi osnovo za nastanek prepotrebne zgodovinske slovnice slovenskega (knjižnega) jezika. /.../ Metodološka preiščljivenost avtoričinih obravnav izhaja iz temeljitega poznavanja celotnega jezikovnega gradiva, raziskovalno osredinjenega na analizo za razumevanje ključnih, še nerazjasnenih oblikoslovno-besedotvornih, skladenjsko sobesedilno določenih pomenskih vsebin, analitične pronicljivosti, smisla za logično, sintetično sklepanje in – predvidevanje. /.../ Razprave odlikuje bogatost novih, tehničnih odkritij, ki prispevajo k spoznavanju celostne knjižno-normativne izoblikovanosti jezika protestantskih piscev 16. stoletja. So nepreklicen dosežek sodobnega slovenističnega zgodovinskega jezikoslovja.«

prof. dr. Martina Orožen

»Poglavja prinašajo veliko novih ugotovitev, bodi zaradi pionirskih analiz, bodi zaradi popolnega gradiva, bodi zaradi večstranskih analiz, ali pa pomembno dopolnjujejo dosedanje vednosti o obravnavanih vprašanjih. /.../ Pri večstranski analizi pridejo do izraza variantne možnosti, ki so obstajale na začetku knjižnega jezika, in njihova medsebojna razmerja. Tako dobimo velikokrat zelo zapleteno sliko resničnega stanja, značilno po osrednjih in spremljajočih pojavih. Analize, zlasti iz prvih dveh razdelkov, so značilne tudi po tem, da o problemu veliko povedo, ne samo pri opisih kategorije ali besede, temveč tudi pri okoliščinah, v katerih kategorija nastopa. Zato delo prinaša tudi veliko pomenskih in slogovnih dejstev, ki so ob drugem dragoceni napotki za slovarske prikaze iztočnic. /.../ Zaradi vseh naštetih lastnosti je knjiga pomemben in originalen prispevek k poznavanju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja.«

doc. dr. France Novak

Linguistica et philologica

23

19,50 €

ISBN 978-961-254-159-0

9 789612 541590

<http://zalozba.zrc-sazu.si>